RUSYA'NIN VAROLUŞ SAVAŞLARI 1460-1730

CAROL B. STEVENS

İÇİNDEKİLER

HARİTALAR

TEŞEKKÜR

Telif hakkı olan materyalleri kullanmamıza izin verdikleri için aşağıdakilere minnettarız:

1. harita www.euratlas.com sitesinden; 4. ve 6. haritalar Wiedenfeld ve Nicolson'un izinleriyle G. Martin (1989), *Atlas of Russian History*, Marboro Books kitabından; 5 ve 9. haritalar Pearson Education Limited'in izniyle Frost, R.I. (2000), *The Northern Wars, 1558–1721* Pearson Education kitabından; 7. harita University Press'in izniyle Stevens, C. B.(1995), *Soldiers on the Steppe: Army Reform and Social Change In Early Modern Russia* Northern Illinois: University Press kitabından; 10. harita Konstam, A.P. (1994) , *1709: Russia Comes of Age* Osprey Osprey Publishing Ltd. kitabından alınmıştır.

Bazı durumlarda telif hakkı sahiplerine ulaşamadık, ulaşmamızı sağlayacak herhangi bir bilgi için minnettar oluruz.

KRONOLOJİ

Bölüm I: 1450–1598

1420	Altın Orda devletinin parçalanması Kırım Hanlıkları ve Kazan'ın, bozkırın varisleri olması
1425–62	Moskova'da II. Vasilii Hükümdarlığı dönemi Aralıklı iç savaş dönemi
1453	Konstantinopolis'in Osmanlı Türklerinin eline geçmesi
1456	Vasilii'nin Novgorod'a karşı seferinin Lazelbitsy Antlaşması ve Moskova'nın hükümdarlık iddiası ile sonuçlanması
1462	III. İvan'ın Rus tahtına çıkışı Moskova Knezliği'nin hızlı genişleme dönemine girmesi
1462	Moskova Knezliği'nin Kuzeydoğuya saldırması
1463	Yaroslavl'ın fethedilmesi
1465	Moskova Knezliği'nin Lugra kabilelerine saldırması
1470–8	Novgorod'un nihai fethetmesi, kuvvet gösterilmesine rağmen, bundan sonra müsaderenin devam etmesi
1470'ler–1480'ler	Litvanya sınırlarına saldırıların sürmesi
1485	Tver'in fethedilmesi
1466 veya 1468	Tver tüccarı Afanasii Nikitin Hindistan seyahatine başlaması
1467–78	Moskova Knezliği'nin, Kazan veraset mücadelelerine katılması
1472	Moskova Knezliği'nin Tatar saldırısını, Aleksin ve Serpuhov'da durdurması
1480	Rusya'nın askerî ittifakta Kırım Hanlığı'na katılması Ugra'daki Direniş (Büyük Orda ve Litvanya karşısında Rusya ve müttefikleri)
1480–93	Pskov, Novgorod, Livonya Düzeni, Rusya arasındaki gerilimler
1485	Moskova Kremlini'nde inşaatın başlaması
1486–7	Moskova Knezliği'nin, Kazan hanedan ihtilaflarına karışması
1490'lar	Moldavya'nın, Litvanya'ya karşı Kırım-Rus ittifakına katılması
1492–4	Litvanya ve Moskova Knezliği'nin Livonlar gerilimleri arasındaki düşmanlıklar

1492	Ivangorod İnşaatı
1494	Novgorod'da Hansa ticaretinde yirmi yıllık aranın başlaması
1500–3	Litvanya ile Rus Savaşı; Livon Birliği'nin Litvanya'yı desteklemesi
1500	Pomest veya hizmet arazilerinin artan kullanımı
1500	Polonya ve Litvanya'ya karşı Vedrosha Nehri üzerindeki Rus zaferi
1505	III. Vasilii'nin Moskova tahtına çıkması.
1508	Rus-Litvanya gerginliğinin düşmanlıklara yol açması
1510	Moskova Knezliği'nin Pskov'u ilhak etmesi
1510'lar	Kırım–Rus ittifakının yıkılması
1510'lar–1520'lar	Kazan ve Rus müdahalesinde hanedan kavgaları
1512–22	Moskova ve Litvanya arasındaki savaşın, beş yıllık ateşkesle sona ermesi
1513–14	Smolensk Kuşatmaları, şehrin Moskova Knezliği tarafından ele geçirilmesi
1514	Orşa'da Rus yenilgisi Kırım'ın Litvanya ile ittifak kurması
1521	Kırım saldırısının Moskova şehrine ulaşması
1522	*Gulyay Gorod*'un ortaya çıkışı
1523	Kazan'a yönelik saldırıları hafifletmek için Vasil'ursursk inşası Moskova Knezliği ve Kazan arasındaki ilişkilerin 1520'lerin sonunda hafiflemesi
1527	Güney Moskova Knezliği'ni koruyan kale serisinin tamamlanması
1533	IV. İvan'ın Rus tahtına (naiplik süresi) gelmesi
1547	IV. İvan'ın Moskova'nın ilk çarı olarak taç giymesi
1550–1	Kazan dışındaki Zöye'nin inşaatı
1550'ler	Önemli reformlar: Silahlı veya Silahşor Birliklerinin başlangıcı 1550 Sayılı Kanun Hizmet alanı (pomest'e) gereksinimlerinin düzenli hale getirilmesi
1546–52	Kazan'ın fethini sağlayan ardışık saldırılar, Ekim 1552
1554, 1556	Astrahan'ın Moskova tarafından fethi
1550'lerin sonu	Genişleyen güney sınırını korumak için güney kalelerinin inşa edilmesi
1557–8	Kırım'a karşı başarısız Rus saldırısı
1558–83	Livonya Savaşı: İsveç, Polonya – Litvanya, Rus Çarlığı

1558–63	Rusların Livonya'da büyük ölçüde başarılı olması
1559–60	Kırım'a karşı Rus seferlerinin başarısız olması
1562–3	Rus Çarlığı'nın Polotsk'a karşı seferi ve şehrin ele geçirmesi, ancak bundan sonra Rus başarılarının durmaya başlaması
1563–70	Yedi Yıl Savaşı (Danimarka / İsveç)
1565	*Opriçnina* politikasının, Rus Çarlığı'nda başlaması
1569	Astrahan'a yapılan Osmanlı seferinin başarısız olması, Lublin Birliği Polonya ve Litvanya'nın Milletler Topluluğu'na katılması
1571	Kırım birliklerinin Moskova şehrine ulaşması
1572	*Opriçnina'nın* feshedilmesi İkinci Kırım saldırısının püskürtülmesi Güney savunmalarının devam eden yıllarda yeniden düzenlenmesi
1577–82	Rus Çarlığı'nın tükenmişliği; önemli bölgelerdeki göç ve yoksulluk
1580–1	Yasak Yıllar'ın köylü hareketini sınırlandırması
1582	Iam Zapolskii Barışı
1582	Ermak, Sibir Hanlığı'nın başkentinin kısa sürede ele geçirilmesi
1583	Antlaşma ile İsveç ile olan savaşın sona ermesi; Narva ve Ivangorod'un İsveç'e ait olması
1584	Çar Fyodor'un tahta geçişi; Boris Godunov naiplik süresinde baskın olması
1591	Ugliç'te Dmitrii'nin (IV. İvan'ın gayrimeşru oğlu) ölümü
1590–5	Doğu Baltık'ta savaşın yeniden başlaması Güney sınırında kale inşaatının devam etmesi
1595	Teusino Antlaşması ile İsveç ile olan savaşın sona ermesi
1595–1602	Rus Çarlığı tarafından Smolensk kalesine yeni duvarlar, takviyelerin eklenmesi
1598	Çar Fyodor'un ölümü; veraset belirsizliği Dokuz ay aradan sonra Godunov'un seçilmesi

Bölüm II: 1598-1697

1598	Çar Boris’in taç giymesi Merkezde nüfus azaldıkça güney sınır bölgelerine genişleme
1601–3	Merkezi Rus Çarlığı’nda kıtlık
1604	Taht kavgası Dmitrii, Güneybatı Rus Çarlığın’da destek kazanması
1605	Çar Fyodor Godunov'un kısa saltanatı Dmitrii ve ordusu Moskova’ya ilerledi Dobrynichi Savaşı; paralı asker Jacques Margeret
1605–6	Çar Dmitrii
1606	Çar Vasilii Shuiskii’nin, Dmitrii'nin suikastından sonra tahta çıkması Shuiskii’nin egemenliği, Riazan kuvvetlerine Bolotnikov tarafından meydan okunması Tahtta hak iddia eden sahtekâr Petro ve İkinci Dimitrii
1608–9	Tushino’nun Moskova'ya rakip olarak görev yapması İsyancı başkent Shuiskii Polonya ordusu ilerledikçe İsveç ve Polonya ile pazarlık etmesi
1610–11	Shuiskii’nin çekilmesi Halefi olarak Polonyalı Wladyslaw’ın seçimi Polonyalı birliklerin Moskova'yı işgal etmesi; askeri direnişin düzenlenmesi
1612	Moskova’nın Polonya güçlerinden geri alınması (Minin ve Pozharskii)
1613	Çar Michael Romanov’un taç giymesi
1617	Stolbovo Barışı ile İsveç'le olan savaşın sonunun belirlenmesi
1618–48	Otuz Yıl Savaşı
1619	Deulino Ateşkesi, Milletler Topluluğu ile savaşın sona ermesi
1632–4	Smolensk Savaşı Moskova kuşatmasının başarısız olması Yeni oluşum birliklerinin kullanımı Polianovka Barışı
1635–53	Belgorod savunma duvarının güneye inşası ve garnizon oluşturulması Belgorod askerî idari bölgesinin oluşumu
1645	Çar Aleksey Mihayloviç’in tahtı devralması

1640'lar–1650'ler	Simbirsk savunma hattının inşası
1648	Ukrayna'nın Polanya Kraliyeti'ne karşı Hmelnitski isyanı
1649	Ulozhenie yasası ile Rus köylülerinin özgürlüklerinin ellerinden alınması
1654	Pereiaslav Anlaşması (Hmelnitski yönetimindeki Rus Çarlığı ve Ukrayna)
1654–67	On Üç Yıllık Savaş: Rus Çarlığı / Milletler Topluluğu
1656–61	Rus Çarlığı / İsveç
1657	Bogdan Hmelnitski’nin ölümü
1659	Rus Çarlığı ve Milletler Topluluğu arasındaki savaşın yoğunlaşması Konotop Muharebesi’nin Rus yenilgisiyle sona ermesi, büyük insan gücü kayıpları
1660–	Rus ordusunun yeni oluşum birliklerinin kullanımını artırması
1660'ların sonu – 1680'lerin sonu	Özellikle Ukrayna'nın doğu kıyısında devam eden savaşın yıkıcı etkisi
1667–71	Kazak Stenka Razin'in olaylarının, Güney Rus Çarlığı’nda isyana dönüşmesi
1676	Çar Fyodor tahtı devralması
1678–81	Rus-Osmanlı Savaşının Bahçesaray Antlaşması ile sona ermesi
1679	Izium savunma hattı inşaatının başlaması; Ukrayna’nın yeniden yerleşimi
1678–82	Öncelik sıralamasının kaldırılmasıyla sonuçlanan askerî reform
1682	Çar Fyodor’un ölümü üzerine, ortak Çar Petro ve İvan’ın başkentteki isyandan sonra ortaklaşa yönetmesi; kız kardeşleri Sophia’nın, saltanat vekili gibi davranması
1686	Polonya ile 'Sonsuz Barış' Antlaşması Rusya’nın, Kutsal Birliğe katılması
1687	Rus Çarlığı’nın Kırım seferinin başarısız olması
1689	Nerchinsk Antlaşması ile Amur vadisinde Çin-Rus sınırının belirlenmesi
1689	Kırım'a karşı ikinci Rus seferinin de başarısız olması Sophia saltanatının devrilmesi Çar Petro ve İvan’ın ortak kişisel saltanatlarının başlaması
1695	Petro’nun Osmanlı Azak’ına karşı ilk seferinin başarısız olması
1696	Petro’nun Karadeniz kıyılarında ikinci seferinin başarılı olması

Bölüm III: 1698-1730

1696	Petro'nun üvey kardeşi İvan'ın ölmesi; Petro'nun yalnız başına hükmetmesi
1697–8	Petro'nun Avrupa Büyükelçiliği Rus başkentinde Strelet'lerin isyanı
1699	İsveç'e karşı savaş hazırlıkları
1700	Büyük Kuzey Savaşının başlaması
1700	İsveçli XII. Charles, Narva'nın Rus kuşatmasını yenmesi
1701–6	Polonya'da savaşan İsveç birlikleri; Baltık yakınındaki Rus birliklerinin başarılı olması
1705	Ulusal askerliğin, Rus birliklerini desteklemesi
1705–8	Astrahan isyanı; Bulavin isyanı
1707–9	Poltava seferi- İsveçlilerin Rusya'ya karşı harekete geçmesi
1708	Lesnaya Savaşı; İsveç ordusunun ikmal treninin kaybolması Kazak Hetman Mazeppa, XII. Charles'a olan desteğini çekmesi
1709	Poltava Savaşı; İsveç yenilgisi Yenilen İsveçlilerin Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması Baltık yakınlarında savaşın devam etmesi
1710–11	Rus-Osmanlı Savaşı Prut Seferi- Rus kuvvetlerinin yenilmesi
1711	Senato oluşturulması; iktidarın kurumsallaşmasının hızlanması
1713, 1723	Rus *kara milis* alaylarının şekillenmesi
1721	Nystadt Barışı ile Büyük Kuzey Savaşı'nı bitirilmesi
1722–4	Rus-Pers Savaşı Nizovoi Kolordu'sunun oluşturulması
1725	Petro'nun ölümü; I. Catherine tahta çıkışı
1727	Catherine ölmesi, yerine geçen II. Petro'nun 1730'a kadar tahtta kalması
1732	Rus kuvvetlerinin Hazar limanlarından çekilmesi

GİRİŞ

Bu kitap Rus askerî gücünün gelişimini ve Rus toplumundaki sosyal, idari ve ideolojik değişimle etkileşimini incelemektedir. 15. yüzyıldaki III. İvan saltanatından 18. yüzyılın başlarındaki I. Petro dönemine kadar olan yaklaşık 300 yıllık bir dönemi kapsar. Bu dönem, Muscovy’nin (Eski Moskova Prensliği) Moğol İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kalan devletler arasında Batı Avrasya'da önemli bir askerî güç olarak ortaya çıkmasıyla başlar. 1240'lardan bu yana, Moskova ve komşuları, Doğu Avrupa'yı Çin ve İran ile birleştiren bu büyük bozkır kümesinde köprü vazifesi gördüler. Moğollar, doğal muhitleri açık ve seyrek nüfuslu bozkır olan, hızlı yer değiştirebilen ve oldukça hızlı süvari okçu orduları ile imparatorluklarını genişlettiler ve sürdürdüler. Muscovy, bozkır çevresindeki diğer toplumlar gibi Moğol İmparatorluğu'nun başarılı askerî strateji ve yapılarını benimsedi. Ordularına da süvari okçu birlikleri hâkimdi. 15. yüzyılın başlarında, Batıdaki orduların ve taktiklerinin büyük dönüşümlerine katkıda bulunan silahlar ve barut, bu tür bozkır kuvvetleri için daha az belirgin bir değere sahipti. Silahlar ve toplar hızlı hareket eden süvari birliklerinin hızını yavaşlatabilirdi. Bu nedenle hem Muscovy hem de Tatar Hanlıkları bazı barut silahlarını bilseler ve kullansalar da bu silahlar onlar için nispeten küçük bir askerî öneme sahipti.

Bununla birlikte, III. İvan döneminden itibaren, Muscovy’nin askerî ilgileri başlangıçta göze çarpmayan sonrasında ise giderek hızlanan bir değişime maruz kaldı. Rusya 14. yüzyılın sonlarından başlayarak 16. yüzyıl boyunca hızlı bir bölgesel genişleme geçirdi. Baltık ve İskandinav güçleriyle, Polonya ve Litvanya ile ve Osmanlı İmparatorluğu ile giderek daha sık askerî temas kurdu ve uçsuz bucaksız bozkır sınırlarını savundu. Bu bağlamda, mevcut askerî çerçeveye rağmen kale savunması ve barut savaşına ilgi artarak devam ediyordu. Aynı zamanda yeni ve daha büyük komşularla yüzleşmek için çok fazla sayıda, daha güvenilir ve daha iyi donatılmış ordulara ihtiyaç duyuldu. 17. yüzyıldaki uzun savaşlar neticesinde Muscovy, devlet bürokrasisi tarafından da desteklenen çok büyük ve yine de eğitimli ateşli silahlı birlikleri (hem piyade hem de süvari) de içeren oldukça farklı bir orduya yöneldi.

1730'a gelindiğinde Rusya birçok bakımdan yeni askerî amaçlarına ulaşmıştı. Hâlen önemli bozkır bölgelerinin askerî taleplerinden vazgeçmeden çağdaş Avrupa devletleriyle eşitliğe ulaşmıştı. 17. yüzyılın pek çok reform projesi, I. Petro’nun Rus ordusunu yeniden düzenlemesinin (ve daha fazlasının) önemli müjdecileriydi. Değişiklikler, Baltık’ın baskın askerî gücü olan İsveç'e karşı uzun süren ve zorlu bir savaşta elde edilen Rus zaferiyle kısmen doğrulanmış oldu. Bölgesel anlamda, Büyük Kuzey Savaşı'nın (1700-21) kazanımları, bir önceki yüzyıldaki Rus Çarlığının Ukrayna ve Sibirya'daki dramatik kazanımlarına kıyasla etkileyici değildi. Bununla birlikte, sembolik olarak, Baltık sahiline yeni elde ettiği erişim, bozkırdan uzaklaştığını ve büyük güçlerin (Avrupa ve Osmanlı) arasına girdiğini göstermekteydi. Bu sonuçların elde edildiği ordu ve donanma, o topluluğun diğer üyeleriyle çeşitli temel özellikleri paylaşmaktaydı. Hükümet, personel ve kaynak ihtiyacını belirledi ve talep etti. Ayrıca sadece teknoloji ve organizasyonu değil, aynı zamanda büyük, eğitimli, kalıcı ve (büyük ölçüde) devlet destekli silahlı kuvvetlerin konuşlandırılması konusundaki sosyal ve politik iradeyi de yönetti. Başarılarıyla beraber, 18. yüzyılın başlarındaki Rus ordusu, modern Avrupa ordularına (ve donanmalarına) kıyasla bazı sıra dışı özelliklere sahipti.

Örneğin; Rusya'nın açık bozkırlarının devam eden savunma ihtiyacı, yerleşik milislerin konuşlandırılmasıyla sonuçlandı. Ordusu alışılmadık derecede yüksek süvari oranını korudu ve donanması, orduya bağımsız bir askerî kol olmaktan çok bir destek görevi gördü. Buna rağmen, askerî tarihçilerin görüşlerine göre, önümüzdeki yüzyılda diğer Avrupa güçlerinin başarılarına rakip olacak olan "modern" bir ordu oluşturmayı başardı. Ölümünden sonraki yıllarda Petro'nun eşi ve oğlunun hükümdarlığı, Petro'nun yaptığı değişikliklerin Rus askerî faaliyeti için temel standart haline geldiğini gösterdi.

Bu dikkate değer üç yüzyıllık geçiş, Muscovy'yi veya Rus İmparatorluğu'nu oluşturan sosyal, etnik ve dini açıdan farklı nüfus tarafından kolayca gerçekleştirilemedi. Dönüşümün bireysel unsurları (I. Petro'nun askerî reformları gibi) ve daha göze çarpan mevzuları (Muscovy isyanının mahiyeti neydi?) tarihçiler ve askerî kuramcılar tarafından hararetli bir şekilde tartışılmaktadır. Diğerleri için, bu tür soruların cevapları mevcut siyasi, vatansever ve kültürel etkilere sahiptir. Bu kitap, öğrencilere canlı, sürekli bir fikir alışverişi ile aydınlatılan birçok yorum ve kaynağın bir sentezini sunmaktadır. Aynı zamanda, burada sunulan sentezin de tartışmanın ilerlemesine katkıda bulunacağı umulmaktadır. Bu sentezdeki birkaç önemli tema başlangıçta açıkça belirtilmeye layıktır.

İlk olarak, erken modern dönemde Orta ve Batı Avrupa'daki ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki askerî değişimin geniş benzerlikleri, tarihçilerin dikkatinden kaçmamaktadır. 1950'lerin ortalarından bu yana bu benzerliklerle ilgili tartışmaların çoğu "askerî devrim" kavramı etrafında dönmektedir. Daha sonra barut ve ateşli silahlar genel olarak kabul gördüğünden ve piyade silahlandırması orduların ve donanmaların önemli unsurları haline geldiğinden, Michael Roberts, büyük ölçüde 1550 ve 1650 arasında bir dizi önemli değişiklik olduğunu ileri sürdü. İlk olarak, taktikler değişti: şövalyeler ve okçular yavaş yavaş yerini ateşli silah taşıyan eğitimli askerlere bıraktı; bunlar, komuta subayları hiyerarşisine sahip birlikler halinde düzenlendiğinden, savaş alanındaki kabiliyetleri de değişti. İkincisi, hükümetler gittikçe daha fazla insan ve kaynağı toplayabildiklerini kanıtladıkları için ordu büyüklüğü önemli ölçüde genişledi. Büyük ordular stratejik manevralarda değişiklikler meydana getirdi, çünkü pek çok insan büyük maliyet ve karmaşıklıkla da olsa uzun mesafelere götürülebiliyordu. Sonuncusu ve belki de en önemlisi; Roberts sosyal ve politik yapıların askerî yenilikler ile etkileşme yolları üzerinde durdu. Örneğin, politik olarak şövalyeler ve süvarilerin göreviyle övünen bağımsız bir asaletin egemen olduğu bir toplum, bir kralın komuta ettiği piyade kuvvetlerinin büyümesini desteklemeye direnebilir. Bunun yerine, devletler yıl boyunca büyük eğitimli orduları desteklemek için gelişmiş idari yöntemler ve hazır fon kaynakları geliştirdiler. Sosyal disiplin gibi (Askerler subaylarına itaat eder mi?) maddi olmayan şeyler de önemli faktörlerdi. Roberts tarafından başlangıçta yorumunu dile getirdiği askerî devrim tanımları, Geoffrey Parker ve diğerleri tarafından genişletilmekte ve geliştirilmektedir. Jeremy Black, diğerlerinin yanı sıra, belirli bir dönemle sınırlı devrimci değişimden ziyade askerî değişimde kilit dönemler fikriyle karşılık verdi. Bununla birlikte, tüm ekoller 18. yüzyılda Avrupa ve Osmanlı askerî kapasitelerinde çarpıcı bir değişiklik olduğu konusunda hem fikirdir.[1]

Rus dönüşümünün, önceki paragrafta açıklanan türdeki değişikliklerle birçok unsuru paylaştığı açıktır. Petrine (Petro Dönemi) döneminde, Rus İmparatorluğu eğitimli, taktiksel olarak duyarlı piyade ve süvari alaylarını, destekleyici bir donanmayı ve bu tür birimleri sahaya güvenilir bir şekilde çıkarabilecek idari yapıları hazır bulundurdu.

Hâlbuki Rus askerî değişimi tamamen Avrupa askerî dönüşümüyle tanımlanmamıştır. Muscovy, İspanyol Habsburglarının öncülüğünde gerçekleştirilen, erken modern dönemin ilk askerî değişikliklerinin bir parçası değildi; Rusya'nın ordusu o zamanlar mobil bir bozkır süvarisiydi. Gerçekten de 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar, rekabetçi Avrupa-Osmanlı askerî bağının ayrılmaz bir parçası değildi. I. Petro'dan sonra bile, Rus askerî gücü, savunma kara milislerini ve yüksek süvari yüzdesi de dâhil olmak üzere bazı alışılmamış özelliklerini korudu. I. Petro'nun kendisi de dâhil olmak üzere farklı Rus liderler tarafından da dile getirilen bu farklılıklar bir bakıma, Rusya'nın Batı ya da Avrupa askerî standartlarını benimsemek için geri kalmışlık ve durgunluktan çıktığını işaret etmektedir. Şüphesiz bir öncekine yanıt olarak üretilen başka bir versiyon, Muscovy'nin istisnacılığını savunur; erken modern çağda Rus silahlı kuvvetlerine yönelik olağandışı, sıklıkla çelişen talepler, benzersiz Rus askerî başarıları ve çözümleriyle sonuçlandı.

Bu konu oldukça farklı bir meseleyi ortaya çıkarmaktadır. Muscovy'nin askerî dönüşümü aynı zamanda jeopolitik bir dönüşümdü. Rusya'nın birincil askerî ve diplomatik ilgileri 18. yüzyılda bozkır komşularından ve güney sınırlarından uzaklaştı; Konstantinopolis ve Avrupa'daki rakipleri, İmparatorluğun kendisi genişledikçe dış politikasını büyük ölçüde meşgul etti. Askerî açıdan, böyle bir değişiklik kesinlikle yeni rakiplerin askerî usullerinin önemli unsurlarını benimsemek ve geliştirmek için kasıtlı bir çaba içermekteydi. Ancak Rusya'nın jeopolitik odağı değiştiyse de çevresi ve bazı yakın askerî düşmanları değişmedi. Sadece Rusya değil, aynı zamanda Habsburglar, Osmanlılar, Polonya-Litvanya orduları ve İsveçliler de şu anda Doğu Avrupa olarak düşündüğümüz yerlerin civarında savaştılar. Bu karakteristik olarak muazzam büyüklükte ve nispeten seyrek bir nüfusa sahip bölgeler; güneyde uçsuz bucaksız çimenli bozkırlar, kuzeyde Pripet bataklıkları gibi alanlarla noktalanmaktaydı. Bu durum, sanayi öncesi bir dünyada, ordular ve onları destekleyen düzen üzerinde oldukça farklı taleplerde bulundu. Örneğin; Batı Avrupa'da savaşmaktan çok farklıydı. Savunma garnizonları ve yüksek oranda süvari sadece Rusya tarafından değil, aynı zamanda bölgede faaliyet gösteren diğer askerî güçler tarafından da bu tür koşulların askerî yansımalarıydı. Bunların Avrupa'nın Doğu sınırı boyunca tekrarlanması, farklı bir askerî gelişme yolunu akla getirmekte ve geri kalmışlık veya modernleşme ilişkisi tam olarak anlaşılmamaktır. Rusya örneğinde ise (diğerlerinde olduğu gibi) Kuzeydoğu[2] Avrupa'daki bu askerî devrim siyasi, idari ve sosyal çıkarımlar bulundurmaktadır.

Askerî değişim ne tamamen askerî ne de teknolojiktir. Bu cildin ikinci özel vurgusu ise, askerî değişiklikler kadar askerî buluşlara da odaklanmasıdır. Nitekim bu kitap, siyasi örgütlenme, seçkinlerin siyasi iradesinin, çevrenin, ekonominin ve sosyal yapının Rusya'nın modern çağın askerî çabalarıyla etkileşime girme biçimlerine odaklanmaktadır. Birkaç örnek sunmak gerekirse:

Değişen Rus siyasi yapıları, askerî görünümü anlamak için bilhassa önemlidir. Batı Rusya erken modern dönemde oldukça seyrek nüfusluydu; kendi kendini idame eden fakat gelişmekte olan bir tarım ekonomisine sahipti. Bu nedenle, Muscovy ordusu için bir önemli sorun, hükümetin hem sınırlı hem de dağılmış kaynakları nasıl seferber edebileceği ve etkili bir şekilde kullanabileceği idi. Toprak sahipliği sisteminin geliştirilmesi, Muscovy'nin siyasi ve idari kurumlarının bu sorunun bir unsuru ile nasıl başa çıktıklarına dair açık bir örnektir. Bu nedenle, 1500'lü yılların başlarında, seçkinlere Muscovy ordusunda sadakatle hizmet etmeleri halinde kendi kullanımları için arazi teklif ediliyordu. Bu düzenleme, 16. yüzyılın başlarında

erkeklerin özel ordulardan uzaklaşmasına ve Rus siyasi ve askerî gücünü pekiştirmeye yardımcı oldu. Bu tür bir askerlik hizmetinin kademeli olarak düzenlenmesi, asgari nakit yatırım karşılığında Moskova'nın emrinde büyük bir ordu oluşturdu.

Askerî konum ve mahkeme statüsü, Muscovy seçkinlerinin sosyal duruşunun birbiriyle yakından bağlantılı göstergeleriydi. Ancak 17. yüzyıldan başlayarak, piyade ve süvari alayları olan bir kitle ordusu için 16. yüzyıldaki asil bir süvari ordusunu terk etmek gerekli hale geldi. Bunu başarabilmek için seçkinler arasında sosyal ve politik beklentilerin çok dikkatli bir şekilde yeniden müzakere edilmesi gerekiyordu. Diğer şeylerin yanı sıra, bu süreç köleliğin yasallaştırılmasını teşvik etti. Son olarak, ekonomik ve idari meseleler – Nasıl asker alımı yapılır, ordunun maaşı ve ihtiyaçları nasıl karşılanır? vb. – gelişmekte olan devlet yapıları ve değişen bir toplumla hassas bir şekilde etkileşime girdi. Bunlar gibi bağlamsal sorular, erken modern dönemde Rus askerî değişiminin kısıtlamalarını ve başarılarını anlamada önemli birer unsurdur.

Bu cildin başka bir konusu da Rus askerî yeniliklerinin doğasıdır. Muscovy ve daha sonra Rus İmparatorluğu kesinlikle yayılmacı politikalara sahip olsa da bunlar hiçbir şekilde kalıcı veya tek tip çabalar değildi. Diğer devletlerin çoğunda olduğu gibi, birliklerini sefere çıkardığında, Muscovy de genellikle kazanmak istiyordu. Bunu yapma becerisi, ortaya çıkan askerî sorunlara yönelik sürekli, genellikle yenilikçi, yurt içi müdahalelere bağlıydı. İmparatorluk büyüdükçe ve orduları farklı düşmanlar ve farklı askerî tekniklerle temas ettiğinde, düşmanları tarafından kullanılan açık askerî teknikleri ve örgütsel biçimleri de uyarladı veya ödünç aldı. Rus ordusu, yabancı askerî uygulamalardan yararlandığında, bunu, belgelenebildiği ölçüde, oldukça pratik ve deneyimsel bir şekilde yaptı. Başarılı bir düşmanın askerî usullerini benimsemek yaygın bir fenomendi (ve fenomendir). Modern çağın başlarında, Osmanlı, Fransız ve Venedik orduları ve donanmaları, çoğu kez savaşta başarılı bir şekilde uygulandıktan sonra birbirlerinden teknikler ödünç aldılar. Bu yüzden Muscovy, 14. yüzyılda bozkır komşularından süvari tekniklerini adapte etti ve I. Petro, 18. yüzyılın başlarında İsveç örgütsel ilkelerini planlı bir şekilde uyarladı.

Bu hem öngörülebilir hem de şaşırtıcı görünse de sonuçlarının kabul görmemesi korkusuyla, bu konu birkaç kelime daha söylenmeyi hak ediyor. İlk olarak, pratik deneyime yapılan bu vurgu, teorik “savaş sanatları” hakkında göreceli bir tartışma olmadığı anlamına gelir. Kısmen, bu bir Muscovy özelliğinden ziyade dönemin karakteristiğiydi. Örneğin, askerî kuram ve tutumlarla ilgili basılı bir literatürün bulunduğu Hollanda'da, askerî buluşlar, yazılı açıklamadan olduğu kadar savaş alanındaki çatışmalardan da etkilenme eğilimindeydi.[3] Ancak Muscovy, I. Petro ve sonrasına kadar askerî teori ve davranışlarla ilgili (basılı) tartışmalardan uzak kaldı. Böylece Rus askerî buluşlarına doğrudan yardımcı olan somut etkileşim ve farkındalıktı (daha fazla bilgi, paralı asker teknikleri, savaş alanı deneyimi ve diplomatik temas). İdeoloji, dini ve politik yakınlık Rusya'nın bu tür bilgileri edinmesine yardımcı olmuş ya da engellemiş olsa da bunlar asıl faktörler değildi, yol gösteren gerçekçi deneyimlerdi. Bu nedenle Rusya askerî teknikleri ödünç aldığında, genellikle “Avrupa” veya “bozkır” tekniklerini kopyalamadı. Aksine, belirli ordulardan, çoğunlukla en yakın rakiplerinden (genellikle İsveçliler veya Polonyalılardan) belirli teknikleri ödünç aldı. Yukarıda belirtildiği gibi, yeni tekniklerin uyarlanması, genellikle yerel, siyasi ve sosyal kurumlarla uyum gerektirmektedir, aynı zamanda bölgesel askerî özelliklerin geliştirilmesini de desteklemektedir.

Rusya'nın askerî tecrübesi Avrupa'dan uzak olduğu gibi, bazı özellikleri (Rusya'nın askerî borçlanmalarının bir kısmı) Avrupa dışı kaynaklardan gelmekteydi. Askerî tarihin Avrupalı olarak vurgulanması, Rus ordusu ve toplumunun güney komşularının üzerindeki etkisini gizlemektedir. Bunlar, son derece organize, askerî açıdan zorlu Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Osmanlı Kırım müttefikliğine, baskın saldırıları hem Muscovy hem de halefi, büyüyen Rus İmparatorluğu için kalıcı ve güçten düşürücü bir sorun olan göçebe halklara kadar uzanıyordu. Güney komşularının Rusya üzerindeki askerî ve sosyo-politik etkisinin doğası daha az incelenmiştir, ancak etkinin geniş kapsamlı ve önemli olduğu da şüphesizdir. Örneğin, güneydeki Rus savunma “duvarları”, askerî kaynakların savunma için yenilikçi bir kullanımını temsil ediyordu; sınır bölgeleri de Muscovy 'nin kitle ordusuna geçişi müzakere etmesine yardımcı olan anormal bir sosyal alan yarattı.

Ancak kimse, Muscovy'nin Güney’de ayrı Batı’da ayrı iki farklı savaş türüyle savaştığını düşünmemelidir. Rusya’nın en başarılı anlarında, Moskova’nın sosyo-politik kurumları tarafından üstlenilen askerî yenilikler Moskova ordusunda istikrar ile uygulandı. Şayet Pskov'un ilhakında arkebüz (eski bir silah) kullanıldıysa, Moskovalılar bunları Ugra'daki direnişte de kullanmış olabilirler. Hızlı süvari baskınları ve *gulyay gorod,* hem Litvanya'ya hem de Doğuya karşı yapılan savaşların temeliydi. 1720'lerde güney sınırını savunan yaya birimler, bir süvari birliğine karşılık vermek ve savaşa batıya doğru ilerlemek için her zaman hazırlardı. Kısacası, Rus ordusu tüm sınırları boyunca uyum içerisinde ve birleşik bir karşılık vermek için askerî ve teknolojik yenilikleri kullanmaktaydı. Rusya'nın erken modern dönemdeki askerî çabaları, Batı Avrasya'daki askerî yaşamın gerekliliklerine göre seçilmiş, Avrupa askerî teknolojileri ve yenilikleri ile iç meselelerin ve düzenlemelerin yakın bir etkileşimi olarak ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın ortalarında, bunun gerçekten güçlü bir bileşim olduğu anlaşılmıştı.

Doğu Avrupa ve Batı Avrasya'daki sayısız siyasi değişiklik ve dilsel çeşitlilik, bölge hakkında yazanlar için karmaşık tuzaklarla doludur. Bu kitap, tanıdık yazımları ve isimleri mümkün olduğunca tarihsel doğrulukla birleştirmeye çalışmaktadır, ancak sonuçlar özgün okuyucuları tam olarak mutlu etmeyebilir. Mevcut İngilizce dil kurallarına genellikle riayet edilmiştir. Bu nedenle, Moskova, Kiev, Fyodor ve Alexis gibi özel isimler özellikle İngilizce yazılışlarıyla belirtilmiştir.

Muscovy, Petrine (Petro Dönemi) öncesi hükümeti ifade ederken, Rusya ise etno-coğrafi bir bölgeye ve Petrine devletini kast etmektedir. Ukraynaca isimleri yazarken –sky'den ziyade –skyi'yi tercih ettim, Rus isimleri içinse–skii ekini tercih ettim. Yer isimleri özellikle zor, çünkü Baltık bölgesindeki özgün yerler üç veya daha fazla dilde ya da siyasi alanda oldukça farklı isimlere sahiptir. İlk kullanımda farklılıkları göstermeye çalıştım ve daha sonra sürekli olarak aynı ifadeleri kullandım-genellikle Rusça olanı, çünkü kitabın ana araştırma dili Rusça’dır. Kitapta okuyucuların kolaylığı için bir terminoloji sözlüğü bulunmaktadır. Harf çevirisi de Kongre Kütüphanesi teamüllerine uygun olarak yapılmıştır.

Yazarlar kitap yazarken, fikir aldıkları ya da başka türlü yardım aldıkları insanlara borçlanırlar. Çok sayıda insanın sunduğu cömert yardım ve tavsiyeye minnettarım, onlar olmadan bu kitap yazılamazdı. Her tarihi çalışma, sadece bir kısmı alıntılarda yer alan seleflerinin ve çağdaşlarının yazılı çalışmalarına dayanmaktadır. Aydınlatıcı yorumları ve konuşmaları, yararlı önerileri ve makalenin bazı bölümlerini dikkatle okudukları için Brian Davies, Paul Bushkovich, Janet Martin, Robert Frost, Viktor Ostapchuk, Marshall Poe, Evgenii Anisimov, Lindsey Hughes, Aleksander Kamenskii, Charles Halperin, Elise Kimmerling-

Wirschafter, Ben Barker-Benfield ve diğerlerine teşekkür etmek istiyorum. Konuyla ilgili bir dizi konferansa katıldım ve değerlendirdim, katkısı olan herkese çok minnettarım: “*Muscovy, İdentity and Cultural Diversity*” (Kaliforniya Üniversitesi, Los Angeles, 1993); “*Peter the Great* " (Gargnano, İtalya, 1997); " *The Russian Army and Society* " (Cambridge, Mass., 2000); “*Modernizing Muscovy*" (Cambridge, Mass., 2001); “*Writing Military History*” (Hamilton, NY, 2002); ve " *Lives of Old Muscovy* " (Cambridge, Mass., 2003). Colgate Üniversitesi bana dokümanları, destek ve seyahat fonlarını cömertçe sağlamıştır. IREX finansmanı Petrine geçişi üzerindeki çalışmaları bitirmeme olanak sağlamıştır. Arkadaşlarım ve ailem, bana ayırdıkları zaman ve manevi destek konusunda çok cömerttiler. Hepsine teşekkür ederim.

Yukarıda sayılanların dışında bazılarına hususi teşekkür borçluyum. Andrew MacLennan, ilk aşamalarında kitaba aracı oldu ve bu hususta beni teşvik etti. St. Andrews'ten Profesör Hamish Scott kitabı bana önerdi ki kendisi başından beri bir model editörüdür. Kitabın uzun yazım sürecindeki Profesör Hamish Scott’ın sabrı, düzenleme önerme konusundaki özen ve cesaretlendirilmesi ve ince mizahı çok takdir edilmektedir. Son olarak, eşim Philip Uninsky, bu kitaba sayısız şekilde katkıda bulunmuştur.

Kitabın eksikliklerinden tek başıma ben sorumluyumdur.

Notlar

1 *Clifford Rogers, ed., The Military Revolution Debate* (Boulder, Col., 1995) adlı eserdeki makaleler hala tartışılmakta olan bir takım bakış açılarını dile getirmektedir.

2 *Robert I. Frost, The Northern Wars, 1558–1721* (Harlow, 2000), 310.

3 *Geoffrey Parker, The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800* (Cambridge, 1988), 21–2.

1'İNCİ KISIM
1450-1598

BÖLÜM 1

Rus Gücünün Öğeleri, 1450 Dolayları

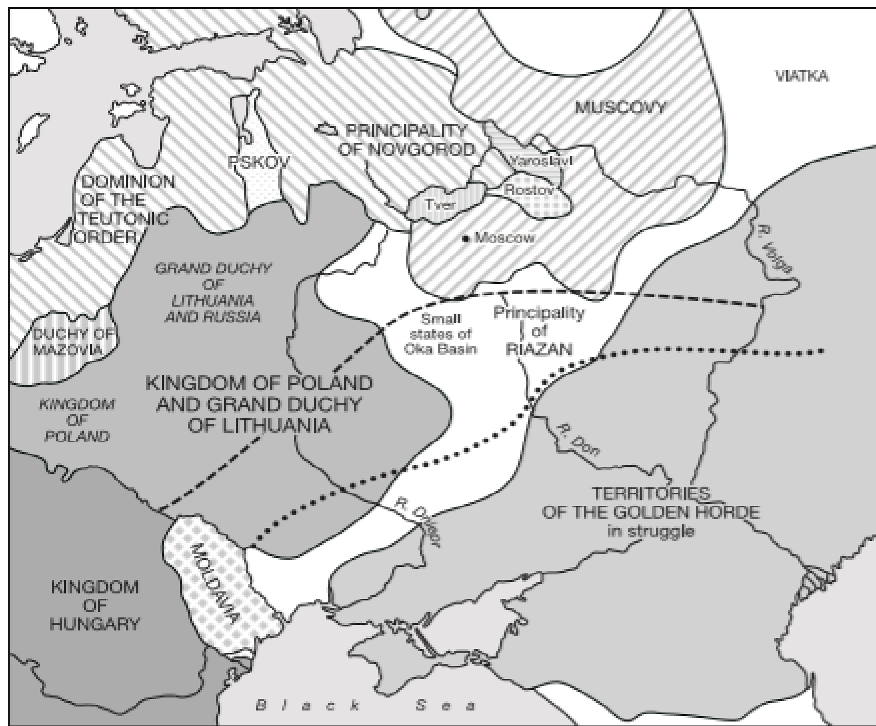
Başlangıç

15. yüzyılın ilk yarısında Moskova Knezliği, bazı Avrasya komşularıyla karşılaştırıldığında hâlâ oldukça mütevazı bir prenslikti. İddia ettiği bölge, Rostov, Tver ve Iaroslavl'ın prensliklerini batıya bakan büyük bir C'de henüz kendine katmadan çevrelemekteydi. En geniş noktasında, güneyde Moskova'nın en doğu ve en batı bölgeleri yaklaşık 800 kilometre (500mil) ile ayrıldı. Doğuda kuzeyden güneye en büyük mesafesi belki biraz daha genişti. Avrupa Rusya'sının kuzey-orta kesimindeki bu bölgeler, erken modern dönemde (15'inci-18'inci yüzyıllar) Rus yeteneklerinin şekillendirilmesinde ve sınırlanmasında önemli bir rol oynayacak bazı sert çevresel gerçekleri paylaştı. Kuzeyde, Moskova Knezliği, kürk avcılığı ve diğer orman ürünlerinin tek başına tarımdan daha güvenilir bir yaşam sağladığı, her dem yeşil olan orman *tayga* gibi soğuk, geniş alanlarla kaplıydı. Daha güneyde, büyük şehirlerin ve nüfusun çoğunluğu karışık bir orman bölgesinde yer almaktaydı. Burada, kuzey ikliminin görülmesine ve sıcaklıkların kısa sürmesine rağmen, tarım arazileri, fena değildi ve Vladimir kenti yakınlarındaki bir bölgede bile mükemmeldi. Ayrıca ormanlar, zengin toprakları, ticaret yollarını ve Moskova Knezliği'nin tereddütle düşündüğü akıncı göçebeleri açık bozkırlara karşı koruyucu bir bariyer olarak işlev gördü.

Moskova Knezliği'nin nüfusu seyrekti ve 15. yüzyılın ilk bölümünde geniş bölgelere dağılmıştı. En güneydeki bölgelerde bile muhtemelen kilometre başına düşen insan sayısı yediden azdı.[1] Köylüler, çavdar ve yulaf yetiştirerek, orman ürünleri toplayarak ve hayvan yetiştirerek yalıtılmış köylerde yaşadılar. Toprak ve diğer yerel kaynaklar tükendiğinde küçük ve uzak köyler, yeni bir yere taşındı. Rus başkentine daha yakın olanlar için büyüyen ve biraz daha yoğun bir nüfus, daha kalıcı yerleşimlerde farklı tarım yöntemlerine yöneldi. Tarım ve istihraca ek olarak, Moskovalılar kürk, tuz, zanaat ve orman ürünlerinin yanı sıra ticaret yaparak geçimlerini sağladılar; ticaret yolları açık bozkır boyunca güneye Kırım'a ve Güneydoğu Avrupa'ya yöneldi. 15. yüzyılın başlarında, manzaraya temel ekonomik faaliyetleri vergilendirenler hâkim oldu. Bunlar, Ortodoks Hristiyan manastırları ve köylülerden ödeme talep eden seçkin toprak sahipleri (köylüler talepler çok zorlaşırsa uzaklaşabilir); ticaret fuarları ve kasaba ve beylikler tarafından desteklenen transit vergilerdir. Rus prens, sistemin ideolojik ve siyasi merkeziydi: Yakındaki beylikleri işgal eden ve içlerindeki kişilerin sahipliğini iddia eden bir derebeyi.

Bu dönemde Kuzeybatı Avrasya toprakları, çok sınırlı ekonomik, bürokratik ve demografik kaynaklara sahipti. Sonuç olarak, askerî güç, teknoloji veya stratejide rekabetçi bir hudut meselesi değildi. Bir prensin coğrafi ve kurumsal sınırlamalarına rağmen siyasi otorite kullanma yeteneği kilit unsurdu; basit olmasına rağmen, bu kolayca elde edilemedi. Özellikle, sadık, politik seçkin bir sınıfın toplumsal istikrarına ve bütünlüğüne bağlıydı.

Moskova Knezliği'nin temel ekonomik ve politik düzenlemeleri, 1450'den kısa bir süre önce iki önemli şok yaşadı. Birincisi, Kara Ölümün uluslararası demografik felaketi vardı. 1350'lerde ve 1400'lerde tekrarlanan dalgalarda salgın hastalıklar Moskova Knezliği'nin ve komşularının nüfusunu tahrip etti. Bunlar arasında özellikle önemli olan Altın Orda, Moskova Knezliği'nin derebeyi, bozkır ticaret yollarının koruyucusu ve Moğol İmparatorluğu'nun batı ucunun varisiydi. Siyasi iç çatışma ve ekonomik bozulma ile birleştiğinde, demografik şok, Orda'nın istikrarını zayıflatmaya yardımcı oldu. 15. yüzyılın başlarında, Orda üç veya dört birime ayrıldı ve bozkır ticaret yolları üzerindeki kontrolü ve hâkimiyeti çözüldü. İkincisi, 1430 ve 1450 arasında, Moskova Knezliği, iç savaşa girdi. 1380'den çekişmenin başlangıcına kadar, Moskova Knezliği, engebeli ama şaşırtıcı derecede başarılı bir ilerleme yolundaydı. Vladimir Büyük Prensi'nin siyasi mirasını Doğu Ortodoks kilisesinin ahlaki ve kurumsal gücüne bağladığını ve komşu beylikleri devraldıkça zenginlik ve nüfus içinde büyüdüğünü iddia etmişti. Ancak iç savaş, siyasi bir girdabı, kabile ve hanedan ilişkilerinin parçalanmasını ve Moskova'nın komşularında çekilmeyi kanıtladı. Moskova Knezliği, iyileştikçe muzaffer prens II. Vasilii, tahtının siyasi otoritesini yeniden kurmaya başladı.

----------- Ormanlık bozkırın kenarı ……… Çimenli bozkırın kenarı

HARİTA 1 *Batı Avrasya, 1400'ler* (www.euratlas.com adresinden haritadan uyarlanmıştır.)

III. İvan'ın 1462'de Rus tahtına çıkışı, Moskova'nın siyasi ve askerî gelişiminde çok önemli bir andı. En dramatik olanı uluslararası endişelendirici durumuydu. Moskova için Moğol kontrolünün çöküşünü takip eden belirsizlikler, neredeyse özgürleştirildikleri kadar göz korkutucuydu. Orda’nın gücüne ilişkin birkaç potansiyel mirasçı, bozkırda rekabetçi bir şekilde duruyordu. Moskova'nın güneyinin ve doğusunun tamamında Moğol kraliyet ailesinin üyeleri olan üç rakip han vardı. Üst düzey bir han, Büyük Orda’yı gelecekteki Astrahan Hanlığı’nın kuzeyine, Volga'nın ağzının yakınlarına götürdü. Kraliyet ailesinin bir başka üyesi, Moskova Knezliği’nin güneyine doğru bozkır boyunca Kırım Hanlığı’nı yönetti. Sonuncusu Kazan Hanlığı, Moskova'nın hemen doğusunda bulunan Volga'nın kuzeyindeydi. Hanlıkların güneydoğusu Nogaylardı; bu göçebe insanlar Moğol mirasına herhangi bir iddiada bulunmadılar ancak sık sık bulunanlar için hayati bir müttefik olduğunu kanıtladı. Moskova Knezliği’nin üç hanlığa karşı tutumu kararsızdı. Altın Orda’nın Büyük Orda’nın kontrolü altındaki her şeyi kapsayan eski kontrolünün yeniden oluşturulması onun çıkarına değildi. Aynı zamanda, Moskova'nın ticareti Orda’nın halefleri ve Moskova'nın mevcut rakipleri yönetiminde daha az korunan bozkırdan geçen ticaret yollarına bağlıydı. 1450'den 1520'ye kadar bu tür jeopolitik düşünceler, hanlara yönelik Rus politikalarını dini ve kültürel farklılıklardan daha fazla motive etti. [2] Yani, Moskova Knezliği, Büyük Orda’nın yeniden canlanmasını önlemek için Kırım ve Kazan Hanlıkları ile sıklıkla iş birliği yaptı.

Moskova Knezliği’nin batısında, 1385'ten beri Katolik Polonya'ya Jagellonyalılar altında ikili bir monarşi ile bağlı olan Litvanya Büyük Dükalığı, Moğol çöküşünün ardından önemli ölçüde daha güçlü hale geldi. Vitovt (ö. 1430) saltanatı kadar kısa bir süre önce Litvanya, Ortodoks Slav olan vatandaşlarının sayısını arttırarak Moskova'nın 240 kilometre (150 mil) içindeki toprakları ilhak etmiştir. Ortodoks nüfusunun büyüklüğü, birden fazla Büyük Dükalığı Moskova'nın Rus Ortodoks kilisesindeki üstünlüğüne meydan okumasına yol açtı. Litvanya ve Polonya, Karadeniz'e doğru güneye kadar uzandığından çift monarşi, Moskova'nın güneybatısındaki ticaret yollarının önemli parçaları olan bozkırın batı ucundaki toprakları da kontrol etti. Kısacası, Büyük Dükalık’ın kendisi, Altın Orda daha küçük parçalara ayrıldığı için bozkırların öne çıkması için güçlü bir rakipti. 15. yüzyılın başlarında, Litvanya, 1450'de olduğundan daha zorlu görünebilirdi. Fakat 15. yüzyılın ortalarında, Vitovt'un ölümünden sonra Baltık ticaretindeki kesintiler ve siyasi kargaşa, onun etkisini biraz azaltmıştı.

İç savaştan kurtuldukça, Moskova, kendisini bozkırda iktidar için kalan tek Kuzey Rus yarışmacısı olarak görmekte çok az zorluk çekti. 1400'lerin başlarına kadar Moskova Knezliği, sadece Moskova'yı ve iç bölgelerini kontrol etmedi ayrıca Vladimir ve diğer bölgeleri de işgal etti. 15. yüzyılın ortalarında, kuzeyde Moskova ile birlikte hala birkaç bağımsız beylik vardı, bazıları diğerlerinden daha özerkti. Bunlar Rostov, Iaroslavl, Tver, Riazan, ayrıca Pskov ve Novgorod'un müreffeh ticari merkezleriydi. Özellikle Novgorod'un etkileyici bölgesel boyutlarına rağmen, bu beylikler askerî olarak Moskova Knezliği ile denk değildi. Eğer Orda’nın rolü için Moskova ile rakip olmasalardı, bu Kuzeydoğu Rus beylikleri, kendilerini Rus saldırısından korumakla ilgilenirlerdi. Litvanya'nın yakınlığı ve büyüklüğü, Moskovalıların genişlemesini dengelemek için yardım ve destek için Büyük Dükalık'a başvurmalarını teşvik etti. Bu yakın Rus Ortodoks komşuları arasındaki ilişkiler, bozkırın geleceği üzerinde olmasa da sıklıkla gergindi.

Böylece 1460 yılına kadar Moskova Knezliği, Altın Orda'nın çöküşünün bıraktığı uluslararası güç değişimleriyle doğal olarak ilgilenen bölgesel bir güçtü. Komşuları, hem bozkırdaki İslam hanlıkları hem de çekişmeli Doğu Avrupa devletleri, bu uluslararası yönelimi paylaştılar. Neredeyse hepsi, II. Vasilii yönetimindeki Rus hanedan savaşlarında karmakarışık oldular. III. İvan'ın yeni saldırgan bir Moskova dış politikasını işaret eden faaliyetleri, yeni bir uluslararası gerilim turu başlattı.

Yeni Bir Siyasi Uzlaşma

Moskova Knezliği’nin bu zorlu durumu, müzakere etme yeteneği, özellikle birbiriyle yakından bağlantılı iki iç düzenlemeye bağlıydı. Birincisi siyasi yapısının dönüşümü; diğeri, siyasete bu kadar yakından bağlantılı olan askerî örgüttü. İç savaş ve yeniden yapılanma sonrasında ne siyasi ne de askerî yapılar, resmileşmiş ya da kurumsallaşmıştı. Siyasi iktidar, düzensiz ve babadan kalmıştı. Hükümdar, Büyük Prens'in büyük kabilelerin ya da ailelerin başkanlarıyla birlikte yönettiği Moskova'daki kraliyet sarayındaki kişisel ilişkilerle ölçüldü. 1460'lara kadar, bu güçlü figürler, 15’ten fazla Moskova merkezli kabileleri, boyarların yanı sıra Moskova kraliyet ailesinin erkeklerini özellikle İvan’ın dört küçük kardeşini ve hizmetkâr prensleri ve erkekleri içeriyordu. Buna ek olarak, saray; daha az güçlü fakat çok sayıda saray nüfusunu (*dvoriane*) ve doğrudan Büyük Prens'e veya az önce bahsedilen seçkinlerden birine sadakat borçlu olan diğer hizmet edenleri (*deti boiarskie*) içeriyordu.[4] Bu adamlar, çeşitli nedenlerden dolayı sarayda ve savaş alanında Moskova Knezliği Büyük Prensi’ne hizmet ettiler. Bazı prensler Moskova ordusu tarafından yenilmişken diğerleri, Moskova'nın büyüyen gücü tarafından şüphesiz hem gözü korkutulmuş hem de cezbedilmiştir. Daha az yüceltilmiş, ancak yine de zengin ve önemli olan aileler, üstün askerî ve siyasi gücüyle, hizmetkârlar ve ticaret mallarıyla ve topraklardaki bütün serveti ile Rus sarayına çekildi. Moskova'ya sadık hizmet, böylece zengin ödüller vaat etti. Saraydaki kıyasıya yarışmada yalnızca bir kişi fark edilebiliyorsa yakındaki beyliklerde mevcut olanlardan daha yüksek statü ve zenginlikler, soylular ve saray halkı tarafından kazanılabilir. Büyük Prens için bu rakip figürler arasında istikrarı ve egemen olan fikir birliğini korumak, herhangi bir uluslararası veya askerî başarıya gerekli bir öncüydü.

Boyarlar, güçlü kabileleri ve kişisel ittifakın, müvekkillerin ve hizmetkârların ilişkili ağlarını temsil eden lider insanlardı. 15. yüzyılın ortalarına kadar Moskova’nın boyarları, sürekli oldukça istikrarlı bir grup aileden geliyordu. *Boyar* aileleri, kendilerini büyük ölçüde Moskova Prensliği içinde veya yakınında satın alınan veya kendilerine bağışlanan topraklardan geçindirdiler. Yeni toprakların elde edilmesi, bir kabilenin aile üyelerine ve vatandaşlarına desteğini genişletmesine izin verdi. Bu müthiş kabile grupları Moskova'daki Büyük Prens’in sarayında yüksek statü için birbirleriyle yarışmış olmalarına rağmen iç savaştan sonra *boyar* aileleri hükümetin iktidar iddiasıyla iş birliği yapma gereğini kabul etti. Kabile düşmanlıkları ve rekabetleri, her bir kabilenin ulaşmayı umduğu servet ve gücün kaynağını yok eden sarayı yalnızca parçalara ayırmaya hizmet etti. Hanedan, kendi hisseleri için ana saraylarından tavsiye istedi ve meseleleri rızalarıyla çözdü.[5]

Bu *boyarlar*, her şeyden önce bir savaşçı seçkinlerdir. Askerî kahramanlık, onlara kabilelerinde ve Moskova sarayında ün kazandırdı. Yüksek rütbeye ulaştıklarında saraya katıldılar ve siyasi danışman olarak davrandılar. Aynı zamanda, maiyetindekileri savaşa yönlendiren ve egemen birliklerine komuta eden askerî kapasitelerde hizmet etmeye devam ettiler.[6] *Boyarların* özgür insanlardan, kölelerden oluşan ve akrabalarından, müvekkillerinden ve hizmetkârlarından oluşan maiyetindekiler, 1460’lara kadar boyut ve önem bakımından azalıyordu.[7] Bunun yerine, *boyar* ilerlemesi, egemen güçlerdeki daha yüksek güven ve otorite pozisyonlarında uygun bir şekilde yansıtıldı. Boyarlar ve onların ortakları, yerel vergi mükellefleri tarafından “besleme” (*kormlenie*) karşılığında prens adına toprakları geçici olarak yöneten vekiller *(namestniki*) olarak da atanabilir.

Boyar kabilelerinin aksine çoğu hizmet prensleri, Rus sarayında yeni gelenlerdi. Kraliyet ailesi ve son zamanlarda bağımsız hükümdarlar, bu prensler toprakları fethedildiği, Moskovanın büyüyen gücü tarafından korkutuldukları ve savaş onları fakirleştirdiği için Moskova'nın alanına zorlandı. Diğerleri ilerleme için fırsatlardan etkilendi; Moskova'ya sadık hizmet, bağımsızlık kaybı anlamına gelmesine rağmen, karşılığında sadece Moskova'nın hâkim olduğu zenginlik ve güce erişim teklif etti.[8] Hizmet prenslerinin tümü Moskova'ya aynı şekilde katılmadı. Bazıları Moskova'daki saraya katıldı ancak yine de eski konularında başkanlık yaptı; diğerleri, topraklarını terk etmedi. Yine de diğerleri, biraz daha zalim ve konumlarını diğerlerinden kıskanan vassallardan ziyade müttefiklerdi. Kraliyet kanları ve son bağımsız statüleri, konum, statü ve ilerleme için *boyar* aileleriyle olan rekabetlerinde özel bir dikkat beklemeye meyilli olmasına rağmen bu adamların Moskova'daki saraydaki göreceli duruşları, bireysel koşullara bağlıydı.

Kraliyet ailesinin üyeleri örneğin İvan’ın dört erkek kardeşi, kendi başlarına politik bir meseleydi. II.Vasilii'den önce (r.1425-62), Rus tahtının en büyük erkek çocuklara göre, babadan dikey olarak arka arkaya hayatta kalan en büyük oğula birkaç nesil geçmesi gerekiyordu. Bu, kardeşten ağabeye erkek silsilesi olan Avrupa Rusya’sında başka bir yerde hâkim olanın aksine idi. İlk başta Rus anomalisi, soy bilimsel bir kazaydı- büyük prens ailesinde yan mirasçılar yoktu, hayatta kalan kraliyet kardeşler veya amcalar yoktu. Fakat, İvan’ın babası II.Vasilii’nin hayatta kalan amcaları vardı ve onlar 1430'da onun taht hakkına usulüne uygun şekilde meydan okudular. Sonraki hanedan çatışmasını kazandıktan sonra Vasilii, İvan'ın kendisini arka arkaya takip etmesini sağlamak için kendi ölümünden takriben 15 yıl önce kendi oğlu İvan'ı ikinci hükümdar olarak atadı. Vasilii 1462'de öldüğünde, dört küçük oğlunun her birinin ve dul eşinin Moskova Knezliği’nin hükümdarı olarak İvan’a itaat etmesini istedi. Fakat Vasilii, her birine geleneksel bir şekilde önemli bir miras veya toprak olarak sahip olduğu mülkleri bıraktı. Kralın mirası, kraliyet ailesinin erkek üyelerini uygun siyasi, askerî ve ekonomik tarzda desteklemek için verilen Moskova Knezliği sınırları içindeki önemli bir eyalet grubuydu. Miras sahiplerinin eğer miras sahibinin soyu tükenirse tahtına geri dönen mülkü yabancılaştırması yasaklandı. Fakat o zamana kadar kraliyet oğulları ve dullar, miras olan kendi arazilerinde neredeyse bağımsız egemenler olarak hüküm sürdü. *Boyarlarda* olduğu gibi iç savaşın kargaşası- ayrıca babalarının isteği- kardeşleri askerî ve dış politika konularında tahtla sadık bir şekilde iş birliği yapmaya sevk etti. Bir yandan İvan ve sarayı, diğer yandan kardeşleri, müteakip olayların kardeşlerin karar almadaki rolünü, Moskova'daki statülerini ve kendi yararlarına bağımsızlıklarının sınırlarını tanımlayacağına ayrıca güvendiler.

İç savaştan sonra Moskova sarayında sayıca artan seçkinlerin önemli bir ikincil sonucu vardı. Moskova'daki saraya giden sadece hizmet prensleri ve *boyarlar* değildi; bu yerel seçkinler ve kendi maiyetindekiler -daha önce yerel sarayları oluşturanlar- liderlerini Moskova'ya kadar zorla takip etti. Bazıları, kendi prensinin yenilgisinin şartı olarak sadakatlerini doğrudan Moskova sarayına kaydırdı; daha büyük ödül ihtimali, diğerlerini doğrudan Büyük Prens'e hizmet etmeye yöneltti; bazıları, esasen dış saraylara bağlı kaldı. Ancak sonuç olarak, İvan'ın sarayı sadece seçkinlerle değil, diğer beyliklerdeki daha küçük erkeklerle (*deti boiarskie*), saray mensuplarıyla (*dvoriane*) ve *boyarlarla* çoğaldı. Bu belirsiz sadakatle bağlı adamlar, egemen sarayı çoğaltmak için aynı duruşa sahip Moskovalılara katıldı.

1462'den itibaren III.İvan, Moskova Knezliği'nin tartışmasız hükümdarıydı, ancak boyarlar, vassallar, müttefikler, hizmet prensleri ve kraliyet kardeşlerden oluşan seçkinlerin hantal ve öngörülemez bir karışımı olan bir saraya hükmetti. İvan'ın ve sarayının birbirlerinden beklentileri, tarihsel sadakat ve deneyime, o anın koşullarına, geleneğe, yerele ve bir dereceye kadar karşılıklılığa ve ayrıca Rus gücüne sağlıklı bir saygıya dayanan genellikle kendine özgü bireysel bağımsızlıktı. Yıkıcı bir iç savaşın ardından bu adamlar, işbirlikçi ve uyumlu olmak için genellikle ikna edildiler. Bu eğilim genellikle yoksulluk, yenilgi ve gözdağı ile güçlendirildi. Buna rağmen, 1460'larda, erkekler saraya eklendikçe, yeni ilişkilerin güçlendirilmesi gerekiyordu. Ne hükümdar ne de saray halkı, etkileşimlerini yönetmek için geleneksel alışkanlıklara, hizmet ilkelerine veya kurulmuş bağlılıklara güvenemezlerdi. Ve Moskova Knezliği'nin geniş çaplı askerî ve uluslararası projeleri takip etme yeteneği, sarayda siyasi kalıpların güçlendirilmesine ve istikrarına bağlı olacaktır.

Moskova'nın Askerî Kuvvetleri

15. yüzyılın başlarında Rus ordusu, bağımsız birimlerin oldukça hantal bir grubuydu. Büyük Prens'in kişisel güçleri, *boyarları*, saray halkını ve taşra görevlilerini içeren mevcut savaşçıların toplam sayısının önemli ve giderek artan bir payıydı. Fakat *boyarlar*, ana sadakati *boyar* komutanlarına olan kendi maiyetindeki savaşçıların katıldığı askerî görev için toplandılar. Rus sarayından silah çağrısına yanıt veren Rus kraliyet ailesi ve hizmet prenslerinin adamları kendi birlikleriyle- *boyarlar*, saray halkı ve kendi saraylarının taşralıları- hizmet için ortaya çıktılar. Her zaman bu tür silah çağrılarının onurlandırılmaması ihtimali vardı. Bu ayrı birimlerin liderlerine daha sonra bir sefer süresince ordu emir ve görevleri, ödül olarak verildi. Sorumluluklarının görece önemi ve kişisel birliklerinin yerleştirilmesi, Büyük Prens sarayında komutanların göreceli duruşlarını doğrudan yansıttı. Tersine, askerî kahramanlık belirli bir saha komutanının saraya döndüğünde duruşunu da ilerletebilirdi. Askerî kahramanlık ile seçkinlerin siyasi duruşu arasındaki yakın bağlar, böylece sürekli olarak güçlendirildi.

Yüzyılın ortalarında ordu, son zamanlarda önemli bir değişiklik geçirmemişti. Ordu, mevcut rakipleri üzerinde yeni bir teknolojik veya örgütsel avantaja sahip değildi; teknolojik değişim, bu dönemde nispeten nadirdi. Bildiğimiz kadarıyla, 1460'taki Moskova Knezliği'nin ordusu, saray büyüdükçe büyüyen mirasları, Moskova, *boyarları*, müttefikleri, vassalları için potansiyel olarak mevcut olan erkeklerin sayısının dışında, Moskovalı öncüllerinden önemli ölçüde farklı değildi. Fakat sarayda siyasi güç için *boyarların* ve diğer rakiplerin komutası

altındaki alacalı ordunun toplanması, askerlik hizmetinin alışkanlıkları ve ilkeleri geliştirilip güçlendirilinceye kadar büyük bir ustalık gerektiriyordu.

Bu çağdaki ve bölgedeki askerî kuvvet, kenevir paltoları veya belki de hafif zincir postalar, kılıçlar veya samurlar ve oklarla kesinlikle güçlü kompozit yaylar ile karşı konulamaz Moğol tarzında silahlanmış süvari okçulardan oluşuyordu. Her savaşçının beraberinde getirdiği bu teçhizatlar ve süvari binekleri, nispeten ucuzdu ancak hem bozkır hem de yerleşik nüfusa karşı etkili olan oldukça hareketli bir ordu oluşturulmasına yardımcı oldular. Süvariler için askerî eğitim, kişisel çaba ve günlük deneyim meselesiydi. Kural olarak, süvariler; akrabalar, müvekkiller ve belki de kölelerle birlikte nispeten yüksek statüdeki erkeklerden oluşuyordu. Süvari kuvvetler, küçük baskınlar, sınır baskınları ve daha büyük askerî mücadeleler için kullanıldı.

Seferdeki Rus ordusu, nispeten tutarlı bir tutum takındı. Süvari topluluğu, genellikle bölümlere (bazen alaylar da denir) ayrıldı ve sonra her biri kendi komutanı ile yüzlerce, elliler ve onlarca alt bölümlere ayrıldı. *Boyarlar,* hizmet prenslerini, müttefikleri ve daha az sayıdaki saray halkını içeren Büyük Prens'in sarayının (*dvor*) büyük kısmı büyük ve merkez bölümde hizmet etti. Büyük Prens'in kendisi, kendi hâkim olduğu bölgenin komutanı olarak bölgeyi ele geçirmeseydi bu merkez, ordunun en prestijli kısmıydı. Nispeten küçük bir kuvvet bölgeyi ele geçirdiğinde, ordu, üç bölüm halinde örgütlendi: Sağ ve Sol Kanatlar tarafından desteklenen Merkez; buna 'Küçük Dizi' (diziliş-ordu) deniyordu.[10] 16. yüzyılın başlarındaki açıklamalara dayanarak savaş alanında, kanat bölümleri hızla karşı kuvveti sarmaya çalışırken Merkez bölümünün tipik olarak bir düşman saldırısıyla doğrudan karşılaşması, olası görünür. Daha büyük bir Rus kuvveti, Büyük bir Dizide organize edildi; burada bir öncü ve bir Arka Muhafız Bölümü, toplam beş bölüm için Merkezi, Solu ve Sağı destekledi.

Dizilerde, Rus saray mensupları, Moskova'ya sadık ancak sarayda ikamet etmeyen il süvarilerine ve ayrı olarak Büyük Prens'in akrabalarını, vassallarını ve müttefiklerini takip eden birliklere ve maiyetindekilere katıldı. Moskova Knezliği'ne hizmet eden Kasimov Hanı gibi bir Tatar prens, Büyük Prens ordusunun değerli ve güvenilir bir yardımcısıydı; Han kendi mükemmel süvarilerine emretti. Ayrıca köylü milisler de belirli bir askerî işlevi olup olmadıkları belli olmamasına rağmen hareket halindeki bir orduya eşlik edebilirdi. Buna ek olarak, süvariler kendi malzemelerinden sorumlu olduklarından, köylülerin ve kişisel hizmetçilerin, aksi halde çok hareketli bir güçte hantal ve endişe verici bir unsur olan belirli kişilere ait malzemeleri koruduğu yük treni, ayrılmaz bir olaydı.

Barut, silahları ve taktikleri bu kuvvetler üzerinde ya da Rus savaşı üzerinde 15. yüzyılın ortalarına kadar daha geniş bir etkiye sahip değildi. Bu tamamen bilgisizlikten kaynaklanmıyordu; Moskova, barut ve kullanımlarının farkındaydı. Bir asırdan daha uzun bir süre önce, Moskovalılar Moğol ordularına küçük bir top ateşliyordu ve Moğolların kendileri barut silahlara sahipti. 15. yüzyılın başlarında, savaş topu- muhtemelen Avrupa ithalatı- Rusya'nın başka yerlerinde de saptandı. Moskova ve komşu Litvanya arasındaki son iç savaş ve düşmanlık, barut savaşındaki son teknik gelişmeler hakkında bilgi transferini yavaşlatmış olabilir. 15. yüzyılın ortalarına kadar Moskova Knezliği Avrasya'sındaki top, büyük ölçüde hareketsizdi ve esas olarak kale duvarlarının arkasındaki savunucular tarafından kullanıldı. Ağır silahlar, güvensiz ve ayrıca taşıması da zor olduğu için kaleler üzerindeki savaşlarda bile nadiren kullanıldı. Dahası, Avrasya manzarası, seyrek nüfus ve yerel askerî uygulamalar, kale fethinin 15. yüzyılın ortalarında merkezi bir öneme sahip olmadığı anlamına geliyordu. Barut

teknolojisinin diğer çeşitleri örneğin el tipi silahlar, ancak daha sonra çok sayıda hale geldi. III. İvan altındaki Moskova Knezliği, nadiren tabanca (namlu yüklü kibrit silahları) kullanırdı. Tatar rakipleri gibi o zamanki barut teknolojisinin mobil süvari birliklerine yönelik savaş alanlarına ve stratejilere büyük ölçüde uygun olmadığını buldu.[11]

1450'lerde Moskova orduları, alabilecekleri artan adam sayısına rağmen özellikle büyük değildi. Bazı kaynaklarda tanımlanan büyük kuvvetler, muhtemelen hiç yoktu. Komuta güçlükleri, lojistik ve diğer örgütsel sınırlamaların, yardımcı güçlerde ve yük trenindeki ilave erkeklerle birlikte yaklaşık 35.000 erkeği ordu himayesinde tutması muhtemel görünmektedir.[12] Moskova Knezliği'nde, daha fazla mevcut erkek, muhtemelen herhangi bir olayda daha büyük orduları toplamak için değil de daha sık sefer çağırma yeteneğine dönüştü.

Büyük Prens, ihtiyatlı bir şekilde yeni eyalet savaşçı-seçkine doğrudan çağırmanın yollarını geliştirdi. Örneğin, kuzey-kuzeydoğudaki sınır ötesi baskınlar, Moskova tarafından 1462'de tertip edildi. Birliklere uzun süredir Moskova'ya hizmet eden bir *boyar* tarafından önderlik ediliyordu ancak süvarilerin çoğu Moskova'ya bağlılığı daha az kurulmuş olan Kazan sınırına yakın bölgelerden geliyordu: Ustyug, Vologda ve Galiç. Aynı bölgelerden gelen erkekler daha sonra Tatarlar karşı saldırıya geçtiğinde Moskova Knezliği, topraklarını (ve onlarınkini) savunmak için toplandılar. Bu adamlardan bazıları ayrıca daha sonra Kazan'a karşı daha büyük seferlere katıldı. Bunlar gibi insanlar, Moskova'dan bir zafer sahibi veya Moskova komutası altındaki kendi prensi tarafından savaşmak için çağrılabilir. Kuzeydoğuda Moskova'nın çağrısına itaat etmeleri için iyi sebepler vardı. Savaştıkları düşman kendileriydi ve başarılı olsaydı ganimet onlarındı. Bir keresinde Moskova, kış boyunca kendi sınır bölgelerini korumak için erkeklere ok, giyecek ve yiyecek bile teklif etti.[13] Buna rağmen, bazı eyaletler iş birliğini geri çekti. Vyatka ve Perm, Moskova ve Kazan arasında rahatsız bir şekilde yer alan yarı bağımsız bölgelerdi ve Rus birlikleri ayrıldıktan sonra Tatar misilleme korkusu nedeniyle Moskova ile iş birliği yapmayı reddetti. Bu örneklerin de belirttiği gibi, kendi adlarında savaşmaları için Moskova'nın eyalet güçlerini toplama yeteneği, yüzyılın ortalarında büyüyordu, ancak rutin bir şekilde değildi.

Moskova, daha yeni ve yüce hizmetliler arasında kraliyet mahkemesine hizmet tanımak ve iş birliğini güçlendirmek için her fırsatı kullandı. Büyük Prens ile yeni vassalları ve müttefikleri arasındaki askerî yükümlülükler, sadece bazen antlaşma ile tanımlandı. Komutanların çağrıldıklarında görünmemeleri, diğer liderlerle rollerine itiraz etmemeleri ya da hatta bir seferden çekilmemeleri oldukça olasıdır. Bu nedenle Rus müttefiklerinin ve vassalların tam teçhizatını mahkemenin yanında seferber etmek, hâlâ hatırı sayılır bir siyasi beceri gerektiriyordu. İvan'ın kardeşi Iurii, müttefik ve Rus süvarilerini daha ileriye götürmeden önce kendi topraklarının yakınında savunma birliklerine komuta etmekle görevlendirildi. Iaroslav soylu ailesinin üyeleri, 1467'de ve yine 1469'da saray birliklerine komuta etti. Bu gibi durumlarda, kendi topraklarının savunmasını komuta etmediğinde, kraliyet kardeşlere (ve sadakati ve duyarlılığı şüphelenilen diğerlerine) genellikle Büyük Prens mahkemesinin güvenilir *boyarları* tarafından askerî girişimlerinde eşlik edildi.[14] Moskova Knezliği'nin hükümdarı, yeni askerî seçkin sınıfların başarılı bir şekilde kullanılmasını manipüle etmede oldukça başarılıydı ancak onlarla etkileşimleri ne istikrarlı (düzenlenmiş) ne de öngörülebilirdi. Askerî konularda seçkinlerin iş birliğinin önemi, bu tür konularda mevcut askerî kayıtların neredeyse özel odaklanmasıyla vurgulanmaktadır.

Komuta ve lojistik konularının ötesinde, Moskova'nın askerî bir sefer için insanları ve kaynakları toplayabilmesi de merkezi idari teçhizatına bağlıydı. Tarihçiler, sıklıkla kraliyet idaresinin 15. yüzyıla kadar özel işlevler geliştirmesi gerektiğini savunuyorlardı çünkü askerlik hizmet kayıtları, vergi tahsilatı vb. bunu gerektirdi. Ancak bu döneme ait geride kalan kayıtlar, sadece bu konu ve diğer pek çok konuda iptidai bilgiler sunmaktadır. Kendi başına, bu çok az anlamına gelir çünkü yangınlar ve savaşlar, daha sonra birçok eski Rus kaydını yok etti. Buna rağmen bazı askerî randevu kitapları, hayatta kaldı. Bunlar, belirli seferlerde komutanların adlarını ve konumlarını kaydeder; bir komutan ya da *voevoda*'nın (adı geçen) "Vyatka erkeklerini" veya "Vladimir erkeklerini" yönettiğini belirtir ancak eyalet birliklerinin gerçek sorumluluk sayısını kaydetmez.[15] Tarihçiler, artık randevu defterlerinin öncelikle sarayların randevularının ve statülerinin kayıtları olduğunu ve askerî faaliyetlerin kayıtlarının olmasının amaçlanmadığını düşünüyor. Vekiller (*namestniki*) bile keşfedilebilecek hiçbir yazılı emir almamıştır. Genel vergiler, ordu kendisini topraklarından desteklediğinde, tahmin edilenden daha az önemliydi. Diğer vergiler, muhtemelen yereldi ve tahsilatları bağımsız yönetime geçirildi. Tüm bunlar, idari uzmanlığın ve kayıt tutmanın, daha önce tahmin edildiği gibi doğrudan askerî faaliyetleri desteklemediğini göstermektedir.[16] 1450'deki Moskova Knezliği, Avrasya bozkırının kenarında bölgesel öneminin ötesine geçmek için önemli bir potansiyele sahipti. Gerçekten de önümüzdeki 150 yıl boyunca, çok yönlü iç siyasi ve askerî unsurlarını güçlendirmeye başlasa bile yeni ve rakip çıkarlar, ortaya çıkacaktı. Kuzeyde, 15. yüzyılda güvencesizce korunmasına rağmen İskandinav hükümdarlarının bağlantısı, Novgorod'un kuzeybatısında zorlu bir imparatorluğun başlangıcı anlamına geliyordu. Baltık Livonya Düzeni, onu çevreleyen üç yayılmacı güç için de bir zorluk oluşturacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun genellikle Kırım Tatarlarının aracılık ettiği Moskova Knezliği ile ilişkilerinde olduğu gibi mesafeli ve güçlü Habsburglar ve Safeviler kısa bir süre içinde Moskova Knezliği ile ilgileneceklerdi.

III.İvan (r.1462–1505), III.Vasilii (r.1505–33) ve son olarak IV. İvan (r. 1533-84) önderliğinde, Moskova Knezliği bölgesi, üç ve daha fazla unsura kadar genişleyecektir. En etkileyici olanı, Moskova Knezliği, doğu prensliklerini işgal etti ve Kazan, Astrahan ve son olarak Sibir Hanlıklarını 16. yüzyılın sonuna doğru fethetti. Moskovalı tüccarlar ve askerler, daha sonra Pasifik'e doğru doğuya yöneldi. Moskova Knezliği, güneydoğuyu daha da genişlettikçe, Kafkaslar üzerinden Osmanlılarla olan uzun mücadelesine başladı. Güneydeki Kırım Hanlığı, bir Moskova Knezliği müttefiki olarak döneme başladı, ancak 1520'lere kadar düşman Osmanlı vassalı oldu. Moskova batıya doğru Novgorod ve Pskov'u işgal etti ve batı sınır bölgelerine yönelik iddiaları, Litvanya Büyük Dükalığı'nın hem gücünü hem de büyüklüğünü tüketen uzun sınır savaşlarını doğurdu. Livonya'nın gerilemesi ve çöküşü, çevredeki güçleri tekerrür eden çatışmalara da çekti. Fakat 16. yüzyıl sona ererken, bu yöndeki Moskova Knezliği ilerlemesi durdu. Bu arada Ming Çin, Safeviler, Osmanlılar ve Orta Avrupa'nın ve Batı Avrupa'nın bazı bölgelerinin krallıkları ile ticari, diplomatik ve askerî ilişkiler gelişti. 16. yüzyıldaki Moskova Knezliği, giderek alışılmadık da olsa büyük, bürokratik bir imparatorluk haline geliyordu ve giderek diğer büyük imparatorluklar bağlamında yönetiliyordu.

Askerî değişim ilerleme ile birlikte oldu. Önemli bir şekilde bu değişiklik kamufle edildi. Yani, 1580'lerde Rus Çarlığı, hâlâ üç veya beş bölüm halinde düzenlenen ezici bir süvari kuvveti sahaya çıkarıyordu. Daha önce olduğu gibi süvari büyük ölçüde, devlet hazinelerinden

çok az şey çeken ve baskınlara karşı kendilerini savunmak veya daha saldırgan seferler başlatmak için toplanabilecek kendi kendine yeten at sırtındaki seçkin okçulardan oluşuyordu. Bu gücün faaliyetleri, seçkin statüsü hâlâ askerî meselelerle yakından ilişkili olduğundan büyük ölçüde sosyo-politik önemi devam etti.

Bu askerî devamlılıklar, bazı derin değişimleri gizledi. 15. yüzyılın sonlarındaki “varsayımları” ve “uygulamalarından” ziyade 16. yüzyılın ordusu, merkezi, birleşik bir komuta ile daha iyi bütünleşmiş savaşçıların çok daha büyük bir ekibinde rutin bir konu olarak ele aldı. Ordunun arkasında güçlü bir mahkeme ve tam teçhizat kurumsal destek ve düzenlemeler vardı. Hizmet prensleri ve kraliyet kardeşler, 1590'lara kadar toplantıları aksatmak veya komuta etmek için çok az şey yaptılar. Moskova Knezliği seçkinleri, tüm toprak sahipleri tarafından sadık askerî hizmetinin ömür boyu beklenti olarak görüldüğü güçlü bir otokraside kendisini yönetici unsur olarak gördü. Süvari hâlâ büyük ölçüde kendini desteklemesine rağmen birçok diğer şeyler bürokrasi tarafından dikkatle kaydedildi ve düzenlendi. Bunlar, atlıların sayısı ve hizmetlerinin beklentileri ve sıklığıydı. Savaş, onu desteklemek için devlet mekanizmalarının gelişimi ile yakından ilgiliydi.

Büyüyen bir devlet teçhizatı, ordunun Moskova Knezliği’nin değişen uluslararası statüsüne yanıt vermesini ve kademeli askerî değişim sağlamasını mümkün kıldı. Ağır silahlar, hızla Rus gücünün artmasına katkı sağladı. Ordu, kuşatma savaşında yetenekli erkekleri içeriyordu ve 16. yüzyıla kadar Moskova, Osmanlı ve Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak bir dizi eğitimli, maaşlı piyade alayından (*silahşorlar*) övünç duyuyordu.[17] Yıl boyunca hizmet veren bu adamların bazıları, seçkin statüye sahip değildi. Rus taktikleri ve stratejisi, kuşatma ve savaş alanı davranışını değiştirecek yeni becerilerini giderek daha fazla benimsedi. Bu tür askerî ihtiyaçları destekleyen ölçekli makineler hayata geçti. Moskova Knezliği, eski saray siyaseti ve süvari ordusunun temellerini korumasına rağmen, 1580'lere kadar Moskova Knezliği ordusu, ordusuna eleman eklemesini ve bölgesel bir güç olarak yeni statü kazanmasını Moskova Knezliği için mümkün kılan yeni bürokratik güce bağlıydı.

Yeni birleşmeler, Moskova Knezliği’nin belirsiz bir jeopolitik konumla askerî bir şekilde dönemlerin ortaya çıkmasına izin verdi. Yaklaşık 1513'ten itibaren düşman Kırım, Moskova'nın güney tarım sınırlarına sık sık büyük ve ölümcül baskınlar düzenledi. Kendini korumak ve fidye için esirler, Moskova Knezliği üzerinde büyük askerî ve mali tahliyeyi temsil ediyordu. Savaş dizisinde bir ordu ile bir arada bulunabilen ve koordine edilebilen bu tehdide karşı organize ve etkili bir savunma, 16. yüzyılın kalıcı bir başarısı oldu. Moskova Knezliği’nin imparatorluğu büyüdükçe, hak iddia etmek ve savunmak için gereken kaynakları ve insanları harekete geçirmek için büyüyen bir bürokrasi kullandı.

Fakat 16. yüzyılın sonlarına kadar, bu önemli başarılar bile, Moskova ordusu üzerindeki artan baskıları hafifletmedi. Kendi kendine yeten ve yarı profesyonel askerî güçlerin uygulanabilirliği, Avrupa'nın başka yerlerinde çoktan mevzubahisti. Rus ordusunun Livonya’daki son savaştaki başarısızlıkları, aynı bahsi Moskova Knezliği’nde ön plana çıkardı çünkü savaş, köylü ekonomilerini baltaladı ve süvarileri desteklemek için yeni toprakların dağıtımını durdurdu. IV. İvan'ın tuhaf idamesi, daha fazla değişiklik için sarayın siyasi iradesini azaltırken disiplinli ateş gücü, bazı Rus düşmanları arasında yavaş yavaş gelişmişti. Geçmişe bakıldığında, Moskova Knezliği’nin 15. ve 16. yüzyıl başarılarının hâlâ gelenek usullerin sınırlarını aştığı çok açıktır. Tüm bunların nasıl gerçekleştiği, sonraki bölümlerin hikâyesidir.

Notlar

1 Carsten Gohrke, 'Zur Problem von Bevölkerungsziffer und Bevölkerungsdichte des Moskauer Rieches im 16. Jahrhundert', *FzOG*, cilt. 24 (1978), 74.

2 Daha fazla detay için bkz.: Janet Martin, 'Muscovite relations with the Khanates of Kazan and the Crimea, 1460s to 1521', *Canadian–American Slavic Studies*, cilt. 17 no. 4 (1983), 435–53.

3 Bu iddiaya ilişkin kanıtlar, İvan ve diğerleri tarafından kendilerini tanımlamak için kullanılan unvanlara dayanmaktadır. Bkz.: Donald Ostrowski, *Muscovy and the Mongols. Cross Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304–1589* (Cambridge, 2002), 180–2.

4 Nancy Shields Kollmann, *Kinship and Politics* (Stanford, 1987) on dört ve 15. yüzyıllarda seçkin aile siyasetinin İngilizce ayrıntılı bir analizini sağlar. Burada: 36-41.

5 Nancy Shields Kollmann, *By Honor Bound: State and Society in Early Modern Russia* (Ithaca, 1999), 176–7.

6 Ann Kleimola, 'Patterns of Duma Recruitment', in *Essays in honor of A. A. Zimin* (Columbus, OH, 1985), 232–58; S. Z. Chernov, *Volok Lamskii* (Moscow, 1998), 310.

7 Richard Hellie, *Enserfment and Military Change in Muscovy* (Chicago, 1972), 26; N. P. Pavlov-Sil'vanskii, *Gosudarevye sluzhilye liudi* (St Petersburg, 1898), 97.

8 V. Chernov, *Vooruzhennye sily Russkogo gosudarstva v XV–XVII vv. s obrAzovaniia tsentralizovannogo gosudarstva do reform pri Petre I* (Moscow, 1954), 23.

9 R. C. Howes, ed. and trans., *The Testaments of the Grand Princes of Moscow* (Ithaca, 1967), no. 61, 137–42. Alakalı yerlerin çevirisi için bkz. özellikle 258, 260–1.

10 Bu teşkilat Moğol öncesi bozkır süvari teşkilatını yansıtıyor. R. A. Rorex ve Wen Fong, eds, *Eighteen Songs of a Nomad Flute. The Story of Lady Wen-Chi* (New York, 1974).

11 Chernov, *Vooruzhennye*, 28, 33–5, 38, 40; Hellie, *Enserfment*, 152–3 alıntı A. N. Kirpichnikov, 'Voennoe delo srednvkovoi Rusi', *Sovietskaia arkheologiia* 1/3 (1957), 62–5.

12 Brian L. Davies, 'The Development of Russian Military Power', in Jeremy Black, ed., *European Warfare*, 1453–1815 (New York, 1999), 148.

13 Gustave Alef, 'Muscovite military reforms in the second half of the 15th century', *FzOG*, cilt. 18 (1973), 77, K. N. Serbina'a alıntı yapar, ed., *Ustiuzhnyi lietopis'nyi svod* (Moscow, 1950), 88.

14 Alef, 'Muscovite Military Reforms', 88; Chernov, *Volok Lamskii*, 307; Robert M. Crosky, ed., 'Trakhaniot's description of Russia in 1486', çev. E. C. Ronquist, *Russian History/Histoire Russe*, cilt. 17 no. 1 (1990), 59; Iu. G. Alekseev, *Gosudar' vseia Rusi* (Novosibirsk, 1991), 67–8: ama krş. A. A. Zimin, *Rossiia na poroge novogo vremeni* (Moscow, 1972), 98.

15 1478 için Bkz. V. I. Buganov, ed., *Razriadnaia kniga*, 1475–1598 (Moscow, 1966), 18.

16 Krş. Chernov, Vooruzhennye, 40, ve his 'TsGADA kak istochnik po voennoi istorii Russogo gosudarstva do XVIII v', *Trudy MGIAI* (1948), 3 ya da 117, with Marshall Poe, 'Muscovite personnel records, 1475–1550: new light on the early evolution of Russian bureaucracy', *JfGO* n.f. 45 (1997), 364–5.

17 Krş. Colin Imber, *The Ottoman Empire* (New York, 2002), 264–81; I. A. A. Thompson, *War and Government in Habsburg Spain, 1560–1620* (London, 1976), 2–3.

BÖLÜM 2

Rus Ordusunun Kuruluşu, 1462 – 1533

Genel Bakış

İnşa çalışmaları, 1485'te Moskova, Kremlin'in büyük kırmızı tuğla duvarlarında başladı. On bir yıl sonra İtalyan mühendisler, mimarlar, onların Rus meslektaşları ve yerel zanaatkarlar Moskova ve Neglinnaya nehirlerinin kesişme noktasındaki yeni, çarpıcı, üçgen şeklindeki kaleyi neredeyse tamamlamıştı. On sekiz görkemli gözetleme kulesi (kulelerin tepeleri 17. yüzyılda eklenmiştir), uzunluğu iki kilometreden fazla olan 3.5 – 6.5 metre kalınlığındaki dış tuğla duvarların aralarına dağılmıştı. Bu kuleler, Kızıl Meydan'a bakan savunmasız tarafta 19 metreye kadar yükselmektedir. Tehlikeli bir viraneye dönmüş yüz yıllık, kireç taşından kalesinin yerini alan yeni kale İtalyan erken rönesans etkilerini taşır. İç kısımlar, Granitovaia, Palata ve Dormition Katedrali de dahil olmak üzere yeni İtalyan tarzı kilise ve kraliyet binaları topluluğu ile ünlüdür. 1513 civarlarına kadar Kremlin'deki tahkimatlar ve iç yapılar III. İvan (1462-1505) ve ardından oğlu III. Vasilii (1505-33) tarafından eklendi. Moskova halkına yük bindirerek onları kendine düşman eden bir askeri müstahkem mevki olarak Kremlin'in nitelikleri başlarda Moskova'nın 16. yüzyıl başlarındaki birliğinin ve genişlemesinin sembolik önemi tarafından gölgelendi.[1]

Moskova Knezliği, III. İvan'ın tahta çıkmasını takip eden 75 yıl boyunca topraklarını ve uluslararası politik etkisini önemli ölçüde artırdı. İlk olarak İvan ve onun varisi III. Vasilii, 'Rus topraklarını bir araya getirdi'. Bu söz öbeği Moskova Knezliği'nin fiili başarılarına olduğu kadar ilerideki emellerine de değinmektedir. Yine de Moskova çevresinde 1462'de bağımsızlık iddialarını sürdüren birçok Rusça konuşan knezlik İvan'ın hükümdarlığının son zamanları olan 1505'ten önce Moskova Knezliği'ne katıldı. Novgorod şehri ve onun geniş kuzey toprakları bu katılanların en büyüğü ve en değerlisiydi. Novgorod'un Moskova'yla yakınlaşmasını sağlayan Iazhelbitsy Anlaşmasını İvan'ın babasıyla imzalamasına rağmen önde gelen Novgorodlular tekrar bağımsızlık kazanma umutlarıyla Ivan'ın hükümdarlığının ilk zamanlarında Büyük Litvanya Dükalığıyla görüşmekten çekinmemiştir. Ivan da buna 1470'te batıya büyük bir askeri güç göndererek karşılık vermiştir. Novgorodlular arasındaki anlaşmazlıklar ve Moskova'nın dikkatli planlaması Moskova'nın galibiyetini kolaylaştırmıştır.[2] Novgorod'un sadakatinden tekrar şüpheye düşüldüğünde Ivan bölgeye daha fazla asker gönderdi, tutuklamalar gerçekleştirdi, arsalara el koydu ve önde gelen aktörleri hapse attı. 1490'lara kadar Novgorod'un Moskova Knezliği'ne katılışı görünür ölçüde başladı. Novgorod'un özerklik tarzının sembolü olan ünlü veçhe çanı ortadan kaldırıldı ve şehirdeki kalenin toprak duvarları Moskova'nın İtalyan tarzı tuğlalarıyla değiştirildi. 1523'te Novgorod'taki atlı birlikler evlerinden çok uzakta Moskova'nın çıkarları için savaşmaya başlamıştı bile.[3]

Moskova tarafından yutulan kuzeydoğudaki diğer knezlikler daha küçüktü ve onların katılımı daha cansız bir şekilde kaydedildi. 1485'te ordu, Moskova'nın eski baş düşmanı Tver knezinin Litvanya'yla ittifak kurmasını engellemek için Tver'i kuşattı. Novgorod'ta olduğu gibi ordu knezlerin, destek birliklerin, kraliyet mensuplarının, taşralıların ve saray halkının yer aldığı büyük ve korkutucu bir güç topladı. Böyle iddialı bir ihtiyadi ordu görünümü Moskova'nın hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı oldu. Tver ve diğer knezlikler İvan'ın yönetimindeki Moskova tarafından hızla yutuldu ve Vasilii (1505-33); Pskov, Riazan ve Volok'u sonradan topraklarına kattı. Bu iki hükümdarın zamanında Moskova Knezliği kuzeydeki tüm topraklar ve Litvanya'dan Kazan'a kadar olan Karadeniz bozkırlarının kuzeybatısında hak iddia etti.

Aynı zamanda Moskova Knezliği bu bozkırlarda devam eden liderlik mücadelesinde gittikçe daha belirgin bir rol oynamıştır. Bu, diplomatik girişimlerin yanında askeri güçle de sağlanmıştır. Bu durumda Moskova'nın hedefleri ve başarıları yine de en iyi bölgesel fetihlerle veya yapılan ilhaklarla değil politik etkilerle ölçülebilir.

Özellikle dönemin başında Moskova, Kırım Hanlığı'yla olan ilişkisinin sonucunda nüfuzunu güneye ve doğuya doğru büyük ölçüde genişletebilmiştir. Hanlık bu noktada Kırım yarımadasını ele geçirmiş ve kuzeydeki Kıpçak bozkırlarında önemli bir genişleme sağlamıştır. Altın Orda'nın varislerinden daha yerleşik olmalarına rağmen Kırımlılar yağma ve ticaret ekonomisini sürdürmüştür. Ticari çıkarlar önemli gayrimüslim azınlıkları önemli şehirlerde tutmuş ve Moskova Knezliği de bozkırlarda canlı bir ticaret sürdürmüştür. Kırım'ın politik kararlılığı ve askeri gücü (Giray hanedanlığından olan ve Cengizhan soyundan gelen) Han'ın soylu beyliklerin liderleri olan beylerinden kanuni destek ve işbirliği sağlama becerilerine bağlıydı. Kırım'ın teşvikiyle 1480'den 1519'a kadar yaklaşık 40 yıl süren oldukça başarılı bir askeri ittifak Moskova ve Hanlık arasında yapıldı. Büyük Litvanya Dükalığı stratejik bir karşılık olarak Altın Orda'nın eski topraklarını ve ihtişamını hala sürdürmeye heveslenen Büyük Orda'yla ittifak oldu. Bu iki müttefik blok Rus-Kırım faydasına olacak şekilde sık sık ihtilafa düşmüştür. Ekim 1480'de özellikle dikkat çeken bir olayda Büyük Orda güçleri Moskova Knezliği'ne saldırmadan önce atlıların hareketlerini kolaylaştıracak olan yılın ilk don olayını ve Litvanyalı müttefiklerini beklerken kendilerini Ugra Nehri'nin güneyinde konuşlandırmışlardı. Rus güçleri de karşı kıyıda konuşlanmıştı. Güneydoğu sınırlarındaki Kırım akınlarından ve vatanlarındaki Ortodoks prenslerin isyanıyla dikkati dağılan Litvanyalılar oraya zamanında ulaşamadılar. Zaman geçtikçe Nogaylar Büyük Orda'yı onun meralarına saldırmakla tehdit etti ve Büyük Orda savaşmadan geri çekildi. Bu olay, bazen ima edildiği üzere Rusya üzerindeki Moğol kontrolünün sonunu temsil etmese bile Moskova Knezliği için sembolik bir zafer haline geldi. Aynı zamanda bu Orda için Kırım'ın büyük ölçüde faydasına olan kesin bir gerilemeydi. Hükümdarları 1475'te başlamak üzere müttefikleri (kudretli) Osmanlılar olan Kırım, aynı zamanda Moskova'nın kneziyle Osmanlılar arasında aracılık yaptı. Bunun karşılığında Moskova Knezliği, Kırım'ın hanedanlık nüfuzu altındaki üçüncü hanlık olan Kazan'ı geri almaya yardım etmek için defalarca askeri gücünü kullanmıştır.[4] Moskova, 15. yüzyılın sonları boyunca ve 16. yüzyılın ilk yıllarında Kazan tahtındaki Kırımlı istemcilerini destekleyerek bozkırın batı ucuna tamamen hükmetme habercisi olan üçlü bir ittifak geliştirmiştir.

1510'lara kadar başarı, yerini düşmanlığa bırakarak ortak çıkarları baltaladı. Önce Moskova'nın büyüyen boyutları ve gücü, güç dengesini değiştirdi. Moskova'nın devamlı askeri seferleri ve yoğunlaştırılmış ticareti Kırım'ın bozkırdaki aracı rolünü azaltmasına, Moskova'nın Kazan üzerindeki doğrudan etkisini artırmasına ve Osmanlılarla doğrudan ilişkiler kurulmasına yardımcı olmuştur. Kırım'ın 16. yüzyılda Büyük Orda'yı yok etmesi daha sonra Moskova'yla işbirliği için başlıca motivasyonlarından birini ortadan kaldırmıştır.[5] 1519'da Kırım ittifaktan feragat etti ve onun yerine Büyük Litvanya Dükalığıyla geçici süreliğine ittifak oldu. Bunun ardından Moskova, Kırım Hanlığı bozkırları karşısında güçlü bir düşman edinmiş oldu. Moskova'nın güneydeki sınırları saldırıya açıktı. Bozkırdaki düşmanı, Osmanlı Türkiyesi'nin büyük askeri gücüyle ittifak kurmuştu. Buna ek olarak Kırım ve Moskova, Kazan'daki nüfuzları için rekabete girdi. Bunun aksine batıda Moskova'nın kazanımları bölgesel yayılma olarak aksetti. 1522'de son bulan Litvanya'yla askeri çarpışmalar Moskova'nın güneybatıda birçok prenslik üzerindeki etkisini pekiştirdi. Büyük Litvanya Dükalığı 1386'dan beri ittifak olduğu Lehistan Katolik Krallığı'yla Jagellonian hükümdarlığını paylaştı ancak kurumsal, mali ve askeri ortaklığa direndi. Litvanya Moskova'nın en inatçı rakibiydi ve vergi geliri hakları, bozkırdaki ittifaklarının hareketleri ve aralarındaki sınırda bulunan topraklar üzerindeki hakimiyetleri üzerine çatışarak Balkanlara açılan ticaret yollarına erişim için rekabet etmişlerdir. Büyük Dük'ün saray halkı Katolik Lehistan'a bağlıyken Rus

sınırında yaşayan Litvanyalı derebeyi prensler ve saray mensupları Ortodoks'tu. Moskova'nın bu prenslerin bağlılığını kazanma ve onların topraklarını Moskova Knezliği'ne katma çalışmaları savaşlara, çatışmalara, yenilgilere ve 1492-4, 1500-3 ve 1512-22'de geçici ateşkeslere sebep oldu. Sonunda Moskova Knezliği bir grup yeni prens ve bunların Ortodoks Kiev Rusları'nın varisi olduğu iddiasını haklı gösterecek topraklarını ele geçirmişti. 1462 ve 1533 arasındaki bu etkileyici bölgesel kazanımlar doğu ve orta Avrupa'da gelişen Rus diplomatik ve ticari çıkarlarını da peşinde getirdi.

Birleşme

Ordunun güvenilirliği ve bağlılığı hakkındaki çıkarımlarla uyumlu olarak ülkenin politik birliği başarılı bir genişlemenin anahtarıydı. Zamanla Moskova Knezliği, politik rekabetleri ortadan kaldırıp yönetimsel birliğini elde ederken bir yandan da gittikçe politik bağlılığı artırma konusunda da başarılı olduğunu göstermiştir. Ancak bu öyle kolay elde edilmiş bir başarı değildir. Moskova Knezliği'nin kendisi bile asla tek bir oluşum olarak yönetilmemiştir. III. İvan yüce knez olduğunda kendi nüfuz bölgesinde ilk başta sadece 15 büyük şehre sahipti. Hükümdarlığı, ailesinin Rus toprakları ve Viatka bölgesi de dahil olmak üzere çok daha genişti. İvan'ın kardeşleri ona tüm Moskova Knezliği'nin hükümdarı olarak itaat ettilerse de her biri hükmettiği toprakları yönetmeye devam etti. İvan'ın en büyük kardeşi Rus şehirlerinin en kıymetli beş kraliyet mirası toprağını elinde bulunduruyordu. Bir sonraki kardeş üç büyük şehre ve son iki kardeş de kendi aralarında diğer beş tanesine sahipti. Babasının vasiyeti üzerine İvan knezliğinin gelirlerinin sadece üçte birini aldı ve geri kalanı da kardeşleri ve annesi paylaştı.[6] İvan, Riazan gibi diğer toprakları dolaylı yoldan elinde tuttu. Bazıları Moskova'ya anlaşma yoluyla bağlıydı ve Moskova'dan ayrı olarak yönetiliyordu. Diğerleri Rus hakimiyeti altındaydı ancak daha önce olduğu gibi ayrı prenslikler olarak Moskova tarafından yönetiliyordu. Savaş zamanında bu bölgelerin her biri Rus ordusuna katılmak üzere kendi askerlerini gönderiyordu. Bu topraklar ve hükümdarlarının Yüce Knez'e bağlı olduğuna hiç şüphe yoktu. Yine de bu durumda bu birbirinden ayrı bölgeler topluluğunu yönetmeye kolay demek yanlış olurdu.

Birçok tarihçinin bu süreci anladığı gibi birleşme, daha çok seçkin sınıf düzeyinde ve kişisel düzeyde elde edildi. Göze çarpan bir istisna ile tarihi kayıtlar Rusça konuşulan knezliklerin fethinden sonra askeri işgalleri göz ardı eder. Bunun yerine Rus saray halkındaki hayatı temel alan temel sosyal ve politik ilkelerdeki kademeli değişimler daha önce bağımsız düşünen seçkin sınıfı Moskova Knezliği projesine dahil etmiş, hatta onlara bunu görev olarak vermiştir. 1530'larda saray, krallarla uyum ve işbirliği içinde hareket edilen bir sahne olana kadar birbirleri ve Yüce Knez'le olan ilişkilerini düzenlemek için müzakere edilen anlaşmalar, gittikçe artan değişimler ve nihayet daha ön görülebilir kurallar ortaya koyuldu.[7]

Sarayın önemli üyeleri (iç savaştan sonra ortaya çıkan fikir birliğine rağmen) işin doğası gereği III. İvan'la işbirliği yapmadı. İvan ve küçük kardeşleri arasındaki ömür boyu süren müzakereler özellikle canlı bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Cömert bir kardeş olmayan III. İvan geleneğe göre aile fertleri arasında bölüştürülebilecek yeni fethedilen ve devlete kalmış toprakları ailesine paylaştırmamıştır. Yine de İvan, kardeşlerinin askeri birliklerinin askeri serüvenlerine sık sık ve tamamıyla katılmasını talep etmiştir. 1470'lerde iki kardeşi bu uygulamaya itiraz ettiğinde İvan, her bir kardeşine hak iddia ettiği toprakları sunarak oldukça geleneksel anlaşmalar önermiştir. Bunun karşılığında ise İvan, onlardan saraydaki mevkileri, ödenekleri ve toprakları üzerindeki yetkilerini talep etti. Kardeşler İvan'ın yüce knez olarak konumuna karşı çıkmadılarsa da onun açgözlü ve talepkâr uygulamalarına itiraz etmeye devam ettiler.[8] İvan, kardeşinin sarayına bağlılığını ilan eden üst düzey bir Moskova saray mensubunun geri verilmesini talep edince onun bu keyfi müdahalesine karşı çıktılar. 1479'un sonunda özellikle şiddetli askeri baskıların ortasında sorunlar zirveye ulaştı. Yılın önceki zamanlarında

İvan isyanın önüne geçmek için Novgorod'a bir sefer düzenledi. Dönüşünden sonra Moskova, Orda'dan (Ugra'daki direniş) bir saldırı bekliyordu ve Livonya, Pskov'a saldırdı. Bu kırılgan anda İvan'ın iki kardeşi askerlerini geri çekerek memnuniyetsizliklerini belli etmiş oldu. Kendi askeri güçlerini (dolayısıyla çok sayıda) Rus savaşçıların arasından alıp batıya, aracı olarak Lehistan Kralı Casimir'le anlaşmaya oturan Novgorod'a yürüdüler. Neyse ki İvan için bu isyankar girişim çabucak sona erdi ve kardeşlerinin ve askerlerinin orduya geri dönmesi için onlarla uzlaşabildi.

Takip eden anlaşmalarda İvan kardeşlerinin bağımsızlığını sarsmaya çalışmaya devam etti ancak sadece sınırlı başarı elde edebildi. 1491'de en büyük kardeşi o zaman Kırımlı müttefikini savunmakta olan Rus ordusuna asker göndermeyi reddetti. İvan kardeşini tutuklattı ve kardeşi iki yıl sonra zindanda öldü. İvan'ın iki yeğeni hayatlarını zindanda ve sürgünde geçirdi çünkü amcaları geleneksel kraliyet mirası gücünün yeniden doğmasına karşı mücadele etti. Bu şartlarda en çok kraliyet mirasına sahip olan hükümdarlar öldüklerinde topraklarını İvan'a miras bıraktı. Kraliyet mirasına dahil olan saray mensupları ve onların askeri güçleri bunun sonucunda Moskova'nın doğrudan kontrolüne girdi ve bu saray mensupları da genel olarak azaltıldı. Mesela Vasilii'nin hükümdarlığında kraliyet mirasından kalan askeri birlikler grup halinde orduda hizmet etmekten ziyade başarılı bir şekilde ordu içine dağıtıldı. Yine de Vasilii 1533'te öldüğünde kalan iki kardeşi de tahtta hak talep etmelerini engellemek için tevkif edildi.[9] Babadan oğula geçen hanedanlığın kabulüne ek olarak bu olaylar en azından kraliyet ailesinin üyelerinin çoğunun Rus ordusunun ve politik ilişkilerinin ayrılmaz ve tabi bir parçası olmaya teşvik etti. Kraliyet mirası gücünün sadece ufak bir parçası 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar dayanabildi.[10]

Kraliyet ailesi üzerindeki kontrol başarılı bir şekilde savunulmaktayken Moskova aynı zamanda sarayın rekabetçi ve güçlü üyeleri arasındaki işbirliğini de Yüce Knez ve saray arasında bir bütün olarak rutine bağladı. Güçlü prensler 15. yüzyılın sonlarında ve 16. yüzyılın başlarında Rus çevresine katılmaya devam etti. Ancak 16. yüzyılın ortalarında bu bireylerin Rus sarayına kabul edilmesi için belirli ortak kuralların olmadığı göze çarpmaktadır. Aksine saraya girişleri konumları, prensliklerinin Moskova'ya göre askeri ve politik önemi, saray mensuplarının sayısı, savaşabilecek askerlerinin sayısı ve daha fazlasının da dahil olduğu birçok nedene bağlıydı. Bu özellikle Tatar kraliyet ailesinin üyeleri için de aynıydı. Cengiz Han ve Altın Orda'nın varisleri olarak Moskova'nın yardımcı birliklerine mükemmel atlı birlikler katmalarının yanında mevcudiyetleriyle Rus sarayına saygınlık kazandırdılar. Onların bağlılığı bu yüzden istendi, topraklarla ödüllendirildi ve askerlerini eskisi gibi kendilerinin yönetmesine izin verildi. Rus sarayında resmi kademeleri kraliyet mensubu kardeşlerden bile yüksekti. Tatar beylerinin mevcudiyetinde askeri beceriler ve politik güç içeriği kültürel veya dini farklılıklara göre büyük ölçüde baskın çıktı.[11] Rus knezleri daha az yüke sahiptiler. Yarı özerk olan Iaroslavl'ın iç savaş boyunca bağlılığının karşılığı olarak 1463'te Iaroslavl'ın katılmasından sonra son hükümdarının, onun akrabalarının ve hatta boyarlarının topraklarını ellerinde tutmalarına izin verildi. Yakın zamanda da Moskova sarayının önemli üyeleri ve Yüce Knez'in kendi ordusundaki kıymetli komutanlar olarak ortaya çıktılar. Buna karşın Moskova Knezliği, düşmanı olan ancak daha güçsüz olan Tver'i 1485'te kuşattığında Tverliler, Rus sarayının seçkin kesiminin mevki ve ayrıcalıklarına sahip olamadı. Knezleri ve seçkin kesimi kuşatmadan sonra kendi topraklarında kaldılar.[12]

Knezler, İvan'ın sarayında görev almak için Moskova'ya geldiklerinde bile Moskova Knezliği kendi vekillerini (*namestniki*) yeni ele geçirilen yerleri yönetmek için atamıştır. Bu görevlilerin hızlı çözüm oluşturma becerileri İvan'ın sarayında daha büyük mükafatlar ve daha yüksek mevki kazanmaya olan arzularıyla sağlama alınmıştı. Aynı zamanda yeni bölgede *namestnik* (vekil) olarak atanan birinin, varisi olduğu topraklarla yerel bağlar kurmak için çok az zamanı ve imkanı oluyordu. Vekillerin yönetimi bu yönden büyük Rus kabilelerinin kendi miras aldıkları topraklardan ziyade Moskova Knezliği'nin çıkarlarına destek vermelerini teşvik

ediyordu. Bu sırada vekiller yeni ele geçirilen bölgeler arasında bir derece ortaklık ve istikrarın benimsetilmesine katkıda bulunuyordu.

Saray yapısındaki birkaç ayarlama bu yeni seçkin kesimin uzun süredir Moskova'da bulunan büyük kabileler tarafından kabul edilmesini kolaylaştırdı. Önemli makamlar ve itibarlı mevkiler şüphesiz İvan'ın ve Vasilii'nin hükümdarlığı süresince, devamlı askeri hareket, yeni bölgelerin yönetilmesi için *namestniki* ihtiyacı ve sarayın büyümesi, bunların oluşturulmasına yardımcı oldu. Yine de saraydaki rakiplerin sayısı mevcut mevkilerin sayısını geçmişti. Buna ek olarak 1500'e doğru knezler askeri atamalara hakim olmaya başladı, Vasilii'nin hükümdarlığında asil kabileler başlı başına boyarlar haline gelerek daha büyük önem kazandı. Sonuç olarak boyarların toplam sayısının artması sağlandı.[13] Bu düzenlemelere rağmen Moskova, asil ve unvansız kabilelerin biatlerini kraliyet mensubu kardeşler gibi diğer liderlere etmelerini engellemek için şiddetli önlemler aldı.[14]

Buna binaen kurumsallaştırılmış bir kabileler arası rekabet sistemi olan öncelik hakkı sıralaması (*mestnichestvo*) İvan ve Vasilii'nin hükümdarlığında gelişti. Büyük aileler arasındaki rekabet ve tartışmaların çözümü için kurallar koyarak iki taraf için de ölümcül mücadelelerden dolayı sarayda bölünme engellendi. *Mestnichestvo* esasen kabilelerin içinde ve arasındaki kıdem ve mevkileri (*mesto*) belirginleştirdi. *Mesto*, kabile üyelerinin saray törenlerindeki makamının, üst düzey askeri atamaların ve sistem geliştikçe daha da düşük makamların oluşturulmasında ve karşılanmasında önem arz etmiştir. Bu sistemdeki makam ve kıdem iki etkene bağlıydı. Sadece bireysel olarak değil aynı zamanda da soy olarak da Rus sarayına hizmet etmek bu unsurlardan biriydi. Gerçek veya efsaneleştirilmiş aile şeceresi de diğeriydi. Hizmete verilen önem, yerleşmiş olan ancak unvansız Ruslar'a fayda sağlarken soyağacı da asil ailelere avantaj sağladı. Her bir kategorideki ilerlemeler olağanüstü hizmet şeklinde veya avantajlı evlilik anlaşmalarıyla gerçekleştiriliyordu. Önemli bir kabiledeki büyükler boyar veya *okol'nich'e* (1400'lerin sonunda ortaya çıkmış daha alt bir rütbe) olarak seçilmeye adaydı. Kabilelerin içinde ve arasında bulunmak bir kabiledeki daha alt rütbedeki üyelerin kabile hiyerarşisinde kendi mevkilerini diğer kabilelerdeki akranlarınınkiyle karşılaştırabilmelerine imkan sağladı. Mevki her zaman diğer kabilelere oranla değerlendirildiği için ne bir kişinin kendinden daha alt makamda birine hizmet etmemesi ne de kendinden üst makamda birine hükmetmemesi durumunu peşinde getirdi. Herhangi bir kişi bu kesin emirlerin kendi veya bakasının atamasında çiğnendiğini düşündüğünde Yüce Knez'den bir açıklama talep edebilirdi. Karmaşık kurallar ve dengeler titizlikle gözetlendi ve uygulandı, aynı zamanda Moskova Knezliği'nin en güçlü aileleri arasındaki çekişmeyi yönlendirdi ve denetledi. *Mestnichestvo* sistemi yeni ve asil aileleri, tarafların çoğunun kabul edebileceği bir şekilde sarayda etkili bir şekilde bütünleştirdi. Bu sistem anlaşmazlıkları sınırlandırdı, politik gücü bölüştürdü ve seçkin kesimin rekabetini güç merkezleri arasından ziyade Moskova'ya odakladı.

Hükümdar ve seçkinlerin görüş değiş tokuşu, danışma ve önerileri sarayda politik ve resmi hayatın ana unsuru haline geldi. Saraydaki büyük aileler arasındaki işbirliği hükümdar üzerinde kayda değer bir etki oluşturmalarına ve hükümdarın seçeneklerini önemli ölçüde sınırlandırmalarına olanak sağladı. Ne III. İvan'ın ne de III. Vasilii'nin boyarları olmadan yabancı temsilcileri görmeye izni vardı. Önemli olaylardan biri de 1498-9 krizinin ortaya çıkmasıydı. Oğlu İvan Molodoi'nin ölümü İvan'ı, İvan Molodoi'nin oğlu Dmitrii ve kendi oğlu Vasilii arasında seçim yapmaya zorladı. Torununu (1498) seçmesi, güçlü Patrikeev kabilesinin sarayındaki devamlı nüfuzunu kesinleştirecek gibi görünüyordu. Patrikeevlerin yeni varisle yakın bağlarının olmasının yanında Dmitrii'nin yaşı da diğer kabilelerin de evlilik yoluyla kraliyet ailesine girme fırsatlarını da ertelemiştir. Ancak İvan Patrikeev kabilesini itibarsızlaştırmıştır. Bir yıl içinde Litvanya kraliyetinin soyundan gelmelerine ve İvan'ın kendi ailesiyle doğrudan akraba olmalarına rağmen önde gelen Patrikeevler'in saçları keşişlerinki gibi tıraş edildi, Patrikeevler zindana atıldı ve idam edildi. Birçok tarihçi bunu saraydaki gücü

eşitlemek isteyen ve Patrikeev etkisini sınırlamak isteyen danışman veya Duma mevkisindeki kabilelerin İvan'a yaptığı baskıların bir sonucu olarak görmektedir. 1505'te Vasilii tahtın varisi oldu. Bu, Moskova'nın yakın zamanda gerçekleşecek olan birleşmesinin habercisiydi.[15]

Öte yandan iktidarın iradesinin sürdüğü örneklerin buna delil olarak gösterilmesi çok da zor değildir. Seçkin kabilelerin saraya girmesi ve hizmetlerinden sorumlu olduğu için atamalarının özellikleri, *mestnichestvo* (öncelik hakkı sıralaması) anlaşmazlıklarının karara bağlanması ve iktidar gücünün bunlarla ilişkisinin artması olasıydı. Bu yüzden III. Vasilii'nin yeni evliliğinden sonra kardeşinin tahta çıkmasını destekleyen boyarlar topluluğunu dengelemesi için yeni eşinin akrabaları arasından yeni boyarlar ortaya çıkararak bunları saraya yığdı.[16]

Mestnichestvo ve mevcut politik değişimler bu yığının bakış açısından hayati çıkarımlar yaptı. Önceki özerk knezlerin Rus sarayına oldukça düzenli bir şekilde katılımı Moskova'nın artarak birleşen politik ve askeri karar verme mekanizmasının kalbine katılımı için bir temel oluşturdu. Birleşme, seçkinlerin, Rus Kraliyeti'yle bağlantılarını ve karşılıklı dayanışmalarını destekledi ve düzenledi. 1520'lerin ortalarına doğru Rus seçkinlerinin tutumları, kendilerini artık bir grup alakasız küçük prens olarak görmediklerini gösteriyordu. Onun yerine seçkinlerin gücünün ve nüfuzunun tartışıldığı ve uygulandığı Rus sarayına toplu olarak bağlılıklarını sergilediler. Bağlılıkları, Ortodoks Kilisesi'nden ideolojik destek de aldı. Bunun yanında bu güç birliği, sarayın yüksek seviye politik (ve askeri) karar verme yetisini daha da kısıtladı.[17]

Politik birlik, orduda diğer doğrudan etkiler yarattı. Başarılı askeri hizmet seçkin aileler arasında ve içinde ilerlemeye giden yolda devam etti. Yüksek ordu komutanlığına atamalar saray zümresinin heyecanlanmasını sağladı ve onlara daha fazla refah ve politik güç fırsatları sundu. 16. yüzyılın sonlarına doğru askeri komutanlar Moskova'nın dışında hizmet için değil Moskova'ya hizmet için çabalıyordu. Hükümdarlığının başında bile III. İvan'ın her bir askeri seferi bizzat yöneterek Moskova'nın hedeflerine bağlılığı güçlendirmeye ihtiyacı kalmamıştı. Yine de kraliyet mensubu kardeşlerin yanında komutan olarak ve knezlerin yanında savaş meydanında hizmet eden unvansız boyarların ataması knezlerin adanmışlığını ve işbirliğini sağlamlaştırdı. 1533'e doğru bunun gibi dikkatli güçlendirmelere daha az ihtiyaç duyuldu. Önemli politik güçlerine ve hatta geri kalan bazı özel heyetlere rağmen unvanlı ve unvansız aileler başarılı askeri hizmetlerde kadrolu görevlilik için çabaladıkları orduya sadık bir şekilde hizmet ettiler.[18] Daha önceki prensler ve diğer seçkinler tek komuta zincirine katıldığında daha önceden dağınık olan birlikler Moskova kuvvetlerinde birleşti.

Faydalarına rağmen *mestnichestvo* da orduda olumsuz etkiler yarattı. *Mestnichestvo* planlama unsurları olan askeri atamalar birilerinin veya kabilelerin makamlarına olan potansiyel etkilerinden dolayı kıskançlıkla izlendi ve bazen sorgulandı.[19] Bu gibi durumlarda daha becerikli komutanlar tercih edilebilir veya ordu hareketi ertelenmiş olabilir. Ancak anlaşmazlıklar İvan'ın zamanında hala oldukça seyrekti ve orta Avrupa'daki benzer ancak daha az biçimselleşmiş düzenlemelerin varoluşu bu gibi zorlukların genel olarak sınırlı olduğunu göstermektedir.[20] Oysa Moskova Knezliği'nde belirli seferler için komutanlar hem sadık hem de toplum gözünde uygun bireyler topluluğundan seçiliyordu.

Rus hükümdarlığının gelişen dayanışma ve birliği (dolayısıyla ordunun komutasında) prens veya boyar rütbesinin altındakilerin bağlılığını yeniden ele alarak güçlendirildi. Söz konusu daha önceki komutanların Rus sarayında yeni düzenlemelerde rol aldığı gibi daha önceki knezlikler ve soylu maiyetlerinden olanların bağlılığıydı. 15. yüzyılın sonraki kısmı süresince örneğin İaroslavl'ın veya Vladimir'in en seçkin hizmetkarları prensleriyle birlikte Yüce Knez'in sarayına katıldı ve orada benzer mevkideki Ruslarla rekabete girdiler. Ancak Moskova'nın aynı zamanda hala Vladimir ve Iaroslavl'ın idari yetki alanları olan *deti boiarskie* ve *dvoriane*'de yaşayan daha az hizmetkarı vardı. Çoğu zaman bu gibi daha küçük kimseler teknik olarak Moskova'ya bağlı olmalarına rağmen Vladimir'in veya Iaroslavl'ın idaresinde yaşamaya devam etti.[21] Bu taşralı hizmetkarlar genellikle aslen sarayda hizmet edenlerden

oldukça az makam ve refaha sahiptiler. Birçok taşralı için askeri kurum, ilerleme fırsatının yanı sıra önemli bir ganimet kaynağı ve ek gelir imkanı sunuyordu.

III. İvan ve onun varisleri sonunda askeri desteği ve bu kişilerin bağlılığını doğrudan kendi tarafına çekti. Artan eğilimler etkili bir şekilde kullanıldı. Başta 1462'deki gibi bu kişilerin geleneksel düşmanlarına karşı kendi komutanlarının emrinde kendi topraklarını yerel düzeyde korumak için hizmet etmeleri istendi ve sonrasında Moskova'nın ileri cephelerindeki seferlerine katılmaları istendi. Daha kapsamlı bir şekilde taşra hayatı *namestniki* (vekiller) aracılığıyla Moskova yönetimiyle gittikçe daha içli dışlı bir hale geldi. 1497 Kanun Prensipleri (İvan'ın *Sudebnik'*i) Yüce Knez için Moskova Knezliği'nin neredeyse bütün kısımlarındaki mahkemelerde yetki talep etti. III. İvan bu yetkiyi diğer yetkilerinin yanında köylülerin hareketliliğini sonbahar sonundaki, bütün ücretlerin ve maaşların ödendiği 2 haftalık zaman dilimiyle sınırlandırdı.[22] Hükmedenler muhtemelen taşradaki topraklarda daha istikrarlı bir işgücü tedariği sağlamaya çalıştı ve bundan dolayı Knez'in fermanının kabulü için her türlü teşvik mevcuttu.

Hizmet toprakları olan pomestyenin (tımar sistemi benzeri) etkisi 1500'den sonra belirgin şekilde güçlüydü. Novgorod'un 1470'ten sonra Moskova'dan ayrılmak için tekrar eden girişimleri öncelikle Moskova'ya düşman olan seçkinlerin topraklarına, ardından geniş ölçüde benzer düşman ve destekçi toprak sahiplerinin ve en sonunda Kilise'nin topraklarına el konulmasıyla cezalandırıldı. Mülküne el konulan birkaç Novgorodlu, Moskova Knezliği'nin başka kısımlarından toprak elde edebilmişken İvan, Kraliyet için Novgorod'tan büyük toprak parçaları talep etti. Novgorod bu yüzden birleşmiş Moskova Knezliği'nin yapılaşmasında önemli bir bozukluk olduğunu göstermiş oldu. Novgorodluların ömrü haciz ve işgal altında geçti ve Novgorod'un seçkin kesimi ancak birçok kişi azledildiğinde saraya girebildi. İvan, el konulan toprakları geri alabilme hakkını elinde tutarken Novgorod'taki bu toprakları sadık Ruslar'a dağıtarak otoritesini artırdı. 1500'e doğru çok sayıda düşük mevkili kişi bu topraklarla ödüllendirildi. Bu topraklarda yaşayan köylülerin başlarda Yüce Knez'e ait olmaması ve ödedikleri kira miktarının kontrol edilememesine rağmen bu topraklarda kalma hakkı Yüce Knez'in ordusunda süvari olarak görev yapma şartına bağlıydı. Zaman geçtikçe pomestye topraklarının babadan gelen topraklara (*votchina*) ek olarak kraliyete faydaları oldukça arttı. Pomestye bağlılığı artırdı ve savaşçı toprak sahiplerinin diğer gelir kaynakları ortadan kalkarken savaş zamanında kazanılan ganimete daha az bel bağlamaya başladılar. Moskova Knezliği genişlemeye devam ettiği sürece boştaki toprakların sürekli tedarikiyle daha sonra gelecek nesillerin de hayatını garantiledi.

Hizmet ve arazi arasındaki bağlantı kurulduğunda bu sistem önemli derecede büyük ve sadık bir orduyu masrafsız bir şekilde oluşturma yöntemi sunduğu için Ruz Knezliği'ne yayıldı. Pomestyenin mükafat olarak verilmesi düşük mevkideki, yerel kişileri doğrudan Moskova sarayına mecbur etmiştir ve (asıl niyetleri bu olmasa da) bu kişilerin sadık askeri hizmetlerini garantiye almıştır.[23] Vasilii özellikle taşralı ve bölgesel güçleri kendi yurtlarından uzakta Moskova'nın savaşlarında savaşmak üzere saraya en düşük düzeyde masrafla çağırabiliyordu. Bunun sonucu, orta halli toprak sahiplerinin kraliyet hizmetine sıkıca bağlanması oldu. Bu alt seviye hizmetkar seçkinler tam olarak 'orta hizmet sınıfı' olarak tanımlanmıştır.[24]

Moskova Knezliği'nin ve yeni toprakların içindeki birleşme yavaş işleyen bir süreçti ancak politik ve toplumsal bütünleşme 16. yüzyılın ilk yarısında oldukça gelişti. Bu da orduda geniş bir etki yarattı. Ortak komuta tarafından birleştirilen eski dağınık birlikler Yüce Knez veya onun vekili tarafından yönetilen tek bir ordu haline geldi. Kraliyet mirası ve bir zamanlar kendi maiyetine veya askerlerine komuta eden knezler özerkliklerini gittikçe kaybetti ve etnik ve dini farklılıklar bile Moskova'ya hizmetle en aza indirgendi. III. Vasilii'nin zamanına kadar birçok farklı bölgeden seçkin toprak sahipleri Moskova ordusunun erlerine hem komuta etti hem de onları topladı. İkinci olarak saray ve ordu arasındaki ilişki bütünleşme süreciyle

güçlendirildi. Askeri işlerin önde gelmesi ve Moskova'nın eski savaşçı seçkin özelliği, knezliğin yeni birleşmiş sarayı tarafından devam ettirildi.

Bütünleşme sürecinin son ana unsuru belirlenebilir bir yönetim yapısıydı. Rus politikacılar, boyarların ve *okol'nich'e*in Yüce Knez'e danıştığı sarayda yer alıyordu ve saraya içindeki gruplara çoğunlukla kesin olmasa da Boyar Duma veya Boyar Konseyi deniyordu. Taşra eyaletlerinde politik otorite, adli, mali, askeri ve diğer görevler yerel delegelerin yardımıyla idare eden vekiller (*namestnik*) aracılığıyla uygulanıyordu. Vekillerin sarayla bizzat bağları vardı ve dahası sarayın atanmış üyeleriydiler. Ayrıca kişisel mevkileri doğrudan askeri önemlerini, yaşlarını ve yönettikleri şehirlerin ve bölgelerin büyüklüğünü gösteriyordu. Vekiller yerel ödemeler veya 'besleme'lerle (*kormlenie*) geçiniyordu. Daha önce de belirtildiği gibi Rus vekillerin yeni ele geçirilmiş bölgelere atanması bu bölgelerin birleşiminin hızlanmasını sağlıyordu.[25] Bu önemli hareketlerin, saray politikacılarının ve *namestniki*nin işinin büyük bir kısmı bireysel iltimas bağlarına, kabile politikacılarına ve (özellikle Yüce Knez'le) bireysel etkileşime dayalıydı.

Topraklardaki genişleme, kraliyet sarayının yeni boyutu, vekillerin sayısı ve kraliyetin emrine amade büyümekte olan askeri güçler sonunda Yüce Knez'in hane halkı ve sarayının sınırlı sayıdaki yazılı kayıtlarını derlemek ve devam ettirmek için daha fazla yeni resmi yapı gerektirdi. Bu icraatlar saray ve boyarlar için doğrudan politik öneme sahip değildi ve büyük ölçüde sarayın kişisel politikalarına dayalıydı. Devlet sekreterleri (*diaki*), katipler ve yazmanlar saray ortamından oldukça ayrıydı ve bu saray mensuplarını yönetenler ise nadiren boyarlardı. 15. yüzyılın ortalarından sonra bu kayıt tutma yapısı hala dört bölgeyle sınırlıydı. Askeri hizmet listeleri (*razriady*) ise 1470'lerden beri vardı. Bunlar sarayda öncelikle seçkin makamının kayıtları olduğu için kalemler kimin hangi orduya komuta ettiğini gösteriyordu ve bazen askerleri tanımlıyorlardı (Galich'in askerleri, Vladimir'in askerleri vb.) Sonradan bu belgeler kaç kişinin askerlik yaptığını ve nasıl silahlandırıldığını kaydeden askeri bir işlev kazanmıştır. Nihayet askeri hizmetin düzenlenmesi daha fazla devamlılık ve öngörülebilirlik sağlayan bir çeşit kayıt tutma şekli gerektirmiştir. Bunun sonunda tarihçiler bu ihtisasın ilk yer aldığı tarih konusunda anlaşamasa bile küçük yönetim birimleri bu tip durumları gözlemek için geliştirilmiştir.[26]

Moskova Knezliği boyut olarak büyüdükçe ve sınırlı ancak birleştirici bir kayıt tutma kapasitesi geliştirdikçe ikinci iş olan vergi toplama yeni bir şekil aldı. Önceden birçok özerk prens tarafından toplanan vergiler Rus hazinesi tarafından devralınıyordu. Özellikle III. Vasilii'nin yeni askeri icraatları mali desteğe ihtiyaç duyuyordu. Yeni vergiler nakit olarak, kalelerin yeniden inşası karşılığında, bu işlerin yönetilmesi karşılığında ve III. Vasilii için atların satın alınması şeklinde toplanıyordu ve bu oldukça yerel düzeyde gerçekleşiyordu. Daha genel bir vergi olan *iamskie dengi* Moğollar'dan alınan etkili bir aktarmalı ulak sisteminin parasının nakit olarak ödenmesine katkıda bulundu. Diğer vergiler Vasilii'nin deneysel piyade birliklerinin seferdeyken maaşlarının ve onların barut giderlerinin ödenmesini sağlıyordu.

Pomestye verilmesi daha fazla kayıt tutma gerektiren üçüncü bir alandı. Hangi toprakların mülk olacağı, üzerlerinde kaç köylünün yaşadığı, ne kadar kira borçları olduğu ve onlara kimlerin hizmet ettiği ilk olarak Novgorod'ta ve sonrasında Moskova Knezliği'nin diğer kısımlarında not edildi. Kadastrocular hangi hizmetkarın öldüğünü, ailelerinin nasıl geçindiği ve hangi mülkün yeniden kime tahsis edildiğinin kayıtlarını tutuyordu. Son olarak Moskova Knezliği'nin genişleyen ufukları diplomatik hareketliliğini artırdı ve bu elçiliklerinin, başvuruların, diplomatik mübadele çevirilerinin ve Rus ve yabancı saraylarının törenlerinin kayıt altına alınmasını gerektirdi.[27]

Gittikçe büyüyen önemine rağmen yeni kayıt tutma işlevleri saray için küçük ve önemsiz görüldü. Arşivciler toplumdan farksızdı ancak başlıca okur yazarlıklarıyla tanınırlardı. Askeri (*razriady*) ve diplomatik konular hariç çok az büro ve uzman personel mevcuttu.[28]

III. İvan ve III. Vasilii'nin hükümdarlığı boyunca Kraliyet daha büyük ve daha bütünleşmiş bir orduyu destekleme, toplama ve yönetme becerisine kavuştu. Bu güç hem kendi topraklarını savunmada hem de yeni topraklar elde etmede gittikçe daha etkili bir şekilde işleyebiliyordu.

Askeri Gelişmeler

1520'ler boyunca Rus askeri hareketliliğinin büyük bir kısmı akınlardan oluşuyordu. Avlanmak gibi yağmalamak da knezliğin güney ve doğu ucundaki geniş step sınırları boyunca neredeyse günlük hayatın bir parçasıydı. Diğerleri arasında Tatar Kağanlıkları, Nogaylar ve Viatchaneler değerleri, ekonomik sistemleri ve askeri teşkilatları neredeyse sürekli hareket etmeye hazır olmayı sağlayan konar göçer ve yarı konar göçer toplumlara sahipti. Özellikle akınların sınır bölgelerindeki sıklığı- göçebeliğin yüksek etkide olduğunda talihsiz bir yan etkisi- ekolojinin ve yaşam tarzının bir çıktısı olarak görülüyordu.

Akın oldukça karmaşık bir olaydı. Şüphesiz Moskova Knezliği genellikle sürekli ve zayıflatıcı küçük savaşlar olan küçük çapta akınlarla uğraştı. Bu küçük savaşlar düzenli olarak ormanlık stepin kenar bölgelerinde ortaya çıkıyordu. Yerel ve nispeten düzensiz savaş grupları yakındaki topluluklara saldırır, binaları yakar ve oradaki eşyaları, besi hayvanlarını ve esirleri satmak için alırdı. Ele geçirilen bu ganimet bazen kırsal hayvancılık için karlı, hatta gerekli aletler olan kılıçlar ve mızraklarla silahlanmış veya ok ve yay kullanan atlılar olan savaşçıları rahatlıkla geçindiriyordu. Rus sınırları genel anlamda tek bir sefer sezonunda kuzey Çin ve Osmanlı-Habsburg sınırlarında da olduğu gibi çok sayıda küçük saldırıya maruz kalıyordu.[29] Küçük akınlar sıklıkla dağınık ve parçalara ayrılmış toplumlardan geliyordu. Hatta hükümetlerin veya kabile federasyonlarının yönetimde olduğu varsayılan yerlerde saldırganların ekonomik olarak hayatta kalmaları için gerekli olan bir etkinlikle politik baskı kurabiliyorlardı.[30] Bu küçük savaş Rus sınır hayatının neredeyse sürekli bir unsuruydu. Tatar beyleri tek tek Rus hizmetine sadık vasallar olarak katıldığında stepin kuzeyindeki topraklara saldırmaktan çekinmeden gezenlerin sayısı azaldı. Moskova'nın Kırım'la müttefik olması da toplu hale yıpratıcı düzeni ortadan kaldırmasa da sınırlandırmıştır.

Akınlar aynı zamanda belirgin politik sebepleri olan önemli politik figürler tarafından komuta edilen büyük ve disiplinli askeri seferleri içeren daha organize bir dizi hareketlilik için de aynı ölçüde kullanılır. 1501'de diğer olaylar gibi Mengli-Giray Kağan, Kiev'e yapılan sefer için Kırım nüfusundaki her bir yetişkin erkeğin üç at, yemek ve silah getirerek kendisine takdim etmesini istemiştir. Kabile şefleri 10, 100 ve 1,000 kişilik birliklerle gelmiştir. Bu büyük ordular savunmacıları şaşırtmak için hızlı hareket etme ve beklenmedik saldırılar için kurulmuş hatlar (*shliakhy*) üzerinden sınıra vardı. Karşı koyacak güçlerin yokluğunda ordu ganimeti ve esirleri ele geçirmek için küçük birliklere ayrıldı ve başarıya ulaştığında birlikler aynı hızda geri çekildi. 1500'de diğerleri ganimetin ve esirlerin güvenle uzağa taşınmasında eşlik ederken Tatar güçleri savunmacıları kendi istihkamlarında sıkıştırdı. Bunun gibi büyük ölçekli akınların ekonomik etkisinin yanı sıra politik etkileri de vardı. 1500 ve 1501'de Kırımlılar Litvanya'ya saldırıları zengin bir ganimeti ele geçirmelerini sağladı aynı zamanda da Polonya ve Litvanya'yı diğer askeri hareketliliklerden uzaklaştırarak Moskova Knezliği ve Kırım politikalarında stratejik bir rol oynadı. Bu büyük akınlar daha sonra 1507, 1512, 1521 ve 1531'de önemli saldırılara maruz kalan Moskova Knezliği'ne karşı yapılmaya başlandı.[31] Bu şekilde büyük ölçekli akınlar Kırım'a özgü değildi. Diğerleri arasında ilk Osmanlılar da benzer şekilde askeri seferler düzenliyordu.

Bu kısa anlatım akınların ne 'doğal' olduğunu ne de göçebe bir 'yaşam tarzı' olduğunu göstermek için yeterli olacaktır. Akınlar askeri bir stratejiydi. Akıncılar saldırıya açık bölgelere hızlı ve çoğunlukla iyi düzenlenmiş baskınlar yapmıştır. Amaçları ne askeri işgal ne toprak kazanımı ne de fetih yapmaktı. Bunun aksine asıl hedefleri politik veya ekonomik imtiyaz elde

etmek veya itibar ve tanınmışlık kazanmak için kaynakları ele geçirmekti.[32] Bu da başarılı bir şekilde sürdürülüyordu. Akıncılar çatışmaya girmeden mümkün olduğunca çabuk bir şekilde geri çekiliyordu.

15. ve 16. yüzyıl Rus Knezliği'nde step akıncıları bu tanıma tam olarak uyuyorlardı. Onları yerleşik toplumların işgalinden ziyade ganimet, haraç malları, müttefiklikler ve itibar ilgilendiriyordu. Tatarlar otlanarak hayatta kalabilen ve çok az takviyeye ihtiyaç duyan küçük anca hızlı ve dirençli hayvanlar olan kendi nalsız bozkır atlarını kullanıyordu.[33] Küçük akıncı gruplarının yanı sıra Tatar orduları eğerleri üzerinde durup ok ve yay kullanan yetenekli atlılarını konuşlandırıyordu. Yüksek değerdeki askeri beceriler özellikle göçebeler ve sıklıkla at sırtında olanlar tarafından kolayca geliştiriliyordu ve doğru biçimde kullanılıyordu. Ancak askeri kuvvetler olarak Tatar akıncıları düzenli ve hızlı saldırılara ve aynı ölçüde olabildiğince az yük ve kendilerini koruyacak zırh ile derli toplu ve çabuk bir geri çekilmeye bel bağlıyordu. Saldırı anında savaşmak için değil saldırıp geri çekilmek için yetiştirilmişlerdi.

Modern okuyucular için bu 'akınlar' o kadar da askeri kapsamlılık ima etmeyebilir.[34] Ancak bütün Tatar ordusunu savaş alanına getirmek ikmal, ileri derecede keşif, dikkatli eş güdüm ve kayda değer politik yetenek gerektiriyordu. Onlar, Moğol süvarilerinin disiplininin ve Moğol askeri teknolojilerinin muazzam birikiminin varisiydiler.[35] Tatarların birçok profesyonel ordu mensubu ve barut farkındalığı ve bilgisi vardı. Hatta küçük bir piyade birliği 1493 gibi bir tarihte arkebüzle (eski tip tüfek) silahlanmıştı.[36] Ancak piyadeler ve barutlu silahlar akıncı stratejilerine uygun değildi ve önemli bir ölçüde ilgi çekmemişti. Onun yerine akınlar düzenlerini destekleyen sürekli haraç temini; tarım yapmak, satmak ve fidye almak için tutulan esirler ve yağmadan gelen mallar Tatarların ve diğer bozkır halklarının temel taşı haline gelmiştir.[37]

Her şeye rağmen Tatarlar ve bozkır göçebeleri Rus Knezliği sınırlarında bu stratejiyi uygulayan tek topluluk değildi. Akınlar Kağanlığın bozkır savaşçılarının barışçıl ve yerleşmiş toplumlarına musallat olan tek yönlü bir bela değildi. Aslında tarımsal hayat ve bozkır yaşamı arasında katı bir çizgi yoktu. Rus Knezliği sınırları politik sınırdan ziyade bir yerleşim yeriydi. Bazı köylüler ormanları yakarak bu alanlarda tarım yapan çiftçileriydi dolayısıyla belli aralıklarla yerlerini değiştiriyorlardı. Toprak sahipleri olan atlılar tarım uzmanı yöneticiler değildi ancak kendilerini ve yanlarındaki bütün hizmetkarlarını günlük rutin olarak at sırtında ok ve yay kullanmak üzere yetiştirmişti. Aslında bunların bazıları aynı zamanda göçebe çobanlardı. Kendileri de sınırda yaşayan Rusların kendi komşularına düzensiz haydut ve düzenli savaşçı akıncılarla küçük çapta akınlar yaptığına şüphe etmek için çok az neden var gibi görünüyordu.[38] Kalıcı olarak yerleşmeye direnen ve değişken sınır bölgesine tamamen taşınan Kazaklar 15. yüzyıl ortalarında Rus Knezliği'nin güneyinde ortaya çıktılar.[39] Kazaklar, gezginler, mülteciler ve diğer sınır-bozkır insanları 16. yüzyılda bozkırdaki becerilerinden dolayı maaşlı olarak doğrudan Rus ordusuna alındı.[40] Örneğin batı sınırındaki Smolensk civarına yerleşen Kazaklar 1500'lerin başında Litvanyalıları sıklıkla taciz etmiştir.[41] Moskova Knezliği'ne taşınan Tatarlar'ın birçoğu Slav komşularından daha göçebe bir hayat sürdüler. Diğerleri sefer zamanında akınlar yapan akıncılar olarak yaşadıkları bozkırlara yerleşti.[42] Akkerman (Belgorod) ve Azak (Azov) Kazakları da Kırımlıları avladı.[43] Moskova Knezliği'nin 'küçük savaşı'nın iki tarafında da akıcı katılımcılar vardı.

Daha fazla resmi Rus askeri mübadeleleri aynı zamanda akın ve karşı akın stratejisini kullandı. 1462'de Moskova Knezliği Komi bölgesine ve ardından Perm Velikaia'ya bir akıncı gücü gönderdi. Knezlik'in amacı ganimet toplamak göz dağı vermekti ancak o toprakları ele geçirmek değildi. Tatarlar'ın aynı şekilde başarısızca karşılık vermesi, 1465'te Moskova Knezliği'nin Iugra'daki kabilelere karşı akın düzenlemesiyle sonuçlandı ve bunun sonucunda Tatarlar III. İvan'a haraç ödedi.[44] Niyetlerinin toprak işgal etmek ve kale ele geçirmekten ziyade karşılık ve zarar vermek, politik olarak üstünlük kazanmak olan diğer Rus çatışmalarını (Tatarlar'a karşı olanlar dışında) keşfetmek zor değil.

Akıncı savaş sınırdaki ekonomik ve psikolojik öneminin ötesinde Rus ordusunun asıl şeklini ve geleneğini oluşturmuştur. Ordunun teşkilatı ve teçhizatı bu özel savaş türünün ve askeri uygulamadaki önemli yerinin merkezi önemini göstermiştir. Moskova Knezliği'nin çoğu hafif süvariden oluşan ordusu hız ve hareketlilik üzerine düzenlenmiştir. Ordunun yardımcı birlikleri ve düzensiz askerleri katılımlarına bu özellikleri için değer verilen dini ve etnik olarak farklı grupları içeriyordu. Bu gruplar Kazak birlikleri, kendi asil liderlerinin emrindeki Tatarlar, Başkırları (Cheremis) ve Mordvinliler'di.[45] Süvari teçhizatları düşük ağırlık ve hız sağlayacak şekildeydi. Moskova Knezliği daha batıdaki akranlarının aksine Kırım'dan her yıl bozkır midillileri alarak iri süvari atları yetiştirmekten kaçınmıştır.[46] Rus hükümeti birliklerini ganimet toplamalarını ve hatta Hıristiyan esirlerin esir ticareti için Nogay'a ve Kırım'a satılmasını sağlayarak geçindirmiştir.[47] Bunun yanı sıra oldukça hızlı vur kaçlarıyla akın ederek sefere harcanan vakti sınırlandırmaya meyletmiştir. Seçkin savaşçılar aynı zamanda tarımda da etkin oldukları için zaten tüm zamanlarını seferle harcayamazdı ve düzenli aralıklarla kendi topraklarında bulunmaları da gerekiyordu

Ordunun savaş meydanındaki tutumu genel stratejik yönelimine de uygundu.[48] Rus kuvvetleri çok sık olmasa da önemli meydan savaşlarına girdi. Savaşa girildiğinde saldırılara olabildiğince uzun süre karşı koymak için birlikler savaş meydanının ortasında sıkı bir şekilde toplanıyordu. Bu sırada kanatlarda kümelenen süvariler kenarlardan veya arkadan saldırarak düşmanı çevreliyordu. Süvariler yaylım ateşi yapardı ve ardından da süvari kılıçlarıyla göğüs göğse muharebeye girerdi. Daha detaylı planlar daha önceden yapılabilse de bu taktikler savaş alanında bir miktar manevra kabiliyetine olanak sağlıyordu.[49]

1517 ve 1526'da Moskova Knezliği'ne yaptığı ziyaret kayıtlarında Moskova ordusunun ilk betimlemelerini yapan imparatorluk büyükelçisi Sigmund von Herberstein, belli ki akıncı stratejilerine, bunların avantajlarına ve gereksinimlerine aşina değildi. Büyükelçi, 16 yüzyılın başlarında Rus savaş düzeninin ateş altında direnebilme becerisine önem vermekten ziyade hıza ve kurnazlıklara dayandığını tam olarak ancak hevessizce rapor etmiştir. Rus öncüleri, (Vedrosh Nehri'ndeki) 1500'de Mit'kove bölgesindeki Litvanya'ya karşı savaşta olduğu gibi rakipleri pusuya çekiyor ve saf düşmanlar için pusu oluşturuyordu.[50] Asıl Moskova ordusundan tam olarak bu amaçla ayrılan bir keşif bölüğü ilk kez Moskova ordusunun bir parçası olarak belirtilmiştir. Herberstein daha sonra hayranlıktan biraz uzak bir şekilde şöyle belirtmişti: 'Seferlerinde … tek taktikleri saldırmak veya aceleyle kaçmak(tı)' ve '… düşmanlarına cüretkâr bir şekilde saldırıyorlar ancak çok ısrar etmiyorlardı'.[51]

Tüm bu düzenlemelere özgü vurgu yine de Moskova Knezliği'nin nesillerdir Moğol-Tatar askeri dünyasının bir parçası olduğu için şaşırtıcı gelmemelidir.[52] Bu askeri düzenlemeler aynı zamanda genel olarak Moskova'nın politik uygulamalarıyla uyumludur. Yani anlaşıldığı üzere Moskova Knezliği yeni topraklar ele geçirdiğinde komşu prensliklerin prensleri teslim olana kadar onları akınlara maruz bırakarak saldırma ve taciz etme eğilimindeydi. Devasa güç gösterisi de diğer bir taktikti. Muazzam bir istisna olarak Novgorod hariç yazılı kayıtlar devamlı bir askeri işgalden bahsetmemektedir. Tam tersine süreci tamamlayan, seçkinlerin Moskova Knezliği'nin zarif *cursus honorum*'una (politikacıların yönetimde yükseldiği düzen) katılımıdır. 1462'den sonra bile bu etkili bir davranış tarzı olarak kaldı ve akıncılık ve onun önemli prensipleri hakkında birçok uygulama Rus ordusunda birkaç nesil boyunca etkisini sürdürdü.

Moskova'nın askeri etkililiği aynı zamanda ordunun gittikçe büyüyen yazılı kayıtlarda belirtildiği üzere oldukça basit yönetimsel ve mali araçları ile de açıklanabilir. Nüfusun önemli bir kısmı askeri uğraşlarla meşguldü ancak bu sadece yarı-zamanlı veya süreklilik teşkil etmeyen bir şekilde gerçekleşiyordu. Askere yazılan köylüler askerlerin hareketliliği için yol yapmak ve diğer askeri ihtiyaçları karşılamak üzere ordunun önünden gidiyordu. Seçkin süvari-toprak sahipleri kendilerini, hizmetkarlarını ve tarım arazilerinden esirlerini geçindiriyor, ata bindiriyor ve silahlandırıyordu. Savaşa gittiklerinde olabildiğince az yük taşıyorlardı.

Örneğin, 1477'de III. İvan orduyu bir yük katarı gibi doldurmak yerine her bir alayın yarısını Novgorod yakınlarında yiyecek toplamaya göndermişti. Toplayıcılık aynı zamanda yerel halkı psikolojik açıdan korku vermek amacına da hizmet ediyordu.[53] Savaşçılar başarılı seferler için ganimete ek olarak madalyalara ve ek ödemeler alıyordu.[54] Süvariler ihtiyaç halinde ve genellikle yarısı baharda ve yarısı da yaz sonunda olacak şekilde değişimli olarak göreve çağrılıyorlardı. Bu düzenleme Moskova'nın büyüyen askeri nüfusunun en etkili şekilde kullanımını sağlıyordu. Süvariler için sezon dışında talim kendi sorumluluklarındaydı. III. Vasilii'nin hükümdarlığı boyunca yazılı kayıtlar silahların ve bineklerin gözden geçirildiği dönemsel süvari yoklamaları olduğunu gösteriyor. Göstermedikleri şey ise belli bir mülkte kaç kişinin hizmet ettiği ve hangi teçhizatı taşıdıklarıydı. Bir seferden öbürüne değişen askeri komutadan dolayı bir kişi bir rotasyonda küçük bir birliğe komuta ederken diğerinde göğüs göğse çarpışıyordu. Polonya'dan modern bir resim kıdemli komutanların şapkalarından tanınabildiğini gösteriyor. En başta III. İvan ve III. Vasilii genel anlamda kendi askerlerine komuta etmemiştir ancak Vasilii açıkça birliklerinin yanında bulunmanın yararlı olduğuna inanıyordu.[55] Bu basit ancak kapsamlı teşkilat tahtın kısa dönemlerde hatırı sayılır çoğunlukta eli silah tutan adamların düşük maliyetle toplanmasını mümkün kılıyordu.

Akıncı atlılara devamlı yönelime rağmen 16. yüzyılda Rus ordusu düzeninde en azından iki dönüşümsel gelişme başlatıldı. İlk olarak Moskova Knezliği bozkırdan gelen devamlı akınlara karşı daha etkili bir savunma geliştirdi. Bu teknik buluştan ziyade kaynakların kayıt tutma ve yönetimsel değişim yoluyla hareketliliği meselesiydi. Sınırların orada yaşayan toprak sahipleri tarafından yerel savunması muhtemelen bir anda gelişti ve tahta kazıklar ve küçük siperler her zamanki Tatar teşebbüsünde veya atlıların Oka ve Ugra Nehirleri'ni ticari, askeri ve politik amaçlarla geçtiği *shliakhy*lerde ortaya çıktı. 15. yüzyılın ortalarına doğru kimi *shliakhy*nin yanında küçük tahta istihkamlar bulunuyordu. İstihkamlar yerel halk için koruma görevi görüyordu ama bazı istihkamlar aynı zamanda büyük akıncı birliklerinin yaklaşmasını gözetlemek için devriyeler gönderiyordu. Bu parayla tutulan Kazaklar'a özellikle ihtiyaç duyulan bir işti. III. İvan'ın zamanından beri Moskova'nın bu tip savunmayı benimsemesinin kanıtları vardır.[56] İstihkamlara asker yerleştirilmesi bütün yıl boyunca mülklerde eksiklik anlamına gelse bile oldukça tartışmalı bir sorundu. 1469'da İvan kışın çoğunda sınırları korudukları için kardeşi İurii'nin askerlerine ödeme yapmış ve onların ihtiyaçlarını karşılamıştır. Nispeten küçük birliklerin savunmasız noktalara odaklanması etkili olabilirdi. 1472'de büyük bir Tatar kuvvetinin yaklaştığı ve Aleksin'deki kale garnizonunun Tatarlar'ın ilerlemesini durdurmak için saldırdığı haberinin yayılması sebebiyle ana ordunun bile Serpukhov'da toplanması emri verildi ve Serpukhov'da toplanan kuvvetin haberini duyan Tatarlar Aleksin'in ötesine geçmedi.[57]

Bu gibi savunma çabaları 1500'den sonra daha çok desteklendi. Moskova, görevli istihkam vekilharcının gözetimi altında daha fazla istihkam inşa etmek için yeni vergilerden gelen parayı kullandı. Savunmayı düzenlemek için bir girişim başlatıldı. Birçok istihkam savunulabilir bölümler oluşturacak şekilde birbirine bağlandı. Ordu mensupları bu istihkamlara tam zamanında asker yerleştirdi ve ordu, Tatar saldırılarının beklendiği daha önceden düzenlenmiş noktaları düzenli olarak teftiş etti. Bu bağlamda aşağıda görüleceği gibi hareketli istihkamlar (*guliai gorod*) ortaya çıktı. Daha düzenli bir savunmanın önemi büyük ölçüdeki Kırım akınlarının daha sık ve tehdit edici hale geldiği 1500'lerde Moskova ve Kırım'ın müttefikliğinin çökmesiyle daha da arttı. Ordu etkinliği 1518'e doğru yerel savunmayla belli bir yere kadar düzenlendi. 1527'de Pereisaslav-Riazansk, Kashira, Kolomna, Tula ve Odoev'deki kaleler ve birlikler güney tarafındaki tarım yerleşimlerinin genişlemesini kolaylaştırarak sınırları koruyordu.[58] Bu açıkça akınlara karşı bir savunmaydı çünkü Rus Knezliği oldukça hareketli ve hızlı olan saldırganlarının yoluna geniş bir hat boyunca istihkamlar yerleştirmişti. Moskova'nın bozkır savunma hatları meydan muharebelerine ve az askere sahip özel olarak idare edilen kalelere bel bağlayan Polonya ve Litvanya'daki savunma

hatlarından merkezi olarak daha düzenli bir girişimdi. Rus sistemi giderek daha verimli hale geldikçe bu fark daha da açılmaya başladı.[59] Buna ek olarak kale inşa etme ve bunlara asker yerleştirebilme becerisinin sadece güney doğu sınırında değil aynı zamanda batıda da önemli sonuçları olduğu ortaya çıkmıştır.

Bozkırda bölgesel savunmaya yatırım yapmaya ek olarak III. İvan ve III. Vasilii zanaatkarlar ve mühendisler getirterek ve yeni kaynaklar seferber ederek Rus ordusunda ateş gücü kullanımını da artırmıştır. III. İvan yeni silahların ve askeri mimarinin güney Avrupa'daki yeni gelişmeleriyle özellikle ilgileniyordu. Tuğla ve taş istihkamların örüldüğü Polonya ve Litvanya'daki gelişmeler İvan'ın düşüncelerini etkilemiş olabilir. Bu, savaş alanında hem etkili hem de güçlü olmaya devam eden akıncı süvarilerin ıskartaya çıkarılması anlamına gelmemektedir.[60] Ancak yeni toplar ve diğer yenilikler özellikle kuşatma savaşları için yeni olanaklar sağladı. Rus Knezliği bu dönemde kaleleri ve şehirleri cephe saldırılarından ziyade inatçılıkla (kaleleri kuşatmak veya kaledekileri açlıktan kırmak gibi) ele geçirmeye çalışıyordu.[61] Doğu Avrupa'nın oldukça büyük ve az yerleşimli yerlerinde süvariler kaleleri kuşatmada, hücum birlikleriyle çarpışmada ve kuşatmacılara ikmalde kilit nokta olarak kaldı.[62] Ancak top ve kuşatma uzmanlığı atlı orduların, kuşatmaları daha çabuk sona erdirebileceği bir yöntem sundu.

Yenilikler hızla benimsendi. 1460'larda Rus Knezliği birkaç şehirde dökme demir toplar üretti. İvan'ın 1470'lerde Bolonyalı bir mimar ve askeri mimar olan Aristotel Fioravante'yi davetini barutun imal edildiği ve ithal edilen pirinçten pirinç top döküldüğü *Pushechnaia izba*'nın kuruluşu takip etti. 15. yüzyıl toplarının çoğu hala surlarda kullanılıyordu ancak top arabaları ve 'top muyluları' veya dengeleme pimleri topu 16. yüzyılın başında daha hareketli hale getirdi. Ağır toplar mümkün olduğunca karada olmasa da suda taşındı. Fioravante Rus ordusu toplarını 1478'de Novgorod'a, 1482'de Kazan'a ve 1485'te Tver'e karşı kullanırken Rus ordusuna eşlik ediyordu. 16. yüzyılın başlarında Pskov, Kazan, Fellin, Serpensk, Orsha, Vyborg and Smolensk'teki Rus kuvvetleri de topu kullandı. Ruslar başta çok da uzman topçular değildi ancak top ateşi herhangi bir yerde saldırı olduğunda en azından savunmacıların dikkatini dağıtarak rolünü oynadı. 1513'te Moskova Knezliği'nin siperler tarafından korunan ve köylü işgücüyle desteklenen ağır topları Smolensk'in başlıca kalesini başarılı bir şekilde bombalamıştır.[63]

Fioravante askeri önemi olan daha ileri teknik ve mühendislik bilgilerini göstermiştir. 1477'te Volkhov Nehri üzerine bir seyyar köprü inşa etmiştir ve Ruslar'a daha yoğun tuğlalar yapmayı öğretmiştir. Hemşerilerinin uzmanlığını uygulayarak topçu kuvvetlerine daha kalın, düz asma duvarları, silahlar ve döner kuleler için oyukları olan ve köşedeki kuleleri savunmanın odağı olarak tasarlayan yeni[64] İtalyan tarzı kale tasarımını tanıtmıştır. Moskova'nın yeni görevlileri vergilerle çalışmaları düzenlerken ve takviye ederken büyük inşa projeleri yeni teknikleri ve malzemeleri kullanıyordu. İlk Kremlin Sarayı inşa edildi ve onu Novgorod, ardından Pskov, Ladoga, Kopor'e, Iam ve modern dikdörtgen hisarıyla Ivangorod izledi. Nizhni Novgorod, Zaraisk ve Tula'daki kaleler III. Vasilii'nin büyük projeleriydi. Bu kale burçları aynı zamanda Moskova'nın eski knezliğinin değil sınır savunma hatlarının tüm knezlik unsurlarının ana hatlarını çizen Rus birliğinin bir sembolüydü.[65]

Moskova'nın ateş gücü kullanımındaki yenilikleri başlarda yabancı zanaatkarlara ve paralı askerlere bağlıydı. Moskova'nın düşmanları da önce davranmıştır ve İşveç, Alman ve Baltık şehirleri doğuya giden mallara ve uzmanlara diğerlerinden daha çok ambargo koymaya çalışmıştır.[66] Bu çabaların karşı konulamaz bir bicide başarılı olması muhtemel değildi. Askeri ve diğer personelin hem Avrupa'ya hem de Avrupa'dan hareketi sınırlıydı ancak bu hareketliliğe engel olan tek yasak değildi. Fioravante and onun İtalyan meslektaşları 15. yüzyılın sonralarında ve 16. yüzyılın başlarında Rus ordusuna doğrudan ve dolaylı olarak hizmet eden yabancıların en yeteneklileri arasındaydı. Moskova'da İtalyan ve Alman topçularının yaşadığı bir yabancı mahallesi bile ortaya çıkmıştı. Bu Avrupalılar dilbilimsel,

etnik ve dini farklılıklara rağmen ordunun savaştığı her yerde Ruslar'ın yanındaydı.[67] Ancak 16. yüzyılın ilk yarısında Moskova Knezliği Avrupalıların yerini Ruslarla doldurmaya başladı. Bu yeni askerlik toplumsal açıdan özellikle soylu seçkinlerden oluşan süvarilere bağlı olarak görülüyordu ve Rus topçuları ve diğer uzmanlar vergi mükellefi nüfustan ayrılmıştı. Bu gibilerin askerliği seçkin bir makam kazanmamıştı. Aksine Kazaklar gibi Rus topçuları ve kuşatma uzmanları kendi kenar mahallelerinde yetiştirilen, ikmal edilen ve yerleşen fason hizmetkarlardı (*sluzhilye liudi po priboru*).[68] 1520'lere doğru ordu genelde seçkin Rus komutanlarından ve subaylarından oluşan ayrı bir topçu kuvvetine sahipti. Başlarda düşük mevkili topçu birlikleri komutası süvari komutasının olduğu kadar yüksek itibara sahip değildi. Görünen o ki topçu komutası biraz daha alt makamlardaki ailelerin gittikçe daha yüksek seviyede komutaya erişim kazanma yöntemi haline geldi.[69] Top üretimi ve kullanımı özellikle politikacıların ve süvari ordusunun mevcut yapısı içindeki büyük zorlukların olmadığı kuşatma durumlarına daha uygundu. Zamanla topçuluk, Rus beceri ve uzmanlığının belirli bir alanı haline geldi.

Rus ateş gücü topla da sınırlı değildi. Moskova Knezliği kısa zamanda ateşli silahları olan az sayıda piyadeyi de ortaya çıkardı. Arkebüzler 1480'deki Ugra direnişinde de kullanıldı ve arkebüzcü bizlikler (*pishchal'niki*) 1504-8 arasında ortaya çıktı. Hatta III. Vasilii bile Pskov ve güney sınırının ilhakında 1000 kişilik *pishchal'niki* birliği kullandı.[70] Bu askerler şüphesiz belirli şehirlerden toplanmıştı ve kesinlikle süvarileri olanlar gibi soylu toprak sahibi savaşçılar değildi. Eğitimleri kısa ve özdü, silahları kendilerine ait değildi. Şüphesiz ordunun geri kalanı gibi ihtiyaç halinde çağrılıyor ve askeri harekat o yıl için bittiğinde evlerine gönderiliyorlardı.[71]

Barutlu silahlı birkaç birliğin bile bulunması yüksek hareketlilik becerisine sahip olan süvari ordusu içinde barınacak yer gereksinimi demekti. Savaş meydanında Rus tepkisi büyük ölçüde taktikseldi. *Pishchal'niki* silahlarını atış mevzisiniden çıkarırken, doldururken ve tekrar ateş etmeye hazırlarken korumaya ihtiyaç duyuyordu. Topçuların da aynı şekilde ateş etmeye hazırlanması vakit alıyordu. Rus süvari kuvvetleri kargı kullanmadığı ve topçuları ve ateşli silah kullananları korumak amacıyla mızraklı piyadeleri olmadığı için *guliai gorod* veya 'hareketli kaleler' bu amaca hizmet ediyordu. Savaş anında piyade ve topçular için muhafaza sağlayan bu birbirine kenetli tahta duvarlar ilk 1522'de ortaya çıktı. Bu kaleler özellikle Tatar yayları ve oklarına karşı güvenliydi. Zar zor hareket ettirilebilmelerine rağmen *guliai gorod* serbest piyade manevralarını az da olsa kolaylaştırdı. Bunun yerine bu duvarlar veya zincirli askeri teçhizat katarları (*Wagenburg* veya *tabor*) ordunun esas yapısını değiştirmeden hem piyadenin hem de topçuların süvarilerin aktif olduğu savaş meydanlarında işlemesini sağlıyordu. Hatta *guliai gorod* aynı zamanda süvarilerin toplandığı bir sığınak görevi de gördü. Buna ek olarak Rus savaş meydanında sınırlı sayıdaki silahın yararına bir değişim gerçekleştirdi. Bunun aksine bu dönemdeki birçok süvari ön tedarik hazırlığının hususi doğasına bakıldığında Rus ordusu barut tedariği lazım olduğunda bile yük katarı idaresi için bir ikmal kolu geliştirmede daha yavaş kalmıştı.

Bu iki yeni gelişme (bozkırda savunma becerisi ve barutlu silahlar) 16. yüzyılın başında Ruslar'ın bulunduğu durumun belirli gereksinimlerini doğrudan karşılamak üzereymiş gibi görünüyordu. İlk olarak Moskova Knezliği bozkırın ucundaki tarımsal nüfus için bölgesel ve katmanlı bir savunma geliştirmeye başladı. Süvarilerin bozkır çarpışmaları için düzenlenmesine rağmen yerleşik kale tarzı savunmanın o bölgeye yerleşmiş çiftçilerin korunmasında, süvarilerin ve diğer birliklerin kullanımının etkili bir şekilde odaklanması ve yerelleştirilmesinde çok daha etkili olduğu anlaşıldı. Aynı zamanda Moskova Knezliği batı sınırlarında ortaya çıkan kale inşasında, piyadenin geliştirilmesinde ve saha topçusundaki yeniliklere de karşılık verdi.

Moskova Knezliği'nin biri Tatarlar'a karşı biri de batıda olarak iki farklı şekilde savaştığını düşünme tuzağına düşülmemelidir. İki yeniliğin iki cephede de etkililiği ve uygulanabilirliği Rus komutanlar tarafından açıkça takdir edilmiştir. Arkebüzler Pskov'un

ilhakında kullanılsaydı Ruslar onları aynı zamanda Ugra'daki direnişe de getirirdi. Yeni kaleler Kazan yakınlarındaki Vasil'sursk ve batıda İvangorod'ta inşa edildi. Süvari akınları ve *guliai gorod* Litvanya'ya karşı ve doğudaki savaşların başlıca öğesiydi. Rus diplomasisi doğu ve güneydeki Müslüman Tatar komşularına ve batıda Avrupalı Hıristiyan komşularına eş güdümlü ve müşterek bir şekilde karşılık verdi. Rus ordusu da tüm sınırlarında askeri ve teknolojik yenilikleri eş güdümlü ve müşterek bir tepki geliştirmek için kullandı.

Her ne kadar önemli olsa da askeri yeniliklerin ortaya çıkması askeri önceliklerin veya teşkilatın düzgün bir şekilde incelenmesini sağlamadı. Hareketli süvari savaşı, onun taktikleri ve stratejileri 16. yüzyılın ortaları boyunca Rus yöneticiler için askeri ve ekonomik olarak etkililiğini sürdürdü. Moskova askerlerinin savaş hazırlığının yeni müşterek yöntemleri ve kaynaklar knezliğe bölgesel avantajlar sağladı. Moskova bunları yeni savunmalar organize etmek için ve barutlu silahlar üretmek için kullandı. Açıkçası yine de askerler ordunun yeni kısımlarında bile en azından kısmi olarak eski mali sistemde yaşadılar. Maaşlarını nakit olarak alsalar bile birçoğu kenar mahallelere yerleşmişlerdi. Genel şeklini ve süvari kuvvetlerinin görüşünü koruyan yeni ve eskinin karışımı Moskova Knezliği'ne 16. yüzyıl ortaları boyunca oldukça fayda sağladı. Süvari kuvvetlerinin düzeni, komutası ve desteği Moskova Knezliği'nin sosyal ve politik yapısıyla yakından bağlantılıydı. Aslında Moskova Knezliği yeni arazilerini içine katarken bu yapıları destekleyip bozkır ordusunun temel yapısını ve düzenini kendisi tekrar teyit etti ve güçlendirdi.

Genişleme Savaşları

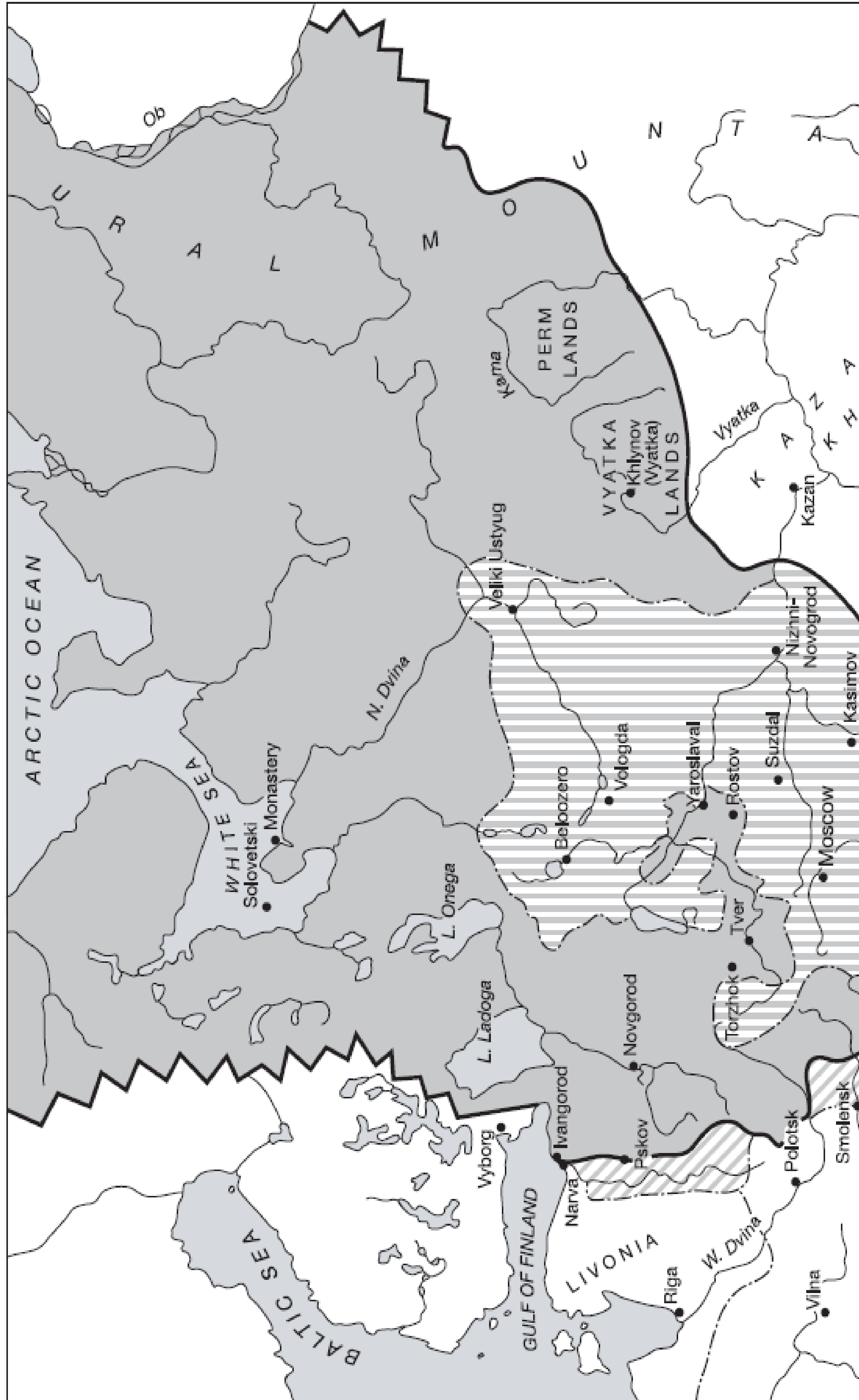
III. İvan ve III. Vasilii'nin hükümdarlığı süresince Rus genişlemesi politik bütünleşmenin ve büyüyen bir aralıktaki Rus askeri stratejilerinin ve yeteneklerinin etkisini göstermektedir. Moskova'nın devasa bölgeleri topraklarına katması ve benzer şekilde bölgesel güç biriktirmesindeki bazı başarıları birleşmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Moskova Knezliği aynı zamanda Kazan, Litvanya, Livonya, İsveç ve diğer Rus knezlikleri gibi çeşitli düşmanlara karşı sayısız askeri harekata girişmiştir. Süvari akınları bu askeri harekatın ana unsuru olarak kaldı ama Moskova Knezliği'nin yeni becerileri özellikle bölge fethetmekten ziyade politik nüfuz kazanmada kullanışlı olduğu anlaşılan daha büyük ve daha sık istilalara ortam sağladı. Buna ek olarak Moskova Knezliği kale inşa etmeye, ele geçirmeye ve muhafazasına dayalı askeri stratejilerini giderek geliştirdi ve kullandı. Bu gibi stratejiler sıklıkla Moskova'nın yeni mevcut ateş gücüyle alakalıydı.

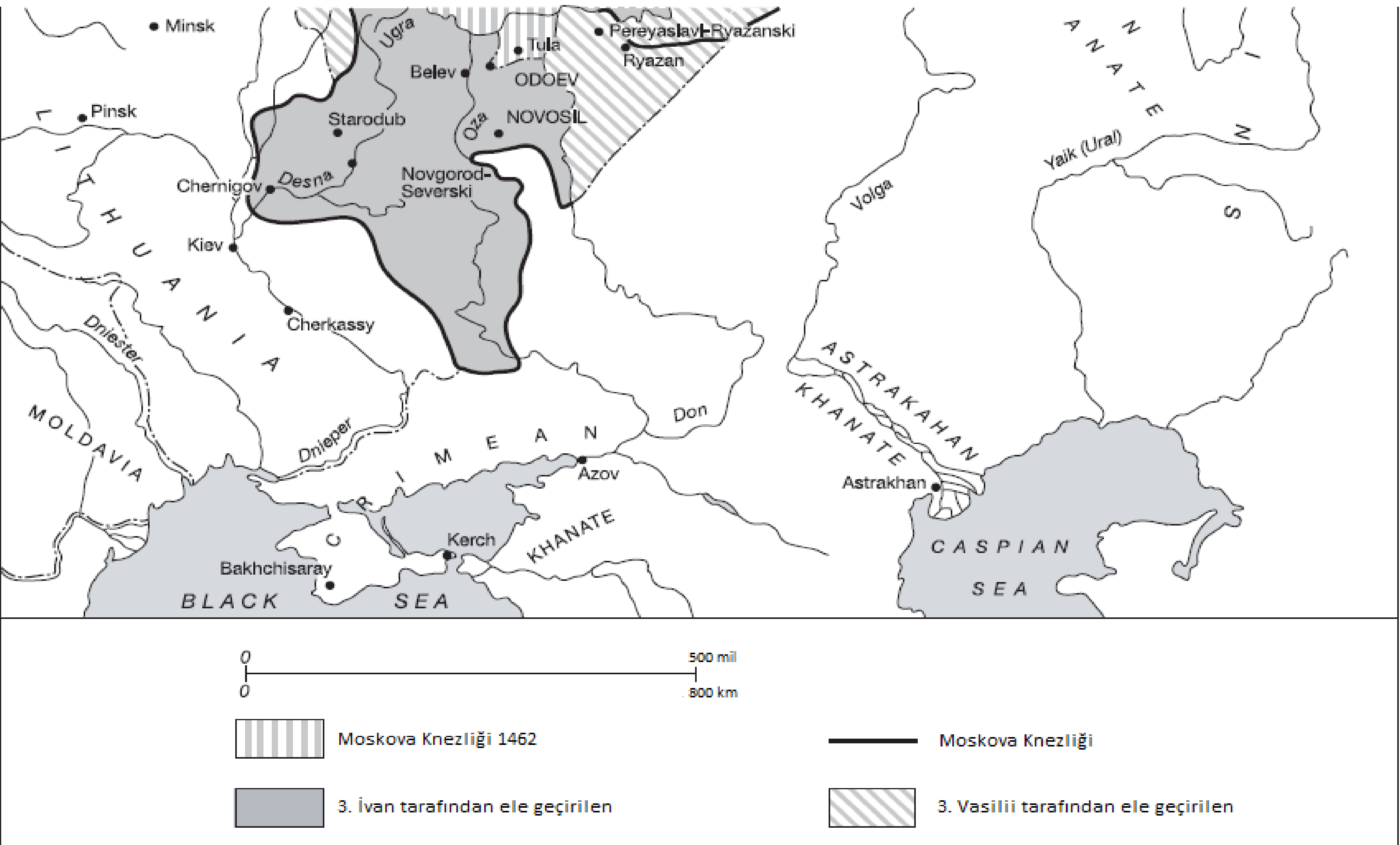
Özellikle III. İvan zamanında Moskova Knezliği'nin askeri gücü çoğunlukla bölge ele geçirme veya işgal etme amacı gütmeyen kısa seferlerde ve akınlarda ortaya çıktı. Moskova'nın örgütsel becerileri geliştikçe tek bir takvim yılında aynı yöne doğru bazen barutlu silahların eşliğindeki iki veya daha fazla büyük ordu gönderebiliyordu. Yine de ekseriyetle her bir sefer kıza ve öz tutuldu. Bu Moskova'nın hedefleriyle, tercih ettiği stratejileriyle ve süvari kuvvetlerinin yapısıyla tutarlıydı. Kendisini eğiten, silahlandıran ve tedarik eden çoğu erkeklerden oluşan bir ordu için mülklerin teftişi de aynı zamanda bir gereklilikti.

Moskova'nın Kazan Hanlığı'na karşı ilk seferleri net bir örnektir. 15. yüzyılın diğer kısmında Moskova Knezliği'nin başlıca askeri hedefi fetih değil, Kırımlı müttefiki adına politik nüfuz gayretiydi. Moskova'nın devamlı ve büyük ölçüdeki seferlerine hazırlanmasındaki yeni örgütsel becerilerinin önemi hafife alınmamalıdır. Rus orduları 1460'larında sonunda, 1486-7'de ve tekrar 1490'ların sonunda Kırım'ın Hanlık tahtındaki istemcilerini tayin etmek ve destekleme amacıyla taht kavgalarına müdahale etmek için Kazan'a doğru hareket etti. Bu seferler her zaman birincil hedeflerinde başarılı olmadı ancak Moskova'nın mevcudiyeti Kazan'ın bağımsızlığını tehdit ediyordu.

16. yüzyılın başlarında Moskova'nın kendi adına Kazan'da daha fazla etki gösterme planları askeri stratejisini değiştirmesine pek tesir etmedi. Özellikle kendi hükümdarlığının başında Vasilii büyük ve sık akınlara başvuruyordu. Kazan 1506'da tüccarları ve büyükelçisini alıkoyunca Moskova Knezliği ardı ardına bir değil iki sefer için birliklerini topladı. İvan'ın hükümdarlığında olduğu gibi III. Vasilii'nin komutasında Rus akınları ve seferleri Kazan'ın egemenliğini yok etmedi yada topraklarını fethetmedi. Bu onların hedefi değildi.

Devamlı Rus istilalarının giderek artan etkisi Kazan'ın politik istikrarının sarsılmasını sağlayarak büyük zarar verdi. Ancak Moskova'nın nüfuzu istikrarlı değildi ve Kazan, Rus ordularının başkentine ulaşmada kısmen yaşadığı zorluk sayesinde yeterince zorlu bir rakip olarak kaldı. 1506'da iki Rus seferi durduruldu ve Kazan, ancak 1507 sefer sezonu yaklaştığında Moskova'nın büyükelçisini sonunda serbest bıraktı. 1520'den 1523'e Kazan Moskova'ya gittikçe artan ve 1523'te Hanlık'a giden bir diplomatın cinayetiyle sonuçlanan bir düşmanlıkla tepki verdi.

ARCTIC OCEAN
URAL MOUNTA
Ob
PERM LANDS
Kama
VYATKA LANDS
Khlynov (Vyatka)
Vyatka
KAZAN KH
Kazan
Veliki Ustyug
N. Dvina
Nizhni-Novogrod
Kasimov
Suzdal
Yaroslaval
Rostov
Vologda
Belozero
Moscow
Tver
Torzhok
Novgorod
WHITE SEA
Solovetski Monastery
L. Onega
L. Ladoga
Ivangorod
Vyborg
Narva
Pskov
Polotsk
Smolensk
GULF OF FINLAND
BALTIC SEA
LIVONIA
Riga
W. Dvina
Vilna

2. HARİTA Moskova Knezliği, 1462-1533 (Chew, Allen Frank, *An Atlas of Russian History: Eleven Centuries of Changing Borders*'tan uyarlanmış (Yale Üniversitesi Yayınları, 1971))

Moskova bu olaya askeri kınama yapmaya hazırlanırken kuvvetleri Hanlık'a karşı yaklaşımında bölgesel taciz içeren yeni bir strateji deniyordur. Bu sefer ordu üst Volga'daki, Vasil'sursk'ta bir ileri karakol inşa etti. Yeni kale Kazan'a doğru hareket eden bir ordunun katetmesi gereken zaman ve mesafe etkisini azalttı. Vasil'sursk aynı zamanda Moskova Knezliği'nin yeni askeri yeterliliklerini de yansıtıyordu. Yavaş hareket eden piyade,[72] ağır toplar ve kuşatma düzenekleri Hanlık'ın asıl kalesine karşı kullanılmak üzere hazırlanması için yeni kaleye gönderildi. Yine de bozkır kenarındaki diğer kaleler gibi Vasil'sursk'un atlı toprak sahipleri tarafından kolayca karşılanamayacak bir gereksinim olan yıl boyu askeri birliklerle geçindirilmesi gerekiyordu.[73] Bu durumda yeni strateji kısa vadede bir avantaj sağlamadı. Tatarlar'ın Rus kuvvetlerini 1523'te Vasil'sursk'tan Kazan'a seyir halindeyken tacizi Moskova'nın saldırganları yiyecek ve tedarikten mahrum bırakarak Kazan'ı kuşatma yetisini sınırlandırdı. Sonuç olarak belki de seferin politik hedefi sadece kısmen başarılı olmuştu. Seferi müteakiben yeni bir han tahta geçti ancak yeni han barışı sağlamak ve Moskova'yla iş birliği yapmaya meraklı bir Kırımlı'ydı. Rus kuklasından ziyade bir anlaşma adayıydı. 1524'te Rus tüccarları Kazan yerine Nizhni Novgorod üzerinden ticaret yaptı. Sonrasında Vasilii'nin ölümü sonrasına kadar tedirgin bir ateşkes geçerli oldu. Moskova, Rus toplumunun bazı unsurlarının ideolojik bir düşman olarak tanımlamaya başladığı Hanlık üzerinde doğrudan kontrol sağlamaya gittikçe daha kararlı hale geliyordu.[74]

İki devletin ilişkileri III. Vasilii zamanında müttefiklikten düşmanlığa dönüştüğünde kale stratejileri aynı zamanda Rus-Kırım askeri çatışmalarında giderek daha çok rol aldı. İki taraf da 1500'den sonra müttefikliğe gittikçe az ilgi gösterdi. Büyük Orda yok edildikten sonra müttefikler iş birliği yapmak için daha az sebebe sahipti ve Kazan üzerinde daha baskın bir nüfuz oluşturmak için iş birliği yapmak yerine rekabet ettiler. Vasilii'nin Han'a ve asilliğine büyük hediyeler şeklinde haraç vermek istememesi olayları pek de kolaylaştırmadı. Gayrı resmi olarak Kırımlılar Rus sınırlarına akınlar düzenlemeye başladı ve 1520'den önce 17 büyük ölçekli ve sayısız küçük saldırı yaptılar. Rus savunma hatları iki taraf da galibiyet kazansa bile değerli olduğunu kanıtladı.

Kale savunmasının belirli zafiyetleri Moskova'nın Kırımla ilişkileri kötüye gittiğinde ve Kırım-Litvanya anlaşması 1519'da imzalandığında ortaya çıktı. İki yıl sonra Rus ordusunun çoğu batıda savaşırken Muhammed Giray Han Rus sınırına topyekûn bir saldırı başlattı. Bu olayda akıncılar yeterince askeri olmayan ve yeterince desteklenmeyen sınır savunmalarını aşmıştır ve hızlı hareket eden akıncılar arkadan saldırı riskine karşı çok az tehlikedeydi. Bir birlik başkentin kendisine ulaşıp ablukaya alırken bir diğer birlik de doğuya doğru sarktı. Ne gariptir ki yeni Kremlin kalesi toplara karşı koymak için inşa edilmişti ancak neredeyse son bir asırda Kremlin'i kuşatacak tek düşmanın topları yoktu. Muhammed Giray şehrin Cengiz Han soyundan gelen ve Vasilii'nin kayınbiraderi olan Tatar kumandanından hediyeler ve haraç sözü aldığında geri çekildi. Kırım kuvvetleri tek başına büyük bir saldırıya karşı savunmasızdı. Han'ın başarısı Vasilii'nin 1522'de yıllık ordu toplantısına başkanlık etmesini teşvik etti ve piyade ve topçular sınır savunma hattını destekledi. Kolomna'da yeni bir kale önemli bir örgütsel başarı olan eşgüdümlü savunmanın merkezi haline geldi.[75] Akıncılara karşı ordunun toplandığı yıllık gereksinim ordunun odağının hareketli süvariler ve akıncı stratejilerinde olduğunu gösterdi. Sabit kale savunmalarının inşası ve bakımı bunun sessiz ortağıydı.

Moskova'nın intizamsız sınır savaşlarının hedefleri batıdaki komşusu ve rakibi Büyük Litvanya Dükalığı'nın hedeflerinden oldukça farklıydı. Burada toprakların ilhakı açık bir şekilde gündemdeydi. Moskova Knezliği özellikle Litvanya'nın bir zamanlar Kiev Rusları'nın bir parçası olan prenslikleri üzerindeki hakimiyetine karşı çıktı.

Büyük Litvanya Dükalığı, Moskova Knezliği'yle sefere çıkanlar kendi tarımsal meselelerine geri dönmeden önce sınır bölgelerini tahrip etme amacı olan akıncı stratejilerinin kullanımını içeren birçok askeri özelliği paylaşıyordu. Bozkırdaki nüfuz elde etmek isteyen rakipler olarak fırsat doğduğunda her biri Tatar kuvvetleriyle ittifak oluşturdu. Büyük Dükalık

Moskova'ya karşı önemli teknik avantaja sahip değildi. Doğudaki komşusu gibi Litvanya'nın da 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaya birlikleri yoktu. Soyunu paylaştığı Polonya gibi Litvanya da sınır savunmasında merkezi kaynaklara yatırım yapmamıştı. Öyleyse Rus-Litvanya sınır savaşlarında en azından akınların ve seferlerin yerel prenslere yurttaşlıklarını değiştirmeleri için politik ve askeri teşvikler olarak işlev gördüğü yıpratma ve uzlaşma savaşlarının olması çok da şaşırtıcı değildir.

Yine de Litvanya, İkili Monarşi'deki ortağı Polonya ve yakındaki Livonya tahta kaleler ve savunma duvarlarından ziyade taş kaleleri olan kentsel yerleşim bölgelerinin oldukça yoğun olduğu ülkelerdi. Özellikle Livonya bazıları modern Alman tasarımına sahip olan kalelerle kaplıydı. Kuvvetleri 16. yüzyıl başlarında topçulukta biraz benzerlik ve yetenek ortaya koymuşlardı ve bazı Litvanyalılar kuşatma uzmanları olarak Moskova Knezliği tarafından tutulmuştu.[76] Moskova Knezliği topçularına, kuşatma düzeneklerine ve barutlu birliklerine savaştığı her yerde şüphesiz bir şekilde başvursa da bunlar uyarlandıkları batı sınırındaki savaş anlayışından geliyordu ve burada 16. yüzyılın başındaki toprak kazanımı için yapılan savaşlar bunların sık sık kullanılmasını gerektiriyordu. 1500'lerin başlarında bu cephede savaşmak karmaşık diplomatik ve askeri denklemlerin bir parçası haline geldi. Büyük Rus orduları (Kazan'a karşı yaptıkları gibi) sürekli batıya doğru hareket etti. Batıda taştan kalelere karşı uygulanan kuşatmalar ve savaş meydanındaki çatışmalar doğuda daha fazla sıklıkta ortaya çıktı.

1480'den 1491'e Moskova Knezliği Litvanya sınırında sürekli küçük akınlar ve bazı daha büyük operasyonlar düzenledi ve Litvanya da aynı şekilde karşılık verdi. Bu ve bundan sonraki on yıl boyunca büyük Ortodoks toprak sahiplerinin bir kısmı ve prensler bu gibi etkinliklerin baskısı altında Moskova'ya bağlılıklarını ilan ettiler. Bir çalışmada yeni Ruslar'ın hem politik olarak hem de coğrafi olarak Litvanya sarayında ötekileştirilenler olduğunu belirtilmiştir. Kendi topraklarını Rus tahribatından koruma ve Rus sarayında makamlar ve ödüller için uygun hale gelmek üzere mevkilerini yükseltme isteğiyle Moskova'ya bağlılıklarını ilan ettiler. Dini kaygıları bu durumda daha düşük öneme arz ediyordu.[77] Bu sınır prensliklerinin katılımı bu yüzden askeri akınlarla başladı ancak hükümdarlarının Rus sarayına katılma müzakereleriyle tamamlandı. Novosil prensleri etkin Rus müttefikleri haline gelerek kendileri için bir miktar özerklik elde etmeye çalıştı. Diğerleri beraberindeki topraklarını ve hizmetkarlarını doğrudan Rus sarayına getirdi. Bel'skii ailesi Moskova'nın doğrudan mensubu olmak üzere topraklarını geride bıraktı. Rus sarayı batı sınır bölgelerini ayrı askeri komutalara böldüğünde Bel'skiiler eski Litvanya ve onlara bahşedilen Rus toprakları arasındaki bir sınır bölgesini komuta ettiler. Moskova'dan gelen ısrarcı askeri baskı ile böyle olumlu teşvikler batı ucundaki önemli toprakların katılımıyla sonuçlandı.

1492'de Büyük Dük Casimir'in ölüm haberi üzerine Rus baskısı Litvanya'ya büyük bir sefer kuvvetinin gönderilmesiyle yoğunlaştı. Litvanya'nın Viaz'ma gibi bazı bölgeleri fazla savaşmadan teslim oldu. Liubutsk, Mtensk, Serpeisk ve Meshchovsk dahil diğer şehirler Moskova'dan ayrılma konusunda istekli olmayan prenslerin kuşatmalarıyla ele geçirilmek zorundaydı. Özellikle Serpeisk'te Smolensk'ten gelen Litvanya kuvvetleri savunmayı güçlendirdi. Moskova Knezliği kaleleri ele geçirmede ve savunmada geniş ölçüde başarılıydı. 1494'te bir anlaşma kazanımlarını pekiştirdi. İvan'ın kızı Elena yeni Büyük Litvanya Prensi Alexander'la evlendi ve Litvanya, İvan'ın unvanı 'tüm Rusya'nın hükümdarı' fıtratında olan iddialarından vazgeçti. İtaatkâr olan ve halihazırda Moskova'ya geçen prensler topraklarını geri aldı. Moskova, kuvvetlerinin fethettiği bazı topraklarını geri verirken anlaşma Ugra Nehri civarndaki Litvanya prensliklerinin üç tarafını çevreleyen toprakların alındığını da bildiriyordu. Yeni kazanılan bölgeler genellikle fetih ve işgalle değil soyluların iş birliğiyle Moskova Knezliği'ne katıldı.[78]

Moskova Knezliği'nin Baltık'ın doğusu civarında etkin askeri mevcudiyeti oldukça farklı bir dünyayla temaslarını yoğunlaştırdı. Livonya Şövalyeleri 1480'de Pskov'a saldırdı ve İvan karşı saldırı yaptı. Barış anlaşmaları Litvanya'yla anlaşmalara ek olarak ancak 1493'te imzalandı.[79] Livonya ve Hansa Birliği'nin ticaret şehirlerine karşı agresif ticari politika arayışıyla İvan, Hansa'nın Novgorod'taki karargahını kapattı ve Livonya'daki Narva'ya komşu olan İvangorod'ta onlara rakip bir ticaret limanı ve dikdörtgen tasarımıyla topçu savaşına direnecek şekilde uyarlanan bir kale inşa etti.[80]

Kuzeyde Danimarka Moskova Knezliği'nin doğu Baltık'ta gittikçe artan önemini fark ederek İsveç'li Sten Sture'ye karşı Rus iş birliği aramıştır. Danimarka İskandinav Birliği'ni tekrar kurmak istemektedir ve Moskova Knezliği de Fin sınırını yeniden tanımlamayı ummaktadır. İvan'ın Fin sınırındaki başarılı akınları İsveç bombardımanına ve İvangorod'un yağmalanmasına neden olmuştur. Moskova burayı tekrar ele geçirmiş ve 1497'de altı yıllık ateşkes, savaşı sona erdirdikten sonra tekrar inşa etmiştir.[81]

Moskova Knezliği'nin artan itibarı aynı zamanda diplomatik temaslarıyla da güçleniyordu. İvan, Macar Kraliyeti ve Habsburg İmparatoru 2. Maximillian'la da iletişim halindeydi. Moskova, 1480'lerde Moldovalı Steven'la verimli bir mutabakat sağladı ve bu İvan'ın o zamanki varisi ve Steven'ın kızının evliliğiyle pekiştirildi. 1490'ların başlarında Moldova-Kırım ittifakı Polonya ve Litvanya'yı tehdit eden üçgeni tamamladı. Polonya'nın Osmanlı vasalı olan Moldova'ya saldırması 1498'de Osmanlı'nın Polonya ve Litvanya'ya karşı saldırı yapmasına neden oldu. Aynı dönem süresince ilk Rus büyükelçisi kendisini Osmanlı sarayına tanıttı.[82]

Rus-Litvanya çekişmesi 1500'le 1503 arasında devam ederken İvan, biri güney doğudan diğeri Briansk ve Dorogobuzh'a doğru ilerleyen iki orduyla saldırdı. Başlarda Rus saldırısına karşı sınırlı bir direniş vardı. Ordu birkaç şehri ele geçirdi ve güçlü prenslikler hızla Moskova'ya bağlılık ilan etti. Litvanya 1500'de Vedrosha Nehri'nde büyük bir savaş kaybetti. Ancak Rus orduları oldukça kısa seferler halinde savaşsa da kısa sürede Litvanya savunmasını bir araya getirdi ve savaşlar daha karmaşık ve daha az hareketli hale geldi. Buna ek olarak Moskova Knezliği'nin hareketleri bölgesel tepkiler uyandırdı. Macaristan, Rusya'yı Litvanya'ya yardım etmekle tehdit etti ve Litvanya'nın müttefiki Livonya, Rus kuvvetleri Dorpat'a ve kuzeyde Narva'ya muzaffer bir ilerleyişle karşılık verirken Pskov ve İvangorod civarındaki toprakları yağmalayarak başka bir cephe açtı. Hem Büyük Orda hem de Kırım bu savaşa katıldı.

1502'de İvan, Smolensk'in başlıca kalesine doğru büyük bir sefer başlattı. İvan'ın üçüncü oğlu tarafından yönetilen ve tam teçhizatlı tecrübeli askeri liderlerin komuta ettiği ordu politik ve askeri olarak önem teşkil ediyordu. Saldırı için gelen destek Livonyalılar tarafından engellendi ve sefer Moskova Knezliği'nin hayal kırıklığına uğratan başarısızlığıyla sonuçlandı. Ordu belki de tam gücünde değildi. Yetersiz topçu ikmali ve kötü strateji de aynı zamanda söz konusuydu. En çok Moskova Knezliği tarafından güçlendirilen özenli ittifak sistemi Litvanya birliklerinin Smolensk'i desteklemesini engelledi. Moskova Knezliği'nin istikrarsız performansına rağmen 1503'te imzalanan altı yıllık ateşkes İvan'ın hükümdarlığındaki Moskova'nın olağanüstü bölgesel kazanımlarını (Litvanya'nın yaklaşık üçte birinin fethi ve katılımı) fiilen tasdik etmiş oldu. Anlaşma yine de istikrarsızdı ve sınırdaki akınlar ve küçük çapta çatışmalar yıllarca devam etti.[83]

Savaş (1508-22) Alexander ve İvan öldükten sonra devam etti. Litvanya Prensi Glinskii, Alexander'ın kardeşi Sigismund tarafından işgal edien Litvanya tahtına karşı isyan çıkarttı. Glinskii yenildiğinde Moskova'ya kaçtı ve Rus sarayının önde gelen bir üyesi haline geldi. Moskova ve Kırım ittifakının kopmasıyla sorunlar daha da karmaşık bir hal aldı. Moskova Knezliği'nin hareketleri güney sınırlarındaki önemli Kırım saldırılarıyla iki kere sekteye uğradı. Diğer yandan Moskova bu sefer Livonyalıların desteğinden yararlandı.

Ana Rus hedeflerinden biri Smolensk'in ve heybetli kalesinin ele geçirilmesi olarak kaldı. Pskov'un 1510'da Moskova Knezliği'ne katılması Smolensk'in başka bir ilerleme için hazırlanmasını sağladı.[84] Şehre karşı yapılacak kısa seferler de sıradaydı. Akınlar 1513'ün başlarında Smolensk'in altı haftalık başarısız bir kuşatması tarafından takip edildi. Aynı yıl içerisinde Moskova Knezliği şehri dört haftalığına daha kuşattı. Paralı askerler ve askeri uzmanlar Habsburg İmparatorluğu'ndan gönderildi. 1514 yazındaki üçüncü bir girişimle şehir çevredeki tepelerden bombalandı ve şehir ve kale hızlı bir şekilde ele geçirildi.[85]

Moskova ilk devinimine tekrar ulaşamayınca savaş uzadı. Bir Rus ordusu 1514'te Orsha civarındaki Dinyeper'i geçerken ağır bir biçimde yenilgiye uğradı. (bkz. kapaktaki çizim) Topçu ve piyade paralı asker birlikleri akıllı bir şekilde Polonyalı ve Litvanyalı süvarilerle eş güdümlü çalıştı. Litvanya birçok şehir ele geçirse de Smolensk'i geri alamadı. 1517'de Litvanya aynı zamanda Opochka'daki kuşatmada başarısız oldu. Bundan sonra Moskova Knezliği bir anlaşma yapmak amacıyla sınır ötesi akınlara odaklandı. Livonya 1519'da Polonya'ya saldırdı. Uzun vadede başarısız olan bu çaba Rus parasıyla ödendi.[86] 1521'de Kırım birliklerinin Moskova dışına varması sadece 1522'de uzlaşılan ve 1534'e kadar uzatılan beş yıllık ateşkesin cazibesini artırdı.

1530'da Moskova Knezliği topçular tarafından desteklenen hafif, hareketli süvari ve küçük, geçici piyade birliklerini büyük sefer orduları olarak devamlı sahaya sürebileceğini gösterdi. Süvari birlikleriyle akın etmek Rus stratejisinde önemli bir yer tutmaya devam etti ve akıncı tarzı taktikler aynı zamanda savaş meydanında önemini korudu. Moskova çevresindeki artan sayıda tahta, taş ve tuğladan kaleler etkili savunmayı ve kalelerin ele geçirilmesini bir sorun haline getirdi. Bağımsız seferler nadiren çok uzun sürüyordu ancak geniş bir arazide böyle birliklerle uzun bir savaş Vasilii'nin Litvanya'ya karşı savaşında görüldüğü gibi aynı zamanda tamamen mümkündü. Bu bakımdan Moskova Knezliği batıdaki hedeflerini gerçekleştirmede Kazan ve Kırım'daki hedeflerine kıyasla daha başarılıydı. Kazan ve Kırım karşısında Vasil'sursk'un yenilikçi yapısına ve katmanlı bozkır savunmasının başlamasına rağmen Moskova daha başarısızdı. Başarılı olan 1521'de Moskova'yı kuşatan Litvanya değil Kırım'dı. Sosyopolitik nedenlerin yanı sıra askeri sebeplerle Rus ordusundaki hafif, hareketli süvarilerin bir süre daha sahada olacağını gösteriyordu.

Sonuç

III. Vasilii 1533'te öldüğünde kraliyet mirası toprakları ve knezler bir miktar özerklik kazandılarsa da birleşmiş Rus ordusu yerindeydi. Askeriyenin kalbinde hafif süvari ordusunun sıralarını dolduran ve onlara komuta eden soylu hizmetkar toprak sahipleri (*sluzhilye liudi po otechestvu*) vardı. Hareketli süvarilen ağırlıklı olarak sahada olmasıyla Rus askeri kuvvetleri yeni yeni genişleyen knezliğin bütünleşmiş ve sadık hizmetlerinin faydasını görmüştür. Ordunun en yüce unsurları ordulara komuta eden, başlıca toprakları yöneten ve savunan ve aynı zamanda politik danışmanlar olarak rol alan boyarlar, soylular ve diğer üst düzey kabilelerdi. Sarayla kişisel ve hamili bağlantıları politik güçlerini oluşturuyordu. Moskova'daki bu başlıca şahısların yanında Rus sarayının üyeleri olarak orduda savaşan daha düşük makamlı diğer kimseler de vardı. Çevredeki toprakların da öncelikle kendi topraklarını korumak ve ardından daha geniş Rus gayretleri için orduda görev alan soylu hizmetkarları vardı.

Askerlik, Rus Knezliğinin temel politik, sosyal ve ekonomik yapılarının önemli bir unsuruydu. Bu, seçkinler arasındaki sosyal ve politik itibar için çekişmenin ayrılmaz bir parçasıydı. Bunun sonucu olarak seçkinlerin kişisel çıkarları, hizmetkarların ve onların kraliyet için yaptıkları askeri etkinliklerle yakından ilişkiliydi. Dahası bütün bu topluluğun etkili hizmeti, hizmetkarların ve köylülerin çalıştığı topraklardaki askeri hareketliliğin desteğine bağlıydı. Birçok soylu hizmetkar için toprak (ve bu yüzden ekonomik refah) aynı zamanda çağrıldıklarında askeri hizmet için hemen harekete geçmeleri şartına bağlıydı. Büyüyen bir

nüfus için hizmet topraklarının (pomestye) mevcudiyeti yeni fethedilen bölgelerdeki sahipsiz toprakların sürekli kenarda bulundurulmasını gerektiriyordu. Diğer bir deyişle bu düzen dolaylı olarak 1533'e kadar Rus güçlerinin dikkat çekici askeri zaferleriyle sürdürülüyordu. Bu birbirine kenetli sosyal, politik ve ekonomik sistemler tarafından desteklenen ve asker toplayan ordu, düzeninde ve kullanımında hareketli süvari savaşının Rus hayatına olan merkezi önemini yansıtmıştır.

Aynı zamanda ordu birkaç küçük ve nispeten yeni unsurları da içeriyordu. Bu yeni alanlara dahil olan askerlerin birkaçı yabancı top uzmanları, askeri mimari uzmanları ve barutlu birliklerdi. Aynı zamanda askerliğe alınan Ruslar (*sluzhilye liudi popribory*) da vardı. Soylu toprak sahibi atlılardan farklı olarak bu Kazak devriyeleri, topçular, kuşatma uzmanları ve arkebüzcüler sosyal ve politik seçkinlerden değildi. Olağan dışı olsa da seçkinlerin bazısı barut teknolojisi kullanımında uzmanlaşmıştı, diğerleri de Moskova Knezliğinin bozkır savunmasıyla ve küçük idareciliklerle meşguldü. Az sayılarda olmalarına rağmen Moskova Knezliği'nin çoğunluktaki süvarileriyle etkili bir şekilde bir arada bulundular ve düzenli olarak tüm askeri cephelerde kullanıldılar. 1522'de biten Litvanya Savaşı bunların gelişen becerilerini sergiledikleri bir vitrindi. Ordunun yapısı ve uygulamalarındaki mevcudiyetlerine birkaç sınırlı düzenleme de yapılmıştır.

16. yüzyılın ilk 33 yılında Moskova Knezliği başarılı bir bölgesel güç elde etti. Bozkırdaki rakipleriyle mücadelesinden önce korkuya kapılmadı ve batıdaki sınırlarında bir zamanlar Kiev Rusları'na ait olan prensliklerin çoğunu Litvanya'dan aldı. Litvanya'daki en son tecrübesi kale kuşatmalarını ve sayısız savaş meydanı karşılaşmalarını sürdürebilmek için kaynakların düzenlenmesi ve hareket eder hale getirilmesi vergi yükü anlamına gelse de ordu başlıca birliklerini beslemek için gerekli olan bölgesel genişlemeyi kesinlikle sürdürebilme yetisine sahipti. Durum 1533'de III. Vasilii yerine bir vekil ve Moskova Knezliği'ni daha ileriye taşıyacak olan üç yaşındaki oğlunu bırakarak öldüğünde böyleydi.

Notlar

1 E. V. Anisimov, *Illiustrirovannaia istoriia Rossii* (St Petersburg, 2003), 62;
William C. Brumfield, *A History of Russian Architecture* (Cambridge, 1993),99;
A. S. Ramelli, 'Il cremlino di Mosca, esempio di architettura militare',*Arte Lombarda,* cilt 44/45 (1976), 130–8.

2 Daha fazla ayrıntı için bkz. Evgenii Andreevich Razin, *Istoriia voennogo iskusstva*, vol. 2 (Moskova, 1955), 312–18

3 Brumfield, *History*, 72.

4 V. E. Syroechkovskii, 'Puti i usloviia snoshenii Moskvy s Krymom na rubezhe XVI veka', *Izvestiia akademiia nauk SSSR* (1932) 200–4, 217, 224; Michael Khodarkovsky, *Russia's Steppe Frontier* (Bloomington, 2002), 77–91; Janet Martin, 'Muscovite relations with the Khanates of Kazan and the Crimea, 1460s to 1521', *Canadian–American Slavic Studies,* cilt. 17 no. 4 (1983), 443–5.

5 Martin, 'Muscovite relations', 447; Khodarkovsky, *Russia's Steppe Frontier*, 91–100.

6 R. C. Howes, ed. ve çev., *The Testaments of the Grand Princes of Moscow* (Ithaca, 1967), no. 61, 137–43; İngilizce çeviri, 241–67.

7 V. D. Nazarov'un çalışması, özellikle 'Gosudarev dvor v Rossii konsa XV-serediny XVI vv'de özetlendiği gibi, (yayınlanmamış makale, Culture and Identity in Muscovy Conference, Los Angeles, 1993).

8 Iu. G. Alekseev, *Gosudar' vseia Rusi* (Novosibirsk, 1991), 141.

9 Janet Martin, *Medieval Russia, 980–1584* (Cambridge, 1995), 248; Nancy Shields Kollmann, *Kinship and Politics* (Stanford, 1987), 157; Gustave Alef, 'The Age of Ivan III' *FzOG* (1986), 164–76.
10 Nancy Shields Kollmann, *By Honor Bound: State and Society in Early Modern Russia* (Ithaca, 1999), 8; S. M. Kashtanov, 'Udely i udel'nye kniazia', (yayınlanmamış makale, Culture and Identity in Muscovy Conference, Los Angeles, 1993).
11 Donald Ostrowski, *Muscovy and the Mongols. Cross Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304–1589* (Cambridge, 2002), 54–9; John H. L. Keep, *Soldiers of the Tsar. Army and Society in Russia, 1462–1874* (Oxford, 1985), 77–8.
12 S. B. Veselovskii, *Feodal'noe zemlevladenie v severo-vostochnoi Rusi* (Moscow, 1947) I, 301; Gustave Alef, 'Muscovite Military Reforms in the second half of the 15th century', *FzOG*, cilt. 18 (1973), 87–8, 90, 95; A. A. Zimin, *Formirovanie boiarskoi aristokratii v Rossii* (Mocow, 1988), 293, kraliyet mirası topraklarına sahip olan saray mensuplarının unvanlarını kaybettiğini belirtmektedir.
13 Ann Kleimola, 'Patterns of Duma Recruitment', in *Essays in honor of A. A. Zimin* (Columbus, OH, 1985), 233; A. V. Chernov, *Vooruzhennye sily Russkogo gosudarstva v XV–XVII vv. s obrazovaniia tsentralizovannogo gosudarstva do reform pri Petre I* (Moscow, 1954), 20.
14 1479'da Ivan Vladimirovich Obolenskii-Lyko III. İvan'ın gözünden düştüğünde İvan'ın kardeşi, Boris'e bağlılığını bozmayı denemiştir. Ivan onu yakalamak ve hapsetmek için çok uzak yollara gitmiştir.
15 Nancy Shields Kollmann, 'Consensus Politics: the dynastic crisis of the 1490s reconsidered', *Russian Review*, cilt. 45 (1986), 235–67; John V. A. Fine Jr., 'The Muscovite Dynastic Crisis', *Canadian Slavonic Papers*, cilt. 8 (1966), 198–205.
16 Kleimola, 'Patterns', 235; karşı görüş için kıyaslayın Kollmann, *Kinship*, 144–5.
17 M. E. Bychkova, *Sostav klassa feodalov Rossii v XVI v* (Moscow, 1986), 43, 96 passim. Exceptions: A. A. Zimin, *Rossiia na poroge novogo vremeni* (Moscow, 1972), 149.
18 Alef, 'Muscovite military reforms', 86–7.
19 Razin, *Istoriia*, vol. 2, 307.
20 Michael Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence: War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683–1797* (Harlow, 2003), 92–4; Dianne L. Smith, 'The Muscovite officer corps, 1475–1598', (Doktora tezi, University of California, Davis, 1989) bize modern Avusturya öncelik sistemini ve 19. yüzyıl İngiliz denizci kıdemi sistemini hatırlatmaktadır. Dahası Amerikan ordusu hala bir subayın kendinden sonra aynı rütbeye gelen bir subayın emri altında hizmet etmesini engellemektedir: 332.
21 S. Z. Chernov, *Volok Lamskii* (Moscow, 1998), 65, 84, 193.
22 '*Sudebnik* of 1497', in H. W. Dewey, ed., *Muscovite Judicial Texts, 1488–1556* (Ann Arbor, 1966), 7–21, özellikle. Article 57.
23 Janet Martin'in son çalışması Novgorod'taki daha düşük sosyal statüdeki kimselere III. İvan rarafından toprak bahşedilmesinin ilk başta hizmet yükümlüğüne bağlı olduğunu belirtir ancak bu yükümlülük 1523'e kadar yürürlüktedir. Janet Martin 'Some observations on the creation and development of the *pomest'e* system in Novgorod during the reign of Ivan III', 35th AAASS, 2003'te sunulan yayınlanmamış makale. V. B. Kobrin, 'Stanovlenie pomestnoi sistemy', *IZ*, cilt. 105 (1980), 150–95, pomestye sisteminin diğer şeyler arasında toprakların laik ellerde tutulmasını ve kilise tarafından alınmasını engellemek amacıyla olduğunu belirtmektedir.
24 Bu terim Richard Hellie'ye aittir. *Enserfment and Military Change in Muscovy* (Chicago, 1972), 21-22.
25 H. W. Dewey, 'The Decline of the Muscovite *namestnik*', *Oxford Slavonic Papers* 12 (1965), 21–39.

26 AN SSSR II, *Ocherki istorii SSSR Period feodalizma konets XV v.-nachalo XVII v.* (Moscow, 1955), 120; Marshall Poe, 'Muscovite Personnel Records, 1475–1550: new light on the early evolution of Russian bureaucracy', *JfGO* s. 45 (1997); G. B. Gal'perin, *Forma pravleniia Russkogo tsentralizovannogo gosudarstva XV–XVI vv* (Leningrad, 1964), 74–85; *Razriadnaia kniga, 1475–1598* (Moscow, 1966), 18, 21.
27 N. O. Zeziulinskii, *O konnozavodskom diele* (St Petersburg, 1889), 16; A. A. Zimin, *Rossiia na poroge novogo vremeni* (Moscow, 1972), 144; P. N. Miliukov, *Spornye voprosy finansovoi istorii Moskovskogo gosudarstva* (St Petersburg, 1892), 15; P. O. Bobrovskii, *Perekhod Rossii k reguliarnoi armii* (St Petersburg, 1885), 95-96.; B. N. Floria, 'Sbor torgovykh poshlin i posadskoe naselenie', *IZ*, cilt. 118 (1990), 333.
28 A. A. Zimin, 'D'iacheskii apparat v Rossii vtoroi polovine XV-pervoi treti XVI vekakh', *IZ*, cilt. 87 (1971), 219–56.
29 V. V. Karagalov, 'Oborona iuzhnoi granitsy Russkogo gosudarstva v pervoi polovine XVIv.', *Istoriia SSSR* cilt. 17, no. 6 (1973), 140–8.
30 Khodarkovsky, *Russia's Steppe Frontier*, 16–17, 20.
31 V. P. Zagorovskii, *Istoriia vkhozhdenie tsentral'nogo chernozem'ia v sostav Rossiiskogo gosudarstva v XVI vek* (Voronezh, 1991), böl. 2, ks 1.
32 Archer Jones, *The Art of War in the Western World* (Chicago/Urbana, 1987), 55–6; Gunter Erich Rothenberg, *The Austrian Military Border in Croatia, 1522–1747* (Urbana, 1960), 27.
33 L. J. D. Collins, 'Military organization and tactics of the Crimean Tatars in the sixteenth and seventeenth centuries', V. J. Perry and M. Yapp, ed,'te *War, Technology, and Society in the Middle East* (Oxford, 1975), 259.
34 Naomi Standen, 'What do nomads want?' Reuven Amitai and Michael Biran ed,'te *Mongols, Turks and Others* (Leiden, 2005), 129–74, yakın zamanda akınların 'ilkel' bir strateji olmadığını belirtmiştir ancak R. Grousset, *The Empire of the Steppes* (New Brunswick, NJ, 1970) ile karşılaştırın.
35 Thomas Allsen, 'The circulation of military technology in the Mongolian Empire', Nicola Di Cosmo, ed.'teki, *Warfare in Inner Asian History (500–1800)* (Leiden, 2002), 265–93, özellikle 286.
36 Collins, 'Military organization', 259–60.
37 1453'te İstanbul'un düşmesinden sonra Türkler onları beslemek için Karadeniz sahillerine bel bağlamıştır ve tarım yapmak için daha fazla köleye ihtiyaç duymuştur. Martin, *Medieval Russia*, 314. Moskova Knezliği'nin Tatarlara verdiği haraçları, köle satışları ve diğer ödemeleri *pominki* veya hediye olarak adlandırılıyordu.
38 Zagorovskii, *Istoriia*, 86–7; Syroechkovskii, 'Puti i usloviia', 208; ile karşılaştırın. Naomi Standen, 'Raiding and frontier society in the five dynasties', Nicola Di Cosmo and Don Wyatt, ed'te, *Political Frontiers, Ethnic Boundaries and Human Geographies in Chinese History* (London, 2003), 160–91, Çin bozkırı için aynısını belirmektedir.
39 N. I. Nikitin, 'O proiskhozhdenii, strukture, i sotsial'noi prirode soobshchestv Russkikh kazakov XVI-serediny XVII v.', *Istoriia SSSR*, no. 4 (1986), 168–10.
40 Bobrovskii, *Perekhod*, 70–1; Zagorovskii, *Istoriia*, 90–1.
41 *DAI*, cilt. 1, bel. 26, 23–6, örn.
42 Syroechkovskii, 'Puti i usloviia', 3. kısım, 205–6.
43 Bobrovskii, *Perekhod*, 99.
44 Martin, 'Muscovite relations', 438–9, 447–8.
45 Sigmund von Herberstein, *Description of Moscow and Muscovy* (New York, 1969), Mordvin'de 23; 25–6, sınır hayatında 37; sınırdaki 'hırsızlar'da 35–6
46 Zeziulinskii, *O konnozavodskom diele*, 1. kısım, 16.
47 Bobrovskii, *Perekhod*, 99.

48 'Zamechaniia inostrantsev XVI veka', *Otechestvenniia zapiski*, cilt. 25 (1826), 97.
49 Hellie, *Enserfment*, 29.
50 Brian Davies, 'The rise of the Muscovite army', el yazısı, 10; S. M. Solov'ev, *Istoriia Rossii* (Moscow, 1960), cilt. 3, 114.
51 Herberstein, *Description*, 78; A. Baiov, *Kurs istorii Russkogo voennogo isskustva*, cilt. 1 *Ot nachala Rusi do Petra* (St Petersburg, 1909), 44.
52 Don Ostrowski, 'Troop mobilization by the Muscovite Grand Princes, 1313–1533', Eric Lohr and Marshall Poe, ed'te, *The Military and Society in Russia, 1450–1917* (Leiden, 2002); S. K. Bogoiavlenskii, 'Vooruzhenie russkikh voisk v XV–XVII vv', *IZ*, cilt. 4 (1938), 258–9.
53 Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 307; Smith, 'Muscovite officer corps', 3, 13, 40–3; Herberstein, *Description*, 79–80; Chernov, *Vooruzhennye*, 35; Hellie, *Enserfment*, 29.
54 Baiov, *Kurs istorii*, 67; Smith, 'Muscovite officer corps', 86.
55 Smith, 'Muscovite officer corps', 3, 13, 40–3.
56 Baiov, *Kurs istorii*, 68; Chernov, *Vooruzhennye*, 29; Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 305.
57 Alef, 'Muscovite military reforms', 78; Chernov, *Vooruzhennye*, 28, 1517'de benzer bir olayı betimlemektedir.
58 M. N. Tikhomirov, *Rossiia v XVI stoletii* (Moscow, 1962), 415.
59 V. V. Kargalov, 'Zasechnye cherty. Ikh rol' v oborone Russkogo gosudarstva v XVI–XVII vekakh', *Voenno-istoricheskii zhurnal*, no. 12 (1986), 64–5; Dmitri Bagalei, 'K istorii zaseleniia stepnoi okrainy Moskovskago gosudarstva', *ZhMNP* cilt. 245 (May, 1886), 90–1.
60 V. E. Syroechkovskii, 'Puti i usloviia snoshenii Moskvy s Krymom na rubezhe XVI veka', *Izvestiia akademiia nauk SSSR* (1932) 198.
61 Hellie, *Enserfment*, 159; Herberstein, *Description*, 79.
62 Robert Frost, *The Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721* (Harlow, 1993), 60–2.
63 N. F. Gulianitskii, *Gradostroitel'stvo Moskovkogo gosudarstva XVI–XVII vekov* (Moscow, 1994), 59–60; Davies, 'Army', 8; Chernov, *Vooruzhennye*, 37–8; A. A. Zimin, *Rossiia na rubezhe XV–XVI stoletii* (Moscow, 1982), 106; Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 346.
64 Kremlin'in tasarımı Moskova Knezliği için 'yeni'ydi. Ancak 1485'te Alberti'nin *De Re Aedificatoria*sında savunulan ve 1490'ların ortasından sonra Fransızlar ve diğerleri tarafından inşa edilen açılı kale burçlarından ziyade yakında çağ dışı kalacak toplara karşı dirençli Milan kalelerinin tasarımını yansıtıyordu.
65 Geoffrey Parker, *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*, 2. baskı. (Cambridge, 1996), 9; Zimin, *Rossiia na poroge*, 97; Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 308; S. M. Zemtsov and V. L. Glazychev, *Aristotel' F'oravanti* (Moscow, 1985), 132, 134, 142; Ramelli, 'Il cremlino de Mosca', 130–8; Mikhail Isaevich Mil'chik, *Krepost' Ivangorod: novye otkrytiia* (St Petersburg, 1997), 14–18.
66 Thomas Esper, 'A 16th-century anti-Russian arms embargo', *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 15 (1967), 187; Erik Tiberg, *Moscow, Livonia and the Hanseatic League, 1487–1550* (Stockholm, 1995), 232–8.
67 Aksine Tatar süvarileri Rus seferlerine sürekli katılım göstermemiştir.
68 *Ocherki istorii SSSR*, 126–7; Zimin, *Rossiia na poroge*, 143; Smith, Muscovite officer corps', 126–7; Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 336.
69 Smith, 'Muscovite officer corps', 137–8; Zimin, *Rossiia na poroge*, 144.
70 Hellie, *Enserfment*, 157–8; Zemtsov and Glazychev, *F'oravanti*, 135.
71 Chernov, *Vooruzhennye*, 30; S. A. Gulevich, *Istoriia 8ogo pekhotnogo Estlandskago polka* (St Petersburg, 1911), böl. 1.

72 Bu askeri birlikler aynı zamanda teknelerle geldiği için ilk piyadeler *sudovaia rat'* olarak adlandırılıyordu. Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 306.
73 Jaroslaw Pelenski, *Russia and Kazan. Conquest and Imperial Ideology (1438–1560s)* (The Hague, 1974), 50; Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 355.
74 Pelenski, *Russia and Kazan*, 52.
75 Khodarkovsky, *Steppe Frontier*, 97–100; Martin, *Medieval Russia*, 325; Kargalov, 'Oborona', 141, 145.
76 Zimin, *Rossiia na poroge*, 153; Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 325–6 Moskova Knezliği'nin gittikçe gelişen kale inşası ve topçu becerilerini göstermektedir.
77 M. M. Krom, *Mezh Rus'iu i Litvoi* (Moscow, 1995), 130–1; Zimin, *Rossiia na rubezhe*, 95–7, tutuculuğu prenslerin bağlılığını bozma nedeni olarak atfetmiştir.
78 Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 318; Alef, 'Muscovite military reforms', 104–5; Zimin, *Rossiia na rubezhe*, 97–104.
79 Daha fazla ayrıntı için bkz. William Urban, *The Teutonic Knights. A Military History* (London, 2003), böl. 11 ve 12.
80 Hellie, *Enserfment*, 158; Mil'chik, *Krepost' Ivangorod*, 119–32.
81 Mil'chik, *Krepost' Ivangorod*, 32–45; İsveçliler İvangorod'taki tahta binaları toplarla ele geçirmemiştir ancak alevli oklarla ateşe vermiştir. Tiberg, 137.
82 N. A. Smirnov, *Rossiia i Turtsiia v XVI–XVII vv* (Moscow, 1946), cilt. 2, 70–2.
83 Krom, *Mezh Rus'iu i Litvoi*, 131, 229; Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 320–5; Zimin, *Rossiia na rubezhe*, 178–96. J. L. I. Fennell, *Ivan the Great of Moscow* (New York, London, 1961), böl. 8, anlatımı İngilizce.
84 Bağımsız ticareti kökten kesilmişti. Rus yöneticiler ve garnizonlar gönderildi. Moskova tarafından 1517, 1524-7'de özel olarak yeniden istihkam edildi. Zimin, *Rossiia na poroge*, 121, 123.
85 A. V. Dulov, *Geograficheskaia sreda* (Moscow, 1983), 219; Herberstein, *Description*, 79, etkilenmemiştir.
86 Razin, *Istoriia*, cilt. 2, 351–4.

BÖLÜM 3

Bir İmparatorluğu Kazanan Ordu

Genel bakış

14 yıllık sorunlu bir hükümdarlık süreci sonrasında1547 yılında III. Vasilii'nin oğlu ve varisi olan IV. İvan ilk Rus Çarı oldu. IV. İvan'ın bu unvanının emperyal sonuçlarının, gelecek 50 olağandışı yılda, Moskovalı İvan ve oğlu Fyodor (Theodore) tarafından yönetilirken, oldukça yerinde olduğu ortaya çıktı. Rusya Çarlığı toprak ele geçirmeye devam etti, nüfusunun etnik ve dini çeşitliliği arttı; emperyal ve bölgesel büyümeyle gelen yeni askerî zorluklarda da yüzleşildi.

Korkunç İvan olarak da bilinen IV. İvan hem çocukken hem de yetişkin olarak 1547-1584 yılları arasında 37 yıl boyunca hükümdarlık yapmıştır. Bu, olağan dışı hükümet reformları ve Orta Volga Bölgesi'nin fethi gibi askerî başarılara tanıklık eden çalkantılı bir süreçti. Bu dönem, aynı zamanda özellikle 1565-72 yılları arasındaki opriçnina sırasında İvan'ın Rus Çarlığı'ndaki ayrı ve gelişigüzel tanımlanmış bir krallıktan tebaasına ettiği eziyetlerle ezici mağlubiyet ve yıkımlara da sahne oldu. İvan'ın saltanatına dair yorumlar, bu dönemdeki olayların nedenleri ve uzun vadeli sonuçları, uzun süredir tarihçiler arasında ciddi fikir ayrılıklarına sebep olmaktadır.

Bu dönemde, IV. İvan yönetimindeki hayatı ve siyaseti karakterize eden dramatik politika değişiklerinden ve istikrarsız davranışlardan Rus Çarlığı ordusu da nasibini almıştır. Geriye dönüp bakıldığında ise, Rus Çarlığının hırsları ve düşmanlarının doğasındaki istikrar, İvan'ın saltanatı süresince ve Fyodor'un hükümdarlığına geçiş sürecinde askerî faaliyetleri birkaç başlıkta toplama imkânı vermektedir. Bu dönemde, 1550'li yıllarda Kazan ve Astrahan hanlıklarına saldıran ve fetheden Rus Çarlık ordusu oldukça faaldi. Alt Volga bölgesine ve Kafkasya'ya doğru süren genişleme, Osmanlı İmparatorluğu'yla kısa süreli karşılaşmaları ve Kırım Hanlığı'na yapılan çok sayıda saldırıyı teşvik etti. Son olarak da Livonya'daki siyasi gücün parçalanması, İvan'ın bu stratejik ve ticari açıdan değerli olan bölgeye, Baltık Denizi'nin doğu kıyılarından saldırmaya yönlendirdi. Bu durum, Rus Çarlığı ile Lehistan-Litvanya ve İsveç arasında 1558-1582 ve tekrar 1590-1595 yılları arasında bölgesel çatışmalara sebebiyet verdi. Tüm askerî faaliyetlere gizli bir etkisi olan başka bir durum da Moskova'nın güney sınırlarını Kırım akınlarına karşı savunma gereksinimiydi ve bu gereksinim Moskova genişledikçe artmaya devam etti.

Bu hararetli sürç değişken ve istikrarsız bir siyasi ve sosyal çevrenin oluşumuna sebep oldu. Saltanatı sırasında İvan'ın sarayındaki anlaşmazlıkları siyasi dengeyi tehdit etmeye başladı. Çoğunluğa ulaşmak adına İvan, boyarlarla olan ilişkilerini dengede tutmaya çalıştı; 1565'te ise bu stratejiyi terk ederek opriçnina teşkilatıyla alışılmadık anlaşmalara vardı, sonrasındaysa opriçninayı başka tuhaf anlaşmalar için terk etti. Sonunda, Livonya Savaşı'nda yenilginin kaçınılmaz hale gelmesiyle birlikte, İvan sarayının siyasi düzenlemelerine başka bir ezici yıkım getirdi: 1581'de bir öfke nöbetiyle varisi olan oğlunu öldürdü. Yaşlanmakta olan hükümdarın son yıllarında, son kalan varisi Fyodor'un çocuğunun olmaması olası bir veraset krizinin kapılarını araladı.

IV. İvan'ın hükümdarlığı süresince askerî değişimler için en büyük katalist, belki de Rus Çarlığı'nın ısrarcı ve istikrarsız yürütülen genişleme ölçeğiydi. 1550 yılından önce Rus Çarlığı, kısmen yönetimsel saldırılar ve kısmen Çarlık sarayına yeni itaatkâr elitler getirmekle sayısız Rus prensliğini zapt etmişti. Askerî güçlerle isyanları birden fazla kez bastırılan Novgorod şehri bile düşürülmüş ve sonunda Çarlık iktidarlığının merkezi kurumlarına paralel bir şekilde yönetime katılmıştır. Ancak, İvan'ın 16. yüzyıl ortası fetihleri için aynısı söylenemez. 16. yüzyılın ikinci yarısındaki genişleme faaliyetleri, dahil ve kontrol edilmesi daha zor olan bölgeleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Moskova'yı Doğu Ortadoks Hıristiyanlık, düşmanları (ve bazı fetihleri) ise başka inançlara mensup olma ile karakterize eden siyasi ideolojiyle daha da karmaşık hale gelmiştir. Moskova ordusu kendisini, yeni sınırlarıyla birlikte Moskova'nın yeni topraklarına hükmetme hakkını da savunurken bulmuştur. Kazan ve Astrahan Hanlıkları fetih sonrasında düşmanca isyan etmeye yatkın bir tutum sergilemeye devam etmişlerdir. Livonya Savaşı sırasında Moskova hem toprak hem de kalelere karşı hak talebini savunabilecekken, fethedilmiş bölgelerini korumakla sınırlı kalmıştır. Moskova'nın güney sınırlarında da durum benzer nitelikte olmuştur: Kırım akınları Rus Çarlığı'nın güneye doğru artan tarım faaliyetlerindeki ilerlemesini gösteren sınır kaleler yönünde, artan bir öfkeyle devam etmiştir. Moskova'nın askerî ihtiyaçları, seferlerin ve cezai akınların yanı sıra, daha birçok kalenin de garnizon olarak kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

Kümülatif olarak söylenebilir ki genişleme, halihazırdaki askerî oluşumu zorlamış ve değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Öncelikle, Rus Çarlığı'nda güvenilir, tahmin edilebilir ve çok sayıda birlik oluşturarak genişleyen sınırlarda akın ve keşif yapmak ve savaşmak ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaca Çarlık, pomestye süvarilerini -ülkenin toprak sahibi elitlerinden oluşan birlik- kontrol ederek, geliştirerek ve sonrasında süvarilerden daha çok hizmet talep ederek cevap vermiştir.

İkinci ve belki de daha önemli olarak, birliklerin garnizonlara asker sağlama ve Moskova sınırlarındaki kaleleri savunması yönündeki artan talep, daha kalıcı ve yaya kuvvetlerin oluşturulması gereksinimini doğurmuştur. Yarı zamanlı savaşçı ve yarı zamanlı toprak yöneticisi olan pomestye süvari elitleri bu gereksinimi ancak belirli zamanlarda karşılamışlardır. Moskova da talebi karşılamanın çaresini "sözleşmeli askerler"de (*sluzhilye liudi po pribory)* bulmuştur. Rusça kullanım, bu askerlerin soydan gelmediklerine, sonradan alındıklarına işaret etmektedir. Bu nedenle, zamanın standartlarına göre bu kişilerin elit toprak sahibi süvarilere göre daha aşağı sosyal konumda oldukları anlaşılır. IV.İvan zamanında, savaş alanında yüksek ateş gücü kullanma ihtiyacı, sözleşmeli askerlerin piyadeler (streltsy) olmasını gerektirmiştir; bu askerler yalnızca Moskova'nın ilk yaya askerleri değil, aynı zamanda barut ve silah kullanma konusunda eğitilmiş, savaş alanı ve kalelerde görev yapan piyade ve süvari birlikleri olmuşlardır. III. Vasilii döneminden bile daha fazla topçu, topçu eri, istihkam eri, şarampol savunmacısı ve hatta bekçi görevlendirilmiştir. Moskova, yerleşik birliklerine de yakınlarda küçük topraklar verilmesi karşılığında garnizonlarda görev yapan Kazaklar ile hatırı sayılır eklemeler yapmıştır. Bu kişilerin çoğu grup olarak görev yapmıştır; Kazaklara bireysel değil, toplu olarak toprak verilmiştir. Kalite ve eğitim açısından farklılık gösterseler de bu birlikler Çarlık'ın kale kuşatması ve savunma kapasitesini artırmıştır. Ek olarak, Tatar prenslerinin emirleri altında oldukça yüksek statülü Rus olmayan erlere -vasal prensliklerden veya gayri Hıristiyan olanlar- sahip olsalar da bu kişiler de sözleşmeli askerdirler. Bütünsel olarak sözleşmeli askerler, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çarlık silahlı kuvvetlerinin sosyal yapılanmasında büyük değişimlere sebep olmuşlardır. Rus olmayanların dışında, İvan ve oğlu Fyodor'un emrinde olan kuvvetlerin yaklaşık üçte biri sözleşmeli birliklerden

oluşmuştur. Elit savaşçılar ile Çarın düşük statülü askerleri arasında siyasi ve sosyal antipati bulunsa da sözleşmeli askerlerin soydan gelen askerleri dengelemek amacıyla seçildiğine dair pek fazla kanıt bulunmamaktadır.

Bu değişimler hayata geçirilirken, Çarlık ordusunda danışman ve savaşçı olarak görev yapan yabancı uyrukluların sayısı ve rolü artmıştır. IV. İvan emri altında orduda yaklaşık 4.000 yabancı uyruklu asker görev yapmıştır. Livonya’nın süren ambargosuna rağmen Litvanya, İtalya ve başka ülkelerden uzmanlar Moskova’ya gelmiştir. Lehistan silahlı kuvvetlerinde görev yapan Çarlık mensupları hem gözlemci hem de değişimin elçileri olmuşlardır. Yeni gelenlerin etkisi yadsınamazdı. 16. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık, yeni barut teknoloji ve tasarımlarına büyük yatırımlar yapmış, kale duvarları, mühendislik, hendek kazımı ve madencilik alanlarında kullanmak üzere geliştirdiği ağır toplarla kuşatma kapasitesini artırmıştır. 150 şehir kalesinin yapımı tamamlanmıştır; bazıları basit ahşap yapılarken, diğerleri tuğla veya taştan yapılan top atışlarına dayanıklı tasarıma sahip yapılardı. Rus Çarlığı aynı zamanda birtakım Rus ustalarla birlikte top ve ateşli silah üretim programı başlatmıştır ve Orta ve Batı Avrupa mensubu paralı askerlerin kısmi desteğiyle piyadelerini eğitmeye başlamıştır. Saha topçu sınıfı da bu sayede gelişmiştir. Teknik açılardan bakıldığında, IV. İvan himayesindeki Rus Çarlığı’nın dönemim gelişmelerine ayak uydurduğu görülmektedir.

Bu değişimler büyük ölçekli ve önemli olsa da Çarlık askerî faaliyetlerinde geniş çaplı bir yeniden yönelimi sembolize etmez. Pomestye savaşçılarının taarruz stratejileri hem askerî hem de siyasi nedenlerle oldukça değerli olmuştur. Kazan’a yönelik seferlerde, Kırım akınlarına karşı yıllık hazır bulunuşluğa geçme durumlarında ve sınırları savunma amaçlı sözleşmeli askerlere ve kalelere yapılan yatırımlarda bozkırların ve Rus Çarlığı’nın bozkırlarda büyüyen imparatorluğunun önemi devam etmiştir. Süvari ve toprak sahibi savaşçıların siyasi ve askerî önemi, İvan’ın saltanatının sonlarına gelinene kadar sorgulanmamıştır.

Livonya, Litvanya, Lehistan, İsveç ve Osmanlı İmparatorluğu’nun askerî gücüne ulaşmak amacıyla 16. yüzyılın sonlarına doğru düzenlemeler, bir bozkır ordusu bağlamında yapılmıştır. Ateşli silahlar ve bunların konuşlanmalarındaki gelişmelerse Moskova’nın askerî yönelimiyle uyumlu olmuştur. Moskova’nın bunlardan (kale tasarımlarında yapılan yenilikler, askerî birliklere ikmallerdeki organizasyon, yeni toplar ve diğer silahlar, kale inşası ve garnizonlar) en görünür ve teknik olanlarıyla baş etme çabaları oldukça başarılı sonuç vermiştir. Batı Avrupa, 1590’lı yıllarda silahlı piyadeler için, bazıları Kont Maurice (1567-1625) ve Nassau Kontu William (1560-1620) tarafından bulunan yeni manevra ve taktikler kullanmaya başlamıştır. Ancak, bu sırada Moskova’nın sınır komşuları Lehistan ve Litvanya çok sayıda sürekli birliğe sahip değildir. Paralı askerler ve İsveç’in sürekli evrimleşen köylü milis kuvvetleri, yakınlardaki en yenilikçi askerî deneylerdi; Rus Çarlığı’nın yeni yaya piyadeleri ve süvarileri başka amaçlarla kullanılsa da olumsuz sonuç vermemişlerdir. Uzun vadede, büyüyen Rusya Çarlığı ve batıdaki komşuları için en zorlu problemler, uzun süren savaşların ortaya çıkardığı yapısal sorunlar olmuştur.

Kazan

1533-47 yılları arasında askerî gelişmeler, Prensliğin önemli bir unsuru olmamıştır. İç karışıklarla boğuşan hükümet, sınırları çevresinde yapılan yirmiden fazla Kırım akınıyla baş etmekte zorlanmıştır. Rus Prensliği’nin Kazan Hanlığı’ndaki etkisi o kadar azalmıştır ki, Kazan iç savaşı sırasında bir Rus prensi tahttan indirilmiştir. Prensliğin Tatarlarla olan karşılaşmaları İvan’ın askerî hedef ve düşüncelerini şekillendirmekte etkili olmuş olabilir, ancak dönemin hükümeti askerî organizasyon veya politikaları değiştirmek için çok fazla çaba harcamamıştır.

İvan’ın tahta geçmesinden sonra askerî faaliyetler hız kazanmaya başlamıştır. Güçlü bir kilise desteğiyle İvan hükümeti Kazan’ı fethetmek üzere harekete geçmiştir. İslami bir devletin yenilmesi artık güçlü bir ideolojik teşvik sağlasa da hem Ortadoks Kilisesi hem de Çarlık elitleri topraklarını ve arazilerini genişletmek istemiştir. Ancak, 1547’de Hanlığa gönderilen ordu başarısız olmuştur. Rus vakanüvisleri bunu Volga’da buzların vakitsiz erimesine bağlamışlardır: “toplar ve birçok tüfek suların içinde kaybolmuştu … [insanların] birçoğu ırmaktaki buzların üzerinde yürümeye başladılar … ve boğuldular.” Rusya Çarlığı, Kırım kraliyet ailesiyle ittifak yapmış güçlü bir lider olan Kırım Hanı I. Sahib Giray’ın ölümünden sonra, 1549-50 yılının kış aylarında tekrar saldırıya geçmiştir. Kırım’ın dışında, sağanak yağmur altında geçen 11 günün sonunda Ruslar tekrar geri çekilmiş, kuşatmalarını sonlandırmışlardır. İki olay da (ikisi de ilk veya son değildir) Kazan’ın Moskova’dan, tek bir sefer sezonuyla bölgeye bir ordu göndermenin ve orduyu geri çağırmanın, koşullar neredeyse ideal olmadıkça Moskova’nın lojistik kapasitesini zorlayacak kadar uzak olduğuna işaret etmektedir. Çekildikleri sırada Rus Çarlığı’nın askerî birlikleri, mağlubiyetlerini Volga’nın sağ kıyısında, Sviazhsk’ta yeni bir kaleyi garnizon haline getirerek telafi etmeye çalışmışlardır. Öncekinin aksine bu kale, Hanlığın sınırları içerisindedir ve Kazan’ın başkentine de uzak değildir. Sonrasında onarılan Vasil’sursk ile beraber kale, askerî operasyonlar için ikinci bir üs haline gelmiştir.

Sciazhsk’taki kalenin belirli bir etkisi olmuştur. Yakın mesafedeki Mordvinler, Çuvaşlar, Mariler, Tatarlar ve Udmurtlar gibi 1551 topluluk, Moskova’ya bağlılıklarını ilan etmiştir. Kale ve kalenin garnizon olma durumundan dolayı tehdit altındaki Kazan, yeniden bir Rus prensini han olarak kabul etmiştir. Rus Çarlığı’nın bu ani güç gösterileri, isyanları da kışkırtmıştır. Moskova’nın prensi olan Ali Han, Kazan’ın ele geçirilmesinin son aşamalarından önce bölgeden ayrılmıştır, Hanlığın siyasi geleceğiyle ilgili yapılan görüşmeler Tatarlar arasında açıkça isyana sebep olmuş ve nehrin sağ kıyılarındaki Çuvaşlar gibi topluluklar bu isyanı desteklemiştir. Moskova, 1552 yılında Kazan’a yeniden büyük bir sefer yapmak için hazırlıklara başlamıştır.

Askerî Reform

Kazan seferleriyle neredeyse eşzamanlı olarak İvan hükümeti, orduda önemli etkileri olacak bir dizi reform başlatmıştır. Süvari hizmetlerinin denetimi ve düzenlenmesi gibi faaliyetlerle, hükümet askerî kaynaklarını yönetme becerisini artırmıştır. Aynı zamanda, yaya birlikler oluşturulmuş ve Rus Çarlığı, topçuluk ve mühendislik güçlerine yaptığı yatırımları fazlalaştırmıştır. Topçuluk ve mühendislik gibi reformlardan bazıları, başarısızlıkla sonuçlanan Tatar seferleriyle harekete geçirilmiştir. Özellikle pomestye süvarileriyle ilişkili olan diğerleriyse, İvan'ın sarayındaki siyasi olaylarla alakalıdır.

Moskova'nın güney sınırlarında yapılan yeni ve önemli askerî harcamalar da 1550'li yılların reformlarının bir parçasıdır. Yakın zaman önce o bölgedeki Kırım atakları, Rus Çarlığı'nın Kazan'a yönelik faaliyetlerini saptıracak biçimde zamanlanmıştır. Kolomna, Serkin, Serpukhov, Kaluga ve Ugra'ya doğru uzanan kale hattı da böyle akınları engellemiştir. İvan hükümeti, Tula'yı savunmaya yönelik askerî faaliyetlerin merkezi yaparak bu hattı güçlendirmiştir. 1550'li yılların sonlarında ikinci bir kale hattının inşasına başlanmıştır. Daha güneyde; Rylsk, Novgorod Seversk, Orel, Novosil, Riazhsk ve Shatsk'ta yeni surlar yapılmış, garnizonlara destek sağlamak amacıyla yerel halk çalıştırılmaya başlanmıştır. Yeni ve eski kaleler de süvari barikatları, toprak duvarlar ve ormanlık sahalarla birbirine bağlanmış ve böylelikle Kırımlılara karşı güney sınırlar oluşturulmuştur. Bu savunma hatları, yerel ekolojiye, özellikle sık ormanlara dayanarak oluşturulmuştur; bu bölgelerde süvarilerin manevra kabiliyeti, açık ve çimenlik bozkırlara kıyasla daha azdır.

Rusya Çarlığı aynı zamanda 1550 yılından başlayarak, seçkin silahşor alayları veya *streltsy*, oluşturmuştur. Bu birlikler mevsime bağımlı olan, yeterli eğitime sahip olmayan ve 1540'lı yılların ortalarında III. Vasilii'nin ordusunda tekrar tekrar baş gösteren *pishchal'niki*ye (arkebüz kullanan askerler) kıyasla, çok daha verimli olmuştur. Buna karşın, *streltsy*ler maaşlı ve sürekli birliklerdir; düzenli olarak eğitilmiş ve dağıtılmamışlardır. İlk 3.000 silahşör, *pribory* adı verilen 500 kişilik birlikler halinde düzenlenmiştir. Erler gönüllü olarak dâhil olmuştur - özgür fakat vergi ödemeyen kişiler- ancak oğullarının da onları izlemesi beklenmiştir. Katılışla beraber her bir silahşora önden tahıl ödeneği, görev yeri yakınlarda bir bahçe ve yıllık 4-7 ruble maaş bağlanmıştır. Bu birlikler kırmızı, kaftan uzunluğundaki üniforma mantolarıyla ayırt edilebilir. Balta ve arkebüz (tüfek) taşımışlar ve dönemin ateşli silahlarıyla yapılabileceği ölçüde keskin nişancılık konusunda eğitilmişlerdir. Erlerin aksine, *strelets* askerleri doğuştan asker doğan kişilerdir; rütbe ve görevleri, süvari kuvvetleriyle aynı şekilde ilerlemiştir: bir yüzbaşının emri altında iki elli başı, elli başıların altında ise beşer onbaşı bulunmuştur.

Moskova'nın ilk silahşora birimleri, saray muhafızları olarak görev yapmıştır. Ancak, başka birliklerle mücadele sırasında rolleri yüksek ateş gücü sağlamak olmuştur. Tipik olarak silahşorlar bir çeşit surun arkasından — kale duvarları, hendek veya gulyay *gorod* (bir çeşit mobil sur) — hep beraber silahlarını ateşlemişlerdir; ek koruma ise süvari güçleriyle sağlanmıştır. Çarlık piyadeleri ne orduda ne sayı üstünlüğüne sahip olmuş ne de muharebe sahasında bağımsız birimler olarak hareket etmişlerdir. Muharebe sırasında uzun bir *gulyay gorod* hattı arkasında duran silahşorlar, rahatça geniş bir saha boyunca ateş etme imkanına sahiplerdir; korunmalarına destek olan pomestye süvari birlikleriyle beraber hareket etmiştirler. Lakin, böyle durumlarda silahşorların taktik imkanları kısıtlı olmuştur. Kolayca pozisyon değiştirme veya muharebe sahası içerisinde hareket etme kabiliyetleri yoktur; bunun bir sebebi

sınırlı sayıda komutan tarafından yönetilmeleridir. Bu nedenle, tipik olarak göğüs göğüse savaşmamışlar, koruyucu duvarların arkasında kalmışlardır. İlginçtir ki, bu birliklere duyulan güven o kadar artmıştır ki başarısız olduklarında mağlubiyetleri *gulyay gorod*un kötü yönetilmesine bağlanmıştır.

Silahşorların bu şekilde kullanımı karakteristik bir özelliktir. Dönemin Batı Avrupa piyadeleri genellikle daha kolay manevra yapsa da kendilerini koruma amaçlı kenarları mızraklarla korunan kareler şeklinde gruplanmışlardır; bu daha farklı askerî durumlara verilen farklı bir cevaptır. Tarihi kayıtlar, Çarlık silahşorlarının daha uzun ve çıplak hatlardan yaylım ateş kullanımının ancak 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde başladığını göstermektedir. Bu deney (Avrupalı askerlerin himayesi altında yapılmıştır) Hollanda ordusunda yaylım ateşi kullanımı nedeniyle döneme göre günceldir; ancak *streltsynin* geleneksel konumlanmasının hali hazırda geniş bir ateş hattı oluşturabilme becerisi nedeniyle Moskova'da yaygınlaşmamıştır.

Silahşorların sürekli birlikleri başka bir açıdan da değerlidir. Silahşorlar, vilayetlerin sakinleri olarak artan sıklıkla karşımıza çıkmışlardır. Maaşlı kuvvetler olarak, garnizonda bulunma görevlerini yıl boyunca yerine getirebilmişler ve geçinebilmek amacıyla mevsimsel olarak kendi toprak ve tarlalarına dönmek durumunda kalmamışlardır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, hanedanın dört bir yanına dağılmış, 20.000-25.000 kadar *streltsy* mevcuttur.

Silahşorların dönemin Lehistanlı ve İsveç piyadelerine karşı koymak amacıyla oluşturulduğuna dair tartışmalar sürmektedir ki İvan'ın hükümdarlığı sürecinde tam da bu amaca hizmet etmişlerdir. Rusya Çarlık ordusunun organizasyonu ise bu durumun işaret ettiği birlikteliktense daha tümleşik bir yapıya sahiptir ve silahşorların sorumlulukları hem daha geniş hem de ordu faaliyetleri için daha tamamlayıcı niteliktedir. Oluşturulma tarihleri, silahşor birimlerinin ilk defa Kazan'la yapılan savaşlarda kullanıldığını ve bu savaşlardaki rollerinin başka piyadelerle mücadele etmektense kuşatmalar sırasında ateş gücü sağlamak olduğunu düşündürmektedir. Dönemin saray yazarlarından olan İvan Peresvetov, bozkır sınırları çerçevesinde garnizon kalelerinde görevlendirmek üzere yaya birliklerin kullanılmasını önermişti; silahşorlar de sadece Tatarlara karşı değil, garnizon birlikleri olarak da sıklıkla kullanılmıştır. Piyade birliklerinin oluşturulması veya Rusya Çarlığı'ndaki diğer askerî yeniliklere dair motivasyonlar konusunda sahip olduğumuz bilgilerin büyük bir kısmı sonuçlardan çıkarılmalıdır. IV. İvan'ın hükümdarlığı altında silahşor birliklerinin büyüme ve gelişmesi, bunların Rus Çarlık İmparatorluğu'nun genişlemesi için tamamlayıcı nitelikte olan askerî taleplere verilen bir cevap olduğunu düşündürmektedir.

Maliyetli fakat değerli silahşor birlikleri, başka sözleşmeli askerlerle birlikte orduya eklenmiştir. Diğer ve daha az sayıdaki topçular (iş sırasında eğitim almışlardır) gibi maaşlı ve eğitimli kuvvetler ve madencilik ile hendek kazımı ustaları kuşatmalar sırasında veya garnizonlarda silahşorlara destek vermiştir. Bu birlikler, daha önce bahsedilen teknik alanda ve üretim alanındaki gelişmelerden faydalanmışlardır. Sözleşmeli askerlerin büyük çoğunluğu bozkırlarda yaşayan kaçak Kazaklardan oluşmuştur; Kazakların bir kısmı bir süreliğine Rusya Çarlığı'na yardımcı olmuştur. IV. İvan yönetiminde bir kısmı "Garnizon Kazakları", yani yatılı birlikler haline gelmiştir. Kısıtlı bir ödeme -toplu arsalardan pay alma, belki de az miktarda para ve vergi muafiyeti- karşılığında, yakınlardaki kalelerde yaşamışlar ve onları savunmaya hazır halde beklemişlerdir. Pomestye süvarilerine olan belirgin benzerliklerinin aksine, Rusya Çarlığı hükümeti Kazakları genellikle silahşorlarla ve daha düşük sosyal statü ve zenginliğe

sahip diğerleriyle beraber gruplandırmıştır. Bu düşük statü, Kazakları pomestye topraklarına ve süvarilere verilen öneme layık olmaktan alıkoymuştur. Bu garnizon Kazakları, Rus Çarlığı'nın himaye alanı dışında kalan aşağı Don ve Dinyeper bölgelerinde koloniler halinde yaşayanlar gibi daha bağımsız olan Kazaklar ile karıştırılmamalıdır.

Bu birliklerin kullanışlı olmalarına rağmen Rusya Çarlığı, profesyonel savaşçılara ödeme yapmayı oldukça maliyetli bulmuştur. Özellikle toprak sahibi süvarilerin aksine, yıllık nakit maaşlar, sayıca artan birlikleri eğitmek ve yönetmek, hatırı sayılır miktarda hükümet kaynağı kullanılmasına sebep olmuştur. Rus Çarlığı hükümetinde daha fazla yönetimsel uzmanlaşma, bu soruna kısmen çare olmuştur. 1577 yılında, özel bir yönetimsel birim olan silahşorlar Şansölyesi, sözleşmeli askerlerin büyük çoğunluğunu, özellikle de silahşorları ve "Garnizon Kazaklarını" yönetir hale gelmiştir. Verimli tarım arazilerinden alınan yeni silahşor vergisi yeni gelirler sağlamaya değil, hali hazırdaki kaynaklardan daha fazla yarar sağlamaya yöneliktir. Ek olarak, yeni vergiler sayesinde birlikleri desteklemek için gereken miktar alınmış ve belli değerlendirmelere varmak amacıyla vergi mükellefi birimler arasında paylaştırılmıştır. Kaçınılmaz olarak, vergi ödeyen nüfus, sürekli artan silahşor sayısına kıyasla geride kalmış ve vergiler oldukça külfetli hale germiştir. Tarımdaki Küçük Buz Çağı'nın ve gelecek yıllardaki savaşlarda pomestye süvarilerine tedariklerde bulunmanın ekonomik baskılarının etkisiyle mali baskılar daha da kötüleşmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru silahşorların sayısı ve maliyeti artmaya devam ettikçe geçici ödeme yöntemlerine başvurulmuştur: Prenslikteki silahşorlara vergi muafiyeti veya toprak verilmiş ve böylelikle devletin ödediği maaşlara bağımlılıkları azalmıştır. Bu durum çelişkili sonuçlar doğurmuştur. Mali baskıları hafifletse de, silahşorların dikkatini askerî olmayan hedeflere yönelterek sürekli birlikler olarak değerlerini azaltmıştır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, askerî hedeflere yönelik kayıtsızlıkları ve böylelikle de kasaba Kazaklarına olan benzerlikleri artmıştır.

Rusya Çarlığı ordusunun faaliyeti ve çeşitliliğinin artması, bu ve başka durumlarda mali ve yönetimsel düzenliliğin artmasına katkı sağlamıştır. Kayıt tutma faaliyetlerinin yoğunlaşması ve daha özelleşmiş yönetimsel birimler, Moskova'nın ordusunu düzenli sokmaya, ordunun hareket kabiliyetini arttırmaya ve ödemelerini yapmaya destek olmuştur. Bu çabaların, pomestye süvari yönünde ağır bastığı görülmektedir.

Vergi toplanmasını artırma ve ordunun artan maliyetini karşılamak için kaynak oluşturma konusunda bilinçli bir çaba sarf edilmiştir. İvan'ın hükümdarlığının ilk dönemlerinde arazi incelemeleri yapılmış, kimlerin ekilebilir arazilere sahip olduğu belirlenmiş ve böylelikle pomestye mensuplarına tahsis edilmek üzere sahipsiz topraklar ayrılabilmiştir. Benzer olarak, İvan hükümeti kilise ve manastırlara tahsis edilen toprakları da geri almaya çalışmıştır. Bu süreçte yeni bir arazi inceleme yöntemi yapılmıştır; vergilerin neye göre alındığı düzenlenmiş ve vergi mükellefiyeti daha geniş alanlara yayılmıştır. Genel valiler (*namestniki*) ve onları destekleyen "besleme" sistemi (*kormlenie*) aşamaları olarak bitirilmiş ve iltizam usulüyle vergi toplama azalmıştır. Kasabanın yaşlıları gibi yeni ve resmi yerel görevlilerin bireysel güçleri azalmış ve daha kolay denetlenebilir hale gelmişlerdir. Bu kişilerin topladığı harç ve vergiler düzenlenmiş ve kayıt altına alınmış, daha yüksek meblağların merkeze gönderilmesi sağlanmıştır. Kaynaklarını arttırmak üzere Rusya Çarlığı Volga, Baltık Denizi ve Beyazdeniz'e doğru ticaret yapmayı teşvik etmiştir. Osmanlılar, İngilizler (1550'lerde Rus Çarlığı'na doğru bir kuzey rotası keşfetmişlerdir) ve Baltık tüccarları gibi önemli ticari ortaklar dâhil edilmiştir. En azından 1560'lara kadar Rusya Çarlığı ekonomisi oldukça güçlüdür. Bu, vergi mükellefiyetini arttırmış ve devlet kaynakları genişlemiştir.

Ordu hizmetlerinin daha resmi ve titiz hale gelen muhasebesi, öncesinde sadece yerel halkın ileri gelenlerinin ve yaşlıların hafızasında tutulan kayıtların yerini almıştır. Kazan seferinin yapıldığı 1552 yılından itibaren yönetim, süvari içtimalarının öncesinde yerel süvarilerinin listesini hazırlamıştır. 15 yalından emekliliğine, yaralanmasına veya ölümüne dek düzenli ordu içtimalarında bir süvarinin hazır bulunuşluğu yazılı olarak kayıt altına alınmaya başlamıştır. Böyle durumlarda bir yazman her süvarinin binek hayvanı, teçhizatları ve genel hazır bulunuş durumu ile süvariye eşlik edenleri kaydetmiştir. Bunun amacı silahlarını iyileştirmek değil, asgari bir standart oluşturmaktır. Zincirli zırh veya sağlamlaştırılmış bir ceket, demir bir miğfer, ok ve yaylar ile süvari kılıcı bir savaşçı için standart gereçlerdir. Bu malzemeleri olmayan süvarilere ceza kesilmiştir. Bir içtima sonrasında süvarilere (ve yardımcılarına) ya izin verilir ya da süvariler kuşatma görevlerine, uzak seferlere yollanır veya Tatar saldırılarına karşı sınır kalelerine destek sağlamak üzere güneye gönderilirdi. Düzenlemelerin başka boyutları da vardı. Bazı bölgelerdeki süvarilere tahmin edilebilir görevler verilmeye başlandı: belirli bölümlerdeki aynı bölgelere yıllar boyu savaşmaya yollandılar. Başka bir deyişle, Murom'lu askerler sefere giden bir ordunun düzenli olarak Merkez Bölümüne atanmıştır. Ek olarak, yıllar boyunca aynı askerler komutanları olarak atanmıştır. Böylelikle de komuta ve yerleştirmeler mevsimden mevsime görece istikrarlı olmuştur.

1556 yılında İvan hükümeti hizmet kaidelerini yürürlüğe koymuştur; bunlar toprak sahipliğiyle beraber gelen hizmet sorumluluklarını ilk defa resmi olarak yazıya dökmüştür. Hizmet Hükümlerine göre, bir toprak sahibi, sahip olduğu her 400 dönümlük ekilebilir arazi başına bir atlı süvarinin tüm ihtiyaçlarını tedarik etmekle yükümlüydü. Eğer bu süvari uzak bir sefere yollanacaksa, toprak sahibi yedek binek hayvanı olarak ikinci bir atı da süvariye temin etmek durumundaydı. Hükümler, dolaylı yolla başka bir iddiayı da beraberinde getirmiştir; çünkü hizmet normları pomestye toprakları için olduğu kadar, *votchina,* yani miras topraklar için de geçerlidir. Hizmet kaidelerini aşan durumlar için nakit desteği sağlanmıştır. Toprak sahipleri kaideleri içtimalara donanımlı muharebe köleleri ve yol köleleri getirerek bu kaideleri karşılamış veya aşmıştır. Richard Hellie'nin hesaplamalarına göre IV. İvan hükümeti altındaki muharebe güçlerinin yaklaşık üçte biri kölelerden oluşmaktaydı. Hizmet topraklarını elde tutmak, süvarilere teklif edilen nakit desteğini kazanmak ve hatta daha büyük topraklar ve daha yüksek statü sahibi olmak için hükümlere uymak asgari koşul haline gelmiştir. İtaati düzenleme, hizmet kaidelerine uymama cezaları, merkeziyetçi düzenli ordu hizmeti gibi çabalar; tahmin edilebilir büyüklük ve yapılanmaya sahip, hazır durumda süvari birimleri oluşturmaya yardımcı olmuştur. İvan'ın uzun ve askerî açıdan faal hükümdarlığı süresince, askerî hizmetlerin (ve aynı zamanda vergilendirme ve ödemenin) standardizasyonu artan hizmet gereksinimlerini karşılamak için de ideal bir araç niteliği göstermiştir.

Bu düzeydeki bir standardizasyon, kayıtlar konusunda epey uzmanlık gerektirdiğinden, Rusya Çarlığı hükümeti birbirinden daha net ayrılmış yönetim birimleri oluşturmuştur. Özelleşmiş bölümlerin (*izby*) varlığı 1540'lar ve 50'lerde açıkça görülebilir. 1566'dan itibaren ayrı bir *Razriadnaia Izba* (merkezi savaş ofisi) süvari birlikler, bunların içtimaları, görüşmeleri ve askerî düzenlemeleriyle ilgilenmiştir. Bürokrasinin artan önemi, yüzyılın ilerleyen dönemlerinde bir isim değişikli ile belirginleşmiştir: hükümetin bölümleri şansölyeler haline gelmiştir. Askerî Şansölye *(Razriadnyi Prikaz)* askerî düzenleme ve idarenin büyük kısmının merkez birimi olmuştur. Bir ölçüde de, 1577'de kurulan Silahşorlar Şansölyesi gibi diğer askerî şansölyelerle koordine biçimde hareket etmiştir. Yönetimde önemin artması iki yeni elit rütbeyle de belirginleşmiştir. *Dumnyi dvoriane* ve *dumnyi d'iaki* (Saray Danışmanı ve Saray

Sekreteri) siyasi gücün merkezindeki Boyar Konseyi'ne katılmıştır. Özellikle bahsedilen ikinci görev, önemli yönetimsel pozisyonlardaki kişiler için saklanmıştır.

Siyasi nedenlerle yapılan reformların askerî sonuçları da olmuştur. Saraydaki istikrarı arttırmak amacıyla hükümdarlığının ilk yıllarında İvan'ın ve yönetime katılan yakın çevresinin, önemli boyar ailelerinin siyasi önemini azaltmaya veya başkentin hizmete katılan nüfusunu arttırmaya yönelik girişimlerde bulunduğu öne sürülmüştür. Örneğin, 1550 yılında İvan, yüksek rütbeli saray mensubu olmayan 1.000 süvarisine Moskova yakınlarında topraklar ve beraberinde saray hayatına katılma hakkı vermiştir. Bunun paralelinde, boyarlar ve başka saray mensupları isteklerinin farklı yönlendirilmesi ve belki de kısıtlanmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin, illerde valilikten uzaklaşılması, boyarların saray ve ordudaki ilerlemelerini sınırlandırmıştır. Son olarak, askeriyeyi etkileme konusundaki üstünlük güçlerinin (*mestnichestvo*) de kısıtlandığı söylenebilir. Kesindir ki, başlangıçtan itibaren hükümdarlar, bunun ordu faaliyetleri üzerindeki etkisini azaltması konusundaki şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Ancak, IV. İvan yönetimindeki Rusya Çarlığı sarayında üstünlük tartışmaları oldukça yaygın hale gelmiştir. Kumandanlar arasındaki statü tartışmaları 1549 yılındaki Kazan seferini sekteye uğratınca, İvan üstünlük rütbelerini (veya *bez mest)* iptal ettiği bir sefer yapılacağını ilan etmiştir. Bu, böyle bir seferdeki kışlaların ileriki üstünlük (*mestnichestvo*) hesaplamalarına dâhil edilmemesi ve böyle kışlalarda üstünlüğe dair yapılacak herhangi bir çıkarıma izin verilmemesi anlamına gelmekteydi. İleriki yıllarda bir sefer boyunca üstünlük haklarını iptal etmek, yüksek komutalarda meritokrasiye sebep olsa da oldukça yaygın hale geldi. Ancak, İvan'ın hükümlerinin üstünlük rütbelerini yok etmek yerine düzenlediği görülmüştür.

Başka hükümet faaliyetleri de geniş bir süvari kuvvetinin ekonomik geçerliliğini desteklemiştir. 1550 yılında yürürlüğe giren bir genel kanun, 1497 yılındaki kararı tekrarlamıştır: bu kanun köylülerin topraklarını terk etmelerine ancak hasat sezonundan sonra ve borçlarını ödedikten sonra izin verilmesine dair bir hükümdür. Kendi isteğiyle ayrılma durumuna karşın sigorta niteliğindeki hüküm, bazı toprak sahiplerine iş gücünü ellerinde tutma konusunda kolaylık sağlamıştır. Pomestye mensuplarının her bir oğluna da yaşları geldiğinde toprak hediye etmek gelenek haline geldiğinden, Rusya Çarlığı bu görevi yukarıda bahsedildiği üzere toprakların geri alımı ve kayıtlarının tutulması yoluyla yerine getirmiştir.

Son olarak, ilk Büyük Meclis (*zemskii sobor*) ruhban sınıfından, elitlerden, şehirlerdeki şövalye ve toprak sahiplerinden, idarecilerden ve tüccarlardan temsilcileri 1549 yılında Çar ile görüşmek üzere Moskova'ya getirmiştir. Meclis, bilginin şehirlerden merkeze ulaşması için yeni bir kanal görevi de görmüştür; bu kanal, yavaş yavaş azaltılan boyar genel valilerinin yerini almıştır. 1556'daki ikinci toplantıda, Moskova'nın Livonya Savaşı'na dahil olması yönünde fikir birliğine varılmıştır.

İmparatorluğun Özellikleri

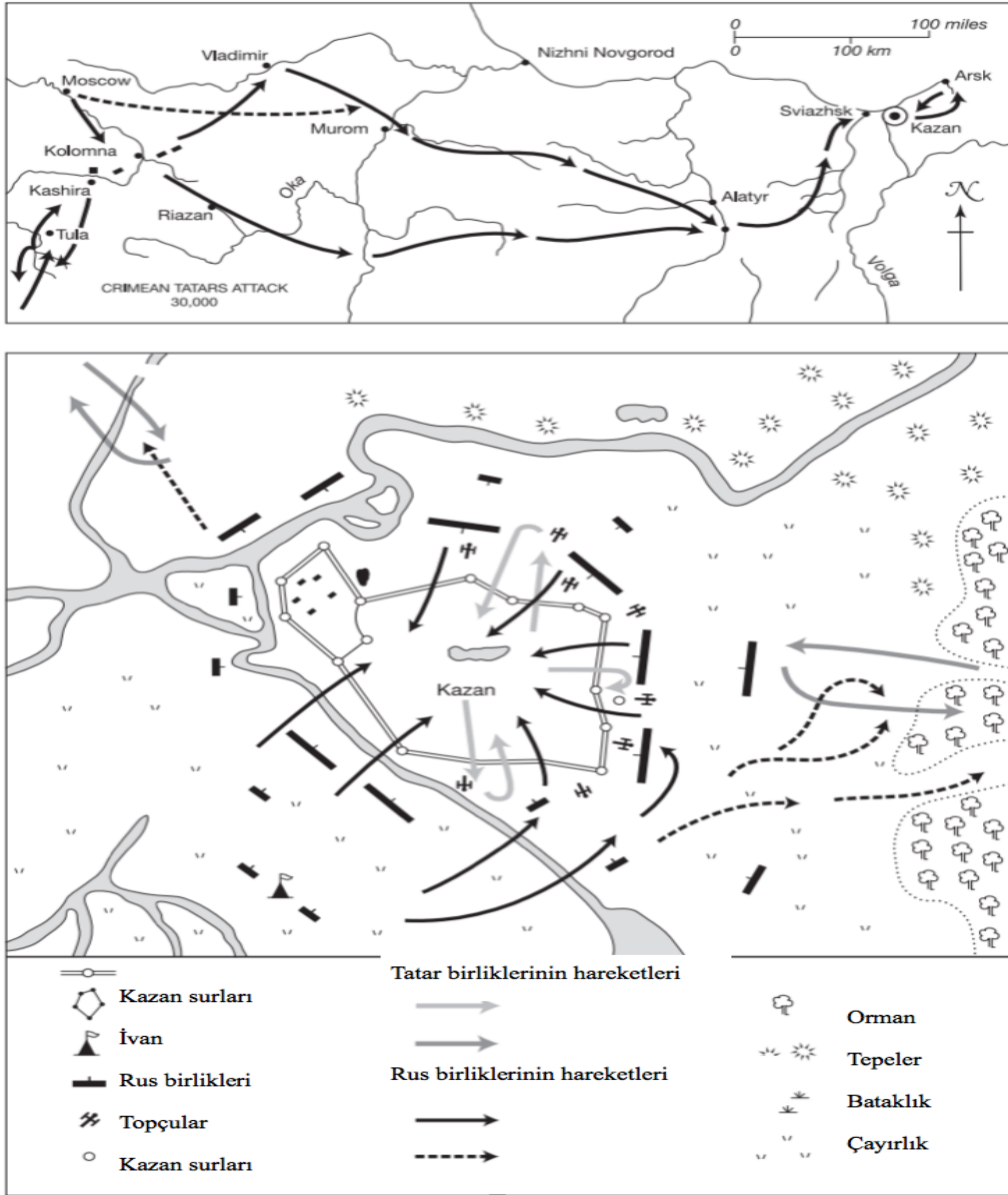
Faaliyetlerine kritik destek sağlayan bu reformlarla, 1552 yılının haziran ayı başında birliklerin başında İvan'ın kendisiyle bir ordu Kazan'a doğru sefere çıkmıştır. Yaklaşımın lojistik özellikleri detaylı biçimde hesaplanmıştır. Ordudaki daha yavaş hareket eden birlikler -silahşorlar, topçular ve ikmalciler- Sviazhsk'taki prefabrik ahşap kaleye Volga üzerinden gemi yoluyla gitmişlerdir. Sınırlara yapılan bir Kırım saldırısı karadan hareket eden birliklerin dikkatini dağıtmayı denediyse de çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır; Gorbatyi komutasındaki süvari güçleri ağustos ortasında Sviazhsk'a varmıştır. Dikkatli planlamaya rağmen, Kazan'a ulaşmak ordunun yaklaşık altı haftasını almıştır. Kısa sefer dönemi göz önüne alındığında, askerî lojistik konusundaki problem açıkça görülür. Rusya Çarlığı ihtiyaç duyduğu piyade, topçu ve ikmal güçlerini hesaba katmasak dahi, süvarilerini bile, sefer mevsimini bitirmeden ve ordunun erzaklarını tüketmeden ayrık nüfuslu bozkır toprakları boyunca nasıl seyahat ettirebilirdi?

Kazan uzun süre dayanamadığından, 1552 yılında Rus Çarlığı'nın şansı yaver gitmiştir. Sviazhsk'ta tekrar birleşen ordu, neredeyse hiç engelle karşılaşmadan Kazan'a doğru ilerlemiştir ve başkentini kuşatmıştır. Merkez ve Ön Birlikler şehre güneydoğudan yaklaşmış ve 1550'de yaptıkları gibi Tatar ovalarında kamp kurmuştur. Bombardıman hazırlıkları çerçevesinde silahşorların ateş gücü sağladığı ve ordunun mevzilendiği sırada üç katlı bir kuşatma kulesi inşa edip, Kazan'ın etrafına setler kuran ve hendekler kazan Rus güçleri için, Doğudan gelen Tatar saldırısı engel teşkil etmiştir. Tatar birliklerinin bozguna uğratılmasıyla, kuşatmaya devam edilmiştir. Uzak mesafenin neden olduğu engeller kaldırıldığında durum, önemli ölçüde Kazan şehrinin aleyhine olmuştur. Hem piyade hem de süvari güçlerine sahip olsalar da bu güçlerin sayısı Rus Çarlık güçlerine nazaran azdı. Savunma güçlerine hem tüfek hem de top temin edilmişti, ancak Kazan kalesi sürekli top ateşine dayanabilecek şekilde tasarlanmamıştı. 2 Ekim 1552'de şehri ele geçirmeden önce Rus pomestye grupları şiddetli göğüs göğüse mücadeleler verse de asıl olarak şehrin suya ulaşım yollarının mayınlanması, kaleyi mağlubiyete mahkûm etmiştir.

Ancak, Kazan şehrinin düşmesi, Hanlığın kolayca ele geçirildiği anlamına gelmemektedir. Kontrolü sağlamak adına yapılan askerî operasyonlar yıllar sürmüştür. 1552 kuşatması sırasında, başkentin büyük kısmı yağmalanmış ve nüfusun çoğu savaşırken ölmüş veya kaleyi terk etmiştir. Kazan, Rus Ortodoks Hıristiyanlığının merkezlerinden biri olacak bir Rus şehri olarak yeniden inşa edilmiştir. Zilantov Uspenskii manastırının duvarları, yeni yapılan surlara dahil edilmiştir. Hanlığın başkent dışındaki bölgelerinde Moskova'nın kontrolünü arttırmak amacıyla kuzey ve merkez Kazan'daki Alatyr (1552) ve Cheboksary (1552) şehirlerinde bulunan savunma güçlerine de garnizon desteği gerekmiştir. Tatarların bir kısmı Moskova'ya bağlılığını ilan etse de istila güçlerine karşı gerilla mücadeleleri neredeyse başkentin düşmesiyle eşzamanlı olarak başlamıştır. 1553-54 yılları arasında iki yıl süren açık isyanları binlerce insanı katleden ve birçok bölgeyi harap eden, ceza niteliğindeki Rus seferleri izlemiştir. Bunun artından, üç veya dört yeni manastır inşa edilmiştir; bu manastırların surları hali hazırdaki kale şehirlerini desteklemiştir. Bu sırada, Kazan duvarları dışında bir Tatar mahallesi tekrar belirmiştir.

O zaman bile, Çarlık iktidarını kurmak ne kolay ne de hızlı olmuştur. 1556 yılında, isyanlarla başa çıkmak üzere en az üç sefer yapılmıştır. 1558 yılında üç garnizon ve1570’lerin ortalarında üç garnizon daha eklenmiş ve bu garnizonlar eski hanlık içerisinde açık bozkırlara bakan daha güçlü bir sınır hattı oluşturulmasına destek olmuştur. Devam eden direnişe rağmen, bazı Tatarlar dahil askerî personele, pomestye toprakları aşamalı olarak dağıtılmıştır. Bazı yönlerden önceki durumlarda, başka yerlerde ve ayrı ayrı denenen yöntemler kullanılarak Kazan, Rusya Çarlığı topraklarına dahil edilmiştir. Bu yöntemler: elitlerin mülklerinin alınması, toprakların yeniden dağıtımı ve güçlendirilmiş savunma hatları oluşturulmasıdır. Bu yöntemlere harap edici savaşlar, yeni kaleler inşa edilmesi ve kalelere asker yerleştirilmesi eklenmiştir. Durum böyle olsa da Kazan merkezi hükümete Novgorod veya Tver gibi tamamen dahil edilmemiştir. Kazan’ın Müslüman prensleri Rusya Çarlığı sarayının *cursus honorum* bölümüne (kamusal görev düzeni) dahil edilmemiştir. Kazan’da yerel toprak mevzuları ve askerî mevzular tek bir bölge şansölyesiyle, *Kazanskii dvorets*, yürütülmüştür. Kazan, Rusya Çarlığı içerisinde ayrı bir parça olarak; Çarlık ordusunda da Kazan birlikleri ve diğer gayrı-Ruslar, belirgin ve ayrı bir öğe olarak kalmıştır.

Yine de Moskova’nın etkisi ve gücü güneye ve Kazan’ın doğusuna doğru hızla yayılmaya devam etmiştir. Toprakları Güney Volga’ya uzanan Nogay Ordası’nın içindeki gruplar, aralıklı olarak hali hazırda Rusya Çarlığı’yla ittifak kurmuşlardı. Kazan’ın düşüşünden sonra, 1554 yılında Çarlık birlikleri Astahan’a bir Nogay prensi atamışlardır. Prens ve Nogay müttefikleri Çarlık garnizonuna sırtlarını dönünce, bu duruma 1556 yılında Rusya Çarlığı, Rus bir vali (*voevoda*) atamayı hızlandırmak üzere bölgeye daha çok asker yollayarak cevap vermiştir. Atama yapıldıktan sonra, Rus Çarlığı Kırım’ın dikkatini dağıtmak ve hatta mağlup etmek için Nogaylar’a güvenmeye devam etse de Astrahan’daki Rus varlığı, Nogaylar’ın kendine yetebilirliğini baltalamıştır. 1555 yılında Çarlık etkisi doğudaki Sibir Hanlığı’na doğru genişlemiş ve Hanlık, Moskova’ya hürmet etmeye başlamıştır.

HARİTA 3 *1552, Kazan seferi*

Moskova'nın doğudaki fetihleri, imparatorluğun artık Volga boyunca devam eden önemli ticaret yollarının güney ucuna, güneyde Hazar denizine ve batıda İstanbul'a uzanan yeni ve geniş topraklarda bir nebze hâkimiyet sahibi olduğu anlamına gelmekteydi. Oldukça kısa bir sürede, Moskova'nın toprakları orta Avrasya ve bozkırlarda çok daha fazla yer kaplamaya başlamıştı. Bu fetihler ideolojik nedenler taşımışlardır. İdeolojik nedenlerin fetihlerin ana motivasyon kaynağı olduğu şüpheli olsa da Rusya Çarlığı kendisini hem topraklarında hem de batıdaki komşularına -özellikle Lehistan'a- Hıristiyanlığı İslam'a galip getiren kahraman olarak göstermiştir. İnşasına 1551 yılında başlanan ve 1558 yılında tamamlanan Moskova'daki Aziz Vasil Kilisesi, Kazan'a karşı olan zaferi kutlamak ve fethin Moskova için önemini anlatmak

amacıyla yapılmıştır. Bu ideolojik bakış açısı önemli olsa da yeni tebaasına hitap ederken İvan, Altın Orda Hanlığı'nın varislerinin biatini kabul etmeye hazır olduğunu ve topraklarında İslam ve Hıristiyanlığın belli durumlarda beraber var olabileceğini dile getirmiştir.

Fetih, yerleşim ve çalışma için yeni alanlar yaratmıştır. Kazan ve Astrahan'ın düşüşü, şüphesiz ki yeni toprakların ilhakı anlamına gelmekteydi; bu topraklar da nihayetinde pomestye süvarilerini ve ailelerini desteklemek için kullanılmıştır. Ayrıca bu topraklar, doğuya yönelik sömürgelerin yolunu açmıştır. Önemli tüccar ailelerine tanınan imtiyazlarla, Strogonovlar gibi birkaç ailenin keşif fırsatlarından yararlanmalarına izin verilmiştir. Bu aileler, silahlı gruplar kiralamış ve kürk ile kürk avcıları ararken küçük Rus yerleşimleri oluşturmak üzere grupları doğuya yollamışlardır. Bunlardan en bilineni 1582 yılında, İvan'ın hükümdarlığının son dönemlerinde Kazak Yermak Timofeyeviç'in Sibir Hanı'nı mağlup ederek Sibir Hanlığı'nı ele geçirmesidir. Kısa süre sonra Yermak ve takipçilerinin çoğu öldürülse de Moskova özel bir girişimde bulunmak: yapılması mümkün olduğunda Sibir'deki mevzileri ele geçirmek üzere ve daha doğuya yönelmek üzere asker yollamıştır.

Bu başarılar şüphesiz, öncesinde ordunun yaptığı hazırlıkların değerini göstermekteydi. İlerleyen dönemde askerî yetersizlik ve hatalara dair ithamlar yapılsa da 1552 yılındaki Kazan ve 1556 yılındaki Astrahan seferlerinin başarılı olduğu açıktı ve bu Rusya Çarlığı'nın barut teknolojisine ve birliklere olan yatırımını, lojistik hazırlıklarını; sarayın atadığı komutanlar emrinde Kazaklar'ın, silahşorların ve pomestye süvarilerinin etkili kullanıldığını meşrulaştırır nitelikteydi. Fetih sonrası yapılan cezai keşifler bile, gaddar olsalar da etkiliydi.

Kazan'ın düşüşünün getirdiği siyasi ve diplomatik stres bozkır siyasetlerini değiştirmiş ve Rusya Çarlığı'nın askerî kurumları üzerinde, özellikle askerlerin ve kaynakların harekete geçirilmesi ve kullanımlarının organize edilmesi konusunda önemli bir baskı yaratmıştır. Bu durum, Rus Çarlığı'nın Kırım ve Kırım'ın Osmanlı derebeyleri ile olan karşılaşmalarında açıkça görülür. Devlet Giray Han hükümdarlığındaki Kırım Hanlığı, Rusya Çarlığı'nın Kazan ve Astrahan fetihlerini tanımamakta ısrarcı olmuş ve Kırım, bu toprakları sahiplenmeye devam etmiştir. Bu nedenle, 1556 yılından itibaren Kırım ve Rusya Çarlığı'nın araları açılmış, Kırım hiçbir taviz vermeye yanaşmamıştır. Bunun yerine, çoğu zaman Rusya Çarlığı'nın Litvanyalı düşmanlarıyla beraber Çarlık sınırları boyunca güçlü ve zorlu saldırılar düzenlemiştir. Rusya Çarlığı bu duruma, Kırım'a yönelik 1557, 1559 ve 1560 yıllarında doğrudan fakat başarısız saldırılarla karşılık vermiştir. Yoğun politikaya konu olan bu seferler İvan'ın sarayında tartışmalara sebep olmuş ne sınırlardaki Kırım hasarlarını azaltmış ne de Devlet Giray Han'ın yerel bölgelerindeki askerî gücünü düşürmüştür. Kırım' ulaşılamamıştır. Moskova'nın Nogay müttefikleri benzer şekilde Çarlık topraklarındaki Hanlık saldırılarını istikrarlı biçimde azaltmada başarılı olamamıştır. Kazan'ın fethi Çarlık güney sınırlarını savunma sorununu şiddetlendirmiş ve bu, sağlamlaştırılan savunma hatları üzerinde artan devlet denetimine rağmen, ısrarcı ve inatçı bir askerî sorun olarak kalmaya devam etmiştir.

Genişleme Rusya Çarlığı'nı, gücünün doruklarda olduğu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'yla karşı karşıya getirmiştir. Sultan Süleyman, Kazan'ın düşüşünden önce bile bozkır ittifaklarıyla Rusya Çarlığı'nın genişlemesine karşı koymaya çalışsa da Pers İmparatorluğu ve Habsburg Hanedanlığı'yla olan sıkıntılar Osmanlı'nın odaklı bir cevap vermesini geciktirmiştir. Bu sıralarda, Rusya Çarlığı otoritesini Astrahan yönünde genişletmekteydi; orta Kafkasya'daki Kabardeyler'le ittifak kurmuş ve bu ittifak, İvan'ın Kabardey prensesiyle olan evliliğiyle sağlamlaştırılmıştır. Rusya Çarlığı'nın varlığı, Osmanlı çıkarlarını tehdit etmekteydi.

Yakınlardaki kamplardan gelen Kazak akıncılar doğuya doğru Osmanlı iletişimini bozmuştur. Dahası, Rusya Çarlığı Astrahan'dan, bazen hac yollarını ve Orta Asya ile Osmanlı askerî ve ticari bağlantılarını da bozabilmiş ve bozmuştur. Kırım'ın Kazan'a yönelik iddiaları ile desteklenen, Rusya Çarlığı'na yönelik bir Osmanlı askerî müdahalesine, en az 1563'ten itibaren hazırlanmaya başlanmıştır.

Osmanlı Türkiyesi'nin Rusya Çarlığı'na ilk askerî saldırısı, yaklaşık iki yıllık hazırlıktan sonra 1569 ilkbaharında başlamıştır. Osmanlı ordusu, Osmanlı derebeyliğinden neredeyse Çarlık tehdidi kadar endişe eden Kırım Hanı'ndan gönülsüz bir destek almıştır. İlk olarak, imparatorluk, Don ve Volga Nehirleri arasında bir kanal inşa etmeyi planlamıştır. Böyle bir kanal, Türk gemilerinin Karadeniz ve Hazar Denizi arasında hareket etmesine izin veren ve imparatorluğa sadece Astrahan'a değil, aynı zamanda Kuzey Kafkasya ve Pers İmparatorluğu'na kolay geçiş imkânı veren önemli askerî avantajlar sunmuştur. Sonrasında Osmanlılar, ordularına kanal aracılığıyla Astrahan'a karşı bir sefer için tedarik sağlamayı planlamışlardır. Çarlık yetkilileri, güneylerindeki ve batı sınırlarındaki Osmanlı devinin varlığı konusunda derin endişe duymaktaydı; ancak Osmanlı seferi büyük ölçüde kendi kendini yok ettiğinde rahatlamışlardır. Özellikle tek bir yaz sezonunda kanalı kazmak imkânsız olmuştur. Kanal olmadan da neredeyse efsanevi Osmanlı tedarik sistemi Astrahan'a yaklaşırken ordusuna tedarik sağlamada başarısız olmuştur. Başlangıçta, Osmanlı kuvvetleri saldırıdan önce Astrahan'ın dışında kışı geçirmeyi seçmiştir. Osmanlı varlığından korkan Kırım müttefikleri, Osmanlıları gecikmeden Karadeniz'e dönüş yapma konusunda teşvik etmiştir. Çağdaş kaynaklar Kırımlıların Türk askerleri arasında muhalefet tohumları ektiğini bile öne sürmektedir. Osmanlı komutanı Pers ve Rus saldırı olasılığı sebebiyle, getireceği büyük lojistik sorunlara rağmen, nihayet açık bozkırdan Azak'a çekilmeye karar vermiştir. Sefere başlayan kuvvetin üçte birinden azı geri dönebilmiştir.

Görünüşe göre sefer, yıkıcı bir Osmanlı başarısızlığını temsil etmekteydi. Kanal projesinin görkemli doğası ve Karadeniz ve Hazar Denizi arasında nehir erişiminin sağlanamaması, ona bağlı olan askerî çabayı başarısızlığa mahkûm etmiştir. Su erişimi olmadan İstanbul, ordusunu daha çorak ve az nüfuslu bozkırda tedarik etmede Moskova kadar başarısız olmuştur. 18. yüzyıla kadar, bu temel sorun Osmanlı-Çarlık savaşını her iki tarafı da bıktırmıştır. Osmanlı'dan yeniçeri ve silah desteği alan Tatarlar bile birlikte bu soruna yenik düşmüşlerdir. Ancak siyasi açıdan, keşif, göründüğünden daha az bir başarısızlıktı. Rusya Çarlığı'nın, Osmanlı'nın hassasiyetleri ve Osmanlı-Kırım askerî iş birliğinin temsil ettiği derin tehdit hakkındaki farkındalığı güçlenmiştir. Sonraki birkaç yıl boyunca Moskova, Astrahan üzerinden ticareti ve hac yolunu yeniden açmış ve Terek Irmağı üzerinde inşa ettiği kaleyi yok etmiştir. 1571'de Moskova'ya ulaşan ve Osmanlı'yı tebaasını övmeye iten, özellikle yıkıcı bir Kırım akınından sonra IV. İvan, görünüşe göre Astrahan ve hatta Kazan'ın 'dönüşünü' tartışmaya istekli olmuştur.

Eski Kazan ve Astrahan Hanlıklarının fethi ve işgalinden birkaç önemli askerî sorun ortaya çıkmıştır. İlk olarak, bu olaylar Rusya Çarlığı'nın alt Volga'da ve Kazan'da direnişle mücadele etmek için ordudaki asker sayısının arttırmasına yönelik ihtiyacını önemli ölçüde güçlendirmiştir. 1553-56'daki "uzlaşma" çabalarından sonra bile, hanlığın tutulması ve savunulması için Çarlık birliklerinin neredeyse sürekli varlığı gerekmekteydi. Askerler ne kadar verimli ve tahmin edilebilir şekilde bu amaçlar için toplanabilirse bu durum hem askerler hem de askerî aygıtlar üzerinde o kadar az baskı oluşturmaktaydı.

Kazan ve Astrahan'ın fethi de orduda yeni gereksinimleri arttırmıştır. Kazan'daki durum, kalıcı garnizon birliklerine yönelik ihtiyacı netleştirmiştir. Ateşli silahların kullanımı konusunda eğitilmiş yaya birimler kalelere yerleştirilmiş, sınırdaki süvarileri desteklemiştir. Kazan garnizonlarında sözleşmeli askerlerin varlığı 1560’larda atmış ve Kazan garnizonunun yarısından fazlasını kaplamıştır. Bu durum güney sınırından da benzer talepleri yoğunlaştırmış ve silahşorların ve Kazakların kullanışlılığını pekiştirmiştir. Çar Fyodor’un hükümeti Kazan'a sadık Çarlık mensuplarına daha fazla toprak vererek ve Çarlık hizmetine sadık Tatarlara nakit takviyeleri sağlayarak garnizonları pomestye süvarileriyle güçlendirmeye çalışmıştır. Bu tür eylemler, Novgorod’u elinde Kazan'ı evcilleştirmeye yardımcı olmuştur.

Öte yandan Kazan ve Astrahan, Tatar komutanlarının liderliğindeki değerli süvari birliklerini Çarlık ordusuna teslim etmişlerdir; Nogay Ordası ve Kasimov Hanlığı'ndan diğer Tatar birliklerini de desteklemişlerdir. Tatar süvarileri Livonya'da savaşırken, Kazan’a sadık garnizon birliklerini koymak, Rusya Çarlığı’nın mali, insan gücü ve teknolojik kaynaklarını verimli bir şekilde toplayabilen bir idari sistem gerektirmiştir. Mücadele devam ettikçe, 1550'lerde başlayan ordunun reformu ve düzenlenmesi, özellikle 1560'larda Rusya Çarlığı’nın askerî gücünü artırmaya yardımcı olmuştur.

Livonya Sorunu

Volga'daki pozisyonu garanti edilmeden çok önce, Rusya Çarlığı kendini bir başka zorlu çatışma olan Livonya Savaşı’na sokmuştu. Livonya, Rusya Çarlığı ile Çarlık’ın kuzey doğusundaki Litvanya Büyük Dükalığı arasında yatmaktaydı. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Livonya artık, belli unsurlar arasındaki gevşek bir ilişkiyi temsil etmekteydi: Hansa Birliği'ne ait bazı zengin ticaret şehirleri, bir zamanlar güçlü bir Roma Katolik haçlı seferinin kalıntıları ve bazıları Protestanlığa yönelik bir dönüşümü açıkça düşünmekte olan başka bir takım dini binalar. Bölgede, merkezi otorite eksikliğinin yanında 1550'lerde iç çatışma hâkimdi. İvan bundan en iyi şekilde yararlanmak konusunda hızlı davranmıştı. Eski haklar ve borçları talep etme bahanesiyle İvan, 1557 yılında birliklerini hızla ortak sınıra doğru hareket ettirdi. Hazırlıksız haldeki Livonyalılar’ın afallayışını en üst düzeye çıkarmak için, iki taraflı Çarlık saldırısı Kazimov'un Tatar Hanı ve Rus boyarlarıyla birlikte iki Tatar prens tarafından yönetilmiştir. Güçleri arasında Tatar ve pomestye süvarileri, Kazaklar, silahşorlar ve önemli bir topçu takımı bulunmaktaydı.

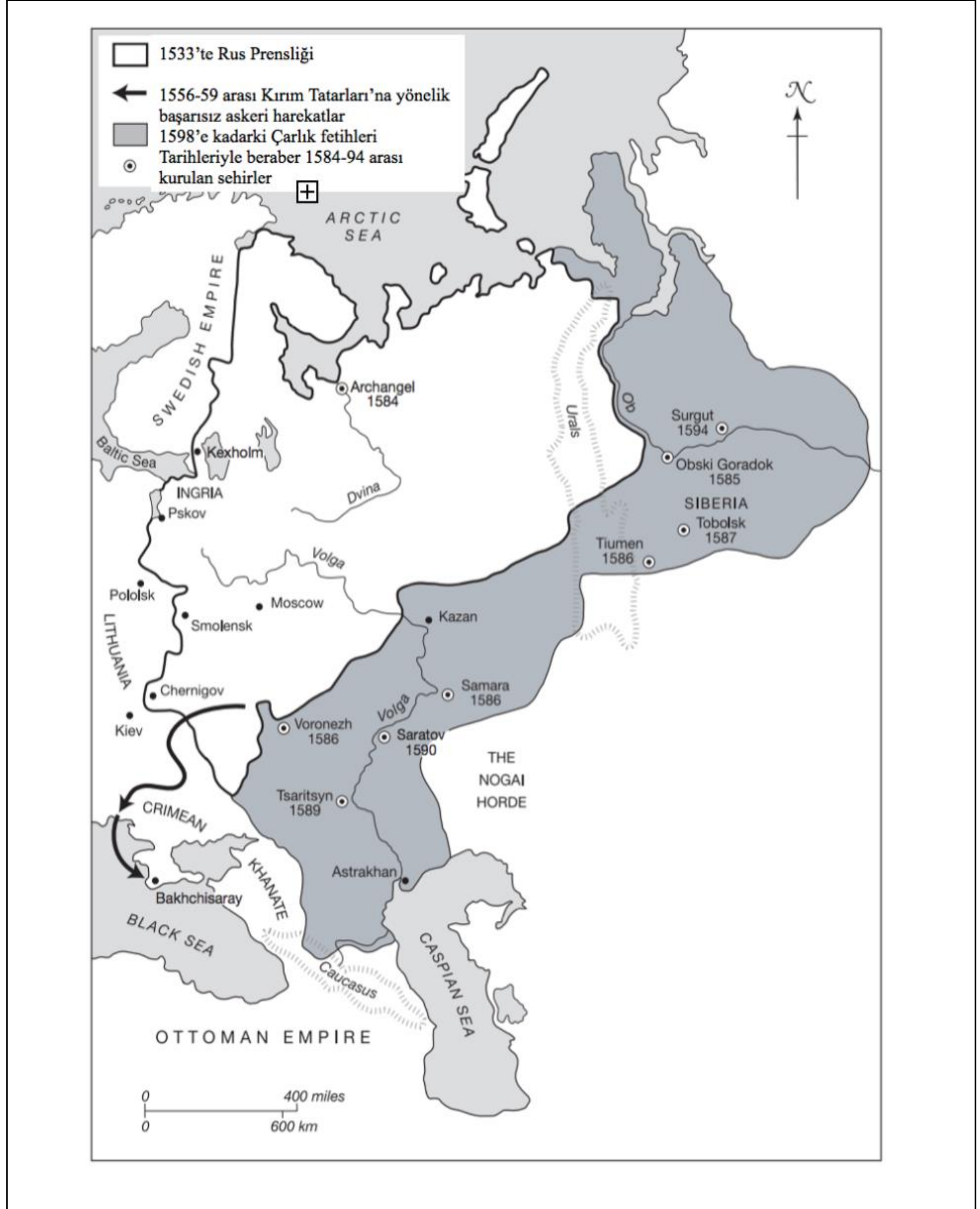
Bu saldırı altında, Livonyalılar kendi güçlerini toparlamakta yavaş kalmışlardı. Livonya kasabaları ve düzenleri yakın zamanda güçlendirilmiş çok sayıda kale ile iyi korunmasına ve Dorpat gibi bireysel şehirlerin (ayrıca Derpt, Iur’ev veya Tartu olarak bilinir) iyi silahlanmış olmasına rağmen, Çarlık güçleri bu daha alışılmadık askerî tabiatta 1558-62 yıllarının büyük bölümünde şaşırtıcı derecede başarılı olmuşlardır. Örneğin 1558'de Çarlık orduları Narva’yı ve Dorpat’ı almış ve Reval’i kuşatmıştır; Livonyalılar sadece Wesenberg'i geri alabilmiştir. Ertesi yıl bir başka Rusya çarlığı sefer ordusu, altı aylık bir ateşkes imzalamadan önce merkezi Livonya’nın çoğunu işgal etmiş ve bu ateşkes sırasında Kırım'a karşı bir ordu göndermiştir. Fellin şehri 1560 yılında Çarlık güçlerine boyun eğmiştir. 1561 yılında Livonya Süvarileri’nin kalan güçleri ana Çarlık ordusuna saldırmışlardır ve ezici mağlubiyetleri süvarilerin kendi kuvvetlerini yok etmiştir. Livonyalılar şehirleri ve piskoposları için yabancı koruma talep etmişlerdir.

İlk başarıların tanınabilir özellikleri vardı. Çarlık kuvvetleri çok sayıda kısa sefer ve başarılı kuşatma gerçekleştirmiştir. Silahşorlar kuşatma faaliyetinin önemli bir parçasıydı, Çarlık ve Tatar süvarileri tarafından iyi korunan siperler ve ahşap duvarlar arkasından silahlarını ateşlemiştirler. Moskova'nın topçuları bu kuşatmaları desteklemek için başarıyla konuşlandırılmıştır. Ancak, mücadele uzun sürmemiştir. Mevsimsel kesintiler olmuş ve seferler kısa süreli ateşkeslerle durdurulmuştur. Livonya kaleleri etrafındaki topraklar ve şehirler Çarlık'ın askerî eylemlerinden dolayı ağır tahribatlar yaşamıştır. 1560'a gelindiğinde yapabilen Livonyalılar, Rusya Çarlığı güçlerinin ganimet, malzeme ve mahkûmları taşıdıkları uzman süvari baskınlarından kaçınmak için kalan kalelere geri çekilmiştir. Moskova'nın birlikleri tarafından yapılan tahribat, yerel kanun kaçakları ve Livonya tarafından işe alınan, ancak ödemeleri yapılamayınca saldırıya geçen paralı asker birlikleri ile de şiddetlenmiştir.

Ancak bundan sonra, savaşın kapsamı genişletilerek ve karakteri değiştirilerek doğası değişmiştir. Hızlı, hatta yıkıcı Çarlık zaferleri, Livonya'nın diğer komşularını savaşa sokmuştur ve komşuları da bu dağılmış devlet içindeki topraklardan kendilerine pay çıkarmak istemişlerdir. Danimarka kuvvetleri 1560'ta, İsveçliler 1561'de gelmiştir; Litvanya aynı yıl güney Livonya'ya olan ilgisini beyan etmiş ve 1562'de Riga'yı kanatları altına almıştır. Etkili bir şekilde, Livonya yakındaki dört güç arasında bölünmüştür. Sonuç olarak, çatışma hiddetli bir bölgesel savaş haline gelmiş ve bu da birçok cephede savaşan Çarlık ordusuna yeni ve daha büyük askerî baskılar yöneltmiştir.

Livonya'nın kuzey kesiminde Danimarka ve İsveç arasındaki uzun süredir devam eden düşmanlık, faaliyet biçimini yönlendirmiştir. Danimarka, kralın kardeşi için Livonya kıyılarındaki Osel Adası'nı satın almıştır. Satın alma talebinde bulunmak için, Danimarka kuvvetleri Estonyalı köylülerin başlattığı ciddi bir isyanı bastırmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, 1561'de İsveç, Reval ve Pärnu kasabalarını ve günümüz Estonya'sının çoğunu koruma hakkı olduğunu iddia etmekteydi. İki İskandinav gücü arasındaki uzun soluklu düşmanlıklar, 1563'ten 1570'e kadar süren yedi yıllık bir savaşı ateşlemiştir. Rusya Çarlığı İsveç'le ittifak kurmuştur ve Çarlık'ın uzun süredir düşmanı ve komşusu olan Lehistan- Litvanya birliği, Danimarkalıları desteklemek üzere Lübeck' e katılmışlardır. Hem Lehistan-Litvanya hem de Rusya Çarlığı, öncelikle Livonya ve daha güneyde birbirlerine karşı mücadele etmekteydi ve ikisi de İskandinav çatışmasında da pek bir eylemde bulunmamıştır. Uzun vadede Yedi Yıl Savaşı, İskandinav devletlerin sürdürülebilir bir kara ve deniz savaşında mücadele etme becerilerini geliştiriyor olması yönünden, her iki taraftaki somut kazançlara nazaran daha önemli olmuştur.

Daha güneyde Litvanyalılar, 1561-62'de Livonya Haçlı Şövalyeleri Düzeni'nin dağılışını yönetmişler; Riga'yı ve Düzen'in güney topraklarını Litvanya koruması altına almıştır. Moskova ve Litvanya çatışmaya hazırlanırken, her biri arkasında bir koalisyonla savaşmayı ummaktaydı. Sınır çatışmaları ve akınları vardı. 1561 ve 1562'deki seferler sonuçsuz kalmıştı. Ardından, Rusya Çarlığı 1562 yılının aralık ayında Litvanya'daki Polotsk şehrine yönelik büyük bir sefer başlatmıştır. Şehir, Livonya'daki Çarlık ordusunun akıbetini belirlemeye yardım edecek şekilde stratejik bir konumdaydı. Ayrıca, zengin ve kalabalık bir bölgeydi. Hanedan iddiaları da büyük ölçüde saldırıyı haklı çıkarmaktaydı. Polotsk, İvan'ın Kiev topraklarına yönelik iddialarının bir parçasıydı ve Litvanyalılar ve Lehistanlıları taç giyme töreninden beri İvan'ın "çar" unvanını kabul etmeyi reddetmekteydi. Kazan'ın fethindeki duruma benzer şekilde saldırının dini önemi ilan edilmişti.

HARİTA 4 *1533-98, Muscovy'nin Genişlemesi*

(Gilbert, Martin, *Rus Tarihi Atlası*ndan adapte edilmiştir (Marboro Books, 1989)

Bu başarılı Çarlık seferinin detayları, günümüze ulaşan tarihi kayıtlar ve hareket halindeki Çarlık ordusunun asker sayısını belirten ilk resmi sayılar sayesinde alışılmadık derecede zengindir. Bu kuvvetler 31.500'den fazla askerdir. Birliklerin yaklaşık beşte biri Rus değildi; diğerlerinin yanında, Kazan Tatarları, Astrahan ve Nogay Ordası mensubu birlikler, Çarlık ordusunun ayrılmaz bir parçası olarak savaşmıştır. Seferin liderleri arasında seçkin Tatarlar da vardı. Tatarlara eşlik eden saray mensubu boyar "muhafızlar" olsa da Tatarların tam komuta yetkilerini kullandıkları görülmekteydi. Tatar birlikler hem öncü birlikler hem de savaştıkları askerleri dehşete düşüren hücum birlikleri olarak kullanılmıştır; böylelikle, Livonya'daki savaşa katılmaları onları topraklarında olası yıkıcı eylemlerde bulunmaktan da alıkoymuştur. Ordunun geri kalanı, Moskova'dan ve 17 diğer bölgeden gelen toprak sahibi süvarileri içermekteydi. Ordunun yaklaşık %38'i-12.000 silahşor ve topçu-sözleşmeli askerlerdi. İvan'ın önderliğinde, üç topçu birimi içeren yedi bölüme sahip kuvvetin tamamı, Velikie Luki'den harekete geçmiştir. Mühendislik ve lojistik iyi organize edilmişti; kuşatma birlikleri için ön tedarik hazırlıkları bile düşünülmüştü. Başka nedenlerde de devam eden ağır askerî yoğunluğa rağmen ordunun önüne köprüler inşa edilmiş, kuleler ve topçuları sırayla öne doğru getirilmişti.

Çarlık süvarileri Polotsk çevresindeki kırsaldaki Litvanyalıların kontrolünü çabucak ele geçirmiştir. Şehrin çevresindeki savaş alanında, barut birlikleri hayati bir rol oynamıştır. Silahşorlar ve topçular, bir adada ve Dvina akarsuyunun kıyılarında konuşlandırılmış, şehirden gelen bombardımanlara cevap vermiş ve kuşatma ordusunun Merkez Bölümü'ne, yapacağı saldırılarda koruma sağlamıştır. Nehir yakınlarındaki sağlamlaştırılmış bir kuleye ateş açmışlar ve daha sonrasında Polotsk kasabasının ele geçirilmesinde de etkili olmuşlardır.

Kasaba düştükten sonra ana kale, Litvanya yardım ve takviye desteği sağlayamıyor olsa da savaşmaya devam etmiştir. Çarlık ordusu topçuları bombardımana yeniden başlamış ve bir hafta içinde kuşatma sona ermiştir. Rusya Çarlığı garnizon birliklerine hoşgörülü davransa da, kasabanın ordu tarafından yağmalanması ve yakılması, Ortodoks olmayan ibadet yerlerinin yıkılması ve çok sayıda erkek, kadın ve çocuğun esir alınmasına dair kayıtlar mevcuttur. İki aylık kış görevinden sonra İvan ve ordu Moskova'ya dönerken, bir garnizon geride bırakılmıştır. Rusya Çarlığı askerî liderliği altında, kale duvarları yenilenmiş ve mevcut duvarlara yeni dış kaleler eklenmiştir. Polotsk'un ele geçirilmesi, Çarlık ordusunun uygun koşullarda iyi planlanmış, uzman ve kısa bir kuşatma yürütme kabiliyetini güzel bir şekilde göstermektedir.

Ancak, Polotsk'un alınması, birden fazla cephede devam eden savaşın vermeye başladığı zararlarla birlikte Çarlık başarılarının sona ermesini işaret eder. İvan Livonya fetihlerini korumak için savaştıkça, kayıplar ve aksilikler artmaya başlamıştır. Bu arada Litvanya, savaşa para dökmeye devam ederek, karşılık verme kapasitesini arttırmıştır. 1564'te Çarlık birlikleri, liderlik nedeniyle yaşanan aksaklıklar nedeniyle Orsha/Orsza (Polotsk'un güneydoğusu) yakınlarındaki Ulla Nehri'ndeki Litvanyalılara karşı bir mücadeleyi kaybetmiştir. Bunu, Kazan seferinin politik olarak öne çıkan ve başarılı bir generali olan Prens Kurbsky'nin Litvanya'ya firar etmesi izlemiştir. Litvanya'ya karşı bir başka büyük kayıp 1565'te Chashniki'de gerçekleşirken, Moskova'nın güney sınırlarına karşı büyük Kırım akınları devam etmiştir.

Askerî olayların daha da kötüye gitmesine rağmen Rusya Çarlığı, dikkatini iç olaylara yöneltmek zorunda kalmıştır. Belki de Litvanya'daki kayıpların alevlendirdiği bir anlık öfkeyle İvan, sarayını reddetmiş ve başkentten ayrılarak yaklaşık 96 kilometre (60 mil) uzaktaki Aleksandrova Sloboda kasabasına gitmiştir. Tebaasını dehşete düşüren bir hamleyle, kısa bir süre sonra krallığını iki parçaya ayırmıştır. Şahsen yönetmeyi seçtiği topraklar olan *opricnina*yı, krallıktan ayırmış ve birçok toprak sahibinin mülkünü almıştır. İvan’ın vesayeti altında, *opricnina* nihayetinde 15.000 silahşor ve Kazak içeren kendi yönetimini ve ordusunu kurmuştur. Bu sırada, Rusya Çarlığı’nın geri kalanı olan *zemshchina,* ayrı olarak yönetilmiştir. Bunu izleyen dehşet dahilinde, *opricnina* güçleri İvan'ın ihanetinden şüphelendiği Çarlık mensuplarına çevrilmiştir. 1570’te bu güçler, Novgorod’un vahşice yağmalanması için kullanılmıştır.

Moskova’nın Litvanya savaşındaki konumunun, bu yoğun iç anlaşmazlık döneminde kötüleşmesi şaşırtıcı değildir. İç sorunlara, dış sorunlar eşlik etmiştir. Litvanya Büyük Dükalık’ı, 1569 yılında Lehistan-Litvanya Milletler Topluluğu olmak üzere Lehistan Krallığı ile birleşmiştir. Ne dezavantajı ne olursa olsun bu birlik Litvanyalılara, daha zengin ve kalabalık Lehistan’ın askerî kaynaklarına daha doğrudan erişim sağlamıştır. Rusya Çarlığı’na karşı İsveç-Milletler Topluluğu iş birliği olasılığı belirmiş ve Çarlık’ın askerî konumu, yukarıda tartışıldığı üzere Osmanlılar Astrahan’a 1569 saldırısını başlattığında daha da tehdit edilmiştir.

Dikkat çekici bir şekilde, Rusya Çarlığı iç karışıklığa rağmen askerî bir tepki verebilmiştir. *Zemshchina*, güney sınırını *opriçnina* güçleriyle savunma sorumluluğunu paylaşmıştır. Benzer şekilde, *zemshchina* batıya doğru Litvanya ve Livonya'ya karşı orduları organize eder, masraflarını öder ve gönderirken, bölgede *opriçnina* kuvvetleri de görev yapmıştır. Bu işbirlikçi askerî çabalar, askerî yetersizlik veya yolsuzluktan ziyade iç karışıklıktan dolayı başarılı olamamıştır. İvan, amaca uygun olarak Danimarka Kralı'nın Osel'deki küçük erkek kardeşine Livonya'yı Rusya Çarlığı vasalı olarak yönetmesini önermiştir. Ancak Çarlık birlikleri, küçük kardeşin liderliğinde etkisiz kalmıştır. İvan daha sonra Baltık Denizi'nde bir paralı asker donanması oluşturarak Rusya Çarlığı’nın çabalarına yardımcı olmak için Danimarkalı bir korsan gemisi kiralamıştır; birkaç gemiyi ele geçirdikten sonra bu hadise, Danimarka Kralı'nın amiral olacak askerin tutuklanmasıyla hızla sona ermiştir.

1571'de Kırım Hanlığı, Rusya Çarlığı’nın güney sınırında bir akın başlattığında askerî durum, dibe vurmuştur. Tetikteki ortak *opriçnina-zemshchina* kuvvetlerinin saldırıyı durdurma çabalarında neden başarısız olduğu tam olarak bilinmemektedir. Birçok faktörün sonucu olması muhtemeldir: birlikler demoralize edilmiş, ortak komutaları karışıklığa neden olmuş olabilir, politik bozukluklar da kesinlikle askerî müdahaleyi kısıtlamıştır. Osmanlı derebeyinde hayranlık uyandıracak şekilde Kırım Hanı savunmaları atlatmış, kuzeye Moskova'ya yönelmiş ve evine dönmeden önce şehrin çevresini kuşatmıştır. Bu, İvan'ın daha fazla yıkımı engellemek için Astrahan’ı ve belki de Kazan'ı terk etmeyi düşündüğü andır.

Moskova'nın kapılarına dayanan Kırım akıncıları, İvan'ın istikrarsız davranışları durmasa da 1571-72'de *Oprichnina*'yı resmi ve hızlı bir sona sürüklemiştir. Yeniden bir araya gelen hükümetin ilk askerî çabaları, güneydeki sınır savunmalarında bir reform ve Livonya’daki Litvanya'ya karşı ciddi askerî faaliyetlerin yenilenmesiydi. Rusya Çarlığı, birçoğu güneyde kuvvetlendirilmiş hatlarda bulunan kalıcı garnizonlarla 22 kale şehrine sahipti. Birlikleri çok sayıda sözleşmeli asker içermekteydi: silahşorlar, topçular, geçit bekçileri ve Kazaklar. Bu askerler, “kuşatma görevinde” pomestye süvarileri tarafından desteklenmiştir.

Sadece küçük arazi hibesi olanların veya çok uzaklarda hizmet veremeyenlerin atandığı "kuşatma görevi" birlikleri, statüsü ve ekonomik durumu sözleşmeli Kazaklara en yakın olan ve pomestye sahiplerinin en yoksulları olan birliklerdi. Güneydeki kalelerdeki görevin olağan dışı doğası, 1571 yılında uzmanlaşmış bir sınır hizmetinin oluşturulmasıyla güçlendirilmiştir. 1 Nisan'dan kışın başlangıcına kadar muhafızların altı haftalık görev rotası, tüm büyük kalelerde oluşturulmuştur. Muhafızlar, Tatar teşebbüslerine dair işaretleri gözleyen ve savunma hatlarının güneyinde uzun, önceden belirlenmiş güzergâhlarda seyahat eden devriye birimleri tarafından desteklenmiştir. Devriye birimleri, sınırın hemen hemen her kesiminden neredeyse günlük olarak geçecek kadar çok sayıda idi. Devriyeler ve muhafızlar gerektiğinde yerel garnizonlara alarm vermiş, yerel nüfusları kendilerini korumaya almaları için uyarmış ve düşmanla savaşmak için savunma hattı boyunca mevsimsel olarak stratejik noktalara gönderilen süvari birimlerini çağırmışlardır. Özel yerel muhafızların ve devriyelerin oluşturulması tek başına güney sınırını savunmak için yeterli olmasa da bu sınır boyunca güvenliği önemli ölçüde arttırmışlardır. 1572'de hâlâ savunulmayan bir sınırla karşılaşmayı bekleyen Kırım Hanı, yeniden saldırmıştır. Molodi'de dikkatle konuşlanmış bir Çarlık savaş düzeni saldırıyı başarıyla püskürtmüş ve Han'ın İstanbul'daki saygınlığını baltalamıştır.

Rusya Çarlığı'nın 1577'den sonra Livonya Savaşı'na yeniden artan ilgisi, sınırlı bir başarı ile karşılaşmıştır. Rusya Çarlığı'nın asker ve kaynakları toplama kabiliyeti sonsuz değildi; savaşa döndüğünde, yeniden canlandırılan bir Litvanya'dan ziyade Livonya'da savaşacaktı. 1572'de bir Çarlık seferi Wittenstein'ı (bugünkü Estonya'da) yeniden alırken, Rus vasalı Kral Magnus, Reval şehrini etkisiz bir şekilde kuşatmıştı. 1575'e gelindiğinde Rusya Çarlığı, Parnu'yu ele geçirmiş ve orta Livonya'nın çoğunu harap etmişti. Akabinde Rusya Çarlığı, Dünaburg, Kokenhausen ve Lehistan Livonya'sındaki diğer kasabaları fethetmiştir. Reval, Riga ve Osel'in dışında pek az yer Çarlık işgalinin dışında kalmıştı.

Bununla birlikte, 1576'da diğer güçler tekrar savaşa girmiştir. İsveçliler, Reval noktalarındaki çabalarını ikiye katlamışlartır. İsveçli birlikler Parnu yakınlarındaki Çarlık güçlerini yenip, daha sonra 1581'de Narva ve İvangorod'u alarak, Çarlık sınırında hızlı ve beklenmedik bir saldırı gerçekleştirmişlerdir. Kral Magnus, Livonya kasabaları komşularının yerine kendisinin yönetimini seçince kısa süreliğine yeniden güçlenmiştir. Uzun bir hükümdarsız dönemden sonra Stephen Batory, yeni birleşik Lehistan-Litvanya Milletler Topluluğu'nun kralı seçilmiş ve Lehistan Rejimi, İvan'a savaşı tekrar desteklemek için para vermiştir. Milletler Topluluğu kısa süre içinde, yerel sakinlerini memnun edecek şekilde Çarlık garnizonlarını, fethedilen kalelerden bazılarını bırakmaya zorlamıştır.[67] 1579'da Batory, Polotsk'u geri almış ve kuvvetlerini hızla Rusya Çarlığı kasabalarına çevirmiştir. Litvanya liderliğindeki bir ordu, Velikie Luki'yi küçük bir Çarlık garnizonundan almıştır.[68] Kholm 1580'de düşmüş ve Stephen Batory, İsveçlilerin daha kuzeyde Rusya Çarlığı'na saldırdığı sırada 1581-82'de Pskov'u beş ay süresince kuşatmıştır.

Askerî yönetimi dikkat çekici bir şekilde 1577'den 1582'ye kadar çalışmaya devam etmesine rağmen, Rusya Çarlığı tükenmişti. 1550'lerin ortalarından beri neredeyse aralıksız savaş halindeydi. Livonya'ya müdahaleleri ilk başta aralıklı olmasına rağmen, Moskova'nın savaştaki yokluğu iyileşme ve yenileme dönemlerini temsil etmemişti. Aksine, Livonya mücadelelerindeki durağan dönemlerde, Moskova yeni sınırları boyunca garnizonlar koymuş, Kazan'da isyanlarla savaşmış ve Kırım'dan 20'den fazla önemli saldırıyla karşı karşıya kalmıştır. Her türlü askerî hizmet için yoğunlaşan talepler, pek çok cephede devam eden savaşın neredeyse kaçınılmaz sonucuydu. Savaşın hızlanan baskıları, *Opriçnina*'nın siyasi

uyuşmazlıkları ve ekonomik karışıklığı ile birleşmişti. Terör ve ona eşlik eden siyasi kargaşanın etkisi, daha az görünür sorunları derinleştirmiştir. 16.yüzyılın ortalarında zengin ticaret dönemi, dik bir düşüşe geçmiştir. Toprakları *Opriçnina* için alınan bazı toprak sahipleri Kazan'a yerleştirilmiş, ancak daha sonra geri gönderilmiştir. Livonya'da yeni fethedilen toprakların Çarlık mensuplarına verilme hızı, pomestye süvari kuvvetlerini desteklemek için kullanılan hali hazırdaki verimli toprakların yetersiz olduğunu göstermektedir. Merkez Rusya'daki toprak sahiplerinin ekonomileri, 1570'lerin ortalarında ve sonlarında, mülklerini yönetmek yerine yıllarca süren savaşlara giden mülk sahiplerinin neden olduğu etkiyi hissetmekteydi. 1570'lerin sonlarına gelindiğinde, aşırı vergi ödemekteki ve üzerlerinde aşırı yük olan köylüler, kendilerini köleliğe satmaya ya da sınırlara doğru kaçmaya başlamıştı. 1580'den sonra, göçleri engellemek için köylü hareketi üzerinde sınırlamalar getirilmiştir. Kaçışlar devam etmiştir; kendileri de fakirleşen bazı toprak sahipleri de ilerleyen yıllarda köylüleri takip edeceklerdi.

Askerî sonuçlar öngörülebilir ve maliyetliydi. Süvari kuvvetlerinin omurgası olan pomestye toprak sahipleri, sistematik olarak içtimalarda bulunmamışlardır. İçtimaya katıldıklarında da pek azı katılımda bulunmuş ve çoğu bölgeyi terk etmiştir; bu, hükümeti onları aramak için asker göndermeye zorlamıştır. Mevcut süvarilerin toplam sayısı azalmıştır. Livonya ve Litvanya'da Moskova, savaşın ikinci bölümünde silahaltındaki erkekler arasında artan bir yüzdeyi temsil eden Tatar ve diğer gayri Rus birliklerle sayılarını mümkün olduğunca yüksek tutmaya çalışmıştır. Kazakların, silahşorların ve diğer sözleşmeli askerlerin oranları da artmıştır, ancak Rusya Çarlığı bu askerlerin artan sayıları için ödeme yapacak kaynaklara sahip değildi. Yine de başlangıçta 1580'te Pskov'u savunmak için toplanan askerlerin yarısından fazlası sözleşmeli askerlerdir. Bu çabalara rağmen, seferlere giden ordunun genel büyüklüğü giderek azalmıştır. Komşuları için olduğu gibi, Rusya Çarlığı için de çok uzun vadeli askerî faaliyetleri sürdürmek neredeyse imkânsızdı.

1580'lerin başında Moskova, İsveç ve Lehistan-Litvanya Milletler Topluluğu'na karşı savaşında ateşkes çağrısında bulunmak zorunda kalmıştır. Rusya Çarlığı ve Milletler Topluluğu arasındaki Iam Zapolskii ateşkesinde İvan, Kral Stephen Batory'nin Pskov'a yeniden saldırmasını önlemek için Livonya'daki tüm fetihlerinden ve iddialarından vazgeçmiştir; Litvanya ile Rusya Çarlığı arasındaki eski sınır önemli ölçüde yenilenmiştir. 1583'te İsveç ile üç yıllık bir ateşkes, Moskova'ya Ingrian sahilinde oldukça küçük bir bölge bırakmış; Narva ve İvangorod ise İsveç'in elinde kalmıştır.

Çar Fyodor

Rusya Çarlığı'nın 1584'te İvan'ın ölümüyle içinde kaldığı durum, tabiri caizse felaketti. Siyasi, sosyal ve ekonomik olarak, ülke ve sakinleri derin stres altındaydı. Şaşırtıcı denebilecek bir şekilde, İvan'ın çelimsiz oğlu Fyodor (Theodore, 1584-96 hükümdarı), iddialı baş danışmanı Boris Godunov tarafından getirilen politikaların kısmi bir sonucu olarak, yaklaşık on beş yıl boyunca göreceli bir barış içinde hüküm sürmüştür.

Bu saltanatın kayda değer başarılarından bazıları askerîydi. 1590'dan sonra İsveç ve Rusya Çarlığı arasındaki mücadelenin yeniden başlaması, 1595'te Teusino'da Moskova için daha kabul edilebilir bir barışla sonuçlanmıştır. Livonya Savaşı Rusya Çarlığı için neredeyse dayanılmaz bir sonuçla sona ermişti; Lehistan-Litvanya Milletler Topluluğu savaştan galibiyetle çıkmış ve bir zamanlar zayıf olan İsveçliler önemli kazançlar elde etmişti. Ancak,

Stephen Batory'nin ölümünden sonra, liderlik krizleri hem Milletler Topluluğu'nu hem de İsveç'i meşgul etmişti; bu siyasi olaylar ve bazı Rusya Çarlığı bölgelerindeki sınırlı ekonomik iyileşme 1590-95 İsveç-Çarlık Savaşının arka planıydı. Her iki tarafta da mücadele büyük bir dikkatle yapılmış ve seferleri ateşkesler ve iyileşme dönemleri izlemiştir. Rusya Çarlığı'nın ilk saldırısı İsveç'i Baltık kıyısındaki Iama, Korpor'a ve İvangorod'dan vazgeçmeye ikna etmiştir, ancak Rusya Çarlığı Narva'yı alamamıştır. Daha sonraki bir seferde, Rusya Çarlığı Vyborg ve Åbo'yu harap etmiştir, ancak İsveç İvangorod'u geri alamamıştır. Moskova, askerî kabiliyetine dair bu kısa gösteriyle, özellikle Milletler Topluluğu'nun savaşa girme olasılığı göz önüne alındığında, yeterliliğini kanıtlamıştır. İvangorod ve Korpor'a ek olarak, Rusya Çarlığı Ingria ve Kexholm'u almıştır.

İvan'ın ölümünü takip eden yıllarda, Rusya Çarlığı'nın sınır savunmasının uzun vadeli önemi netleşmiştir. Rusya Çarlığı'nın merkezi bölgelerinde, ağır ekonomik ve askerî baskılar nedeniyle nüfus azaldıkça, hayatta bambaşka konumlarda olan insanlar, sınırlara doğru göç etmişler; bazen bunu yapmak için sosyal pozisyonlarından feragat etmişlerdir. Boris Godunov, önce vekil olarak ve daha sonra kendisi Çar olarak, yeni kalelerin inşasını emrettiğinde bu göçten faydalanmıştır. Livny ve Voronezh (1586), Elets (1592) ve Belgorod, Oskol, Valuiki ve Kromy (1593), bozkıra daha yakın güçlendirilmiş bir hattın yeni bölümlerini oluşturmuştur. Son olarak, şaşırtıcı derecede güneyde, Tsarev Borisov (1599) inşa edilmiştir. Hat, iyi güçlendirilmiş, toprak siperleri ile çevrilmiş ve yaklaşık 3.000 asker tarafından garnizonlanmıştı; 1600'de bu askerlerin yaklaşık üçte ikisi ateşli silahlara piyadelerdi. Sınırı savunmak için bir araya gelen ordu birimleri, Oka Nehri'nin en güneyinde toplanmaya başlamıştır. Garnizonlar, göçmenler ve kaçaklar bu kasabaların etrafına yerleştikçe, Çarlık yerleşim bölgesi İvan'ın ölümüyle yüzyılın sonu arasında yaklaşık 480 kilometre (300 mil) güneye doğru ilerlemiştir. Daha yavaş ve daha kesintili ancak benzer bir süreç, kale inşalarının artışının Çarlık kontrolünü arttırdığı ve güçlenen sınırı desteklediği Kazan'da da yaşanacaktı. Yeni güçlendirilmiş kasabalar, Sibirya'nın enginliklerinde daha fazla Rus adası aramışlardır.

Rusya Çarlığı'nın askerî ve tarımsal kolonileşmesinin başarıları zayıflatıcı bir tepki yarattı. Örneğin: Dinyeper Kazakları, inşaatından kısa bir süre sonra Voronej'e saldırmış ve yakmışlardır. İsyan ve itaatsizlik, 1580'lerde ve 1590'larda Kazan'da devam etmiştir ve kontrolü geri almak maliyetli olmuştur. Fyodor hükümeti, Hıristiyanlaştırma ve diğer araçlar yoluyla sadakati teşvik etme çabaları çok sınırlı bir başarıya sahip olunca, asker göndermeye başlamıştır. Hem Kırım hem de Nogay komşuları, istikrarsız biçimde olsa da bu dönemde Moskova'ya düşmandı. Örneğin Kırım, Litvanya ve Dinyeper Kazaklarına olan düşmanlığının veya Osmanlı derebeylerine olan yükümlülüklerinin gerektirdiği üzere, Moskova ve Don Kazaklarına karşı toleranslıydı. Ancak Kırım, Moskova'nın artan sınır savunmalarının olası sonuçlarının da farkındaydı. 1587-88'de ve yine 1590'ların başlarında yeni sınır güçlendirmeleri tamamlanırken, güney sınırında birbiri ardına gelen, büyük Kırım saldırıları mevcuttu. Yine 1590'larda, bir Kırım saldırısı savunma hatlarını aşmıştır. Kırım kuvvetleri Moskova'ya ulaşmış ve mahallelerini yakmıştır, ancak şehrin surlarına saldırmak yerine geri çekilmiştir. Bu, Kırımlıların başkente bu kadar yakına gelebileceği son seferdi. Ancak 1590'larda Moskova, Hanlığa ödemelerini sürdürmeyi kabul etmiştir.

Yoksa Askerî Bir Kriz mi?

Tarihsel bir bakış açısı ile 16. yüzyılın sonlarındaki askerî olayların Rusya Çarlığı'nı iki karmaşık problemle yüzleşmeye zorladığı açıkça görülmektedir. Bunlardan biri, Çarlık imparatorluk sınırlarına genişlerken devlete çok büyük fayda sağlayan, birbirine geçmiş siyasi ve askerî örgütlenmenin karakterize ettiği hizmet devletinin son zamanlardaki düzensiz işleyişi olmuştur. Temel yapıları devam etse de Çar'ın boyarlar ve hizmet prensleriyle istişare ettiği saraydaki siyasi denge, IV. İvan altında ciddi bir bozulmaya uğramıştır: bu bozulma, çekişmeli bir naiplik, İvan'ın oldukça istikrarsız siyasi eylemleri, yönetime yönelik yeni bir vurgu, Toprak Meclislerinin varlığı ve boyar gücündeki değişimdir. Fyodor'un zamanında dengeli bir liderliği geri kazanmak için harcanan çabalar, varis yokluğu nedeniyle baltalanmıştır.

Aynı derecede önemli olan bir başka durum, mahkemenin hiyerarşisini tabandan yukarı doğru devam ettirmiş olan temel siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki değişikliklerdi. Bunlar, Çar'a hizmet karşılığında verimli toprak ve elit statünün simbiyotik bir değişimi üzerine kurulmuştu. Pomestye, bunun temel yapı taşı, pomestye süvarileriyse sonucuydu. Livonya Savaşı'nın yapısı ve süresi, İvan'ın düzensiz siyasetinin etkileriyle birlikte, bu değişimin temelini sarsmıştır. İlk olarak, talebi karşılamak için yeterli verimli arazi yoktu. Pomestye süvarilerinin sadece bir oğlu babasının topraklarını alabilirdi. Diğer oğullar genellikle devletten kendi pomestyelerini alırlardı. Büyük ailelerin oğulları, aile topraklarını (*votchina*) özgürce ve net bir şekilde miras alırdı; ancak birçoğu, kuşaklarca kişisel topraklarını her çocuk için parsellere böldükten sonra, pomestye topraklarının ek desteğine de ihtiyaç duymaktaydı. Sahipsiz pomestye arazileri için yoğun rekabet, bir süre askerî fetihlerin getirdiği yeni arazi stoku ile dengelendi. Ancak, *Opriçnina*'nın olayları ve Livonya Savaşı'nın başarısızlığı, kısmen yeni toprak tedarikini keserek sorunu şiddetlendirdi. 1560'ların başları kadar erken bir dönemde, kendi toprak hibesini beklerken bir erkek kardeşinin veya babasının topraklarından geçinen topraksız pomestye süvarileri mevcuttu.

Arazinin kendisi, arazi alanının büyüklüğü, tek sorun değildi. Sistemin çalışması için, uygun tarım arazileri, tarlalarda çalışacak köylülere ihtiyaç duymaktaydı. İş arzının sürdürülmesi, düzenli nüfus artışı ve pomestye tarlalarında çalışmaya istekli köylüler gerektirmekteydi. Livonya Savaşı köylüler üzerinde ciddi ekonomik baskılar yaratmıştır; çünkü hem silahşorları, topçuları, kale binalarını desteklemek için hem daha yüksek vergiler hem de pomestye toprak sahiplerine sık ve uzak seferlerde destek için özel talepleri de beraberinde getirmiştir. Bu baskı *Opriçnin*a'nın düşüncesiz yıkıcılığıyla beraber, çoğu köylünün, toprak sahiplerinin topraklarında çalışma kabiliyetini yok etmiştir. Köylüler kaçmış, merkez ilçeleri terk etmiş; daha zengin mülklere, yeni açılan güney bölgelerine, ya da belki de Çarlık sınırlarının ötesine geçmiştir. Köylü kaçışlarının toprak sahipleri üzerindeki etkisi tek tip olmamıştır. Köylüler, baskının daha fazla olduğu küçük mülkleri terk etmede çok hızlıydılar. Koşulların önemli ölçüde daha iyi olduğu (yakınlardaki) daha büyük mülkleri tercih etmişlerdir.

Ne yazık ki sonuçlar askerî olarak çok tutarlı olmuştur. Birçok sıradan pomestye süvarisi, hatta uygun mülklerle savaşlara girenler bile, 1570'lerin sonlarına gelindiğinde askerlik hizmetini sürdürememekteydi. 1570'ler ve 1580'lerde bazıları kendileri çiftçilik yapmak için ya da kalan emekçilerinin ayrılmasını önlemek için evlerinde kalmışlardır. *Pomeshchiki*'yi ya da köylüleri cezalandırmak pek de fayda sağlamamıştır. Köylü hareketi resmen kısıtlandığında, artık çok geçti ve daha küçük mülklerin durumunu çözememekteydi.

Son olarak, 1590'ların kısa süreli temyizi bile, 1600'deki mahsul sorunları ve kıtlıklarla baltalanmıştır.

Sosyo-politik etkilerin yanında, askerî etkiler de vardı. Pomestye, toprak ve köylüler olmadan, *deti boiarskie* ve *dvoriane* kalıtsal elit statüsünün standart belirteçlerinden yoksundu. Aynı zamanda, hizmet etmek, duruşlarını geri kazanmak, hatta kendilerini geçindirmek için gerekli araçlara da sahip değildi. 1600 yılı yaklaştıkça, birçoğu servetlerini geri almak için güneydeki kalelere doğru veya sınır ötesindeki Kazak yerleşimlerine gitmeye başlamış ve burada dengesiz, silahlı ve memnuniyetsiz mültecilerden ve uzun süreli bölge sakinlerinden oluşan bir başka grupla karşılaşmışlardır.

Bu koşulların birleşiminin, 16. yüzyılın sonuna doğru Rusya Çarlığı'nın temel askerî değerlerinin yeniden gözden geçirilmesine sebep olduğu net değildir. Şöyle ki, elit Çarlık mensupları, pomestye birliklerinin bazı durumlarda güvenilmez veya uygunsuz olduğunu kesinlikle düşünmüşlerdir; bir kısmı, genel olarak pomestye süvarilerinin değerini sorgulamıştır. Sadece tehdit yaratan siyasi durum değil, aynı zamanda Doğu Avrupa'daki herhangi bir süvarinin askerî faydaları da yerleşik ilkelerin sorgulanmasına engel olmuştur. Süvari saldırıları, taarruzlara dair kilit bir unsurdu. Süvariler, sınır akıncılarına karşı savunmada bulunmuş; ama aynı zamanda keşif yapmış, harap halindeki savaş alanlarının ötesinde araştırma yapmış ve geçtikleri yerlerdeki ekonomik mal varlığını yok etmişlerdir. Hareketlilik, savunulabilir noktaları ve askerî hedefleri nehir harekâtından bağımsız olarak 1.500 kilometre (950 mil) aralıklı olabilen bir devlet için paha biçilmezdi. Süvarilerin önemi hakkındaki Çarlık içgüdüsü, Doğu Avrupa'da savaşan diğer hükümetler tarafından da paylaşılmıştır. Süvariler, İsveç, Osmanlı ve Lehistan–Litvanya ordularının yanı sıra Moskova'nın ordularının neredeyse yarısını yüz yıl daha temsil etmeye devam etmiştir. Böylece, maliyet, askerî etkinlik ve hiç şüphesiz durağanlık konuları, özellikle pomestye tarzı süvarilere olan bağlılığın devamını teşvik etmiştir. Çarlık süvarilerinin birlikleri neredeyse her yıl Tatar akıncılarıyla yüzleşmek için toplanmıştır. Bu gibi durumlarda, hız, hareketlilik ve mevsimsellik uygun özelliklerdi. Kısa süre öncesinde, özellikle Livonya Savaşı'nın ilk yıllarında değerlerini kanıtlamışlardı. Eğitimi, hayat boyu kendi mülkünde avlanmayı kapsayan, becerikli ve kendine yetebilen bir süvari okçusu, maaşları ve teçhizatı devlete pahalıya mal olan eğitimli bir askerîn elinde, yavaş yüklenen bir tüfek tarafından ateşlenen her bir mermi başına birkaç atış yapabilirdi. Birçok durumda, 1600'de bile, Rusya Çarlığı başka bir tür süvari disiplini veya süvarilerin barut silahları taşımasını (ateşli silah taşıyan süvariler ayrı olarak listelenerek ve barut alarak desteklenseler de) istememekteydi.

Bununla birlikte, pomestye ordusuna yapılan diğer yenilikler ve eklemeler, 16. yüzyılın sonlarında sadece önemli olarak kabul edilmekle kalmamış; daha fazla fon ve dikkat gerektirmiştir. Kale yapımı, savunma düzenlemeleri ve topçuluk üretimi ordunun başarılarını önemli ölçüde arttırmıştır. Yaya birlikler, özellikle de tüfek kullanımı konusunda eğitilmiş olanlar, kitlesel ateş gücü (taktik manevra kabiliyeti olmasa da) sunarak Çarlık yatırımını zengin bir şekilde ödüllendirmiştir. Bu birlikler, Livonya Savaşı sırasında sınır garnizonlarında olduğu gibi, askerî stres altında da genellikle güvenilir ve esnek olduklarını kanıtlamışlardı. Ancak, siyasi ve ekonomik kriz, 16.yüzyılın sonuna gelindiğinde Çarlık ordusundaki yerlerinin yeniden değerlendirilmesini engellemiştir. *Streltsy* piyadelerinin organizasyonu ve savaş kapasiteleri, baskın pomestye formları ile oldukça uyumlu olmuştur. 16. yüzyılın sonlarında Çarlık hükümeti de pomestye askerlerini bu tür görevlerde kullanmak için siyasi açıdan maliyetli bir girişimde bulunmamıştır. Bunun yerine, tamamen yeni, düşük statülü birlikler

kurulmuştur silahşorlara, topçular ve bazı Kazakların da dahil olduğu sözleşmeli askerler. Bu birliklerin orta düzeydeki statülerine çok az önem atfedilmiştir, ancak birliklerin askerî önemine dair Rusya Çarlığı'nın bilinci, yüzyılın ikinci yarısı boyunca askerlerin artan sayılarıyla görülmüştür. Bununla birlikte, devletin kaynakları yüzyılın sonuna doğru azaldıkça, Rusya Çarlığı bu değerli askerlere, başlangıçta aldıkları nakit ve türdeki maaşları değil, vergi muafiyetleri ve topraklara erişim gibi daha eski yollarla ödemek zorunda kalmıştır. Önemli anlarda, böyle tedbirlere, potansiyel olarak zararlı olabilecekse de devam edilmiş ve hatta özellikle garnizon hizmeti için kullanılan sözleşmeli birlikleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

16. yüzyılın sonlarında Çarlık sarayı, karşılaştığı siyasi (ve askerî) krizlerin ciddiyetini görmekte zorluk çekmemişti, ancak mali ve ekonomik kaynakları ciddi bir baskı altındaydı. Bu koşullar altında, Rusya Çarlığı askerî durumunu derhal iyileştirmek veya ordusunu daha da güçlendirmek için gerekli kapasiteden yoksundu. Silahşorlara ticari ayrıcalıkları vermek veya köylü hareketini durdurmaya çalışmak gibi geçici önlemler, yalnızca kısa vadeli fayda sağlamış ve bunlardan bazıları da uzun vadeli zarar vermiştir. Artık neredeyse ölü denebilecek Rusya Çarlığı kraliyet soyundaki büyük veraset sorunu çözülene kadar Çarlık, dönüşümsel değişiklikler yapmak için gerekli siyasi iradeye sahip olamayacaktır.

Notlar

1 Russian History, cilt. 46 no. 2 (1987) örneğin, böyle bir tartışma içerir. Daha güncel olarak, bkz. in Isabel de Madariaga, İvan IV. First Tsar of Russia (New Haven, 2005), x–xv.

2 Bkz. A. Baiov, Kurs istorii Russkogo voennogo isskustva, cilt 1 Ot nachala Rusi do Petra (St Petersburg, 1909), 69–70, on the changing kinds of servicemen under İvan IV.

3 Richard Hellie, Enserfment and Military Change in Muscovy (Chicago, 1972), 267. Hellie, 161, and John H. L. Keep, Soldiers of the Tsar. Army and Society in Russia, 1462–1874 (Oxford, 1985), 60, argue that military needs motivated the introduction of the strel'tsy. M. R. Brix, Geschichte der alten russischen Heeres-Einrichtungen (Berlin, 1867), 93, over-emphasizes their role as a political counterweight to the pomeshchiki.

4 Hellie, Enserfment, 267; Thomas Esper, 'A 16th-Century anti-Russian Arms Embargo', Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 15 (1967), 182–3.

5 Hellie, Enserfment, 156–7; A. V. Chernov, Vooruzhennye sily Russkogo gosudarstva v XV–XVII vv. s obrazovaniia tsentralizovannogo gosudarstva do reform pri Petre I (Moscow, 1954), 100; Evgenii Andreevich Razin, Istoriia voennogo iskusstva, cilt 2 (Moscow, 1955), 400–1.

6 The baggage train that followed Moscow's army to Polotsk-Orsha in 1564 included only 5,000 vehicles for 17–18,000 men. This average of one cart per three or four men is surprisingly close to the Tatar standard of one cart for every five men. L. J. D. Collins, 'Military organization and tactics of the Crimean Tatars in the sixteenth and seventeenth centuries', in V. J. Perry and M. Yapp, eds, War, Technology, and Society in the Middle East (Oxford, 1975), 259.

7 V. V. Kargalov, 'Oborona iuzhnoi granitsy Russkogo gosudarstva v pervoi polovine XVIv.', Istoriia SSSR cilt 17, no. 6 (1973), 141; Jaroslaw Pelenski, Russia and Kazan. Conquest and Imperial Ideology (1483–1560s) (The Hague, 1974), 52.

8 PSRL, cilt 20 kısım 2, 473–5, 477; also cited in AN SSSR II Istoriia Tatarii v materialakh i dokumentakh (Moscow, 1937), 113–15.

9 Kısım 3, bölüm 'Lineaments of empire', 78–85, offers a more detailed example.

10 Razin, Istoriia, cilt 2, 355; Istoriia Tatariia, 123. Forward garrisons still were not commonplace, but the Lvov chronicle explicitly states that this was the purpose of Sviazshk. PSRL, 20/2, 497; Istoriia Tatariia, 114.
11 D. I. Bagalei, Ocherki po istorii kolonizatsii stepnoi okraine (Moscow, 1887), 36; V. P. Zagorovskii, Belgorodskaia cherta (Voronezh, 1969), 23.
12 A. V. Chernov, 'Obrazovanie streletskogo voiska', IZ, cilt 38 (1951), 283–4, points to the probability that there were some musketeers at Kazan earlier (1646–7).
13 Geoffrey Parker, The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800, 2nd ed. (Cambridge, 1996), 18.
14 Dobrynichi; bkz. Kısım 4.
15 Chernov, Vooruzhennye, 46–50, 82–5; Hellie, Enserfment, 162–3.
16 M. I. Markov, Istoriia konnitsy, 5 cilt (Tver, 1886–96), cilt 3, 110, cited in Hellie, Enserfment, 161.
17 PSRL, cilt 20 no. 2, 519; Istoriia Tatariia, 120–1.
18 A. A. Zimin, 'I. S. Peresvetov i ego sochineniia', in A. A. Zimin and D. S. Likhachov, eds, Socheneniia I. Peresvetova (Moscow, 1956), 175.
19 Chernov, Vooruzhennye, 86–91; Baiov, Kurs istorii, 68, 70; Zagorovskii, Belgorodskaia, 29–30.
20 P. N. Miliukov, Gosudarstvennoe khoziaistvo v pervoi chetverti XVIII stolietiia i reforma Petra Velikago (St Petersburg, 1905), 42–67.
21 Chernov, Vooruzhennye, 84–5.
22 H. W. Dewey, 'The Decline of the Muscovite namestnik', Oxford Slavonic Papers 12 (1965), 37–8; 'Sudebnik 1550', in B. D. Grekov, ed., Sudebniki XV–XVI vv. (Moscow, Leningrad, 1952).
23 Marc Zlotnik, 'Muscovite Fiscal Policy', Russian History, cilt 6 (1965), 253.
24 Akty Moskovskago gosudarstva, cilt 2 no. 85; Razin, Istoriia, cilt 2, 306–7, 327–30, 338–41; Chernov, Vooruzhennye, 75–82.
25 K. V. Petrov, ed., Kniga Polotskogo pokhoda, 1563 (St Petersburg, 2004), 39.
26 Richard Hellie, Slavery in Russia, 1450–1725 (Chicago, 1982), 468.
27 R. G. Skrynnikov, İvan Groznyi (Moscow, 1975), 60; Baiov, Kurs istorii 68; Brian L. Davies, 'The development of Russian military power', in Jeremy Black, ed., European Warfare, 1453–1815 (London, 1999), 153. Regularization also solidified a socio-military ranking system, with men of three provincial grades theoretically eligible for promotion to the four grades of service from Moscow (above which were only Duma ranks). Bkz. the excellent summary in Keep, Soldiers of the Tsar, 29–34. This focus created the 'service city'.
28 P. O. Bobrovskii, Perekhod Rosii k regul'iarnoi armii (St Petersburg, 1885), 64, 66; Marshall Poe, 'Muscovite Personnel Records, 1475–1550: new light on the early evolution of Russian bureaucracy', JfGO n.f. 45 (1997), 372–5.
29 Von Staden says İvan needed his boiars for warfare. H. Von Staden, The Land and Government of Muscovy, trans. T. Esper (Stanford, 1967), 63.
30 R. B. Miuller and N. E. Nosov (eds), Zakonodatel'nye akty Russkogo gosudarstva vtoroi polovine XVI-pervoi polovine XVII veka kommentarii (Leningrad, 1986), 10–11, summarizes the literature; A. A. Zimin, 'K istorii, voennykh reform 50kh godov XVI v.', IZ, cilt 55 (1956), 347–8; Chernov, Vooruzhennye, 53.
31 Accurate land cadastres also expedited tax collection. Bobrovskii, Perekhod, 69.
32 M. G. Khudiakov, Ocherki po istorii Kazanskogo khanstva, reprint (Moscow, 2004), 22–3; map, Istoriia Tatarii, 120. Estimates of army size vary wildly. Janet Martin, Medieval Russia, 980–1584 (Cambridge, 1995), 352; Hellie, Enserfment, 270.

33 Michael Khodarkovsky, Russia's Steppe Frontier (Bloomington, 2002), 105; I. P. Ermolaev, Srednee Povolozh'e vo vtoroi polovine XVI–XVII vv. (Kazan, 1982), 26; Hellie, Enserfment, 162; S. L. Margolin, 'Vooruzhenie streletskogo voiska,' in N. L. Rubenshtein, ed., Voenno-istoricheskii sbornik (Moscow, 1948), 93.

34 Matt Romaniello, 'Absolutism and empire. Governance on Russia's early modern frontier', (Ph.D. dissertation, Ohio State University, 2003), 22–3; his handout on 'Muscovite frontiers' at AAASS roundtable, Boston, 6 Dec. 2004; Pelenski, Russia and Kazan, 268; Khudiakov, Ocherki, 130–8; Istoriia Tatariia, 157, 168–9; Ermolaev, Srednee, 26, 28, 36.

35 Khodarkovsky, Russia's Steppe Frontier, 112–13; Ermolaev, Srednee, 23.

36 Pelenski, Russia and Kazan, 265.

37 Nomadic peoples addressed İvan as 'the white tsar'. He did not use the term himself, although 'Tsar of Kazan' and 'Tsar of Astrakhan' presumably implied it. Khodarkovsky, Russia's Steppe Frontier, 44, 114.

38 Valerie Kivelson, AAASS, Boston, 6 Dec. 2004.

39 J. L. I. Fennell, ed., The Correspondence between Prince A. M. Kurbsky and Tsar İvan IV of Russia, 1564–1579 (Cambridge, 1955), 114–15, 138–9. There has been a prolonged debate over the authenticity of this correspondence.

40 Johannes Renner, Livonian History 1556–1561, trans. Jerry S. Smith and William Urban with J. Ward Jones, Baltic Studies, cilt 1 (Lewiston, NY, 1997), 103, 114; V. D. Koroliuk, Livonskaia voina (Moscow, 1954), 27–8, 44. Muscovite expeditions against Crimea were also supported by the Cossacks of the Zaporozhian Sech, who continued attacks on the Ottoman Black Sea coast even after Muscovy desisted. Chantal Lemercier-Quelquejay, 'Un Condottiere Lithuanien du XVIe siècle: Le Prince Dimitirj Vishnevckij et l'origine de la Sech Zaporogue d'après les archives Ottomanes', Cahiers du monde russe et soviétique cilt 10 no. 2 (1969), 267–70.

41 Carter Vaughn Findley, The Turks in World History (Oxford, 2005), 115.

42 P. A. Sadikov, 'Pokhod Tatar i Turok na Astrakhan v 1569 g', IZ, cilt 22 (1947), 143.

43 The current canal is 100 kilometres (63 miles) long; the Soviet building effort took from 1948 to 1952.

44 Simon Mal'tsev, 'Russian envoy in Ottoman captivity', in Sadikov, 'Pokhod', 147.

45 Halil Inalçik, 'The origin of Ottoman-Russian rivalry and the Don-Volga canal', Ankara Üniversitesi Yilligi I (1946–7), 61–91; Sadikov, 'Pokhod', 152.

46 D. L. Smith, 'Muscovite Logistics', Bkz.R, cilt 71 (1993), 42 n. 20. For an eighteenth-century Russian example bkz. Bruce W. Menning, 'G. A. Potemkin and A. I. Chernyshev', in David Schimmelpenninck van der Oye and Bruce W. Menning, Reforming the Tsar's Army. Military Innovation in Imperial Russia from Peter the Great to the Revolution (Cambridge, 2004), 277.

47 Khodarkovsky, Russia's Steppe Frontier, 117; G. D. Burdei, 'Molodinskaia bitva', Uchenye zapiski instituta slavianovedeniia, cilt 26 (1963), 63; Halil Inalçik, 'Osmanli-Rus rekabatinin inensei ve Don Volga kanal tesebbüsü', Ankara Üniversiteesi Yilligi I (194–7), 61–82, 107–111 (English); Alexandre Benningsen, 'L'expedition turque contre Astrakhan', Cahiers du monde russe et sovietique (1967), 427–46.

48 PSRL, cilt 13 (M, 1965), 523, 528. Istoriia Tatariia, 127, mentions further rebellions in 1572 and 1582.

49 Istoriia Tatariia, 125, 128, 189–90.

50 Janet Martin, 'Tatars in the Muscovite Army during the Livonian War', in Eric Lohr and Marshall Poe, eds, The Military and Society in Russia, 1450–1917 (Leiden, 2002), 365–88.

51 Martin, 'Tatars in the Muscovite Army', 366, 381; Janet Martin, 'Multiethnicity in Muscovy', Journal of Early Modern History, cilt 5 no. 1, 5; Knud Rasmussen, Die Livlandische Krise, 1554–1561 (Copenhagen, 1973), 226.

52 Renner, Livonian History, 37–9, 113–15, 121, 175.
53 Robert Frost, The Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721 (Harlow, 1993), 36.
54 Sergei N. Bogotyrev, 'Battle for the divine Sophia? İvan IV's Campaign against Polotsk and Novgorod', in Eric Lohr and Marshall Poe, eds, The Military and Society in Russia, 1450–1917 (Leiden, 2002), 326; D. M. Aleksandrov and D. N. Volodikhin, Bor'ba za Polotsk mezhdu Litvoi i Rus'iu v XII–XVII vekakh (Moscow, 1994), 88–90.
55 Martin, 'Tatars in the Muscovite Army', 374–5, 382–3; Sapunov, A., ed., 'Razriadnaia kniga Polotskogo pokhoda tsaria Ioanna Vasi'evicha 1563g', Vitebskaia starina, 34–7; Kniga Polotskogo pokhoda, 1563, 45–63; Renner, Livonian History, 40. This estimate of army size bkz.ms to follow contemporary military lists. R. G. Skrynnikov, Rossiia posle oprichniny (Leningrad, 1975), 45–6. But, cf. Bogatyrev, 'Battle for the divine Sophia?' 381; Aleksandrov and Volodikhin, Bor'ba za Polotsk, 111.
56 Martin, 'Tatars in the Muscovite Army', 374; Kniga Polotskogo pokhoda, 1563, esp. 58–63.
57 Chernov, 'Obrazovanie', 290 reports the presence of pishchal'niki also.
58 Chernov, Vooruzhennye, 50–1; Skrynnikov, Rossiia, 120; Kniga Polotskogo pokhoda, 1563, 64, says 11,000 captives were taken. In a similar incident, İvan ordered the 'elimination' of a town: 'so that henceforth a town will not be here'. 'Razriady' Nikolai Novikov, ed., Russkaia istoricheskaia biblioteka, cilt 14 (1790), 279–90.
59 Chernov, Vooruzhennye, 51.
60 Chernov, Vooruzhennye, 62, and D. L. Smith, 'The Oprichnina Army of İvan the Terrible', (typescript), both argue that the oprichnina forces were 'field worthy', if not successful.
61 Razin, Istoriia, cilt 2, 374; Koroliuk, Livonskaia 73ff.
62 Chantal Lermericer-Quelquejay, 'Les Expéditions de Devlet Girây contre Moscou en 1571 et 1572', CMRS, cilt 13 (1972), 557–8. Giles Fletcher, 'Of the Russe Commonwealth', in L. Berry and R. Crummey, eds, Rude and Barbarous Kingdom (Madison, Wisc., 1968), 193, offers a contemporary description.
63 Razin, Istoriia, cilt 2, 334 n. 1.
64 64 E. N. Shchepkina, Starinnye pomeshchiki (St Petersburg, 1890), 6–7.
65 65 AMG, cilt 1, docs 1, 2, 1–5; I. D. Beliaev, 'O storozhevoi, stanichnoi i polevoi sluzhbe', ChOIDR 4 (1846); S. L. Margolin, 'Oborona russkogo gosudarstva ot Tatar', in N. L. Rubenshtein, ed., Voenno-istoricheskii sbornik (Moscow, 1948), 18–23, lists precise patrol routes.
66 V. I. Buganov, 'Dokumenty o srazhenii pri Molodiakh v 1572', Istoricheskii arkhiv, no. 4 (1959), 174–7; Lemercier-Q, 'Les Expéditions', 558–9. Muscovite troops were about 10 per cent musketeers; 25+ per cent contract servicemen – 3,800 Cossacks. Skrynnikov, İvan Groznyi, 185–6.
67 Aleksandrov and Volodikhin, Bor'ba za Polotsk, 120; W. Nowodworskii, Bor'ba za Livoniiu, 1570–1582 (St Petersburg, 1904), 158.
68 Koroliuk, Livonskaia voina, 101; K. Olejnik, Stefan Batory, 1533–1586 (Warsaw, 1998), 142–3.

HARİTA 5 *1558-1619 Livonya Savaşı ve sorunlu zamanlar* (Frost, Robert I., *Kuzey Savaşları*'ndan (Pearson Education, 2000) adapte edilmiştir)

Sonuç

16. Yüzyıl-Başarılar ve Kısıtlamalar

15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılda Rusya Çarlığı birçok açıdan şaşırtıcı derecede başarılı bir yayılmacı devletti. Fetihler, diplomatik manevra ve kabile siyaseti ile Rusya Çarlığı, 1550'lerin ortalarına gelindiğinde yakındaki beylikleri, şehir devletlerini ve orta Rus hanlıklarını ele geçirmişti. Başarılarının bir kısmı, özellikle Çarlık eylemlerinden ziyade uluslararası politikanın dengesinin değişmesinden kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte, başarılar yeni bölgeler ekledikçe, Çarlık sarayı da Riurikide klanları için yaygın olan çekişmeli yanal veraset yönteminden vazgeçerek, genellikle Moskova'nın kendi Daniilovichi'si altında görünüşte daha istikrarlı bir sistem olan ilk doğan kuralını uygulamaya başlamıştır. Rusya Çarlığı'nın bağımsız siyasi varlıkların kademeli olarak birleştirilmesi stratejisi, ayrık bölgeleri daha birleşik bir devlet haline getirmeye yardımcı olacak yönetimsel aygıtlar geliştirmesine yardımcı olmuştur. Son olarak ve belki de en şaşırtıcı şekilde, ayrı siyasi birimlere ayrılmış askerî güçler, birimler, yavaş yavaş Büyük Çarlık Prensi komutasındaki tek bir orduya birleştirilmiş şok edici şekilde feodal biçimdeki bölgesel ve kişisel sadakatlerden etkilenmemiştir.

Güneyde ve doğuda, Çarlık genişlemesi geniş bir sınır bölgesine ulaşmıştı (ne devlet egemenliği kavramı ne de kesin sınır çizgileri kavramı burada uygulanmıştır). Bu, Rusya Çarlığı, Sibirya'nın kuzeyindeki yerli gruplar, Kırım ve Orta Asya'daki hanlıklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun zorlu ve organize askerî gücü ve uzak doğuda Çin'i içeren bir siyasi ve askerî çatışma alanıydı. Aynı zamanda bir kültürel uyum ve yüzleşme bölgesiydi. Yerleşik tarımcı köylüler (mutsuz olsalar da) yarı göçebe, hayvancılıkla geçinen feodal topluluklarla birlikte yaşamışlardır; buralar, İslam'ın eşit derecede düşman olan Katolik ve Doğu Ortodoks Hıristiyanlığı ile karşılaştığı ve merkeziyetçi askerî-mali bürokrasilerin güçlü fakat gevşek organize edilmiş, hürmet tabanlı ittifaklarla görüştüğü yerlerdi. Bu kültürel sınırlar birbirleriyle veya mevcut siyasi varlıklarla çakışmamış; önemli derecede örtüşmeler daha yaygın olmuştur. Örneğin, Moskova Ortodoks prensliği silahlı kuvvetlerinde Tatar-Moğol toprak sahipleri ve Tatar süvari birimleri vardı; kolaylık sağladığından, Rusya Çarlığı ayrıca aksi takdirde göçebe "haydutluk" ve "korsanlık" olarak etiketlediği Kazak bozkır kampları ve yağmacı Kazak davranışlarını desteklemiştir.

Üç yüzyıldan fazla bir süredir bozkır bölgesi, Rusya Çarlığı'nın askerî ve politik faaliyetlerinin ana odağı olmuştu. Çarlık ordusu, kısa sürede toplanabilen, hızla hareket eden hafif bir süvari kuvvetiydi; elit kültür ve politik sembolizm, bozkır yaşamı ve savaşıyla derinden bağlantılıydı. 1520'lerde ve 1530'larda, önceki yüzyılda olduğu gibi, Rus ordusu hızla hareket eden hafif bir süvariye uygun yapıya, sosyal bileşime ve desteğe sahipti; birçok temel konuda da bu, gelecek yüz yıl boyunca geçerli olacaktı.

Bununla birlikte, 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Çarlık genişlemesi batıya doğru eşit derecede genişlemeci bir Lehistan-Litvanya Milletler Topluluğu ve İsveç Krallığı ile tanışmıştır. Son iki hükümetin jeopolitik konumları ve siyasi hırsları göz önüne alındığında, her biri (kendi özel yoluyla da olsa), batıda ve güneyde meydana gelen çok hızlı askerî değişimlerden etkilenmiştir. Batı-Orta Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 16. yüzyıl askerî kuruluşları, topçu ve kuşatma savaşına, kalelerin inşasına, kalelerin etrafında ve savunmasında savaşmak için eğitimli piyade alaylarının oluşturulmasına ve bunların maliyetini

karşılayabilecek ve tedarik edebilecek hükümet yapılarına önem vermiştir; piyade için yeni taktikler ve tatbikatlar yapılmıştır. Önemli bir ölçekte uygulanan bu askerî değişiklikler, merkezi devlet yapısının uyarlanmasını, nakit rezervlerinin kullanılabilirliğini ve önemli sosyal ayarlama gerektirmiştir.

Rusya Çarlığı, özellikle İsveç ve Milletler Topluluğu ile olan hanedan ve bölgesel rekabetleri daha önemli hale geldikçe, askerî inovasyon yoluyla rekabetçi kalma ihtiyacının bilincindeydi. Rus kuşatması ve saha topçuluğu oldukça gelişmiş, Batı'ya bakan Rusya kaleleri giderek yeni şartnamelere göre inşa edilmiş ve düşük ücretli yaya piyadeleri (*streltsy*) kitlesel ateş gücü sağlayabilmiştir. Bu değişiklikler monolitik bir Avrupa askerî modeline uyacak şekilde tanıtılmamıştır. Aksine, tarihçilerin "barut devrimi" olarak adlandırdıkları şey, Avrupa'da ve dışında birçok biçim almıştır. Rusya Çarlığı, jeopolitik durumuna ve emperyal emellerine uyan sıra dışı bir kombinasyon olan mobil, hafif süvari ile birlikte bu tür yenilikleri geliştirmiş ve kullanmıştır. Askerî reformlar ve bozkır siyasetinin dikkatli manipülasyonu, 1540'larda ve 1550'lerde Kazan ve Astrahan Hanlıklarının fetihleri ile zengin bir şekilde ödüllendirilmiştir.

Bununla birlikte, Livonya Savaşı'na (1558-83) Rus katılımı, bu son derece başarılı sistemin neredeyse sonunu getirmiştir. İlk başta Livonya'da başarılı olmasına rağmen, çatışmanın yoğunluğu ve uzunluğu Çarlık ordusunu zorlamıştır. Sonuç olarak, bu durumu Çarlık siyasi sisteminin ciddi bir krizi izlemiştir. 1560'lardan başlayarak, Moskova'nın Livonya'daki hafif süvari kuvvetleri, kendilerini seçkin mülkleriyle veya hatta savaş alanı yağmalama yoluyla geçindirmede zorlanmaya başlamıştır. Moskova'nın Litvanya ve Lehistan'ın birleşik ekonomik ağırlığı ile savaşta rekabet etme çabaları, artan vergiler empoze etmesine yol açmıştır. Süvarilerin ayakta tutulmasına yardımcı olmak ve topçuluk, piyadeler ve askerî inşaatlar için paraya ihtiyaç vardı. Hem köylüler hem de efendileri, merkezdeki savaş ve siyasi terör taleplerinden kaçmak için bozkır bölgesine doğru ilerledikçe, Orta ve Batı Avrupa Rusya'sının nüfusu ciddi ölçüde azalmıştır. Tarım ekonomisinin daha da dağılması, savaş çabalarını sürdürmek için gereken vergiler ve diğer devlet paralarında bir düşüş anlamına gelmekteydi. Savaş alanında, önce tükenme ve daha sonra hem İsveç hem de Milletler Topluluğu güçlerine kayıplar yaşanmıştır. Bu ekonomik sorunlar ve daha fazla bölgesel genişlemenin başarısızlığı; devletin, seçkinlerin yeni nesli için hizmet mülkleri (pomestye) sağlama kabiliyetini sorgulatmıştır ki bu, Çarlık hükümdarı ve elitler arasındaki siyasi ilişkinin kalbiydi.

Bu merkezi siyasi ilişkilerin yeniden yapılandırılması, Livonya Savaşı ve ardından gelen olaylardan ciddi zarar görmüş ve Çarlık gelişmelerinin üzerinde 17.yüzyıla kadar hâkimiyet kurmuştur. Yeni konfigürasyonlar sadece iç savaş ve restorasyondan sonra ortaya çıkmıştır; son biçimlerinin Avrasya sınırındaki askerî değişimin karakteri üzerinde geniş kapsamlı bir etkisi olmuştur.

Notlar

1 Janet Martin, Medieval Russia (Cambridge, 1995), 300–1, offers a felicitous summary.
2 Sigmund von Herberstein, Description of Moscow and Muscovy (New York, 1969), 78, describes the Russian cavalry as 'in haste'.

2’NCİ KISIM

1598–1697

4. BÖLÜM

Askerî Reformun Siyasi Başlangıcı

Genel Bakış

Rusya Çarlığı’nın 17. yüzyıla girmesi şansının dönmesinden halen çok uzaktı. 1598'den sonra, Rusya Çarlığı’nın eski Rurikide (Rurik) hanedanı Çar Fyodor'un ölümüyle sona erdiğinde, ülke neredeyse yirmi yıllık iç savaş, şiddetli çatışma ve yabancı işgaline girdi. 20 yıl boyunca, yeni bir hükümdar seçmek ve yeni bir hanedanın meşruiyetini belirlemek (savaşta, seçim yoluyla, propaganda ya da popüler kültürün manipülasyonu yoluyla) önde gelen politik meselelerdi. Moskova'da birbirini izleyen hükümdarlıkları meşgul eden şey, sistematik bir değişiklikten çok, askerî boyutta hayatta kalmaktı. İlk olarak Çar Boris Godunov (r. 1598-1605) ve oğlu Çar Fyodor (1605), ardından Çar Dimitri (1605-6) ve Çar Vasilii Shuiskii (1606-10), 1604'ten itibaren ülkenin güney kesiminde yoğunlaşan güçlü askerî muhalefetten dolayı liderliklerinin kabul görmemesiyle ile karşı karşıya kaldı. 1610'dan sonra siyasi merkezin çöküşü, başlangıçta Rus siyasi elitlerinin daveti üzerine İsveç ve Lehistan güçlerini Rusya Çarlığı’na getirdi. Ülkedeki yabancı varlığı, Rus Ortodoks Kilisesi’nin desteği aracılığıyla vatansever bir tepkiye dönüştü. Eyaletlerdeki Rus askerî kuvvetleri, nihayetinde Moskova'yı 1612'de fethetti. “Karışıklık Dönemi” olarak bilinen bu dönem, , IV. İvan’ın evlilik yoluyla akrabası olan General Çar Michael Romanov’un 1613 senesinin sonlarına doğru seçilmesiyle resmi olarak sona erdi. Buna rağmen, 1617 ve 1619'da Stolbovo ve Deulino'da anlaşmalar imzalanıncaya kadar, özellikle İsveç ve Lehistan'a karşı askerî girişimler sona ermedi.

Bu çalkantılı yıllarından sonra, dışarıdan bakan herhangi bir gözlemcinin kafasında; disiplinli, eğitimli birliklerin, silah taşıyan ve birçok üstün kişinin liderliğindeki askerlerin aktifliği konusunda çok az şüphe olabilir. Hem silahşorlar hem de Avrupa tarzı birliklere liderlik eden paralı askerler, sayılarıyla orantılı olarak savaşlarda belirleyici roller oynadılar. Rusya’nın yakın komşuları olan İsveç ve Lehistan-Litvanya Topluluğu'nun Rusya’ya müdahale etmedeki rahatlığı, bu gözlemi doğruladı. Her iki ülke de diğerlerinin yanı sıra, sayısız personel tarafından yönetilen, taktiksel olarak manevra kabiliyetli birlikleri eğitti. Michael Hükümdarlığı 1618'den sonra bu komşulara kaybedilen toprakları geri kazanmaya karar verdiğinde, piyadeye vurgu yapılarak eğitimli, profesyonelce yönetilen birliklerin bu hedefe ulaşmanın tek yolu gibi olduğu görünüyordu.

Rus Çarlığı'nın askerî ihtiyaçları açık bir şekilde belli olsa da kazanımları karmaşık sosyo-politik ve fi ölçekli engellerin tehdidi altındaydı. Michael Romanov'un mahkemesinin, özellikle yeniden yapılanmanın ilk yıllarında, IV. İvan ve seleflerinin Riurikide (Rurik) hanedanının normlarıyla olan bağlantılarını ve benzerliklerini vurgulamaktan başka seçeneği yoktu. Sözde, bu iddialar yeni kraliyet ailesinin meşruiyetini artırmış ve politik olarak güvenli ve düzenli bir yaşam tarzının geri dönüşünü desteklemişti. Pratik anlamda pomestye sistemine dayalı "hizmet asaletiyle" hizmete dönüş, eski siyasi seçkinlerin önemli kesimlerinden destek aldı. Ayrıca, savaşın parçaladığı ve mali açıdan yoksul olan bir ülkeye, bir tür askerî gücü en düşük maliyetle geri getirmeyi sağladı.

Kraliyete seçkin hizmetin yeniden vurgulanması, karışıklığa sebep oldu. Açıkçası, pomestye askerleri artık etkin bir şekilde görev yapamazdı. Çar Michael başlangıçta yabancı birlikleri kovmaya ve süregelen isyanı bastırmaya çalışırken, sık sık hoşlanmamasına rağmen Kazak birliklerinin üstün yeteneklerine güvenmek zorunda kaldı. 1630'a kadar, politik girişimlere ve genel ekonomik toparlanmaya rağmen, pomestye askerî birliklerinin en az %40'ı hâlâ en temel ve eski usul savaşma hizmetlerinden yoksunlardı. Daha da kötüsü, bu kişiler, sosyal prestij nedeniyle, arzu edilen yeni özelliklere sahip birliklere gönüllü olarak kaydolmayacak ve eğitim almayacaklardı. Bunun yerine, Restorasyon Hükümdarlığı, bu en yoksul askerlerin yoksulluklarının ve askerî üsluplarının dezavantajlarının daha kolay üstesinden gelinebileceği sınır kalelerinde hala yararlı bir görev yapabileceğini ummaktaydı.

Bu koşullar, varis (toprak sahibi) askerlerin sosyal ve askerî konumlarının erozyona uğraması konusundaki korkularını pekiştirdi. Toprak sahibi askerler için, toprağın mevcudiyeti ve köylülerin bu arazide çalışmaya devam etmeleri veya geri kazanılmaları için restorasyon adı altında özel bir önem kazanmıştır; toprak ve köylüler siyasi önemlerini pekiştirmiş ve geri getirilebilir ekonomik uygulanabilirlik umudu sunulmuştur. Diğer korkular ise "sonradan zenginleşen" Kazaklara ve IV. İvan ordusunun böylesine önemli ve büyüyen bir kolunu oluşturan sözleşmeli askerlerine karşı oluşmuştu. Bu askerler, Kraliyet ve Rus askerî elitlerine ilham verdikleri tatsızlık ne olursa olsun, Karışıklık döneminde askerî değerlerini doğrulamışlar ve daha düşük olan siyasi ve ekonomik durumları, onları yeni askerî formlara dönüşmeme konusunda daha az dirençli hale getirmişti. Açıkçası, arzulanmakta olan disiplinli, eğitimli birlikleri yaratmada gerekli olan önemli bir başlangıç, yeni oluşan monarşiye karşı siyasi ve sosyal bir karşı duruş sergilemeyecek olan bir grup insanı tanımlamayla oluşturulabilmektedir.

İkinci bir engel de ekonomik ve idari engeldi. Çok sayıda hazır profesyonel birlikler için yıl boyu ödeme yapmak, ekonominin toparlanmasına rağmen, verimli olmayan bir tarım ekonomisi ve baskı altındaki şehir ve pazar ağı üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktaydı. Ancak Çarlık, yavaş yavaş her ikisinden de mevcut kaynakları belirleyip çıkarabilecek etkili bir bürokrasi geliştirdi. Artan sayıda deneyimli idari yöneticiler, monarşiye itaat edecek ve bölgesel ya da siyasal sadakatsizlikleri desteklemeyecek şekilde Moskova'da tutuldu (merkezileştirme). Bölgesel yönetimdeki yenilikler, ülke toparlanmaya başladıkça, merkezi otoritenin, elden çıkarılmamış ve giderek daha da verimli hale gelen diğer illere yayılmasına izin verdi.

Michael Hükümdarlığı, pomestye sistemindeki askerleri suçlamak yerine bunlara para aktarmayı tercih etti. 1631'de bir Rus Savaşı için yeni tarz alayları (yabancılardan ve farklı sosyokültürel yapılardan gelen Ruslardan oluşan) komuta etmek için yüksek ücretli paralı askerler toplamaya hız verildi. Kısa süreli yüksek bütçeli bir harcamadan sonra, yarı yarıya yenilenmiş birliklerden oluşan 34.500 kişilik bir ordu, Smolensk kalesini 1632'den 1634'e

kuşattı. Uzun süren kuşatmanın ortasında, Hükümdarlığın hedefleri, ihmal edilen güney sınırlarına yapılan Tatar saldırıları ile Filaret'in, Çar'ın babasının ve ordu komutanının ölümüyle farklı bir yöne saptı. Ordu yenilgiyle geri çekildi ve yabancı askerlerin çoğu evlerine gönderildi.

Romanov Hükümdarlığı daha sonra askerî dikkatini güney sınırına odakladı ve orada geniş tahkimatlar kurdu ve yönetti. Bu çaba, ülkenin savunma yeteneklerini eski haline getirmiş ve büyük ölçüde geliştirmiş olsa da aynı zamanda Moskova'nın en acil politik-askerî Karışıklıkından bazılarını atlatmasına da örtü niteliğinde bir araç haline geldi. Sonuç olarak, Rus Çarlığı, Karadeniz stepleri üzerine iddialarını yeniledi. Buradaki yeni idari ve askerî yetenekleri göz önüne alındığında, Çarlık, güneyi karasal genişleme için yeni taarruz noktasına dönüştürmeyi başardı.

Bu arada, başarısız desteklerinin tehdidi altında olan Romanovlar ve onların boyar müttefikleri, köylü sınıfına gönülsüz bir şekilde sınırlamalar getirdi. Arazi sahibi olma hakları 1620 ve 1630'larda uzatıldı. Daha sonra, 1649'da çıkan yeni bir kanun, köylüleri köle olarak topraklara bağladı. Başkentte isyanın dolaylı bir sonucu olarak kölelik, gelecek 200 yıl boyunca askerîyeyi ve diğer birçok konuyu kısıtlayıp şekillendirdi.

Karışıklık Başlıyor

Karışıklık Zamanı; Çar Boris Godunov'un Rus tahtına gelişinden itibaren olan süreci içerir (1598-1605). Orta rütbeli bir toprak sahibi aileden gelen Boris, önce IV. İvan'ın, sonra da varisin kayınbiraderi Fyodor'un ve sonunda saltanat vekilinin favorisi oldu, çünkü Fyodor tek başına ülkeye hükmetmekten acizdi. Godunov'un Fyodor'un ölümünden sonra tahta çıkması, saraydaki boyar klanları arasında uzun süreli iç çekişmelerle ve ardından da Godunov'un düşmanlarının tasfiyesi ile devam etti. Deneyimli bir devlet başkanı olan ve Ruirikide(Rurik) hanedanına evlilik yoluyla meşru bir şekilde bağlı olan Godunov, meşruiyetini güçlendirmek için hızlı bir şekilde toplanan bir Toprak Meclisi'nin onayı ile tahta çıktı.

Hükümdar olarak Godunov, Fyodor'un saltanatının bazı askerî ve diplomatik girişimlerini sürdürmeye devam etti. Birlikler, Sibirya'ya daha fazla genişlemeye yönelik çalışmalar yaptı ve Dağıstan'a başarısız bir sefer başlattılar. Yeni ahşap sınır kaleleri- Tsarev Borisev (1599) ve Tomsk (1604) - yerleşmiş savunma hatlarının ötesinde bulunan yerleşimleri koruyordu. Batıda Smolensk, devasa kalın, yüksek dikdörtgen duvarlar ve bölgenin karakteristik yapısında bulunan çok katlı savunma kuleleri ile yeniden inşa edildi.

Buna karşılık, IV. İvan ordusunun büyüyen bir unsuru olan sözleşmeli askerlere verilen önem, Boris Hükümdarlığı tarafından gösterilmedi. Birçoğu, dolaylı olarak, maaşlı savaş alanı birlikleri yerine yarı zamanlı kale savunucuları haline getirildi. Livonya Savaşı'ndan beri, silahşorlar ve topçular, ödenmemiş devlet maaşları için ticarete güvenmeye başlamışlardı. Boris ise onların askerî kimliklerini korumak yerine, Çarlığın vergi ödeyen şehir topluluklarına üye olarak kaydetti. Kazaklara ve güney sınır kalelerine yakın diğer askerlere ek sorumluluklar ve kontroller getirildi. Bu politikalar hükümdarlığa karşı ciddi bir düşmanlık yarattı.

Bu birlikler yerine, en son tekniklerin farkında olan ancak çok az yerel siyasi sadakati olan Avrupalı paralı askerler, Godunov’un tercih ettiği birlikler haline geldi. Başlangıçta, Çarlıkta Fransız hatıratçı Kaptan Jacques Margeret de dahil olmak üzere yaklaşık 2.500 kişi

vardı. Birkaç yıl içinde Godunov, İvan da dâhil olmak üzere farklı pozisyonlarda en az 4.000 yabancı istihdam etti.

Aynı zamanda, Godunov Hükümdarlığı, devlete hizmet edecek elit askerlik hizmeti ilkesine büyük yatırımlar yaptı. Pomestye süvarilerinin siyasi ve askerî hâkimiyeti, yeni başlayan bir hanedan tarafından zorlukla bastırılabilirdi. Bunun yerine, Godunov, zengin toprak sahiplerinin talep ettiği eylem türlerini tam olarak canlandırmaya çalıştı. Herkes, mülklerinde yeterli köylü iş gücünün toprak sahiplerine ve süvarilere yarar sağladığını ve buna bağlı olarak askerî becerinin de yarar sağladığını varsaydı.

Livonya Savaşı'nın sona ermesinden on yıl sonra bile endişe etmek için yeterli neden vardı. Çiftçi köylüler ve bu köylülerin ödediği vergiler hızla düştü. Novgorod civarında, çiftçi köylülerin sadece %5-10'u hala aktif olarak varlığını sürdürüyor ve boşta duran toprak oranı fazlaydı. Durum, toprakların %30-40'ının hâlâ ekim yapıldığı Moskova'da biraz daha iyiydi. Henüz sınırdan uzak ve daha güvencesiz bir yaşam tercih etmeyen pek çok köylü, kendilerini köleliğe sattı, keşiş oldu ya da zor zamanlara karşı bir miktar tampon olacağını düşündükleri daha büyük mülklere taşındı. Küçük arazi sahipleri için, bu tür bir nüfus kaybı felaketti.

Godunov Hükümdarlığı buna, köylülerin geleneksel olarak sahip olduğu sonbaharda iki hafta boyunca toprak sahipleriyle yer değiştirme hakkının geçici olarak iptal edildiği 1580'lerin Yasak Yıllarını uzatarak yanıt verdi. 1602'de neredeyse tüm köylü hareketleri kategorik olarak yasaklandı.

Ne siyasi ne de askerî kumar işe yaramadı. Köylü hareketliliği ve aynı zamanda rahatsızlıkları devam etti. Toprak sahibi süvarileri hazırlıksız ve askerlik hizmetine katılmaya isteksiz kaldılar. Bu durum tamamen Boris’in hatası değildi. Rus Çarlığı, kötü hava koşulları, Küçük Buz Devri'nin kümülatif etkileri ve sonucundaki kıtlıkla beraber ekonomik felakete sürüklendi. Hükümdarlık yardımları ve Çar'ın kıtlıktan çıkılması için bireysel çabaları, bu gelgitin üstesinden gelemezdi. Askerler, aç ve yerinden edilmiş haydutları kontrol etmek için kullanıldı.

Başarısız olan durumun dramatik etkileri oldu. Bütün sıkıntılar, sistemin altüst olması ve büyüyen mali kriz, ortamda yaygın bir memnuniyetsizliğin çıkasına sebep oldu. En alışılmadık şekilde, tepki, Rusya'nın siyasi karar alma sürecine hâkim olan boyarların çok ötesinde, daha küçük toprak sahiplerine ve nüfusun politik olmayan bölgelerine kadar genişledi. Günün koşulları altında geniş bir şekilde motive olmuş olsa da, bu durum Boris’in meşruiyetinin din-politiklik açısından sorgulanması olarak ifade edilmiştir.

Tahta rakip varislerden birisi durumdan hoşnut değildi. Bu kişi, IV.İvan'ın yedinci karısı Maria Nagaia'dan doğan en küçük oğlu Dimitri İvanovich'di. Dimitri’nin hikayesi, sözde III. Richard tarafından öldürülen İngiliz “Kuledeki Prensler”le güçlü bir benzerlik taşıyordu. Dimitri İvanovich normalde Çarlık’ın tahtının meşru bir varisi olarak kabul edilmezdi, çünkü annesinin evliliği yasal değildi. Bununla birlikte, üvey kardeşi Fyodor'un tahta geçebilecek mirasçısı olmadığı için Dimitri, babası 1584'te öldüğü anda siyasi alanları ele geçirmeye başladı. Bu nedenle, destekçileri ve akrabalarıyla birlikte, 1591'de öldüğü Uglich'teki ihtiyati tutuklamaya sürüldü. Görünüşte tarafsız bir hükümdarlık tarafından atanan komisyon, Dimitri'nin ölümünü araştırdı ve hem Çar Fyodor'u hem de kralın vekili Godunov'un ölümündeki herhangi bir karmaşayı ortadan kaldırdı. Olay daha sonra unutuldu.

Bununla birlikte, 1603'te, bir suikast girişiminden mucizevi bir şekilde kurtulan Tsarevich Dimitri İvanovich olduğunu iddia eden genç bir adam, Lehistan-Litvanya Topluluğu'nun kısmi güvencesi altında, varlığını ilan etti. Dimitri'nin gerçek kökenleri bilinmemektedir, ancak bilerek veya bilmeyerek bir taklitçiden başka bir şey olması muhtemel görünmemektedir. Kökeni ne olursa olsun, Dimitri'nin "gerçek çar" olduğu iddiası, özellikle güney sınır bölgelerinde hızla destek gördü. 1604'te, tahta hak talep etmek için Rus Çarlığı'nın güneybatı sınırından geçti ve uzun bir karışıklık dönemini tetiklemiş oldu.

Sınırlardaki Kazaklar

Rus Çarlığı'nın güney sınır bölgeleri, 1604'te başlayan Karışıklık Dönemi'nin askerî olaylarında önemli ve karmaşık bir rol oynadı. Merkezi yönetimden farklı olarak, bu bölge son zamanlarda önemli yeni göçler görmüş, hatta yeni alanlar açmıştı. Bu akınların çoğu hükümdarlık tarafından başlatılmayan, spontane gelişen akınlardı. Eski pomestye toprak sahipleri, onlara ait köylüler, eski askerî köleler, topçular ve diğer eğitimli askerler 1580'lerden itibaren güneye doğru yollarını buldular. Bunların çoğu, "iflas etmiş bir devlet" tarafından yarı yolda bırakılmış ya da kendilerini kullanılmış hisseden kişilerden oluşuyordu.

Bazı kaçaklar, devletin varlığını sürdüremediği ormanlık bozkırlara yerleşti. 1591'deki Tatar baskını Çarlık'a ulaştıktan sonra Godunov, bölgedeki yeni sakinleri korumak için İvan'ın güneyde oluşturduğu hattı onardı ve altı yeni kale kasabasıyla bu hattı genişletti. Kaleler, merkezi bölgelerden nakledilen sözleşmeli askerler tarafından korunuyordu. Bazı göçmenler, bir miktar devlet desteği ve koruması karşılığında hizmet etmeye istekliydi. Mümkün olduğunda Çarlık, maaş ödedi, toprak sahiplerini ödüllendirdi, daha fazla inşaat faaliyetini destekledi, bazen yiyecek ve mühimmat yardımı sağladı ve sıkıntılı durumlarda sömürgecileri ordusuyla savundu. Yetkililer, askerî sömürgeciliği destekleyerek ve tarımsal genişlemeyi destekleyerek geçici göçmenleri ve düzensiz nüfusları topladı. Bazı durumlarda bu çabalar başarılı oldu, ancak büyük bir nefret yaratmaya başladı. Bununla birlikte, Karadeniz steplerini kolonileştirme çabalarının hiçbiri bu kadar sistematik ve devlet destekli değildi. Bu kalelerin varlığı, Çarlık'ın güneye doğru olan hak talebini geliştirdi.

Rusya'nın merkezindeki diğer göçmenler, Çarlık Hükümdarlığı'nın genişlemesine destek olmak için ellerinden geleni yaptılar. Akıncılar, çobanlar ve tüccarlar bozkır kenarında yaşıyordu; bunlar arasında *Kalmuk, Chuvash, Cheremis ve Nogai* gibi çeşitli Rus olmayan milletlerin yanı sıra, bazı göçmenleri kabul eden Kazak kampları da vardı. Buralardaki Kazakların yaşamı, genellikle özgür ve demokratik olarak görülmekteydi; ama aynı zamanda güvencesiz ve stabil olmayan bir hayattı. Rus Çarlığı'nın güney doğusundaki Don Kazakları ve Güney Ukrayna'daki Dinyeper nehrindeki Zaporozhian Kazakları, en büyük ve politik olarak en önemli kampları oluşturmaktaydı. Her iki Kazak yerleşkesi de Karışıklık Zamanı'nda yaklaşık olarak bir asırlık geçmişleri vardı. Osmanlı sınırından Don'un doğusuna doğru stepler boyunca dağılmış olan diğer küçük gruplar da baskın yaparak kendilerini desteklediler.

Belirttikleri niyet ve inançlarına göre, batı bozkırlarındaki bu Kazak kamplarından yapılan baskınlar, açıkça Tatar ve Osmanlı yerleşimlerine karşı yöneltilmişti; pratikte eşkıyalık ve korsanlık arasında pek fark yoktu.

Bozkırlardaki Kazakların askerî önemi 16. yüzyılda artmıştı. Savaşa hazır oluşları ve ateşli silahlara nispeten kolay erişimleri, büyük Kazak gruplarının Rus Çarlığı'nda ya da

Lehistan-Litvanya Topluluğu'nda hoş karşılanmalarını sağladı. Sınırlara yerleşmek isteyen kişiler ve küçük Kazak grupları, güney kaleleri için "Kale Kazakları" olarak adlandırılan önemli bir cephe hattı savunucusu olarak kaldılar. Kazak bağlılığı belki de daha kuzeydeki göçmenlerden daha istikrarsız bir haldeydi. Bölge sakinleri ve kale Kazaklarının sadakati, büyük ölçüde, Çarlık'ın nakit para yollamasına ve mal sevkiyatına bağlıydı. Dahası, Kazaklar yaygın olarak büyük ölçüde bağımsızlık iddiasında bulundu ve merkezi yönetim tarafından genellikle baskılandı. Özellikle Godunov Hükümdarlığı'nin Kazak popülasyonu üzerindeki baskısı büyük bir kızgınlık yarattı.

Kazaklar, steplerin sınırlarında ulus ötesi bir fenomen olmalarına rağmen, onların ahlakı ve itibarı, içinde bulundukları sınırlardaki çeşitli Çarlık popülasyonu üzerinde hatırı sayılır bir etki yarattı. Kısmen, Çarlık sınırındaki çeşitlilik oldukça şaşırtıcı bir homojenliğe sahipti. Örneğin, birçok güneyli popülasyonunun günlük yaşamı, eğitimli de olsa eğitilmemiş de olsa, onlara kabaca bir askerî deneyim ve hayatta kalma becerisi kazandırdı. Birçoğu nispeten dar bir ekonomik tabaka içerisindeydi. Az sayıda müreffeh arazi sahibi vardı ve geri kalanların çoğu bu kişilere hizmet etmekteydi. Moskova'daki mali veya politik zorluklar yaşam tarzlarını tehdit etti ve bu gibi marjinalleştirmeler sadakatlerini sorgulattı. Sonuç olarak, birçoğu Çarlık'ın sosyal sözleşmelerini ve devletin empoze ettiği düzeni belirli bir ölçüde göz ardı etti. Varis ve sözleşmeli hizmet arasındaki ayrımlar genellikle, Rus Çarlığı'nın daha istikrarlı ve kalıcı topluluklarını oluşturmak için, daha esnek ve kurallara uymayan popülasyonlar üzerinde gözlemlendi. Güneyliler gibi bazı gruplar, Ortodoks Çarlığı'nı dinsiz olan ve sınırların ötesinde yaşayan insanlara karşı yücelten oldukça basit bir Ortodoks "vatanseverliğini" desteklediler.

Kazaklar ve Çarlık'ın öncüleri tarafından paylaşılan bu niteliklerin çoğu, Kazak yaşam tarzını özetlemektedir. Çeşitli sosyal kökenlere sahip Güneyliler, Karışıklık Zamanı'nın askerî seferlerinde kilit bir unsurdu. Rus Çarlığı'na bağlılıklarındaki belirsizlikleri onları Moskova'ya doğru, Çarlık yerleşimlerine karşı savaşmalarına neden oldu. Onlar genel olarak Kazaklar olarak anılırlardı. Bu terim bir iltifat olarak değil, daha çok marjinalleşmiş güney ve Çarlık'ın merkezini ayırt etmek için kullanılıyordu.

İç Savaş

Rus Çarlığı, taht varisi Dimitri İvanoviç'in Çarlık'ın güneybatısında Kazak ve Lehistanlı birliklerle görüldüğü 1604 senesinden, Michale Romanov'un tahta çıktığı 1613 senesine kadar, neredeyse aralıksız iç savaşlara şahit oldu. Moskova'daki kraliyet otoritesi, 1605'teki ölümüne kadar Boris Godunov'un elinde kalmasına rağmen, taht varisleri ve hükümdarlık arasındaki mücadele, güneye ve güneybatıya doğru yayıldı. Boris'in oğlu Fyodor babasının yerini aldıktan sonra, siyasi ve askerî avantaj, 1605 yılının ortalarında Moskova'ya girmeyi başaran ama bir yıl sonra suikasta uğrayan Dimitri İvanoviç'e hızla geçti. Halefi Çar Vasili Shuiskii, selefinin suikastından sorumlu komploculardan biriydi. Sonraki beş yıl boyunca (1606-10) Shuiskii, Kuzeyi ve Çarlık'ın merkezinin çoğunluğunu yönetti, ancak "Tsarevich Peter" olarak bilinen Bolonikov tarafından çıkarılan isyanları ve Dimitri İvanoviç'i destekleyen askerî isyanları bastırmada başarısız oldu. Gittikçe savunmasız kalan Shuiskii, İsveç birliklerinden Çarlık'ın kuzeybatı toprakları karşılığında yardım istedi. Bu durum, Lehistan-Litvanya Topluluğu'nun savaşa girmesinin yanı sıra, Shuiskii'nin de tahttan feragat etmeye zorlanmasıyla sonuçlandı. Kısa bir süre sonra Lehistanlı birlikler, Lehistan'ın halefinin

davetiyle Moskova'ya girdi. Oldukça açık nedenlerden dolayı, Karışıklık Dönemi'nin bu yıllarına genellikle dış müdahale dönemi denir.

Bu ardışık çatışmaların incelenmesi, nedenleri hakkında çok az fikir birliğinin olduğu bir inceleme olmuştur. Sovyet tarihçiliğine dayanan döneme dair baskın bir yorum, toplumsal bir devrim olarak dönemin karakteristiklerine odaklanır. Bu devrim de enserfrasyona karşı tepki ya da Kazaklar ve diğer topluluklar tarafından genişleyen bir devletin artan kısıtlamalarına karşı bir tepki olarak görülebilir. Devletin genişlemesine ve yeni sömürü sistemlerine karşı tepkiler yer alırken, basit sosyal yaşamın sürdürülmesi zordu. Neredeyse bütün tarafların orduları, bir dizi farklı sosyal ve ekonomik gruptan insanları içeriyordu. Ayrıca önemli olan şey, çatışmanın bölgesel doğasıydı; iç savaşın büyük bir kısmı, ülkenin güneyi ve güneybatısından başkente ve kuzeye karşı açılan savaşları içeriyordu. Yapılan bir çalışma, ciddi bir ekonomik çöküşün olduğu dönemde, tahtın meşruiyeti konusundaki genel kaygının, değişen devlet yönetimi ve askerî güçle alakalı olduğunu göstermektedir.

Askerî açıdan bakıldığında, önemli değişkenlerden birisinin, Rus Devleti'nin özellikle nüfusun çoğunun başka kaynaklardan yoksun olduğu bölgelerde, askerî personelinin temel beklentilerini karşılayamaması olarak görülmelidir. Devletin başarısızlıkları, sadakati ve zaten azalmış olan askerî kabiliyetleri yıprattı. Çatışmalar sırasında önemli noktalarda, büyük bir bürokratik devletin ordusu ile davasına adanmış fakat acımasız olan hükümdarlık karşıtı güçlerin ordusu arasında şaşırtıcı derecede çok az fark vardı.

Ancak, durum başlangıçta böyle değildi. Çar Boris (1598-1605), tahta talip olan Dimitri'nin 1604'teki faaliyetleri hakkında detaylı bir şekilde bilgilendirilmiş olsa da açıkça durumu ciddiye almadı. Kraliyet, şaşırtıcı derecede az sayıda ön hazırlık yaptı. O yılın sonlarına doğru Dimitri, Çarlık'ın güneybatı sınırlarından geçtiğinde, Lehistanlı paralı askerler ve Kazakları da içeren yaklaşık 4.000 asker ona eşlik ediyordu. Dimitri'nin gerçek Çar olduğu iddiası, birliklerinin önündeki duruşu ve karizması, Boris'in yaptığı son eylemlerden hoşnut olmayan yerel halk tarafından da desteklendi. Yerel askerlerden oluşan bir ordu, hızla Dimitri'nin güçlerine katıldı ve yakınlardaki kaleler de tek bir çatışma olmadan sadakatlerini ona adadılar. Dimitri'ye duyulan bu kadar öngörülemeyen ve istekli bir desteğin olmasına rağmen, güneybatıdaki birkaç sadık hükümdarlık gücü, durumdan bazı avantajlar edindi. Örneğin; Novgorod-Seversk'te Dimitri'nin güçlerini tutan iyi tedarik edilmiş ve yönetilen silahşorlara Dimitri'nin güçlerini durdurmayı başardı. Saldırganların hiçbir topçusu yoktu.

Dimitri'nin kuvvetleri büyüdükçe, Çar Boris hükümdarlık güçlerini silahlandırdı. Buna yanıt veren kişilerin sayısı sınırlıydı. Kafkasya'daki bir ordu ve diğer sınır garnizonlarındaki kişiler. Pomestye süvarileri arasındaki yoksulluğun sürmesi ve Boris'in sınır politikalarına düşmanlık gösterilmesi ile başka imkânsızlıklar da ortaya çıktı. Bunlara rağmen, silahşorların, yaklaşık 13.000 süvarinin, askerî köleler, köylü askerler ve yaklaşık 2.500 Avrupalı paralı askerîn oluşturduğu güç, Dimitri'ninkinden daha büyüktü. Askerî Şansölye tarafından sınırlı bir lojistik destek sağlandı. Hükümdarlık güçleri hala yağmalamalar yapmak zorunda kaldı. Ancak, düşman topraklarına ilerledikçe, Dimitri'nin ordusu gibi yerel kaynaklara ve malzemelere bağımlı değillerdi.

İki ordunun Rusya'nın derinliklerindeki ilk karşılaşmaları, her iki tarafın da sahip olduğu eğitimli birliklerin kilit rolünü gözler önüne serdi. Kuşatma altındaki Novgorod-Seversk kalesinin önünde ilk çatışma, Boris'in Sağ Kanat'ına karşı, Dimitri için savaşan üç Lehistanlı

süvari biriminin kararlı saldırılarıyla gerçekleştirildi. Açık bir şekilde hayrete düşen hükümdarlık güçleri, Dimitri'nin Kazak kuvvetleri onun adına efsanevi sadakat, beceri ve kararlılık gösterirken, çok az tepki gösterebildiler. Bundan kısa bir süre sonra Dobrynichi'de ikinci bir karşılaşma, Hükümdarlığın Sağ Kanat'ına Lehistanlı süvari birlikleri tarafından düzenlenen bir başka saldırı ile başladı. İlk başlarda, iyi koordine edilmiş Lehistanlı saldırıları sahada hâkimdi. Daha sonra, hükümdarlık güçlerinin kuvvetlerinin tüm kitlesel ateş güçleri, sahada avantaj kazanan Dimitri'nin ana kuvvetleri tarafından ele geçirildi. Eğitimli silahşorlara mobil kalelerin arkasından ateş etti. Diğer piyadelerin uzun hatları, belki de paralı askerlerden Kaptan Margeret'in çağrılmasıyla, Avrupa tarzında geniş bir ateş alanı sağladı. Dimitri'nin ordusu hızla kaçtı. Önemli bir şekilde, Margeret'in paralı süvarileri düşman kuvvetlerini kovaladı ve aynı şeyi yapma konusunda diğer pomestye birliklerine de ilham verdi. Hükümdarlığın zaferi kesinleştiğinde, ordunun geri kalanı da topraklardaki ganimetleri toplamak için durakladı. Dimitri'nin ordusu, sadece coşkularını değil, aynı zamanda çoğu piyade ve topçu birliklerini de kaybetti.

Ancak Boris'in ordusu zaferi yakalayamadı. Kazakların ve yerel garnizon kuvvetlerinin Dimitri'ye olan bağlılığı, kuzeyden güçlendirilen ancak düşman topraklarında bulunan hükümdarlık birliklerine ağır bastı. Boris'in Nisan 1605'te ölümü, tahtını oğlu Fyodor'a bırakarak Godunov davasının neredeyse toptan ortadan kalkmasına yol açtı. Dobrynichi'de görüldüğü gibi, eğitimli silahlı birliklerin değeri, Dimitri'nin bitkin ve fakirleşmiş 30.000 kişilik ordusunun Moskova'ya yaklaşmasını başarılı bir şekilde geciktirdiği için, çok iyi bir şekilde anlaşıldı. Bununla birlikte, yeni çar 1605 Haziranı'nda zaferle Moskova'ya girdi.

Çar Dimitri (1605-6), Borsi Godunov'dan çok az farklılıklar içeren askerî ve politik tavırları izledi. Köylü hareketliliği üzerindeki kısıtlamaları artırdı ve varis askerî birlikler arasındaki yoksulluğu hafifletmek ve desteklerini korumak için büyük çaba harcadı. Başka yerlerdeki milis güçlerin gelişiminin farkında olan Dimitri, Rus topçu güçlerine yatırım yaptı ve en son askerî gelişmeler hakkında bilgi istedi. Avrupa askerî taktiklerini içeren bir kitabın çevirisi, muhtemelen Moskova'da onun himayesi altında başlamıştı. Son olarak Dimitri, başkentteki birliklerini, sonuna kadar Godunov'lara sadık kalan Kaptan Margeret ve diğer paralı askerleri işe alarak destekledi. İslam'a karşı bir haçlı seferi (ve spesifik olarak Azak yakınlarındaki Türk-Tatar kalelerine karşı) de dahil olmak üzere diğer planlar hiçbir zaman gerçekleşmedi. Dimitri'nin saltanatı, tacı taktığı bir yıl içinde aniden sona erdi. Moskova, Lehistanlı Katolik bir prensesle Dimitri'nin evlenmesine hazırlık yapıyorken, Shuiskii ve Golitsyn boyar klanlarını içeren bir grup komplocu, Çar Dimitri'nin suikastını ve Vasili Shuiskii'nin tahta çıkmasını organize etti. Çar Dimitri'nin bir kez daha politik siyasi düşmanları tarafından yapılan suikasttan kaçtığına dair söylentiler, hızlı bir şekilde destekçileri arasında dolaşmaya başladı.

Vasili Shuiskii (1606-10) büyük bir boyar ailesinin bir filizi ve Boris Godunov'un saltanatından önce tahtta hak sahibi olan siyasi bir oyuncu olmasına rağmen, tahttaki varlığı hiçbir şekilde normal görülmedi. Ekonomik ve sosyal bozulmalar artmaya başladı. Rus toplumunun karşı karşıya olduğu merkezi Karışıklık -devletin askerî ve siyasi desteğinin dayandığı askerleri yönetememesi ya da yaratılan marjinal bireylerin birleştirilememesi- devam etti. Shuiskii'nin bu problemleri çözmedeki başarısızlığı, politik krizi derinleştirdi ve Rus Çarlığı'nı yıllar boyu süren öldürücü bir savaşa sürükledi. Neredeyse hemen, hükümdarlık karşıtı güçler yeniden toplandı, ancak Çar Vasili'nin reddedildiği bu güçler tek bir liderin

arkasında birleşmedi. İvan Bolotnikov'un liderliğindeki isyancı güçler, Dimitri olduğunu iddia ederek, güneydeki kale kasabalarında hak iddia etti. Hak iddia edenlerden bir diğeri Tsarevich Peter, kısa süre sonra Kazak kuvvetlerini güneydoğudan savuşturdu. Bu ve diğer güçler, Dimitri İvanovich adı altında toplandılar. Kendisinin Dimitri olduğunu iddia eden bir figür, nihayet gecikmiş de olsa bir görünüme girdiğinde, Lehistan-Litvanya sınır bölgelerinin desteğiyle harekete geçti.

Birçok bakımdan, daha yaygın olan bu başkaldırı dalgası, I. Dimitri'ye olan desteği hatırlattı. Güney sınır bölgeleri, hükümdarlık karşıtı desteğin önemli bir kaynağı olmaya devam etti; 1606'dan sonra, Tula ve başkent arasındaki çok farklı olan bölge de isyancıların başarılarında önemli bir nokta oldu. Bölgesel karakterlerine rağmen, Rus toplumunun oldukça geniş bir kesiti (pomestye süvarileri, Kazaklar, silahşorlar, kasaba halkı, Slav olmayanlar ve diğerleri) kendisini isyan kampında buldu. Eski askerî kölelerin bu ve diğer hükümdarlık karşıtı katılımları, Karışıklık Dönemi'nden sonra orduda savaş kölelerinin kullanımında bir azalmaya yol açtı. Bir kez daha, çeşitli sosyal ve ekonomik sıkıntılardan mustarip olanlar, açık bir şekilde, geniş bir politik ve dini meşruiyet kaygısı altında birleşti.

Hükümdarlık, genel olarak güçlerini ülkenin daha istikrarlı bir kesiminden çekmesine rağmen, Çar'ın yeğeni Prens M. V. Skopin-Shuiskii gibi yetenekli askerî bireylerin en iyi çabalarına rağmen, etkili Rus birliklerine olan erişim yavaş yavaş azaldı.

Savaşın genişlemesi, merkezi devletin ve Çarlık'ın savaşan erkeklerinin yoksullaşması göz önüne alındığında, karşı taraflarla askerî açıdan durum benzerliği arttı. Her iki taraf da pomestye süvarilerine arazi hibeleri, köylüleri ve ellerinden geldiği zaman nakit ödemeleri teklif etti. Bu sürede Kazaklar, yiyecek kaynağı, ödeme ve bazen de belirlenen bir bölgede yiyecek ve katkı toplama hakkı elde ettiler. Karışıklık devam ettikçe, bu tür birliklerin performansına olan güven arttı. Yabancı paralı askerlerin hizmetleri her iki tarafça da duruma göre geçici, etkili bir cevap olarak kullanılmıştı; Avrupa'daki birçok savaşının sona ermesi, bu tür birliklerin kiralanabileceği zengin bir seçim ortamı sundu. Ancak onlara ödeme yapmak, kendi içinde zorlukları da doğurdu.

1606'dan itibaren tekrar eden savaş, sadece beraberinde çıkmazları getirdi. Vasili Shuiskii'nin Hükümdarlığı, süvari güçlerini topçu ile güçlendirdi ve Slav olmayan birlikleri rakiplerini korkutmak için kullandı, ancak güneydeki isyancı güçlere yapılan saldırısı bir yıl içinde patlak verdi. Kuzeye doğru hareket eden bir isyancı grup başkenti kuşattı, ama ele geçiremedi. Arz sıkıntısı kuşatma altında olanları yanı sıra kuşatmacıları da tehdit etti. Bu sonuçsuz durumda, Shuiskii hala kuzeyin çoğunun ve başkentin seçkin kesiminin çoğunun sadakatini korudu. Bu arada, Moskova'nın hemen dışındaki Tushino'da isyancı bir karşı grup ortaya çıktı. Başkentten (Romanovlar dahil) bazı boyarlar, gölge bürokrasisinin yer aldığı Tushino'ya kaçtılar; oradaki isyancı kuvvetler büyük ölçüde Lehistanlı subaylar tarafından yönetildi ve sayıları Lehistanlı paralı askerlerle artırılıp desteklendi.

Bir yıl sonra, askerî bir harekatla olmasa da bu çıkmaz kırıldı. Düzenli bir merkezi vergilendirme ve örgütlenme yararına sahip olmadan kendini ayakta tutmaya çalışan bir ordunun yaptığı acımasız faaliyetler, isyancı davaya sahip birçok kesimi kendilerinden soğuttu. Tushino'da paralı askerlere ücretleri ödenmedi; rakip taht varisleri ve direniş grupları ortaya çıktı. Kamp, Dimitri'nin siyasi ve askerî kargaşadan vazgeçmesiyle, 1609'un sonlarına doğru ötelendi.

Yabancı Ordular

Lehistan-Litvanya Topluluğu, İsveç ve hatta bir dereceye kadar Kırım, komşusu oldukları Rus Çarlığı’ndaki siyasi boşluğa çekildi. I. Dimitri’nin ölümü, Azak’taki Tatar Osmanlı güçlerine yönelik olan tehdidi ortadan kaldırdığında, Kırım Tatarları bile Çarlık’ın nispeten savunmasız güney sınırlarına baskın üstüne baskın düzenledi.

1608 yılında, Tushino’daki isyancı güçleri bastırmak için Çar Vasili Shuiskii, 5.000 asker desteği sağlaması karşılığında Korela ve çevresini İsveç’e hibe etmeyi kabul etti. İsveç tarafından yetiştirilen yaklaşık 3.000 paralı asker, Shuiskii’nin birliklerini destekledi, ancak Çar Vasili’nin söz verdiği gibi onlara ödeme yapmayacağı anlaşılınca, bu askerler eski müttefiklerini büyük ölçüde terk etti. 1612 yılına gelindiğinde İsveç birlikleri, Novgorod ve İvangorod’da bulunmaktaydı ve güneyde Pskov ve Ladoga Gölü’ne doğru kayda değer bir alanı işgal etti.

Buna karşılık, Lehistan-Litvanya Topluluğu'nun adamları, başlangıcından itibaren Karışıklıka sebep oldular. Başlangıçta, Lehistan birlikleri isyancılara gayri resmi yardım sağladı. 1609'da Lehistan ordusu Smolensk'teki yakın zamanda yenilenmiş olan Rus kalesine saldırmak için Rus Çarlığı’na doğru ilerledi. Aynı zamanda, varsayılan liderleri tarafından terk edilen II. Dimitri’nin isyancı güçleri, Shuiskii’yi Lehistan-Litvanya Topluluğu’nun kralı Sigismund’un oğlu olan Wladyslaw ile değiştirmek için topluluk ile görüşmelere başladı. Lehistanlı birlikler aynı zamanda Lehistan-Litvanya Topluluğu’nun Livonya Savaşı sırasında kazandığı Livonya topraklarını tehdit eden İsveç kuvvetlerini ortadan kaldırmayı umuyordu. Olaylar başlangıçta bu topluluğun işine gelmekteydi. Shuiskii 1610’da tahttan indirildi ve Lehistan-Litvanya topluluğu, alanda bulunan İsveç paralı askerlerinin varlığına rağmen Çarlık’ın batısına doğru hızla hareket etti. Lehistan kuvvetleri ilk başta Prens Wladyslaw’ın Rus tahtına sahip olma iddiasını destekledi, ancak çabaları kısa sürede doğrudan yapılan bir fetih hareketine dönüştü. Alman paralı askerleri tarafından desteklenen bir Lehistan garnizonu 1610–11 yıllarında Moskova'yı işgal etti.

Ancak, Lehistan’ın Moskova’daki ve diğer bölgelerdeki varlığı bölgede ciddi bir tepkiye yol açtı. Örneğin Novgorod şehri, askerî tekniklerinin onları zorlu rakipler haline gelmesine yardımcı olan ve Lehistan-Litvanya Topluluğu’na karşı Rusların çabalarına destek veren İsveçlilere teslim oldu. Bazı boyarlar işgalci Lehistanlılarla iş birliği kurarken Rusların çoğu; yabancılara, yabancı birliklere ve bu birliklerle temas halinde olan iktidardaki Ruslarla karşı hoşnutsuzluk beslemekteydi. Kraliyetin meşruiyetinin sorgulandığı meseleler gibi siyasi meselelere, yabancı güçlere karşı koyma ve düzeni yeniden sağlama arzusu da eklendi.

Direniş birkaç yerde eşzamanlı olarak gelişirken, Çarlık’ın taşra kentleri yeniden birleşme için örgütsel bir temel sağladı. Şehirdeki süvarileri toplamaya yönelik Rus uygulaması, kurumsal anlamda şehir milisleri gibi bir şey yaratmıştı. Kuzey ve Doğudaki ticaretin sürekliliği, nispeten zengin ve güçlü bağlantılı bir tüccarlığın devamını sağladı. Moskova’daki Patrik Hermogen, yerel kilise ve askerî seçkinlerden gelen yönlendirmeler, Nizhni Novgorod ve Laroslavl gibi kasabaların önemli güçlerin toplamasını ve desteklemesini sağladı.

Lehistan'a karşı birleşmeye yönelik çabalar (1610-11), taklitçiler ve boyar rakipleri gibi yapılar üzerine kuruldu. Lehistan karşıtı güçlerin komutanları arasında statü yarışması, bölgesel sadakat ve kıskançlık da rol oynadı. Ayrıca, Rusya Çarlığı'nın merkezindeki çok sayıda Kazağın varlığı, pomestye süvarileri arasında rahatsızlık ve düşmanlık yarattı.

Nizhni Novgorod'dan bir kasap olan Minin ve küçük bir aristokrat evin üyesi olan Prens Pozharskii'nin yürüttüğü bir sonraki seferberlik, kısmen dikkatlice müzakere edilen siyasi ittifaklar sebebiyle daha başarılı oldu. Kazak liderleri, toprak ve köylü hibe edilmesi teklifiyle Rus sistemine dahil edildi; varis askerlere cömertçe daha fazla toprak ve destek teklif edildi. Piyade alayı oluşturan kasaba sakinleri ve silahşorlara, tüccarların nakit rezervlerinden ödendi. Mümkün olduğunca, kaçınılmaz ve gerçekten gerekli olan boyar siyasi müzakereleri, ordudan uzaklaştırıldı. Moskova'da Rus birlikleri kapandığında, Lehistan-Litvanya Topluluğu Kremlin'deki garnizonunu hafifletmeye çalıştı. Bununla birlikte, Ekim 1612'de, garnizon Rus kuvvetlerine teslim oldu. Kral Sigismund'un durumu eski haline getirme çabaları başarısız oldu. Büyük ölçüde kasabaların oluşturduğu koalisyon tarafından düzenlenen şehirlerdeki askerî güçler, yeniden birleşmeyi başarmıştı.

İzole halde bulunan Lehistan-Litvanya Topluluğu'nun garnizonunun teslim olması, Çarlık'ın askerî kuvvetleri arasındaki kargaşa ve hazırlıksızlığının giderilmesi konusunda pek de işe yarayan bir durum olmadı. Karışıklık Dönemi'nde etkinliklerini bu kadar net bir şekilde ortaya koyan profesyonel birlikler, Çarlık bünyesinde nadir görülmeye başlandı. Savaşı kazanan ordu öncekilerden daha iyi tedarik edilmesine rağmen, Rus birliklerinin büyük çoğunluğu, step tarzı silah ve teçhizat kullanmaya ayrı ayrı hazırlanan yarı zamanlı birliklerden oluşuyordu. Deneyimli Kazak savaşçıları, deneyimsiz şehir milisleri ve askere alınan köylülerle birlikte savaştı. Örgütsel önemleri göz önüne alındığında pomestye süvariliği, kasaba ve köylülerle karşılaştırıldığında teçhizat ve eğitim konularında çok az bir avantaja sahipti. Bireysel becerilere ve bağlılıklarına rağmen, Karışıklık Dönemi'nin sonlarına doğru Rus askerî kuvvetleri, taktiksel disipline sahip olan profesyonel birliklerle yüzleşebilecek kadar iyi hazırlanmamıştı.

Restorasyon

Moskova'nın bir sonraki işi monarşinin restorasyonuydu. 1913 yılında gelen genel bir destekle (ve ailesinin propagandası), genç Michael Romanov Çar oldu. Anlaşıldığı kadarıyla, Romanov'un meşruiyeti hem Toprak Meclisi hem de büyük boyar klanları tarafından kolayca kabul edildi.

Bir hanedan seçimi, restorasyon döneminin karmaşıklıklarının yalnızca bir başlangıcıydı. İlk hedeflerden birisi, işin doğası gereği askerîyeydi. İsveç ve Lehistan-Litvanya Topluluğu birlikleri halen Çarlık'ın batısının önemli bir bölümünü işgal etmekteydi. Şehir süvarileri tarafından desteklenen bir Kazak kuvveti, uzun süreli mücadelelerde tükenmiş İsveç birlikleriyle yüzleşmek için batı koridorunda hareket etmeye başladılar. Stolbovo Barışı (1617) Novgorod'u ve diğer iç bölgelerdeki şehirleri geri kazandırırken İsveç, Baltık'ın doğu kıyı bölgesinde bir tampon bölge olarak kalmıştır. Bu durumun aksine Çarlık, başkentin yeniden işgal edilmesini önlemenin ötesinde, Lehistan-Litvanya Topluluğu'na karşı çok az başarı elde

etti. 1619'da imzalanan Deulino Ateşkesi, Lehistan-Litvanya Topluluğu'na, Smolensk'ten Chernigov'a kadar bulunan toprakları kazandırmıştı. Bu toprakların yeniden kazanılması, Lehistan'dan Moskova'ya dönen Çar Michael'in babası Filaret'in özel bir hedefi oldu ve Rus Ortodoks Patriği ve tahtın arkasındaki ana güç oldu.

Sosyal düzeni, askerî disiplini, savaşın parçaladığı bir ülkenin borçlarını ödemeyi amaçlayan yeni monarşinin uzun vadeli niyetleri karışık görünmekteydi. Bazı açılardan çabaları, 16. yüzyılın muhafazakâr bir restorasyonun ilanı olarak görüldü; bu da sosyo-askerî yapıların siyasi yüklü bir rekreasyonuydu. Büyük boyar aileleri, özellikle Michael'in güçlü babası Filaret'in Lehistan esaretinde kalması nedeniyle, 1613'te yeni hanedanlığa istekli bir şekilde destek verdiler. Bunlar, saraya ve orduya katılımları, köylüler ve topraklarıyla katkıları ve sadakatleri sebebiyle yüksek bir şekilde ödüllendirildiler. Çarlık'ın siyasi gücünün zirvesindeki alışılmış pozisyonlarına geri dönüşleri, birçoğunun yabancı işgalcilerle iş birliği yaptığı haberiyle sadece ufak ölçüde azaltılmıştı.

Taşradaki pomestye toprak sahiplerinin ve süvarilerin de elit kesimdeki eski yerlerine döneceklerine dair bazı erken belirtiler bulunmaktaydı. İlk Romanov Hükümdarlığı, bazı toprak sahiplerine alışılmadık derecede büyük araziler verme ve katkılarından dolayı nakit desteği sağlama gibi adımlarla, 1612-13 yıllarının Minin-Pozharskii ordusunun siyasi ayak izlerini takip etti. Topraklarını Lehistan-Litvanya Topluluğu'na kaybeden Smolensk bölgesindeki kişiler, bunun yerine güneybatı eyaletlerine yerleşme teklifi aldılar. Yeni araştırmalar ve tapu kadastroları, pomestye toprak sahiplerini kayıt altına alıp düzenledi. Müteakip mevzuat, bu toprak sahibi hizmetlilerin sosyal statülerini, bölgedeki yerleşik halde bulunan ailelerle sınırlandırarak korumuştur. Vergilerdeki küçük bir artıştan sonra, pomestye yöneticilerinin sahip olduğu topraklar bazı vergilerden muaf tutuldu ve restorasyon maliyeti kasaba halkına kaydırıldı. "Yasaklı Yıllar" uzatıldı ve köylülerin toprak sahipleriyle olan ilişkileri kötüleşti. Yavaş yavaş, bir tarımsal toparlanma başladı. 1620'lerde köylüler, batıdan Çarlık'a doğru bile hareket ediyorlardı. Bazı küçük toprak sahibi süvarilerin ekonomik durumları iyileşti. Bununla birlikte, bir kez daha, eyaletlerdeki pomestye süvarileri-toprak sahipleri genel olarak askerî ve ekonomik kabiliyetlerini geri kazanamadılar. Bunların hizmet kabiliyetleri ve isteklilikleri konusunda sürekli endişeler bulunmaktaydı. Bunların önemli bir kısmı, daha az talep edilen kale savunmasına atandılar.

Bu arada, siyasi ve askerî restorasyonu destekleyen dirilişçi bürokrasi hiç de "geleneksel" değildi. K Dönemi'nin sonunda çok iyi işlev gören, savaş öncesinde şehirlerin asker toplama sistemi güçlendirildi. Askerî şehir yöneticilerinin son zamanlardaki etkinliğinden etkilenmiş olan Moskova, bu yöneticilerin sayısını artırdı ve daha sistematik hale getirdi. Böylece hükümdarlık, daha yerel bir hale geldi ve orduya daha fazla odaklanmaya başladı. Merkezi hükümdarlık de hızla genişledi ve Karışıklık Dönemi'ni takip eden yirmi yıl içerisinde şansölyelerin sayısı neredeyse iki katına çıkarıldı. Nüfusun yeniden sayımı, pomestye sistemine yapılan revizyondan ve pomestye sisteminin sahip olduğu toprakların sayımında önce gerçekleşti. Bu durumlar da vergi tahsilatı, askerlik hizmeti kayıtları ve daha fakir askerlere nakit para ve ikramiye verilmesi gibi konularda temel oluşturdu. Sistematik yerel gözetim araçları olarak kasaba yöneticileri; Askerî Şansölyeyi, pomestye sistemini, toprak sahibi şansölyeleri ve daha birçoklarını temsil eden restore edilmiş askerî kayıtları tutmada kilit bir rol oynadılar. Takip eden yıllar boyunca şehir meselelerinin merkeze daha detaylı bir şekilde

raporlanıyor olması, "Merkezi Yönetim"in Arazi Meclisi'ni toplama ihtiyacını sınırlandırmasını sağladı.

Öte yandan sözleşmeli askerler, Karışıklık Dönemi ve Yeniden Birleşme Dönemi'ndeki ünlerinden pek de bir yarar elde edemediler. Bunun aksine, genellikle daha az öneme sahip konumlara gönderildiler. Örneğin, yeni ateşli silahlı birlikler (halen Moskova'nın tek eğitimli birliği) oluşturulmuş olsa da çoğu, mali eksikliklerden dolayı nakit olarak maaş alanların sayısının çok az olduğu şehir kalelerine yerleştirildi. Moskova'da konuşlanan sayıları azaldı. Benzer şekilde Restorasyon Hükümdarlığı, 1610-1613 yıllarında, tartışılmaz askerî önemlerine rağmen, Kazakların kalıcı varlığını kesin bir dille reddetti. Böylece, Kazak birlikleri 1617'ye kadar İsveç ve Lehistan-Litvanya Topluluğu mevcudiyetine karşı mücadelede öne çıkmıştır. Bu arada, hala Rus Çarlığı'nın merkezindeki Kazak birlikleri tasfiye edildi. Bazı kaçakların Kazak olarak devam etme hakları reddedildi ve bazıları da köylülüğe zorlandı. Kazak komutanları disipline edildi, birkaçı düzenli orduya toprak sahibi askerler olarak terfi etti. Az sayıda münferit Kazak, değişen meselelerde kuzey Rus topluluğuna entegre olmayı başarırken, diğer Kazaklar ve onların tahmin edilebilen isyanları şüphe yaratmaya devam etti.

Baskı altında, Rus Çarlığı ile Kazak ilişkileri, 16. yüzyıldaki haline çok benzeyen bir şekle büründü. Birçoğu, sınır hattına döndü ve burada garnizon savaşçıları ya da bağımsız silahlı askerler olarak rollerine devam etti. Başka bir deyişler Kazaklar, Çarlık hizmet hiyerarşisine, sözleşmeli askerler ve kolonileşme ve genişlemenin öncü koruyucusu olarak tekrar katılıyor gibi görünmekteydi.

Ancak Kazaklar büyük ölçüde sınıra ve sınır hattındaki bölgelere döndükten sonra, savaşçılar olarak devam eden avantajları, konumlarından dolayı kademeli bir değişikliğe yol açtı. Birkaçı, resmi statülerini bulanıklaştıran ama yükseltmeyen küçük arazilerde hak talep etme hakkını aldı. Bazı Kazak subaylarına nakit desteği ve varislik sisteminin temel seviyesindeki askerlere eşit düzeyde olacak şekilde güneyde arazi talep etme hakkı verildi. Yüzyılın ortalarına kadar, ayrı bir Kazak Şansölyesi'nin oluşturulmasıyla askerî önemleri kabul edildi ve binlerce Kazak düzenli saha birliklerine aktarıldı. Böyle bir konaklama ve kısıtlama kombinasyonu, Kazaklara büyük ödüller sunan ama aynı zamanda daha büyük kısıtlamaları da beraberinde getiren Çarlık'la olan ilişkisini stabilize etti.

Aynı zamanda, sınırların ötesindeki büyük Kazak kampları, değişken ve politik olarak yüklü step varlıkları olarak ortaya çıktılar. 1620'lerde, Lehistan-Litvanya Topluluğu başka yerlere yoğunlaşmışken, Zaporozhian Kazakları, beraberinde yeniden ele geçirilmiş toprakları da getirerek, kendilerini Moskova'ya bağlamayı düşündüler. Benzer bir şekilde, Don Kazak kuvvetleri, Azak Kalesi'ni uzakta olsa da güçlü olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1637 yılında başarılı bir şekilde ele geçirdi. Kendilerini tutamayan Kazaklar, defalarca Rus Çarlığı'na politik taahhütlerini ve askerî güçlerini teklif ettiler. Çarlık ise bu teklifi reddetti.

17. yüzyılın başlarında Romanov Restorasyonu'nun sonuçları, bu nedenle "geleneksel" olmaktan uzaktı. Çar Michael ve babası Patrik Filaret'in etrafındaki büyük boyar klan grupları, alışılmış konumlarına devam etmedi, aksine üstünlük elde etti. Daha az soylu olan toprak sahibi askerler, politik önemini korudu. Ancak refahlarının yeniden kazanıldığı yerlerde bile, bu tarz askerlerin politik statüsü, askerî yoksunluklarının tehdidi altındaydı. Bu sebeple, kraliyete olan hizmetlerinin gelecekteki önemi hakkındaki sorular cevapsız kaldı. Bu arada, birçok sözleşmeli asker, artan oranlarda sınırlarda ve şehirlerde hizmet vermeye yoğunlaştırıldı. Orada, Kazaklar ve onlar gibi olan diğer gruplar en umut vaat eden askerî güçler arasında görünüyordu; bu da

toprak sahipleri arasında kaygı uyandırdı. Daha yoğun bölgesel yönetimin vaat ettiği yerel koşullara daha fazla erişimi olan merkezi hükümdarlık, geleneksel olarak tanımlanan alanın dışında, giderek daha fazla manevra yapabilme yetisine sahip oldu.

Smolensk Savaşı

Rusya’nın Smolensk Kalesi’ni ve iç bölgelerini 1632-4 yıllarında Smolensk Savaşı olarak bilinen savaşta Lehistan-Litvanya Topluluğu’ndan geri alma çabası, Çarlık’ın batı sınırı boyunca istikrarsızlığın devam etmesinde sadece bir unsurdu. Zaporozhian Kazaklarının eylemleri, 1620 ve 1621’de Lehistan-Litvanya Topluluğuna yapılan Osmanlı-Kırım saldırılarını hem kışkırtmaya hem de yenmeye yardımcı oldu. Sonrasında Kazak-Lehistan-Litvanya Topluluğu ilişkileri 1630’larda isyana sebep oldu. İsveçli birlikler, Lehistan-Litvanya Topluluğu’na karşı savaştıkları Doğu Baltık’ta hak iddia etmek için geri döndüler. İsveçlilerin başarıları, onların devam eden Otuz Yıl Savaşı’na (1618-48) doğrudan müdahalesine ve büyük bir askerî güce dönüşmelerine yol açtı. Lehistan-Litvanya Topluluğu’na halen düşman olan İsveç, Rus Çarlığı’nın Smolensk’i tekrar ele geçirme arzusunu da teşvik etti. Lehistan Kralı Sigismund, tam da Deulino Ateşkesi’nin süresinin dolduğu sırada öldüğünde, Çarlık hızla savaşa doğru ilerledi.

1630 yılına gelindiğinde, Rus ordusu neredeyse kırk yıldır bir uluslararası savaşa girmeye çağrılmamıştı. Kayıtlar, geleneksel kategorilerde listelenen ve Çarlık adına savaşabileceği yaklaşık 100.000 kişi ortaya çıkardı. Bir zamanlar ordunun kalbi olan yaklaşık 27.400 toprak sahibi asker, askerlik hizmetine tekrar alındı. Onlarca yıl süren çabalara rağmen, bunlardan 15.850’sinin sahada görev yapabileceğine karar verildi. Geri kalan 11.550 asker, sadece kale hizmeti ve yerel savunmaya gönderildi; bunların 2.000 tanesinde hiç toprak yoktu; bazı süvariler öylesine fakirdi ki üstüne binecekleri bir hayvanları dahi yoktu. Aynı askerî kayıtlar, 16. yüzyılın sonlarında bile yaygın olandan biraz daha fazla sayıda sözleşmeli askerlerin olduğunu ortaya koydu. Bunlar arasında, son on yıllık deneyimleri onları savaş alanı hizmeti yerine kaleye daha fazla hazırlamış olan 33.000'den fazla silahşor vardı. Ortak topraklar ve vergisiz ticaret, onların birlik sayılarının korunmasına yardımcı olurken, bu düzenlemeler, onların eğitimli, ayakta durabilen birlikler olarak oluşturdukları statülerini zayıflattı. Ayrıca 11.500 Kazak ve 4.000'den fazla topçu eri, topçu subayı ve benzerleri vardı. Topçu grupları iyi temsil edildi ve iyi tedarik edildi. 1620'lerin sonlarından itibaren, silahlar, barut ve saçma mermisi stoklanmıştı; silah üretimi 1632'de dış denetim altında ciddi bir şekilde başladı. Tatarlar ve Rus olmayan düzensiz birlikler, mevcut gücün yaklaşık beşte birini oluşturdu.

Çarlık tarafından askerî birlikleri tanımlamak için kullanılan geleneksel kategoriler, Romanov Hükümdarlığı’nın Lehistan-Litvanya Topluluğu’na karşı savaşa hazırlanırken karşılaştığı bazı askerî Karışıklıkın da bulgularını oluşturmaktaydı. Süvarilerin piyade birlikleriyle kullanımı ve dengesi, taktiksel esnekliğe sahip subay yapılarının oluşturulması ve tam zamanlı olmasa da düzenli eğitime geçilmesi, İsveç’teki Livonya Savaşı’ndan beri ve bu durumda da Lehistan’da büyük önem kazanmıştır. Moskova’nın kayıtları (ve politik düşüncesi), birliklerinin sosyal kökenlerini, işe alınma ve sürdürülme yöntemlerini vurgulamaktadır. Bir birimin askerî niteliklerini ve yeni askerî önceliklerini bu listeleme yöntemiyle belirlemek çok daha zordu. Silahşorların hepsi profesyonel birlikler değildi, bazı

toprak sahibi askerler artık savaş alanındaki becerilerini ve hatta süvarilik görevlerini bile yerine getirmekten çok uzaktı.

Çarlık’ın başındakiler, Batı komşularıyla savaşmaktan kaynaklanan zorlukların farkındaydı. En azından kısmen, Karışıklık Dönemi’nde sorun açıkça belirtilmişti; dahası Moskova, tahıl yardımı karşılığında 1628’den sonra İsveç’ten askerî tavsiyeler, ekipman ve teknik yardımlar aldı. 1630’lardan başlayarak, Filaret’in ısrarı üzerine Çarlık, ordusunun kuşatma ve ateş gücünü güçlendirmenin yanı sıra, bu orduya taktiksel esnekliğe sahip ve profesyonel bir piyade alayı eklemeye başladı. Orta Avrupa’da savaşan paralı askerler orduya alındı. Ödenen yüksek maaşlar, Çarlık için asker alımı yapan personellerin eli boş dönmeyeceğini kesinleştirdi. 1630 yılında, hem Lehistan-Litvanya Topluluğu hem de İsveçliler için savaşan bir İskoç olan Alexander Leslie, askerî danışman olarak hizmet etmeye geldi. Leslie gibi adamlar hem İsveç’te hem de Hollanda’da kişisel deneyimler yoluyla edindikleri en son piyade tekinlerini Çarlık ordusuna aktarabilmek için bütün alaylardan subaylar topladı.

Ancak eski askerî kategorilerin sosyal sonuçları, Çarlık askerleri için önemli olmaya devam etti ve oluşturulan yeni alaylar onların endişelerini gidermedi. Böylece 2.000 kadar topraksız olan varis askerlerden piyade olmaları istendiğinde, yabancı subayların emri altında yer almaları ve ayak takımı olacak olmaları sebebiyle, bu çağrıya çok az kişi karşılık verdi. Nihayetinde, oluşturulan yeni alaylar doldurulabildi. Buna rağmen, piyade birliklerini sosyal bir damgalamaya sokacak olan, çoğunlukla Tatar ve Kazaklar gibi sözleşmeli askerlerden oluşturulan birliklerin ve vergi ödeyenlerin (kasabalılar ve köylüler) bu alaya dahil edilmesi gerçekleştirilmişti. 1632'de yeni bir süvari alayı (reitary) oluşturuldu. Topraksız varis askerler bu alaya katılmakta daha istekli oldular. Bu sebeple, daha fazla ağır süvari ve süvari birlikleri eklendi. Bu süvariler için ödenen yüksek maaşlar, mantıklı olsa da var olan sosyal inancı güçlendirdi.

“Yeni Oluşum Alayları” (*polki novogo stroia*) adı verilen bu alayların on tanesi Smolensk Savaşı’ndan önce ve savaş sırasında kuruldu. 10.000’den fazla asker ve piyade, üyeleri hem at sırtında hem de yürüyerek savaşmak üzere eğitilen büyük bir süvari birliği (reitary) ve bir ağır süvari alayıyla birlikte savaştı. Her yeni alay, yeni stilde hiyerarşik bir komuta yapısına sahipti: albay, yarbay, binbaşı, yüzbaşı vs. Bu yapı, klasik Rus yüzlük askerî sisteminden (sotnia) daha fazlasına tekabül ediyordu. Neredeyse tüm subaylar ve bazı rütbeler genellikle Avrupalı olan yabancı kadrolarından oluşuyordu. Bu tür birliklerin sosyal disiplini ve askerî hazırlığı Çarlık için tamamen yeni bir durum değildi çünkü ateşli silahlı piyadeler (streltsy) de benzer bir eğitime sahiplerdi; ama bu adamlar için yeni bir durumdu. Savaş başlatma ve Smolensk kuşatması için yapılan hazırlıklar sırasında, devlet memurları yiyecek ve askerî malzeme toplamaya başladı ve tahkimat uzmanları da devreye girdi.

Nihayetinde, General Shein tarafından 1632’de batıya doğru Smolensk’i kuşatmaya yönlendirilen ordu, Livonya Savaşı’ndan beri Çarlık’ın askerî gücünün üçte birini içeren en büyük orduydu. Ordunun yarısından fazlası, çoğunlukla piyade olmak üzere, devlet tarafından masrafları karşılanan ve ödeme yapılan yabancı subaylardan oluşan yeni yapıdaki alaylardan oluşmaktaydı. Bu alayların yanlarında, toplam kuvvetlerin üçte birinden fazlasını oluşturan varis askerler ve halen klasik yüzlük sistemini (sotni) kullanan pomestye süvarileri vardı. Kazakları ve Rus olmayan askerleri içeren sözleşmeli askerler, ordunun geri kalan %16’lık bölümünü oluşturmaktaydı. Yeni alayların ordunun güçlü kolu olması beklenmesine rağmen (daha önce ateşli silahlı piyadeler ve topçularla olduğu gibi), ordu geleneksel genel yapısını ve

komutasını korudu. Girişilen teşebbüs, bütünüyle Çarlık'a çok pahalıya mal oldu. Savaşın başlangıcında masraflar, dikkatlice toplanan devlet rezervlerden ödenirken, rezervlerin hızla azalmaya başlamasına bağlı olarak hızla artırılan vergilendirmelerle ödendi.

Smolensk Savaşı, bu orduyu, zamanında Rusların kendileri tarafından restore edilen ama sonrasında da Lehistan-Litvanya Topluluğu tarafından hızlıca kısmen güçlendirilen ve savunulan, oldukça büyük ve modern bir kaleye çekti. 1609-11 yıllarındaki komutanlık tecrübesinden dolayı bu kaleye aşina olan Komutan Shein, burayı karmaşık bir kuşatma ve siper sistemi ile çevreledi. Gözlemciler, Rus piyadelerinin kalitesinden, kuşatma kuvvetlerinin kaynak ve materyale ulaşma konusundaki rahatlığından ve Shein'in topçularının yıkıcı bombardımanlarından etkilendiler. 1633 yılına gelindiğinde, Lehistan-Litvanya Topluluğu'nun garnizonunun yakında açlıktan öleceği anlaşılıyordu. Yeni seçilen Kral Wladyslaw, her nasılsa, kuşatma güçlerini çevreleyecek yardım kuvvetlerini organize etmeyi başardı. Adamlarını kurtaramayan Shein, 1634'ün başlarında Lehistan komutanına teslim oldu.

Rus Çarlığı'nın Smolensk'teki kötü ve beklenmeyen yenilgisi için çeşitli nedenler öne sürüldü. Rus ordusunun bol miktarda kaynağı ve açık bir sayısal üstünlüğü vardı. Ateşli silahlı piyadeler ve yeni oluşturulan piyadeler şerefli bir mücadele gösterdiler. Görgü tanıkları, aynı zamanda etkili Rus ateş güçlerine ve sahadaki istihkâma şahit oldular. Ordunun bu bölümlerinin performansı hakkında çok az şüphe bulunmaktaydı. Bazı tarihçiler bu durumu, ordunun beceriksizce komuta edilmesine, Moskova'dan orduya müdahale edilmesine ya da yabancı paralı komutanlara olan güvensizlikle ilişkilendirmektedir. Kışın gelmesi ve yolların bozulması, belki de Rus topçularının kilit anlarda vaktinde gelişinin önüne geçti. Önemli bir diğer sorun da Çarlık süvarileriyle ilgilidir (yeni oluşturulan piyade birlikleriyle ilgili olması beklenirken). Wladyslaw'ın takviye ordusu, önemli bir grup hafif süvari erlerini içeriyordu. Hiyerarşik bir subay kademesi olmadan, yapıları gereği mobil olan ve taktiksel manevra kabiliyeti yüksek olan bu yarı profesyonel süvari birimleri, kuşatmacı piyadeleri siperlerine sabitlemeyi başardı. Bu sırada, Çarlık süvarileri, İsveçlilere karşı bile büyüklüğünü kanıtlamış olan Lehistanlı hafif süvariler kadar iyi donanımlı ve uyumlu değildi. Moskova'nın neredeyse tüm atlı birlikleri, hatta yeni oluşumları bile, orduya hizmet etme konusunda isteksiz olan ve sahada iyi bir iş çıkaramayan pomestye süvari birliklerinden oluşuyordu. Ekonomik gerekçelerle, yeni süvari birliklerine yeterli sayıda subay verilmemişti.

Savaş alanından uzak olaylar da askerî girişimleri baltaladı. Çar'ın babası 1633'te öldüğünde, Çar Michael devletinin başı olan halefi, Smolensk'in tekrar fethine karşı çok da istekli değildi. Kuşatma siperlerinde çevrili kalan Shein'e destek olmak için hiçbir yardım gücü gönderilmedi. İsveçli Gustavus Adolphus'un ölümü ile birlikte Rus Çarlığı, tahıl ödemelerini geri çekti ve İsveç'in Rus Çarlığı'nın iç işlerine müdahalesi 1633'te sona erdi. Bu arada, Lehistan-Litvanya Topluluğu, nispeten korumasız halde olan Çarlık'ın güneyine baskın düzenleyen Kırım Tatarlarından destek aldı. Polianovka Barışı, Lehistan'ın Deladino'daki fetihlerini kesinleştirdi ve karşılığında Wladyslaw, Çarlık tahtı için hak iddiasında bulunmayı bıraktı; savaş masraflarına ek olarak Çarlık tazminat ödedi. General Shein ve diğerleri, Lehistan yanlısı faaliyetlerinden şüphelenildiği için idam edildi; yeni oluşturulan alaylar dağıtıldı ve antlaşma şartlarına göre yabancı askerler görevden alındı.

Kısa süreli varlıklarına rağmen, 1630'ların bu yeni oluşum alayları, birçok yönden bu yüzyılın tamamının askerî reformunun şeklini göstermektedir. Değişimin odak noktası, uzun süredir taktiksel olarak manevra kabiliyeti yüksek bir piyade yaratmaktı. Karışık, büyük ölçüde

elit olmayan sosyal kökene sahip ve Orta ve Doğu Avrupa'dan askerler, bu yeni birimleri oluşturdular. Ateşli silahlı piyadeler, Smolensk'e kadar olan askerî katkıları ne olursa olsun, yeniden eğitilmedi, ancak kendi homojen birimlerinde görev aldı. Varis askerlerin siyasi ve sosyal durumlarına büyük ölçüde dokunulmadı. Geleneksel süvari birlikleri (yüzlük sistem) daha seçkin bireylerle doldurulurken, daha fakir durumda olan varis askerler, maddi olarak kendilerini güçlendirdiklerinde bu birliklere geri dönecekleri anlayışı altında yeni oluşan süvari birliklerine (reitary) kaydoldular. Bu birimleri (reitary) eğitmek düşük bir önceliğe sahipti, böylece bazı yönlerden pomestye süvarilerine yakın kaldılar. Bu askerî tercihler kısmen karmaşık sosyo-politik gerçeklerden (kim yer alıyor, hizmet edebiliyor, hizmet etmeye istekli ve hangi şartlar altında) ve mali çıkarlardan etkilenmekteydi. Ancak 1630'larda, bir kısmı Kazaklar tarafından karşılanacak hafif, mobil süvari birliklerin oluşturulması için askerî bir talep vardı.

Çarlık Seddi

Moskova'nın güney sınır bölgelerinin Kırım baskınlarına karşı savunulması, uzun süredir Çarlık askerînin dikkatini çekmişti. 1570'lerde IV. İvan Hükümdarlığı bu tür akıncılara karşı oldukça etkili bir savunma örgütledi. Öncü bir birlik, step sınırlarında devriye gezdi; gerektiğinde, Tatarların yakınlaşmasına karşı stratejik olarak yerleştirilmiş bağlantılı kalelerin bulunduğu garnizonları uyardılar. Bu kaleler yerel halkı korudu ve sahadaki süvariler, düşman saldırılarını tutabilmek için Oka Nehri üzerinde bulunan toplanma noktalarından güneye doğru ilerlediler.

Bu sistem Michael Romanov yönetiminde güçlendirildi. 1580'lerden itibaren nüfusun güneye doğru hareketi, hâlihazırda kademeli olarak iki kale kasabasının olduğu anlamına geliyordu. En güneyde bulunan yeni kaleler, devriye gezmek, Tatar yakınlaşmasını rapor etmek ve daha küçük birlikleri alandan uzak tutmak için, çoğunlukla süvarilerden oluşuyordu. Savunma hattı boyunca bulunan kasabalar, kalelerin savunmak için daha çok piyadelere güveniyorlardı, çünkü ana kampta bulunan süvari birimleri, Oka Nehri hattına devriyelerin çağrılarına yanıt vermek ve daha büyük baskınları püskürtmek için her yıl toplanıyorlardı. Güney hattını savunmadaki bu önemli rolleri, Çarlık ordusunun, hali hazırda bulunan mobil, hafif süvarilere yönelimini artırdı.

Bu düzenlemeler, 1620'lerde topçu ve istihkâm birliklerine çok fazla özen gösterilmemesine rağmen, Smolensk Savaşı sebebiyle Oka Nehri'nde bulunan birliklerin geri çekilmesine yol açana kadar düzgün bir şekilde işledi. Sonuç olarak, 1632 ve 1633'te Kırım müfreze birlikleri, kasabaların güney kısımlarını geçti ve Sepukhov ve Kolomna'ya kadar kuzeye çıktılar.

Smolensk Savaşı yenilgisinin ardından Çar Michael Hükümdarlığı, daha güneyde kurulacak olan başka kalelerle savunmaya karar verdi. Bu durum, yeni zengin tarım arazilerini korudu, pomestye süvarilerine destek vadeden ve seçkin elit kesimin kişisel servetini geliştirmeye yaradı. Ancak uzun vadede yeni sınır savunmaları, Çarlık'ı nüfusu üzerindeki askerî baskıları yoğunlaştırmaya, yeni oluşturulan ve köylü birlikleri üzerinde daha fazla düzenlemeler denemeye ve yeni bölgesel askerî oluşumlar geliştirmeye zorladı. Aynı zamanda onlar, pomestye süvarilerinin son önemli askerî rolünü yavaş yavaş ortadan kaldırıp askerî taleplerinin önüne geçtiler.

1635 ve 1653 yılları arasında askerî güçler, yeni sınır savunma hatları kurmaya çabaladılar. Var olan kalelerdeki tadilatlar tamamlandıktan sonra, yeni kasabalar ve bunları bağlayan ahşap ve topraktan kaleler inşa edildi. Doğrudan inşaatçılara ve yeni kalelere saldıran Kırım Tatarları, bu tür büyük bir genişlemeyi tersine çevirmeye çalıştılar. Bununla birlikte, 1653 yılına gelindiğinde, oluşturulan surlar (Belgorod savunma hattı olarak da isimlendirilen) tamamlanmıştı. Bu surlar Tambov'dan Don Nehri'nin ortalarında bulunan Voroneze, güneybatı hattından Eski Oskol ve Belgorod'a kadar uzanan 800 kilometrelik bir hattı içermekteydi.

Tamamlandıktan sonra, Belgorod savunma hattı ciddi bir etkiye sahipti. Tatar akıncıları bu hattı nadiren kırabildiler. Hattı kırdıklarında da etkiler oldukça sınırlıydı. Artık yıkıcı baskınlara karşı savunmasız olmayan bu hattın kuzeyindeki topraklar, sonraki on yıllar boyunca yeni yerleşimciler tarafından hızla rağbet gördü. İyi konuşlandırılmış Belgorod hattı, aynı zamanda askerî sömürgecileri ve köylü çatışmalarını, bölgeden uzak açık steplerde uzakta tutmaya yaradı.

1640 ve 1650'lerde doğu hattından Simbirsk'e, güney hattından Izum'a doğru inşa edilen yeni savunma hatları, Çarlık'ın steplerin kontrollü kolonileştirme hareketini genişletti. Buna karşılık, Tatar baskınlarına karşı savunma sistemini hala temelde baskınlara karşı yanıt verme sistemine dayandıran Lehistan-Litvanya Topluğu, daha özgür olsa da çekinerek güneye doğru genişlemişti.

Belgorod savunma hattının inşası sırasında yeni olarak gösterilebilecek çok az şey vardı. Savunma hatları iyi dizayn edilmişti. Yoğun ormanlar boyunca oluşturulan bağlantılı gözetleme kuleleri ve ahşap kaleler, toprak hendek ve kuleler, belirli zayıf noktalarda süvarilerin geçişini önlemeye yardımcı olmuştu. Hollandalı ve Fransız istihkâm personelleri, imparatorluk genelinde askerî değişimi uygulamaya koyulmasını sağlayan bazı yeni unsurları tanıttılar. Buna ek olarak ağır silahlar (toplar), özellikle 1670'lerde, daha büyük kalelerin savunulmasında önemli bir rol oynadı. Ancak bunlar tasarımın hayati öneme sahip parçaları olmaktan çok, sadece yararlı olan takviyelerdi.

Bununla birlikte, savunma hattının inşası yenilikçi bir çalışma olsa da yeni kaynakların aktarılması gereksiniminden dolayı pahalı bir yöntemdi. Kırım saldırısı altındayken yeni hattın oluşturulması, 18 yıllık bir süre boyunca eşine az rastlanır bir ölçekte nakit, personel ve kaynak aktarımını gerekli kılmıştı. Bu hat sonraki yüzyılda Kazan'ın işgali sırasında bir başarı olarak görülmüştü. 1638 ve 1644 yılları arasında görev yapan yeni Kale İnşası Şansolyesi, ilgili fonksiyonların neredeyse tamamına nezaret etti. Sadece inşaat maliyeti 100.000 rubleyi aştı binlerce adamın emeğini içeriyordu. Bu çabayı desteklemek için, hükümdarlık büyük nakit aktarımı yapmak zorunda kaldı. Beklendiği üzere, Smolensk Savaşı'ndan sonra vergi düşmedi, aksine çoğu yerde arttı. Daha da önemlisi, yeni hattı inşa etmek ve güneydeki seyrek nüfuslu inşaatçıları savunmak için yeni adamlar alındı. Belgorod hattının inşası, 16. yüzyıl Çarlık Rusya'sı yerine güçlü bir askerî devlet yaratmanın yollarını gösterdi.

Gereken insan gücünün toplanması belki de devletin yeni yeteneklerinin en bariz örneğiydi. Zanaatkârlar, köylüler, yiyecek ve askerî malzemelerle birlikte 1.100'e yakın varis ve sözleşmeli asker, 25 farklı bölümün her birini inşa etmek ve savunmak için toplandı. Bitmiş kaleler, halen az sayıda nüfusa sahip garnizon birliklerinin sayılarının üç katına çıkarılmasını gerekli kılmıştı. Kaçakların, silahşorlara ve Kazakların garnizonlara dahil edilmesi gibi birçok yol denendi. Daha önce de olduğu gibi bu garnizonlar, askerî faaliyetlerinin desteklenmesi için toprak sahibi yapılan sözleşmeli askerleri de içeriyordu. Ancak bu tek başına yeterli değildi.

1630 ve 1640'ların sonlarında, sınır hattının yapım aşaması sırasında, Kırım saldırısı tehdidi, askerî personel alımında yeniliklere gidilmesine yol açtı. Bu durum, güney sınırında kullanılmak üzere yeni oluşum alaylarının yeniden canlandırılmasıyla başladı. 1636-7 yıllarında hükümdarlık, bu yeni oluşumun kıdemlilerine, Tatar saldırısı beklendiği için, inşaat çalışmalarını savunulmasını emretti. Görev için gönüllü olan varis askerlere de teklif götürüldü. Ancak mali ve diğer nedenlerden dolayı, sözde yeni oluşum birlikleri profesyonel birlikler değildi; bir yıl toplanan askerler, bir dönemlik hizmetlerinin sonunda, sonraki sezon gelecek olan askerlerle değiştirilmek üzere evlerine yollandı.

Görev için yapılan bu çağrılar yetersiz sayıda kaldı. Köylü kesime dönemlik zorunlu askerlik hizmeti getirilmesi, Karışıklık Dönemi'nde iş gücü için zorunlu askerliğin getirilmesi ve köylü askerî istihdamın kurulmasına dayanan bir sisteme benzetilmişti. Alınan ilk köylü askerler kış için köylerine dönmeden önce, eğitim alıp nöbet tutarken, maaşları ödendi, ikmal ve malzeme tedariki sağlandı. Maliyeti düşürmek ve askerî etkinliği artırmak için türevleri hızla tanıtıldı. 1640'ların ortalarında, sınır yakınlarında yaşayan zengin köylüler, bir grup halinde garnizon hizmeti için zorunlu hizmete alınmışlardı. Bunlar, vergi muafiyetleri karşılığında bir veya birden fazla ateşli silahlı birlikleri oluşturdular. Yakındaki garnizon kasabalarında askerlik eğitimi aldıkları ve hizmet ettikleri için, bu askerlere ait olan çiftlikler onlara, yiyecek, binek ve hatta maddi gelir sağladı. Kışın, aileleri ve diğer köylüler onlara destek oldu. Daha az geliri olan köylüler arasında, kendi kendini idame ettiren her dört adamdan birisi piyade olarak alınıyordu. Bazı köylülere mevsimlik hizmet karşılığında kalıcı topraklar bile verilmişti. Güney garnizonlarının bu şekilde doldurulması hem ucuz hem de oldukça etkili oldu. Güney köylüleri nispeten daha zengindi ve ortaya çıkan birlikler, kendi alanlarını ve köylerini savunmaya isteklilerdi. 1650'lerde Ukrayna'ya karşı açılan savaş gibi acil durumlarda, bu birlikler de bölge ordusuna çekildi. Bu gibi durumlarda, bu tür garnizon askerleri evden uzakta hizmet ettiklerinde askerî çabaları, onları yoksullaşmadan koruyacak devlet desteğini gerekli kıldı.

Yeni oluşum birlikleri ve köylülerin zorunlu askerlik yapmasından oluşan kombinasyon, Çarlık ordusunun dönemsel elit askerlik hizmeti almak yerine kitlesel eğitilebilir birliklere geçmesinin ilk adımı niteliğindedir. Yani, yeni alaylar çok sayıda subaya, temel eğitime sahipti ve devlete hizmet eden seçkin gruplara bağlı değildi. Bununla birlikte, bu erken aşamada, seçkin grupların daha düşük bütçeli bir muadili olarak görüldüler ve güney yerleşimlerinin homojenliğini pekiştirme konusunda bir etkiye sahip oldular. En azından ekonomik açıdan bakıldığında, güney birliklerine çekilen köylüler ile bölgedeki yerel sözleşmeli askerler arasında çok az bir farklılık vardı. Ancak sonucunda, yerel pomestye süvarileri, köylü iş gücünü sınır yakınlarında tutmanın zor olduğunu gördü. Birçok varis askerîn iki veya üç köylü hanesi vardı ve çok azı araziyi kendileri için işliyordu.

Yeni birliklerin işe alımları ve örgütsel yapıları başka yerlerde de hızla tekrar devreye sokuldu. Yerel düzeyde, seçkin hizmete siyasi olarak daha az yüklü, uygulanabilir bir askerî alternatif vaat ettiler. Güney bölgelerindeki türevleri, kuzeybatı sınır bölgesinde ortaya çıkmış ve 1650'lerde daha geniş bir askere alım çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

Güney askerî projesine olan talepler, 1650'lerde, daha hızlı askerî değişimin çerçevesini oluşturan, yeni bir tür bölgesel askerî yönetimin yaratılmasına yol açmıştır. Daha fazla sayıda olan yerleşik güneyli birlik, ciddi bir koordinasyon ihtiyacını da beraberinde getirdi. Güneyli askerler ya harekât güçlerinin yerel birimlerinde ya da güney garnizonlarında hizmet vermek için seçildiler. Garnizonlar, faaliyetlerini 1646'ya kadar Oka savunma hattı boyunca yıllık

olarak toplanan ve daha sonra Belgorod'da Tatar saldırılarına karşı bir araya gelen pomestye süvari ana kuvvetleri ile koordine etmek zorunda kaldılar. Bununla birlikte, garnizonlar yavaş yavaş Tatar saldırılarının çoğuyla başa çıkmaya başladı ve sahadaki süvarilerini etkili bir şekilde güçlendirdi. Bu olurken, garnizonlar arasındaki koordinasyon daha önemli bir konu haline geldi. Her sınır kalesinde silah, topçu, askerî malzeme ve tahıl stoklarına ihtiyaç duyuldu ve ön tedarik hazırlığı, artan yerel tahsilatlar ve merkezi idari personellerin faaliyetleri aracılığıyla yavaş yavaş gerçekleştirildi. Ancak garnizonlar arasındaki iletişim, personel mevcudiyeti ve malzemelerin dağıtımı konuları koordine edilmeliydi. Bu gereksinimlerin karşılanması zordu. Çarlık ordusunun ana kuvvetleri, uzun zamandır güçlü Askerî Şansölyeler ya da Razriad tarafından yönetiliyordu. Ayrı şansölyeler tarafından idare edilen ve yıl boyu göreve hazır bekleyen sadece birkaç birlik olduğu için, Askerî Şansölyelik, çok sayıda askerî birimden oluşan kurumsal yapıya ve koordinasyona sahip bir yapıda olmaktan çok uzaktı. Sınırdaki yerleşik garnizon birliklerinin koordinasyonunda yer alan Karışıklık, dâhil olan toplam adam sayısı arttıkça daha da fazlalaştı; Userd gibi bir kasabada bile 1651 yılında 800'den fazla adam bulunmaktaydı.

Bu gereklilikleri karşılamak için Moskova, askerî yönetimi bölgesel düzeyde güçlendirdi. Askerî Şansölye çatısı altında 1640'larda Belgorod kasabası etrafında bir askerî yönetim bölgesi kuruldu; Belgorod Bölgesi, belirli kasabalardan toplanan yerleşik haldeki askerlerin bir bölgeyi savunmak için toplandığı eski bir sistemin uyarlamasıydı. Çarlık'ın çoğu bölgesinde, sivil ve askerî karar alma mercileri hâkim hale geldi. Tipik olarak, bir askerî vali (voyvoda) doğrudan Moskova'ya rapor verebilecek, burada raporları diğer valilerin raporlarıyla koordine edilecek ve cevaplandırılması yapılabilecekti. Bununla birlikte, Belgorod Bölgesi, 1640'lı yıllardan başlayarak kademeli olarak, Belgorod savunma hattı boyunca ve arkasında, kasabalarda yaşayan ve hizmet veren tüm birlikler üzerinde kesintisiz bir komuta merkezi yarattı. Birliklerin yarısına yakını, Belgorod Bölgesi'nin genel sorumluluğunu elinde tutan komutanın komutası altında olan sahadaki alaylardan oluşmaktaydı. Geri kalanlar ise kasaba voyvodası ve Belgorod Bölgesi komutanı tarafından komuta edilen garnizon birlikleriydi. Bireysel görevlendirme, garnizon ve saha güçlerine yeniden atanma, kurumsal ihtiyaçları karşılamak ve askerî kapasiteyi aksettirmek için değiştirildi. 1650'lerde, Askerî Şansölye liderliğinde, koordine edilmiş bölgesel bir hükümdarlığa benzer yeni bir idari düzenleme gelişmekteydi. Bu bölgesel yönetim, sakinlerinin olağan dışı sosyal ve ekonomik homojenliği ile birlikte, askerî teknikler ve organizasyon ile eşi görülmemiş ve yerel bir deneyim kazanılmasına olanak sağladı. Sonuç olarak, güney yakın zamanda yeni bir bölgesel genişleme için bir fırlatma rampası niteliği kazandı.

Politik Bedel

Restorasyon Dönemi'nde yaşanan olaylar, normal varis askerlerin askerî üstünlüğünü ve sosyal statüsünü yeniden kurmak yerine, baltalamıştı. Arazi değişimi ve askerlik statüsünün doğasında var olan birçok sorun, bu dönem sonunda yeni askerî taleplerle daha da derinleşti. Birçok varis asker için, seçkin duruşlarını gösteren şeyler aşınmaya devam etti. Bürokratik yapı eyaletlere taşındıkça ve eyaletlerden başkente askerî destek azaldıkça saraya olan siyasi bağları da değişti. Yeni askerî değerler, devam eden yoksulluk ve uzun süren seferler, daha çok isteksizliği ve daha kötü hizmeti de beraberinde getirdi. Pomestyeye ait arazilerin mülkünün

sadece babaları soylu statüsünde olanlara verilmiş olmasına rağmen bu durum, konumlarını düzeltmek ya da desteklemek adına çok fazla bir değişiklik yaratmamıştı. Devam etmekte olan bir diğer nokta da köylü gücünün geri kazanılmasıydı. Yani, bir köylünün kaybının bile önem teşkil ettiği küçük mülk sahipleri, kaçak köylüleri geri getirebilmeleri ile ilgili sınırlamaların genişletilmesi ya da kaldırılması için 17. yüzyıl başlarında hükümdarlığa tekrar tekrar talepte bulundular. Hükümdarlığın yanıtı ise çelişkiliydi. Kısıtlamalar isteksiz bir şekilde beş yıldan dokuz ya da on yıla çıkarıldı. Aynı zamanda, güney surları yapım aşamasında olduğu ve 1635’te Tatar saldırısı riski olduğu için hükümdarlık, mültecileri güneyden geri göndermeyi reddetti. Kısacası, 17. yüzyılın ilk yarısında toprak sahiplerinin kaçak köylüleri geri alma hakları konusunda kararlı bir eylemden kaçınıldı.

Karışıklık 1648’de gündeme geldi. İsyanlar, kasaba halkından Çar’a hitap eden bir dilekçenin okunmamasıyla Moskova’da başladı. İsyanları inceleyen tarihçiler, bürokratikleşmenin ve geleneksel siyasi kültürün kaybının neden olduğu gerilimlere işaret etmektedir; bu bürokrasinin yozlaşmış ve kendine hizmet boyarlar tarafından tahakküm altına alınması, hoşnutsuzluğun önemli bir sebebiydi. Çar Michael’ın danışmanı I. B. Cherkasskii’nin 1642'de öldükten sonra, Michael’in son yılları, kişisel servetini ve statüsünü artırmaya çalışan F.I. Sheremetev’in etkisi altında geçti. Michael’in ölümünden sonra, B. I. Mozorov, Aleksey Mihayloviç’in Hükümdarlığını yönetti. İdari yetenekleri çok olmasına rağmen Mozorov da hükümdarlık organlarını kişisel servetini geliştirmek için kullandı. Liderliği altında, 1646-7 yıllarında, köylü (ve kent) hanelerinin yerini açıkça belgeleyen bir nüfus sayımı yapıldı, ancak kaçak köylülerin izini sürmeyi kolaylaştırma sözleri boşa çıktı. Yeni Çar hızla kendini baskı altında buldu.

İsyanlar başlangıçta Moskova birlikleri tarafından bastırıldı, ancak silahşorlarda kısa süre içerisinde kasaba halkına katıldı. Yağmacılar önde gelen hükümdarlık üyelerinin mülklerini yağmaladı. Birçoğu öldürüldü ve başkentin çoğu ateşe verildi. Başkentteki varis askerler bile genç Çar’ı ve hükümdarlığını desteklemekten uzak durdular. Yeni bir hükümdarlık, toprak hibesi ve nakit takviyesi yaparak varis askerler arasındaki desteğini artırmaya çalışınca, acil talep üzerine Toprak Meclisi toplandı.

Toplantının düzenlendiği iki yıllık süreç içerisinde, Ulozhenie adı verilen yeni bir yasa çıkarıldı. Ulozhenie her şeyden önce, büyüyen bir bürokrasinin en özlü belgesiydi. Bu yasa, Çarlık monarşisinin ve sosyal düzenin yasal yönetimini belirtmeye çalıştı. Oldukça basit bir düzeyde, bu tür kanunlaştırmalar, vergilendirme ve askere alma süreçlerini basitleştirdi ve bunlar kısa süre içinde yeni piyade alaylarının idari temeli haline geldi. Bu durum, Çarlık nüfusun merkezi hükümdarlığa karşı olan görev ve sorumluluklarının daha öncesine göre daha kapsamlı olması anlamına geliyordu. Bu kanunlaştırma diğerlerinin yanı sıra, arazi ile ilgili hizmet normlarını ve yükümlülüklerini güçlendirdi. Bunun etkisiyle Rus toplumunda daha katı katmanlar oluştu.

Ulozhenie mali-askerî bürokrasinin ana hatlarını güçlendirirken, sınıf katmanları daha da katılaştı. Örneğin, kasaba halkının hareketlerine daha fazla kısıtlama getirildi. Kaçak köylülerin geri alınmasına ilişkin zaman sınırlaması tamamen kaldırıldı ve hükümdarlığın kendisi geri alım sürecine daha doğrudan dahil oldu. Yeni koşullar, küçük toprak sahiplerinin köylü gücü üzerindeki denetimini büyük ölçüde artırdı ve zaten “kötü, kaba ve kısa” olan köylü yaşam koşulları daha da endişe verici hale geldi. Köylülüğe yönelik bu kısıtlamalar her zaman devletin yararına olmadı. Kaçakların ve köylülerin steplere doğru kontrollü yayılması ve yerel

garnizonlara dahil olmaları, Moskova’nın bakış açısıyla başarıya ulaşmıştı. Pratikte hükümdarlık, zaman zaman Ulozhenie'yi göz ardı etmek için uğraşmadı. Bu bağlamda, Ulozhenie varis askerler için büyük bir siyasi zafer gibi görünüyordu. Köylülerin kendi topraklarını kullanmaları garanti altına alındı.

Yine de bu pahalıya mal olan bir zaferdi. Çarlık siyasi sistemi, büyük boyar ailelerinin aracılık ettiği, toprak sahibi seçkinler arasında fikir birliği sağladı. Karışıklık Dönemi’nden beri bu fikir birliği modelinin ve temel prensiplerinin yıprandığını gösteren çok sayıda gösterge bulunmaktaydı. Daha az soyluluğa sahip askerler, büyük iş adamlarından ve özellikle gücün kontrolü ve servetin dağıtılması konularında yeni hükümdarlığın idari yapısından şikâyetçiydiler. Bu şikâyetler ve 1648 yılındaki ayaklanmalar sonucunda mutabakatın çöküşü Ulozhenie tarafından iyileştirilmedi. İngilizcede üst tabaka olarak adlandırılabilecek bu sıradan askerler, eyaletlerden Moskova’ya, Moskova’dan da kraliyete terfi etme ihtimalleri azaldığı için kraliyetten uzağa itilmişlerdi. Buna rağmen, toprak ve köylü garantilerinin olması, görünüşte en fakir olan pomestye sahibini bile yatıştırmıştı. 1650’den itibaren hükümdarlığın merkezdeki pomestye sahiplerini zımni kabulünden söz edilebilir. Bununla birlikte hükümdarlık, hedeflenen yeni orduyu oluşturmaya doğru giderken ihtiyatlı bir şekilde hareket etti.

1649 yılında çıkarılan kanun, kraliyetin üst tabakaya olan desteğini artırmış olmasına rağmen, kraliyete sunulan seçkin hizmetin yeniden yapılandırmasını içermedi. Yıl boyunca eğitim gören ve hizmet eden ve bunu yaptığı için ödeme yapılan profesyonel hazır birliklerin askerî avantajları giderek daha açık bir şekilde ortaya çıktı. Smolensk kuşatması, bu rolü yerine getirmek için paralı askerler kiralamanın son derece pahalı olduğunu, hatta Çarlık’ın rahatlıkla karşılayabileceğinden çok daha pahalı olduğunu gösterdi. Büyüklüğü ve güney komşuları göz önüne alındığında, Rus Çarlığı çok sayıda orduya ihtiyaç duyuyordu. Her ne kadar Rus Çarlığı gelişen bir tarım ve ticaretin olmaması sebebiyle dezavantajlı durumda olsa da diğer birçok hükümdarlıklar da benzer zorlukları yaşıyordu. Ulozhenie’nin sosyal açıdan sertleşmesi siyasi sahneyi hazırladı ve Çarlık’ın vergi mükellefi nüfusunu hem askere alma hem de vergi ödemesi için belirlemesine yönelik pratik seçeneklerini sınırladı. Buna rağmen, Rus Çarlığı’nın mevcut askerî sınıflarını, sosyal statü ve rütbeye göre değil de profesyonellik ve askerî yeteneğe göre belirlendiği bir orduda hizmet etmeye nasıl ikna edeceği, On Üç Yıl Savaşı’nın başlarında ortaya atılan bir sorundu.

BÖLÜM 5

On Üç Yıl Savaşı, 1654–67

Genel Bakış

Rus Çarlığı'nın yeni siyasi düzenlemelerini test etme fırsatı ve yeni oluşum birliklerinin gelişmesi, uzun sürmedi. 1648'de Kazak Bogdan Hmelnitski, Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu'na karşı ayaklanma bayrağını kaldırdı. Nedeni Ukraynalıların, Ukrayna'nın bir parçası olan Milletler Topluluğunun baskın ortağı olan Kraliyet Polonyası ile dini, sosyal ve askerî anlaşmazlıklarında derin köklere sahipti. Başlangıçta Hmelnitski'nin isyanı, kötü yönetilen ve siyasi olarak bölünmüş Polonya güçlerine karşı başarılıydı ancak Kazak birliği ve Kazak zaferlerinin sürdürülmesi zordu. Hmelnitski, Rus yardımına başvurdu. Birkaç yıllık tereddütten sonra, Rus Çarlığı, 1654'te Hmelnitski ile Pereyaslav Anlaşması'nı imzalayarak Ukrayna'yı koruma altına aldı. Bu olay, Ukrayna'nın Moskova ve Milletler Topluluğu arasındaki kaderi üzerinde uzun süreli bir savaş başlattı; bu çatışma, kısa süre içinde Doğu Avrupa'nın diğer askerî güçlerini de içine çekti. Milletler Topluluğu'na karşı Rus zaferleri ve On Üç Yıl Savaşı'nın başlangıcında Litvanya'yı işgali, İsveç'in mücadeleye girmesine yardımcı oldu. İkinci bir kuzey savaşı (1655-60), Güneydoğu Baltık kıyı kenti üzerinde Rus Çarlığı, Milletler Topluluğu ve İsveç tarafından savaşı uzattı. Daha sonra, Ukrayna'da savaş 1660'larda azalmaya başladığında, tekrar dirilen Osmanlı İmparatorluğu, Türk birliklerini Ukrayna ve Polonya'da savaşmaya göndererek Kazak'ın hoşnutsuz unsurlarıyla birleşti.

Rus Çarlığı ile Milletler Topluluğu arasındaki On Üç Yıl Savaşı (1654-67), Andrusovo Antlaşması ile sona erdi. Muzaffer bir Rus Çarlığı, Smolensk'ten Chernigov'a, Witebsk'in bir parçası olan Batı Ukrayna ve Kiev üzerinde geçici kontrol elde etti. Yıkılmış bir kraliyet olan Polonya, sadece Doğu Ukrayna'yı elinde tuttu. Ukrayna'nın iki parçaya bölünmesi ve Ukrayna siyasetinin karmaşıklıkları, Andrusovo'nun kalıcı bir barış olmamasına neden oldu. Doğrudan ya da dolaylı olarak Rus Çarlığı, on yedinci yüzyılın geri kalanında Osmanlı, Polonya ve diğer Ukrayna ataman destekçileriyle bölünmüş bir Ukrayna üzerinde savaşmaya devam etti. Böylece Rus Çarlığı'nın emperyal arzularının yenilenmesi, sürekli bir savaşın arka planına karşı oynandı.

On Üç Yıl Savaşı, Rus Çarlığı'nı askerî olarak değiştirdi. Daha önceki deneyimlerine dayanarak ve yeni siyasi sermayesini kullanarak bozkır savaş mirasının bazı unsurlarına sırtını dönmesini sağlayan mekanizmalar geliştirdi. Ortaya çıkan ordunun sayısız yeni oluşum alayı vardı. Bunların birçoğu, bozkırları ve diğer birlikleri yeni alaylara çekmek için gereken uzmanlığın çoğunu sağlayan profesyoneller olan ve yeni subaylardan birkaçı Rus olan Avrupa paralı askerleri tarafından görevlendirildi. Rus Çarlığı ordusu da safları ulusal köylü zorunlu askerliği tarafından oldukça güvenilir bir şekilde doldurulan önemli bir piyade varlığına (*soldaty*) sahipti. Yüzlerce eski süvarinin (*sotni*) önemi azaltılırken daha fazla silahlı kalıtsal asker yeni oluşum süvari alaylarına (*reitary*) çekildi. Bu birlikler kurumsal, finansal ve teknik destekle desteklendi. Ordunun merkezi komutanlığı savaşın sonuna kadar önceki yapısını korumasına rağmen 1660'ların sonlarına doğru Rus Çarlığı, askerî güçlerinin tamamen yeniden şekillenmesi yolundaydı.

Bu değişiklikler gerçekleşirken sahadaki Rus ordularının büyüklüğü oldukça arttı. Rus Çarlığı'nın artan sayıda Askerî taahhüdü vardı: Sibirya'daki bozkır sınırında kaleler, garnizonlar, batı sınırı boyunca ileri mevkiler ve çok cepheli bir savaş. Dahası, On Üç Yıl Savaşı ile savaşmanın yüksek bir insan maliyeti olduğu kanıtlandı. Bununla birlikte, Rus karar vericiler, her seferinde sahaya giderek daha fazla asker almak için seferber oldular.

Rus Çarlığı’nın ordusu için bu iki özellik üzerindeki ısrarı maliyetliydi. On Üç Yıl Savaşı sırasında Rus birlikleri, neredeyse tamamı mevsimlik veya yarı kalıcıydı. Bunun mali ve politik nedenleri vardı. Özellikle yeni tarz alayları sürdürmenin maliyeti, alaylar kalıcı olmasa bile oldukça yüksekti- yürüyüş sırasında yiyecek, subay, malzeme ve ödeme gerektiriyorlardı. Mantıklı askerî ve mali öncelikler, Rus Çarlığı’nın daha küçük bir kalıcı birlik ordusu yerine daha fazla alay seçmesine neden oldu. Ayrıca yarı kalıcı güçler muhtemelen kalıcı olanlardan daha az şikâyet ve daha az geniş ekonomik etki yaratmıştı. Bir sefer döneminde hem nazik hem de köylünün tarımsal rollerinden yoksun olmaları, kalıcı olanlardan oldukça farklıydı.

Bu olağanüstü askerî dönüşümü elde etmek için benimsenen yollar, sonunda önemli toprak kazancı ile taçlanmasına rağmen kullanıldıklarında zorluk ve isyan getirdi. Vergiler yükseldi ve enflasyon hızla arttı. Uzun vadede yapısı, yeri ve organizasyonu onu askerî taleplere karşı özellikle savunmasız hâle getirilen ve güneyde devam eden aşırı baskılar, Kazak sorusunu yeni bir biçimde uyandırdı. 1668'den 1672'ye kadar Ukrayna üzerinde savaş devam ederken Don Kazak, Sten’ka Razin liderliğindeki isyanı güneyi ve Volga'yı süpürdü.

Ukrayna’nın Doğuşu

Ukrayna, Polonya-Litvanya Topluluğu'nda huzursuz bir yer işgal etti. Bazı problemler, sosyal ve dini kökleri karıştırdı. Katolik Polonya'nın Doğu Katolik kilisesini desteklediği Ukrayna'daki Ortodoks Kilisesi hiyerarşisinin çok tartışılan konumu, belirsiz ve son derece politik bir gerginlik nedeniydi. Küçük yerel asalet pahasına Polonya'nın en büyük toprak sahiplerinin artan etkisi de önemli bir çekişme kaynağıydı.

Bu arka plana karşı Ukraynalı Kazaklar, Polonya'daki bölgesel geçiciliğin ve istikrarsızlığın ana nedeniydi. Kayıtlı Kazakların, Polonya bordrosundaki varlığı onları Ukrayna Kazaklarının sosyo-ekonomik eliti haline getiren askerî kiralık insanlarıdı. Kayıtlı Kazakların çoğu, Dinyeper Nehri boyunca yeni yerleşim yeri olan, hatta zorluklarla karşılaştıkları önemli ölçüde siyasi ve hukuki özerklik kazandıkları kentsel alanlarda yaşamaktaydı. Polonya’nın “kayıt”taki Kazakların sayısındaki katı sınırları ve bunun ödeneklerini ödeyememesi (ve isteksizliği), hoşnutsuzluğun kaynaklarıydı. Kayıtlı Kazaklar, geçimleri ve sosyal statüleri için sınır boyunca veya Milletler Topluluğu ordularında savaşmak için işe alınmaya bağımlı olan küçük Ukrayna asaleti ile mali-askerî endişeleri paylaştı. Bu tür askerler için Polonya tacına hizmet etmek ne güvenilir ne de zenginleştiriciydi. Ukrayna'nın ayrıca daha az, kayıt dışı bir Kazak nüfusu vardı. Tarım arazilerinde yaşayan kayıt dışı Kazaklar, büyük mülklerde köle olma yönünde giderek daha fazla baskı altına alındı. Bununla birlikte en huzurlu kayıt dışı Kazaklar, yerleşmiş bölgelerin güneyinde, kendi seçilmiş hetmanları (atamanları) tarafından yönetildikleri Dinyeper ovası bölgesinde bir kamp olan Zaporijya Siçi'de toplandılar. 1648'de bu, Bohdan Hmelnitski idi.

1620'lerde Osmanlılara karşı yapılan savaşlar sırasında, Polonya'nın dış saldırılara karşı savunması için daha fazla Kazak ve küçük asilzade bulunduğundan bazı Ukrayna gerginlikleri, kısa sürede çözüldü. Müdahale kısa sürdü. Barış geri döndüğünde Polonya, ordularını görevden aldı ve Kazak kayıtlarını asgariye indirdi. Kayıtlı Kazaklar ve yerel Ortodoks nüfusu hoşnutsuzlukta öngörülemeyen ve çoğu zaman tutarsız roller alırken kayıt dışı Kazaklar arasındaki pozisyonları protesto ve isyan, neredeyse endemik hâle geldi. 1637-8'de kayıt dışı Kazakların isyanı, sert bir şekilde bastırıldı. Polonyalı bir delege seçilen hetmanın (atamanın)

yerini aldı, Kazak kaydı tekrar sınırlı kaldı ve kayıt dışı Kazakların hor görülmesi, zorunlu kılındı.

Kısaca, Milletler Topluluğu’nun kralı 4. Wladyslaw’ın (r. 1632-48) yayılmacı amaçlarının Ukrayna'daki yoğunlaşan gerginliklerden kurtulmayı teklif ettiği ortaya çıktı. Ancak Polonya Meclisi, maliyetlerinden ve daha fazla kraliyet özerkliği sağlama potansiyellerinden korkup planlarını engelledi. Wladyslaw’ın ona yardım etmek için bir Kazak kuvveti artırma konusundaki gizli girişimleri başarısız oldu. 1640'ların ortalarına gelindiğinde, Ukrayna'daki durum iyileşmemişti; hatta iç istikrarsızlık ve dış güvensizlik artıyordu.[1]

1648 yılında, Kazak Hetman Bohdan Hmelnitski liderliğinde Milletler Topluluğu'na karşı isyan gelişti. Hmelnitski, Polonya'nın uzun süredir düşmanı olan Kırım Tatarları ile ittifak kurmaya başladı. Kazaklar dini-milliyetçi niyetle Ukrayna'da hızla destek aldı. Wladislaw’ın ölümünden sonra fetret dönemi sırasında bölünmüş Polonya liderliğine karşı zafer kazandı. Bununla birlikte, 1648-9'dan sonra Kazaklar arasında siyasi veya askerî birliği korumak zordu ve Hmelnitski’nin ikinci ve üçüncü seferleri daha az başarılı oldu. Polonya, yeni seçilen Kral Jan Casimir (r. 1648-68) altında çabalarını yenilemeye hazırlanırken, Hmelnitski önce Osmanlılara, daha sonra Rus Çarı Aleksey Mihayloviç'e (r. 1645-76) uluslararası destek çağrısında bulundu. Rus Çarlığı, birkaç yıl boyunca tereddüt etti: Çünkü dönem, 1648 isyanlarının dönemi, Ulozhenie'nin yazılması, lurjik reformun başlangıcı ve Belgorod (Dnestrovski) savunma hattındaki son inşa dönemiydi. Meclis çağrılsa bile hem Askerî hem de diplomatik savaş hazırlıkları sürüyordu. Meclis kabul ettikten sonra Hmelnitski, 1654'te Rus Çarlığı ile Pereiaslav Anlaşmasını imzaladı. Her partinin niyeti, o zamandan beri ağır bir anlaşmazlık konusu oldu.[2] Rus Çarlığı, Ukrayna'daki Hmelnitski'ye yardım etmek için 4.000 adam gönderdi, ancak büyük güçlerini Smolensk ve çevresindeki Belarus'u geri almak için topladı. On Üç Yıl Savaşı başlamıştı.

Savaşa Hazırlık

Aleksey Mihayloviç'in baş danışmanları tarafından anlaşıldığı üzere (1648'de Moskova çetesi tarafından değiştirilen Boyar B. I. Morozov'un yerini I. D. Miloslavskii aldı), 1650'lerin ortalarında askerî hazırlık, sürekli değişime neden oldu. Yabancı subayların işe alınması 1640'larda yeniden başlamıştı; ateşli silahların üretimi ve satın alınması da böyle oldu.[4] Güney savunmasının bir unsuru olarak başlayan yeni oluşum birliklerin yeniden canlanması 1650'lerde sahra kuvvetlerine yayılmıştı. Yeni birlikleri yönlendiren ve tedarik eden bir idari işler ve alt-idari işler birimi düzeyindeki organizasyonlar kompleksi ve hatta temel bir sağlık hizmeti bile vardı. Bu askerî hazırlıklar Rus Çarlığı’nın eski güçlerini göz ardı etmedi. Yüzlerce *Pomestye* süvarisi, Kazaklar ve silahşorlar, hâlâ 1650'lerde batıya doğru hareket eden orduların büyük çoğunluğuydu. Ancak değişikliklerin boyutları, Rus Çarlığı’nın askerî düzeninin büyük bir yönlendirilmesinin savaş sırasında gerçekleşeceği (ve olacağı) idi.

Değişim, yavaş yavaş uygulandı. Rus Çarlığı’nın kulvar süvarilerine, Kazak ve silahşor birliklerine bağımlılığı, On Üç Yıl Savaşı’nın başlangıcında inkâr edilemezdi. Savaş başladığında, ordudaki toplam silahşor sayısı arttı; özellikle güney sınırındaki ve başka yerlerdeki kalelerde yoğun olarak kullanıldılar. Kazaklar da iyi rol aldı; onlar da sınırlar boyunca ucuz yerleşik birliklerdi. Bununla birlikte, düşük hizmet durumları, hizmetlerinin sosyal etkileri konusunda onları daha az dokunaklı hâle getirdi. Savaş sırasında yeni oluşum süvari birimlerinde (*reitary*) yaklaşık 20.000 kişi cepheye taşınırken, diğerleri- özellikle Ukrayna'dan *Cherkassy* denilen Rus Çarlığı sınırına yakın zamanda gelen göçmenler ayrı Kazak birlikleri olarak görev yaptı. Öte yandan, yoksulluk ve statü endişeleri uzak seferlerdeki hizmetlerden, ateşli silahlar taşımaktan veya istekli olarak süvari (*reiter)* veya yeni oluşum

süvarileri olarak yeniden eğitime boyun eğmekten vazgeçmesine rağmen hizmet verilebilecek kulvar (*pomestye*) süvari sayısı çok fazla kaldı.

Bununla birlikte, 1660'dan sonraya kadar, bu tür süvari orduda sayısal olarak önemli bir varlıktı.[5]Aynı zamanda Moskova, 1640'larda işe yabancı subay alımıyla devam etti. Daha önce olduğu gibi bu askerî göçmenlerin temel rolü, yeni tip birliklerin (polki novogo stroia) değerlendirilmesi, organizasyonu, eğitimi ve liderliğiydi. Cömert ödeme skalaları ve Orta Avrupa'daki Otuz Yıl Savaşı'nın sona ermesi, işe alımların başarılı olduğunu göstermiştir. Rus Çarlığı bürokrasisi, işe almadan önce uzmanlığı gerçekten test ettiğinden ve pozisyonlar miras veya satın almaya tabi olmadığından yeni oluşum subayı birliği, Rus standartlarına göre uzmanlığı, düzenli yabancı yazışmalar ve yeni insanların akınıyla sürdürülen alışılmadık derecede profesyonel bir insan vücuduydu.[6]

Yabancı subaylar, ihtiyatla kullanıldı. Ruslar, genellikle kendi aralarında yaşayan ve çalışan Ortodoks olmayan yabancılara hatırı sayılır bir düşmanlık gösterirlerdi ve Aleksey, ilk olarak Moskova'nın eteklerindeki Dış Çeyrekte tecrit ederek statülerine göre ayarladı.[7] Benzer şekilde Çar, yabancı subaylara askerî iyileştirmeler önermeye teşvik etti ancak bu tür fikirleri olası bir karşıt amire söylemek yerine doğrudan kendisine aktarmalarını istedi.[8] 1652 yılına gelindiğinde, yabancılar, Ortodoksluğa geçmedikleri sürece onları toprak haklarından mahrum ettiler ve yabancı subaylar, sık sık Rus yetkililiğinden fazla destek almadan otoritelerini kurmak zorunda kaldılar.

Bütün bunlara rağmen Rus ordusundaki yabancı subaylar, On Üç Yıl Savaşı'nın başlangıcından itibaren önemli katkılarda bulundular. Eğitim, kişisel davranış ve süregelen teknik yardım yoluyla yeni bir örgütlenme tarzı ve birliklerle mücadele etme stili sergilediler. İskoçya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar çeşitli yerlerden ve kültürlerden temin edilen bu subaylar, kısa sürede büyükşehir merkezinin ötesine, savaş alanına ve illere kadar uzandı. Varlıkları kalıcıydı ve özellikle güney sınır garnizonları boyunca uzanmışlardı. Ayrıca yabancılar, savaş süresince çoğu yeni birliklerde üst sıralara hâkim olmaya devam etseler de yeni birliklerde görev yapan bazı kalıtsal askerler (soydan gelenler), kademeli olarak yeni birlik görevlilerinin alt kademelerine yükseltildi. Subaylar ve diğer uzmanların Moskova ve eyaletlerde uzun süreli ikametgahı, Moskovalılar (ve özellikle seçkin Ruslar) 'yabancı' (özellikle Avrupa) fikirleri ve gelenekleri tanıdıkça ve benimsedikçe yeni bir kültürel değişim başlattı. Bununla birlikte, yeni kuvvetlerdeki subayların, yeni stil askerî uzmanlığının kendi başına çok az ağırlık taşıdığı mahkemelerde, siyasi otorite veya iktidarla çok az ilişkisi vardı veya hiç ilişkisi yoktu. Yeni birlik subayı birliklerinde hizmet, aslında, en elit Ruslar ve aileleri tarafından sosyal olarak aşağılayıcı olarak kabul edildi. Çar tarafından kişisel olarak sevilen bireysel subaylar, ona doğrudan askerî meseleler hakkında tavsiyelerde bulunma konusunda yüksek statüye sahip olsalar da savaşın yönü ve generalliği öncelikle eski tarz ordunun ve onun politik-askerî elitinin ellerindeydi. Yabancı danışmanların ve hizmet subaylarının direkt etkisi büyük ölçüde askerî hatta savaş alanlarıyla sınırlıydı.[9]

HARİTA 6 *On Üç Yıl Savaşları*, 1654-67 (Gilbert, Martin'in *Atlas of Russian History* kitabından uyarlanmıştır. (Marboro kitapları,1989)"

Yeni oluşum piyade güçlerinin (*soldaty*) atamaları, daha sonra icra edilecek yeniliklerin en karmaşıkları arasında olmasına rağmen politik olarak en kolayları arasındaydı. Önceki bölümde açıklanan güney, kuzey ve batı sınırlarında yaşayan devlet köylüleri olan yerleşik süvarilerin ve piyadelerin varlığı, ilk adımı temsil ediyordu. Ülkenin başka yerlerinde kölelerin ve köylülerin askere alınması, bir sonraki adımdı. Kültürlü insanlardan ziyade hane halkının sayıldığı 1646 nüfus sayımına dayanarak çok kısıtlı asker alımları başladı. Birkaç alanda, 10-20 hane başına bir erkek gibi belirlenmiş zorunlu askerlik oranları uygulamaya konulmuştu. Önümüzdeki on yıllar boyunca, benzer hane asker alımları, ulusal işe alım için nispeten güvenilir bir temel oluşturdu ve ordunun 1660'larda hızla büyüme yeteneğinin anahtarı oldu. Köleler söz konusu olduğunda, bir süre veya bir seferden sonra hayatta kalan askerîn alanlarına geri dönmesi, toprak sahiplerinin tepkisini en aza indirdi. Rus Çarlığı toplumunun yeni katılıkları, pomeşçik (toprak ağası) ayrıcalığı uygulamasını sınırlasa da asker alımlarının ve istihdamının belirlenmesini kolaylaştırdı.

Ancak piyadeler, hiçbir zaman yalnızca köylü gücü olarak tasarlanmamıştı. En başından beri mevcut olan askerî hünerlerden yararlanma girişimleri yapıldı. 1652-3'te 8.000 vergi mükellefi olmayan kişi, (ne kasaba halkı ne de köylü) güney sınırındaki Iablonov'da piyade alaylarına hizmet etmek üzere işe alındı; diğerleri Smolensk'e gönderildi. Silahşor ailelerde büyüyen genç erkekler, yeni piyade alaylarına yönlendirildi. Meseleler sırasında kalıtsal hizmet statüsünü kaybeden erkekler için bu yeni piyade alaylarına kayıt kısmi bir eski haline getirildi. Bununla birlikte fakirleşmiş ancak kayıtlı kalıtsal askerlere piyade veya süvari olarak kaydolmaları emredildiğinde, daha önce olduğu gibi bu tür görevlere direndiler; yine daha önce olduğu gibi bu tür emirler, oldukça zayıf bir şekilde uygulandı. İşe alım başladıktan sonra ücret, malzeme ve karargâh ihtiyaçlarının hesaplanması, yeni birliklerin donatılması sürecini başlattı.[10]

Yeni oluşum süvari *(reitary)* alaylarının yönetimi, piyade birimlerinin personeli izledi. 1654 Martından itibaren yeni alaylara kaydolma emri çıktı. Çağrılanlar, kendileri henüz -pomestye- süvarileri için kayıtlı olmayan kalıtsal askerlerin neslindendi. Kaydolduktan sonra yeni süvari birliği *retiary,* yine de pomestye süvari birliği kardeşleri gibi toprak ve nakit destek talep etti. Ancak savaş alanında, bu yeni birimlerdeki adamlar, *pomestye* süvari birliğinden farklıydı: Ateşli silahlarla düzenli bir eğitim aldılar (sonbaharda ve bir seferden hemen önce bir ay boyunca) ve subay yapıları, onları daha taktiksel manevra yapabilir hâle getirdi.

Bu süvariler, yeni görevlerine hevesli değildi. *Reitar* alaylarında hizmet, alayların sosyal homojenliği ve *reitar* süvarilerinin kişisel koşulları olanak verirse birliklerine dönebileceği vaadi ile makul hâle getirildi.[11] Ancak savaş ilerledikçe daha fazla süvari gerekiyordu. Ordu büyüdükçe süvariler, Doğu Avrupa askerî eyleminin önemli bir unsuruydu (ve öyle devam etti). 1660'a kadar bazı süvari birlikleri, yeni süvari birliklerinin eski tip süvarilere göre daha üstün olduğu prensibi üzerine, *reitar* süvarilerine dönüştürüldü. Ancak ordudaki yeni süvari birliklerinin oranları büyüdükçe ima edilen sosyal statünün ihlali olmasına rağmen Kazaklar, köylüler ve diğerleri de *reitar* süvari hizmetine zorlandı. Savaş bittiğinde bu adamlar, alaylarından çıkarıldı.[12] Süvari birliklerinin seçkin olanları daha az prestijli yeni oluşum süvari birimlerine temkinli bir askerî geçiş başladı.

Ateşli silahların üretimi ve satın alınması da askerî hazırlıklarda önemli bir unsurdu. Kremlin Cephaneliği ve Tula Silah Fabrikası hem batı hem de güney cephelerinde süvarileri ve piyadeleri silahlandırmak için çakmaktaşı tüfekler üretti. Yeni tüfekler, eski tüfeklerden daha hafifti ve daha hızlı ateş ediyordu. Böylece Rus Çarlığı, kendine ait bazı silahlar üretti ancak burada üretilen silahlara takmak için yabancı ateşleme mekanizması ithal etti. Diğer ateşli silahlar, yurtdışından büyük miktarlarda satın alındı; İsveç, Danimarka, Hollanda ve diğerlerine diplomatik beyanlar, Rusların bu malları satın alma girişimlerinin yolunu hazırladı. Çoğunlukla silahlar, eğitim için veya savaşa girerse diye birliklere verildi; talimlerin sonunda geri alındılar.

Kale ve saha topçuları, ayrıca Moskova'daki top tersanesinde *(Pushechnyi Dvor)* daha fazla miktarda üretildi.[13]

Kısa bir süre içinde yeni askerî ihtiyaçların yerine getirilmesi için yeni şansölyeler ortaya çıktı: Süvari erleri, Süvari ve Topçu Üretim Şansölyeleri. Rus Çarlığı, yeni birliklere nasıl ödeme yapılacağı konusundaki uzun vadeli finansal sorunla başa çıkmada daha az başarılıydı. 1646'da Morozov, ülkenin iki ana doğrudan vergisini tuz üzerine dolaylı bir ek ücretle değiştirmeye çalıştı. Devletin sandıklarını doldurmak yerine, tuz vergisi öfke yarattı ve gelirleri düşürdü ve tuz vergisi ertesi yıl kaldırıldı. Bundan kısa bir süre sonra, alkol satışları sınırlandı ve tahıl, silah masraflarını ödeyebilmek için yurtdışına satıldı.[14] Diğer erken modern devletlere gelince, profesyonel kuvvetler için ödenecek gelirler, uğursuzca çözülemez bir sorun oldu.

Rus Çarlığı'na ait ordularının 1654'te, Rusların askerî kuvvetlerinin hem büyümesi hem de yeniden örgütlenmesinin amacı, batıya doğru hareket etmeleri kadar açıktı. Yeni idari yetenekler, birlikleri ve malzemeleri uzun sınır boyunca çeşitli kilit noktalara taşıdı. Hmelnitski'yi desteklemek için yaklaşık 6.000 adam, Ukrayna'ya taşındı; yaklaşık üçte biri, Kiev'deki kaleye garnizon kurdu. Üç ayrı fakat yakından koordine edilmiş komutada yaklaşık 7.000 yeni tip piyade de dâhil olmak üzere çok daha fazla sayıda adam, Kırım saldırısının beklentisiyle Belgorod savunma hattında duruyordu; Kırımlar, Ukrayna'daki herhangi bir Rus varlığına derinden karşı çıktılar. Bunlar, kısmen Hmelnitski'nin nispeten güçlü konumu nedeniyle Moskova'nın silahaltındaki adamlarının daha azıydı. Rus Çarlığı'nın Milletler Topluluğu'na karşı savaştaki temel çıkarları, Smolensk'e doğru hareket eden ve Çar'ın kendisi tarafından yönetilen 41.000 adamın ana saha ordusu tarafından işaret edildi; özellikle yeni tipler, Velikie Luki'deki ileri üslerden iyi şekilde tedarik edildi. Ana ordu kuzeyde Sol Kanat ve güneyde Sağ Kanat ve her biri yaklaşık 15.000 kişilik ordularla kuşatılmıştır. Diğer 20.000 Kazak, ana güçleri desteklemek için Ukrayna'dan kuzeye taşındı. Bu ordular, güneydeki yeni organizasyon yapısını önemli ölçüde kullandılar. Yeni tip birlikler, önemli bir mevcudiyetti ancak henüz tarladaki saha ordusunun büyük bir kısmı değillerdi.[15]

Başarı Acı Olur

Belarus-Litvanya cephesinde Rus çabaları, ilk başta şaşırtıcı derecede başarılıydı.[16] Smolensk, kasım ayında zapt edildi ve Rus Çarlığı birlikleri, sınır boyunca ilerledi. 1654 yılının sonları için birçok Rus birimi görevden alındıktan sonra Milletler Topluluğu, çabalarını başarısız bir şekilde kuzeydeki Mogilyov'u ve güneydeki Breslov bölgesini yeniden ele almaya odakladı. Rus birimleri Çar Aleksey'nin ilkbahardaki liderliğinde yeniden birleşti ve hemen hemen batıya, Litvanya'ya doğru ilerlerken, diğer birlikler, Polotsk ve Witebsk'i işgal etti. Ukrayna'dan kuzeye giden yirmi bin Kazak, kasabaları gittikçe ele geçirdi. Moskova Borisov, Minsk, Grodno ve Kovno'yu işgal etti. 1655 Ağustos'una kadar Rus Çarlığı, Litvanya'nın başkenti Vilnius'u ele geçirdi. Zaferler, ancak kuzeydeki Rus birlikleri 1656'nın sonlarında İsveç'teki Riga'yı fethetmeye çalıştıklarında sona erdi. Kuşatma, mevsim sonlarında, sınırlarından ve malzemelerinden uzak, yorgun bir ordu ile başladı. Riga, iyi savunuldu ve ihtiyaçları, denizden kolayca temin edildi. Moskova, eylemi geri çekilmeden önce sadece birkaç ay sürdürdü.[17] 1656'da Polonya ile ateşkes geldi; Çar Aleksey, Polonya tahtına aday olarak kendini öne sürdü.[18]

Bu dönemde Rus ordusu, kargaşa içinde bir Milletler Topluluğu ile karşı karşıya kaldı. Savunmacılar, sayıca azdı ve Milletler Topluluğu komutanları arasındaki askerî kararsızlık, derin siyasi anlaşmazlık nedeniyle karmaşıktı. Kasabalar, piyade ve topçu kuvvetleri, özellikle kuşatmalarda avantaj sağlayan Rus kuvvetlerine kolayca yenildi. Çar'ın komutaya kişisel müdahalesi, muhtemelen moralin sağlanmasına yardımcı oldu; bu, birçok farklı kolorduyu bütünleştirdi.[19]

Ancak Litvanyalı zaferler de maliyetliydi. Hem Ukraynalılar hem de Moskovalılar, savaştıkları bölgeleri harap ettiler. Askerî birliklere verilen özen gösterilmesine rağmen şiddetli kıtlıklar vardı ve yiyecek arayışı yaygındı; Ukrayna'dan gelen Kazak kuvvetleri, özel tedarik ve koordinasyon sorunları getirdi. Ruslar esir almayı (köle satışları için), yağmalamayı, Yahudi nüfusuna saldırmayı ya da direnenleri infaz etmeyi ihmal etmediler. Son olarak, her zaman olduğu gibi birbirini izleyen üç sefer zamanı için büyük orduları sahaya koymak, mevcut adamları ve malzemelerini oldukça yordu; Moskova’nın geçici ordularını toplamak ve firelerini izlemek, gerçek mali ve örgütsel çaba gerektiriyordu. Dahası Milletler Topluluğu’nun başarısız olması ve Baltık yakınlarındaki Rus birliklerinin varlığı, İsveç'i savaşın içine sürükledi.

Ayrıca, Ukrayna'daki koşullar, hızla kötüleşiyordu. Hmelnitski’nin başarılı 1654 seferi, hızla gölgede kaldı. 1655'in başlarında Kırım, kararlı bir şekilde ona karşı döndü ve Polonya ile ittifak kurdu. Rus Çarlığı, yeni tip birliklerinin üyelerini Belgorod (dnestrovski) bölgesinden Ukrayna'ya göndererek yanıt verdi. Bununla birlikte Tatar saldırıları, Kırımlar, bir ateşkes anlaşması yapmadan ve Kasım 1655'te çekilmeden önce Ukrayna'nın bazı kısımlarını harap etti. Sonrasında müttefik birlikler, hâlâ Polonya'ya sadık birkaç şehirden biri olan Lviv'i kuşatmak için acele etseler de daha sonra ödeme karşılığında geri çekildiler. Ukrayna'nın çabaları, iç anlaşmazlıklar, Çar'ın eylemleri ve uluslararası durum üzerinde kötüye gidiyordu. Bu arada 1655'in ortalarında İsveç, savaşa girdi. İlk hedefi Danimarkalılardan Dukal Prusya'yı kazanmaktı. Son dönemlerde Otuz Yıl Savaşı’nda bu kadar başarılı olan tamamen profesyonel bir İsveç ordusu, güneye o kadar hızlı ve verimli bir şekilde ilerledi ki bazı Polonya paralı askerleri, İsveç ordusuna daha iyi ya da en azından bir ödeme alabilme umuduyla katıldılar. Bitkin Litvanya, önce İsveç korumasını kabul etti ve ardından kendisini İsveç ile birleştiren bir anlaşma imzaladı. Milletler Topluluğu, dağılmanın eşiğinde gibi gözüküyordu. Rus Çarlığı, dişli İsveçli komşusuna karşı savaş ilan etti ancak 1658'de ateşkes imzalamadan önce 1657'de Livonya'ya sadece özensiz bir sefer başlattığı için memnundu. Ancak yetersiz kuvvetleri olan bir gösteriş seferinden sonra İsveç Kralı Charles, kuzeye doğru geri çekilmek zorunda kaldı. İsveç, Danimarka'ya karşı zaferden ve Oliva Barış Topluluğu ile uzun süren müzakereden memnun olmak zorunda kaldı, 1660.[20]

Bu müdahale sırasında Moskova'nın dikkati güneye, Hmelnitski’nin 1657’de ölümünden sonra varisleri orada odaklanan iç ve dış çıkarların değişken karışımını kontrol edemediği Ukrayna'ya çekiliyordu. Rus Çarlığı’nın Litvanya’ya ve Ukrayna yerine Polonya Taç’ına olan açık ilgisinden endişe eden Hmelnitski’nin yetenekli kâtibi ve halefi Ivan Vyhovsky, Kırım ve Polonya ile pazarlık etmeyi seçti. Preslav Anlaşması’nı savunmak için gönderilen Kazak taraftarlarıyla iki Rus kuvveti, 1659'da Vyhovsky ve Kırım müttefikleri tarafından Konotop'ta ağır bir şekilde yenildi. Bu yenilgi, Kırımların batı ucundaki Rus savunmasını atlamasına ve Rus Çarlığı’nın güneyini tahrip etmesine olanak verdi.[21]

Ukrayna, hızla yoğun bir iç savaş dönemine girdi. Ukrayna'nın çıkarları arttıkça ve çeşitli liderler ortaya çıktıkça birbirini takip eden hetmanlar (atamanlar), Rus Çarlığı, Polonya ve Kırım arasındaki rekabeti çeşitli şekilde destekleyerek ve teşvik ederek Ukrayna'yı yeniden bir araya getirmeye çalıştı. 1659'da Kazaklar, bizzat Vyhovsky’nin liderliğini reddederek Hmelnitski’nin oğlu Iuri’yi seçti. Moskova egemenliğini ve Hmelnitski ile olan ilişkisini güçlendirmek için asker gönderdiğinde, 1660 yılında kuzeydeki İsveçlilerle savaşmaktan kurtulan Polonyalı kuvvetler, Kırım müttefikleri tarafından desteklenen Ukrayna'da boy gösterdiler. Savaşta mağlup olan Hmelnitski, sadakatini Polonya'ya iletti. 1660'da Chudnov savaşında neredeyse tüm bir Rus kuvveti yok oldu.[22] Bu zamana kadar, Rus Çarlığı ittifakına yönelik Ukrayna, desteği sol yaka (veya doğu) Ukrayna'ya odaklanma eğilimindeyken Polonya Kraliyeti ile ittifak desteği muhtemelen sağ yaka (batı Ukrayna) eğilimindeydi. Hmelnitski ve halefi, Polonya ve kısmi Kırım desteği ile sol yakayı yeniden ele geçirmeye çalıştı. Moskova kuvvetleri, sol yakanın yeni seçilen (1663) hetmanı (atamanı) Ivan Briukhovetsky'nin onlara direnmesine yardımcı oldu. Bu dönem boyunca güney sınırlarına Tatar saldırıları devam etti.

Yorgunluk ve çıkmaza rağmen hem Rus hem de Polonya kuvvetleri mecallerini kaybetse de kimse durulmaya hazır değildi.

Sol yakadaki Briukhovetsky, 1665'te Moskova'ya daha fazla güç verdi. Yeni seçilen (1666) sağ yaka hetmanı Petro Doroshenko, Milletler Topluluğu'na bağlılık yemini ederek başladı; ancak çok geçmeden, Polonyalıları güçlü dış destek sağlayıp Kiev'in güney-batısındaki bölgeden uzaklaştırmak için harekete geçti; sahayı Osmanlı yeniçeri tarafından desteklenen müşterek Kazak-Kırım kuvvetlerinin elinden aldı.

Osmanlı’nın bu işe dahil olması tehdidi, nihayetinde Rus Çarlığı’nı ve Milletler Topluluğu’nu anlaşma yapma noktasına getirdi. Moskova ile Milletler Topluluğu arasındaki savaş 1658'de kuzeyde devam ederken hızla Moskova'ya karşı döndü. Birliklerini beslemek için yerel toplayıcılıklarına büyük ölçüde güvenen Ruslar, partizan grupları tarafından taciz edildi. Polonya ağır süvarileri, özellikle Rus piyadelerinin takviyelerle korunmadığı yerlerde, Rus kuvvetlerine karşı büyük avantaj sağladı. Örneğin 1660'ta Polonka'da olaylar, Rus piyadelerini hem takviyelerden hem de süvari korumasından mahrum etti ve savunmasız erler süvari birlikler tarafından katledildi. Litvanya cephesinde Ruslar geri çekildi, sadece 1662'de Mogilev'de durduruldular. Bu noktada hem Moskova hem de Polonya, kaynak ve devam etme isteğinden yoksundu. Yıkılan Milletler Topluluğu, artık paralı askerlerin maaşını ödeyemedi; kısık bütçeyle maaş alan Rus kuvvetler, topraklarını zorlukla ellerinde tutuyordu. 1664'te kuzeydeki bir Milletler Topluluğu seferi kısa süre içinde Moskovalıları Pskov yakınlarındaki kendi topraklarına geri götürdü ancak Milletler Topluluğu’ndaki iç savaş (1665-6) ve ardından Osmanlı'nın güneyde dahil olma tehdidi ile daha fazla husumet önlendi. On Üç Yıl Savaşı, her biri çabalarıyla tükenen Rus Çarlığı ve Milletler Topluluğu’nun 1667'de Andrusovo'da 13 yıllık bir ateşkes imzalamasıyla sona erdi. Anlaşma Belarus'un çoğunu Smolensk, Chernigov ve Witebsk ile Rus Çarlığı’na verdi. Dinyeper'in batısındaki Sağ Yaka Ukrayna, Milletler Topluluğu’nun Polonya bölgesinde kaldı. Rus Çarlığı, Dinyeper'in doğusundaki Sol Yaka Ukrayna'yı ve kısa bir süre için Kiev'i aldı. Bu sınırlamanın kalıcı olduğu kanıtlandı ve kalıcı bir kültürel ve siyasi etkisi oldu. Rus Çarlığı ve Milletler Topluluğu, Zaporojye ve Kazaklarının sorumluluğunu paylaştı ve Osmanlıların ve Tatarların Ukrayna'yı işgal etmesini önlemek için iş birliği yaptı.

Bu anlaşmanın bazı unsurları, en iyi ihtimalle geçiciydi ve askerî çarpışmaların sürmesine neden olacaktı. Polonyalı müzakereciler, Kazak isyancılarını (ve özellikle Doroşenko'yu) temizleyip şehri geri alabileceklerini umarak iki yıl boyunca Kiev'i Moskova'ya verdiler. Kiev ile ilgili tartışmalar, düzenli olarak diriltilse de Rus Çarlığı, asla silahlarıyla ve müzakereleriyle onu bırakmadı. Daha da önemlisi, Ukrayna bölünmesi, orada mevcut durum dikkate alınmadan gerçekleşti. Ukrayna’daki Polonyalılar aslında Doroşenko ve müttefikleri tarafından yönetiliyordu. Andrusovo'yu kabul etmeye meyilli değillerdi. Doroşenko’nun popülaritesi, birlikleri olmasa da Hetman Briukhovetsky’nin Rus merkezileşmesine yönelik bağımsızlık dışı duruşunun evrensel olarak takdir edilemediği sol yakaya kadar genişledi. Son olarak bu şartlar altında, imzacıların Zaporojye'deki Kazak kampı üzerinde etki gösterme imkânı, oldukça düşük görünüyordu.

Yeni Bir Ordunun Temelleri

Rus Çarlığı’nın On Üç Yıl Savaşı'na katılımı, savaş alanında ve dışında çok büyük kayıplar doğurdu. 24 Sivil kayıplar önemliydi. Bu savaşın tarihçilerden daha fazla dikkat çeken bir konusu olan siviller üzerindeki etkisi, özellikle Milletler Topluluğu’nda ve Ukrayna’nın sağ yakasında felaketti. Hmelnitski’nin Ukrayna'daki ilk zaferini savaş dışı Yahudiler, Katolik rahipler ve Polonyalı soylular katliamları izledi. 1659'da güneydeki Ruslara yönelik Kırım saldırısı sırasında 4.000'den fazla çiftlik kaybedildi ve 25.000'den fazla mahkûm öldürüldü. Savaş alanı karşılaşmaları siviller için her zaman çok zordu; Mscislaw ve Vilno'nun Ruslar

tarafından ele geçirmesinin ardından 18.000 yerel sakin öldü. Ruslar hem Kopysi'yi hem de Dubrovna'yı Polonyalılara teslim etmek yerine yaktılar. Bu olaylara rağmen, Rus Çarlığı 1654-5.[25]'te sivil kayıpları bile en aza indirmek için biraz çaba harcadı.

Savaş kayıpları da çok yüksekti. Czarniecki’nin güçleriyle görev yapan küçük bir Polonyalı asilzade Jan Pasek, anılarında 1657'de Friedrichs-Odde kuşatmasının 20.000 İsveçli ve Danimarkalının hayatının kaybıyla sonuçlandığını belirtti.[26] Rus kayıpları özellikle On üç Yıl Savaşı'nın sonuna doğru yüksek görünüyordu. Haziran 1659'da Konotop'ta yaklaşık 5.000 kişi öldü. 1660 seferlerinin çok daha ciddi sonuçları oldu. Laçoviçz kuşatmasında 30.000 kadar Rus’un öldüğü söyleniyor. Polonka'da, yine 1660'da Pasek, Polonyalı birliklerin “onları koyunlar gibi [Rus piyadelerini] katlettiğini” gözlemledi.[27] Aynı yıl Ukrayna'da çeşitli katılımcılar arasında 100.000'den fazla savaşçı vardı; Sadece Polonyalılar ve Tatarlar Chudno Savaşından sonra komutan V. B. Sheremetev de dahil olmak üzere 20.000 Rus esiri aldı; geri kalan 36.000 kişilik kuvvetlerin çoğu savaşta zaten öldürülmüştü. 1661'de Polotsk yakınlarında ve 1663'te Buzhin'de yaklaşık 10.000 kişi daha öldü. Bu kazazedeler tamamen doğru olsun ya da olmasın, o çağda yaşayanların eşi görülmemiş bir katliam gördüğü gerçeğini açıkça yansıtmaktadır. Gerçekten de Rus güçleri, yüksek savaş maliyetinin bir başka unsuru olan fidye mahkûmlarının sayılarını ve maliyetlerini hesaba katmadan bile ciddi kayıplara uğramış görünmektedir.[28]

Savaş boyunca, aşırı savaş kayıpları, *pomestye* süvari birimlerinin düşüşünü hızlandırıyor görünüyordu. Savaşın başlangıcından beri, birçok *pomestye* süvarisi hizmet etmek konusunda isteksizdi. Savaş sırasında onurlarının ve statülerinin kaybı ile tehdit edilen ve para teklif edilen toplam kalıcı asker sayısı azaldı; bazıları yedek olarak gönderilirken, bazıları da görev için yerlerinde hazırdı. Ruslar, yükümlülüklerini yerine getirecek idari becerilere, kaynaklara veya organizasyon yapısına sahip değildi.[29] Daha da önemlisi, Rus liderleri bu süvari güçlerini restore etmeyi pek önemsemiyorlardı. Askerî faydaları büyük düşüşteydi. Cephedeki mevsimsel mevcudiyetleri, Rus ordusunun bir önceki yıl fethedilen alanların temizlenmesi seferinin, bazı askerler kış dönemi için yola çıktıktan sonra ilk bölümünü harcamasını gerektirebilir. Kişisel kaynakları yetersiz kaldığı tek bir dönemde bile yağmalamalar, yiyecek aramalar ve firarlar ortaya çıktı. Onların savaş disiplini eksikliği, Polonya süvari erleriyle karşılaştırıldığında zayıftı ve Ukrayna Kazak güçlerine karşı bile kendilerini gösteremediler. Savaşın ağır yenilgisi ordudaki *pomestye* süvarilerin düşüşünü hızlandırdı. 1659'da Konotop'tan hemen sonra Sheremetev’in Ukrayna’da 40.000’den fazla adamlık ordusunun 7.000 kadarı, ya da yüzde 17-18’i, 1661'den sonra, kara ordusunda bağımsız birimler olarak görünmemeye başladılar.[30]

Daha fazla adama olan amansız talep, *pomestye* sahiplerinin basitçe geri çekilmesine elbette izin vermedi. Özellikle 1659-60'tan sonra kalıcı askerlerin geleneksel olmayan yollarla yeniden atanmasına verilen önem arttı. En elverişsiz olanlardan bazıları garnizon hizmeti için görevlendirildi. Yeni tip alaylara, özellikle de sayıları 1663'e kadar 2.000'den 18.000'e yükselen süvariler (reitary) dahil olmak üzere çok daha fazla adam alındı. Mevcudiyeti Kazaklar ve diğerleri tarafından tehdit edilen kalıcı askerleri yatıştırması amacıyla bu askerler, sosyal statü ile ayrılmış birimlerde görev yaptılar. Savaştan sonra *retiary* süvari saflarını daha da temizleyerek, Rus Çarlığı, reiter'in önceden olduğu gibi süvari ordusu kadar statü olarak seçkin bireyler olacağı yönündeki yanıltıcı izlenimi destekledi.[31]

1660'lardan itibaren yeni tip süvariler, Rus Çarlığı kuvvetlerinin önemli bir bileşeni haline geldi. Süvari birlikleri, 18. yüzyılda tüm Doğu Avrupa güçlerinde olduğu gibi Moskova ordusunun önemli bir unsuru olarak kaldı. Ancak Moskova süvari güçlerine yatırım yapmaya alışık değildi ve savaşın ortasında yeni tip olan elit-egemen *reiter* süvarilerine sadece kısıtlı yatırımlar yaptı. Yeni tip piyadeler gibi, bu birliklerin de daha yoğun, daha hiyerarşik bir komuta yapısı vardı, bu yapı hem yabancılar hem de Ruslardan oluşuyordu. Bu yeni birimleri taktiksel olarak daha duyarlı hale getirirken, erler sadece kısıtlı bir eğitime sahipti ve moral ve

bağlılıktan yoksundu. Bu, Rus Çarlığı'nın sahadaki çok sayıda adamı korumak için mücadele etmesinden kaynaklanan mali taktiklere atfedilebilir. Bu da devletin yeni tip süvarilere yılda 6 ila 15 ruble ve her bir çavdar ve yulafın kendilerini ve atlarını beslemek için iki chetverti (çeyrek) ödeme yükümlülüğünü kabul etmesiydi. Ancak uygulamada, bu maaşlar sadece adamlar aktif hizmetteyken ödenmiştir. Dahası, kalıcı seçkin adamlar kendilerini hizmet için sunduklarında ve yeni süvari birimlerine (*reitary*) kaydolduklarında, babalarının ve amcalarının aldığı gibi *pomestye* süvarisi ödeneği aldılar. Bu tür bir *reitary* nedeniyle "maaşlar" daha sonra topraklarının büyüklüğüne göre ücretten kesildi veya alıkoyuldu, çünkü hizmet arazisinin verilmesi hala bir askerin kendisini en azından kısmen kendi masrafları ile silahlandırma, donatma ve tedarik etme yükümlülüğünü taşıyordu. Daha küçük değişiklikler yeni bir ilişki ortaya çıkarmıştı: Örneğin, ordu zaman zaman donanımı yetersiz olan retiary tipi süvarilere silah satmıştır.[33] Bu düzenlemeler, yeni birliklerin askerî niteliklerini baltalamasına rağmen, Rus Çarlığı'nın bölgeye çok sayıda süvari kuvveti koymaya devam etmesine olanak verdi. Bununla birlikte, bu yeni birlikler hizmet için daha güvenilir görünüyordu ve öncekilerden daha büyük bir başarı ile hizmet ettiler.

Ancak, 1659'dan sonra Rus Çarlığı'nın insan gücü ve askerî ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayan, yeni süvariler değil, yeni tip piyadelerdi. Savaş dönemi kayıplar ve deneyimler, yeni tip piyadelere geçişi hızlandırdı. Anlaşılacağı üzere, Rus askeri, piyadelerin taktiksel öneminin farkındaydı. Gönüllülere yönelik çağrıları köylü askerleriyle birleştirerek sınırda yeni tip askerler yetiştirilmişti. 1640'lı yıllarda güneydeki köylüler, yabancıların eğittiği ve yabancı bir albay tarafından yönetilen yeni stil piyade ve yerleşik ağır zırhlı süvari alaylarına sokuldu.[34] Bununla birlikte, 1658'de, bu tür, az sayılı köylü askerlerin yerine daha geniş bir çaba sarf edilmiştir: Rus Çarlığı genelinde vergilendirilebilir her yirmi beş haneden bir asker alınmıştır. Eli darda olan sınırlar için muafiyetler ve diğer bölgeler için biraz farklı asker alım normları vardı. Her ne kadar zorunlu hizmet süreleri değişse de alımlar devam etti – ve Rus Çarlığı yeni tip birliklerinin sayısını hızla artırdı. Bu, ulusal bir asker alımına çok yakındı. 1659, 1660, 1661, 1663 yıllarında tekrarlandı ve diğer kısmi asker alımları eksiklikleri doldurdu. Genel olarak, savaşın son yıllarında yaklaşık 100.000 adam askere alındı. Birçoğu öldürülecek, hastalıktan ölecek, firar edecek veya esir düşecekti. Bununla birlikte, 1663'te ordunun *piyade (soldat)* alaylarında yaklaşık 50.000 piyade vardı; Savaş bittikten sonra bile, bu sayının yaklaşık yarısı kayıtlarda kaldı.

Piyasanın bu ölçekte kullanımı, büyümesi ve tekrarlana bilirliği, Rus Çarlığı'nın dehşet verici kayıplara rağmen savaşın son yıllarına kadar sahada kalmasına olanak verdi. Bu siyasi açıdan uygun bir müdahaleydi; köylü askerler, siyasi protesto olmadan piyade alaylarına alındı ve hızla çok ihtiyaç duyulan ön cephe kuvvetlerini doldurdular. Bu durum askerî açıdan da mantıklıydı. Eğitimli piyadeler Rus hükümetinin üst seviyeleri tarafından gerekli olduğu varsayıldı ve cephede Rus kuvvetleri- veya Polonyalı düşman- asker eksikliği yaşadığında rutin olarak rapor edildi. Tümü daimî kuvvetler olmasa bile, ulusal ölçekte askere alınmış köylü birlikler, Rus askerî düzeninde büyük ve kalıcı bir değişimini işaret etti.[35]

Bu derece sahaya giren yeni birlikler sayısız zorluk yarattı. Uzun süredir acı çeken köylüler bir başka ağır yük de taşıyordu. Ön safalar da görevlendirilen adamlar savaşa gönderilse bile, hane halkı vergi ödemeye devam etti ve hatta bazı durumlarda cephedeki toprak ağalarına maddi destek sağladı. Köylülerin son durumu ve ekonomik sıkıntısı, 1660'tan sonra silah altına alınma sayısında bir azalmaya yol açtı.

Toplu asker alımı devlet ve altyapısı için bir talep doğurdu. Yaya birlikler, evden uzakta hizmet ederken hükümetlerinden belli miktarda maddi destek aldılar. Ödemelerini nakit ve tahıl olarak alan bu birliklere aynı zamanda silahlar (kılıçlar, mızraklar, el bombaları, zırh ve tüfek) ve askerî malzemeler de verildi. Ateşli silahlar, *kapitain d'armes (kapiten darmus)* adı verilen özel bir üstadın sorumluluğunda, askerlere savaşa katılmadan hemen önce veren ateşli silahlardı. Pahalı yabancı subayların baskın olduğu piyade eğitimi ve liderliği, saha içi manevra

kabiliyeti ve etkili silah kullanımı için tasarlanmıştı. Rus birliklerine büyük çapta toplar ve topçular eşlik etti.[36] Fakat *reitar* alayları gibi, On Üç Yıl Savaşı'nın tüm yeni tip piyade birimlerinden farklı olarak, kadrolu birliklerdi. Aktif görev dışında maaşları ödenmezdi. Dönemsel açığa alınmalar, serfleri alanlardaki çalışmalarına geri döndürme etkisine sahipti. Mümkün olan yerlerde cepheye, hatta cepheye yolculuk yapan askerlere oranın yerlilerinden destek talep edildi.[37] Maaşlar cepheye yakın yerlerdeki yiyecek ihtiyacının yüksek maliyetini ödeyemeyecek kadar azdı; birçok muasır orduda olduğu gibi, aranıp bulunan yiyecekler, Rus birlikleri için önemli bir gıdaydı.[38] Bazı askerler maaş yerine arazi aldı. Yeni birliklerin hem sayılarında hem de kalitesinde eksiklikler vardı.

Maaş ve ön tedarik hazırlığı, Moskova'nın yeni birliklerini sahada tutma yeteneğinde hızla önemli konular haline geldi. Rus Çarlığı, Smolensk Savaşı sırasında yeni tip birliklerini elde tutmanın yüksek maliyetiyle karşı karşıya kalmıştı ve iki yıl sonra onları işten çıkardı. Bu değişiklikler yapılmadan önce bile 1650'lerde orduyu sahada tutmanın yıllık maliyeti 3 milyon rubleden fazla olarak hesaplandı. Savaşın ilerleyen vakitlerinde, sadece subay teşkilatı ve iki piyade alayının yılda, çarpıcı bir biçimde, bir çeyrek milyon ruble maliyeti vardı. Maliyetlerini düşürmek için benimsenen yollara rağmen, 1658'den sonra hızla büyüyen yeni tip birlikler, oldukça pahalıydı. 1663'e kadar sadece mevcut ordu 1630'dakinin dört katına mal oldu. 1660'lı yıllara kadar Rus Çarlığı'nın devlet geliri ancak tahmin edilebilir, çünkü Rus devleti 1680'lere kadar birleşik devlet bütçesi üretmedi. Bununla birlikte, bu tür taleplerin ülke ekonomisine göre büyük olduğu ve karşılanmasının fazlasıyla zor olduğu açıktır.[39]

Yıl boyunca maaşların kısmi olarak ödenmesi bile Rus bütçesinin sürdürülebilirliğinin çok zor olduğunu kanıtladı.[40] Batıda, büyüyen ticari ekonomiler, Askerî kuruma harcanmak üzere yeni tür nakit rezervleri üretti. Ekonomik kaynakları yeni yöntemlerle oluşturmak için yeni kurumlar kullanıldı ve kredinin geliştirilmesi, uluslararası borçlanmayı savaşta orduyu ayakta tutmak için başka bir yöntem haline getirdi. Rus Çarlığı için, Aleksey Mihayloviç'in hızlı bir şekilde keşfettiği, bu seçenekler gerçekçi değildi. Rus ticaretinden alınabilecek ek kaynaklar çok sınırlıydı. Hükümetin vergi hakkı kurumsal olarak kısıtlı olmasa da yeni vergilendirilebilir zenginlik kaynakları keşfetmek zordu ve şansölyelerin çoğu yeni yollar yerine tekerrür ve ipotek etme yoluna başvurdu. Yabancı kuruluşlar, derin rezervleri ve ulusal bütçesi olmayan bir ülkeye çok az borç verdi. Rus Çarlığı savaşı büyük ölçüde kendi kaynaklarıyla yürüttü. On Üç Yıl Savaşı boyunca, Rus hükümeti yabancı ve yerel krediler ayarlamaya çalıştı. Vergileri artırdı ve birkaç olağanüstü nakit vergisi ekledi. Son olarak ve en dramatik olarak, para biriminin değerini düşürdü, ordusunun maaşını (ve diğerlerini) gümüş paralarla aynı nominal değere sahip bakır paralarla ödedi. Her ne kadar bunlar başlangıçta neredeyse nominal değerlerinde kabul edilmiş olsa da sonuçta ciddi bir enflasyon gerçekleşti. Tüccarlar, ordunun bakır ücretini, ciddi şekilde indirimli oranlarda kabul ettiler. Bir yandan da devlet, vergilerin gümüş olarak ödenmesi gerektiğini belirtmeye başladı. Cephe ve yakınındaki adamları için, yiyecek ödenekleri ve maaşları; yiyecek ve diğer ihtiyaçların satın alınması için büyük ölçüde yetersiz hale geldi. Ordu yakındı ve tehdit etti; bazı yabancı subaylar eve dönmek için başvurdu. Başkentteki bakır isyanları hükümeti 1662-3'te bakır parayı tedavülden kaldırmaya zorlayana kadar bunun çok az etkisi oldu. Bu tür baskılarla karşı karşıya kalan hükümet, likör bayiliklerinin satışına devam etti, çünkü nakit ihtiyacı alkol satışı ile ilgili sıkıntılara ağır bastı.[41]

Kısa vadede bu tür mali yararlar, uzun vadede, Rus Çarlığı'nın gelirlerinde iyileşme veya düzenli hâle gelmeyi sağlamadı. Bunun yerine hükümet, nakit işlemlerden ve piyasadan mümkün olan her türlü masrafın ortadan kaldırılmasına yönelik eski bir uygulamanın genişletilmesine ve kurumsallaştırılmasına güveniyordu. Asker tedariği hizmetinde görevli *Voevoda* G. G. Romodanovskii, 1655'te, birliklere verme amacıyla yağ ve tahıl topladı. Diğer bir yandan yabancı subaylar, onlara ödenecek maaş borçları yerine Sibirya kürkleri aldı.[42]

Ordu üyelerine maaş yerine verilen yemekler, nakit olmayan işlemlerin güzel bir örneğidir. Birlikler tahıl aldığında gıda için nakit ödeneği yerine hükümet, cepheye yakın yerlerdeki gıda fiyatlarının karmaşıklığından faydalandı. Ayni gıdaların cepheye teslim edilmesi, Rusya'nın hareketli pazarlarından zaman zaman beklenecek eksikliklerin önlenmesine de yardımcı olabilir. Ayni tedarikler pek de yeni bir fikir değildi. Rus Çarlığı, uzun süredir devam eden silahlı yaya birliklerini desteklemek için ayni bir vergi olarak tahıl topladı. Sınırlarda ayni tahıl vergileri, ayni kuşatma ambarları açılmasına yol açtı, acil yardım olanağı sundu veya Don Kazaklarına haraç gibi belirli amaçlar için tahıl tedariği sağladı. Önce tüfekli askerlerin (silahşorların) tahıl vergisi, ardından özel güney vergileri 1655, 1656, 1657 ve 1662’de ayni tahıl sağlamak için cepheye yönlendirildi.[43] Ortaya çıkan miktarlar hâlâ yetersiz olsa da ve açlık nedeniyle yeni tip birliklerdeki askerler firar etmiş olsa da ayni arzın değeri oldukça açıktı.[44]

1660'ların başlarında piyade istihdamı arttıkça özellikle bakır paralarla ödenen ödenek ve maaşlar da yüksek enflasyonlar sağladığından cephe birliklerine gıda teslimatları da arttı. 1663'ten itibaren Tahıl Şansölyesi, *(Khlebnyi Prikaz)* devlete kalan haczedilmiş mülklerle ve diğer kaynaklarla bazı birlikleri besledi; Silahşorlar Şansölyesi'ndeki silahşorların tahıl vergileri, başkalarını besledi ve Askeri Şansölye Tahıl Dairesi, (1664) diğerlerini yıllık güney vergisiyle ayni tahılla besledi.[45] Ödemeler, öncelikle yeni tip piyadelere gitti. Silahşorlar, ancak daha değerli birliklerden sonra tahıl aldı.[46] Bu piyasa dışı, örgütsel olmayan çaba, hiçbir şekilde ulusal örgütlü tedarik hizmetlerini temsil etmiyordu. Ancak seferlerdeki en değerli birliklerin beslenmesi için yapılan sistematik girişim, Rus askerî teşkilatında bir geçişe işaretti. Özellikle, Rus Çarlığı’nın bölgesel düzeydeki yıl boyunca süren kalıcı askerî örgüt tarafından iyi bir ödenek kazanacağı anlaşıldı. Belgorod askerî-idari bölgesi, garnizonları Tatar sınırını savunurken aynı zamanda cepheye tahıl ve adam sağladı. Savaşın başlangıcında kuzeybatı cephesinde oluşturulan Novgorod ve Smolensk idari bölgeleri de yeni tip birlikleri destekleme konusunda şaşırtıcı bir kapasite sergiledi. Yaklaşık 1665 yılında, büyüyen Belgorod bölgesinin batı eyaletleri, yeni bir Sevsk askerî bölgesine dönüştürülmek üzere parçalandı. Daha birleşik bir bölgesel yönetimin oluşmasıyla, Rus Çarlığı’nın kaynak toplama becerisi, büyük ölçüde artırıldı. Savaşın sonlarına doğru, kalıcı ve bölgesel askerî örgütlenme daha büyük önem kazandığından, Rus saha birlikleri, özellikle o bölge tarafından belirlendi.

On Üç Yıl Savaşı'nın sonuna kadar Rus askerî kuruluşundaki değişikliklerin genel toplamı, dönüştürücü değişiklikler getirdi. Savaşın başlarında Rus Çarlığı, kayıtlarında yaklaşık 100.000 asker vardı; bazı seferler bu adamların yaklaşık 40.000'inden oluşurken diğerleri, garnizonda veya görev dışı kaldı. Savaşın bu ilk noktasında ordunun üçte biri, silahşor ve yarısından fazlası da *pomestye* süvarileriydi. 1663'e gelindiğinde askerî kayıtlardaki erkeklerin yaklaşık yüzde 80'i, yeni tip birliklere transfer edilmiş ya da kaydedilmişti, genellikle daha üstün birlikler olduğu, kabul ediliyordu. Daha da ilginç olanı, 1660'ların ordusunun 25.000 yeni tip asker ve diğer silahşorlar ile yüzde 40’ı piyade idi. Ordudaki en değerli birimler, düzenli şekilde (kısa süreliğine) yabancı subaylar tarafından eğitiliyordu. Aslında, yabancı subayların yaygın olarak bulunması, yeni ve kalıcı bir ordu anlamına geliyordu.[48] Devlet, onlar savaş sahasındayken yeni stil birliklerine maaşlarını, hükümlerini ve (piyade için geçerli) silah ve askerî malzemelerini borçlu olduğunu kabul etti. Teşkilata ait değişiklikler ve daha fazla kurumsal kalıcılık, Rus Çarlığı’nın kaynaklarını daha eksiksiz bir şekilde kullanma yeteneğini artırdı.

Bu süreçte, eğitim ve kabiliyetlere göre sınıflandırılmış bir kitlesel ulusal orduya doğru ilk adımlar atıldı. Her ne kadar alay tarafından dikkatlice ayrılsa da yoksullaşmış soylular, yeni tip alaylarda asker ve süvari olarak hizmet ediyordu- tıpkı köylüler ve sözleşmeli askerler (Kazaklar) gibi. Dikkatli bir şekilde davranılmasına rağmen özellikle soyluların toplumsal duyarlılıkları, Rus devletinin askerî kapasitelerinde açıkça arkaya plandaydı.

Bu değişikliklere bağlılık, temkinli olunması durumunda tutarlıydı. İnkâr edilemez bir şekilde, bu dönüşümlere hem siyasi hem de kültürel direniş vardı; yeni güçler için kurumsal destek, genellikle eski toprak tutumu, vergilendirme ve diğer düzenlemelerin uyarlanmasına dayanıyordu. Uğursuzca değişimin mali temelleri hem istikrarlı hem de iyi biçimlendirilmiş olmaktan uzaktı. Açıkçası Polonyalı birlikler, Habsburg paralı askerleri ve İsveç ordusu ile artan deneyim, Rus Çarlığı'nı 'Avrupa-Osmanlı denklik standardı' yönünde sevk etti -ki ordusu hem bozkırda mücadele edebilen hem de Avrupalı komşularıyla ilişkisinden oldukça hızlı tecrübe kazanan bir ordu.

Bununla birlikte, Rus ordusunun bu tanımında, önemli nitelikler vardır. Savaş sonrası dönemde Rus Çarlığı, alaylardaki sosyal karışıma olan bağlılığını geri çekti. Özellikle süvari alaylarına barış zamanı sosyal ayrıcalık görüntüsü verildi. Yine de eski süvari birlikleri, On Üç Yıl Savaşı'ndan sonra nadir birlikler olmaya devam ettiler. Ayrıca 1660'larda, yeni tip alayların çoğunun eğitimi, pratik ve kişisel tecrübe meselesiydi. Yani yabancı subayların süvari birlikleri ile kısa eğitim seansları vardı ve ortak bir süvari eğitim referansı yoktu. Piyade eğitimi için ortak yazılı içerik, yüzyılın başından beri basılı, tercüme edilmiş bir Hollanda el kitabı ve bir Rus el yazması ile sınırlı olduğundan pratikte *soldat* (asker) eğitimi de büyük ölçüde her bir subayın yeteneğine, ısrarına ve uzmanlığına bağlıydı.[49] Söz konusu yabancı subaylar, genellikle yetkin, profesyonel ve bilgili olsalar da çabalarının çeşitliliği birlik koordinasyonunu ve taktiksel tepkileri karmaşıklaştırıyordu. Ayrıca bölgesel temelli birlikler haricinde, yeni tip alaylar, işe alımdan hızla -eğer sadece kendi yeteneklerini şekillendirebiliyorlarsa- tecrübe kazandıkları savaş alanına girmişti. Yüksek statüteki İskoç paralı asker Patrick Gordon gibi yabancı subayların bazıları, savaşa hazır olma durumlarını çok iyi olarak görmedi. Buna rağmen On Üç Yıl Savaşı sırasındaki yeni tip birlikler, kuşatma altındaki Borisov kasabasından ve özellikle de Liakhovichi'deki ağır kayıplara rağmen baskı altında bile manevra yapabileceklerine ve düzenli bir şekilde geri çekilebileceklerine dair işaretler gösterdiler.[50] Kalıcı mevcudiyetleri nedeniyle yeni tip alaylar, aşırı genişletilmiş Rus ordusuna iyi hizmet etti.

Yeni tip alayların yeteneklerinden bazıları, eğitimleri kadar askerî ortamlarından da kaynaklanmaktadır. Piyadeler, silahşor selefleri gibi "ateş gücünü güvenli bir bölgeden taşıma" tahkimat ve siper sağlamlaştırma gibi olaylarda birlikte etkili bir şekilde çalıştılar. Bozkırda Rus Çarlığı birlikleri, *vagenburg*'u (yük arabalarının bir arada kullanılmasıyla oluşturulan geçici tahkimat taktiği) da benzer şekilde kullandı; Macarlar ve Türkler de bu taktiği kullandılar. Yük arabalarının siperi ve *guliai gorod*'un hareketli duvarları içindeki birliklerin düzeni, Rus birliklerin Konotop ve Çudnov'da olduğu gibi saldırı altında bile açık arazide yavaşça hareket etmelerine olanak sağladı.[51]

Yeni tip birliklerin bazı önemli avantajları, taktik yeteneklerinde olduğu gibi temellerinde yatan düzenlerinden de gelmektedir. Çok sayıda asker alımı, onları eğitme ve onlara malzeme ve gıda sağlama becerisi, Kırım'la karşı karşıya kalan nispeten birleşmiş güney sınır bölgelerinde gelişti. Bu tür birlikler, daha sonra ulusal düzeyde ortaya çıktığında istikrarları ve yeni kapsamlı sorumlulukları açıkça avantajlıydı.

Tüm bu yenilikler için hem mali kriz hem de askerî işler için genel bir kurumsal koordinasyonun olmaması, (örneğin, tedarik ile ilgili) savaş çabalarını engelledi. Birçok bakımdan sonuç yarı ayakta, yarı daimî bir orduydu. Bu, barış zamanı sorumlulukları savaş zamanı sorumluluklarından daha hafif ve farklı olan Askeri Şansölye'de *(Razriad)* bu durum, kabul edildi.[52] Bununla birlikte, erkekleri ısrarla askere alma, onları sahaya sürme, onları orada tutma ve dönemlerden sonra sefer dönemi yapma yeteneği, On Üç Yıl Savaşı'ndaki muzaffer Rus çabasının önemli bir sonucuydu.

Andrusovo'dan Sonra

Andrusovo, Rus Çarlığı'nın Avrupalı bir diplomatik oyuncu olarak yeni rolünü vurguladı. Aleksey Mihayloviç'in Andrusovo baş müzakerecisi, Milletler Topluluğu ile Rus Çarlığı arasındaki iş birliğinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı daha büyük bir ortak çabanın başlangıcı olabileceğini öngördü. Hükümet, Habsburgs (Avusturya), Fransa, İngiltere, İspanya, Hollanda, Danimarka, İsveç, Brandenburg (Almanya), Venedik ve İran'dan onay ve ilgi istedi.[53] Ancak, Andrusovo Antlaşması, en az on yıl kesintili şekilde süren Ukrayna'daki mücadeleyi sona erdirmedi.[54] Andrusovo'dan sonraki beş yıl içinde Ukrayna'daki gelişmeler, sadece Sağ ve Sol Yaka Ukrayna'yı değil aynı zamanda bölgenin diğer büyük ordularını da içeren bir karmaşaydı: Kırım, Osmanlı İmparatorluğu, Polonya – Milletler Topluluğu ve Rus Çarlığı.

Anlaşma sırasında, Moskova tarafından desteklenen Ivan Briukhovetsky, Sol Yaka'nın hetmanıydı. Sol Yaka üzerindeki yetkisini sağlamlaştırmayı ümit eden Rus Çarlığı, 1662,55'te büyük Sol Yaka kalelerindeki Rus garnizonlarını (Kiev dâhil) ve bunları desteklemek için vergi ve ödemeleri yöneten bir idari birim olarak Küçük Rus Şansölyesi'ni *(Malorossiiskii Prikaz)* kurdu. Sol Yaka'yı kapsayan bir Rus sistemine dâhil etmeye yönelik olan bu faaliyete derinden içerlenmişti.

Sağ Yaka'daki Hetman Doroshenko, Ukrayna'yı yeniden bir araya getirmeyi amaçlasa da dışarıdan destek almadan bunu yapamıyordu. İlk olarak, öncelikle son zamanlarda kendisine karşı çıkan Polonya kuvvetleriyle savaşmaktaydı. Bu arada, 1668'in başlarında Doroshenko ile müzakere edilen bir anlaşma uyarınca Sol Yaka'daki Hetman Briukhovetsky, Rus karşıtı bir ayaklanmaya yol açtı. Bu ayaklanmanın başarılı olduğu ortaya çıktığında hem Doroshenko hem de Briukhovetsky'nin bazı destekçileri, Doroshenko'nun subaylarından birinin yerini aldığı Sol Yaka Hetman'ını kurdu. Reaksiyon, neredeyse anlıktı. Moskova, hâlâ güneyde alarmda olan 40.000 adamı (yaklaşık 20.000 silahşor dahil) iki kuvvete böldü ve Sol Yaka'yı kıskaç hareketiyle ezmek, kalan Rus garnizonlarını rahatlatmak ve Kiev üzerindeki Rus kontrolünü korumak için Ukrayna'ya gönderdi.[56] Hemen hemen aynı zamanlarda (1668–9) Doroshenko ve Zaporozhian Kazakları, Ukrayna'ya koruyucu statü vermek için Osmanlı İmparatorluğu ile müzakere etmeye başladılar.

Sonuç olarak, Ukrayna'nın yeniden birleşmesi, kısa sürdü. Doroshenko, Sağ Yaka'nın başkenti Chyhyryn'e (Chigirin) geri döndü. Rus güçler, Nezhin kasabasına geldi ve Doroshenko'nun Sol Yaka'daki subayı Demian Mnogogreshnyi'ye saldırdı. Mnogogreshnyi, çekilmekten ziyade Moskova ile bir anlaşma imzaladı ve 1669'un başlarında Sol Yaka'nın hetmanı oldu. Rus yönetimi, Sol Yaka'ya döndüğünde güney ordu birimleri, Sol Yaka kasabalarında yeni garnizonları destekledi ve Rus Çarlığı'nın genişletilmiş batı sınırlarını korudu.

Bu arada, Doroshenko'nun daha fazla özerklik için müzakere etme girişimleri, uluslararası gerginlikleri artırdı, Osmanlıları ve Tatarları, Polonya'ya ve ardından Rus Çarlığı'na karşı kırdırdı. Babıali ile bir anlaşmaya varılan Doroshenko, Polonya ile bir anlaşma müzakere etme görevini üstlendi. Hetman Doroshenko yeni müvekkil ve müttefiklerini desteklerken Osmanlılar, Moskova'ya Karadeniz kalelerine Kazak saldırıları ve Kiev yakınlarındaki Rus ordularının varlığından şikâyet etti. Rus Çarlığı, güney sınırlarındaki Kırım saldırıları hakkında Babıali ile karşılıklı şikayetlere yol açtı. Andrusovo şartları ve ardından müvekkilleri, Kırım ve Kazak üzerindeki kontrol hakkında müzakereler başladı.[57] İki imparatorluk, daha açık bir çatışmaya yaklaştıkça güneydeki Moskovalı garnizonlar, alarmda kaldı; Belgorod ve Sevsk askerî bölgeleri, Sol Yaka'daki Rus vergisi verimsiz olduğundan, Sol Yaka'daki Rus güçlerini idame edebilmek için tahıl ve diğer gereklilikleri topladı. Ancak Güney Polonya ve Batı Ukrayna'daki olaylar, Osmanlı birliklerini mücadeleye soktu. Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu, rakip bir Sol Yaka hetmanı oluşturarak Doroshenko'yu izole etmeye çalıştı. Doroshenko ve IV. Mehmed Polonya'ya karşı Kamianets-Podol'skii'yi ele

geçiren büyük ve başarılı bir sefer başlattı. Sonrasında Buchach Antlaşması'nda (1672) Podolya ve Kazak Ukraynası, bağımsız bir koruyucu olarak Türkiye'ye verildi.

Senaryo, Rus Çarlığı ve Osmanlılar arasında Ukrayna üzerinden açık bir çatışma için düzenlenmişti; aralıklı olarak bu, Rus siyaseti ve ordusunun yüzyılın geri kalanı için merkezi bir sorun olmaya devam etti. Ukrayna'daki yıkım ve ilerlemeden başka Rus başarılarının ortaya çıkabileceğini hayal etmek, o zamanlar zor olurdu. Güneydeki Rus birlikleri, Andrusovo'nun kazanımlarını korumak için çok uğraşmıştı. Sol Yaka garnizonlarının ayakta tutulması, mümkün olduğunca sınırlarının korunması ve zor kazanılan ödül olan Kiev, Moskovalı askerî yönetimini çok kuvvetsizce büyüttü. Öte yandan, Doroshenko ve Kırım'ın desteklediği Osmanlı birlikleri, bölgedeki herhangi bir Doğu Avrupa ordusunu ezebilecek kapasitede görünüyordu.

Ukrayna'daki demografik değişiklikler, Rus Çarlığı ile ilgili Türk-Kırım endişelerini kızıştırdı. Sol Yaka'daki koşullar, Ukrayna ve Moskova'nın savunma hattının korunması, Sağ Yaka'daki uzun ve yıkıcı çatışmayla dramatik ve istikrarlı bir tezat oluşturdu. Oradaki asker hareketinin ve saldırganlığın yıkıcı etkisi, nüfusu göç etmeye teşvik etti. Bazı Batı Ukraynalılar, doğuya doğru Rus Ukraynası'na gitti – Dinyeper'in sol yakasında Kazak alay bölgelerine yerleştiler. Diğerleri, daha doğuya taşındı. İlk coşkudan sonra Rus Çarlığı, bu tür çalkantılı ve sadakatsizlik potansiyeli taşıyan bir nüfustan savunma hattının arkasındaki eyaletlere kadar yerleşimcileri kabul etmek konusunda isteksiz hâle geldi. Bunun yerine, yeni Kazak yerleşimini Rus savunma hatlarının güneydoğusundaki büyük ölçüde boş topraklar olan Slobodskaya, Ukrayna'ya yönlendirdi. Nüfus büyüdükçe (ve özellikle 1670'lerde çok büyüdü) [58] Kazak Slobodskaya Ukrayna, kendi şartlarına göre düzenlenmiş olsa da Rus Çarlığı'nın ayrılmaz bir parçası oldu. Tereddütle ama geri dönüşü olmayan bir şekilde, Rus Çarlığı yerleşiminin sınırı, özellikle Kırım'ın devam eden endişesine doğru, güneye doğru ilerledi.

Bu beklenmedik kazanca rağmen Güney Rus Çarlığı nüfusu üzerindeki baskılar, 1667'den sonra da devam etti hatta arttı. Moskova, kesinlikle yeni bir çatışmayı öngörmüştü. Savaşın sonunda yabancı subayların bir kısmı, görevden alınmakla birlikte[59] Belgorod ve Sevsk'in güney askerî bölgeleri, saha alaylarını ve askerî birliklerini tam güç altında tuttu.[60] Andrusovo'dan sonra küçük arazileri olan nispeten fakir güney askerlere yönelik talepler, savaş öncesi seviyelere dönmek yerine arttı. Askerî müfettişler, bölgenin rezervlerini düşürmeye zorlandılar. Üç yetişkin erkeğe sahip hizmet ailelerinde, erkeklerin 1'i, ordu ile sefere devam etmek için, geri kalan ikisi ise aile arazisini işlemek ve yerel garnizonda askerlik yapmak için asker olmaya zorlandı.

HARİTA 7 *17. Yüzyılda Rus Çarlığı'nın Güney Sınırları* (Stevens, Carol Belkin'in *Soldier on the Steppe: Army Reform and Social Change in Early Modern Russia* kitabından uyarlanmıştır. (Kuzey Illinois Üniversitesi Yayınları, 1995)

Tatar baskınlarının neredeyse yirmi yılda nüfuz etmediği iç eyaletlerde askeri müfettişler, garnizonları hızlı ve kasıtlı olarak tüketmeyi seçti; sadece doğrudan Belgorod hattında bulunan kaleler, tam güçte görev almıştı. Bekar erkek toprak sahibi çiftçileri karşılıklı destek için gruplandırarak "hizmet aileleri" nin oluşturulması gibi garip ekonomik ve idari yollar, ortaya çıkmıştır.[61] Asker alımlarına ek olarak artan tahıl tahsilatları, çiftçi askerlerin işini daha da ağırlaştırdı. Osmanlılarla savaş tehdidi göz önüne alındığında Don Kazaklarının sadakati, Voronezh'ten tahıl sevkiyatları ile sağlandı. Kiev ve Sol Yaka Ukrayna'daki garnizonlar, giderek daha düşmanca ve savaştan zarar görmüş bölgede nakit ödeme ve pazar alımları ile sürdürülemedi. Kiev de güney bölgelerinden faydalanmaya başladı.[62] Çiftçi askerlerin (ve tarlalarının) kendilerine dayatılan taleplerin miktarını karşılaması, giderek zorlaştı.

İnsan gücü ve ekonomik baskılar, hızlı bir şekilde tepki yarattı. Şikayetler, yerel tarımı ve garnizon savunmasını değiştiren yeni normlara ve gereksinimlere karşı geldi. Sol Yaka Ukrayna ve Kiev'deki garnizon birlikleri, yıllarca atama görmeden aynı yerde kaldılar, giderek öfkelendiler veya firar ettiler. Güney, devam eden askeri hazırlığın tuhaflığını hissetmek konusunda yalnız olmasa da yükü aşırıydı. Rus Çarlığı, çok iyi düzenlenmiş askerî bölgelerini ortaya çıkarmak için rahatladığında [63] bölgenin sakinleri, meseleleri kendi ellerine almak konusunda isteksiz değildi.

Diğer Sınırlar

Askerî genişleme desteği, Rus Çarlığı'nın batı sınırlarıyla veya Pontik bozkırlarıyla sınırlı değildi. Belgorod'un kuvvetlendirilmiş hattı, Tambov'dan Volga'ya kadar doğuya doğru genişlediğinden alt Don havzasından Kazan'ı etkili bir şekilde çevreleyen Rus Çarlığı'nın bozkırlara karşı oldukça başarılı savunma sistemi genişletildi. Ancak bu istisna dışında ordunun doğuya doğru genişlemedeki rolü, farklı biçimler aldı.

Kalmuklar'ın alt Volga'ya yüzyılın ortalarında gelmesi, bölgenin Tambov-Samara kırıntılarının güneydoğusundaki istikrarı tehdit etti. Kalmuklar, bozkır tarzı baskın seferleri için kullandıkları oldukça çok sayıda disiplinli süvari gücü uyguladı.[64] Rus Çarlığı, savunma hattı stratejisini onlara karşı uygulayamadı çünkü bu tür tahkimatlar, Volga deltasında Orta Volga ve Astrahan arasında değerli bir ticaret yolunu kesintiye uğratacaktı. Bunun yerine, on yedinci yüzyılda Rus Çarlığı, yıllık ödemeler, kişisel hediyeler, geniş otlaklar ve gümrüksüz ticaret vaadi karşılığında Kalmuklar ile bir dizi anlaşma imzaladı. Yüzyılın ortasından sonra bu anlaşmalar, Kalmuk tehdidini başarıyla etkisiz hâle getirdi. Volga havzasındaki Kalmuklar ve Rus hükümeti arasında gevşek bir şekilde yapılandırılmış bir siyasi ittifak, Rus Çarlığı'nın bozkırlara olan erişimini etkili bir şekilde genişletti. Kalmuklar baskınlarını Rus yerleşimlerinden uzaklaştırdı, bunun yerine Osmanlı'nın koruması altındaki Kırım devletine saldırdı. Kırımlılar, kendilerini ve Nogay müttefiklerini bu baskınlardan korumak için kendi savunma hatlarını inşa etmek zorunda kaldı; Hanlık, ayrıca 1660'ların sonunda ve 1670'lerin başında Kazak donanma saldırılarını tespit etmek için kıyı savunmalarını sürdürdü.[65]

Bununla birlikte uzun vadede, Rus Çarlığı'nın Kalmuklar'ın ordularına yardımcı olarak kullanılabileceği ve komuta baskısı yapacak uysal müttefiklerin beklentileri, sık sık hayal kırıklığına uğradı. Kalmuklar, bozkırdaki ve üzerindeki halklarla aktif olarak kendi ilişkilerini kurdu ve sürdürdü.[66] Baskı altında Rus Çarlığı, küçük ve orta ölçekli kasabaları savunma hattını kuvvetlendirdi. Ticaret yolunun varlığı ve bölgenin az jeopolitik önemi, alt Volga havzasının askerileştirilmiş bir nüfus kaynağını, askerî yönetim ve kuvvetlendirilmiş savunma hattı oluşturan dikkati batıya çekmediği anlamına geliyordu.[67]

Aynı dönemde Rus askerî bürokrasisinin önde gelenleri, Sibirya üzerinden Pasifik kıyılarına uzanmak için genişledi. Sibirya'daki Rus varlığı, bir dizi izole mevzilerle temsil edildi; bunlar, önemli bir tarım nüfusu olan bitişik bölgelerden oldukça farklı askerî zorluklar getirmiştir. Sibirya kuzeyinde, Sibirya Şansölyeliği, esasen sürekli büyüyen bir mesafe boyunca iyi denenmiş araştırma ve yerleşim modeli, yerel kabilelerin boyun eğdirilmesi ve on altıncı ve on yedinci yüzyılın başlarında genişlerken oluşturulmuş güçlendirilmiş mevkilerin kurulmasıyla (ostrogi)[69] bir dizi küçük kale tedarik etti ve görevlendirdi.[68] Özel ticari faaliyetler ve devletin kürk haraç tahsilatını (iasak) yerli halklardan saldırı ve isyanı, ortaya çıkardı. Kuzey taygada bu isyan, Rus İmparatorluğu'nun doğudan Pasifik'e doğru ilerleyen bürokratik kaynaklarına karşı uzun süre sürdürülebilirdi.

Kuzey Sibirya ile karşılaştırıldığında bozkır sınırı boyunca güneydoğuya doğru genişleme, on sekizinci yüzyıla kadar zordu. Burada Rus Çarlığı, bozkır halkları tarafından güçlü ve sürekli bir direnişle karşılaştı. Stratejisi, Kazak ve diğerlerinin eski ama hâlâ aktif bozkır ticaret yollarının korunmasında iş birliğini istemek amacıyla bitişik gruplar hakkında bilgi toplamaktı. Kazaklar ve komşuları arasındaki devam eden savaşlar, bu stratejiyi sürekli olarak bozarken Moskova'nın Müslüman komşularını ve vatandaşlarını Ortodoks Hristiyanlığına dönüştürme çabaları, direnişi artırdı. Sonuç olarak yüzleşmeler, güneye bakan Sibirya sınırı boyunca sık sık gerçekleşmeye devam etti.[70] Sadece on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Uralların doğusundaki güçlendirilmiş savunma hatlarının inşasına adanmış kaynaklar vardı. Bu da Rus İmparatorluğu'nun bölge üzerinde daha geniş, daha geleneksel kontrol iddialarının yolunu açtı.[71]

Sınır aktiviteleri, Moskova'nın askerî ve bürokratik kaynaklarını yavaş yavaş tüketiyordu. Volga havzasını, Sibirya'yı ve İç Asya'yı kontrol etme çabaları, on yedinci yüzyıl boyunca askerî olarak veya başka bir şekilde Moskova'daki ana senaryoyu değiştirmedi. Bununla birlikte, yüzyılın ikinci bölümünde sınır meseleleri, Rus Çarlığı'nı başka bir büyük, yayılmacı ve bürokratik imparatorluk olan Çin ile doğrudan karşı karşıya getirdi. Baykal Gölü'nün doğusundaki Sibirya üzerindeki kontrolü sağlamlaştırmak için Rus Çarlığı, 1659'da Nerçinsk kalesini inşa etti. 1665 yılında Rus Çarlığı, nehrin ortasına Rus tüccarları korumak için Albazin kalesini inşa etti. Ancak 1685'te Çin, saldırdı ve Albazin'i aldı. Her ne kadar Rus Çarlığı onu hemen geri alsa da Çinliler, Amur vadisinden çekilmek istemiyorlardı ve özellikle Rus Çarlığı'na Dzhungar Moğolları ile bir ittifak oluşturma fırsatı vermek istemiyorlardı. Devam eden savaş haberleri, büyükelçi Golovin'in Çin ile müzakere etmesine yol açtı. Talimatlara göre, bölgeyi bıraktı ancak Rus Çarlığı'nın ticaret hevesini bırakmadı. 1689 Ağustosu'nda imzalanan Nerçinsk Antlaşması, Rusların yaklaşık 200 yıl boyunca Amur Nehri bölgesinden çekilmesini resmileştirdi.[73] Aslında bu geri çekilme, Kırım'a yönelik büyük bir Rus saldırısının başarısızlığıyla neredeyse eşzamanlıydı. Bununla birlikte, doğudan haberler, yavaşça gidiyordu, bu yüzden Nerçinsk, kesinlikle Kırım başarısızlığındaki politik olumsuzlukta hiçbir rol oynamadı.

Bununla birlikte, Rus Çarlığı'nın uzak ve doğu bölgelerinin önemi, göz ardı edilmemelidir. Çin, kesinlikle Moskova'nın düşman grupları arasında ikincil, hatta üçüncül bir pozisyonda yer aldı. Ukrayna'dan Urallara kadar olan uzun ortak sınır boyunca yüzyılın son iki buçuk yılı boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile süregelen rekabet ve aralıklı çatışmalar, böyle kalmasını sağladı. Ancak Moskova, Sibirya'daki haklarını desteklemek için yatırım yapmaya ve askerî çaba göstermeye devam etti. Sibirya kürkleri, on yedinci yüzyılın son kısmında önemli bir oranda Moskovalı devlet gelirlerini kapsıyordu ve aksama, son derece istenmeyen bir durumdu. Dahası, doğudaki bozkır politikaları ve özellikle Kalmuk etkisi, batı bozkırlarında Nogay, Kırım Hanlığı ve aşağı Don'daki Kazak yerleşimleri üzerinde hemen etkili oldu.

HARİTA 8 *Rusya'nın Sibirya'daki varlığı*
(Forsyth, James'in A History of the Peoples of Siberia: Russia's North Asian Colony, 1581–1990
(Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1992)

İsyan

1660'lara gelindiğinde Don'un aşağısındaki Kazak nüfusu, önemli ölçüde artmıştı. Bölgeye yakın zamanda gelen göçmenler arasında, Rus Çarlığı merkezinden, güney eyaletlerinden ve hatta Ukrayna'dan firariler de vardı. Don Kazaklarının yerleşimleri büyüdükçe onları yetersiz tarım kaynaklarından, baskınlardan ve ticaretten koruma zorluğu da artmıştır. Rus Çarlığı, Voronezh'ten tekne ile Kazaklara güneye tahıl ve diğer malzemeleri göndermeye devam etti ancak bu miktarların hiçbir zaman toplumun tamamını desteklemesi amaçlanmamıştı. 1660'ların sonunda, Onüç Yıl Savaşı sona erdiğinde, nispeten zengin kayıtlı Kazaklar ve daha az zengin yeni gelenler, rahatsız edici bir şekilde bölünmüştü. 1667'den sonra Sten’ka Razin'in liderliği, gittikçe daha yoksul olan Kazakların geleneksel baskınlara ve korsan keşiflere katılmasına fırsat verdi. Kırım'ın yeni savunmaları, Don üzerindeki çabalarını engelledi, bu yüzden Razin ve destekçileri, dikkatlerini Hazar'ın Pers kıyılarına çevirdiler.[74] Rus Çarlığı’nın güneyinden bazı askerleri çekebilecek kadar başarılı olmasına rağmen [75] bu seferler, uzun süre yararlı kalmadı ve Razin, evine döndü. Sonra Rus Çarlığı’nın Don üzerindeki Kazaklara düzenli tahıl ve malzeme tedariği, beklentilerin altında kaldı. Bu, daha zengin Kazakları bile riske attı ve Don, Moskova'ya karşı isyanla patladı. Razin’in kuvvetleri, 1670’te Tsaritsyn ve Astrahan’ı işgal ettiler. Daha sonra Volga boyunca kuzeye doğru, bazıları güney savunma hatlarında batıya doğru dönen Avrupa Rus Çarlığı’nın yerleşik güneydoğu köşesine doğru devam ettiler.

Kazak isyanı, Belgorod bölgesinin en güney kısımlarında verimli bir alan buldu. Sınır garnizonları, genellikle hatırı sayılır derecede gerginlik ve çelişkilerle kaplanmıştı ve bazıları, daha önceden de -1648-9'da- isyan etmişti. Eski güçleri, garnizondaki Kazaklar’ın sözleşmeli askerleri, azalan askerî statülerine karşı çıktılar ve yıl boyunca askerlik hizmeti taleplerini sevmediler. Komşuları ve akrabaları, cephedeki birliklere yiyecek ve asker temin etmek için sürekli baskı altındaydı. Zaten bunlar, siyasi ve askerî rolü hükümetin korunmasını da içeren sermayenin değil, maaşları ve gıda destekleri uzun zaman önce yeni tip piyadelerin lehine feda edilen eyaletiydi. Bazıları, isyanı desteklemek için kolayca taraf değiştirdi.[77]

Sosyal kaygıları güçlü olsa da diğer hoşnutsuzluk nedenlerinden dolayı ittifak ettiler. Kilisenin otoritesine popüler muhalefet, sınırda çeşitli biçimler aldı ancak özellikle Kazaklar, bazen politik ve diğer değişikliklere karşı dirençle ortak oldu. Diğer şeylerin arasında bu hoşnutsuzluk, yabancı subaylara ve askerî üsluplara yönelikti. Bu tür kaygılar, bazı sınır şehirlerinde sosyal hoşnutsuzluğu körükledi ve bazen dini ve politik ütopyacılık için bir hızlandırıcı görevi gördü.[78] Razin’in güçleri güneydoğudan yaklaşırken Rus garnizonları ve hatta bazı sıradan askerler, kendilerini Sten’ka Razin ve kardeşi Frol’ka için adayan Ostrogozhsk ve Ol’shansk gibi kasabalardaki isyancılara katıldı. Başka yerlerde büyük kırsal alanlar, Kazaklara bağlılıklarını ilan ettiler; güneybatıdaki Slobodskaya Ukrayna, isyan için verimli bir zemin hazırladı ve Ukrayna'nın Zaporojyan Kazakları ile ittifak olasılığı, berbat edildi. Frol’ka Razin güney-güneybatıda destek toplarken Sten, Volga boyunca Simbirsk'e doğru ve uzatılmış güçlendirilmiş hattın sonuna doğru devam etti. Simbirsk kendisine ulaşana kadar Razin, bu bölgedeki sınır garnizonları ve karakollar arasında da büyük bir başarı sergiledi. Razin isyanı, gerçek anlamda, yüzyılın ortasında kuruluşlarından bu yana savunma hatlarındaki en başarılı baskındı. Ancak sonunda sınırın askerî örgütlenmesi yapıldı. Güçlendirilmiş hatlar boyunca garnizonlara ekstra maaş ve ekstra mühimmat verilirken kasaba yöneticileri, birliklerin sadakatini değerlendirdiler ve takviye istediler.[79] 1670'in sonlarında Simbirsk'i fethedemeyen Razin, güneye Don'a doğru çekildi. Belgorod ve Sevsk yerine Moskova'dan gelen ve yeni toplanmış olan birlikler tarafından takip edildi. Tambov ve Voronezh'teki komutanlar doğu cephesini korurken, Belgorod bölgesinin güçlü ordusunun (*voevoda*) halihazırdaki komutanı Prens G. G. Romodanovskii, Frol’ka Razin'e karşı hızla hareket etti. Sol Yaka’nın hetmanı Demian Mnogogreshnyi, sadece doğusunda Slobodskaya Ukrayna'daki

isyanı bastırmak için Kazak birliklerine katkıda bulundu.[80] İsyan, çabuk sona erdi. Kayıtlı Don Kazakları, Razinleri hem onlar Don'a doğru geri çekilirken yakaladı hem de Moskova'ya teslim etti. Astrahan, 1671'de düşen son Razin kalesiydi. Bundan kısa bir süre sonra Rus askerleri, Don üzerinde bir garnizona gönderildi ve daha sonra Don Kazaklarının Moskova'daki Çar'a yemin etmeleri gerekiyordu.

Bu büyüklükteki ve yoğunluktaki isyanlar, nadirdi ancak Moskova'nın on yedinci yüzyıl askerî, mali ve idari yeniliklerine direniş, özellikle de değişime daha güçlü devlet yapılarının dayatılmasıyla fevkaladeydi. Razin, birçok taklitçi ve paralel rahatsızlık yarattı. Solovetskii Manastırı'nın en kuzeyindeki bir isyan, dinî reformu reddetmesi ile tetiklendi. Sibirya'da yerli halk, Rus Çarlığı'nın temsilcilerine karşı mücadele etti. Diğer örnekler, daha az dramatik ve askerî olarak daha az tehdit edici olsa da 1670'lerde bolca yer aldı. Güçlü din adamları ve hükümet seçkinleri, özel silahlı grupları korudular ve haydutlar, bastırılması imkânsız değilse bile zordu. Devlet gücünün sınırları ve askerî güç üzerindeki kontrolü, Ruslar'ın yaşamında açıkça görülebiliyordu.

Sonuçlar

On yedinci yüzyılın ortalarında uzun süren askerî karşılaşmalar sırasında Rus Çarlığı ordusunda bazı önemli ve görünür değişiklikler, meydana geldi. Bunlardan en dikkat çekici olanı, Moskova'nın adamları sahaya, seferden sefere sokma, savunma hatlarını korurken savaş alanı kayıplarını değiştirme yeteneğiydi. Yüksek zayiat oranları ve savaş süresi göz önüne alındığında ön hat birliklerinin nispeten güvenilir ve kalıcı bir şekilde değiştirilmesi, Rus Çarlığı'nın 1667'de Andrusovo Antlaşması'nda Sağ Yaka'da ve Kiev şehrinde önemli topraklar kazanmasına yardımcı oldu. Yeni yetenek, barış tamamlandıktan sonra Moskova birliklerinin bölgeye katılımını da sürdürdü ve yerel isyan ve yabancı güç katılımı karşısında bile bu toprakların tutulmasına yardımcı oldu.

Her ne kadar kısmen kalıcı askerlerin hizmet etmeme konusundaki isteksizliğinden kaynaklanmış olsa da bu yeni yetenek, büyük ölçüde yeni tip alayları doldurmaya odaklanmıştır. Bütün bu birliklerin taktik potansiyelleri ve savaş manevra kabiliyetleri için çok değerli olduklarını bu alaylara katılan yetenekli yabancı subaylar, harcanan muazzam miktarlar kanıtlanmıştır. Özellikle, köylülerin zorunlu askerliği, düzenli olarak sayıları ve eğitimleri, Rus Çarlığı'na yeni askerî olanaklar sunmaya başlayan yeni tip piyade birliklerini veya *soldaty*'i doldurdu.

Fakat değişen savaş biçimlerine ek olarak On Üç Yıl Savaşı, Rus Çarlığı'ında yeni bir sosyo-askerî perspektifin başlatılmasına yardımcı oldu. Rus ordusundaki düşük statü birimlerinin sayısı, önemli ölçüde arttı. Örneğin, 1663'e kadar özdeş kalıcı askerler, orduda büyük bir azınlıktı. Buna karşılık, en az 70.000 adam silahşor, Kazak, soldat ve topçu birimlerinin potansiyel saflarına katıldı. Benzer oranlar, 1667'den 1669'a kadar Doroshenko seferlerinin orduları için de söylenebilir. İlk bakışta bu, IV. İvan'ın 16. yüzyılın sonlarında sözleşmeli askerlerin artan kullanımının bir uzantısı gibi görünebilir. Ancak bu, tek başına yanıltıcı bir sonuç olacaktır. Küçük kalıcı askerler ve köylülerden oluşan bu adamların yeni tip alaylarda tüm birliklerin artan oranına katılması, daha önemliydi. Bu alaylarda sosyal statü, birliklerin askerî niteliklerinde ikinci sırada yer aldı. Uygulamada, bu yeni alaylar, dengesiz, yaygın olarak kabul edilen kuralların ve konaklamaların kalıtsal ve sözleşme hizmetlerinde sınırlarını zorladı hatta aştı. Bu nedenle, On Üç Yıl Savaşı sırasında, önemli sayıda asker, esas olarak sosyal statüye göre değil askeri niteliklerine göre kategorize edildi. Hiyerarşik ve meritokrat komuta yapısına sahip olduğu iddiasıyla yabancı subayların varlığı, örgütsel bakış açısının belirgin bir dönüşümünün bir diğer unsuruydu.

Pek görünmese de ancak askerî değişim için aynı derecede önemli olan, yeni tip birlikleri destekleyen şey, idari değişikliklerdir. Hükümetin Rus Çarlığı’nın köylülerine, diğer vergi mükelleflerine ve küçük hizmetkârlara iç erişimi arttı. Ulusal zorunlu askerlik, devlet tarafından sağlanan maaşlar, gıda, tüfekler ve daha büyük ölçekte askerî malzemelere geçiş, daha yeni tip alayları oluşturulmasını mümkün kıldı. İdari yeniliklerin çoğu, doğrudan veya dolaylı olarak Güney Rus Çarlığı’nın birleşik askerî bölgelerinden türetilmiş ve bu alanlara baskı yapmıştır. Bu tür kalıcı koordinasyon kurumları ve kaynakları, bölgesel düzeyde yönetme kabiliyetleri yüzyılın ortalarında önemli gelişmelerdi.

Ancak Rus Çarlığı’nın On Üç Yıl Savaşı'nın yeniliklerini sürdürme yeteneği, çok da iyi değildi. Ordunun büyüklüğü, düzenli olarak mevcut 100.000 kişiden en az 40.000'i seferde bulunarak uzun süreler boyunca aynı anda uzun bir sınırda bulunabilmesini sağladı. Ayrıca orduyu çok maliyetli hâle getirdi. Bakır ayaklanmaları, girişim kredileri ve düzensiz ödemeler, Rus Çarlığı’nın finansal anlamda köşede olduğunu açıkça göstermektedir. Rus Çarlığı, yıl boyunca büyük birliklerini ve asker alımlarını destekleyemedi. Bunun yerine, çok az istisna dışında bazı adamlar, zaman zaman maaş, yemek, silah ve askerî malzeme ile destekleniyordu. Birkaç istisna dışında, düzenli olarak antrenman ve tatbikat yapmamışlardır. Ordunun sahadaki performansı, bazen tatmin ediciydi ancak nadiren zirvedeydi. Bunun altında yatan hünerler, eşit değildi. Topçularda ve tahkimatlarda yerel bir güç, daha da gelişti ve Çar, kararlı bir danışman grubu ve yabancı subaylar tarafından tavsiye edildi ve desteklendi. Ancak kültürel ve siyasi direniş güçlüydü ve saltanatının son yıllarına kadar Aleskey Mihayloviç'in reform liderliği bile bir dereceye kadar fikir birliğine ve uzlaşmaya duyulan ihtiyaçtan yoksun bırakıldı. Sonuç olarak, ordu, büyük ölçüde bir önceki yüzyılın askerlik yöntemlerine bağlı olarak 'yarı-ayakta ve yarı-düzenli' idi.

On Üç Yıl Savaşı’nın askerî değişikliklerinin askerî başarıya yönelik geniş kapsamlı değişiklikler ile ısrarlı ve kendi kendini tanımlayan askerî seçkinler arasında sosyal ve politik desteği sürdürme ihtiyacı arasındaki tehlikeli bir uzlaşmayı temsil etti. Rus Çarlığı, güvenilmez pomestye birliklerini yeni alaylara taşımaya başladı; aynı zamanda bu seçkin süvari mensuplarının beklentilerini, tamamen doldurmasalar bile kabul etmek zorunda hissetti.[81] Devlete üst tabaka askerî hizmetinin daha eski anlayışları, sessizce aşınmıştı ama reddedilmemişti. Hükümet, aynı zamanda birliklerinin çoğunu destekleme sürecini başlattı ancak yılın sadece bir kısmı için ve geleneksel nakit ve ayni rezervler taşıyabildiği sürece destekleyebildi. Değişim, Rus Çarlığı’nın siyasi ve sosyal seçkinlerinin politik ve kültürel tepkileriyle o kadar korunmuştu ki bunun çoğu, güneyde en erişilebilir nüfus üzerindeki orantısız baskı ile başarıldı. Sonunda baskıların Kazak isyanına karşı dengelenmesi gerekiyordu.

Askerî değişim ve bunu destekleyen siyasi dengeleme yasası, eğitimlerinde önemli sonuçlar getirdi. Ukrayna'da yeni toprakların kazanılması, savaşın hızlı sonucuydu. Slobodskaya Ukrayna'da ve başka yerlerde bozkırda yerleşik, bürokratik imparatorluğun önemli bir ilerlemesi vardı. Bu, Rus Çarlığı’nın güney hareketinin bir sonucu olarak Osmanlı Karadeniz kıyılarına saldıran ve baskın düzenleyen Don, Ukrayna ve Zaporijya'nın Kazaklarından tepki doğurdu. Ukrayna'da Doroşenko'ya karşı devam eden Rus birliklerinin savaşı ve Razin'in ardından Rus Çarlığı’nın güneye doğru ilerlemesini güçlendirdi. Kazaklar, Zaporijya'dan Slobodskaya Ukrayna'dan Don'a kadar güneyde Rus kontrolünü sıkılaştırıyorlardı. Önündeki çeyrek yüzyıla kadar Rus Çarlığı’nın askerî ve diplomatik çıkarları, ilk olarak güneye odaklanmıştı. Bu endişelerin bir devamı olarak on yedinci yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu ile savaşta karşı karşıya gelecekti.

Notlar

1 Frank Sysyn, ‘Ukrainian Social Tensions before the Khmelnytsky Uprising’, Samuel Baron ve Nancy S. Kollmann, *Religion and Culture in Early Modern Russia and Ukraine* (DeKalb, Illinois, 1997), 69–70.

2 Anlaşma imzalayan taraflar için oldukça farklı yorumlar içeriyordu. Bu anlamda diğerlerinde olduğu gibi, Rus Çarlığı’nın diğer bozkır halklarıyla olan ilişkisinin karakteristiğiydi. Michael Khodarkovsky, *Rusya’nın Bozkır Sınırı* (Bloomington, 2002), 138; Andreas Kappeler, *Rus İmparatorluğu* (Harlow, 2001), 64.

3 Seferberlik emri, Mart: *PSZ*, cilt. 1, belge. 96.

4 Bakınız; E. Zaozerskii, ‘K istorii Tul’skoi oruzhenoi slobody’, *Voprosy voennyi istorii* (Moskova, 1969), 145–8, bu dönemde Tula'da silah üretimi üzerine.

5 A. V. Chernov, *Vooruzhennye sily Russkogo gosudarstva v XV–XVII vv. s obrazovaniia tsentralizovannogo gosudarstva do reform pri Petre I* (Moskova, 1954), 130–1, 166–7.

6 William M. Reger, ‘Çar'ın Hizmetinde: Avrupa paralı askerleri ve Rusya'da askeri reformun kabulü, 1654–1667’, (Ph.D. tez, Illinois Üniversitesi Urbana Yerleşkesi’nde, 1997); Hellie, tercüme edilen askeri el kitabının Rus Çarlığı’nda satılmamış olabileceğine dikkat çekiyor çünkü daha eski tüfeklere yönelikti.

7 S. Baron, ‘Moskova’daki Nemeckaja Sloboda’nın Kökenleri’, *California Slavic Studies*, cilt 5 (1970), 1–17. Leslie meselesi Joseph T. Fuhrmann'da açıklanmıştır, *Tsar Alexis*. *His Reign and His Russia* (Gulf Breeze, Florida, 1981), 49–51.

8 Reger, ‘In the Service’, 159.

9 A. Z. Myshlaevskii, ‘Ofitserskii vopros v XVII veke’, *Voennyi sbornik* no. 5 (1899), 39–40; *PSZ*, cilt 1, belge 529. 1665'ten sonra terfi konusunda sıkıntı yaşandı. Rus askerler biraz farklı bir süreçle terfi ettiler.10 Richard Hellie, *Enserfment and Military Change in Rus Çarlığı* (Chicago, 1972), 189, 215; AMG, cilt 2, belge 482, 496, 539–42, 617; AI, cilt 4 no. 70; Chernov, *Vooruzhennye*, 139–40, 143.

10 RGADA f. 210 Smotr. Kn. 35, ll. 186–95; *AMG*, cilt 2, belge 540, 717; cilt 3, belge 49, 301; *PSZ*, cilt 1, belge 261.

11 Chernov, *Vooruzhennye*, 146; Hellie, *Enserfment*, 198.

12 *Hellie, Enserfment*, 183–4; A. N. Mal’tsev, *Rossiia i Belorussiia v seredine XVII veka* (Moskova, 1974), 23.

13 14 K. V. Bazilevich, Denezhnaia reforma *Aleksei Mikhailovicha* (Moscow, 1936), 5; Philip Longworth, *Alexis Tsar of all the Russias* (New York, 1984), 89.

14 Hellie, *Enserfment*, 193–4; Mal’tsev, *Rossiia i Belorussia*, 29, 34–5.

15 On Üç Yıl Savaşı’nın İngilizce tartışmaları için: Robert Frost, Kuzey Savaşları. Savaş, *State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721* (Harlow, 1993), bölüm. 7; Orest Subtelny, *Ukraine*. *A History*, parça III (Toronto, 1988); Longworth, *Alexis*, ch. 5ff; ve çok daha yaşlı C. Bickford O’Brien, *Rus Çarlığı and the Ukraine* (Berkeley, California, 1963). Aynı zamanda bakınız; A. N. Mal’tsev, *Rossiia i Belorussia*, özellikle bölüm 2–6.

16 Frost, *Northern Wars*, 177; Mal’tsev, *Rossiia i Belorussia*, 111.

17 Mal’tsev, *Rossiia i Belorussia*, 112.

18 Peter B. Brown, ‘Tsar Aleksei Mikhailovich as model military autocrat’, Marshall Poe ve Eric Lohr’da, eds, *The Military and Society in Russia, 1450–1917* (Leiden, 2002), 121–3, 131. Daha sonra saltanatında Aleksei Mikhailovich, ünlü Gizli İşler Şansölyeliği ile aynı koordinasyon etkisinden bazılarını sağladı; Mal’tsev, *Rossiia i Belorussia*, 61.

19 Cf. Frost, *Northern Wars* 169–83 İsveç Savaşı hakkında kısa ve öz bir tartışma için; *After the Deluge’ine* (Cambridge, 1993) Milletler Topluluğu'nun çöküşü ve kısmen toparlanmanın siyasi temelleri için.

20 I. N. Kushnerev and A. E. Pirogov, *Russkaia voennaia sila* (Moskova, 1892), 375–6; A. A. Novosel’skii, ‘Bor’ba Moskovskogo gosudarstva s Tatarami vo vtoroi polovine XVII veka’, *Issledovaniia po istorii epokhi feodalizma* (Moskova, 1994), 60–8.
21 A. Baiov, *Kurs istorii Russkogo voennogo isskustva*, cilt 1 *Ot nachala Rusi do Petra* (St Petersburg, 1909), 154–7; Novosel’skii, ‘Bor’ba Moskovskogo’ 70–1.
22 P. O. Bobrovskii, *Perekhod Rossii k reguliarnoi armii* (St Petersburg, 1885), 114; Novosel’skii, ‘Bor’ba Moskovskogo’ 75, 77ff.
23 *AMG*, cilt 2, belge 1035.
24 Mal’tsev, *Rossiia i Belorussiia*, 39, 47, 53, 67.
25 Jan Chryzostom Pasek, *Memoirs of the Polish Baroque* (Berkeley, California, 1976), 39; Mal’tsev, Rossiia i Belorussiia, 49, 67.
26 Pasek, *Memoirs*, 75.
27 Novosel’skii, ‘Bor’ba Moskovskogo’ 66–8, 70, 71; Carol B. Stevens, *Soldiers on the Steppe* (Dekalb, Illinois, 1995), 68. Savaşın başlarında bile, Rus kayıpları önemliydi. Reger, 'In The Service', 88–92.
28 Hellie, *Enserfment*, 217, 269; *AMG*, cilt 2, belge 736, 768, 913–15, 933; cilt 3, belge 410, 524.
29 Hellie, *Enserfment*, 218–19, 269; Bobrovksii, Perekhod, 108, 117; *AMG*, cilt 3, belge 301, 336, 530.
30 Stevens, *Soldiers*, 69; Chernov, *Vooruzhennye*, 146.
31 Reger, ‘In the Service’, 168.
32 Bobrovskii, *Perekhod*, 81; Benjamin Philip Uroff, ‘G. K. Kotoshikhin, *On Russia in the Reign of Alexis Mikhailovich*’ (Doktora tezi, Columbia Üniversitesi, 1970), cilt 2, 566 and G. K. Kotoshikhin, *O Rossii v carstvovanie Alekseja Mixajlovica*, ed. A. E. Pennington (Oxford, 1980), bölüm 9, kısım 2. Piyasada faaliyet gösteren müteahhitler de vardı. *PSZ*, cilt 1, belge 132, 138.
33 Brian L. Davies, ‘Village into Garrison’, *Russian Review* (1992), 481–501; Uroff, ‘G. K. Kotoshikhin’, cilt 2, 570–1.
34 Hellie, *Enserfment*, 194–5.
35 I. D. Beliaev, *O Russkom voiske v tsarstvovanie Mikhaila Fedorovicha i posle ego* (Moskova, 1846), 59; Hellie, *Enserfment*, 196 n. 126–9.
36 RGADA, f. 210, Novgorodskii tabureleri 293, ll. 326, 331.
37 Yaklaşan orduları böyle bir imhayı yok ederek yoksun bırakmak zaten tanıdık bir taktikti. Kotoshikhin On Üç Yıl Savaşı sırasında yağmalamayı anlatıyor. Bobrovskii, Perekhod, 84.
38 E. Stashevskii, ‘Budzhet i armiia’, in M. Dovnar-Zapol’skii, *Russkaia istoriia v ocherkakh i stat’iakh* (Kiev, 1912), 416, 439; Richard Hellie, ‘The costs of Muscovite military defence and expansion’, Eric Lohr and Marshall Poe’nin, eds, *The Military and Society in Russia* (Leiden, 2002), Tablo 21. Hellie ayrıca 3 milyon ruble'nin Rus GSMH'nın sekizinci bölümünü temsil ettiğini düşünüyor.
39 Bununla birlikte, 'Rus bütçesinden' bahsetmek büyük ölçüde semboliktir, çünkü 1680 yılına kadar birleşik bir devlet bütçesi üretilmemiştir; o zamana kadar gelirler varsayılmıştı.
40 Stevens, *Soldiers*, 58; Bazilevich, *Denezhnaia*, 10, 27, 32, 37; Uroff, ‘G. K. Kotoshikhin’, 486; A. C. Brueckner, *Miednyia dengi v Rossii, 1656–1663* (St Petersburg, 1864), 27, 28; Bobrovskii, *Perekhod*, 90. Bakır ayaklanmaları sonrasında İngiltere'den de kredi geldi. Idem, n. 100.
41 Bobrovskii, *Perekhod*, 97; see AIIuZR, cilt 13 (St Petersburg, 1884) belge 13 daha sonraki bir örnek için.
42 Stevens, *Soldiers*, 57–8.
43 Bobrovskii, *Perekhod*, 114; DAI, cilt 4, belge 128.

44 Stevens, *Soldiers*, 58–9. Güney tahıl tahsilatları tamamen cephedeki birliklere ayrılmıyordu; yerel askeri ihtiyaçların karşılanması için de çaba gösterilmiştir.
45 Uroff, 'G. K. Kotoshikhin', 451, 507; E. D. Stashevskii, *Smeta voennykh sil Moskovskago gosudarstva v 1663g.* (Kiev, 1910), 20ff.
46 Chernov, *Vooruzhennye*, 170–1; Stevens, *Soldiers*, Tablo 3, s. 167. Bakınız Uroff, 'G. K. Kotoshikhin', 561–2 ordunun saha yapısında.
47 Myshlaevskii, 'Ofitserskii', 4–5; Stashevskii, *Smeta*, 50–7.
48 Reger, 'In the Service', 150–1; Chernov, *Vooruzhennye*, 103–4.
49 Reger, 'In the Service', 112–27.
50 Brian L. Davies, 'Revolt in Ukraine', yayınlanmamış yazı, 70, 81–2.
51 F. I. Kalinychev, *Pravovye voprosy* (Moskova, 1954), 95ff; A. V. Chernov, 'TsGADA kak istochnik po voennoi istorii Russogo gosudarstva do XVIII v', *Trudy MGIAI* (1948), 119–20, 140.
52 Davies, 'Revolt', 93.
53 Detay için, bakınız Davies, 'Revolt' and N. I. Kostomarov, 'Ruina', *Viestnik Evropy*, cilt 14 no. 4–no. 6 (1879).
54 Peter B. Brown, 'Early Modern Russian Bureaucracy: the evolution of the chancellery system from Ivan III to Peter the Great, 1478–1718' (Doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 1978), 476–7.
55 Longworth, *Alexis*, 197.
56 N. A. Smirnov, *Rossiia i Turtsiia*, cilt 2 (Moskova, 1946), 116ff.
57 Örneğin, D. I. Bagalei, *Materialy dila istorii kolonizatsii i byta stepnoi okrainy Moskovskogo gosudarstva* (Khar'kov, 1886), belge 14; (1890) belge 8; *AIIuZR*, cilt 13 no. 42; Kostomarov, 'Ruina', Viestnik Evropy, cilt 14 no. 5 (May 1879), 8.
58 Hellie, *Enserfment*, 191.
59 Yani mevcut toplam birlik sayısından ve hala ödemelerini güneyde çeken asker sayısından çıkarılabilir. C. B. Stevens, 'Belgorod: notes on literacy and language in the 17th century', Rus tarihi, cilt 7 (1980) parça 1–2, 116 n. 10; Bobrovskii, *Perekhod*, 77.
60 I. Ivanov, 'Siabry-pomeshchiki', *ZhMNP* (Dec. 1903), 409 Ve başka yerlerde.
61 Bobrovskii, *Perekhod*, 117; Stevens, *Soldiers*, 67–8; *AIIuZR*, cilt 9, belge 2, 5, 75, 131.
62 Ancak Rus Çarlığı'nın geri kalanında kalıcı askerler evrensel seferberliğe yakın deneyimler yaşadı.
63 L. J. D. Collins, 'Military organization and tactics of the Crimean Tatars in the sixteenth and seventeenth centuries', V. J. Perry and M. Yapp, eds, Ortadoğu'da Savaş, Teknoloji ve Toplum (Oxford, 1975), 275.
64 Victor Ostapchuk, 'The Human Legacy of the Ottoman Black Sea', *Oriente Moderno*, cilt 20 no. 1 (2001), 60–1; V. P. Zagorovskii, *Belgorodskaia cherta* (Voronezh, 1969), 281–2.
65 Khodarkovsky*, Russia's Steppe Frontier*, 138.
66 M. B. Mikhailova and A. P. Ostiatinskii, 'Goroda srednego i nizhnego Povolozh'ia', in N. F. Gulianitskii, *Gradostroite'lstvo Moskovskogo gosudarstva* XVI–XVII vekov (Moskova, 1994), 101–2.
67 James Gibson, *Feeding the Russian Fur Trade* (Madison, Wisconsin, 1969), 3–9; N. I. Nikitin, *Sluzhilye liudi v zapadnoi Sibiri* (Novosibirsk, 1988), 28–30, 42–3. Bununla birlikte, bu taktiklerin kullanımı daha etkili bir şekilde ele alınmamıştır.
68 Lindsey A. Hughes, *Sophia, Regent of Russia* (New Haven, 1990), 210.
69 See Khodarkovskii, *Russia's Steppe Frontier*, 147–8; T. S. Proskuriakova, 'Goroda Sibiri i Priural'ia', in N. F. Gulianitskii, *Gradostroitel'stva,* 103–40; Gibson, Feeding, 4–8.
70 N. V. Gorban, 'The New Ishim Fortified Line', *Soviet Geography*, cilt 25 no. 3 (1984), 177–8.

71 Peter Purdue, 'China, Inner Asia and imperial expansion, 1500–1800', Colgate Üniversitesi'nde ders, 27 Eylül. 2002.
72 *PSZ*, belge 1346. Nerchinsk Antlaşması imzalandığında, 1689'da, sınırın özel haritaları Golovin tarafından imzalandı. Detaylı hesap N. S. Demidova, 'Iz istorii zakliucheniia Nerchinskogo dogovora 1689g', *Rossiia v period reform Petra I* (Moskova, 1973), 289–310.
73 İngilizce ayrıntılı bir açıklama için, bakınız Paul Avrich, *Russian Rebels* 1600–1800 (New York, 1976) ve daha yakın zamanda, Michael Khodorkovsky, 'The Stepan Razin uprising: was it a peasant war?' *Jarbücher für Geschichte Osteuropas*, cilt 42 no. 1 (1994), 1–19.
74 *Kest'ianskaia voina pod predvoditel'stvom Stepana Razina* (Moskova, 1976), cilt 4 no. 11.
75 E. V. Chistiakova, 'Volneniia sluzhilykh liudei v iuzhnykh gorodov Rossii v seredine XVII v.' *Russkoe gosudarstvo v XVII veke*'de. *Sbornik statei* (Moskova, 1961), 254–5.
76 AN SSSR II *Zapiski inostrantsev o vosstanie Stepana Razina*, 122–4.
77 Robert O. Crummey, 'Old Belief as Popular Religion: new approaches', *Slavic Review*, cilt 52 no. 4 (Kış, 1993), 704–6; G. B. Michels, *At Won With the Church* (Stanford, California, 1999), 182–4.
78 L. V. Cherepnin and A. G. Man'kov, eds, *Krestianskaia voina pod predvoditel'stvom Stepana Razina* cilt 1, belge 4, 8, 16, 18, 48, 56, 113; cilt 2 parça I, belge 21, 106.
79 *AIIuZR*, cilt 9 no. 68.
80 Hizmet şehri paylaştıkları az sayıdaki kuruluştan biri olduğu için il seçkinlerinin bu konulardan herhangi biri hakkında kendilerini toplu olarak ifade etmenin birkaç yolu olduğunu belirtmek gerekir. A. A. Novosel'skii, 'Praviashchie gruppy', *Uchenye zapiski RANIONa*, cilt 5 (1928), 315.

Bölüm 6

Razin'den Sonraki Bozkır Sınırı, 1672–97

Genel Bakış

Çar Aleksey Mihayloviç, 1676 Ocak ayında öldüğünde hem hasta hem de genç oğlunu, geçici uluslararası durumu ve iç siyasi belirsizliği geride bıraktı. Bunu izleyen 20 yıl boyunca, Rus Çarlığı, iktidar merkezlerinde kalıcı siyasi zayıflık ve kayıtsızlık yaşadı. *Boyar* anlaşmazlıkları, önce Çar Fyodor'un (hüküm sürdüğü yıllar 1676-82) etrafında, daha sonra kız kardeşi Sophia'nın (1682'den 1689'a kadar küçük kardeşleri İvan ve Petro'ya naip) ve son olarak da genç Petro'nun kendisinin etrafında sık sık döndü.

Bu anlaşmazlıklar, 17. yüzyılın azalan yıllarında Moskova dış politikasının ve askerî faaliyetlerin odağını önemli ölçüde değiştirmedi. Baltık'ta çıkarcı bir gözün olup olmadığı tereddüdü ile Rus Çarlığı, güney ve güneybatıdaki olaylara odaklandı. Osmanlı İmparatorluğu'na ve Kırım'daki müvekkillerine karşı çıkma çabaları, ayırt edici ancak birbirine bağımlı iki şekil aldı: Ukrayna'daki son satın alımlarının savunulması ve yerleşim, müzakere ve savaş yoluyla bozkır topraklarına hak iddialarının genişletilmesi. Bir yandan Rus Çarlığı, Razin isyanının sonrasıyla ve güney sınırındaki değişen sadakatlerle uğraşmak zorunda kaldı. Bu, güneye doğru Pontus bozkırın içine tarımsal sömürgeleşmenin kışkırtıcı ve acımasız finansörlüğü ile karşılık verdi. 1679 ve 1681 yılları arasında "yeni" ya da Izium müstahkem hattının inşası ve garnizonu, Kırım'dan sadece 450 km (280 mil) uzaklıktaki Tsarev-Borisov gibi güneydeki sömürgeyi korudu. Daha sonra Rus Çarlığı, bu tür çabaları sadece Volga ve daha doğu boyunca sürdüren Avrupa güney-güneybatısına yerleşerek ilerlemeyi kısıtladı. Buna rağmen Rus-Osmanlı mücadelesine güney sınırı boyunca önemli bir yol; bozkır ve Kafkas halklarıydı: Kazaklar, Kalmuklar, Tatarlar ve gasp eden imparatorluklar arasında kendileri için bir alan müzakere etmeye çalışan diğerleri.

Tam olarak aynı zamanda Moskova, Osmanlı İmparatorluğu ile büyük çaplı savaş meydanında karşı karşıya geldi. İkisi arasındaki askerî çatışmalar 1670'lerin başlarında başladı, 1678-81'de Rusya ve Osmanlı savaşa girdi ve 18. yüzyılın başında savaş sona erdi. Bu askerî olaylar, Rus Çarlığı'nın Avrupa'daki diplomatik ilişkilere katılmasını devam ettirdi çünkü bu zorlu imparatorluğa ve müvekkillerine karşı yeni iddialarını savunmak için Osmanlı karşıtı geniş bir koalisyonu müzakere etmeye çalıştı.

Bunun karşısında, Rus Çarlığı'nın askerî müdahalelerinin net sonucu, cesaret kırıcıydı. 1670'lerde Don'daki çatışmalar, sonuçsuz kaldı. 1678'de Ukrayna'da savaşmak, ilk önce Moskova'nın yoluna gitmek gibi göründü. Yani Moskova'nın büyük Osmanlı güçlerine neredeyse karşılaştırılabilir büyüklükte orduları teslim etme yeteneği, yeni bir başarıyı temsil ediyordu. Ancak bunu sürdürmek zordu. Rus Çarlığı, destekleyici bir güç koalisyonu sağlayamayacağını kanıtladı ve Rus-Osmanlı Savaşı (1678–81), Bahçesaray Antlaşması'nda Türkler tarafından On Üç Yıl Savaşı'nın kazanımlarının güçlendirilmesi ile sona erdi.

Askerî mutabakatların karmaşıklığı, Moskova'daki hükümeti bir askerî reform platformu başlatmaya teşvik etti. Yeni değişiklikler, daha basit, daha tekdüze ve daha etkili yönetilen bir ordu oluşturulmasına yardımcı oldu. Sonraki yıllarda ortaya çıkan muharebe meydanı ordusu, neredeyse tamamen yeni düzen alaylardan oluşuyordu; benzersiz bir komuta, daha öngörülebilir bir işe alım ve gelişmiş kaynak seferberliği ile övünüyordu. Ancak reformlar, orduyu yıl boyunca daha kalıcı güçler yönünde hareket ettirmedi. Ordu toptan yeni düzenlemelere dönüştürdüğü için reformlar, askerlik hizmetinden sosyal statüyü koparmaya devam etmedi. Bunun yerine 1678-82 reformları, seçkin askerlik hizmetinin temellerini bir

şekilde tekrar tanımladı ve açıkça tekrar yeniledi. Bu sonuçların toplanması, büyük ve iyi tedarik edilen Osmanlı güçleriyle yüzleşmenin pratik sonuçlarıyla birlikte belki de iç politik zayıflığın sonucuydu.

Sorunlar ne olursa olsun, Rus Çarlığı'nın dış politikası ve askerî kurumları, yüzyılın sonuna kadar neredeyse tamamen Rus-Osmanlı rekabetine odaklanmıştı. 1687 ve 1689 Kırım seferleri, Osmanlı müvekkiline karşı pahalı, tam kapsamlı bir kara ordusu saldırısıydı. Bu karşılaşmalar, Rus Çarlığı'nın Polonya ve diğer Avrupalı müttefikleriyle olan müzakere ilişkilerini sıkılaştırdı ancak askerî bir alçaklık ve hükümet değişikliği ile sonuçlandı. Çar Petro'nun 1695'te Azak Kalesi'ne saldırması ve 1696'da Osmanlının Karadeniz kıyı bölgesinin büyük bir kısmını fethetmesi, Rus Çarlığının durumunu tersine çevirdi. Rus Çarlığı, Karadeniz sahilindeki yerini sadece 1711 yılına kadar korumuş olmasına rağmen Petro'nun Osmanlı kalelerinin kuzey halkasını kırarak ve bozkır siyasetinde ciddi değişikliklere yol açarak bozkırda ve bozkır boyunca olan ilişkileri derinden değiştirdi.

Rus-Türk Savaşı

Rus sarayında siyasi iktidarın kullanılması, 1676'da Aleksey Mihayloviç'in ölümü ile önemli bir değişime uğradı. Değişim, en azından kısmen, Aleksey Mihayloviç 'in en sevdiği Artamon Segeevich Matveev'in hüküm süren yıllarındaki pozisyonuyla başlatıldı. (1671-6). Matveev, kısmen Çar'a kişisel erişimi olduğu ve kısmen de bazı önemli idari işlerde liderlik görevlerinde bulunduğu için alışılmadık derecede güçlüydü. Bu duruma birkaç yaşlı *boyar* ailesi tarafından iyice nefret edildi. Prenslerine sadece sıradan gözde bir yakınlıkla kalmayıp ayrıca hassas politika konuları Duma'da veya Konsey'de önde gelen *boyarları* atlayan Çar'a doğrudan yönlendirilebilirdi. Tahmin edildiği üzere, Matveev, Aleksey Mihayloviç, öldükten kısa bir süre sonra gözden düştü. Bir sonraki adımın yeni idari işler başkanlarının atanması, saray siyasetinde idari makamların artan öneminin bir göstergesiydi. Bunu sarayda şiddetli tartışmalar izledi. Miloslavskii kabilesi ve destekçileri, Çar Aleksey Mihayloviç'in ikinci karısının ailesi olan Naryshkin kabilesi üzerinde yükseliş sağlamayı başardılar. Bu gruplaşma, Çar Fyodor'un saltanatının çoğunda (1676-82) devam etti. Hastalığı yüzünden rahatsız olan genç Çar, yalnızca ara sıra politika üzerinde kişisel kontrol uyguladı.

1670'lerin ortalarında Rus Çarlığı'nın uluslararası konumu, oldukça gergin olmaya devam etti. Rus Çarlığı, birçok rakibe karşı (Milletler Topluluğu, dirilen bir Osmanlı İmparatorluğu, onun Kırım müttefiki ve daha az doğrudan doğu bozkır halkları.) Andrusovo kazanımlarında güvencesiz bir tutum sürdürdü. Don Kazakları ve güney askerî bölgeler üzerindeki kontrolünü yeniden kuran ve sıkılaştıran güney savunmalarını destekleme konusunda geniş ölçüde başarılı oldu. Sonuç olarak 1673-6 boyunca Kırım baskınları devam etmesine rağmen Ukrayna'yı ve aşırı Rus güneyini harap ettiler; yani genişletilmiş Belgorod müstahkem hattının koruması dışında kalan toprakları harap ettiler. Akıncıların 1673'te savunmaları geçtiği bir zaman, etkileri net ama hiçbir şekilde güney savunma sisteminin devam eden etkinliğine benzersiz bir tanıklık içermedi.[1]

1672'den sonra Osmanlıları Ukrayna meselelerinden uzaklaştırma (ve Don Kazakları üzerinde biraz kontrol kullanma) çabasıyla Rus Çarlığı, Kazakların güneydoğudaki Osmanlı karşıtı faaliyetlerini destekledi. Rus Çarlığı, 1670-1 Razin isyanıyla başkasından evvel işgal edilirken Osmanlı İmparatorluğu, özellikle de Azak'ta ve çevresinde olmak üzere aşağı Don'da garnizonlarını ve tahkimatlarını güçlendirmek için fırsat bulmuştu. Bu, Osmanlı savunma çevresinde kuzeye doğru bir kaymayı temsil etti ve güneydeki hareketliliklerini engellediğinden Don Kazakları için önemli bir kayıp oldu. 1672'den sonra Rus Çarlığı, Osmanlılara karşı Kazak misilleme saldırılarına destek verdi. Kazak karargâhına büyük tahıl sevkiyatı yeniden başladı[2]ve önümüzdeki dört yıl boyunca iki Rus piyade alayı ve daha aşağı Don'da sekiz silahşor birimi kaldı. Mümkün olduğunca Osmanlı ordularının Milletler Topluluğu ile savaştığı

Batı Ukrayna'daki olaylarda dengeleyen ağırlık olarak faaliyetleri kullanıldı. Bu arada, Rus Çarlığı, Osmanlı aleyhinde destekleyici bir uluslararası koalisyon görüşmesine katıldı.

Ayrıca, Azak'taki kaleye meydan okuma olarak Don dar geçitleri üzerinde kendi kalesini inşa etmeye çalıştı; bu çabanın bırakılması gerekiyordu çünkü Kazaklar, Ruslara Türklerin saldırısı kadar düşmanca davrandılar.[3] 1675'te Azak'a başarısız saldırı, Don'daki Rus birliklerinin sayısında bir azalmaya yol açtı. 1677’e kadar, batı cephesinde erkeklere artan bir ihtiyaç göz önüne alındığında tamamen geri çekildiler.[4]

Yılmayan Ukrayna'daki Osmanlı ilgisi, giderek daha fazla Rus Çarlığı’na odaklandı. IV. Mehmed yönetimindeki Osmanlı birlikleri, 1672-1675 yılları arasında oldukça başarılıydı. 1676'da Zhuravno Ateşkesiyle Türkler, Batı Ukrayna ve Podolya'nın bir bölümünü elde etti. Ukrayna'daki diğer Osmanlı çabaları ve Hetman Petro Doroshenko'nun desteği, o kadar etkili değildi. Hetman’ın Türk ve Tatar yardımcısı üzerinde oynadığı kumar, yerel desteğini ve popüleritesini azaltmaya yardımcı oldu; muhalefet, özellikle Sağ Kıyının çoktan harap olmuş bölgelerinde Tatar güçlerinin varlığından ilham aldı. Doroshenko, meydanı terk etmemesine rağmen 1674'te hetman olarak değiştirildi.[5] 1676'da Rus Çarlığı sağ kıyı Hetmanı İvan Samoylovych nezdinde Petro Doroshenko’nun Sağ Kıyı kale kasabası Çehrin’e saldırısını destekledi. Samoylovych’in zaferi, Kazak liderliğindeki tüm rakipleri ortadan kaldırmamasına rağmen tüm Ukrayna'nın etkili Hetmanı olarak pozisyonunu güçlendirdi. Ukrayna'nın Rus himayesi altında yeniden birleşmesi, Türkler için özellikle istenmeyen bir durumdu çünkü Rus Çarlığı’nı yeni fethedilen Podolya eyaletinin sınırlarına yerleştirdi. Polonya çatışması sona erdiğinde Osmanlı İmparatorluğu, daha çok özellikle yaz seferi için güçlerini toplayan Rus Çarlığı’na odaklandı.

Bu durum, Moskova sarayındaki yeni politika belirleyiciler arasındaki kararsızlığı hızla çözdü. Dikkatlerini nereye yoğunlaştıracaklarından emin değildiler. Matveev, Rus Çarlığı’nın Ukrayna’ya yükümlülüğüyle bağdaştırılmıştı. Bir tarafta İsveç, diğer tarafta Danimarka ve Brandenburg-Prusya arasında eşzamanlı bir savaş, yeni Çar'ın ilgisini çekti. Saray hizipleri, kuzey çatışmasına girme uygunluğunu tartıştılar.[6]1677, sefer dönemine hazırlık olarak Moskova güçlerini güneybatı sınırı boyunca iradesizce dağıttı ve Baltık sınırını da güçlendirdi. Rus Çarlığı’nın dış politikasının yönünü değiştirme tartışması, Şeytan İbrahim Paşa yönetimindeki devasa bir Osmanlı İmparatorluk ordusunun Çehrin ve Kiev'e doğru ilerlediği haberinin geç ulaşmasıyla duraklatıldı.

Osmanlı İmparatorluğu, şu anda yayılmacı bir aşamada zorlu bir düşmandı. Herhangi bir Avrupa gücünün tam ölçekli askerî saldırılarına karşı neredeyse savunmasız kaldı. 17. yüzyılda Osmanlı güçlerinin bireysel Avrupa orduları karşısındaki boyutu hakkında çok şey yazıldı. Ukrayna ve Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu seferleri için Osmanlılar, 70.000'den fazla erkeği orduya kattı. Kırım'dan Tatar süvarileri de sayılarını artırdı.[7]Osmanlı orduları, kendi sınırlarından uzakta bile kuvvetlerini yiyecek, levazım ve silahlarla destekleyebilmeleri açısından olağanüstü kaldı. İmparatorluğun gelişen kuşatma teknikleri, ekipmanları ve eğitimli madencileri ve kazmacıları, ordusunu daha heybetli hale getirdi.[8] Rus Çarlığı’nın dolaylı olarak bile onunla yüzleşmek için uzun zamandır devam eden isteksizliği anlaşılabilirdi.[9]

1677 yılına kadar askerî değişim, Sağ Kıyı Ukrayna üzerinden Babıali'yi işgal etmesini Rus Çarlığı için daha makul hâle getirdi. Rus Çarlığı, meydana büyük bir ordu ve yetkili topçu sınıfı koyma becerisini göstermişti. Askerî yönetiminin kaynakları çıkarma ve sunma kapasitesi, çok geliştirildi. Rus Çarlığı ordusunda Türk ve Türk eğitimli askerlerin bulunması, Rus Çarlığı’nın Osmanlı ordusundaki son teknolojik ve örgütsel değişiklikler hakkında bilgilendirildiğini göstermektedir.[10]

Rus-Türk savaşı (1678–81), Ukrayna'daki varlığının başarılı bir şekilde savunulmasıyla Rus Çarlığı için iyi başladı. Yabancı bir komutanın önderliğindeki birlikleri, Çehrin’in Kazak kale başkentindeki Kazak güçlerine katıldı. Rus Çarlığı’nın varlığı, Zaporojyan özerkliğini kısıtlayan, yakın kereste rezervlerini koruyan ve Kiev'in büyük kalesine erişimi savunan Sol

Kıyının sadakatini güçlendirdi.[11] Yaklaşık 48.000 Moskovalı ve başka bir güç, hızlıca toplandı. Bu adamların üçte ikisi yeni oluşum birlikleriydi; toplamın yarısından fazlası Belgorod ve Sevsk bölgelerinden geliyordu ve birçoğu, Ukrayna'daki önceki seferlerde savaşmıştı. Rus komutan Romodanovskii'nin kuvvetleri, Hetman’ın kişisel liderliği altında Samoylorych’in Kazakları tarafından desteklendi. Rus yedek birlikleri Putivl, Mtsensk ve Rılsk'ta durdu. Özel vergiler ve aynı tahsilatlar, kuvvetlerin maliyetini ödedi ve hazırladı.[12]

1677'de karma Kazak-Rus güçleri, Çehrin’i başarıyla savundu. Kasabanın doğal avantajları, garnizonun ilk Osmanlı saldırısına direnmesine yardımcı oldu. Toprakla dolu ahşap duvarlar tarafından son zamanlarda “yeniden biçimlendirilen” Çehrin’in oldukça güçsüz savunmalarını zayıflatmaya çalıştıkça kumlu toprak, Osmanlı kazmacıları yavaşlattı.[13] Romodanovskii’nin birlikleri, kuşatmayı kaldırmak için çabucak geldi; savaş alanında etkili bir şekilde manevra yapan hem çok sayıda hem de yeni oluşan birliklerdi. Güney müstahkem hatlarına büyük Kırım saldırıları devam etmesine rağmen Osmanlı kuvvetleri, derhal geri çekildi.[14] Sefer dönemi bittiğinde, Rus meydan ordusuna eve dönmek için izin verildi.

Osmanlıların bu kadar kolay cesareti kırılmadı. Büyük Vezir'in önderliğinde, ertesi yıl yaklaşık 70.000 Osmanlı askeriyle ve yardımcı Tatar süvarileriyle Çehrin kuşatmasını tekrarlamak için büyük savaş dizisine geri döndüler. Rus Çarlığı, intikam mücadelesi için iyi hazırlanmamıştı. Kaleyi savunmak için önceki yıla göre daha az asker atandı ve daha az tedarik edildi. Fakat Çehrin savunucularını rahatlatmak için büyük bir Rus ordusu toplandı. Komutan Prens Romodanovskii, yine Osmanlılarla karşılaşmak ve kuşatmayı bozmak için ilerledi. Ancak bu durumda, Romodanovskii, ölümcül olmasa da daha fazla birlik gözlemek için Çehrin’in doğusunu durdurma yanılgısını tetikledi. Siyasi rakibi Golitsyn'in komuta ettiği yakındaki yedek askerleri kullanma talebi reddedildi. Patrick Gordon'un kale içinden yönettiği oldukça dağınık, canlı bir savunmaya rağmen Çehrin çevresindeki Rus faaliyetleri, genellikle bir önceki yılın kararlılığı ve etkililiğinden yoksundu. Sonunda, Romodanovskii, ana Osmanlı güçlerini işgal etmeden Çehrin kalesinin tahliye ve tahrip edilmesini emretti. Onun kararı, bazı tartışmalara konu oldu ve olmaktadır. Çehrin’i terk etme kararı, Hetman'ın başkentinin maliyetli savunmasını sürdürmek yerine Kiev'i ve sınırlarını korumayı seçen Moskova'da verilmiş olabilir.[15]Fakat o sırada Romodanovskii, teslim olmanın suçunu üstlendi; komutasını kaybetti ve güney ordularında yeni liderlik için saray yön değiştirdi.

Bu önemli kayba rağmen savaş, sona ermemişti. 1679'da Rus Çarlığı, yine büyük bir güç topladı; üst üste üçüncü yıl, merkez Rus Çarlığı’ndan erkekleri, güney bölgelerin meydan birlikleri ve garnizonlarından alayları ve Don Kazaklarını içeriyordu. Diğer birlikler, savunma hattı boyunca atılırken büyük bir savaş ordusu, Kiev'e doğru batıya ilerledi. Fakat ana Osmanlı kuvvetleri, o yıl bir sefer yürütmedi. Ve Tatar saldırıları savunan tahkimatların güneyinde önemli hasarlar vermesine rağmen, onları geçemediler.

1680–1'e gelindiğinde ne Osmanlılar ne de Moskovalılar, Ukrayna üzerinde yapılacak diğer savaşlara fazla ilgi göstermediler. 1681'de imzalanan Bahçesaray Antlaşması'nda, Osmanlı İmparatorluğu, Rusların Sol Kıyı Ukrayna ve Kiev'e sahip olduğunu kabul etti; Rus Çarlığı, Çehrin ve Sağ Kıyı’ya olan hak iddiasına son vermeye zorlandı.

Savaş Zamanı Stratejisi Olarak Yerleşim ve Göç

Saldırgan bir sömürge ve tahkim politikası, alt Don veya Ukrayna'da Moskova'nın Osmanlı İmparatorluğu ile savaş meydanı çatışmalarını destekledi. 1679 ve 1681 yılları arasındayani, -Rus-Türk Savaşı boyunca- Rus Çarlığı, Avrupa bozkır sınırında başka bir savunma hattının inşasını ve silahlandırılmasını başlattı. Izium hattı, eski Belgorod tahkimatlarının güneyinde V şeklindeki bir alanı kapsıyordu. Üçgenin üst kısmı, eski Belgorod hattının bir parçasıydı. V'nin bir kolu, daha eski çizgideki Userd’den güneye doğru uzandı; diğeri, Vol’nyi'de başladı. Bu iki kol, Izium ve Tsarev-Borisev'e yakın en güney noktasıyla üçgen oluşturarak bir araya geldi. Önceki kuşaklar gibi çok sayıda küçük kale kasabası tarafından kesintiye uğratılan hendekler ve toprak işleri, yoğun ormanlar, ahşap kazık çitlerin sınırı öncelikle süvari saldırısını önlemeyi amaçladı. Yeni hat, Belgorod ile Osmanlı vasal Kırım devleti arasındaki Rus bozkır sömürgesini daha da korudu.

Hattın inşası, Askerî Konsolosluk tarafından yönetildi, bu noktada on yıldan fazla bir süredir idari işler deneyimi olan kariyer yöneticisi Duma Sekreteri Semenev liderliğindeydi. Izium hattının inşası, savaş mücadelesi ile koordine edildi ve bu hattın inşası, daha az belirgin ama önemli zaferlerinden biriydi.[16]

Rus Çarlığı’nın savaş meydanı kuvvetleri, savaşın bu bölümünde öncelikli askerler değildi. Başlangıçta, 1679'da Izium hattı savunmaları, Osmanlı ordusuyla savaşmak için toplanan yerel garnizonlar ve Kazak savaş alayları tarafından inşa edildi; onlara güney bölgelerinde bulunabilen az sayıdaki köleyle katıldı. Fakat ertesi yıl, yeni duvarı inşa eden ve koruyan esasen güney garnizon kuvvetleriydi: Çoğu zaman bir seferde onların 20.000 kadarı.[17] Bir önceki yılın savaş alanı alaylarından bile daha fazla olan bu birlikler, onları kendi evlerinden ve garnizonlarından uzaklaştıran herhangi bir askerlik hizmetinden ciddi olarak caydırılmıştır. Kaynakları az olan fakir adamlar, az yiyecek ve az silahla toplanma noktalarında ortaya çıktılar; aldıkları küçük nakit takviyeler, problemlerine neredeyse hiç çare olmadı. Bir mevsim için yoğun iş gücüyle karşılaştığında, firar oranları, %50'ye yükseldi. Süreç boyunca Rus Çarlığı’nın kaynak seferberliği, zar zor yeterli olandan etkileyici olana kadar değişiyordu. Örneğin, vergiler alışkanlık olarak genellikle önemli miktarlarda gecikmişti. Tekrar eden veya acil durum tahsilatları ve büyük yedek kuvvetlerin düzenli yığılması, sayısı yerine varlığı öngörülebilen ortaya çıkan eksiklikleri telafi etmek için gerekliydi.[18]Öngörülemezlik ve hız eksikliği için ödenekler, bu şekilde kısmen sisteme imal edildi. Fakat bu adamlar ve arkadaşları, yerel kalelerinde etkili garnizon birlikleri olarak kaldılar. Batı'da savaş 1680-1'de devam ederken en yeni, en güneydeki parçasıyla devam etme teşvikiyle Rus liderliğini sağlayan Belgorod savunma hattında büyük Tatar saldırıları, tekrar başarılı bir şekilde geri püskürtüldü.[19]

Yeni açılan bölgelerin nüfusu, Sağ Kıyı Ukrayna'dan gelen göçle güçlendirildi. 1679'da Sağ Kıyı üzerinde yeni Rus saldırıları yaşandı. Sağ Kıyı üzerinde nüfustan arındırılmış bir bölge yaratan Rus ve Kazak birlikleri, köyleri yaktı ve sakinlerini sürdü.[20] 1654'ten sonra uzun süredir devam eden bu yeni olaylar, 20.000 kadar Sağ Kıyı Kazak ailesini Sağ Kıyının bazı kısımlarına taşımıştır; birkaçı, Sol Kıyıya tekrar yerleşti ancak çoğu, Belgorod savunma hattının güneyinde Rus Çarlığı’na doğru hareket etti. Yeni gelen Ukrayna alayına arazi ve bazı yargı bağımsızlığı için toplu haklar, teklif edildi. Askerî yerleşimleri, daha sonra Belgorod askerî-idari bölgesine eklendi. Ukrayna'dan bazı yerleşimciler, Izium hattının ve daha sonra küçük bir uzantının inşa edilmesine yardımcı oldular. Gittikçe sonraki on yıl boyunca, “yeni inşa edilen” hat, göçmenler tarafından daha yoğun bir şekilde yerleşilen, tahkimatı genişletilen ve topçu sağlanan, liderliği büyük ölçüde Ukraynalı valilere verilen daha heybetli ve kalıcı bir bariyer hâline geldi.[21]Sonuç olarak, batıya bakan Sevsk askerî yönetim bölgesi, Ukrayna savaşları boyunca aldığı önceliği kaybetti ve Belgorod merkezli daha büyük, daha eski, güneye yönelmiş bölge, tekrar önem kazandı.[22]Bu büyük nüfus transferi ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yeni sınırlarının

savunulması ışığında, Moskova'nın 1681'de Sağ Kıyı topraklarına yönelik taleplerinden feragat etmesi, neredeyse başarısız gibi görünüyor.

Izium hattında inşaat tamamlandığında Rus Çarlığı, en azından sonraki otuz yıl boyunca Batı Pontik bozkırına doğru güney sömürgeciliği finansörlüğünü durdurdu. Aslında, Izium hattının tamamlanmasını takip eden yıllarda, Rus Çarlığı, yerleşim ve sömürgeleştirmeyi kısıtlamak için yoğun çaba gösterdi. Tatar saldırılarını püskürtmek için savunma hattının ötesinde yaşayan Ukraynalılara yardım etmek için çok az şey yaptı. Eskiden yapılan rutin kredi teklifleri ya da sömürgecilere destek ödemeleri, artık gelmiyordu ve güneye doğru genişleme cesaretini kırmıştı. Ek savunma hatları ve sponsorlu yerleşim, I. Petro’nun saltanatının sadece sonunda yeniden başladı.[23]

Güneyde devlet destekli sömürgeleşmedeki aralık, güney sınırı boyunca kırılgan bir istikrar yaratmaya ve sürdürmeye yardımcı oldu. Rusların güneye doğru genişlemesiyle, Rus yerleşiminin Kırım Hanlığına yakınlığı, bozkırların göçebe halklarına baskı yaptı. Bu, imparatorluklar arasındaki açık savaşı kışkırtıp daha da kötüleştirdi. Önceki bölümde belirtildiği gibi Razin isyanı, Kazakların kendileri yavaş yavaş Rus sınır alanlarına dâhil edilmeden önce Kazakları kısaca kuzeye çevirmişti. Büyük Sınır dışı ve Izium hattı, Rus Çarlığı’nın Razin'den sonraki güney sınırını sağlamlaştırdı ancak Ukrayna'daki olayların çoktan gösterdiği gibi bozkırdaki hareket, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini harekete geçirmeden önce çok ileri gidebilirdi. Yani yüzyılın geri kalanında, Rus Çarlığı’nın Osmanlılar ve Kırım'daki müvekkilleri ile mücadelelerine egemen olan sömürgeleşme yerine savaş alanıydı. Bu arada bozkırın daralması Kalmy, Nogay ve Başkurt arasında öldürücü rekabetlere yol açtı. Bu, sınır ittifaklarının doğuya yeniden müzakere edilmesine neden oldu. Rus yerleşiminin odağı, doğuya doğru Volga’ya, Trans-Kafkasya’ya ve batı Sibirya'ya doğru kaymıştır.[24]

1677-81 olayları, Rus Çarlığı’nın yüzyıl ortası askerî reformunun çoğunu haklı çıkardı ve Rus Çarlığı’nın gelişen askerî yönetiminin etkinliğini ve yeni oluşum birliklerinin savaş alanındaki üstünlüğünü doğruladı. Brian Davies, Çehrin yakınlarındaki Strel'nikov Tepesi savaşının Rus Çarlığı’nın yeni birliklerini, disiplinini ve açık alanda dövüş kabiliyetini avantajlı olarak göz önüne serdiğini savundu. Osmanlı ve Tatar birlikleri, askerleri yıl boyunca silahaltında kalan iki Moskova Seçkin Piyade alayının liderliğindeki birliklerden kargaşa içinde kaçtılar. Daha genel olarak silahların kullanımı ve hücumların organizasyonu, geliştirilmişti ve gelişmiş birlik disiplini, nispeten daha az yaşam ve levazım kaybıyla 1678'de Çehrin’den düzenli olarak geri çekilmede belliydi. Yeni oluşum birliklerinin en iyileri de sahada yeni bir dayanıklılık ve kullanışlılık ortaya koydu ve gerektiğinde yeni oluşum birlikleri, daha güvenilir bir şekilde toplandı ve değiştirildi.[25] Sağ Kıyı Ukrayna'ya yapılan iki seferden sonra örneğin, bölgesel garnizon kuvvetleri ve meydan ordusu, 1679 ve 1680’de sınırları boyunca 100.000 kişiyi yine de topladı.

Savaş, ayrıca Belgorod ve Sevsk merkezli yeni askerî-idari bölgelerin yargı genişlemesini haklı çıkardı (ve gerçekten de mükemmel şekilde kullandı). 17. yüzyılın ikinci bölümünde, bu bölgelerin her biri, askerî ve sivil işler üzerinde alışılmadık derecede kapsamlı bölgesel kontrolüne katkıda bulunmaya devam etti.[26]Aynı zamanda, teknolojik ikame, yeni bir önem aldı. Güney garnizon kalelerinde, Rus-Osmanlı Savaşı sırasında başka amaçlarla çekilen garnizon birliklerinin yerini alması için topçu konuşlandırıldı; bu strateji, en azından söz konusu topçu sınıfı henüz tek tipleştirilmediği için karmaşıklıklarla doluydu. Devlet, bazı fakir süvari askerleri için silah sağlamaya başladı ve ayrıca piyadeye silah tedarikine devam etti.[27] Eksiklikler, eşit derecede belirgindi: Örneğin, bölge sakinlerinin tektürelliği ve göreceli yoksulluğunu güçlendirmiş olsalar bile güney bölgelerinde düzenlenen baskıları dağıtmak için tasarlanan ayrıntılı idari ve ekonomik mekanizmalar, etkinliğini tehdit etmeye devam etti.

Son olarak kilit konu, bir yandan garnizon ve yerleşimin önemli ve son derece başarılı bir koordinasyonuydu diğer yandan ise dış politika ve sefer ordularıydı. En azından Ukrayna ve bozkır üzerindeki yaklaşık otuz yıllık çatışma bağlamında, bu sınır boyunca dikkate değer bir istikrarsızlık vardı. En basit hâliyle, garnizon ve sefer elemanları arasında az bir katı ayrım vardı. Çeşitli kişisel ve siyasi faktörler, bir sonraki askerî denetlemede bir piyadeyi garnizon askerî yapabilir. Çok daha geniş anlamda, Izium hattının inşası ve nüfus transferi, Osmanlı askerî tehdidinin büyüklüğünü ve Rus Çarlığı'nın kesinlikle kendi başına veya bir güç koalisyonu ile mücadeledeki yetersizliğini direkt telafi etti.

Bu başarılar, savaşın hayal kırıklıklarına rağmen daha fazla değişime duyulan ihtiyacı güçlendirdi.

Bir Reform mu?

1678 ve 1682 yılları arasında Çar Fyodor Alekseevich hükümeti, geniş kapsamlı reformlar başlattı. Kurumsal ve politik olarak bu değişiklikler, Osmanlı İmparatorluğu ile devam eden çatışmaya açıkça karşılık verdi. Onların zamanlaması da Çar Fyodor'un en bağımsız kişisel yönetimi dönemiyle adeta aynı zamana denk geldi. Reformlar, 1682'de Çar Fyodor öldüğünde hâlâ devam ediyordu ve bunlardan bazıları, hiçbir zaman tamamen uygulanmadı.

Askerî reform, dönemin Rus hükümetini tek tipleştirme ve düzenli hâle getirme çabasının belki teşvik etmenin bile kilit unsuruydu. Askerî değişimin birincil amacı, açıkça oldukça büyük yeni oluşum ordusunu desteklemekti. Yarım asırlık deneme yanılma sonrasında, tamamen bu tür birimlerden oluşan nihai bir ordunun yaratılması vaadi verildi. Bu çabanın tek tipleşme sürecinin parçası olarak çözülmesi gereken birkaç önemli unsuru vardı. Siyasi açıdan bakıldığında, en karmaşık olanı, hizmet devletinin geleceğini açıkça ve memnuniyetle tekrar tanımlamaktı. Özellikle, Rus Çarlığı'nın toprak sahibi seçkinlerinin, soydan gelen askerlerinin durum endişeleri, yeni tür askerlik hizmeti ile nasıl dengelenebilir? Sıradan süvarilere ek olarak saray ve *boyar* ailelerinin statü ve öncelik endişeleri, tamamen yeni oluşum ordusunun komuta yapısı içinde barındırılmalıdır. Yeni oluşum ordusundaki silahşorların (*streltsy*), Kazakların ve diğer sözleşmeli askerlerin kaderi açıkça benzer konuları içeriyordu ancak politik olarak daha az duyarlıydılar. Karmaşık ancak oldukça farklı olan, düzenli mali ve diğer bürokratik kurumlar tarafından desteklenen, iyi koordine edilmiş askerî yönetim oluşturmak için son gelişmeler üzerine inşa edilmesi gerekti.

Reform, seçkin askerlik hizmeti için standartlarını açıkça belirleyen Aralık 1678[28]tarihli dönüm noktası kararnamesi ile başladı. Bilhassa bu standartlar, temel bir kategori olarak sosyal statüyü terk etmedi. Daha ziyade, seçkin sosyal statü, açıkça toprak mülkiyeti ile ayrıca soydan gelen rütbe ve kişisel başarının geleneksel anlayışlarını içerecek şekilde tanımlandı. Bu sosyal statü, daha sonra yeni, sosyal olarak münhasır bir askerlik vizyonunun temeli hâline geldi.
Böylece, prestijli, yüz kişiden oluşan geleneksel süvari sınıfındaki (*sotnia*) üyelik, nispeten küçük ve seçkin bir grup olan 24 veya daha fazla köle hane halkına sahip olan metropolit rütbeli soydan gelen askerlere ayrılmıştır. Diğer tüm soydan gelen seçkinler, büyük çoğunluk, yeni oluşumlarda görev yapacaktı. Yeni oluşum süvarisine (*reitary*) atananlar, sadece kalıtsal durumu göstermekle kalmayıp aynı zamanda (daha düşük) bir servet standardını karşılamak ve hükümdara sadık ve kalıcı hizmetin bir kaydını sunmak zorundaydılar. Bu arada geçmiş konum veya soydan bağımsız olarak çok fakir olan soydan gelen askerler veya daha önce askerî yükümlülüklerini yerine getirmeyenler, bundan sonra piyade alaylarında (*soldaty*) halkla birlikte görev yaptılar.

Bu sisteme dayalı atamalar, sosyo-ekonomik konumu, mevcut daha esnek anlayış ve konaklamalardan çok daha katı ve açık bir şekilde askerlik hizmetine bağladı.[29] Örneğin, 1678'den önce, eyalet asilzadelerinin başkentte hizmet eden metropolit rütbesine ve daha sonra

saraya atanana kadar sosyo-politik ve askerî öneme sahip eyalet rütbelerini ilerletmeleri, teorik olarak yine de mümkün olmuştur. Uygulamada böyle bir ilerleme, 17. yüzyılın sonlarına kadar neredeyse duyulmamıştı.[30] Kısmen bunun nedeni, birçok eyalet hizmetlisinin oldukça fakir olmasıydı; diğerlerinin, özellikle sınır bölgelerinden olanların aile soyları tartışmalıdır. Öte yandan yüzyılın başlarında başkente çok sayıda terfi, Aleksey Mihayloviç 'in son yıllarında ve Fyodor'un saltanatının ilk yıllarında sarayda aşırı iyimser tavrı ve en üst seçkinlerin yönetime kademeli olarak hareketi de yukarıdan terfi sürecini tıkamıştı.[31] Reformlar, bu tıkanıklığın etkilerini resmileştirdi. 1678 yılında yaşayan askerler, yaşamları boyunca metropolit rütbesine erişmek zorunda kaldılar. Aksi takdirde metropollere erişim ve yüzlerce prestijli süvaride hizmet vermek, onların nesillerine sonsuza dek kapalıydı. Bir kuşak içinde kapalı bir askerlik aristokrasisi, var olacaktı. Yeni oluşum süvari hizmetinin çıkarımları benzerdi: Yani (kararnamede tanımlandığı gibi) seçkinlere münhasır kalacaktı. Son olarak, piyade sınıfında görev yapan "seçkinler", statülerinin birçok geleneksel işaretini hızla kaybedecekti.

Bu değişiklikler, tartışılmaz bir şekilde Moskova ordusundaki yeni oluşum alaylarının nihai hâkimiyetini sağlama aldı. Ancak bunun ötesinde, Fyodor hükümetinin sosyo-politik statüyü askerlik hizmetinden ayırmak istemediği veya isteyemediği açıktır. Bilakis, 1678 kararnamesi bu bağlantıları güçlendirdi: Hizmet durumunu katılaştırdı ve tek tipleştirdi, değişiklikler, kendi merkezinden ziyade sınırlarında daha fazla gerçekleşti. Aristokrasiyi ve hizmet asaletini güçlendirdi. Aynı zamanda, soydan gelen hizmetin alt kademelerini piyadeye tahsis ederek kararname, onları seçkin statüden ve onun yan gelirinden uzaklaştırdı. Gelişmekte olan uygulamaların politik olarak akıllıca yeniden düzenlenmesiydi. Bu, en büyük siyasi nüfuz sahibi olanların beklentilerini karşıladı. Ayrıca Rus hükümetini modernleştirmek ve tek tipleştirmek için eş zamanlı çabaya eşit derecede uygundur.

Bunun askerî performans için önemli (olumsuz) etkileri vardı. Açıkçası tüm Rus süvarilerini, askerî görevde iken kısmen veya tamamen destekleyebilen, yiyecek, silah ve malzemeler için sahip olduğu mülk zenginliğinden yararlanarak müreffeh, mülk sahibi bir seçkin ile uyumlu hâle getirdi. Bunun eğitimli, profesyonel süvari birimleri yetiştirmesi veya savaş alanındaki süvari manevra kabiliyetini ve etkinliğini artırması, pek olası değildi. Reformun düşündüğü süvari mensuplarının da özel gelir sağlayan mülklerini denetlemesi gerekiyorsa eğitimli profesyonel birimlerin denetlenmesi bu durumda da çok olası görünmüyordu. Ayrıca reform, müreffeh mülk sahibi soyluların yaklaşık bir asırdır Rus süvarilerini rahatsız eden hizmete genel isteksizlikten mustarip olmadığını tanıdık bir şekilde varsaydı.

Askerî olarak tutarsız bir sonuç için faydacı nedenler önermek zor değildi. 1678 kararnamesi, büyük bir finansal sıkıntı döneminde Rus ordusuna, çok fazla nakit desteği veya devlet yardımı yapmadan çok sayıda süvari sağlamıştır. Güneydeki savaş, eğitimli Osmanlı birliklerine ek olarak çok sayıda Kazak ve Tatar kuvveti ile büyük ölçekli çatışmaların yanı sıra savaş meydanı çarpışmalarını da içerdi; belki de bu tür çarpışmalar, süvari savaşı üzerinde Polonyalı süvari erleriyle veya İsveç süvari birimleriyle savaşmaktan farklı bakış açılarını çoğalttı. Ancak, 1678'de savunmasız bir liderliğin seçkinlerinin sosyal ve askerî beklentilerini karşılamayı politik olarak acele çare olarak bulduğu sonucundan kaçmak zordur.

Askerî reformların da halkın statüsü ve hizmeti üzerinde hemen bir etkisi oldu ancak isteklerine çok az önem gösterdi. Tek tipleşme konusunda genel çabanın bir parçası olarak reform, yeni oluşum modeline uymayan piyade birimlerini aşamalı olarak kaldırmıştır; bazı eski alay türleri, aniden sonlandırıldı. Yeni oluşum alayları oluşturmak için çeşitli sözleşmeli hizmet kategorileri birleştirildi. Böylece 1679'da Kazaklar, topçular ve özel toprak sahibi veya diğer imtiyazlı kişiler, yeni oluşum alaylarına atandılar; alternatif olarak daha fazla sayıda subay ve yeni teşkilat yapıları, gayri resmî bir şekilde mevcut birimlere dayatılmıştır. Örneğin, 1681'de çok sayıda eyalet silahşor birimleri, (*pribory*) yeni oluşum alaylarının hiyerarşik yapılarına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Başkanları (*golova*) albaylar, oldu ve erkek

eksikliği, işe alımlar ve "gezginler" ile telafi edildi. Rus Çarlığı'nın değerli yaya alayları, bazı silahşorlar bu şekilde yeni oluşum piyade birimlerine katıldığında çoğunlukla daimiymiş gibi davranmadı. Diğer birimlerdeki piyadeler, yoksullaşmış seçkinler hatta köylü serflerdi. Diğer silahşorler, özellikle başkenttekiler, eski biçimlerini korudular.[32]

Aynı zamanda, ülke çapında köylülerin zorunlu askerliği, yeni oluşum piyade alaylarının temel dayanağı olarak kaldı. Dönüşümden ziyade tek tipleşme, hedef olarak görülüyor. Reform, tüm piyade birimlerine aynı yapı ve komuta vermesine rağmen piyadeyi daha fazla profesyonelleştirmek için kullanılan cihazlar, eski yöntemlerin ve daha büyük sayıların lehine göz ardı edildi. Piyadede daha fazla erkek için hizmet etme talepleri yoğunlaştı.[33]

Reformların uygulanması, 1680 yılında Rus Çarlığı'nda askerî bir toplanma ve teftiş ile başladı. Bu, açıklanmamış reform sonuçlarına rağmen bazı önemli sonuçları ortaya çıkardı. Bunlardan ilki, ordu büyüklüğüydü. Toplanma-teftişler, tipik olarak Rus Çarlığı'ndaki kaç tane erkeğin orduya hizmet etmek için çağrılabileceğinin hesabıyla sonuçlandı. 16. yüzyılın sonunda, köleler hariç yaklaşık 50.000 erkeği içeren mevcut sayı, 1660'lara kadar 17. yüzyılın çoğunda yaklaşık 100.000 idi. Fakat 1681'de ortaya çıkan yeni rivayetler 200.000'den fazla mevcut askerîn hizmete sunulduğunu kaydediyor. 1660'ların sonlarında Türk ordularının Batı Ukrayna'da ortaya çıktığı andan itibaren Rus liderliği, 100.000 veya daha fazla sefer ordusu kurmaya çalıştı.[34] Tek tipleşme, yeniden sayımlar ve reformdan kaynaklanan daha acımasız hizmet gereksinimleri, açıkça daha kolay bir iş yaptı.

Toplanma, yeni oluşum birliklerinin beklenen sayı ve kuvvet üstünlüğü ile ayrıca piyadelerin süvarilere oranlarında önemli bir artışla farklı bir ordu türü de ortaya çıkardı. 1681 kayıtlarında kaydedildiği gibi geri kalan silahşorlar, Kazaklar ve yüz kişiden oluşan birkaç süvariler de dâhil olmak üzere yaklaşık yarı piyade ve yarı süvari (yüzde 49/51) mevcuttu. Sefere ayrılan ordular, ilk kez 1680'den itibaren yarı piyade askerlerinden biraz daha fazlaydı.[35] Yeni oluşumlara ve piyadelere yapılan vurguya rağmen Rus ordularının daha batı orduların niteliğinden çok daha büyük süvari niceliğini koruduğu, dikkate değerdir. Robert Frost, son zamanlarda, "geriye dönüklüğün" göstergesi olmaktan ziyade, 18. yüzyıla kadar Doğu Avrupa topraklarında büyük bir süvari gerektiğini savunmuştu. Onun iddiası, Moskova hükümetinin açıkça askerî nedenlerden ötürü büyük bir süvari temin ettiği ancak kesinlikle siyasi kazanç için olmadığı müzakere tarafından destekleniyor. Yani, merkezi hükümet, 1680 ve sonrasındaki seferler için süvari büyüklüğünü açıkça belirtmiştir. Buna karşın zavallı veya istenmeyen süvarileri garnizonlarına "yığmadı" -en azından güney eyaletlerinde- garnizon kasabalarındaki soydan gelen ve emekli süvari sayıları, reformdan önce ve sonra oldukça istikrarlı kaldı.[36]

1680 toplanması sırasında ortaya çıkan pratik sorunlar, merkezi hükümetin temel askerî çıkarlarını, reformların uygulanmasını yetersiz bir şekilde önceden bildirdiklerinde bile çok açık hâle getirdi. Örneğin, garnizon güçleri, üyelerinin sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun mutlak bir askerî zorunluluk olarak tanımlandı. Restore edilmiş garnizon birimlerinin desteği için çeşitli nakitsiz, milis benzeri düzenlemeler resmi olarak onaylandı. Daha da önemlisi, Rus seçkinleri, süvari ihtiyacını karşılamak için büyüklük ve refah açısından yetersiz olduğunu kanıtlandı. Yeni ordunun büyüklüğü ve niceliği göz önüne alındığında bu öngörülebilirdi. 1672'de kaydedilen 38.000 soydan gelen hizmet ailesinin her birinin 1680'de süvari hizmetini desteklemek için yeterince başarılı olduğu kanıtlanmış olsa bile 50.000 ya da daha fazla süvari için düzenli talepleri karşılayamazlardı. 1680'lerde süvarilerin büyüklüğü, Moskova'nın ilk uygulamalarında yeni standartlarını uzatma ve yeniden müzakere etme istekliliğinin açıkça gösterdiği gibi diğer birçok hususa göre öncelik kazandı. Rus Çarlığı, bölge bölge ihtiyaç duyduğu atlıların sayısını duyurduğunda bazı bölgelerdeki yetkililer, süvari hizmeti için standartları karşılayan soydan gelen askerleri belirleyemedi. Merkezin sözsüz ittifakı ile standartları esnettiler. Güneyde sadece birkaç köylü ev halkı olan erkekler, süvari birliklerinde (*sotni*) askere alındı; kendilerini açıkça geçindiremeyen süvariler, yeni oluşum süvarilerinde

askere alındılar. Ancak toplantının sonuna kadar başka 10.000 asker tarafından desteklenen gerekli 20 alay vardı. Toplam 16.000 *sotni,* kitaplarda kaldı.[37]

Fakat seçkin hizmetin tek tipleşmesi, 1680 askere alımının ardından son ve dramatik bir adımla devam etti. Kalan süvari birliği, (*sotni*) yeni oluşum bölüklerine ayrıldı, ilk subayları liyakatle seçildi. Ancak bu değişiklik, sarayın şeref bilincine sahip üyelerinin durumunu tehdit etti. Uygun yaş ve yeteneğe sahip genç bir saray mensubu, aileleri daha büyük statüde olan ancak ailelerinin erkekleri daha genç veya deneyimsiz olduğu için daha sonra askere alınan erkekler üzerinde komuta pozisyonuna bu koşullarda hızla yükselebilirdi. 1682'de, genel fikir birliği ile saray seçkinleri için eski kıdem-rütbe sistemi, (*mestnichestvo*) daha fazla verimlilik ve tek tipleşme yönündeki çabaların bir parçası olarak yürürlükten kaldırıldı.[38]Çehrin'in ikinci kuşatması sırasında komuta kararlarını engelleyen siyasi ve öncelikli rekabet, sadece böyle bir karar verilmesini teşvik etti. *Mestrichestvo*'nun yürürlükten kaldırılması, diğer şeyler arasında askerî reformlarda nihai bir unsurdu; sarayın yeni güçlerinin birleşmesi ve yeni sisteme kendini bütünleştirmesi konusundaki anlaşmasını sağlamlaştırmıştır.[39]Uzun tartışmalara rağmen kıdem sistemine hiçbir alternatif belirlenememiştir. Ancak yürürlükten kaldırma başarıyla sonuçlandıktan sonra tüm Rus birlikleri, ortak bir hiyerarşik komuta yapısına sahipti.

Silahlı kuvvetlere yapılan bu reformların sorunlu, hatta çelişkili doğası, çağdaş bildiriden kaçmadı. 1678'de Çehrin'e komuta eden İskoç subayı Patrick Gordon, piyadelerin istihdamı ve eğitimine daha fazla önem verilmesinin daha disiplinli ve etkili savaş davranışlarına yol açtığını kabul ederken Rus süvarisinin askerî beceri niteliğinin eksikliği ile yakındı.[40] Bir süre ordu içinde değişimin temel temsilcileri olan onun gibi yabancı subaylar, görünüşe göre alayların bir araya gelmesi ve desteğine yönelik reformlardan ve belki de seçkin genç Rusların subay birliklerine sokulmasından ciddi şekilde hoşnutsuzluğa kapıldılar. Önemli bir oranda değişikliklere itiraz ettiler, reformdan şikâyet ettiler ve ülkeyi terk etmek için izin talebinde bulundular.[41]

Bu arada askerlik hizmetinin tek tipleşmesi, statü ve komuta kurumsal değişim ile tamamlandı. Ülke genelinde dokuz askerî-idari bölge kuruldu ve Rus sınır bölgelerinde çok iyi iş yapan dördü genişletildi: Belgorod, Sevsk, Smolensk ve Novgorod. Razin isyanının ardından kısa bir süre sonra oluşturulan Tambov bölgesi, 1681'de Belgorod askerî bölgesine geri devşirildi. Yeni ve daha eksiksiz bir askerî-idari bölgeler sistemi, ülke çapında ordu yönetimine yeni bir istikrar sundu. Her bölge, kendi süvarileri, piyadeleri ve topçularıyla kendi birliklerini topladı. Ordu birlikleri için bölgesel üsler, yeni bir esneklik derecesini ve ordunun savaşa hazır olmasını temsil ediyordu. Rus Çarlığı, artık hangi destekle ve her bir bölgeden kaç erkeğin toplanabileceğini tam olarak biliyordu (oldukça). Güney askerî-idari bölgelerinin bu tür yararlı özellikleri, ülkenin diğer bölgelerine başarıyla yayılmıştır.[42]

Merkezde, üç askerî şansölye, şu anda çoğu askerî ilişkileri kontrol ediyordu: Dışişleri (*Inozemskii*) ve Süvari (*Reitar*) şansölyeleri sırasıyla merkez bölgelerin piyade ve süvarilerini kontrol ederken Askerî Şansölye, (*Razriad*) başlıca sınırlar boyunca olmak üzere çeşitli askerî-idari bölgeleri yönetiyordu. Daha büyük şansölyeler işlevlerini sağlamlaştırdıkça daha küçük olanlar, ortadan kaldırıldı: Örneğin On Üç Yıl Savaşı'nın Tahıl Şansölyesi kaldırıldı.[43]

İdari değişiklikler, Rus Çarlığı'nın büyük ordusundan kaynaklanan sürekli büyüyen finansal taleplerle yüzleşmek için ciddi bir çaba içeriyordu. Aleksey Mihayloviç'in hükümdarlığının son yıllarında bürokrasi, Moskova'nın maliyesini çok dikkatli bir şekilde incelemişti. Örneğin, silahşorların vergisi, artık asıl amacı için kullanılmamasına rağmen hâlâ en büyük tek askerî vergilerden biriydi; kayıtları, telafi borçları amacıyla gözden geçirildi. Fyodor'un reformları, mali kurumları basitleştirdi ve çok sayıda eski verginin bazıları yeni silahşorların vergisiyle birleştirildi. Birleştirilen vergi, hane halkı tarafından nakit olarak alınmıştır. Hükümet, ayrıca vergilendirilebilir nüfusu saymak ve değerlendirmek için yeni bir nüfus sayımı emretti.[44] Çok sayıda olağanüstü dolaylı ve ayni vergi devam etmesine rağmen bu mali reformlar, geniş çapta ses çıkararak ana vergi tabanını yeniden tanımladı ve

değerlendirmesinin doğruluğunu ve tahsilatının öngörülebilirliğini artırmak için önlemler aldı.[45] Mali reformun bir unsuru olarak Rus Çarlığı, ilk kez genel olarak beklenen gelir ve harcama düzeylerini belirleyerek birleşik bir devlet bütçesi oluşturdu. Askerî vergilendirme, (yani, açıkça askerî kullanım için amaçlanan tahsilatlar) askerî harcamaların yaklaşık yarısı için ödenen gelirlerle sağlamıştır.[46]Maaşlı birliklere kayda değer bir değişmeyi destekleyebilecek mali sistemin dönüşümü öngörülmemiştir.

Tüm beyanlar tarafından modernleşme ve birleşik bir bütçe oluşturulması, büyük vergilerde genel bir düşüşe neden oldu. 17. yüzyıl sonları Rus Çarlığı'nda vergi yüklerini hesaplamak, önemli bir zorluktur ancak bazı açıklayıcı göstergeler vardır. Ekili arazilere koyulan vergiler, 1675'ten sonra hane halkı vergilendirmeleri başlatıldığında keskin bir şekilde düştü. 1680'deki genel tanıtımlarından hemen sonra hane halkı vergileri örneğin, yeni silahşorların vergisi giderek azaldı.[47]Askerî modernleşme ve piyasa dışı tedarik, belki de küçük bir şekilde devlet bütçesi üzerindeki baskıyı azaltmıştı. Ancak daha etkili bir şekilde toplanırsa vergilerin azalması nispeten zayıf bir merkezi hükümet ve Rus-Osmanlı Savaşı'nın sona ermesiyle de bağlantılıdır.[48]

Çar Fyodor Alekseevich yönetimindeki askerî değişim, büyüyen daimî ordu yönetimi tarafından desteklenen çok büyük yeni oluşum kuvvetleri ordusu oluşturdu. Ordu içinde piyadelerin süvarilere oranı neredeyse eşitti. Reformlar, neredeyse tüm Rus Çarlığı (sayısız) kuvvetlerinin yarı daimî doğasını da açıkça güçlendirdi. Ordu için mali destek, mevcut maaşlara ayrıca daha kalıcı ve profesyonel birliklerin oluşturulmasından ziyade daha büyük bir ordu için ikmal, ateşli silahlar ve levazıma yoğunlaştı.[49] Aynı zamanda sosyal statü ile seçkin askerlik hizmeti arasındaki bağlantı, tek tipleştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Bu son iki özellik, belki de Rus Çarlığı'nın eski ordusunu hatırlatırken tek tipleşme ve yeni askerî gerçekler, onları önemli ölçüde değiştirmişti.[50] Bu değişiklikler, bir grup olarak görünüşe göre Rus Çarlığı'nın güney ve güneybatı sınırları boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile devam eden çarpışmasına karşılık verdi; reformun karma özelliği, nispeten zayıf siyasi liderlik ve mali ve sosyal sorunların karmaşıklığı bağlamında da anlaşılabilir görünmektedir.

Askerî Tepki

Fyodor'un ve Aleksey'in saltanatlarının askerî değişiklikleri, kültürel, sosyal ve siyasi normların önemli ölçüde değişmesi bağlamında gerçekleşti; yavaş yavaş kişisel ve kabile ilişkilerinden uzak daha bürokratik devlete doğru örneğin, askerî değişim, genellikle doğrudan ve nedensel olarak bu değişimlerle ilişkiliydi. Ancak nispeten kısmi yenilik, onları daha makul hâle getirmemişti.

1682'de Kremlin'in saray muhafızı da dâhil Moskova silahşorları arasında isyan, patlak verdi. silahşorların bazı endişeleri, doğrudan son reformlarla bağlantılıydı. 17. yüzyılda askerî değişim, silahşorlar için iyi değildi ve onları yatıştırmak için çok az çaba harcanmıştı.

Seçkin askerî güçler (eğitimli, ücretli askerler) olarak özgün karakterleri, uzun zamandan beri daha rahat bir düzende yıpranmıştı, bazı ücretler aldılar ancak gayretli bir şekilde daha az eğitildiler ve kısmen ticaret ve vergi imtiyazları ile paraları geri ödendi. Doğal bir şekilde bu gelişmeler, askerî faydalarını ve bazı askerî ayrıcalıklarını zayıflattı. Fyodor yönetimindeki en son reformlar, (aşağılayıcı bir şekilde) sayısız taşra silahlı birimini yeni oluşumun sıradan piyadelerine dönüştürmüştü.[51] Sonuç olarak birçok silahşor, eski kültürel kinayeleri ve askerî teknikleri şu anda sarayda öne sürülenden daha olumlu görmüştür. 17. yüzyılın sonlarına doğru bu eğilim, dinî endişeleri benzer sosyo-kültürel unsurları içeren Eski İnananlar'ın varlığıyla daha da artmıştır.[52] Bu inançlar ve tercihler, ani şikâyetlerle yayıldı. silahşorlar, buyrukçu subaylar tarafından uygunsuz bir şekilde muamele gördüler ve dinî bayramlarda albayların arazilerinde çalışmaya zorlandıklarından ve para ödenmediğinden şikâyet ettiler. Hoşgörülü bir hükümet, şikâyetlerini dikkate almamıştır.

Başkentteki siyasi belirsizlik, silahşorların hoşnutsuzluğunun etkisini artırdı. Çar Fyodor, 1682'de, onların şikâyetleri ve dilekçeleri ortaya çıkmaya başladığında, açıkça atanmış bir varis olmadan öldü. Fyodor'un 15 yaşındaki erkek kardeşi İvan -neredeyse kör ve ketlenmiş konuşmaya sahip- ve Fyodor'un sağlıklı 10 yaşındaki üvey kardeşi Petro arasında seçim yapmasıyla karşı karşıya kalan *boyarlar,* Petro'yu seçtiler ve seçimlerini kabul oyu ile desteklediler. Ancak bu aynı zamanda sarayda Miloslavskii ve destekçilerinden, Naryshkinler'e (Petro'nun annesinin akrabaları) ve müttefiklerine, Aleksey'in eski favorisi Matveev'e siyasi bir geçiş anlamına geliyordu.

İsyancı silahşorlara yönelik uzlaştırıcı davranışlar, durumu etkisiz hâle getirmedi. silahşorlar, ısrar etti. Miloslavski, onları saraydaki bazı kişilerin İvan'ın kardeşi Petro ve Petro'nun reform yanlısı akrabaları Naryshkinler'in önünü açmak için İvan'a suikast düzenlemeye hazır oldukları korkusunu ifade etmeye ikna etti.[53] Kremlin'de İvan'ı görmek isteyen birkaç silahşor birimi ve piyade alayı, ortaya çıktı. Bu, silahşorların ele geçirdiği ve siyasi düşmanlarını (Ramadanovski, Dolgorukiy babası ve oğlu, bir Naryshkin ve diğerleri.) öldürdüğü başkentte saldırıyı tetikledi.

Saldırı, hemen siyasi değişikliklere yol açtı. İsyan silahşorların teslim olması, silahşor Şansölyesi'nin popüler başkanı Prens Khovanskii'nin infazı ve düzenin yeniden sağlanmasıyla sona erdi. Patrik, Eski İnanç üzerine kamuoyu önünde bir tartışma başlattı. İvan ve Petro, birlikte Çar oldular. Büyük ailelerin çoğu, desteklere ayrıldı ve hükümet atamaları, siyasi muhalifler arasında paylaşıldı. Sonrasında, Petro'nun en büyük üvey kız kardeşi Sophia, Prens V. V. Golitsyn tarafından desteklenen bir naiplik hükümetinde baskın şahıs olarak ortaya çıktı. Siyasi ittifakları, Sophia'nın 1689'da devrilmesine kadar sürmesine rağmen rakipler, özellikle de Petro taraftarları tarafından sürekli tehdit edildi.[54]

Belirsiz bir şekilde siyasi ve başkentteki huysuzluğa rağmen yeni hükümet, geniş ölçüde Osmanlı karşıtı bir politika izledi. Özellikle, bu yönelim için uluslararası ittifaklar ağını tamamlamada büyük bir başarı elde etti -kısmen Doğu Avrupa diplomatik çabalarında yaklaşık otuz yıllık daha yoğun Rus katılımının olmasının ürünü. 1682'de Osmanlılar, Macaristan'ı büyük bir güçle işgal etti; yıl içinde Viyana'nın kapılarındaydılar. Polonya-Litvanya Topluluğu, Saksonya ve Bavyera ile Habsburg ittifakı, kuşatmayı başarıyla kaldırdı. Kutsal İttifak, 1684'ten itibaren bu devletleri Osmanlı karşıtı haçlı seferinde Papa'nın kutsamasıyla birleştirdi. Müttefikler, Rus desteği aradılar. Sophia ve Golitsyn, anlaşma için yerel ve uluslararası önkoşulları müzakere etti. 1686 Moskova Antlaşması'nda Polonya, Kazak güçleriyle Zaporijya'nın yaptığı gibi Rus Çarlığı'nın bir parçası hâline gelen Kiev'i hak iddiasından feragat etti. Bu, Sophia'nın naipliğinin siyasi bir noktasıydı ve Moskova'nın Kutsal İttifak'taki Milletler Topluluğu ile iş birliğinin yolunu açtı.[55] Anlaşmanın şartlarına göre Sophia, Kutsal İttifak'a yeni üyeler arayışında ve Kırım Tatarlarına karşı bir sefer başlatmasında yardımcı olacaktı.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle hükümet, biri 1687'de diğeri 1689'da Kırım'a karşı iki büyük sefer yürüttü. Bunlar, 16. yüzyılın başlarında Rus ordusunun durumunu ve hâlini değerlendirmek için mükemmel bir fırsat sunuyordu. İlk seferde birçok bakımdan çok az sürpriz oldu. Ana komuta ister istemez Prens Golitsyn'e geçti. Güneyde askerî deneyime sahip önde gelen birçok boyardan biriydi; siyasi liderlik iddiası için Moskova'ya dönmeden önce iki yıl orada ordulara komuta etmişti.[56] Bu deneyim, kendi iyilikleri için askerî işlerde beceri veya askerî işlere katılım anlamına gelmiyordu. Seçkin Moskovalılar, komutanlarını sarayda üst düzey aileler arasından seçerek ve geleneksel askerî seçkinlerin bu üyelerinin askerî liderliğin en iyi kaynakları olarak kaldığını varsayarak sosyo-politik statüyü askerî konumla ilişkilendirmeye devam ettiler; aksine siyasi liderlik, büyük seferlere öncülük etme ayrıcalığını (ve sorumluluğunu) üstlendi.[57] Golitsyn, kendisi Avrupa düşkünü ve onu şımartmak için zenginliğe sahip kültürlü bir adamdı; aynı zamanda Batı Avrupa topluluklarında kayda değer beceriye ve saygınlığa sahip bir politikacı ve devlet adamıydı. Fakat sadece ilgili siyasi çıkarlar

yüzünden değil ayrıca belki de savaş alanlarındaki meselelere göreceli kişisel kayıtsızlıktan dolayı Kırım seferinin komutasını üstlenmek konusunda hiç endişeli görünmemektedir.[58]

Golitsyn'in yöneteceği ordu, 1687 baharında güneyde toplanmaya başladı. Onun savaş sebebi olarak baskınlar, köleleştirme ve mülkün yıkımı ile ilgili geleneksel şikâyetlere odaklanarak Avrupa ittifakından çok az bahsetti.[59] Toplayıcı ordu, 1680 reformuna riayet etti: Büyüktü, 100.000'den fazla askere sahipti; bunların üçte ikisi de yeni oluşum hizmetindeydi ve birlikler, piyadelerin yarısından biraz fazlaydı. Acil idari görevler -birliklerin toplanması, yiyecek istihkakının sağlanması, barut ve uygun şekilde atış yapılması, ordunun silahlarının tek tipleştirilmesi ve bunların ve süvarilerin özel levazımlarının sevkiyatının organize edilmesi-son reformlarla hafifletilen Rus bürokrasisine aşina görevlerdi.[60] Seferberlikte bazı sorunlar ve gecikmeler vardı; isteksiz maiyet, geç ortaya çıktıklarından ya da hiç görünmediklerinden insan gücü, yeterli gelmedi. İkmaller de yavaşça geldi. Ordu, beklenenden daha geç ayrıldı.

Perekop'taki berzah üzerinden Kırım'a saldırı, aşılması güç sorunlar yarattı. Ordu, 500-650 kilometrelik (300-400 mil) açık, bazı yerlerde neredeyse ıssız, bozkırdan geçmek zorunda kaldı. Bu alan, atlar için yem sunuyordu ancak insan tüketimi için neredeyse hiçbir şey sunmuyordu. Ne ileri ikmal deposu ne de nehir yoluyla ilave asker ve malzemeleri taşıma imkânı vardı. Böylece ordu, nihai olarak yola çıktığında aşırı kalabalıktı. Yük trenine ait 20.000 at arabası, yaya olarak yürüyen piyadelerin etrafını sardı. Bu büyük dikdörtgenin bir sonraki katmanı, süvari kuvvetleri tarafından dışta korunan toplardı -tümü yaklaşık bir kilometreyi iki ile ölçüyordu. (3/4 x 1 $^{1/4}$ mil).[61] Ordu, bozkır boyunca yavaşça ve acemi bir şekilde hareket etti. Büyük ama çok gerekli olan yük treni, yürüyüş hızını yavaşlattı. Ordu, ayrıca her dördüncü veya beşinci günü yem ve diğer gerekli olan malzemeleri toplamaya ayırdı. Bir aydan fazla bir süre sonra -Hetman Samoylovych'in 50.000 kişilik destek ordusuna katılan-ordu, sadece Konskie Vody'e (Zaporijya Siçi'nin üzerindeki Dinyeper nehrinin bir kolu) ulaşmıştı.

Haziran ortasında ordunun güneyinde bozkır yangınları görüldü. Önce Tatarların, ardından Rus Çarlığı'nın Kazak müttefiklerinin ateşe verdiklerinden şüpheleniliyordu. Yangınlar, birlikleri taşımadıkları iki malzeme olan su ve yemden yoksun bıraktı; bunlar, belirleyici faktörler oldu. Malzemeleri hâlâ yeterli olan piyade, ne kadar zarar verebileceğini ileri sürerken süvari Perekop'tan 200 kilometre (130 mil) geri döndü.[62] Kırım'ın savunmasızlığı hakkındaki ümit veren belirtisi ne olursa olsun, [63] savaş meydanının değerini gösterme imkânı çok azdı. Bunda bir ironi vardı çünkü Kırım Hanlığı'nın Rus güçleriyle savaş meydan çatışmalarına karşı koyamadığı varsayıldı.

Büyük çapta asker ve kaynak yatırımlarına rağmen sefer, başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlık, hatalı ve zayıf liderliğe bağlanmıştır; Golitsyn'in hızı, gerçekten de hatalıydı. Yine de başarısızlığın öncelikle lojistik eksikliklerden kaynaklandığı açıktı. Ordunun temin etmeyi üstlendiği malzemelerden ziyade yem tükendi. Bu özel bozkır bölgesi, Kırım'a kuzeyden gelebilecek saldırıya karşı ciddi bir koruma sağladı ve büyük Rus ordularının en azından bir 40 yıl daha geçmesi, zorlaştı.[64] Seferin hiçbir zaman başarılı olamayacağı fikri, çaba miktarı göz önüne alındığında bir şekilde imkânsız görünüyor. Ancak bir şekilde sefer, başarılı oldu. Moskova'nın antlaşma yükümlülüklerini kısmen yerine getirdi; Kırım, Osmanlı ordusunu desteklemek için Tatar süvarileri göndermemişti. Rus Çarlığı'nın yabancı müttefiklerine yine de bir açıklama sunuldu. Hetman Samoylovych Rus Çarlığı'nın Kutsal İttifak'a karşı askerî yükümlülüklerini sarsmak için bozkır yangınlarını çıkarmakla suçlandı. Doğru sonucu korumak için Rus birlikleri tarafından çevrilen Kazaklar, onu İvan Mazeppa ile yer değiştirdi.[65]

1689'da Kırım'a karşı ikinci bir sefer haberi, ilk seferden anlaşıldı. Kutsal İttifak ve hedeflerine daha açık ilişkilerle başlatıldı; Rus Çarlığı, Eflak Prensliğine ve Sırbistan'a saldırı niyetinden ötürü güven verdi ve Milletler Topluluğu'na askerî planları hakkında danıştı. Samara ve Dinyeper nehirlerinin birleştiği yerde Novobogoroditsa'da bir kale inşa edildi; aradan geçen dönemde Rus birlikleri, orada Hetmanlığın güçleriyle karşılaştı. Daha da önemlisi, Novobogoroditsa'da bekleyen 6.000 tondan fazla malzeme, yük trenlerine tekrar ikmal yaptı.

Toplanma ve talepte gecikmelere rağmen[66] Rus birliği, aşırı sıcaklardan ve olası bozkır yangınlarından kaçınmak için kararlı bir çaba içinde yılın başlarında üs kamplarını terk etti.

Bu ek hazırlıklar, ikinci bir felaketi engellemedi. Mayıs ortalarına kadar 100.000'den fazla Rus askerî, Perekop'a yaklaşıyordu.[67] Söylendiğine göre ateşli silahlar ve toplarla Tatar saldırıları, ordular berzaha ulaşana kadar *Wagenburg* oluşumundaki kitlesel Rus birlikleri ve silahlarla geri püskürtüldü. Golitsyn ve astı Gordon, Perekop çevresinin kalıntılarını yakmak için küçültüldüğünü ve Han'ın barış için dava açtığını bildirdi. Ancak yem ve su yine azaldı. Golitsyn, iddiaya göre Milletler Topluluğu ile Rus anlaşmasına aykırı oldukları için Kırım'ın şartlarını reddettiğini bildirdi; şüphesiz güçlerini eve döndürdü. Tatar tarafsızlığı, su sıkıntısı ve hastalık nedeniyle geri çekilen ordu, haziran başında Novobogoroditsa'yı yeniden kazandı. Savaşta 500'den az asker kaybolmuş olmasına rağmen Avrupalı paralı askerler, yaklaşık 20.000 Rus’un öldüğünü ve 15.000 kişinin de esir alındığını tahmin etti.[68] Kırım, Rus menzilinin dışında kesin olarak bağımsız kaldı ve Golitsyn çabalarını göstermek için ne esirleri elinde tuttu ne de antlaşma yaptı. Yine ne eğitim ne teknoloji ne de liderlik bile yenilgilerden tek başına sorumlu değildi; görünüşe göre aşılmaz lojistik problemler vardı. Bununla birlikte bu ikinci Kırım seferini ciddi bir siyasi, uluslararası ilişkiler ve askerî yanlış yargılama dışında bir şey olarak yorumlamak zordur.

Seferi zafer olarak tanıtma girişimine rağmen siyasi tehlikeler, hızla arttı. Petro ve Sophia'nın destekçileri arasındaki siyasi düşmanlık arttı; Naritshkinler, daha fazla politik öneme sahip olurken Golitsyn'in saraydaki kontrolü azaldı. O zaman 16 yaşında olan Çar Petro, hayatına karşı bir suikast konusunda uyarılana kadar daha fazla kişisel güç elde etmek için çok az çaba sarf etti. Çar'ın şahsi alayları, ona doğru harekete geçti; silahşor alaylarının yanı sıra Dış Banliyö subaylarına da ona katılmaları emredildi. Kısa bir tereddüt döneminden sonra Sophia, hayatının geri kalanını geçireceği Novodeviçi Manastırı’na girerek Petro’ya tam kişisel kontrol bırakarak iktidarı devretti.

Ne Kırım seferlerinin başarısızlığı ne de önemli iç siyasi sonuçlar, Rus politikasının odağını değiştirmedi. Aniden 1694'ün sonlarında Petro da güçlerini güneye çevirdi.[69] Kırım seferleri, Rus Çarlığı’na Avrupa işlerinde bir yer kazandırmasına rağmen Osmanlı karşıtı ittifaka olan ilgi 1690'ların ortalarına kadar azalmıştı. Petro, Don Kazaklarını Tatar baskınlarına karşı destekleme arzusu, kilisenin teşviki ve şerefi için kendi arzusu ile ısrar etti.

Bu ilk Rus saldırısı, eş zamanlı olarak batıda, Dinyeper'in ağzına ve doğuda Azak'a karşı başlatıldı. İki yönlü saldırının amacı, Osmanlı Balkanlarından erişilebilirliği sınırlamak ve Nogay’ın Kırım'a erişimini engellemekti. Azak'a yönelik ana saldırı, Rusların Kırım seferlerine dramatik bir zıtlık içinde malzemeleri ve askerleri kolayca nehrin aşağısına çekmelerine izin verdi. Azak kuvvetindeki 30.000 asker, sadece Petro’nun eski “oyun” alaylarını, Preobrazhenskii ve Semenovskii Muhafızları alaylarını değil aynı zamanda 1680 reformlarının düzenlediği bölgesel bazda silahşorlar ve yeni oluşum askerlerini de topladı.[70] Petro, komutayı iki yabancı subay olan Lefort ve Gordon'la ve ayrıca Artomon Golovin ile paylaştı; bu kuvvetler için komuta nitelikleri, öncekilerden belirgin şekilde farklıydı. Buna rağmen komuta, aralarını açtı ve koşullar Rus güçlerini desteklemedi. İmparatorluk, garnizona denizden ikmal ve takviye kuvvetleri kolayca sağladı ve Tatarlar, girişimlerini Osmanlılarla etkili bir şekilde koordine ettiler. İlk Azak seferi, başarısız oldu.

Rus birlikleri, destekleyici bir donanma kurmak ve denize indirmek için geri çekildi. Büyük bir örgütsel girişim, Voronej'teki nehir rıhtımlarında birkaç ay içinde yerel iş gücü ve kereste kullanarak savaş gemileri, kadırgalar ve nehir gemileri üretti. Hem kaynaklar hem de iş gücü, oldukça geleneksel Askerî Şansölye serveti kullanılarak toplandı; yabancı uzmanların yönetimi ve Petro’nun deniz işlerine kişisel katılımı, yeni unsurlardı. Sonuçlar, kalitesi için olmasa da üretildikleri hız açısından dikkate değerdi. Daha sonraki olayların gösterdiği gibi güney donanması ilk görevi için yeterliydi.[71]

İkinci sefer, Rusların bir önceki yılın olaylarından bu yana hem tekniği hem de taktikleri öğrendiklerini çabucak kanıtladı. Ordu, kaleye doğrudan Dinyeper'e paralel bir saldırı olmadan yaklaştı (yine silahşorlar, seçkin piyade alayı ve bölgesel olarak toplanmış piyadeler; 20.000 Kazak ve 3.000 Kalmuklar dahil olmak üzere 46.000 Rus). İnişli çıkışlı toprak surun kısmen yabancı uzman tavsiyesi ile öne doğru çıkıntısı,restore edildi, Rus topçuları düzenlendi. Yukarıdan şehirdeki hedeflere erişim sağladı ve Osmanlı ikmal gemilerinin asker veya mal teslim etmeleri engellendi. Ordu, Rus komutası A.S. Shein altında birleştirildi ve muhafızlar özellikle esnek ve oldukça hareketli olduklarını kanıtladılar. Kazak varlığı, özellikle küçük teknelerinin kaleye yaklaşmadaki ustalığı gibi çeşitli şekillerde faydalı oldu. Bir kısmı belirli bir yerde kışlayan silahşorlar, Gordon tarafından isteksiz ve beceriksiz olarak eleştirildi. Onlara verilen alışılmadık talepler ve çarlarının yabancı birlikler için belirgin önceliği sonucunda bir kez daha isyan edeceklerdi. Petro'nun kişisel ve reform odaklı askerî coşkusu, daha önceki politika ve idari yönelimler bağlamında kullanılmasına rağmen bu olaylarda açıkça görülüyordu. Azak, haziran ayında teslim oldu.[72]

Avrupa diplomatik topluluğu, Petro'nun zaferine kayıtsız kaldı. Kutsal İttifak, genel olarak Osmanlıları zayıflatırken Azak'ın fethi, müttefiklere (veya Ruslara) özel bir avantaj sağlamamıştır. Habsburglar, Karlofça Antlaşması'nı imzalayarak 1699'da İttifak'tan çekildiler. Karadeniz'e erişim elde etmek için Kerç Boğazı üzerindeki Rus girişimi, istihbarat tarafından kesildi. Osmanlı İmparatorluğu ile Rus müzakereleri, derhal başladı. Azak, yeni Dinyeper kalelerinin imhası karşılığında 30 yıl boyunca Rus Çarlığın'a geçti; bir dizi başka Rus askerî ve dinî talepleri reddedildi.

Fakat bozkır sınırı boyunca Azak'ın Ruslar tarafından fethi, farklı bir etkiye sahipti. İlk olarak yeni Izium hattındaki şehirlerin ve köylerin güvenliği arttı. Özellikle Ukrayna nüfusu, 100.000'in[73] üzerine çıktı; kasabaların sadece birkaçında Rus valiler vardı. Ancak kısa süre içinde, korunan ve güvenli alanların cazibesi bölgeye daha fazla Rus çekti. Rus Çarlığı'ndan kaçan serflerin kaydına karşı yasaklar eşliğinde yüzyılın başlarına doğru yeni bir yerleşik alay kuruldu. Ayrıca 1692'den sonra, Belgorod ordusunun alayı, bu bölgede oluştu ve Azak seferlerine hazırlandı.

Daha da önemlisi, 1696'yı Kalmuklarla bir konaklama izledi; Kalmuklar, sadece Rus varlığının göreceli kalıcılığını kabul etmekle kalmadı, aynı zamanda Ruslar da onlarla bir anlaşma müzakere etmeyi kendi lehine göre değerlendirdiler. Kalmuklar, Kazak ve Karakalpak akıncılarına karşı Rus yardımına sahipken Kalmuklar, Rus Çarlığı'na yapılan baskınların kontrol edilmesine yardımcı oldu ve Rus ordu yardımcıları olarak görev yaptı. Rus ve Osmanlı imparatorlukları arasındaki sınırlar, bu sefer Kafkasya'nın kuzeyinde tekrar daraldı. Kalmuklar, belirli bir hareket özgürlüğünü korudu ancak Rus yerleşimi tarafından meralar üzerinde yoğun baskı, pek uzakta değildi. Rus devlet adamları, kontrolleri değiştikçe daha doğuda benzer bir durumu dikkatli bir şekilde kurmaya çalıştı. Başkurtlara haraç ve itaat için artan talepler, kısa bir süre sonra onları doğuya hareket eden Kazaklara karşı rekabete sokacaktı.[74] Bozkır sınır bölgesi, daralmaya devam ettikçe bozkır siyasetinin durumu değişmiştir.

Güney ve doğudaki görünür istikrarın arka planıyla Rus Çarlığı'nın yeni Çar yönetimindeki çıkarları, bir kez daha batıya döndü. Köklü bir değişim getirme konusundaki şöhretine rağmen I. Petro'nun 1700'de Rus-İsveç Savaşı'nı başlatırken arkasında köklü askerî geleneklere sahip olduğunu hatırlamak önemlidir. Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan uzak durmak ve güney sınırını korumak için ihtiyaç duyduğu büyük ve değiştirilebilir orduları ulusal zorunlu askerliği ve sayısız güç oluşturmak için seçkin hizmet beklentisini kullanarak güvenilir bir şekilde toplayabilirdi. Bozkırdaki yerleşim ve kolonileşme uygulamaları, acımasız olsa da başarılı oldu. Rus Çarlığı, Avrupa diplomatik topluluğuyla deneyim ediniyordu. Güvenilir bir şekilde orduyu oluşturdu ve topçuları ustaca kullandı. Ordusu, Avrupalı güçlerin yapısı ve şekliyle tamamıyla aynıydı ve yabancı teknolojiyi, askerî tavsiyeleri ve kültürü bolca kullanan profesyonel eğitimli kuvvetler geleneğine (yüzyılı aşkın bir süredir) sahipti.

Aynı derecede önemli olan, Rus Çarlığı, kullanılabilir kaynakları bir miktar verimlilikle toplayabilen istikrarlı, sadık bir bürokrasi geliştirmişti; bürokratik koordinasyon ve yönetim gelişiyordu. Görünen o ki 17. yüzyıl boyunca süren, hiç bitmeyen savaş yılları, yeni oluşum birliklerinin disiplini, desteği ve sosyal sonuçları ile geniş bir kurumsal ve kişisel aşinalık geliştirdi. Onlarca yıl süren artan değişim, sosyo-politik seçkinlerin himayesi altında büyüyen yeni ordu ile ilişkilerini de felaketin eşiğine itmişti. Milletler Topluluğu'nun deneyiminin açıkça ortaya koyduğu gibi 18. yüzyılın başında savaş ve askerî değişimin talihi kötüydü. Çok şey, Petro’ya bağlıydı.

Notlar

1 V.P. Zagorovskii, *Belgorodskaia cherta* (Voronezh, 1969), 286.
2 RGADA f. 210, Belgorodskii kn. 81 ll. 1,3-4; kn. 89 l. 436. Bu tahılın bir kısmı bölgedeki Rus birliklerini beslemek için kullanıldı.
3 N. A. Smirnov, *Rossiia i Turtsiia* (Moskova, 1946), cilt. 2, 122, 127–9; *Zagorovskii, Belgorodskaia*, 285, n. 14.
4 V.P. Zagorovskii, *Iziumskaia cherta* (Voronezh, 1980), 81-6. Muhtemelen, çabaları bazı Osmanlı ve Tatar kaynaklarını Ukrayna'daki çatışmalardan uzaklaştırmıştı; mevcut bozkır ilişkilerini de karıştırmıştı. Ancak Ruslar hem daha iyi birliklerini hem de daha daha fazla sayılarını Ukrayna mücadelesi için ayırmışlardı ve Osmanlıların başka türlü davrandıklarını hayal etmek zordur.
5 V.P. Zagorovskii, *Iziumskaia cherta* (Voronezh, 1980), 80; Smirnov, Rossiia, 130-2.
6 Paul Bushkovich, *Peter the Great. The Struggle for Power,* 1671–1725 (Cambridge, 2001), 86; Rus Çarlığı, 45.000'den fazla erkeği Narva sınırına yaklaştırdı.
7 Gabor Agoston, ‘Ottoman warfare in Europe, 1453–1826’, in J. Black, ed.,*European Warfare, 1453–1815* (New York, 1999), 132, 136, Osmanlı ordusuna mali ve insan gücü sınırları, Avrupalılar Osmanlı ordusunun büyüklüğüne giderek daha fazla uyum sağlayabildikleri için 17. yüzyılda belli oldu. Buna rağmen, Osmanlı sayıları yüksek kalmıştır ve birçok Avrupa ülkesinin uyması zor olmuştur. (F. G. Agoston, *Guns for the Sultan* (Cambridge, UK, 2005); A. Corvisier, *Armies and Societies in Europe, 1494–1789,* trans. A. T. Siddall (Bloomington Indiana, 1979), 112.
8 Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare, 1500–1700* (Brunswick, New Jersey, 1999), 86, 100–1, 114. Arz ile ilgili olarak, Rus Çarlığı güney rakibini gelecek yüzyıla yakıştıramazdı.
9 Özellikle, Rus Çarlığı 1640'larda Azak'ın Kazak fethini desteklemeyi reddetti. Smirnov, *Rossiia,* cilt. 2, 38, 41-2.
10 Muhtemelen, Slav veya batı Avrupa dilinden ziyade Güney Rus askerî kayıtlarını Arapça olarak imzalayan subaylar eğitim veya köken olarak Türk veya Kırımlıydı. RGADA f. 210, Belgorod kn. 95 ve 100.
11 Smirnov, *Rossiia,* cilt. 2, 125; Brian L. Davies, ‘The Second Chigirin Campaign, 1678: late Muscovite military power in transition’, in Eric Lohr and Marshall Poe, eds, *The Military and Society in Russia, 1450–1917* (Leiden, 2002), 98.
12 *AIIuZR*, cilt. 13 (St Petersburg, 1884), dokümanlar 21, 33, 63, 69; Zagorovskii, *Iziumskaia,* 92. The Russian commander at Chigirin was Trauernicht.
13 Murphey, *Ottoman,* 113, F. Silahdar’a gönderme yapar, *Tarih* (İstanbul, 1928), cilt. 1, 68; ayrıca bkz. Smirnov, *Rossiia*, cilt. 2, 141.
14 Zagorovskii, *Iziumskaia,* 92–3.

15 *Tagesbuch von Generalen Patrick Gordon,* 3 cilt (Moscow, 1849–52), cilt. 2, 35–40, 170; Davies, ‘The Second Chigirin Campaign’, 100–5, 108–11; Zagorovskii, *Belgorodskaia,* 101.
16 Semenov’in terfisi ve unvanı 1676 güç değişimleriyle bağlantılıydı. Bkz: Bushkovich, *Peter*, 84, alıntı S. K. Bogoiavlenskii, *Prikaznye sud’i XVII veka* (Moscow, 1946), 148–9.
17 Zagorovskii, *Iziumskaia*, 107, 126; A. A. Novosel’skii, *Bor’ba Moskovskogo gosudarstva s Tatarami v pervoi polovine XVII veka* (Moscow, 1948), 116.
18 RGADA f. 210 Belgorod kn. 78, ll. 315–17; Belgorod stlbts. 643, ll. 388– 433.
19 Zagorovskii, *Iziumskaia*, 109, 119.
20 Birkaç Sağ Kıyı şehri, Osmanlıların Doroshenko’nun yerine yetiştirdiği Bohdan’ın oğlu Iurii Khmelnytsky tarafından kısa bir sefer sırasında yeniden ele geçirildiğinde.
21 C. B. Stevens, *Soldiers on the Steppe* (Dekalb, Illinois, 1995), 172–3.
22 D. I. Bagalei, *Ocherki po istorii kolonizatsii stepnoi okraine* (Moscow, 1887), 400–7, ayrıca Davies’te alıntılandı, ‘The Second Chigirin Campaign’, 117; Stevens, *Soldiers,* 172–3; Zagorosvskii, *Iziumskaia*, 213.
23 Novosel’skii, "Bor’ba", 116; Zagorovskii, *Iziumskaia*, 120-2.
24 Michael Khodarkovsky, *Russia’s Steppe Frontier* (Bloomington, 2002), 136–9, 201.
25 Davies, ‘The Second Chigirin Campaign’, 110–11; Zagorovskii, *Belgorodskaia,* 101; P. O. Bobrovskii, *Perekhod Rossii k reguliarnoi armii* (St Petersburg, 1885), 77ff.
26 A.V. Chernov, "TsGADA kak istochnik po voennoi istorii Russogo gosudarstva do XVIII ve", *Trudy MGIAI* (1948), 118.
27 Stevens, *Soldiers,* Tablo 5, 172–3; Bobrovskii, *Perekhod,* 78.Süvari silahları temin edildiğinde satıldı ayrıca uygun silahlar olmadan ortaya çıkan askerlere verildi.
28 PSZ, doküman. 744.
29 Seçkin statüsünde olmayan (ayrıca askere alınmış köylü serfler) arazi sahibi piyadeler, askerlik hizmetinin sosyal sonuçlarını daha da karıştırdı.
30 A.V. Pavlov, ‘Gosudarev dvor v istorii Rossii XVII veka’, *FzOG*, cilt. 56, 230
31 Örneğin Bkz. Robert O. Crummey, *Aristocrats and Servitors* (Princeton, NJ, 1983), 177.
32 P. P. Epifanov, ‘Oruzhie i snariazheni’, *Ocherki Russkoi kul’tury XVI veka* (Moscow, 1977), 128; Stevens, *Soldiers*, 81; A. V. Chernov, *Vooruzhennye sily Russkogo gosudarstva v XV–XVII vv. s obrazovaniia tsentralizovannogo gosudarstva do reform pri Petre I* (Moscow, 1954), 187–90.
33 V. M. Vazhinskii, ‘Usilenie soldatskoi povinnosti - Rossi v XVII veka’, *Izvestiia Voronezhskogo edinstituta*, cilt. 157 (1976), 52-68; Vazhinskii, *Zemlevladenie i skladyvanie obshchiny odnodvortsev* (Voronezh, 1974), 117 n. 102.
34 Richard Hellie, *Enserfment and Military Change in Muscovy* (Chicago, 1972), 269, 272.
35 Piyadeler 1680'de Golitsyn ordusunun yüzde 51'ini ve yaklaşık aynı anda mevcut askerlerin yüzde 49'unu oluşturuyordu. P. Ivanov, *Opisanie gosudarstvennago razriadnogo arkhiva* (Moscow, 1842), 71-92; Hellie, *Enserfment,* 269,272; Chernov, *Vooruzhennye*, 189.
36 Robert Frost, *Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe*, 1558–1721 (Harlow, 1993), 16–18 ve diğer yerler; Stevens, *Soldiers*, 169–70; cavalry registers in RGADA f. 210 Belgorod kn. 100.
37 RGADA f. 210, Belgorod stolbets 1000, ll. 108–11; Sevsk kn. 18, ll. 70–85; Stevens, *Soldiers*, 169–70; Ivanov, ‘Rospis’ ratnym liudiam, 1681’, in *Opisanie*, appendix 10. Aynısı Novgorod’ta oldu. RGADA f. 210 Novgorod stlb. 293, ll. 606–18.
38 Mestnichestvo'nun kaldırılmasını tartışan literatür aşağıdakileri içerir: J. H. L. Keep, ‘The Muscovite elite and the approach to pluralism’, *Slavonic and East Europan Review*, 48/111 (1970), 201–31; R. O. Crummey, ‘*Reflections on mestnichestvo’*, *FzOG,* cilt. 27 (1980), 269–81; B. I. Buganov, ‘“Vrazhdotvornoe” mestnichestvo’, *Voprosy istroii* (Kasım 1974), 1118–33; A. I. Markevich, *Istoiia mestnichestva v Moskovskom gosudarstve v XV–XVII*

veke (Odesssa: 1888); M. Ia. Volkhov, 'Ob otmene mestnichetsva v Rossii', *Istoriia SSSR* no. 2 (1977) 53–67; V. Nikol'skii, 'Boiarskaia popytka', *Istoricheskaia izvestiia* cilt. 2 (1917), 57–87; ve Nancy Shields Kollmann, *By Honor Bound:State and Society in Early Modern Russia* (Ithaca, 1999), bl. 6 özellikle. 226ff.

39 *PSZ*, cilt. 2, doküman 905 ve Kollmann'ın yorumları, *By Honor Bound*, 227–8.

40 *Tagebuch des General Patrick Gordon*, cilt. 2,35; AIR, cilt. 13 no. 152.

41 Muhtemelen profesyonellik niteliksizleştirmesine itiraz ediyorlardı. Bkz., Örneğin, *Opisanie dokumentov i bumag*, cilt. 11, stlb. Belgorodskogo stola, 1680.

42 Chernov, *Vooruzhennye*, 190; Bobrovskii, Perekhod, 66. Fakat, ülkenin eski bölgelerindeki diğer iyi korunmuş şansölyelerin hükümsüz kılınması kolay değildi.

43 Peter B. Brown, 'Early Modern Russian Bureaucracy: the evolution of the chancellery system from Ivan III to Peter the Great, 1478–1718' (Ph.D. tezi, Chicago Üniversitesi, 1978), 485–500; S. K. Bogoiavlenskii, 'O pushkarskom prikaze', in *Sbornik statei v chest' M. K.* Liubovskogo (1917, tekrar basım, Dusseldorf, 1970), 367–8; Chernov, *Vooruzhennye*, 188. Sibirya, askerî bölgelere dahil edilmedi, ancak benzer şekilde bölgesel olsa da daha eski bir yargı yetkisine sahipti.

44 Sayım Fedor yönetimi altında tamamlanmadı; Sophia'nın hükümeti sayımı tamamlamak için başarısız bir şekilde uğraştı. A. A. Novosel'skii, 'Kollektivnye dvorianskie chelobit'ia po voprosam mezhevaniia i opisaniia zemel' v 80-kh godakh XVII v.', *Uchenye Zapiski RANIONa*, no. 4 (1929), 107.

45 E. V. Anisimov, *Podatnaia reforma Petra I* (Leningrad, 1982), 34.

46 P. Miliukov, *Gosudarstvennoe khoziaistvo Rossii* (St Petersburg, 1905), 62–7.

47 Richard Hellie, *The Economy and Material Culture of Russia*, 1600–1725 (Chicago, 1999), 537, 544, 547. Bu açıklama, elbette, bu dönemde borçların toptan affedilmesi nedeniyle, daha düşük olan gerçek tahsilat oranları için değil, vergilendirme oranları için geçerlidir.

48 Bkz.: AAE, cilt. 4, doküman. 250 on tax complaints; Bkz.: Miliukov, *Gosudarsvtennoe khoziaistvo*, 85–92 on 1682 reforms.

49 Bobrovskii, *Perekhod*, 108–9, Rus Çarlığının hiçbir durumda bu kadar büyük bir orduya sahip olamayacağını savunuyor.

50 P. V. Sedov, 'Rossiia na poroge', *FzOG*, cilt. 56, 300 tek tipleşmeyi veya daha fazla sosyal münhasırlığın gelişimini hesaba katmayan 'Eski Rus İlkeleri'nden kopma isteksizliği olarak tanımlıyor.

51 Ateşli silah piyade birliklerinin maaşları ayrıca 1681'de düştü. Bobrovskii, *Perekhod*, 99 n. 126.

52 Robert O. Crummey, 'Old Belief as Popular Religion: new approaches', *Slavic Review*, cilt. 52 no. 4 (Kış, 1993), 700–12.

53 Geniş olarak 1682 olayları: V. I. Buganov, *Moskovskie vosstanie* (Moscow, 1969), 170–90 ve N. G. Ustrialov, *Istoriia tsarstvovanie Petra velikogo*'daki rivayetler (St Petersburg, 1858–63), I, 330–46, ve Lindsey A. Hughes, *Sophia, Regent of Russia*, 1657–1704 (New Haven, 1990), 52–88.

54 Bushkovich, *Peter*, 125–38; N. N. Danilov, 'V. V. Golicyn', *JGOE*, Old Series 2 (1937), 543–8.

55 Antlaşma geniş bir destekle sonuçlandı. Novosel'skii, 'Kollektivnye', 107.

56 Lindsey A. Hughes, Russia and the West. The Life of Prince V. V. Golitsyn, 1643–1714 (Newtonville, MA, 1984), 8–14; Zagorovskii, Iziumskaia, 213, 218–19. Golitsyn hakkındaki son literatür Hellie, *Economy*, bl. 24. içerir.

57 Crummey, *Aristocrats and Servitors*, 46.

58 Foy de la Neuville, *A New and Curious Account of Muscovy* ed. and intro. Lindsey A. Hughes, trans J. A. Cutshall (London, 1994), 34–5. Golitsyn, ön cephedeki mevcudiyetine

ve kuşkusuz siyasi önemine rağmen, Rus-Türk Savaşı sırasında kendisini askerî ilgi odağı haline getirmedi.

59 *PSZ*, doküman 1204.

60 Stevens, *Soldiers*, 89; N. I. Novombergskii, ed.,*Ocherki vnutrennego upravleniia . . .: Prodovol’stvennoe stroenie* (Tomsk, 1914), cilt. 1, 316–17; Bobrovskii, *Perekhod*, 77.

61 Chernov, *Vooruzhennye*, 197; C. B. Stevens, ‘Why Muscovite Campaigns Against Crimea Fell Short of What Counted’, *Russian History*, 1–4 (1992), 503. I. N. Kushnerev and A. E. Pirogov, *Russkaia voennaia sila* (Moscow, 1892), cilt. 2, 416, Plan 9, yürüyüş sırasının taslağını sunar.

62 Bobrovskii, *Perekhod*, 79; Ustrialov, *Istoriia*, I, 191–211; *Tagesbuch*, cilt. 2, 174–5. Gordon yangın görülmeden önce bile su ve ahşabın yetersiz olduğunu bildiriyor.

63 Diğerleri arasından Patrick Gordon tarafından.

64 Stevens, ‘Why Muscovite Campaigns’. Initial shortfalls in wages were still large. Bobrovskii, *Perekhod*, 85 n. 98.

65 S. Lavrov, ‘Novyi istochnik o pervom Krymskom pokhode’, *Vestnik SPbGU*, series 2, no. 23 (1994), 14–19; Polonya, Rus Çarlığının performansından memnun değildi.

66 Hughes, Sophia, 204–5; Chernov, *Vooruzhennye*, 196–8; Ustrialov, *Istoriia*, IV, ii, 487, sefer için görünen başarısızlıkları ’listeler.

67 Hughes, *Sophia*, 214; Chernov, *Vooruzhennye*, 198.

68 Ustrialov, *Istoriia*, I, 373–4; *Tagebuch*, 1689 *passim*.

69 İkmal ve diğer idari sistemler eskisi gibi kaldı. Novombergskii, *Prodovol’stvennoe*, cilt. 2, 322; V. M. Vazhinskii, ‘Vvedenie podushnogo oblozheniia na iuge Rossii v 90-khgodov XVII veka’, *Izvestiia Voronezhskogo gospedinstituta*, cilt. 127 (1973), 90, yöntemsel değişikliklerinin büyük ölçüde 1696 Azak seferinden sonra yapıldığını gösterir.

70 Not until 1707–8, in RGADA f. 210 Belgorod kn. 201, does the Belgorod military district record mustering for new, Petrine kinds of forces.

71 Edward J. Phillips, *The Founding of Russia’s Navy. Peter the Great and the Azov Fleet, 1688–1714* (Westport, Conn., 1995), 59–70, 85–99; John Perry, *The State of Russia under the Present Tsar* (New York reprint, 1968), 7–11; cf. V. P. Zagorovskii, ‘Vopros o russkom morskom flote na Donu’, *Trudy Voronezhskogo universiteta*, cilt. 53 no. 1 (1960), 163–4.

72 G. P. Herd, ‘The Azov Campaigns, 1695–1969’, (yayınlanmamış 2001) Patrick Gordon/Charles Whitworth’un kuşatma açıklamasını çevirdi.

73 Orest Subtelny Ukrayna'sında 86.000 erkekten bahsediyor (Toronto, 1988), 153.

74 Michael Khodarkovsky, *Where Two Worlds Met: the Russian State and the Kalmyk Nomads, 1600–1771* (Ithaca, NY, 1992), böl. 3–4.

3'ÜNCÜ KISIM

1698-1730

BÖLÜM 7

Büyük Petro (I. Petro) ve Büyük Kuzey Savaşının Başlangıcı

Poltava yakınlarında bir hadise vardı
Muhteşem bir hadise, dostlarım
O vakit İsveçlilerle savaşıyorduk
Petro'nun sancağının altında
Güçlü İmparatorumuz
(Sonsuz zafer onun olsun)
Alaylara kendisi komuta etti
Bizzat yükledi toplarımızı[1]

Genel Bakış

Peter Alekseevich Romanov (Büyük Petro) ve hem hükümdar ortağı hem de üvey erkek kardeşi olan İvan, yönetime geçtiklerinde, Rus güçleri yurt içinde ve yurt dışında yüksek bir itibara sahip değildi. Çar Fyodor yönetiminden kalan eksik reformu takiben Kırım'da gerçekleşen iki hezeyan verici geri çekilme (1687 ve 1689), vasıflı ve savaş tecrübeli askerleri gözden düşürmüştü. Kırım Seferleri, görevinden henüz azledilmiş hükümdar Sophia ile yakından bağlantılıydı ki bu durum da orduya hissedilen memnuniyetsizliği artırıyordu. Ordu altı yıl boyunca harekete geçmedi; 17. yüzyıl Rusya için askerî sahada en durgun geçen dönemdi.

1709'da Poltava'da büyük bir askerî zafere giden yol bu bölümün konusudur. Birçok dönüştürücü savaşta olduğu gibi, Poltava zaferi de çeşitli nedenler sayesinde kazanıldı. Zafer kısmen İsveç'in hatalı hesaplamasından kaynaklandı, Ruslar tarafından iyi yönetilen uluslararası koalisyon politikaları ve mükemmel Rus liderliğinin de bunda payı vardı, fakat sonuç, Rus Ordusundaki büyük değişikliklerden de kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, 1710'dan önce bu değişim süreci düzensizdi, sık sık kesintiye uğradı, bu değişim süreci politik ve finansal krizlerle doluydu.

İlk başta, genç adamın kişisel ilgisi ve katılımı dışında, yeni çarların askerî politikasını ve faaliyetlerini öncüllerinden ayıracak çok az şey vardı; Petro 1689'da on yedisine girmişti. 1695 ve 1696'da Azak'taki Osmanlı Kalesine yapılan saldırılar sırasında bazı askerî değişiklikler yaptı, ancak Petro'nun 1698'de Avrupa gezisinden dönmesi ve 1699-1700'de İsveç'e karşı savaşın açılmasıyla bu çabaların hızlanışı daha belirgin hale geldi. Ordu Baltık eyaletlerinde İsveç'e karşı sahayı ele geçirirken, devam eden bir savaşın gereklilikleri bir anda gölgede kaldı. Toplu mecburi askerlik, sayısız süvari alayı, profesyonel subaylar ve askerî

tüketim için üretim 17. yüzyıl Rus metotları kullanılarak yeniden tesis edildi. İsveç'e karşı savaşta edinilen deneyimleri taktik ve askerî yapıdaki değişiklikler ve daha kalıcı bir askerî güç takip etti. Çar ve danışmanları keskin stratejist olduklarını ispat etmiş oldular. 17. yüzyıl şansölyelerinin diğerlerine göre daha verimli olmalarına rağmen, bir ordu kurmanın idari unsurlarını takip etmesi zordu. Bürokratik darboğazlar bazı Petro dönemi çabalarına eşlik etti; askerî ihtiyaçlara karşı mali ve politik direniş yıkıcı ve bazen tehlikeliydi. Başarılı sonuçlar, Çar'ın kişisel dikkatine ve acımasız disiplinine bağlıydı. Bununla birlikte, 1700'de Narva'daki ilk yenilgiden sonra, Rus orduları yavaş yavaş İsveç'in Baltık imparatorluğunu ele geçirdi. Rusya'nın Polonyalı-Litvanyalı müttefiki sonunda sahadan elendiğinde, İsveçli Şarl nihayet kuvvetlerini Rusya'ya karşı uygun hale getirdi. 1707–9 seferi Poltava'da İsveç yenilgisi ve Rus kutlamalarıyla sona erdi.

Başlangıç

Büyük Petro'nun askerî meselelere kişisel ilgisi, Rusya'nın askerî başarıları için o kadar önemliydi ki çocukluk aktiviteleri bile tarihçiler tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu konudaki iki yaklaşım kendisine has bir şekilde biçimlendirici olarak görülür. Birincisi, 1680'lerde genç Petro, genç saray efradını askere yazdırarak (diğerlerinin arasından) ve çok sayılı nizamlarda oluşturulan yeni piyade alaylarının askerî eğitimini sağlatarak, hatta uzman ve yabancı subayların liderliğinde gerçek savaşları sahneleterek gerçek bir piyade birimi (Petro’nun 'oyun' alayı denilir) yarattı. Bu tür faaliyetler, belki de Avrupa'nın başka yerlerinde olağan dışı olmasa da Rusya’da duyulmamıştı.[2] Başlangıçta, bu askerler Petro’nun siyasi düşmanlarına karşı sağlıklı bir caydırıcı rol oynamışlardı, ancak asıl önemli olan neye dönüştükleriydi: askerî ve sosyal elit, Rus İmparatorluk ordusunun Muhafız alayları. Onlar daha sonraları önemli politik aktörler ve iktidar belirleyicileri oldular. İkincisi, kapsamlı ama üzerine düşülmemiş kraliyet eğitimine rağmen, Petro, gençliği ve erken yetişkinliği boyunca Moskova'nın dış mahallelerine düzenli bir ziyaretçiydi. O, dış mahallelerde, sıkı dostluklar kurma (örneğin, subaylar Patrick Gordon ve François Lefort ile), yabancı şeyleri takdir etme ve kraliyet saraylarında mümkün olandan çok daha özgür ve açık bir hayatın tadını çıkarma imkânı yakalamıştı.[3] Dış mahalleler Petro'yu sadece Avrupa yenilikleri ve uygulamalarıyla tanıştırması ile ilişkili değildi; aynı konuda ve aynı derecede olmamakla birlikte 1690'larda Avrupa kültürü ve uygulamalarına olan ilgisini paylaşan birkaç Rus vardı. Bununla birlikte Petro'nun sarayda bulunmaması, annesinin akrabaları Naryshkin’ler ve karmaşık saray politikalarıyla daha az doğrudan teması anlamına geliyordu. Yabancı subaylar, gözde askerler ve teknisyenler Petro’nun çevresine toplandı; aileleri ve onların mirasları sayesinde Çar’a yakınlaşan Ruslar uzaklaştırılmıştı.[4] Petro’nun askerî niyetleri bazılarını yabancılaştırırken, kişisel davranışları onun akrabalık siyasetinde metaforik, politik ve fiziksel mesafesini arttırdı. Bu nedenle, Petro’ya olan muhalefet belirli askerî veya politika meselelerine dayanıyordu.

Petro ve İvan’ın ortak hükümdarlığı (1689-96) başlangıçta politik olarak alışılmış yolları izledi. Başlıca dış endişe Osmanlı İmparatoluğu’ydu. Rusya hala Kutsal İttifak’ın bir üyesiydi; Kutsal İttifak, Habsburg Monarşisi, Rusya, Polonya-Litvanya Topluluğu ve Venedik'in Papalık destekli, Babıali'ye karşı olan ittifakıdır. Önceki bölümde tasvir edildiği üzere, Rus kuvvetleri 1695’te ve 1696’da tekrar Azak'ı kuşatmak için Karadeniz kıyısındaki Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmak için toplandı. İlk sefer başarısızlıkla sonuçlandı. İkinci sefer ise tanıdık Rus kurumları ve uygulamaları bağlamında bazı askerî değişiklikler getirdi. Petro’nun gemiler ve denizciliğe yeşeren tutkusu Rusya'yı Azak’a karşı kullanmak üzere deniz gemileri inşa etmeye yönlendirmişti. Genel anlamda, yeni gemileri inşa etmek için kullanılan emek, kaynaklar ve beceriler yerleşik yöntemlerle bir araya getirildi. 1696'da, madencilik ve taktikler hakkında teknik danışmanlık Rus istihdamındaki Avrupalı subaylar tarafından sunuldu. Bununla birlikte, küçük geleneksel gemilerle savaşa dâhil olan müttefik Kazak

kuvvetleri Azak'ın fethi için belirleyici bir katkı yapmış oldu. 1696'da Karadeniz kıyısında Azak ve diğer Osmanlı topraklarının ele geçirilmesini, Petro'nun- güya Batı Avrupa’ya gizli olan- ünlü ve benzeri görülmemiş yolculuğu izledi. (1697-8) Orada, bir taraftan pratik askerî becerileri ilk elden öğreniyor, diğer taraftan boş yere Osmanlı karşıtı koalisyonu diriltmeye çalışırken Avrupa diplomasisinin çetrefilli yapısıyla tanışıyordu.

Bu olaylar gerçekleşirken, Petro’nun sarayla olan kişisel bağları, yönetişim tarzı ve siyaseti annesi Natalia Naryshkina’nın 1694’teki ve üvey kardeşi İvan’ın 1696 başlarındaki ölümü ile daha da aşındı. Bir yandan güvenilir bir arkadaş çevresi ve önemsediklerinden oluşan bir grup ve diğer yandan da kendi kişisel pratik ve azimli tavrıyla kendi yönetim tarzı açıkça yerleşmişti. Bu yeni yaklaşımın askerî ilişkiler üzerinde önemli etkileri olacaktı.

Rus hükümdarlar askerî olaylara önceden beri ilgili olmuşlardır. Örneğin IV. İvan, ordusunun Kazan’daki ilk yenilgisinden sonra askerî reformun bizzat başında bulunmuştur. En son Petro’nun babası Aleksey Mihailoviç, yıllarca cephede Rus ordularına katılmıştı; On Üç Yıl Savaşları sırasında sahra karargâhından; Rus-Polonya cephesinde strateji belirlemiş, generallerini şevklendirip onlara komuta etmişti, Rusya’nın şimdiye kadar sahaya sürdüğü en büyük orduya destek vererek karmaşık mevkii mekanizmasını yürütmüş ve tüm bunları yaparken nadiren savaş alanında bizzat bulunmuştu.[5] 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, askerlik Çar’ın resmî temsilinin bir parçası haline gelmişti bile.[6] Ancak Petro bir yandan orduya gösterilen ilginin şeklini değiştiriyorken, diğer yandan da kuvvetini yeni boyutlara taşıyordu.

Petro’nun kişisel tarzı ve birçok konuya olan ilgisi onu kendisinden önce gelenlerden daha pratik ve katılımcı bir lider yapıyordu. Bunun askerî unsurları Petro dönemi efsanesinin birer parçasını oluşturmaktadır: Çar yükselişini kendi ordusunun saflarında kazandı (başkomutanken bile), Hollanda limanında tersane işçisi olarak bizzat çalıştı, kendi askerî teçhizatını kendi test etti, adamlarını Poltova’da savaşa sürükledi ve bu uğurda şapkasından bir kurşun yedi. Genç Çar'ın tükenmez enerjisi ve ayrıntılara olan özenli kişisel ilgisi, liderliğinin önemli unsurlarını oluşturuyordu ve onun askerî ve diplomatik olaylara olan yakın ilgisi ise ömrü boyunca devam edecekti. Sonuç olarak, her iki alanda da muazzam bir kavrayış ve uzmanlığa erişti.

Olaylar konusundaki kişisel detaycılığı ve müdahalesi, alışılmışın ötesinde tatbik ve bilgi seviyesinin de ötesinde politik bir önem taşıyordu. Bilhassa, Avrupa ziyareti için tahttan uzaklaşmasını müteakiben, Petro sarayla olan temasını ciddi boyutta sınırlandırmıştı; merkezi danışma organı olan Boyar Meclisi (Boyar Duma) ile istişareden kaçınıyordu ve bu grubu temsil edenlerle görüşmek için sınırlı gün veriyordu. Bunun yerine, Çar, sembolik gücünü çok farklı yollarla hedeflerine ulaşmak için kullandı. Bunlardan biri, kendisine ve iradesinin uygulayıcıları, yaptırımcıları olan yakın çevresine olan derin güveniydi. Petro birliklere sadece Poltava'daki büyük savaşlarda ve Prut Nehri'nde liderlik etmekle kalmadı. Normalde bulunmayacağı etkinliklere bile isteklerinin hızla yerine getirilmesini sağlamak ve bundan emin olmak için katılım gösterirdi. 1700’lerin başında, Çarın hayranlık uyandıran ihtiyatı soydan gelen askerlerin askerî eğitimlerini denetlemekti; bununla hedeflenen ise yüksek soylu genç askerlerin iltimas ve görevi suistimalden dolayı askerî sorumluluklarından kaçınmasının önüne geçmekti.[7] Bu sembolik gücün bir nevi pragmatik ve seküler bir gösterisiydi; aynı zamanda askerîyenin hiyerarşik düzenine de uyan bir uygulamaydı.

Takip eden on yıl boyunca, Çar’ın emirlerinin yerine getirildiğinden emin olmak için kendisinin hazır bulunmadığı durumlarda, yakın danışmanlarından bunu onun yerine yapacak [8] biri sıklıkla bulunuyordu: Apraskin, Golitsin, Şeremetev, Lefort, Gordon, Bruce, en makbul muhteşem Menşikov, Romadonovski ve diğerleri. En yakın bağlantısı Menşikov gibi birçoğu sonuç olarak zamanla kıskanılmaya değmez bir itibar edindiler. Bu, birçok açıdan, “beyin takımı”nın (rule by favourites) bir versiyonu idi ve bu durum Aleksey Mikailoviç’in hükümdarlığının sonlarında Rusya’nın siyasi dengesini bozmaya başlamıştır. Petro’nun Boyar hiziplerini rütbelendirmekten kaçınması, onu destekleyenlerin ve onun emirlerini yerine

getirenlerin oluşmasını sağlamıştır. Petro kesinlikle elit sınıfı ya da aristokrasiyi reddetmemiştir. Her ne kadar -Menşikov gibi bariz-bir kısmı böyle değildiyse de Çar'ın yakın çevresini oluşturanların birçoğu zaten nüfuzlu ailelerin üyeleriydiler veyahut evlilik yoluyla Çar'a bağlıydılar. Yine de seçkin aile üyesi olan birçok kişi, orduda sayılarının başlarda düşmesine rağmen, yüksek askerî makamlarda görev yapıyorlardı.[9]

Ancak genel sayıya bakıldığında orduda bu adamların sayısı yine de sınırlıydı ve toplumsal sınıf olarak yukarıda olmaları ordu içinde de otomatikman önemli bir sosyal konuma sahip olmalarını sağlamıyordu. Dahası, Boyar Meclisi ve görevli rütbeleri ve bunların yönetim sistemiyle bağlantıları giderek bir kenara itiliyordu.[10] Böylece, Petro'nun beyin takımı genellikle Moskof Rusya'sının çok denenmiş siyasi kadrosunun dışında çalışmıştı ve bu geleceği açısından umut veren bir alamet değildi. Belki de bu yüzdendir ki Petro'nun şahsi iktidarı yeni bir zalimlik, hatta vahşilikle itham edilmiştir. Siyasi deneyimi 1682'de bir silahşor isyanıyla başladı; Tsykler hadisesi, Petro'nun Avrupa'ya gidişinden önce, bir memnuniyetsizliği gözler önüne serdi. Daha sonra, yeniliklere ve külfet getiren sorumluluklara karşı çıkan bir başka silahşor (*strelet*) isyanı, Petro'nun 1698'de Avrupa seyahatinden dönmesine sebep olmuştur. İsyan, Çar'ın dönüşünden önce hem bastırıldı hem de soruşturuldu. Petro yeni bir soruşturma ve yargılama konusunda ısrarcı oldu ve bu durumu Petro'nun da katıldığı sert ve umuma açık bir ceza takip etti. Petro'nun kararlılığı yanı sıra, vahşet gösterisi de hiçbir şekilde eşsiz ve benzersiz değildi. En basit deyimiyle, emirlerindeki ton ve bu emirlerin takip edilmemesi ve başarısızlıkla sonlanmasına sebep olan öç duygusu yeni bir gaddarlık seviyesine ulaşmıştı.[11] Prens Romodanovskii, "sözde" Çar'ın hükümdarlığa karşı işlenen siyasi suçları soruşturan Preobrazhenskii Ofisi'nin başkanı oldu.[12] Daha sonra, Petro'nun kişisel hatalarını acımasızca yayan Çar'a doğrudan bağlı ajanlarından oluşan bir ağ ortaya çıktı. Saltanatı boyunca, Petro'nun hatalarını gözeten ve ona dayatma uygulayan yeni kurumlar ve yetkililer oluştu; tehditler, muhbirler ve sıkı denetim, Rus devletinin yönetiminde sabit bir unsur haline geldi. [13]

1700-1709 yılları arasında çok belirginleşen Petro hükümdarlığının ana politikası ve bu politikanın işleyiş tarzında meydana gelen değişim, beraberinde bazı riskler de getirdi. Petro'nun saltanat siyasetindeki kişisel izolasyonu, kendisinin ve destekçilerinin geleneksel siyasetten uzak durma politikalarını haklı çıkarmak için yine onların tüm uğraşlarında başarılı olmalarını gerektiriyor gibiydi. İnce işlenmiş gelenekler, Petro ile olan bağlantılarının ve Petro'ya olan desteklerinin idamesi maksadıyla bu iç grubun hayatta kalmasına yardımcı oldu.[14] Yine de emirlerine uyma konusunda ısrarlı olması, hatta emirlerine itaat etmeyenlere karşı kullandığı gaddarlık, Petro'nun reforma kişisel katılımının vazgeçilmez bir parçası oldu.

Başlangıç Salvoları

Petro'nun tüm çabalarına rağmen, Avrupa büyükelçiliği 1698'de, diğer hükümdarlar arasında ne Osmanlı karşıtı bir duygu ne de Kutsal İttifak'a olan hevesini canlandırdı. Bunun yerine, Rusya'nın Baltık'a erişim konusunda süregelen kaygıları Petro'yu yeni başlayan bir İsveç karşıtı koalisyona sevk etti. Petro, Saksonya Prensi II. Augustus ve Polonya Litvanya Milletler Topluluğu'nun yeni seçilen kralı ile kişisel uyumluluğu nedeniyle bu konuda çok cesaretliydi. Rusya'nın İsveç karşıtı siyasetindeki gelecek müttefikleri (Saksonya, Milletler Topluluğu ve Danimarka), Petro gibi, kuzey uyuşmazlığının son seviyesini yaşamamış olan yeni hükümdarlara sahipti. Ayrıca, askerî ününün yüksek olmasına rağmen, İsveç'in yeni hükümdarı XII. Şarl'a kadar genç ve tecrübesiz olduğundan şüpheleniyorlardı.[15] Rusya'nın Kutsal İttifak müttefiki Habsburg Hanedanı, 1699'da Osmanlılarla tek taraflı bir barış imzaladığında, Rusya kendini İsveç ile savaşmak maksadıyla serbest bırakmak için Osmanlı İmparatorluğu ile otuz yıllık barışı hızlı bir şekilde müzakere etti. Petro bu müzakerelerin bir kısmını kendisi yönetti.

Rusya'nın Büyük Kuzey Savaşı'nda savaşacağı İsveç, Otuz Yıl Savaşı'ndaki görkemli zamanlarından bu yana önemli asker değişiklikler yapmıştı. Gustavus Adolphus’un ordusunda çoğunlukla değişiklik olmamasına rağmen, XI. Şarl orduyu 17. yüzyılın sonuna doğru yeniden düzenlemişti. İsveç ordusunun ana alayları hala İsveç yarımadasının merkez illerinden toplanıyordu. Orada, kendi vilayetlerinde toprak sahibi olmayanlardan oluşan bir ordu meydana getirildi ve onlara barış zamanında kullanmaları için araziler verildi. Süvarileri koruyan İsveçliler özel vergi muafiyetlerinden yararlandılar. Bu sistem, zayıf bir tarım ekonomisinden etkili bir savunma ordusuna geçilmesini sağladı. Fakat bir orduyu uzun süre sahada sevk ve idare etmek, imparatorluğun ileri karakol mevkilerindeki askerî personele olduğu gibi, olağanüstü bir masrafa kumanda ediyordu. Tüm bu sorunlar, savaşın kazanılmasını hızlandırmak için aşırı saldırgan saha taktiklerinin geliştirilmesi ve düzenli orduyu desteklemek için paralı askerlerin işe alınmasıyla dengelendi. 17. yüzyılın sonlarına doğru orduya sık sık tatbikat yaptırıldı ve taktikleri güncellendi, ancak kaynakları toplanırken ordu nadiren kullanıldı. Yine de imparatorluğu savunmak biraz yabancı destek gerektirdi (ve destek alındı). İsveç'in doğu karakolları, XII. Şarl iktidara geldiğinde en az korunan yerlerdi.[16]

1700'de başlayan kuzey ihtilaflarında müttefikler kısa ve başarılı bir savaş beklemiş olabilirlerdi. Buluğ çağında olan kralı ile İsveç aynı anda üç cephede savaşıyordu. Ancak XII. Şarl, muhaliflerinin umduğu çaresiz gençlikten uzak olarak, zorlu bir askerî rakip olduğunu kanıtladı ve uyguladığı siyasi ve idari hükümdarlık düzenlemelerinin hem dayanıklı hem de etkili olduğunu gösterdi. Rusya'nın İsveç'in Narva Kalesi'ne (Estonya/Estland'ın en doğusundaki Güney Baltık kıyısında) açılış saldırısını yapmasına rağmen İsveç kuvvetleri Danimarkalıları hemen savaştan eledi. İki hafta içinde Şarl'ın liderliğindeki 9.000 kişilik küçük bir İsveç kuvveti, Narva'dan önce Rus kuşatmasını hafifletmek için aniden ortaya çıktı. Avrupa'nın Kasım 1700'de İsveç'in zaferini öğrenmesi şaşırtıcı olmadı; Petro yenilgiyi ham ve eğitimsiz birlikler ile modası geçmiş taktiklere bağladı. Rus birlikleri de kendilerini yöneten yabancı komutanlarını suçladı.[17] Şarl Livonya'dan çekildi, Riga kasabasını Augustus tarafından etkisiz bir kuşatmadan kurtardı, Kurlandiya'yı ilhak etti, Litvanya'yı geçti ve Polonya'nın batı tarafına Augustus krallığının merkezine iyice taşındı. İsveç’in Baltık'taki varlığını savunmak için, birkaç kasabada küçük askerî birlikleri ve yaklaşık 7.000 kişilik General Schlippenbach ordusunu geride bıraktı.[18]

Büyük Kuzey Savaşı sırasında bile gözlemciler bu geri çekilmede Rusları hor görmedilerse de kararı acelecilik olarak nitelendirdiler.[19] Ancak Şarl'ın son İsveç deneyimi, konumu ve askerî potansiyeli nedeniyle İngiliz Milletler Topluluğu'na olan ilgisini haklı çıkardı. İsveç ordusunun Batı Polonya'da bulunmasının başka avantajları da vardı. Bu ordu Augustus’un Polonyalı düşmanlarının bazılarına yakın olacaktı; onun Milletler Topluluğu'nun Litvanya tarafındaki baş düşmanı Sapieha ailesi diğer Litvanyalılar tarafından saldırı altındaydı. Batı Polonya'daki İsveç birlikleri de Augustus'un Saksonya yakınlarındaki ailesinden miras kalan toprakları kolladı. Augustus'un hem Milletler Topluluğu'nun çatışmalarında hem de Kuzey Savaşı'nda özgürce kullandığı Sakson ordusu, yaklaşık 25.000 kişilik saygın ve deneyimli bir güçtü. Dahası, onlar Polonya'dayken, Baltık bölgelerinden uzak olan İsveç birliklerine bolca yerel gıda sağlandı.

Böylece Şarl, Polonya'da kaldı ve hem Polonya hem de Litvanya'daki Milletler Topluluğu yöneticileri arasında Polonya kralı II. Agustus’a karşı duyulan derin bir anlaşmazlık ve güvensizlik konusunda teşvik edildi.

Sonraki beş yıl boyunca (1701-1706) İsveçliler Agustus’u tahtından indirmeye ve onu Milletler Topluluğu'nu savaştan çıkaracak daha uyumlu bir kralla değiştirmeye çalıştı. Çok sayıda, bazen de çok belirgin askerî zaferlere rağmen, bu süreç yavaş ve etkisizdi. Bunun bir kısmı Petro'nun Rus askerî ve diplomatik hedeflerini detaylı bir şekilde uyumlu hale getirmeye çalışmasından kaynaklanmıştır. Petro, Milletler Topluluğu anlaşmazlığının canlı tutulmasının sağlanması için Agustus’u mütemadiyen asker ve parayla desteklemiştir. Augustus'un

taraftarlarına-özellikle Litvanya'daki dikkatli muamelesi meyvelerini verdi; diğer taraftan İsveçlilerin kısmen hafifsenen ve dikkatsiz davranışı Polonya'nın ileri gelenleri ve kurumlarından güvenilir müttefikler kazanamadı. Her durumda, merkezi olmayan, bölünmüş ve çekişmeli bir Milletler Topluluğu'nun siyasi fethi hiç de basit değildi. İsveçliler bunu başarabildikleri kadar, sadece Polonya'yı terk edip Saksonya'yı 1706'da istila ederek yaptılar. Saksonya Elektörlüğü daha sonra savaştan çekildi ve Agustus Milletler Topluluğu tahtını terk etmek zorunda kaldı. Uzun zamandan beri Agustus'un İsveç yanlısı yedeği olarak görülen Stanislaw Leszcynski, göreve geldi fakat Milletler Topluluğu meseleleri üzerinde gerçek anlamda çok az kontrolü vardı.[20]

Baltık Ordusunun Reformu

İsveç ordusunun ana birlikleri Polonya'da savaşırken, Rus birlikleri Narva'dan sonra İsveç'in Baltık eyaletlerinde faaliyetteydiler. İsveç, Livonya'ya Piskov'daki karargâhlarından baskın düzenlediler ve belirli İsveç kalelerine hücum ettiler. Tecrübeli bir subay ve aynı zamanda Petro'nun aristokratik destekçilerinden biri olan General B.P. Şeremetev İsveçlilere karşı Erestfer'de 1701 Aralığında galip geldi. 1702 yazına gelindiğinde Livonya'da Hummelsdorf ve Marienburg'da, ayrıca Ladoga Gölü Noteburg'da olmak üzere daha fazla zafer kazanılmıştı.[21] Ingria içinde ve yakınında gerçekleşen bu erken zaferler (aynı zamanda Baltık'ın Doğu yakasındaki Izhora ve Ingermanland olarak da bilinir) genellikle sınırlı insan gücü ile nispeten izole kalelere saldıran sayısal olarak üstün Rus birlikleri tarafından elde edildi. Rus kuvvetleri daha büyük kalelere hücum etmekten özellikle kaçınmıştır. Bu süreçte, zırhlılar da olmak üzere Rus süvarileri Ukrayna Hetmanlığı'ndan Kazaklar ve Rusya'nın Kalmuk müttefikinden atlılarla birlikte, taktik ve stratejik olarak önemli bir konumda olduklarını kanıtladılar– ki bu Uzak Batıdaki bir mücadeleden beklenmeyen bir şeydi.[22] Yenilmesi güç İsveç Ordusunun ana kuvvetleri Milletler Topluluğu meselelerine dolanmışken, Rus güçleri önemli oranda Baltık toprağı kazanmayı sağlamaya devam etti. Ne zaman ki Neva Nehri'nin ağzı yeni bir Baltık Rus Donanmasının varlığıyla zapt edildi, 'Rusya'nın Batı'ya Açılan Penceresi' olarak anılan bugünkü St. Petersburg'un temelleri 1703 yılında atıldı. 1704 yılında Rus birlikleri bir kez daha Narva'yı kuşattılar ve bu sefer başarılı oldular. 1706 yılına gelindiğindeyse, İsveç birlikleri nihayet Saksonya Elektörlüğü'ne girmeyi başardığında, Rus güçleri de birkaç büyük yerleşim yeri ve kaleyi İsveçlere bırakmak suretiyle Estlend/Estonya, Livonya ve hatta Kurlandiya'ya kadar geçmişlerdir.[23]

Rusya'nın 1700 ve 1706 yılları arasında İsveç Baltık vilayetlerindeki zaferi birçoğuna göstermiştir ki Narva'daki utanç verici mağlubiyetten sonra hırslanan Petro, Rus Ordusunu önemli ölçüde yeniden inşa etmiştir ve adeta ordusunu "Orta Çağ"dan çıkarıp modern dünyaya taşımıştır. Sıklıkla tekrarlanan bu hikâye; Petro'nun bizzat kendi duyurduklarından biriydi. Fakat bu ciddi derecede yanıltıcıdır. Birincisi, Narva'daki Rus birlikleri ne bir Orta Çağ güruhuydu ne de tabiri caizse "bulunmaz Hint kumaşı" bir süvari grubuydu. On altıncı yüzyılda bu süvarilere eklemeler yapılmıştır; büyük, kurumsal, taktiksel ve teknolojik değişiklikleri, sonradan Petro'nun askerî reform konusundaki kendi erken çabaları izlemiştir. Rusya'nın Azak kuşatmalarında ve Petro'nun Avrupa yolculuğu sırasındaki başarılarına ek olarak, İsveç Savaşı için hazırlıkları gönüllü birlikleri göreve çağırmayı da kapsıyordu; bir yandan yıllık ödenek ve tedarik sözü verilirken diğer yandan işten çıkarma, yeni subay atamaları da buna dahildi (şüphesiz ki askerî çağdaşlaşmadan o gün için anlaşılan buydu).[24] İkincisi, Rusya zaten Narva'da, çoğu Avrupa savaş alanının askerî manevralarından şaşkınlık duymaması gereken dört yerleşik, iyi eğitimli ve iyi donanımlı alaya sahipti. Petro'nun iki "oyun" alayı, Semenovskii ve Preobrazhenskii muhafızları ve iki seçili piyade alayı 4,500 kadar adam ediyordu. Bu adamlardan bazıları Azak ve hatta Kırım'da hizmet ettikleri için savaşta da deneyimlilerdi. Narva'da ne iyi konuşlandırıldılar ne de akıllıca kullanıldılar, sadece varlık

gösteriyorlardı. Şaşırtıcı bir şekilde, İsveçliler geleneksel Avrupa taktikleri kullanmadı; saldırıları öylesine şaşırtıcı bir şekilde olağandışı ve riskliydi ki deneyimli Batılı gözlemcileri bile şaşkına çevirdi;[25] ve başarılı da oldu. Kısacası, Narva, Petro’nun büyük askerî reformlarına ilham kaynağı olmuş olabilir, ancak ne muharebenin kendisi ne de ilham verdiği değişim zaman zaman söylenildiği gibi dönüştürücü güce sahip değildi.

Ancak askerî reformun hızı 1700'den sonra hızlandı. Petro’nun en etkili değişikliklerinin çoğu doğrudan 17. yüzyıl çabaları üzerine inşa edilmiştir; bu bazen yenilikçi, kimi zamansa yıkıcı bir şekilde gerçekleşmiştir. 1704’ten önce, başka yönde kararsız bir adım denemesinden sonra, Rus Ordusu, 17. yüzyıl Rus Silahlı Kuvvetleri oran ve orantısını korumuştur. Pratikte bu şu anlama geliyordu; Rus Ordusunun 100.000 kadar muvazzaf askerî vardı; bunun yaklaşık yarısını süvariler oluşturuyordu ve gittikçe büyüyen bir donanma da bu sayıyı destekliyordu. Ordunun boyutu ve yapısı, bariz bir şekilde belli olmasa da son derece önemli anlamlara sahipti.

Daha erken dönemlerde olduğu gibi, 18. yüzyılın başlarındaki Batı Avrupa orduları ağırlıklı olarak piyadelerden oluşuyordu. Genellikle bir ordunun %75'i piyadeydi ve bazı durumlarda bu oran oldukça yüksek olabiliyordu.[26] Strateji ve taktik oluşturmak için iyi eğitimli, profesyonel askerlerin manevraları giderek daha önemli hale gelmişti. Bu kadar büyük bir piyade alayının yarattığı büyük masraf, bir devletin askerî birlik sayısını sınırlayabilirdi. Bu kapsamda süvari güçleri, savaş alanında destekleyici bir rol oynama görevi için nispeten küçük kaldı. Süvari birliklerinin oluşturulması ve idamesi daha pahalı olduğundan, bu oranları değiştirmek çok zordu. Aslında, kara kuvvetlerinin bu karakteristik dağılımı bazen tarihçiler tarafından erken dönem modern Avrupa'daki siyasi irade, idari beceri ve başarılı askerî reformun bir göstergesi olarak kullanılmaktaydı.[27]

Petro, İsveç'e karşı savaşa hazırlanırken de aynı tarafa gidiyormuş gibi görünüyordu. 1699'da sadece iki zırhlı süvari birliği oluşturulmasına karşın yirmi yedi yeni piyade alayı oluşturuldu. Büyük ölçüde bu yeni alaylardan oluşan üç nizam, bir topçu bölüğü tarafından desteklenen Narva'ya gönderildi. Bu birliklerdeki piyadelere yukarıda belirtildiği gibi yıl boyunca destek sözü verilirken, süvariler eski stilde dönemlik olarak toplandı. Bir bütün olarak ordu, yarı süvari olan diğer eski tarz birliklerin yanı sıra yardımcı birlikler olan Kazak ve Kalmuk atlılarını da içeriyordu. Dolayısıyla, toplam piyade sayısı, askere alma sürecinde göründüğü kadar fazla değildi.[28] Bununla birlikte, Petro’nun, piyadelerin oranını ve eğitimini büyük ölçüde artırma niyeti yeterince açık görünüyordu.

Ancak dört ya da beş yıl içinde bu niyet kabul görmedi ve yerine başka bir yol denendi. 1704-1705 yıllarında Baltık'taki Rus zaferleri arttıkça, Rus ordusunun geleceği tartışılıyordu. Yabancı askerî uzmanlığında yaralanmak için Habsburg İmparatorluk kuvvetlerinden işe alınan Rus Mareşal Oglivy de *Yabancı Topraklardaki Ordu Plan ve Düzenlemesine* katkıda bulundu. Bu düzenleme üç teklif sunuyordu. Birincisi, ordu genelinde kalıcı bir alayın örgütlenmesini savunuyordu; bu öneri kabul edildi. İkinci ve üçüncü olarak, Oglivy, Rus ordusunun 17. yüzyıldakinden daha küçük ve ordudaki piyade oranının daha yüksek olması gerektiğini öneriyordu. Bu, Rusya'nın daha küçük ama daha iyi eğitilmiş bir piyade ordusu oluşturarak profesyonel bir askerî gücü oluşturmasını sağlayacaktı. Yabancı topraklardaki uygulama olsun ya da olmasın, bu planda önerilen ordunun büyüklüğü ve oranları kabul görmedi.[29] 1705-1706 yılları arasında Rus sahra ordusu, 33 zırhlı süvari alayı, 47 piyade bölüğü, muhafızlar ve topçu birliği olarak önemli bir süvari varlığına sahip çok büyük bir ordu olmak için tasarlandı. Ordudaki bu oranlar önceki yüzyılın Rus ordusuna oldukça benziyordu ve bu oranlar Petro'nun hükümdarlığından sonra da bir süreliğine sabit kaldı.

Ordu merkezinin nihai ve kalıcı bir şekilde değiştirilmesinin nedenleri aslında belirgindi. İsveç'le yapılan savaşta çok sayıda süvariye ihtiyaç olduğu tespit edildi. Yani, Doğu Avrupa'da, birliklerde bulunan çok sayıda atlı, piyadelerin ezici baskısından daha faydalıydı. Süvariler, boş ve geniş savaş alanlarında esneklik ve hareketlilik, düşük nüfus yoğunluklu

alanlarda ise keşif ve ikmal için hayati önem taşıyordu. Bu durum tam olarak 1700-1704'te Rusya'nın Baltık'ta yaşadığı deneyimdi.[30] Meydan muharebeleri bu yıllarda nadirdi; kuşatma çatışmaları daha sıktı. Atlılar, kuşatma siperlerindeki piyade hatlarını koruyor, kaleleri abluka altında tutuyor, Baltık topraklarında hızlı bir şekilde baskınlarda keşif ve gözetleme görevleri icra ediyor ve kısmen de olsa az nüfuslu ve uzak yerlerde ikmalin güvenliğini sağlıyordu. 1703'te muhbirler için köylere baskın düzenleyen, düşman birliklerine karşı mevzilenmeleri koruma sağlayan, İsveç hücumlarına karşı saldırı düzenleyen ve daha sonra bir İsveç kalesini kuşatırken tarlada bulunan ürünleri koruyan ağır zırhlı süvarilerin komutanı son derece doğal karşılanıyordu.[31]

Bu faaliyetler o kadar değerliydi ki; Rusya bir yana, Osmanlılar, Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu ve İsveç dahil Doğu Avrupa'nın tüm büyük orduları 17. yüzyılın ikinci yarısında büyük süvari birliklerine sahipti.[32] Tekrar etmek gerekirse; bu durum, Avrupa'nın doğu ucunda modası geçmiş bir askerî uygulama değil, Doğu Avrupa'nın büyük bölümündeki belli koşullara karşı verilen bir cevaptı; bu koşullar daha batıdaki daha yoğun nüfuslu bölgelerde daha nadirdi. Yukarıda adı geçen bütün ordular 18. yüzyıla kadar büyük oranda süvari birlikleri barındırıyordu. Özellikle, İsveç ordusunun Büyük Kuzey Savaşı'nın başlangıcında yarıdan fazlasının süvariden meydana gelmesini kimse “çağdışı" olarak nitelendiremezdi.[33] 1705'ten sonra Rusya'nın orduda büyük oranda süvari tutma kararı çok kullanışlıydı. Bu durum, Rusya'nın stratejik olarak Kuzey Savaşı ve İsveçli düşmanına karşı oluşan ihtiyaçları karşılıyordu. Süvariler, savaş alanında, yan kanat saldırıları ve İsveçlilerin çelik kılıçlarla icra ettiği baskınlara karşı kullanıldı.[34] Tartışmasız, bu, Avrupa askerî modellerine karşı oluşturulan bilinçli ve seçici bir yaklaşım olduğu kadar, savaşın mecburiyetlerine karşı meydana gelmiş gerçekçi ve doğrudan bir ihtiyaçtı.

Süvari ihtiyacı karşılanmıştı, ancak Petro, büyük, iyi eğitimli ve güvenilir bir piyade sistemi geliştirmeyi kendine görev edindi. Ordu için oluşturulan talimatlar ve düzenlemeler arasında Adam Weyde’nin 1698 tarihli Avusturya örneklerine dayanan Yönetmeliği ve Petro’nun daha sonra 1716 Askerî Tüzüğü'ndeki taktik kuralların temeli haline gelen ve kendisinin yazdığı "1708 yılı Savaş Kuralları" yer alıyordu. Bunların hepsi sadece piyadeler için olmasa da özellikle onların sevk ve idaresi ile ilgili direktifler içeriyordu. Aslında, piyadeler bazen ordunun tanımı gibi görünüyordu: Weyde Yasası'nda Asker "en yüksek generalden en düşük ere kadar orduya ait olan herkes" olarak tanımlanır.[35]

Rus ordusu bir bütün olarak önemli uzantılar ihtiva ediyordu. Öncelikle, Rusya çok sayıda erkeği askere almak istediği için onları bir şekilde toplamak zorundaydı. Sonuçta da ordunun alt rütbedeki erlerinin etkili ve kalıcı bir şekilde kadrolaştırılması, Rusya'nın, büyük ölçüde serflerden (toprakla satılan köylüler) oluşan ama aynı zamanda da kasaba halkı, zanaatkârlar ve diğerlerini de içeren vergi mükelleflerinin baş belası olmaya devam etti. 1699'da Petro'nun ordudaki piyade sayısını arttırma hevesi ile başlayan daha fazla erkeği askere alma için oluşan baskı 1709'da Poltava'nın çok ötesine kadar devam etti. Petro, ilk yıl gönüllüleri askerlik hizmetine çekmeye başladı. Bununla birlikte, 17. yüzyılda olduğu gibi, Rus toplumunda orduya katılabilecek çok sayıda özgür erken yoktu ve gönüllüler hiçbir zaman ordudaki alt rütbedeki erlerin ana kaynağı olmamışlardı. Bunun yerine, 1699'da zorunlu askerlik yeniden başlatıldı ve bu Petro'nun hükümdarlığı sonrasında da devam etti. Önceki dönemlerde olduğu gibi, 1699'daki zorunlu askerlik, belli bir vergi kategorisinde bulunan her x haneden bir erkek aldı. Askere alma işlemleri bilgi eksikliği nedeniyle 1678 tarihli kısmen güncellenen ev listelerine dayandırılıyordu. Askere alma faaliyetleri 1699'dan sonra kendine özgü ve önceden tahmin edilemeyen yöntemlerle devam etti. Yine şekilde bir bölgenin serfleri oldukça sistematik bir şekilde askere alınabiliyordu. Askere almada meydana gelecek bir azalma, askerî bir olağanüstü hâl veya firarlardan kaynaklanan kadro boşlukları (genel bir sorundu), çakışan bir bölgede veya farklı bir sosyal grupta diğer zorunlu bir askere alma faaliyetine yol açabiliyordu. 1704'te, terhis edilmiş olan silahşorlar ve akrabaları kale

garnizonlarına yeniden askere alındı. Kısa bir süre sonra Rus banliyölerindeki her iki haneden bir erkek askere alınmıştı.[36] Yeni Petro dönemi şansölyelerinde hem güncel bilgiler hem de idari bir mekanizma yoktu. Bu nedenle, bu celpler 17. yüzyıldakilerden daha plansız ve daha dağınıktı. Bununla birlikte, 18. yüzyılın başında askere alınan erkeklerin çoğunun ordunun kalıcı üyeleri haline gelmeleri önemli bir farktı. Diğer bir tabirle, tarlalarından alınan serfler, ömür boyu hizmet için orduda kaldılar; yeterli askerî yargılama ve cezalandırma sistemi olmamasına rağmen, çok az kişi sefer sonunda tarlalarına ve ailelerine geri dönmek istedi.[37]

Yine de zorunlu askerlik, 1705'ten itibaren her yirmi haneden bir adet er üreten ve gerektiğinde onu bir başkasıyla değiştiren ulusal ve daha sistematik bir hale geldi.[38] Bir grup hane halkından sadece askere alınan yeni erlerin sağlanması, onların beslenmesi ve giydirilmesi değil[39], aynı zamanda ihtiyaç duyulduğunda değiştirilmesi ilkesi İsveç örneğini hatırlatıyordu. Ruslar, açıkça daha düzenli ve planlı bir güce sahip olmayı amaçlıyorlardı. Ancak, Rus ulusal celpleri hala sistematik bir şekilde düzenlenememişti. Memurların zorunlu askerlik düzenleme konusunda daha önceden deneyime sahip olduğu eski Mülk Şansölyeliği, Petro'nun ilk denemelerinde mümkün olduğunca arka plana atılmıştı, ancak Şansölyeliğin bu işi üstlenmesi için yeniden faaliyete geçirilmesi gerekiyordu. Acemi erlerin (ve bunların değiştirilme faaliyetlerinin), eskimiş sayım yöntemlerini kullanarak izlenmesi zor oldu. Acil durumlar, firarlar ve ölümler hala yarı zamanlı, geçici ve yerel, neredeyse yıllık ulusal vergilerle birlikte hayatta kalan celp dönemlerine sebep oluyordu.[40] Bazı durumlarda, nakit ödemeler işe alım için kabul edilebilir bir yedek oyuncuydu. Her biri çeşitli insan kaynağına sahip olan donanma ve süvari alayları da ulusal, ancak farklı bir yöntem kullanan celp sistemiyle oluşturuldu. Örneğin, bir süvariyi hayata geçirmek için seksen hane halkı kullanıldı.[41] Kısacası, ulusal düzeydeki zorunlu askerlik sisteminin yeniden başlaması, öncekilerden daha adil ya da daha planlı olmak zorunda değildi. Bununla birlikte, 1699'da olduğu gibi, ulusal zorunlu askerliğin hizmetine giren erkekler, askerî bir sezon veya bir seferden sonra 17. yüzyıl meslektaşlarına göre bir ömür boyu hizmet etme olasılıkları daha yüksekti ve çiftliklerine ve geçim kaynaklarına dönme olasılıkları daha düşüktü.

Asker toplamanın hızla yaygınlaşması ve birçok farklı kayıt karmaşası Poltava'dan önce ya da genel olarak Petro'nun hükümdarlığı süresince kaç kişinin askere alındığı konusunda tarihçileri kararsız bırakmıştır. Geçerli olan bilgiye göre, tarihçiler 1710'dan önce yaklaşık 140.000 erkeğin tüm askerî birimlerde kadrolaştırıldığını tahmin ediyorlar.[42] Petro'nun iktidarı boyunca, 12 milyondan fazla bir nüfusun içinden 250- 300 bin kadar erkek askere alındı; yerel halktan ve işçi sınıfından celplerin varlığının bu sayıyı arttırdığı söylenebilir.[43] Avrupa-Osmanlı standartlarına göre, bu yüksek bir orandı. Rusya'nın büyük bir orduya sahip olma konusundaki bu ısrarının doğrudan sosyal ve ekonomik bir maliyeti vardı: O da Rusya'nın tarımsal ve ticari popülasyonuna uygulanacak, düzenli ve kalıcı olacak zorunlu celpti.

Kesin sayılar ne olursa olsun, zorunlu askerlik talepleri ağırdı ve Rus halkı tarafından sıcak karşılanmamıştı. Köylüler ve kasabalılar kendilerini mümkün olduğunca gizlediler; kaçabildiklerinde kaçtılar- ki bu bazen sınırın ötesine geçme pahasına oluyordu; celp için yakalandıklarında ise çoğu birliğe ya da cepheye giden yolda adeta "uçup" gidiyordu. Serf sahiplerinin katılımı da bir o kadar isteksizdi; tarım işçilerini sakladılar ve askerî destek veriyormuş gibi görünüp askerî birlikleri atlatmaya çalıştılar. Cepheden kaçışın tek çözümü cepheye yeniden asker almaktan geçiyordu. Tahmin edilen kaçakların sayısı, acemi erlerin %3 ila 4 ünden, %20 ve daha yukarısına kadar çıkan bir ölçüde değişkenlik gösteriyordu.[44] Sonuç olarak, Petro döneminin, şimdiye kadar askerlikten muaf tutulan memur çocuklarını da içeren popülasyona zorunlu askerliği kalıcı kılmanın yanı sıra celp sistemine bir katkısı da, mevcut sürecin teyakkuzunu ve denetimini arttırmak oldu; bu bağlamda celp ile alınan askerler kaçışlarını önlemek için damgalanıp birbirlerine zincirleniyorlardı, bu şekilde kimsenin kaçmaması için birbirlerinin sorumluluğunu yüklenmiş oluyorlardı, kaçan kişi bulunduğunda infaz ediliyordu.[45]

18. yüzyıl başları, Rus süvari sınıfının büyüklüğünün farklı etkileri oldu. 17. yüzyılda olduğu gibi, Petro dönemine ait süvarileri eski stil asker toplama yöntemiyle eski toprak sahibi soydan gelen hizmet sınıfından adamları safına almaya devam etti. Geçmişte, bu tarz adamlar kendilerini korumak ve kollamak için nakit ödeme alırlardı ya da topraklarına ve üzerinde çalıştırdıkları, köylülere güvenmek durumundalardı; bu adamlar ve diğerleri silahlı kuvvetlerde mevsimlik bir role sahiplerdi ve özellikle Kuzey Savaşının başlarında öyle de olmaya devam ettiler.[46] Ancak hiçbir geçici düzenleme, seçkinleri otuz üç süvari alayını dolduracak ve koruyacak kadar büyük yapamazdı (33.000 + asker). Petro'nun hükümdarlığının başlarında, hatta Baltık seferleri sırasında, Rusya süvari alaylarını diğer askerlerle (Kazaklar ve eski askerler) ve daha sonra da köylü askerlerle doldurmaya başladı.[47] Bunun tamamıyla yeni bir uygulama olduğu söylenemezdi. 17. yüzyılın sonlarında da soydan gelen hizmet sınıfından olmayan birçok kişi çok sayıda süvari alayını doldurmuştu. Bununla birlikte, belirli bir savaş veya seferden sonra, bu adamları sosyal olarak uygun hizmetlere geri döndürmek için en azından yüzeysel bir çaba sarf ediliyordu. Bu böyle olduğu müddetçe de geçici olarak görev alan erkekler daimî olarak süvari alayında görev alma hakkına sahip olabiliyordu (pomestye arazisi (tımar)).[48] 18. yüzyılda ise, bu tarz kadrolaşmalar kayboldu. Anlaşılan o ki, soydan gelen askerleri hâlihazırda bulundukları süvari birliklerinde tutmak için bir çaba olmadığı gibi aynı gayret herhangi bir sefer sonrası süvari birliklerini kararak homojen hale getirmek konusunda da sarf edilmiyordu. Ortak bir sosyal geçmişten ziyade, uzun yıllar icra edilen hizmet ve seferler alay uyumunu sağlamıştı.[49]

Kazakların askere alınması ve tutulması, askerî tecrübesi olan piyadeler, köyden ve şehirden celp edilen askerlerin hepsinin birlikte süvari birliklerinde bulunmasının iki büyük etkisi vardı. Birincisi, süvariliğin ayrıcalıklı münhasırlığının sonsuza dek ortadan kalkmış olmasıydı. İlla görev almaları gerekiyorsa, soydan gelen askerler de süvarilik hizmetine devam ediyorlardı. Ancak Rus yönetimi, onlara güvenemediği gibi onların yerine de birliklerden diğer süvarileri atma konusunda da isteksizdi. Rusya hiç şüphesiz kitlesel bir ordu ve donanma sahibi olma yolunda ilerliyordu.[50] İkincisiyse, Petro dönemi süvarileri, soydan gelsin veya gelmesin, artık hizmetleri karşılığı mülk ya da serf alamıyorlardı; piyadelerde olduğu gibi onlara da artık peşin parayla ödeme yapılıyordu. Maaşları her zaman önceden vaat edildiği gibi belirlenmiyordu ve birçok süvari maaşı da kendilerine miras kalmış toprağa göre önceden oranlanarak hesaplanıyordu. Ancak dönemlik süvarilik hizmetiyle garantiye alınan arazi sahipliği anlamına gelen *pomestye* sistemi (tımar)-ki süvarilerin askerî önemi ve ekonomik olarak varlığını sürdürebilirliği bir asırdan uzun bir süredir düşüşe geçmişken- geri alınamaz bir şekilde değişmişti ve değişimiyle birlikte zorunlu olarak askerî istikrar ve profesyonellik de artmış oldu.

Petro dönemi süvariliğinin askerî olduğu kadar sosyal nitelikleri de alışılmışın dışındaydı. Petro'nun süvari birlikleri çoğunlukla ağır zırhlı süvarilerdi; bunlar çeşitliliği ve farklılığı sadece eski tarz birliklerde kalmış atlı süvarilerdi. Rusya çağdaş ordular arasında ağır zırhlı süvarilere duyduğu yoğun dayanak açısından neredeyse benzersizdi. Bununla birlikte, ağır zırhlı süvariler bazı avantajlar sunuyorlardı. Normalde süvari konumunda olmalarından ötürü, yeni koşullara son derece adapte olabilen bir yapıdaydılar, diğer taraftan (attan inmek suretiyle) piyade olarak da savaşabiliyorlardı. Rus ağır zırhlı birliklerinin idamesi nispeten ucuzdu; bunun sebebi alaylarının boyut, organizasyon ve teçhizat olarak ordunun diğer birimlerine olan benzerliğiydi. Diğer taraftan büyük ve gürbüz atlara da ihtiyaç duymuyorlardı; zaten Rusya'nın bu ihtiyacı tedarik etmesi Rus atları had safhada hafif ve bozkırda yetişen türden olduğu için de oldukça güç olurdu. Petro, daha sonra kısa süreliğine düzenli hafif süvari kuvvetlerini denedi ancak beklentileri karşılamadılar ve böylece sözde Sırp birlikler hiçbir zaman sayısız olmadı.[51]

Yukarıda belirtildiği üzere, Rus zırhlı süvariler en çok yağmacı, öncü ve tedarikçi gibi savaş dışı rollerde etkili olmuşlardır. Bu beceriler Baltık harekât alanında çok önemli bir yere sahiplerdiyse de yeni vasıflar değillerdi.[52] Düzensiz Kazak ve Kalmuk kuvvetleri de bu amaçla etkili oldular.[53] Meydan savaşlarında Rus süvariler başta oldukça zayıf kaldılar. Bunun nedeni kısmen, Kuzey Savaşı'nda atlılardan yoğun, etkili performans beklentisi olmasıydı. Bilinmelidir ki, 1700'e gelindiğinde, İsveç süvarileri aşırı saldırgan savaş taktikleri kullanmaktaydı. Düşman savaş hatlarına tam hızda hücum ederlerdi, kılıçları çekilmiş, üzengiler üzerinde kama şeklinde; bu *gå-på* (saldırı) manevrası düzenli olarak piyade saldırı hatlarını kırdı ve yavaş ateş eden topçuları neredeyse işe yaramaz hale getirdi. Böyle bir hücuma dayanabilmek kayda değer bir eğitim gerektirirdi; karşı gelebilmek ise daha fazlasını gerektiriyordu. Ağır zırhlı birliklerin en azından bir süreliğine, savaş alanındaki kabiliyetlerinden ziyade, en değerli özellikleri hızları, hareketlilikleri ve stratejik önemleriydi. Petro ve ordu komutası mevcut niteliklerini kullandılar ve hükümdarlığın sonlarına doğru süvarilik konusunda daha fazla gelişmeye odaklandılar.

Aynı doğrultuda, Narva’dan sonra Rus ordusundaki bir başka önemli değişim ise subay birliklerinde meydana gelmekteydi. Bu noktada, Petro, bir önceki yüzyılın sonunda, seçkinlerin askerî rolünün yeniden düzenlenmesi yanında, 17. yüzyıl subaylarının gelişen profesyonelliğine de katkıda bulunmuştur. Bu, Petro’nun yönetimi altında kasıtlı ve yoğun bir reform uygulamasıydı ve amacı 1720’lere kadar iyice dönüştürülmüş bir subay kolu yaratmaktı. 17. yüzyılın sonlarında, yeni yapılaşma dönemi subaylarının önemli bir kısmı profesyonel askerlerdi: hepsi de işlerinin ehli maaşlı “kariyer” adamlarıydı. Varlıkları kısmen Aleksey Mikayiloviç’in yabancı paralı asker alımının bir sonucuydu; bu askerler askerî değişimi yönlendirecek bilgiye sahipti, ancak sosyal ve politik konumları Rus seçkinlerine meydan okumuyordu. 1680’lere gelindiğinde, süvari birliklerinde 47, piyade birliklerindeyse 77 yabancı albay vardı ve gözde yabancı subayların politik önemi ise gün geçtikçe artıyordu.[54]

Petro, yabancıları hem Rus subaylarının hem de sivillerin bilgi ve mesleki eğitim kaynağı olarak kullanmaya devam etti. Sahip oldukları vasıflar (ve elbette ikinci kuşak temsilcilerinin de öyle) tahsilli askerî uygulama ve idarenin kaynağıydı. Ancak Ruslar gittikçe artan bir şekilde komuta sürecine çekilmişlerdi. Açık subaylık pozisyonları için alınacaklar, soydan gelen askerler eski usul muayeneye tabi tutulurken, arsızca “celple” alınmışlardan seçiliyordu. Bu kişiler halktan gelen üstün zekâlılardı ve komuta kademesinde de sürekli terfi alıyorlardı. Petro’nun soydan gelen askerlerin katılımı konusundaki kişisel ısrarı 17. yüzyıl eğilimlerinin belirleyicisi ve aynı zamanda subayların sosyal bir elit haline gelmesine yardımcı oldu. Ruslar askerî eğitim ve teknik uzmanlık kazanmak için yurt dışına gönderildi. Özel Rus okulları mühendisler, topçular ve deniz subayları yetiştirdi ve komuta görevlerinde okuryazarlık konusuna verilen ihtimam diğer birçok alana da yansıdı. 1720’lere gelindiğinde ise, Rus subaylarının yeterlilik ve eğitimine artan güven, yabancı subayları alay komutanlığının üçte biri ile sınırlamış oldu.[55]

Ayrıca, önde gelen yabancıların varlığına rağmen, Çar'ın askerî planlarına doğrudan profesyonellik ve doğrudan katılım duygusu Kuzey Savaşı'nın en erken dönemlerinde en üst düzey Rus Yetkilileri arasında revaçtaydı. Örneğin, önde gelen generaller, üst düzey askerî ve diplomatik personel hem acil taktikleri hem de uzun vadeli stratejiyi tartışmak ve koordine etmek için savaş konseylerinde sık sık bir araya geliyorlardı; bu toplantılarda çoğunlukla Petro da bulunuyordu. Bu, müzakere ve anlaşmazlıkların yazılı kaydının da dâhil edildiği, genel bir kurmay sınıfının oluşturulma süreciyle eşit sayılabilirdi. Başlangıçta, Rus yönetim kadrosu İsveç stratejisini anlama konusundaki eksikliklerin üstesinden gelmek için kullanmış olabilir ve Petro da bunu en yakın danışmanları arasında kişisel kıskançlıkları ve rekabeti dengelemek için kullanmış olabilir.[56] Ancak Petro’nun elinde savaş konseyleri gerçekten dikkate değer

kurumsal mekanizmalar olduklarını kanıtladılar: Sadece başarılı değil aynı zamanda geleneksel olmayan askerî planlamayı teşvik eden meslektaş tartışmalarıydı bunlar.

Rus üst düzey subayları da komuta etmedilerse bile, Narva'dan sonra birçok üst düzey yabancının faaliyetlerini denetlediler. Bu nedenle, General Ogilvy'in 1706 yılında Petro ile Grodno'nun terk edilmesi konusundaki anlaşmazlığı, üst düzey Rus personelinin tam bilgisi ile yürütüldü. Oglivy sadece konsey toplantılarına katılmakla kalmadı, aynı zamanda Petro ile sahadan sadece Menşikov ve Repnin aracılığıyla iletişim kurdu. Özellikle askerî ve diplomatik hayatta Petro'dan önce tecrübeli olan Şeremetev, ilk yıllarda Petro'nun da teşvikiyle yetenekli bir komutana dönüşmüştü.[57]

Subay birliklerinde yapılan bu değişiklikler grubunun kısa vadede olduğu kadar uzun vadeli faydaları da vardı. Yabancıların işe alınmasına paralel olarak, Rusya'nın yeni subaylara olan acil ihtiyacı kısmen hem elit hem de daha sıradan kökenlerden daha fazla Rus'un dâhil edilmesiyle karşılandı. Rus subayları yeni beceriler ve artan bir profesyonellik duygusu geliştirdiler. Her kademede önemli miktarda subay sıkıntısına rağmen, Rus subay birlikleri pratik, taktik ve stratejik bir kavrama yeteneği geliştirdiler. Bu durum en çok Baltık'taki başarılara 1705'e kadar yansıdı, ancak bu, Rus seferberliğini hemen sonraki yıllarda iyi durumda tutacaktı. Daha da önemlisi, uzun vadede Petro'nun subay birliklerinde hizmet verme başarısı, Elit Rus sosyal yaşamının belirleyici bir unsurunu oluşturmuştu, fakat bu bir süre için belli olmayacaktı. Yıl boyunca hizmet veren daha iyi eğitimli Rus subaylarının piyade üzerinde olumlu bir etkisi oldu. En yüksek subay sayısı ordunun bu bölümünde yoğunlaşmıştı ve kayıtlı yüksek düzey subay oranı performans üzerinde en büyük etkiye sahipti.

Başka bir deyişle Petro, Rus güçlerini sağlamlaştırmıştı. Örneğin, topçu sınıfı bir süredir Rus ordusunun güçlü yanı olmuştu. Rusya'nın topçu güçleri için özel hazırlanmış *pushkarskie liudi* adı verilen silah ve mühimmat üretim merkezleri zaten vardı ve bazı teknolojik yeniliklere destek olmaktaydı.[58] Yine de Rusya hâlâ silahlarının büyük bir kısmını ithal ediyordu ve dahili bir standardizasyondan yoksundu; bu da uzmanların eğitimini ve silah üretimini zorlaştırıyordu. İlk Narva kuşatması, meseleleri ciddi boyutta karmaşık hale getirmiştir çünkü hezeyan verici bir yenilgi 180 sabit ve hareketli toplardan oluşan ağır bir silah kafilesinin yok olmasına sebebiyet vermişti. Yine de yaşlı Andreus Vinyus'tan (devlet adamı ve Petro'nun yakın dostu) gerekirse kilise çanları da dâhil olmak üzere, mevcut tüm metalleri toplaması ve yeni toplar yapması istendiğinde, kapasitesi, vasıflı işgücü ve teknik uzmanlığı, bunu sağlamaya yeterli durumdaydı. Şehirli zanaatkârlar top arabaları yaptılar, çanlar aşağı çekildi, dökümhaneler yeni top ürettiler ve Vinius, yetkisinin, kişisel kararnamesinin ve ilgisinin yönetebileceği tüm gücü kullandı. 1701 yılının baharına gelindiğinde, Şeremetev emrindeki ordunun artık yeni mühimmatı vardı. Bu elbette mevzunun sonu değildi. Ailesi nesiller boyu Rusya'nın hizmetinde çalışmış olan Jacob Bruce, daha fazla gelişme ve yenilenmeye ön ayak oldu. Rus topçu sınıfı hareketli ve esnekti. Havan topunun icadı ve bu bağlamda ayrı bir topçu birliğinin oluşması bu nitelikleri daha da arttırdı. Onarılmış ve geliştirilmiş Rus topçuları Rusya'nın 1704 gerçekleştireceği Narva Fethi'nin de anahtarıydı. Metalürji ve silah imalat sektörü baskı altında üretimine devam etti ve Rus ordularının eline yeni (ve giderek daha standart hale gelen) cephaneleri teslim etti.[59] Her ne kadar Rusya 1712'ye kadar silah ve cephane ithal etmeye devam ettiyse de kısa zaman sonra kendi kendine yetecek konuma gelecekti. Bir nesil sonra, bir başka gözlemcinin yorumuna göre, topçuluk Rusların hala kendilerini adarcasına çalıştıkları adeta askerî bir sanat koluydu ve bunu yapanlar da doğma büyüme Rus subaylarıydı.[60] Bu noktada, Petro'nun askerî üniformaların hazırlanması için yerli kumaş imalatını istemesiyle büyüyen Rusya'nın küçük tekstil sektöründen de bahsetmek yerinde olur.

Subay birliklerinde değişiklikler, Rus ordusunun yeni boyutuna uyum ve hatta Rusya'nın küçük imalat sektörü üzerindeki baskılar gibi durumlar, Çar'ın kişisel ilgisi ve denetlemesiyle de bir araya gelince faydalı ve hızlı sonuçlar getirdi. Bu değişikliklerin arkasında çok önceden verilen çabalar bulunmaktaydı. Altyapının daha az kapsamlı veya

reformun büyük ölçekli kurumsal değişim gerektirdiği durumlarda, Petro'nun Poltava öncesi dönemdeki çabaları ya tam uyuyordu veya tamamen yetersiz kalıyordu. Özellikle çetrefilli problemler finansal olanlardı ve de Petro'nun (ve öncülerinin) istediği askerî sistemi ayakta tutmak için gerekli destek sistemleriyle ilgi olanlardı.

Devamlı ve düzenli bir ordu, yeni ve Petro dönemine ait bir olguydu. 1700 veya 1701'de orduya kayıtlı bazı adamlar 1721 yılına kadar kesintisiz hizmet verdi. Diğerleriyse cephede olmadıkları tek bir günle bile övünüyorlardı; evine giden birçok kişi aynı birimlere savaş zamanı geri dönüyordu. Kaç kişinin yıllarını sürekli hizmette geçirdiğini söylemek zor olsa da makul bir kalıcılık derecesi hala Ruslar için büyük bir değişimi temsil ediyordu. Orduda daha eğitimli adamlar kaldı; daha çok adam savaş alanında deneyim kazanıyor ve bu deneyimleri birbirlerine aktarıyorlardı. Her zaman olduğu gibi, bu yeni karakteristik Petro dönemi ordusu için tamamıyla geçerli değildi. Eksik celp, firar nedeniyle içi boşalmış rütbeler, hastalık ve savaş nedeniyle oluşan asker açığını dönemlik ve geçici askerlerle kapatılıyordu.

Uygun bir popülasyondan asker alımı illaki kalıcı ve dirayetli bir ordu getirecek anlamına gelmiyordu. Askerlerin maaşa, yiyeceğe, teçhizata ve üniformalara ihtiyacı vardı; süvarilerin de düzenli bineğe ve yeme ihtiyaçları vardı. Bu açıdan bakıldığında; daha kalıcı bir ordu daha düzenli karşılanması gereken ihtiyaçlar anlamına geliyordu. Poltava'dan önceki yıllarda, Rusya'nın askerlerin tüm bu ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesi olup olmadığı şüpheliydi, bunu başarmak için verilen mali ve idari kısıtlama çabaları ağırdı.

Savaş harcamaları arttıkça, maaş, ekipman ve diğer askerî ihtiyaçların karşılanması için talepler de artıyordu. Öyle bir baskının altında doğal olarak, bu kaynakların genişletilmesine hemen hemen hiç önem verilmedi; tek odaklanılan vergilerin arttırılmasıydı. Devlet geçici ve hususi önlemler aldı ve elbette beklenildiği gibi Baltık'taki ordunun idamesi için yıllık vergilendirme getirdi. Yeni usul vergilendirme genelde peşin ödeme şeklinde oluyordu; eski usul uygulama devam etmiyordu. Köylü ve kentsel hane halklarına ait vergilendirme 1720'lere kadar yaygın bir şekilde devam etti. Adına bazen "podat" da denilen düzenli yıllık vergiler 1695 ve 1703 yılları arasında hızla yükseldi. İlaveten, zengin toprak sahipleri ve kilise adamlarının bağlı "ortaklıkları" tek bir gemi üretimi için malzeme ve uzman emeğine topluca para ödediler. Kişisel mallara başka vergiler uygulanıyordu; 1704 yılında Astrahan'da evcil hayvan başına 1–5 ruble toplanması gibi. Yerli Sibirya nüfusuna da uygulandığı gibi, bireyler de vergilendiriliyordu; bunlardan biri 1699'dan beri donanma için verilen gemi vergisiyle vergiler, kâtipler tarafından yazılmış mektuplar şeklinde iletiliyordu. Özel askerî vergiler, alkol vergileri, gümrük vergileri, köprü ve yol vergileri ve önceden beri verilen tuz vergisinin yeni versiyonu da olmak üzere, hepsi Petro dönemine ait vergilendirmeye dahildi. Richard Hellie'nin anıtsal araştırması, Petro'nun hükümeti tarafından ilk yıllarda Rus nüfusu üzerine uygulanan 44 ayrı vergi grubunu listelemektedir.[61] Hayrete düşüren vergiler dizisi, haciz ve harçlar Rus halkı için yeni şeyler değildi. Verimsiz bir tarım ekonomisinde artı kaynaklar bulana kadar, para ve mal toplamak için var olan kolay ve köklü bir yöntemdi bu. Her ne kadar, idari kargaşa ve vergilerin çeşitliliği, her bir hane halkı üzerine düşen vergilerin hesaplanmasını zorlaştırıyorsa da şu bilinen bir gerçekti ki, 1708-1709'a kadar hanelerden alınan vergilerde büyük, keskin ve dengesiz bir artış olmuştur. Yeterince para olmadığındaysa da madeni paraların değerini küçültüp daha çok para topluyordu.[62] Bu durum fiyatların şişmesine sebep oldu ki bu da hane üzerine yüklenen başka bir yüktü. Başka durumlar da vardı: zorunlu askerlik bir yana dursun, emek vergileri tarımsal iş gücünü düşürüyordu. Örneğin, Voronez'deki açık denize açılmaya elverişli ilk gemiler, güney ilçelerden alınan ödemeyle yapılmıştı, Azak civarının güçlendirme çalışmaları da bu vergilerle olmuştu, tıpkı St. Petersburg'un Ladoga Kanalı'nın temellerinde olduğu gibi aynı zamanda, mal olarak verilen vergiler de vardı ve cephedeki askerleri beslemek için de resmi askerî talepte bulunuluyordu.

Petro'nun vergi toplayan ya da orduya destek dağıtan bürokrasiye yaptığı değişiklikler işlerin düzelmesine pek de yardımcı olmadı. Yani 1700'lerin başında var olan yönetimsel

problemler, yine 17. yüzyıl kurumlarından miras kalmış değildi. Aslında, 17. yüzyıl şansölyeleri genellikle görevlerini güvenilirlik derecesi çerçevesinde icra etmişlerdi.[63] Eski sistemin bir bütün olarak organizasyonu ve yeterliliğinin sınırlı olması, doğal olarak bir tür idari krize ön ayak olmuştu.[64] Gelgelelim, Petro'nun önceki döneme ait, sık olsa bile eksik reformları sistemin kendi sorunlarını yaratmasına sebebiyet vermişti. Böylece, Şubat 1700 Kararnamesi, Eylül ayında Narva'ya yürüyen piyade birliklerine yiyecek toplamak ve sağlamak için Provizyon Şansölyesini (Askerî Tedarik Hazırlığı) kurmuştur. Böylece ulusal düzeyde bir tedarik organı oluşturulmuş oldu; bu da 17. yüzyılın sonlarındaki ordu tedarikinin bölgesel teşkilatı olan Askerî Şansölye'nin yerine geçtiği anlamına geliyordu. Yeni Şansölye, yetki alanındaki tüm birlikler için tek bir hazırlık standardı oluşturmuştu, eskisi ise silahşorların hububatıyla para sağlıyordu. Eski ve yeni şansölyelikler başarısız olunca, yeni merkezileşme çabaları Savaş Şansölyeliğini yarattı. 1701'den itibaren bu şansölye çok daha fazla birlikten sorumluydu. 1706'ya gelindiğinde, 47 piyade birliği ve 15 ağır zırhlı birlikten mesuldü. 1701'de Provizyon Şansölyesinin Savaş Şansölyesini kapsaması, daha fazla paraya erişim saplamıştı (bu paralar belediyelerden Savaş Şansölyeliğine aktarılıyordu), fakat önceden Askerî Şansöylelik zamanında yapılmış olan tahıl tahsilatına dokunulmamıştı. Bu sırada, provizyon sürecinin kilit denetçilerinden biri, General Komiser Prens Iakov Fedorovich Dolgorukii, Narva'da esir alınmış ve Stockholm'de on yıl boyunca, yerine biri getirilmeden, esir tutulmuştu; muhtemelen Romodanovski onun mesuliyetlerinin çoğunu devraldı. Dahası, 1700 ve 1708 yılları arasında tedarik başkanlığı makamında üç ayrı kişi bulunmaktaydı; o dönemde yaklaşık bir yıl boyunca bu pozisyonun da boş kalmış olması ihtimaller arasındadır. Savaş Şansölyeliğinin çabaları da zamanla güven vermeyince, Petro 1708'de şansölyeliği dağıttı.[65] Bunu yeniden merkezileştirme süreci takip etti. Bu sırada, eski Askerî Şansölye ve diğer önceden güçlü 17. yüzyıl şansölyeleri kısıtlanmış yetki alanlarına rağmen işlevlerine devam ediyorlardı.[66] Bu karışık anlatımdan da anlaşılacağı üzere, Petro'nun idari tavrı, politik tepkileriyle çok bağlantılıydı. Var olan şansölyelikleri lağvetmek ya da değiştirmek yerine, onlardan kaçınma ve yerine alternatiflerini getirme eğilimi taşıyordu.

Bu ve benzeri gelişmeler yönetimi teşkilatlandırmış ve merkezileştirmiştir. Bununla birlikte, tek bir kurumun çeşitli ikmal düzenlemeleri veya mali sorumluluklar ile sıkıştırılması, teslim edilen miktarı veya teslimat sürecini iyileştirmek anlamına gelmiyordu. Ayrıca, Petro döneminin başlarında, yeni personelin de eklenmesi ile dengelenen yeni kurumların bütünleştirilmesi ve yeniden yapılandırma yükü de hesaba katılmamıştı. Vasıflı kâtipler ve sekreterler çok zor bulunuyordu ve değişikliklere sempati duymuyorlardı.[67] Şansölyelerin Moskova'dan St. Petersburg'daki yeni başkente kayması, eski yapılara egemen olan idari gruplardan kurtulmayı sağlamıştı[68], ancak bu idari verimliliğin artması anlamına gelmiyordu. Bunlar, bürokratik davranışların ve yerleşik idari kurumsallaşmanın etkili (veya etkisiz) geleneklerinin bozulmasının çeşitli nedenlerindendi. Bu tür karışıklıkların bir sonucu olarak, Mülk Şansölyesi, 1705'te ülke çapında bir işletme haline gelen zorunlu askerlik faaliyetlerinin kontrolünü yeniden ele geçirirken, yeni Savaş Şansölyesi ise ağırlıklı olarak daha küçük ve yerel celplerle uğraşti.[69] Sorumlulukların bu şekilde aktarılması, eski prosedürlerin ve ayrı hiyerarşilerin ne ölçüde kalıcılık sağladığını göstermektedir. Devam eden ipotek etme faaliyetleri (belirli ödeneklerin belirli amaçlara tahsisi) idari yükü arttırmış ve birleşik bir bütçe oluşturulması gibi diğer mali hedefleri önemli ölçüde karmaşıklaştırmıştır. Gelirlerin çoğunun nakit olarak tahsil edilmesi, bir kısmının da ayni olarak kalması durumu iyileştirmedi.[70] Bu tür meseleleri ele alan kurumların siyasi başkanları genelde Petro'nun en yakın destekçileriydi ve çoğu kez aşırı sorumluluk yüklenerek doğrudan askerî meselelere de dahiloldular.[71] Bu nedenle idari kargaşa sıkıntıları artırdı ve öngörülemeyen maliyetler, aktif bir askerî yapının desteklemesini zorlaştırdı. Denetim, bireysel durumlarda yararlı olmasına rağmen, uzun vadeli bir çözüm sağlamamıştı.

Başka bir bakış açısıyla; bazı erken dönem modern hükümetler istisna kabul edilirse, askerî reformlara yönelik uygulanan idari ve mali kısıtlamaların, bir norm olduğu unutulmamalıdır. Ateş gücü kullanımı konusunda iyi eğitilmiş daha büyük piyade güçlerine duyulan ihtiyaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun nispeten geniş kaynaklarına bile mali yük getirmiştir.[72] Siyasi muhalefete rağmen, aktif bir ordunun geliştirilmesinin neden olduğu mali kısıtlamalar, güçlü uluslararası borçlanma ile İngiltere'de üstesinden gelindi. Fransız gelir tahsilatı, vergi çiftçiliğinin idari yapılandırılması ile sınırlıydı. İsveçliler, ordularını sınırlı bir tarım alanından desteklemek için bir tür yerel milis sistemi başlattılar, ancak bu yapılanma, hareket halindeki ordunun desteklenmesi için faaliyet alanına bağlı olmasını gerektiriyordu.[73] Rusya'nın kendine özgü zorlukları vardı: düşük verimlilik, coğrafi genişlik ve güvenilir profesyonel yöneticilerin sınırlı olması. Çarlık mahkemesinin çarı destekleme maksadıyla teşkilatlandırılmamış olmasına rağmen, çok sınırlı mali yükümlülük bu sorumlulukların getirdiği yükü telafi etmeye yaradı.

Ne var ki, Petro'nun hükümdarlığının başlarında, büyük ölçekli değişim ve yeni, özel amaçlı bir vergilendirme muhtemelen teminat, tedarik ve maaş ödemelerini 17. yüzyılın kısmi ama istikrarlı ve gerçekçi çabalarından daha az etkili hale getirdi.[74] Petro ve diğerleri, adamların umutsuzca aç, kötü giyimli olduklarından, ayrıca silahlarının eşit kalitede olmadığından şikâyet ediyorlardı. Rus birlikleri yemek ve yem talebinde bulunuyordu ve bölgesel ya da başka türlü bu ihtiyaçlara eklemeler yapıyorlardı. Savaşın ilk dönemlerinde, bu yük Rusya dışında veya sınırlarının yakınında yaşayan nüfusun üzerine düştü.

Rusya'nın devlet hazinesini yükseltmek ve dengelemek amaçlı idari çabaları, açık politika taleplerini karşılamadı. Ordudaki büyük-çaplı firarlara, vergilerin ödenmemesine, vergi borcunun büyümesine ve vergi ödeme kabiliyeti kendilerine yapılan talepleri daha uygun şekilde karşılayan büyük, çok kuşaklı hane halklarının yaratılmasına açıkça katkıda bulundular. Aynı zamanda, serf işçilerin daha özgür olan güney ve doğu sınır bölgelerine kaçışına sebebiyet vererek, toplumsal tansiyonu da arttırmış oldular.

Güney Sınır Bölgeleri

Rusya'nın orduya ve İsveç'e karşı savaşan donanmaya odaklanması yüksek maliyetlere sebep oldu; hatta bunlar az evvel bahsedilen idari ve mali sıkıntıların da ötesinde bir durumdu. Her türlü askerî faaliyet uzun süreli ve kalıcı olma sinyali verirken, orduya toplu askere alımı, yerleşik ekonomik durumu ve hâlihazırda güçlü olan sosyo-askerî ayrımları aniden bozdu. Ekonomik dengesizlik toplumun çeşitli düzeylerinde hissedildi; erkekler tarım işinden geri çekildi. Karşı tepkiler arttı. Uzun süreli hizmet Rusya'nın her yerinde anında dillendiriliyordu; şikâyet dilekçeleri, hizmette gönülsüzlük, askerden kaçma (firar) hat safhadaydı. Köylüler ve serf sahipleri bu değişimi hisseden tek grup değildi. Petro'nun hükümdarlığı sırasında, nakit rezervi olan tüccarları da nakit açlığı çeken hasta devletin hedefi haline getirdi. Cephede olduklarından dolayı yoluklarında mülklerinin bakımı ihmal edilen soydan gelen birlikler tarafından da görevde devamlılık takdir edilmedi.

Rusya bağlamında, ordudaki değişiklikler hem sosyo-politik hem de askerî alanda kaçınılmaz olarak uzun vadeli değişikliklere yol açtı. 17. yüzyılda, soydan gelen taşraya ait birliklerden düşük rütbelilerin azalan önemi, 18. yüzyılda pomestye sisteminin (tımar) içinin boşaltılması ve süvarilik sınıfının azaltılmasıyla daha da güçlenmiştir. Özel sözleşmeli personelin de bu süreçte durumu iç açıcı değildi; silahşorlar buna bir örnekti. Mesela, Azak'ın ardından, silahşorlardan Rus ateşli silah piyade birlikleri (*streltsy*), dönem usulü yerine süreklilik arz eden görev sistemine karşı çıkmakla kalmadı, aynı zamanda Azak'ta kendilerine verilen yorucu ve görev tanımları dışındaki vazifelere de itiraz ettiler.[75] Onlara bu tavırlarında cesaret veren törenlerdeki korumalık görevlerinden dolayı sarayın dini ve ailevi ilişkilerine

yakından şahit olma imkânına sahip olmalarıydı. Aynı cesaret, 1698'deki ayaklanmalarının hem temelini oluşturdu hem de sert bir bastırmaya sebep oldu.

Petro askerî döneminde oluşan sosyo-ekonomik olumsuzluklar, Rusya'nın özellikle bir bölümünde yoğun olarak hissedildi. Rusya'nın doğu ve güneydoğu hudutları uzun süredir ekonomik olarak korunmasız, değişken ve istikrarsız bir ekonomiye sahipti ve yavaş yavaş merkezi hükümet tarafından işgal ediliyordu. Petro Dönemi başlarındaki, yüksek insan gücü talebi, düşüş gösteren bir askerî durum, düzensizlik ve eski tarz birliklere eş olarak, ekonomik baskı ve standardizasyon girişimleri, bahsi geçen bu sınırlarda büyük etkilere sebep olmuştur. 1705 yılında, silahşorlar Astrahan'ın uzak ama önemli bir sınır kasabasında konuşlandılar ve yerel muhafızlara karşı geldiler ve hükümet yetkililerini katliama başladılar. İsyan yayıldı; özellikle eski stil sakal bırakmaya karşı konulan yönetmeliklerin uygulanması ve uzun kaftanlardan yakınıldı. Bölgedeki isyanları kızıştıran dini ve kültürel meseleler, ağır askerî vergiler, ticari vergilerdeki artış ve balıkta tekelin uygulanması gibi sebeplerle daha da alevlenmişti. Astrahan bir sınır kasabasıydı. Dolayısıyla burada, nüfusun göçebe, Rus olmayan ve yerleşmemiş kesimiyle birlikte aynı zamanda Rus toplumunun hem sosyal hem de yasal kodundan kaçan ciddi sayıda insan bulunmaktaydı. Bu kişilerin varlığı, bu bölgede otoritelerden izinsiz piyasanın şişmesine sebep oluyordu. İsyan; her ne kadar Zarizin Tsaritsyn ve Don Kazaklarına yakın bulunan garnizonlardan destek görmediyse de Çerni ve Krasni Iar'daki benzer topluluklara ve aynı zamanda Terek Nehri boyundaki marjinal topluluklara da yayıldı. Kontrol edebilmek için, başlarında Şeremetev'in olduğu düzenli ordu birlikleri Kurlandiya'dan yola çıktı. Her ne kadar, Astrahan isyancılarına uzlaşma teklifleri iletildiyse de bu sırada birlikleri hızla cepheye döndürme çabası daha önce sonuçlandı. Kasaba yeniden ele geçirildi; sorgulamalar, davalar ve infazlar 1707'ye kadar devam etti.[76]

Astrahan isyanı bu dönem ve bölgedeki tek isyan değildi. İsveçli birlikler 1707'de Polonya'da doğuya doğru ilerlerken, Don Kazakları hetmanları Kondrati Bulavin öncülüğünde büyük bir isyana kalkıştılar. Önceki birçok dönemde de olduğu üzere, Don Kazaklarının yaşadığı topraklar merkez Rusya'daki mülteciler için arzu edilen bir varış noktasıydı. Petro'dan önce, olası bir Kazak bağımsızlığı talebi, resmi kayıtlara geçmiş ve Rus devletine yaptıkları yardımlardan ötürü belirli ölçeklerde ücret alan Kazakların varlığıyla engelleniyordu. Standardizasyonda bir unsur olarak, Petro dönemi hükümeti kayıt almayı kesti ve kazak bölgelerine 1695'ten sonra intikal eden herhangi bir mültecinin ivedilikle Rus hükümetine iade edilmesini şart koştu.[77] Bu kararın, kaçak serflerin dönüşünü bekleyen, merkezi Rusya'daki toprak sahiplerinde coşku yaratması bekleniyordu. İsteksiz bile olsa, bu siyasal ilkelere resmen boyun eğen herhangi bir Don Kazak topluluğu diğer Kazak topluluklar arasında da büyük bir öfke ve düşmanlığa yol açıyordu. Diğer birçok durumda olduğu gibi, dâhili bir Don Kazakları anlaşmazlığı, otomatikman bölgesel meselelerle bağlantılanıyordu ve hatta uluslararası mevzular dahi bozkır sınırına kadar gidiyordu. Bulavin ve destekçileri sınır bölgesinde baskı gören diğer gruplarla iş birliği yaptılar ve eski müminler de isyana katılınca destekçilerinin sayısı bir anda yükseldi. Bu grupların içinde gemi işçisi ve diğer birçok sınıf işçi ve Nogay, Tatar ve Kalmuk sınırındaki topluluklar da bulunuyordu. Tambov'un içlerine kadar isyan yayılmıştı. Bulavin Cherkassk'ta hetman (ataman) olarak seçildi ve hatta güneybatıda bulunan Zaporziyan Kazakları bile iş birliği yapıldı. Bir elçi katledildikten ve bir harekât müfrezesi alt edildikten sonra, Prens Vasilii Dolgoruki (Petro'ya yakın bir başka tecrübeli askerî aristokrat) 32.000 kişilik askeri kuvvetle güneye doğru harekete geçti (ki aslında aynı birliğin 1708 yazında bambaşka bir görev yerinde olması gerekiyordu) Akabinde Bulavin öldürüldü; kendisi Rus Ordusu'ndan ziyade Kazak iç politikasının bir kurbanı olmuştur.[78]

Petro yönetiminde, 1705 ve 1707 yılları arası güney sınır bölgelerindeki bu genel huzursuzluk, İsveç savaşının da baskısıyla yoğunlaşan bir kültürel ve mali baskının dolaylı sonucuydu. Bu huzursuzluk, aynı zamanda askerî sebepler taşıyordu ve askerî sonuçlar da

doğuruyordu. Bu topraklar son yıllarda ve neredeyse tamamen askerî yerleşim bölgeleri olarak kullanılıyordu. Merkezi Rusların statüsüne erişmeye heveslenen geçici görevli askerî personel, bu bölgelerdeki değişken ve köksüz popülasyonda baskın unsurlardı. Unutulmamalıdır ki, 17. yüzyılın sonlarında Rus hükümeti bu popülasyona sadece sefer ordularının birer neferi olarak değil aynı zamanda bozkırdan gelen baskınlara karşı daimî savunucular oldukları için de fazlasıyla bel bağlamıştı. Sınırın ötesindeki başıbozuk düzensiz birlikler, bu istikrarlı ve etkili savunma modelinin içinde başka bir katman oluşturmuşlardı. Bu yüzdendir ki, yararları nedeniyle 17. yüzyılda, hükümet sosyo-ekonomik ve askerî konular mevzubahis olduğunda, bu nüfusla iletişimde azami temkin gösteriyordu. Bu durumun aksine, Petro’nun ordusu ise 1698 ve 1709 yılları arasında tek tip, kalıcı ve evvela İsveç ile savaşma kapasitesi olan bir güç olmayı hedefliyordu. Petro aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ve ordularıyla ilgili de kaygılıydı, ancak bu dönemde bozkır ötesine ilgisiz kaldı. 1700’lerin başındaki Rus Ordusu bozkır savunması için henüz yeni birlikler belirlememişti. Bunun yerine, tüm yeni oluşturulmuş birlikler tek tipti ve liman inşasından, personel garnizonuna, deniz filosundan, ileri hat cephe hizmetlerine kadar farklı birçok farklı görevin içinde sıkışıp kalmışlardı. Bozkırla ilgili askerî kaygılar azaldıkça, bu sınır popülasyonlarının ele alınmasına dair ihtiyat da azaldı.[79] Fakat bu sadece sosyo-politik bir mesele değildi. Bozkırdan gelen akınlar gittikçe daha muhtemel hale geldi, bozkır hattı boyunca istikrarsızlık arttı ve düzenli ordu isyanları bastırmak için seferden dönmek zorunda kaldı.

İhtilaf

Petro’yu dehşete düşüren Saksonyalı Agustus’un ve Milletler Topluluğu’nun 1706 yılının sonunda savaştan zorla çıkarılmış olmalarıydı. 1707 yılında, XII. Şarl yönetimindeki İsveç ordusu Saksonya’dan doğuya doğru Milletler Topluluğunu da geçerek Rus sınırına doğru yaklaştı. Petro’nun gerginliği kolaylıkla ordularını ihtilaf devletininkiyle kıyasladığında askerî bir karar vermiş gibi yorumlanabilir. Oysa 1706 yılında, savaşı bitirmek için önceden fethettiği bütün Baltık ülkelerini iade etmeye hazırdı; sadece St. Petersburg’u elinde tutmaya razıydı. Ancak, kaygısının gerekçelerine daha geniş bir siyasi ve askerî bağlamda bakıldığında daha netleşecektir.

Birincisi, belirleyici olacak bir savaştan kaçma içgüdüsü sadece Petro’ya ait değildi. Avrupa çapında (ya da herhangi bir yerde) tüm ordular büyük mali külfetler, idari baskı ve ciddi politik riskler pahasına sahaya asker çıkarıyorlardı. 80 olası bir mağlubiyet durumunda, kaynakların, ikmal malzemelerinin, materyallerin, ekipmanın ve ordu donatım malzemelerinin tedariki ve hepsinden önemlisi kabiliyetli ve tecrübeli askerlerin tayin ve tahsisi, hâlihazırda zaten savaşta olan toplumların üzerinde büyük baskı oluşturuyordu. Rusya’ya gelinirse, ordunun merkezini oluşturan çekirdek askerî birlikler alanında eğitilmiş ve savaş alanında sınanmış askerlerdi. Ancak, Rusya olası bir mağlubiyet durumunda bu askerlerin yerine tahsis edileceklerin getirileceği bir sisteme kesinlikle sahip değildi. 1706 yılının ordusunu bile yaratmak yeterince idari ve mali zorluk çıkarmıştı; hatta toplumda düşmanlık ve isyanı tetiklemişti. Aynı zamanda, Petro, başarılı bir orduya sahip olmak için zaten fazlasıyla politik yatırım yapmıştı. Sadece bu açılardan bakıldığında bile, Petro’nun ülkeye bariz bir avantaj sağlamayacak bir savaşa girme konusundaki isteksizliğini anlamak mümkün olacaktır.

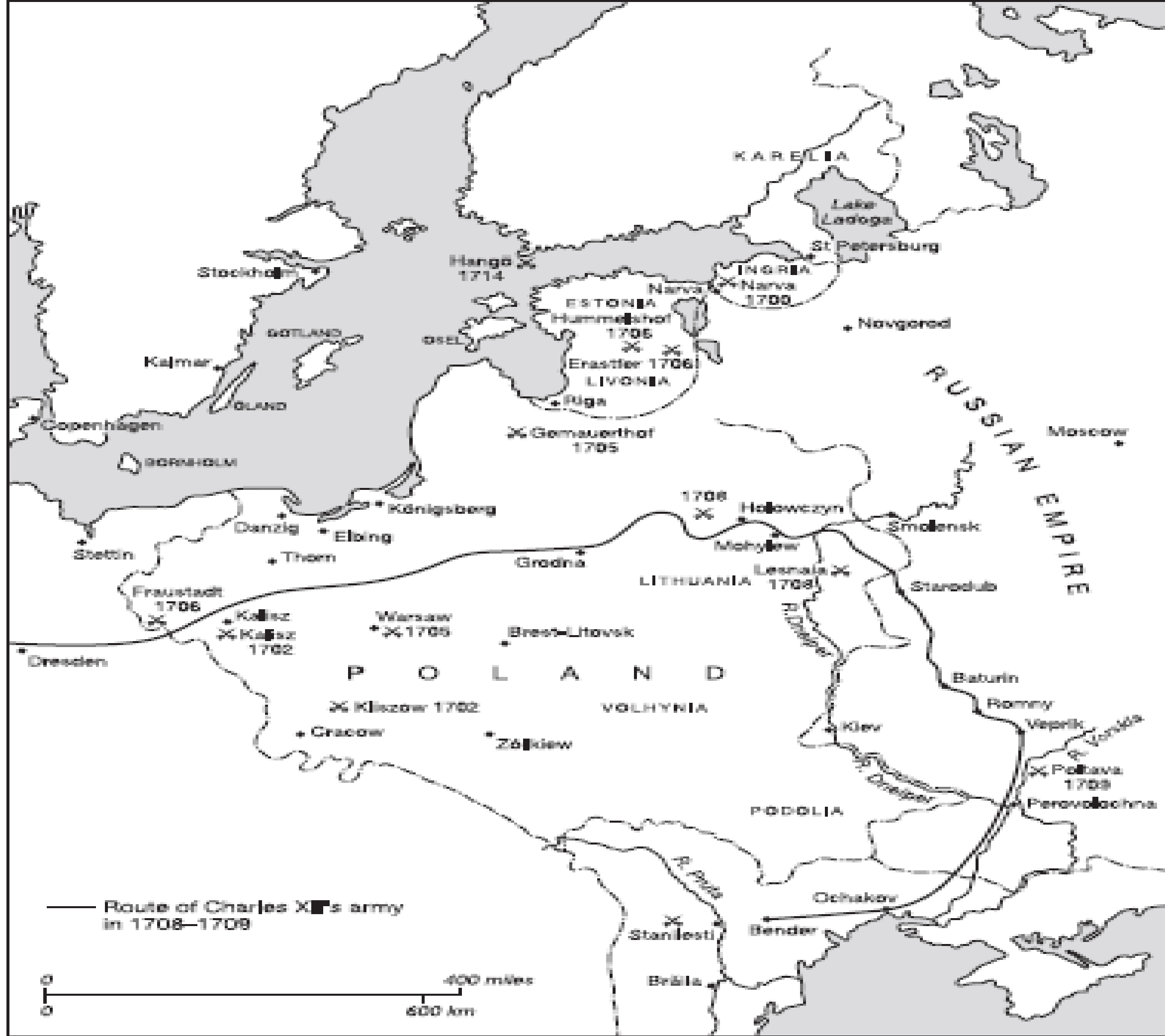
Diğer taraftan, 1706 ve 1707 ye gelindiğinde, Rus ordusu için söylenebilecek iyi şeyler de vardı. Rusya’nın savaş meydanında pişmiş bir orduya sahip olduğu su götürmez bir gerçekti; birliklerdeki askerlerin ciddi bir bölümünün seferlerde uzun yıllara dayanan tecrübesi vardı. Yeni celple gelen askerler on yıl öncesine göre daha uzun süreye yayılan bir eğitimden geçiyorlardı ve bu yeni alımların çoğu silahlı kuvvetlerde kalıcı görevlere getirilmişlerdi. Her ne kadar 1709’a kadar eğitim el kitapları standardize edilmiş değildiyse de subayların adamlarını eğitme çabaları giderek artan hassas düzenlemelerle destekleniyordu.[81] Eğitimin ve

savaş tecrübesini azaltma ihtimali olan görev teslim durumunda ise, olası bir açık, yeni birliklerin arasına deneyimli askerlerin konulmasıyla kapatılıyordu.[82] Sovyet tarihçileri, Rusya'nın standart Batı Avrupa'da kullandığı doğaçlama savaş taktiklerini vurgulamışlardır. Oysa İsveçliler, bu tarz standartlara bağlılıklarıyla bilinmezlerdi ve bu bakımdan Rus ordusundaki yenilenmeler de kısmen İsveçlilere yapılmış bir gönderme olarak yorumlanabilirdi. Bu bağlamda, İsveçliler bu tarz taktik ve tekniklere aşinaydıysalar da standart Batı Avrupa uygulamaları kendi ordularına uyarlanabilir bulunulmamış olabilir.[83] Ne olursa olsun, Petro bizzat kendisi de sert bir eleştirmen olmasına rağmen, ordusunun kalitesine olan güveni günden güne artıyordu. Yabancı gözlemciler de Rus piyadelerinin artan askerî kabiliyetlerine vurgu yapmaktaydılar.[84]

Özellikle belirtmek gerekir ki, modern zaman gözüyle bakan biri de Rus komutasının, 1707 ve 1708 yıllarına gelindiğinde, İsveç ordusunun, kendine has askerî karakteri ve kapasitesiyle uyum içinde olduğunu görecektir. Bu tarz bir farkındalık o zaman için de önem arz ediyordu çünkü İsveç ordusu sıradan ya da tahmin edilebilir bir tarzda savaşmıyordu. İsveç ordusu da (tıpkı Rusya gibi) başta sınırlı kaynaklara sahipti. Çok daha etkili bir şekilde seferber edilmiş olsa bile, o da zayıf bir tarım ekonomisinden yetişip gelişmiştir. Hatırlamakta fayda var ki; Polonya ve Saksonya'daki istismarlarına rağmen, XI.Şarl'tan sonra İsveç ordusu temelde vatan savunmasını sağlayacak şekilde yapılandırılmıştı. Sonuç olarak, örgütlenme ve tarzı itibariyle, ana üssün üzerindeki baskıyı en aza indirebilmek için esneklik hız ve hareket kabiliyetine verilen önem korunmuştur. Tahmin edilebileceği üzere, yerel gıda ve yemlere bağımlı olunması önemliydi. Ordu, komutanlar arasındaki farklılıklar hariç, taktiksel olarak alışılmadık derecede agresifti. Şarl'ın liderliğinde; daha önceden bahsedilen *gå-på* (saldırı) süvari taktikleri, zirveye ulaşmıştı. Piyade bile saldırı sırasında ateş etme kabiliyeti yerine hıza ve soğuk çeliğe güveniyordu.[85] Bu taktikler, silah ve topçuların etkili kullanımı ile eşleştirildiğinde, şok ve dehşet etkisi yaratma avantajına sahiplerdi. Mükemmel saygın bir Avrupa ordusunun birden fazla komutanı, İsveç kuvvetlerinin bir ölüm koşusunda olduğunu gördüğü için afallamıştı. Rus ordusu, 1709'a kadar, birçok bakımdan, özellikle İsveçlilerle savaşmak için bilenmişti. İsveçliler gibi, Rus piyadeleri de mızraklarını korudular ve kılıçların yanı sıra silahlarla da savaştılar. Ruslar, İsveç'in saldırısını kırmak için savaş alanındaki siperlerin ve mevziilerin sağlamlaştırılmasına (tahkimat) ağırlık verdiler. Rus süvarileri de aynı amaçla ateşli silahlar kullanmak için eğitildi. Baltık seferlerinden de öğrendikleri gibi, Ruslar alışılmışın dışındaki hareket kabiliyetlerini önemli bir stratejik unsur olarak kullandılar. [86] Rus birliklerinin kalitesinin artması ve özellikle İsveç işlerine aşina olmaları takip eden birkaç yıl içinde anahtar rol oynayacaktı. İsveçliler Polonya'yı geçerken, Rus kurmay heyeti, harekât planını belirlemek için Petro ile bir araya geldi.[87] Nisan 1707'de Zholkiev köyündeki bir savaş konseyi Rus birliklerini Milletler Topluluğu'ndan çekmeye ve İsveçlilerle Rusya'yı karşı karşıya getirmeye karar verdi. Böyle yaparak, Rusya hem kendi hem de savaşın Milletler Topluluğu'nda verilmesini isteyen, Augustus'un Polonyalı destekçilerinin (Sandomiercz Konfederasyonları) isteklerini göz ardı etmiş oldu. Polonya durumunun dışında kalmanın yanı sıra, Rus ordusunun çekilmek için başka sebepleri vardı; çekilirken bir yandan da kendisine karşı yerel teçhizatı kullandığını anladığın İsveç'in mahsullerini, teçhizatını, hayvan yemlerini de yok etmeyi planlıyordu. Konsey, Rus ordusu reformlarının başarılı olduğu göstergelerinin mükemmel bir örneğiydi. Her ne kadar nihai kararı Petro veriyorduysa da Rus komutanlar, özellikle Şeremetev, müzakerelerde büyük bir rol oynadılar. Yapılan son plan, İsveç ordusunun yapısını ve yerel yiyecek kaynaklarına olan bağımlılığını ortaya çıkardı. Aynı zamanda ıssız araziden, Litvanya ve batı Rusya'nın az nüfuslu koşullarından da faydalanılmış oldu; bu koşullar ki süvari operasyonlarının hareket kabiliyetini, esnekliğini sonuca götüren anahtara çevirmişti. Bu son plan; komutanların Çar'ın komutasını geniş bir alan üzerinde uygulama yeteneğine bağlı da olduğu için, Petro dönemi Rusya'sının siyasi koşullarından faydalanmış

oldu. William Fuller da bu planın Rus coğrafyasının verimli bir kullanımı olduğunu savundu; Şarl'ın geçeceği geniş büyük toprak parçalarıydı bunlar. "Rusya Faktörünü" kullanma tamamen arazinin bir ürünü değildi elbette, bu aynı zamanda Rus stratejik düşüncesinin kendi askerî güçleri kadar rakiplerinin zayıf yönlerini de bilip bundan faydalanmakta yatan bilgeliğiydi.[88]

Şarl Rus sınırını geçerken, İsveçliler yaklaşık 30.000 asker gücüyle savaşa hazırdı. Şarl, Vabich Nehri'ni geçerken İsveçliler tarafından kazanılan Holowczyn muharebesini, askerî anlamda kariyerinin en iyisi olarak değerlendirmişti.

HARİTA 9 *Büyük Kuzey Savaşı* (kaynak Frost, Robert I. *Kuzey Savaşları, 1558– 1721 (Pearson Education, 2000)*

Fakat Şarl Rusya'ya yaklaştıkça, zaten üzerinde savaş verilmiş araziden geçiyordu, Rus kuvvetleri de diğer taraftan meraları (yem ve yiyecek kaynağı) yok ederek, gözden kayboluyordu. Şarl tedarikin bir problem olabileceğini önceden hesaplamıştı, bu yüzden büyük bir yardım çalışması önceden planlanmıştı. General Lewenhaupt, İsveç'ten büyük bir asker ve malzeme desteğiyle geliyordu. Şarl, Grodno'nun güneyinden Rusya'ya girdiğinde, iki seçenekle karşı karşıya kalmıştı: ya direk olarak doğu yakasından Pskov'a ve oradan direk Moskova'ya girmek-ki bu yön ikmal açısından elverişsizdi; ya da doğuya doğru geri dönmek ve ikmal ve müttefik kuvvetlere ulaşmak.

Geriye bakıldığında, Şarl'ın güneye gitme kararı şimdi göründüğü kadar çaresizce atılmış bir adım değildi. Birlikler, güneye yöneldiler ve terk edilmiş, boş arazilerden geçmek zorunda kalmadıkları için rahatlamışlardı. Şarl da aynı şekilde yardım kafilesinin kendilerine

katılacağını biliyor olmanın güveni içindeydi ve bu yüzden Lewenhaupt ve birlikleri gelmeden buluşacakları noktaya gelmişti. Ve nihayet, güney rotası boyunca Şarl, birçok müttefiki de kendi kuvvetlerine katma olasılığını yakalamıştı: Tatarlar, Osmanlılar, Polonya'da Kral Stanislaw'ın destekçileri ve en umut verici olanıysa Ukrayna Kazaklarını tarafına çekebilmek olacaktı.[89]

Ruslar ise tüm bunlar olurken, faaliyetlerin en temizine yatırım yaptı. Lesnaya köyünde, adeta "uçan bir bölük" hızla İsveçlilerin getirmek üzere olduğu yardım kafilesine ulaştı, diğer taraftan Şeremetev emrindeki daha büyük bir kuvvet ise İsveçlilerin ilerleyişini takip ediyordu. En sonunda, *corps volant* ağır zırhlı birliklerinden 8.000 süvari ve 3.000 atlı piyade hücuma geçti. Sayıca Ruslardan biraz daha fazla olmalarına rağmen, İsveçliler ikmal malzemelerini yavaş ve temkinli hareket ediyorlardı. İronik bir şekilde, İsveç önemli tedarik malzemelerini korumaya çalıştığı için bir daire oluşturduğunda, Rus hızı ve taarruzu günün kazananını belirlemişti. Toz bulutu açıldığında, İsveç destek güçlerinin yarısı yitirilmişti. Stratejik olarak önemli olan ise ikmal treninin (İkmal kolu) yok edilmesiydi; bu yardıma ana kuvvetlerin çok ihtiyacı vardı. Bu, Rusların hareket kabiliyeti ve esnekliğinin bir zaferiydi. [90] Lewenhaupt'un güçlerinin sadece yarısı Şarl'ın ordusuna katılabilmişti ve hem kendilerine hem de ana orduya yetecek çok az erzakları vardı.

Rus stratejisinin ikinci unsuru muharebe alanında çarpışmaktan kaçınma ve ağırlıklı olarak süvarilerden (genellikle düzensiz) yoğun bir şekilde faydalanma üzerine kurulmuştu. Güneye dönmesi münasebetiyle, Lewenhaupt'ın ikmal vagonu olmasa bile, İsveç ordusu oldukça olumlu bir konumda görünüyordu. Vakanüvisler ve diğerleri ordunun zengin topraklardan geçtiğini kaydetmiştir. Ruslar terk ettikleri yerlerdeki yiyecek ve teçhizatı yok etmeye çalışmış olsa da İsveçliler ilk başta gömülü olan teçhizat ve malzemeleri nispeten kolay ulaşılabilir bir şekilde buldular. Bununla beraber, 18. yüzyılın en soğuk kışlarından birisi yaşanıyordu ve aşırı soğuk, büyük kıtlığın şiddetini daha da arttırıyordu. Aralık ayının sonunda askerler at sırtında donuyorlardı. Kazak süvari taktiklerini esnek bir şekilde kullanmaları sayesinde Ruslar minimum risk altında, meteorolojik olayı stratejik avantaja dönüştürüyordu.[91] Sınırlı sayıdaki, Kazak tarzı (gayrı-nizami) baskınlarla İsveçlilerin taciz edilmesi, İsveçlileri ikmal arayışına iterek ana sefer güzergâhlarından daha derinlere sapmalarına neden oldu. Kazakların girmiş oldukları bu muharebe şekli pek karmaşık değildi. Etkinliği hız ve sıklığa bağlıydı. Kazakların düzenli bir şekilde kendilerini göstermeleri sadece kaynak arayışı içerisindeki İsveçlilerin bu çabalarını sınırlamakla kalmadı, aynı zamanda onları sürekli tetikte ve at üstünde tuttu. Özellikle araziyi daha iyi tanımaları nedeniyle, Güneybatı sınır kalelerinden gelen yerel düzensiz ve düzenli garnizon birlikleri, İsveç ordusunun kaynak arama çabasını destekledi.

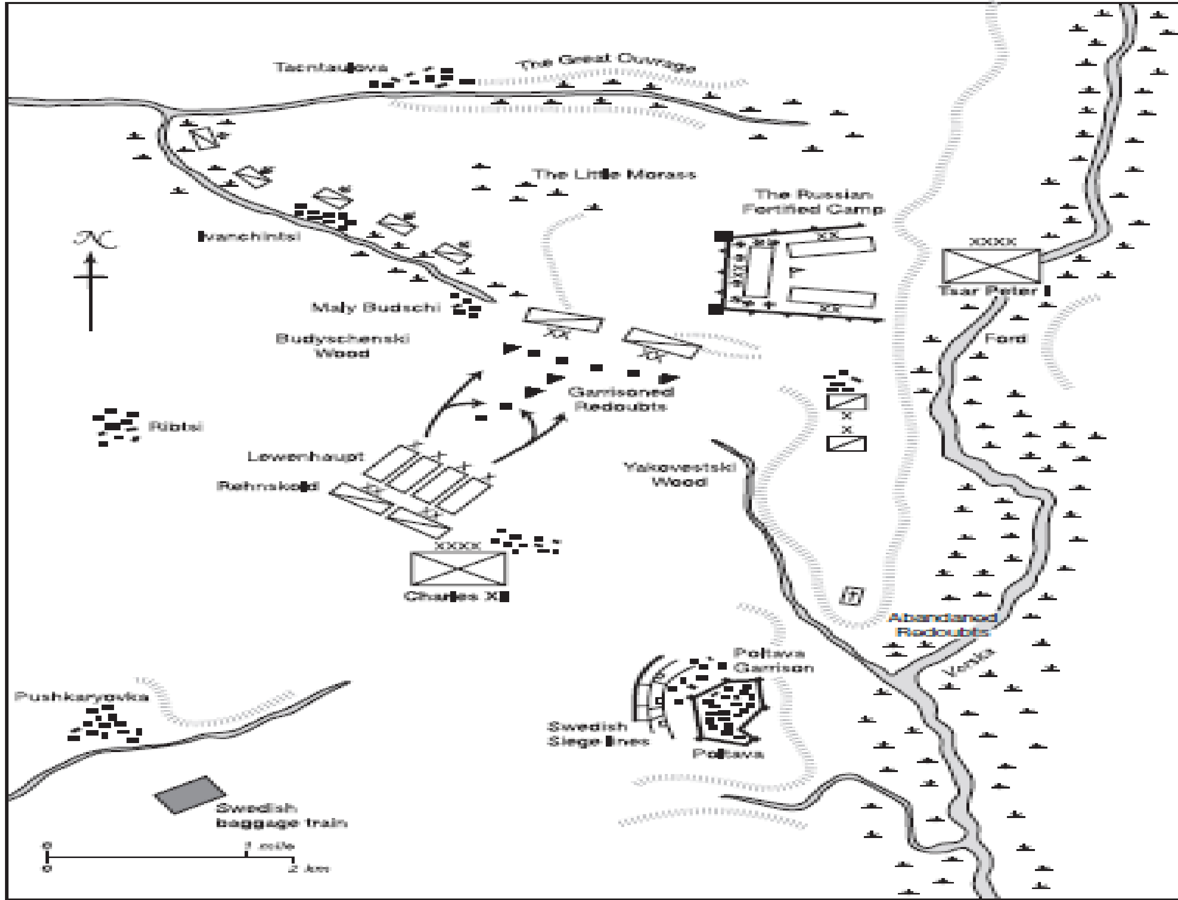
Öte yandan Şarl, Ukraynalı Kazak Hetman, Mazepa'dan ve Polonya'daki Leszczynski'den tekrar destek vaadi almıştı. Mazepa, Mart 1708 civarında İsveç ile ittifak görüşmesi yapmış olabilir; taraf değiştireceği ekim ayında belli olmaya başlandı ve onu 1709'un başlarında Zaporozhian Kazak'ları da takip etti. Petro'nun, Mazepa'yı 1703-4'te Ukrayna'nın Sağ Kısmını (Dinyeper Nehrinin Batısını) işgal ederken desteklemesine rağmen, Kazak-Rus iş birliğinde bir süredir, müttefik kuvvetlerin askerî manevraları nedeniyle oluşan yüksek Kazak kayıpları, Rusya ve müttefiklerinin Mazepa ve subaylarına davranışları ve Rusların Hetmanı değiştireceği söylentileri gibi bazı sorunlardan kaynaklanan çatırdamalar vardı. Şarl, Mazepa ile müttefiklik kurarak hem insan gücü hem de Mazepa'nın başkenti Baturyn'de depolanan malzemelerinden faydalanmayı umuyordu.[92]

Kazak ve Polonya kuvvetlerinden faydalanmaya dair umutlar Ruslarca hızla söndürüldü. Mazepa'nın taraf değiştireceği belli olduktan sonra, İsveç ve Rus birlikleri arasında başkent Baturyn yarışı başladı. Baturyn'e ilk Rus birlikleri vardı ve başkentte yağma başladı. Yiyecek ve ikmal malzemeleri ve bunlarla birlikte Mazepa'nın İsveçliler için değerinin büyük bir kısmı da yok edilmiş oldu. Rakibine göre düzensiz birliklerin yönetilmesinde belki de daha

az deneyimli olan Şarl için Mazepa ve İsveçlilere katılan Kazaklar sayı olarak fazla olmadıkları gibi pek de yararlı değillerdi. Petro kendini hızla toparladı ve daha fazla süvari için Kalmuk müttefiklerine döndü. Birleşik ordunun İsveç'e olan faydası tahmin edilenden daha azdı. Şarl'ın zaten git gide erozyona uğrayan desteğine bir darbe de müttefiki Leszczynski'nin Koniecpol savaşında (Kasım 1708) büyük bir yenilgi almasıydı. Polonya Kralı'nın Ukrayna'ya girmek için yaptığı son ve gönülsüz çaba Augustus'un destekçileri tarafından engellendi. Sonradan anlaşıldı ki Şarl Polonya'daki savaşı kazanmamıştı. Petro'nun diplomatik girişimleriyle birlikte zekice ve bilgili bir şekilde koordine edilen askerî hareketleri ile desteklenen Zholkiev stratejisi oldukça iyi bir şekilde sonuç verdi.

1708-9 kışında İsveç ana kuvveti güneye doğru ilerlerken, ikmal durumu, hava durumu ve Rus tacizi orduyu oldukça ağır şartlar altında kalmaya zorluyordu.[93] İsveç kayıtlarında ve diğer kaynaklarda aşırı yorgunluk, askerler arasında artan açlık, soğuk algınlığı ve yetersiz beslenme nedeniyle gerçekleşen ölümler ve askerî kapasitenin git gide azalmasına rastlamak mümkündür. Savaşın başından bu yana askerlerin büyük bir kısmı evlerine gitmemişlerdi. Git gide azalan askeri kapasite nedeniyle durumu kötüleşen sadece askerler değildi. Atların da yeme ihtiyaç vardı ve soğuktan oldukça kötü bir şekilde etkileniyorlardı. Süvari binekleri az miktarda bulunmakta olup top ve ateşli silahlar için yeterli barut yoktu. Hem enerjiden hem de atlardan tasarruf için, Kral Şarl topların çivilenerek terk edilmelerini emretti.[94] Rus tarafı da tam anlamıyla her şeye sahip değildi. Kayıplarını telafi etmeleri daha kolay olmasına rağmen, Ruslar da hava koşullarından mustarip olup, insan gücü ve ikmal yetersizdi. Mayıs ayında Şarl, Rusların garnizon şehri olan Poltava'yı almaya çalıştı.[95] Rus ordusu, Petro bizzat gelene kadar Vorskla Nehri'nin doğu tarafında bekliyordu. Kral Şarl ileri mevzilerini incelerken bir tüfek mermisi ayağını ciddi şekilde yaraladı. Hızla iyileşemeyen Kral, birliklerini şahsi liderliğinden mahrum etti. Başarısız bir girişimin ardından Rus ordusu haziran ortasından nehri geçti. Sadece Şarl'ın sağlığıyla değil, aynı zamanda kendi tahkimatı ile ilgilenen İsveç kuvvetlerinin çok az müdahale ile karşılaşan Rus ordusu, nehrin Batı yakasında müstahkem bir kamp inşa etti.

Rus ordusu, karakteristik olarak, vakit kaybetmeksizin, kampını hemen bir hendek ve *chevaux de frize* (kazıklı duvar) ile çevreledi. Tahkimatın etrafı, topu destekleyen bir basamağa sahip olan set ile çevriliydi. Bir de nehre karşı durduğu yerler hariç olmak üzere tahkimatın etrafını yaklaşık bir kilometre (3/4 mil) genişliğinde kumlu toprak şeridi çevreliyordu. Nehir kenarından yaklaşmayı imkânsız kılan sadece sarp kayalıklar değildi; Vorskla nehrinin kıyıları bataklık ve ağaçlıktı. Bu da birliklerin Poltava'ya veya Poltava'dan nehir kıyısından geçmelerini zorlaştırıyordu. Yeni İsveç kampı, Poltava'nın kuzey batısında ve Rusların güney batısındaki yıkık Pavlenki köyünün yakınındaydı. İki ordu arasındaki tek kolay temas, kenarları bataklık ve ağaçlık olan iki dere arasındaki bulunan V şeklideki açıklıktı. Düzenli birliklerin geçişini önlemek için, Ruslar yakınlardaki çalıları daha da karışık hale getirdiler. Herhangi bir sızma girişimini uyarmak için ağaçlığın kanatlarına Kazaklar konuşlandı. Sonrasında Ruslar, kamplar arasındaki açıklık boyunca bir dizi tabya inşa etti. Bunlar altı tanesi olup birbirlerine olan mesafeleri yaklaşık 150 metreydi. Her birinin önünde *chevaux de frise* (kazıklı duvar) ile çevrili hendek bulunan yüksek toprak siper vardı. Ruslar ayrıca, İsveç kampına doğru kama gibi ilerleyen ters T şeklinde ilk tabya hattına dik olan ikinci sırayı inşa etmeye başladılar.

HARİTA 10 Poltava Savaşı; Başlangıç Konumları
(Konstam, A., Poltava, 1709'dan uyarlanmıştır: Rusya'nın Yükselişi (Osprey, 1994)

Bu dört ilave tabya İsveç ordusunu avantajsız bir pozisyonda bırakmak ve çapraz ateş altında tutmak içindi. İsveç ordusu ya bu tabyaları ele geçirmek için duracaktı ya da yandan ve arkadan açılan ateşe maruz kalacaktı. Bu müstahkem kamp gibi, bu diziliş ve düzenleme ile en etkileyici ve en başarılı İsveç taktiklerinden olan çifte saldırı durdurmak ve topçuların bu saldırıya karşı korunarak karşı saldırıya geçmelerini sağlamak amaçlanıyordu. Tüm bunlar aynı zamanda Rusların taktiksel hazırlığının da açık bir kanıtıydı. Bununla birlikte, 28 Haziran'a kadar bu tabyalardan sadece ikisi tamamlanabildi.

Her ne kadar Ruslar savaş alanını seçmiş ve müstahkem mevkilerini güçlendirmiş olsa da İsveçliler de yollarındaki zorlukların en azından bir kısmını aşmayı planlamıştı. Gecenin örtüsü altında, ani bir baskınla tabyaları şaşırtmayı, onları ele geçirmeyi ve daha sonra Rus tahkimatlarına sağlam bir taarruz başlatmayı amaçladılar; İsveç süvarisi, Rusların etrafından dolaşacak ve onları kuzeyden abluka altına alarak İsveç Taarruzunun tüm gücünden kaçmalarını önleyecekti. Planın icrası kötü başladı. Süvarilerin pozisyon almasını beklendi. Bu nedenle piyadelerin gece harekâtı ertelendi. Geç de olsa piyadelere yine de ilerleme emri verildi. Ancak, tabyaların ele geçirilmesinde beklenmedik sorunlar ortaya çıktı. Kanatlarla birlikte hareket etmeye çalışan İsveç merkez piyadesi ilk iki (bitmemiş) tabyayı ele geçidi. Sıra üçüncü tabyaya gelince karışıklık meydana geldi. İsveçlilerin geri kalanı Rus ana tabya hattına doğru ilerlerken üçüncü tabyada İsveçli Albay Roos ve Rus müdafiler arasında ayrı bir savaş gerçekleşti. Rus müdafilerden bazıları esir edildi. Hücum eden birlikler Rusları kendi kamplarına doğru kovaladı. Süvari ve piyade ile yeniden düzene giren İsveçliler, batıdaki Rus tahkimatına yöneldi, ancak Albay Roos'un piyadelerinin tutunmalarını bekledi. Talih bu askerlerin yüzüne gülmüyordu. İsveçliler üçüncü tabyayı ele geçirmelerine rağmen, Ruslar hızlı bir şekilde bu askerlerin desteklerinin olmadığını fark etti. İki büyük Rus kuvveti arasında

sıkışıp kalan askerler kurtulamadı. Sabah 9.00'a kadar, İsveç piyadesinin üçte biri ana savaş alanına ulaşmadan teslim olmuştu.

Savaşın son aşamalarında, uzun ince bir hat halindeki İsveç piyadeleri önlerindeki Rus tahkimatlarına saldırdı. Roos'un teslim olduğu haberi Rusları cesaretlendirdi. Bu cesaretle siperden çıkan Rusların sol kanadı İsveç piyadeleri ile hemen arkalarındaki süvarilerin arasına girmeye çalıştı. İsveç süvarisi Rus kuvvetlerini yaramadığı gibi, Ruslar da onları kıramadı. Düğümü çözen Taze Rus birlikleriydi; İsveç birliklerinin kanadını çevirerek bitkin düşmana arkadan saldırdılar. İsveçliler, güneye doğru yapılan uzun yürüyüşü, basitçe yedek kuvvetler gibi bir lüks olmadan yapmak zorundaydı. XII. Şarl, savaş alanından Osmanlı sınırına doğru taşındı. Bu esnada birlikleri toplanmaya ve onu takip etmeye çalışıyordu. Yük vagonuna giden direkt rota bile, Roos'un teslim olmasından sonra tabyaları geri alan Ruslar tarafından kesildiği gibi Kazak taciziyle de bataklığın içinden geçen yol da kesilmişti. Savaş meydanında İsveç ordusundan 6.900 asker zayi olurken 2.800 asker de esir alınmıştı. Rus ordusunun ise zayiatı 1.345 ve yaralı sayısı da 3.200 idi.[96] İsveçliler kaçtıkça, Rus atlı birlikleri (Lesnaia'da kullanılanlara benzer) onları hızla Dinyeper Nehri üzerindeki Perevolochna'ya kadar takip ettiler. Orada, Osmanlı topraklarına geçişi sağlayacak olan herhangi bir organize nehrin geçişi olamaması nedeniyle, geri kalan İsveç ordusu teslim oldu. O akşam şenlikli bir ziyafette, Çar Petro karşısındaki, ona çağdaş savaş sanatını bu kadar başarılı bir şekilde öğretmiş olan İsveç subaylarına kadeh kaldırdı.

Söylediklerinde çok fazla gerçek vardı. Ruslar Poltava'da sayı ve moral anlamında kesinlikle önemli bir avantaja sahip olan taraftı. Bu, Rus tarafının, İsveçlilerin kötü şansından ve aşırı genişlemelerinden faydalanan ihtiyatlı stratejisinin sonucuydu. Bir avantaj da Petro'nun Polonya ve Ukrayna siyasi diplomatik durumlarının sofistike bir şekilde ele almasında yatmaktadır. Petro bir yandan Osmanlı- Kazak arasında herhangi bir yakınlaşmanın önüne geçmesi, diğer yandan Şarl'ın diplomatik olarak yalnız kalmasını sağlaması hiç de hafife alınmamalıdır. Rus Çarı şahsı adına pek çok övgüye layık olduğunu kanıtlamıştır. Dahası, Kazak süvari ve iyi eğitimli bir topçu birlikleri uzun zamandır Rus askerî gücünün unsurlarıydı. Petro, Poltava'da topçusunu iyi bir şekilde kullanırken, mühimmattan yoksun olan Şarl topçusundan faydalanamadığı gibi komutanları Mazepa liderliğindeki Kazak güçlerini mahir bir şekilde kullanma becerisinden yoksun olduklarını kanıtladılar. Rus askerî gücünün savaş alanında İsveçli düşmanlarına karşı davranışları çok gelişti. Zorlu ama bitik İsveç hatları ile karşılaştığında bile Piyade kararlılıkla durdu ve çarpıştı. Şeremetev tarafından Poltava'da komuta edilen Rus süvari bağımsız ve ustaca hareket etti. Özellikle İsveçlilere kıyasla, Rus silahları, daha iyi durumdaydı. Belki de en önemlisi, savaş alanı disiplinin gelişmesidir. Zaferden sonra ordu, hala piyadeyi atlara bindirerek kaçan İsveçlileri takip edecek kadar iyi organizeydi.[97] Bu, daha sonra Doğu Avrupa cephesindeki hareket kabiliyetinin uygunluğunun ve etkinliğinin bir göstergesiydi.

Zholkeiv-Poltava seferi, Rus stratejik görüşünde önemli bir değişime dikkat çekmiş olabilir.[98] Yani, savaşın başlarında, Rus ordusunun hedefleri açıkça görülmekte olup hemen bir sonraki kalenin fethine ve bir sonraki kuşatmanın başarısına dayanıyor gibi görünmektedir. Bölge elde etme savaşı sadece ordu tarafından değil, Petro tarafından Şarl'dan daha etkili bir şekilde kullanılan stratejik unsur olan diplomatik manevralarla da akıllıca desteklendi. Buna karşılık, Poltava seferi, belirli bölgesel hedeflerin ele geçirilmesinden daha ziyade, doğrudan İsveç ordusunun imhasına yönelikti.

18. yüzyılın başlarında Şarl için zaten açık olan Doğu Avrupa'daki bu tür stratejilerin zorlukları şüphesiz Petro için daha açık hale geldi. Poltava savaşı İsveç ordusunun özüne çok büyük zarar verdi, zira İsveç askerlerinin, onların ailelerinin ve hizmetçilerinin neredeyse yarısı Perevolochna'nın Dinyeper geçişinde esir düştü. Kralları sonraki beş yılı Osmanlıların sanal esiri olarak geçirmek için kaçtı. Böyle bir felaket sonrasında ordunun savaşma yeteneğinin ortadan kalkmasına ramak kalacağı kolayca tahmin edebilir. Ancak İsveç askerî kurumları,

İsveç’in sınırlı kaynaklarını olağanüstü etkili ve şaşırtıcı bir şekilde toparlamayı başarmış. On yıldan daha uzun bir süre, İsveç, imparatorluğunun ve daha sonra ana karasının savunması için toparlandı ve savaştı. Poltava’daki büyük meydan savaşı Rusya’yı Avrupa askerî haritasına taşıdı, ancak savaşı bitirmedi. Büyük Kuzey Savaşı yeni bir safhaya giriyordu.

NOTLAR

1 SUNY Binghamton’dan Zoia Pavlovski Petit’e bu geleneksel baladı dikkatimize sunduğu için teşekkür ediyorum. Ayrıca son çalışmaları, Petro dönemi ve askerî tarihini anlamama büyük ölçüde katkıda bulunan Robert Frost ve Paul Bushkovich’e özel bir minnet borçluyum.

2 *Vide* Prusyalı I. Friederich Wilhelm ‘ın bu tarz faaliyetler için oğullarını ‘yüreklendirmesi’ amaçlıydı.

3 Her iki konunun incelenmesini N. I. Pavlenko, *Petr velikii*’de bulabilirsiniz. (Moskova, 1990). Petro saltanatını anlatan yakın tarihli iki İngilizce makale; Lindsey A. Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great* (New Haven, Conn., 2002) Bu unsurları Paul Bushkovich'ten daha ayrıntılı olarak inceliyor. *Peter the Great* (Cambridge, 2001).

4 Örn., Petro’nun şahsi mektupları; A. Borozdin,‘Petr Velikii po ego pi’smam böl. 1688–1703’, *Petr velikii. Sbornik statei*’te işlenir. (St Petersburg, 1903), 160.

5 Peter B. Brown, ‘Tsar Aleksei Mikhailovich as Model Military Autocrat’, Marshall Poe ve Eric Lohr, (ed.) *The Military and Society in Russia,* 1450–1917 (Leiden, 2002), 126, 130–1, 136.

6 Richard S. Wortman, *Scenarios of Power. Myth and Ceremony in Russian Monarchy* (Princeton, NJ, 1995), 35, 40.

7 Ivan T. Pososhkov, The Book of Poverty and Wealth, trans. and intro. A. P. Vlasto and L. R. Lewitter (London, 1987), 200. Ancak, Petro’nun soylu hizmeti konusundaki en şiddetli ısrarı hükümdarlığının sonraki dönemlerinde gelmiştir.

8 Şeremetev’in emlak yönetimine zaman ayıramaması: E. Zaozerskii, ‘Fel’dmarshal Sheremet’ev i pravitel’stvennaia sreda Petrovskogo vremeni,’ N. I. Pavlenko vd. ed. Rossiia v period reform Petra I (Moscow, 1973), 175.

9 Şeremetev, Dolgorukii, B. Golitsyn and Shein *Boyar* ailelerinden gelen askerî liderliğin bariz örneklerindendir. Sayıca daha az soydan gelen asker subay birliklerine katıldı. Katılımlarının azalmaya başlaması üzerine bkz. Richard Hellie, Enserfment and Military Change in Muscovy (Chicago, 1972), 369 no. 173.

10 Son Duma toplantıları 1704 dolaylarındaydı; asla resmi olarak kaldırılmadı. E. V. Anisimov, *Gosudarstvennye preobrazovaniia i samoderzhavie Petra velikogo* (St Petersburg, 1997), 20–1.

11 RGADA f. 210 Belgorodskii kn. 192 (opis 6A ed. khran. 192, böl. 1), Smotrennyi spisok, 1705, ll. 21, 27.

12 IV. İvan’ın hükümdarlığı, Han Simeon Bekbulatovich'in hükümdarlığıyla bazı paralellikler taşır. Romodanovski’nin ‘hükümdarlığı’ için bkz. Hughes, Russia, 98 alıntı N. B. Golikova, Politicheskie protsessy (Moscow, 1957), 14–16.

13 Tsar Aleksei Mikhailovich, Prikaz Tainykh konuşlandırılabilir teçhizat listesine sahipti fakat denetleme atmosferi münhasır amacına uygun değildi.

14 Ernest A. Zitser*, The Transfigured Kingdom: Sacred Parody and Charismatic Authority at the Court of Peter the Great* (Ithaca, NY, 2004).

15 Babasının ölümünden sonra Şarl’ın kontrolü eline alması 18 ay kadar sürdü; aynı zamanda gençti. R. M. Hatton, *Şarl XII of Sweden* (New York, 1968), 76–7, 84.

16 Alf Åberg, 'The Swedish Army from Lutzen to Narva', in M. Roberts, ed. *Sweden's Age of Greatness* (New York, 1973), 268–78.

17 L. G. Beskrovnyi, Russkaia armiia i flot v XVIII veke (Moscow, 1958), 188; bazılarına göre, yabancı subaylar bu konuda hala suçu paylaşıyorlar. Örneğin; VIO, sayı. 1, 253, Rus kuvvetlerinin tek bir hatta dizildiğine, yedek asker eksikliğine ve yabancı subayların başarısızlığına işaret ediyor.

a. I. Rastunov, ed., Istoriia severnoi voiny 1700–1721 gg (Moscow, 1987), 58–9; Åberg, 'The Swedish Army', 286.

18 John Perry, *The State of Russia under the Present Tsar* (London, 1716), 204: Kısa süre için Rus hizmetinde çalışmış bir İngiliz, Polatava'daki İsveç yenilgisiyle ilgili 'o zamandan beri Çar'ın edindiği başarılar…genç İsveç Kralının aceleci tavrına atfedilebilir; Rus güçlerine hafife almasına değil'.

19 Hughes, Russia, 30–1; Robert Frost, *The Northern Wars. War, State and Society in Northwestern Europe*, 1558–1721 (Harlow, 1993), böl. 10.

20 VIO, 255.

21 Michael Khodarkovsky, Where Two Worlds Met (Ithaca, NY, 1992), 138, 141–3, 145.

22 Beskrovnyi, *Russkaia armiia* i flot, 184–200.

23 V. N. Avtokratov, 'Pervye komissariatskie organy Russkoi reguliarnoi armii, 1700–10 gg', IZ, cilt. 68 (1961), 165; M. D. Rabinovich, 'Formirovanie reguliarnoi Russkoi armii nakanune Severnoi voiny', in V. I. Shunkov, ed., Voprosy voennoi istorii Rossii XVIII (Moscow, 1969), özellikle sf. 221–3.

24 Narva'da Rus birliklerini yöneten bir Fransız, DeCroys, gözlemcilerin İsveç tarafını tutmasını şaşkınlıkla karşılamıştı. Frost, *Northern Wars*, 277; N. G. Ustrialov, *Istoriia tsarstvovanie Petra velikogo* (St Petersburg, 1858–63), IV, ii, 50, 181.

25 Peter Wilson, 'Warfare in the old regime, 1648–1789', Jeremy Black, ed. *European Warfare*, 1453–1815 (New York, 1999), 85.

26 Geoffrey Parker, *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West*, 1500–1800, 2. ed. (Cambridge, 1996), 27, 38, Önceki görüşmelerden birini içerir.

27 M. D. Rabinovich, *Polki Petrovskoi armii*, 1689–1725. Kratkii spravochnik (Moscow, 1977) 1704 öncesi kurulmuş piyade birliklerinin ayrı olarak listelerini içerir (80, kimi dağıldı, kimi yeniden düzenlendi), ve ağır zırhlı birlikler için de aynısı ('düzensiz' olanlar ayrılınca eskilerle 25).

28 Christopher Duffy, *Russia's Military Way to the West* (Routledge, 1982), 13, plana göre sadece ordunun genel boyutundan bahseder, süvarilerin ve piyadelerin oranlarına değinmemektedir.

29 Porutchik Kartsov, *Voenno-istoricheskii obzor Severnoi voiny* (St Petersburg, 1848), 43–55.

30 RGVIA f. 489 opis 1 ed. khran. 2451, ll. 95–7ob; bknz. *Pisma i bumagi* cilt. 8, 9, bel. 6 muharebe sırasında.

31 Angus Konstam, Poltava, 1709. *Russia Comes of Age* (London, 1994), 18; Frost, *Northern Wars*, 246; Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare* (Brunswick, New Jersey), 35–49.

32 Frost, *Northern Wars*, 64, 147, 235. Alman Orduları da aynısını yaptı. Ronald G. Asch 'The Thirty Years' War', in Jeremy Black, ed., *European Warfare*, 1453–1815 (New York, 1999), 57; Konstam, Poltava, 18; Jeremy Black, *European Warfare*, 1660–1815 (New Haven, Conn., 1994), 104, 107.

33 Cf. William C. Fuller, *Strategy and Power in Russia*, 1600–1914 (New York, 1992) böl. 2, İsveç ordusuyla benzerliklerine rağmen, Petro dönemi ordusunun 'geride kalmışlığın avantajını' iddia etmektedir.

34 Angus Konstam, *Peter the Great's Army* (London, 1993), 13; O. Leonov and I. Ul'ianov, *Reguliarnaia pekhota*, 1698–1801 (Moscow, 1995), 15–16

35 PSZ, cilt. 4, bel. 1979, (1704); bel. 1996 (1704), 217; John H. L. Keep, *Soldiers of the Tsar, Army and Society in Russia*, 1462–1874 (Oxford, 1985), 105; Beskrovnyi, Russkaia, 25.
36 Rabinovich, *Formirovanie*, 231.
37 PSZ, cilt. 4, bel. 2036 (1705), 296; bel. 2050 (1705), 306.
38 PSZ, cilt. 4, bel. 2038 (1705), 298.
39 Keep, *Soldiers*, 105, bu küçük vergilendirmelerin, yeni *Voennyi Prikaz* (kurul) tarafından birkaç yıl yürütüldüğünden söz eder. Nihai olarak, bu şansöyle *Pomestnyi Prikaz*'dan milli vergileri almıştır. Bir başka problem ise Rusya'nın (ve Petro'nun), ödenebilir ve gerçekçi olmayan bir şekilde gerekli miktardaki vergiyi haneler arasında bölüştürerek ödetmeye çalışmasıydı.
40 PSZ, cilt. 4, bel. 2023 (1705), 285; bel. 2065 (1705), 313; bel. 2273 (1710), 497.
41 Keep, *Soldiers*, 106; V. N. Avtokratov, 'Voennyi prikaz', in L. G. Beskrovnyi, ed., Poltava (Moscow, 1959), 230–2; Beskrovnyi, *Russkaia*, 26.
42 Fuller, Strategy, 46; Keep, Soldiers, 107. Beskrovnyi, Russkaia, 23–9 celpler ve alımları listeler.
43 Keep, *Soldiers*, 114; Fuller, *Strategy*, 46–8. 1705'te güney Rusya'da tek bir celbe aittir; yaklaşık üçte biri kaçmıştır ya da yan çizmiştir. RGADA f. 210 Belgorodskii kn. 187. ll. 383ff.
44 *PSZ*, cilt. 4, bel. 2271 (1710), 493; bel. 2281 (1710), 526–7; bel. 2456 art. 17 (1711), 765–71; bel. 2532 (1712), 837–8; Beskrovnyi, *Russkaia*, 30–1.
45 Richard Hellie, 'Petrine army', CASS, cilt. 8 (1974), 246.
46 Rabinovich, *Polki*, bel. 579–80.
47 Cf. A. Tan'kov, ed., *Istoricheskaia letopis' Kurskago dvorianstva*, cilt. 1 (Moscow, 1913), 42 Kazak liderliğindeki pometsye sistemini anlatır.
48 Konferansın organizatörleri Marshall Poe ve Eric Lohr'a minnet borçluyum. 'Rusya'da Ordu ve Toplum', Harvard University, Sept. 2000. Aynı zamanda 1. Petro yönetimi altındaki Rus orduları konulu konuşmamda yorumlarıyla katılım gösteren diğer konuşmacılara da minnettarım. Bkz. C. B. Stevens, 'Evaluating Peter's army', in Poe and Lohr, ed, *The Militaryand Society*, 147–75.
49 Ia. E. Vodarskii, 'Sluzhiloe dvorianstvo v Rossii v kontse XVII-nachale XVIIIv.', *Voprosy voennoi istorii Rossii XVIII i pervaia polovina* XIX vekov (1969), 233.
50 Rabinovich, *Polki*, bel. 535–8a.
51 Kalmuklar en disiplinli atlılardı. L. J. D. Collins, 'Military organization and tactics of the Crimean Tatars in the sixteenth and seventeenth centuries', in V. J. Perry and M. Yapp, eds, *War, Technology and Society in the Middle East* (Oxford, 1975), 275. The Cossacks felt themselves ill used. Theodore Mackiw, *English Reports on Mazepa* (New York, 1983), 35.
52 L. G. Beskrovnyi, 'Strategiia i taktika', in L. G. Beskrovnyi, ed., *Poltava; sbornik statei*. K 250-*letiiu Poltavskogo srazheniia* (Moscow, 1959), 59, 61; Iu. R. Klokman, 'Severnaia voina, 1700–21', L. G. Beskrovnyi, ed., *Stranitsy boevogo proshlogo* (Moscow, 1968), 73–114.
53 Frost, Northern Wars, 234; A. Z. Myshlaevskii, 'Ofitserskii vopros', Voennyi sbornik, cilt. 247 (1899), 298–9
54 P. O. Bobrovskii, *Perekhod Rossii k reguliarnoi armii* (St Petersburg, 1885), 166; PSZ, cilt. 4, bel. 2319 (1711), 591–3; M. D. Rabinovich, 'Sotsial'noe proiskhozhdenie i imushchestvennoi plozhenie ofitserov reguliarnoi Russkoi armii v kontse severnoi voiny', in N. I. Pavlenko vd., ed, *Rossiia v period reform Petra I* (Moscow, 1973), 154.
55 Hellie 'Petrine army', 244–5; Fuller, *Strategy*, 71–3.
56 Zaozerskii, 'Fel'dmarshal Sheremet'ev', 189.
57 Hellie, *Enserfment*, 184–5.
58 *VIO*, 285; Baiov, *Istoriia Russkoi armii* (St Petersburg, 1912), böl. 1, 15.

59 C. H. von Manstein, *Contemporary Memoirs of Russia from the Year 1727 to 1744* (London, 1968), 44–7, 94–5.
60 Richard Hellie, *The Economy and Material Culture of Russia, 1600–1725* (Chicago, 1999), böl. 23.
61 Evgenii V. Anisimov, 'Remarks on the fiscal policy of Russian absolutism', *Soviet Studies in History* cilt. 28 no. 1 (1989), 18.
62 Borivoj Plavsic, 'Seventeenth-century chancelleries', in W. Pintner and D. Rowney, eds, *Russian Officialdom. The Bureaucratization of Russian Society from the Seventeenth to the Twentieth Centuries* (Chapel Hill, NC, 1980), 44–5, ve askerî tedarikle ilgili, C. B. Stevens, 'Why Muscovite Campaigns Against Crimea Fell Short of What Counted', *Russian History*, 1–4 (1992), 487–504.
63 E. V. Anisimov, *Gosudarstvennye preobrazovaniia i samoderzhavie Petra velikogo* (St Petersburg, 1997), 86–9.
64 Avtokratov, 'Voennyi prikaz', 228–45; V. N. Avtokratov, 'Pervye komissariatskie organy Russkoi reguliarnoi armii, 1700–1710', *IZ*, cilt. 68 (1961), 163–88; Bobrovskii, *Perekhod*, 141.
65 RGADA f. 210 Belgorod kn. 201 (1707–8).
66 A.N. Medushevskii, 'Petrovskaia reforma gosudarstvennogo apparata. Tseli, prevedenie, resul'taty', F. Shelov-Kovediaev, ed., *Reformy vtoroi polovine XVII–XX vv* (Moscow, 1989), 64–70; A. N. Medushevskii, 'Reformy Petra Velikogo v sravnitel'no-istoricheskoi perspecktive', *Vestnik vysshei shkoly* (1990) no. 2, 79–83; no. 3, 70–93.
67 Medushevskii, 'Reformy', 70–1.
68 Beskrovnyi, *Russkaia*, 26; *PSZ*, cilt. 4, bel. 2020, 284–285.
69 Karşılaştırmalı bir özet eserde sunulmaktadır. Simon Dixon, *The Modernization of Russia, 1676–1825* (Cambridge, 1999), 63–4.
70 Paul Bushkovich, *Peter the Great* (Cambridge, 2001), 252, 252 fn.73, kilit görevlerde rol alacak tek bir bireyin eksikliğinden kaynaklanan problemlere değinmektedir.
71 Gabor Agoston, 'Ottoman warfare in Europe, 1453–1826', *Jeremy Black, ed., European Warfare, 1453–1815 (New York, 1999), 135.*
72 Peter Wilson, 'European warfare, 1450–1815', in Jeremy Black, ed., *War inthe Early Modern World* (Boulder, Col., 1999), 177–206, soruna mükemmel bir bakış açısı getirmektedir.
73 Hellie, 'Petrine', 244.
74 Graeme P. Herd, 'The Azov campaigns' (yayınlanmamış. 2001).
75 Hughes, *Russia*, 454–7; A. V. Chernov, 'Astrakhanskoe vosstanie, 1705–1706', *IZ*, cilt. 64 (1959), 186–216.
76 *Pisma i bumagi Imperatora Petra Velikago* (St Petersburg, 1887), cilt. 6, 9–10.
77 Narratives in Hughes, *Russia*, 475–8; Paul Avrich, *Russian Rebels 1600–1800* (New York, 1976), böl. III; E. P. Podiapol'skaia, *Vosstanie Bulavina, 1707–1709* (Moscow, 1962).
78 C. B. Stevens, *Soldiers on the Steppe* (DeKalb, Illinois, 1995), böl. 4, sonuç, 17. yüzyıl sosyal durum ve intibak konusunu ele alır.
79 Yani, siyasi iradenin yükseltilmesi için büyük bir çaba ve belki de ikinci kez, eğitimli erkeklerden oluşan bir ordu ya da bir deniz donanmasının yaratılmasına ilişkin görece büyük miktarda para gerekiyordu.
80 P. P. Epifanov and A. A. Komarov, 'Voennoe delo', *Ocherki Russkoi kul'tury XVIII veka*, 3 cilt (Moscow, 1987), cilt. 2, 197–200; Beskrovnyi, *Russkaia*, 129–30.
81 Rabinovich, Polki, bel. 283, 300, örn.; Stevens, 'Evaluating', 161.
82 Brian L. Davies, 'The Development of Russian Military Power', Jeremy Black, ed., *European Warfare, 1453–1815* (New York, 1999), 170; Beskrovnyi, *Russkaia*, 130–5, 168–70; Zolotarev, *VIO*.

83 Simon Dixon, ed. ve çeviri., *Britain and Russia in the Age of Peter the Great* (London, 1998), bel. 263; Walter Pintner, 'Russia's Military Style. Russian society and Russian power in the eighteenth century', Anthony Cross, ed., *Russia and the West in the Eighteenth Century* (Newtonville, Mass., 1983), 262–71.

84 Bir stratejist ve taktik insanı olarak XII. Şarl ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bkz. Knud J. V. Jespersen, 'Warfare in the Baltic, 1500–1800', Jeremy Black, ed., *European Warfare, 1453–1815* (New York, 1999), 197; Hatton, *Şarl XII*, 245, Rus seferi üzerine ve genel olarak fazlası 511–22, sf. 521

85 Fuller, *Strategy*'de bu taktiklerin 'geri kalmışlığına' değinir, 82–3. Cf. Leonov and Ul'ianov, *Regulairnaia pekhota*, 29, ise 1708'den sonar İsveçlilere karşı mızrak kullanımından bahseder.

86 Poltava Seferi'nin çok farklı anlatımları vardır. Nispeten kısa ve anlaşılır bir versiyonu için bkz. Konstam, *Poltava, 1709* ve İsveç bakış açısı için bkz. Peter Englund, *The Battle of Poltava that Shook Europe* (London, 2003). Nispeten uzun Rusça versiyonu ise *VIO*, cilt. 1, ch. 7, böl 4. Ayrıca bkz. Rostunov, I. I. vd., *Istoriia severnoi voiny, 1700–1721*(Moscow, 1987).

87 Fuller, *Strategy*, 79.

88 Hatton, *Şarl XII*, 268–73.

89 Baiov, *Istoriia Russkoi armii*, 32–5.

90 A.A. Kernovskii, *Istoriia Russkoi armii* (Belgrad, 1933), ch. 1, 44, Rusya'nın Kazak güçlerinden başarıyla istifade etmesine değinmektedir.

91 Theodore Mackiw, *English Reports on Mazepa* (New York, Munich, Toronto, 1983), 31–7.

92 *VIO*, cilt. 1, 258.

93 Englund, *The Battle that Shook Europe*, 49–50, 89 ve devamı.

94 *VIO*, cilt. 1, 262.

95 Bu farklı sayılar, Poltava Savaşı'nın anlatılanlarla eşleşmediğini gösteriyor. Kişisel iletişim, Paul Bushkovich ve bir sonraki RGVIA (Rusya Devlet Askerî Tarih Araştırma) anketi.

96 Hellie, 'Petrine army', 241.

97 Pavlenko, *Petr*, 281.

BÖLÜM 8

Poltava'dan Sonra Askerî Kurumsallaşma

Genel Bakış

Poltava savaşındaki Rus zaferi, heyecan, coşku ve mutluluk ile kutlandı. Halk kutlamaları Petro'nun Herkül gibi klasik imgelerini, zafer kemerlerini ve Roma tarihi referanslarını, havai fişekleri ve geçit törenlerini içeriyordu. Yurt içinde ve yurt dışında gravür, harita ve savaş tasvirlerinin yayınlanması zafer haberini kutlamalara katılamayanlara da duyurdu.[1] Poltava eski bir dönemin sonu ve yeni, bilinçli bir Avrupa döneminin başlangıcıydı. Yabancılar ve Ruslar, yeni bir Kuzey Avrupa gücünün ortaya çıkışını hemen kavradılar. Poltava'dan sonra Rusya'nın Petro'nun değişikliklerinden ziyade yeni kabiliyetlerini kullanmaya başlaması henüz kavranmamıştı.

Poltava'daki zafere rağmen, sonraki yıllar Petro'nun hükümetini askerî ve politik olarak denediğini kanıtladı. Öncelikle, İsveç savaşını tatmin edici bir sona erdirmek, sadece Rusya'nın yeni ortaya koyduğu askerî gücü değil, aynı zamanda Kuzeydoğu Avrupa'daki diplomatik konvansiyonları değiştirme müzakeresini de içeren karmaşık bir işti. İsveç askeri devletinin kurumsal güçleri, büyük bir yenilgiye ve 1714 yılına kadar kralları olmamasına rağmen, kendilerinden sayıca fazla olan Ruslara karşı durabilecek durumdaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi, 1710–11 seferinde Rus kuvvetleri için ağır ve derin bir yenilgiye sebep oldu. Prut Nehri'ndeki savaş, Rus ordusunda ciddi eksiklikleri ortaya çıkardı ve yeniden askerî yapılanmanın önemli bir sebebi oldu. Bu kısa Rus-Osmanlı Savaşı, Rus hükümetini, yalnızca merkezi bölgenin yakınındaki ve kuzeybatıdaki savaş alaylarına odaklanmak yerine, bozkır sınırı boyunca askerî ihtiyaçlarını yeniden gözden geçirmeye zorladı. Poltava'dan sonra, istikrarlı Rus kurumları, oldukça karmaşık bir işleyişi bulunan Rus ordusunu ve donanmasını desteklemek için yavaş yavaş ve düzensiz bir şekilde gelişti. Bu arada, 1721'de İsveç savaşı sona erdiğinde, 1722-4'te Perslerle yeni bir savaş patlak verdi. Bu bölüm, 1720'lerde tamamlanan siyasi ve kurumsal düzenlemelerin, Rus ordusunun ve donanmasının içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapıyı güçlendirdikleri için Rusya'nın 18. yüzyıl askerî dönüşümünde çok önemli unsurlar olduğunu savunuyor. Özellikle sosyal ve mali ölçekli dönüşümler, Poltava'daki 18. yüzyılın başlarında Rus askerî değişimini ve Petro'dan sonra hayatta kalmasını anlamadaki zafer kadar önemlidir. Bazı durumlarda bunlar, köleliğin kaldırıldığı ve Rus kurumlarının buna göre yeniden düzenlendiği 1860'ların ve 1870'lerin Büyük Reformlarına kadar sürdü.

Değişimi Kurumsallaştırma

Poltava'nın hemen ardından Baltık'taki Rus zaferleri devam etti. Saksonyalı Augustus, Rusların desteğiyle Lehistan Krallığı tahtına döndü. Danimarka, İsveç'e yeniden savaş açtı. Rus birlikleri Elbing'i aldı ve Karelya'yı İsveç birliklerinden temizledi, Viborg alınarak Rus başkenti St. Petersburg'un güvenliği sağlandı. Riga 1710'da düştü. Veba'nın Baltık topraklarında hızla yayılması, Ruslara hızla teslim olan İsveç garnizonlarının sonunu hızlandırdı. Ekim ayında Reval düşmüştü ve İsveç birlikleri hem Livonya'yı (Günümüz Letonya Toprakları) hem de Estonya'yı terk etti. Kasabalar ve çevre iller, hastalık ve yıllarca süren savaş nedeniyle harap oldu; Rusya sadakat kazanmayı ve ticareti teşvik edip refah kazanmayı umuyordu.[2] Bu askerî faaliyetler İsveç'in nihai yenilgisinin anahtarı olmasına rağmen, Poltava'yı izleyen yıllarda Petro'nun aklında başka şeyler vardı. Savaşın idari temelinde;

adamları askere alma, besleme ve ödeme hâlâ kalıcı bir sorun teşkil ediyordu. Poltava'dan önce idari yapıda yapılan değişiklikler, güvenilir askerî tedarik ve destek kurumları üretemedi.

İlk bakışta, Rusya'nın bu sorunla başa çıkmak için başlıca yöntemi daha acımasız ve sıkı yaptırımlar gibi görünmekteydi. 1705 ve 1724 yılları arasında esasen aynı kalan asker toplama süreci buna bir örnektir. Poltava'dan önce olduğu gibi, zorunlu askerlik kapsamı ve yoğunluğuna göre değişiyordu: Yirmi hanelik bir haneden bir kişiyi askere alabilirler ya da birden fazla asker, belirli amaçlarla (Prusya Kralı için el bombası) ya da belirli bölgelerden (Moskova'nın dört bir yanından) erkekleri toplayabilirlerdi. Rus hükümeti askere alım normlarına uymaya devam etti, ancak askere alma konusundaki geniş eşitsizlik ve tutarsızlıklar çözülmedi. 1722'de Petro dinlerinden yeni döndürülmüş yerli Sibiryalıları askeri hizmetten muaf tuttu, böylece Ortodoksluğa dönmelerini caydırmayacaktı.[3] Gittikçe daha fazla askerden kayd-ı hayat şartıyla hizmet etmeleri isteniyordu.[4] Bu arada, silahaltına alımlar için cezalar ve askerin damgalanması kronik firar sorunuyla başa çıkmada yardımcı olacağı umuluyordu; yerel yetkililer zamanında yeterli sayıda askeri silahaltına alamazlarsa, imparatorluk nezdinde hain olarak cezalandırılabilirlerdi ve askere alınanların geçtiği yollar özel olarak korunurdu.[5] Firarilere yardım ve yataklık edenlere idam cezası verildi.[6] Bu arada, özgür adamlar (toprak sahipleri ve ücretsiz askerler) hizmet için belirlenen şekilde toplandılar; hizmetleri de ömür boyu sürdü ve katılımları daha sıkı bir şekilde izlendi.[7]

Aslında, yaptırım askerî destek sistemlerindeki tek, hatta temel değişiklik değildi. Örneğin, bu kararlılık sadece aralıklı bir şekilde yerine getirilmiş olsa da, askere alınanların durumları iyileştirilerek, firarı azaltmak için olumlu çabalar sarf edilmiştir.[8] Poltava'dan sonraki yıllarda idari etkisizliği ele almaya yönelik uzun süreli ve nihayetinde etkili olan girişim daha derindi. Petro’nun Poltava’dan önceki askerî ve siyasi krizler sırasında kurulu olan idari prosedürlerden ve kurumlardan kurtulmasındaki sabırsızlığı, Rusya’nın ordusunu destekleme yeteneğini de azalttı. İkmal ve ödeme sistemlerindeki sıkıntılar devam etti; bazı Rus birlikler ödemelerini peşin olarak istedi ve diğer yerlerdeki askerler aç kaldı. Daha güvenilir ve kalıcı düzenlemelere duyulan ihtiyaç aşikârdı.

İdari konsolidasyon ve reform, Poltava'dan kısa bir süre sonra başladı. Başlangıçta, merkezi idari yapıya dokunulmadı. Bunun yerine, 1707 ve 1710 arasında bazı askerî birimler taşındı, başkentlerden çıkarıldı ve merkezi şansölyelerin hükmünden uzaklaştı. Rusya, valilerin önderliğinde, “gubernii” denilen büyük yeni bölgesel birimlere bölündü.[9] Her valinin (guberniia) kendisine doğrudan atanan askerî birliği vardı. (Kafa karıştırıcı bir şekilde, her alay aynı zamanda Valiye uymayan bir bölgesel isim aldı.)[10] Bir alayın atandığı vali, alaya yeni askerler, atlar, memurlar için maaş sağlamak, üniforma temin etmek gibi işlerle sorumluydu. Valinin katkılarını toplayan yerel bir savaş komiseri, alayla yürüyen bir vali temsilcisiyle temas kurardı. Savaş komiserliğinin başı ve yerel komiserin başsavcısı, ordu ile seyahat ederken bu sistemi denetledi. Aynı şekilde topçu, deniz kuvvetleri ve hatta diplomatik yapı için destek doğrudan vergi mükelleflerine bağlandı.

Bu düzenlemeler askerî idareyi gözle görülür bir şekilde merkezden uzaklaştırdı. Yönetimin yerelleştirilmesi, 1708'deki Bulavin isyanı gibi iç tehditlere hızlı yerel müdahalelerin yanı sıra, ordu üzerinde doğrudan idari denetime izin verdi. Fark edilmeyen kötü muamele ve yanlış yönlendirme için daha az fırsat vardı. Ancak merkeziyetçilikten uzaklaşma, merkezi şansölyelerin gözetimini ve koordinasyonunu da zayıflattı. Valiler, Petro'nun yokluğu sırasında Çar'a ve daha sonra 1711'de kurulan Senato'ya karşı sorumluydular ve bunlar eyaletler (gubernii) ve merkez arasındaki ana bağlantılardı. Bununla birlikte, Senato 1711'de ne kalıcı ne de tamamen işlevseldi, ancak o yıldaki olaylardan sonra bile değişken bir kurum olarak kaldı.[11]

Bununla birlikte, valilik reformlarının alışılmadık bir özelliği vardı. Askerî ve mali yerelleşme, Rusya silahlı kuvvetlerinin desteklenmesi için alışılmadık veya daha önce denenmemiş bir araç teşkil etmemiştir.[12] Daha ziyade, eyaletlerin kurulması önemli bir siyasi kaymayı temsil ediyordu. Atandıklarında, yeni valiler sadece Petro’nun seçkin çevresini

(Petro'nun akrabaları, arkadaşları ve Menshikov, gibi favorileri) değil, aynı zamanda -eskisinden çok daha fazla sayıda- aristokrat ailelerden gelen bazı adamları da içeriyordu. Eski boyar ailelerinin bu gibi önde gelen temsilcileri, yakın geçmişte, şimdi aktif olmayan Boyar Duma yoluyla ülkenin en yüksek siyasi işlerine otomatik olarak dâhil edilmeyi beklemek için her türlü nedene sahip olacaklardı. 17. yüzyılın ikinci bölümünde, saraydaki siyasi yapıya bağlı olarak, bir vali ya da şansölye başkanı olarak yüksek idari görevlere de gelebilirlerdi. Bu tarz Rus erkeklerin çağdaş Avrupa ve diğer kültürlerin, askerî olayların farkında olmaları muhtemeldi. Yani, bazı Petro reformlarının içeriğine doğal olarak düşmanca davranmadılar. Bununla birlikte, Duma'dan ve 1690'lardan ima ettiği her şeyden kaçınırken, Petro siyasi beklentilerinin çoğunu göz ardı etmişti. Yaşlı ve güçlü ailelerin erkekleri, ilk yıllarından beri yaptıkları gibi Petro'ya yakından hizmet ettiler. Sıklıkla, Petro'nun onları yetiştirmeye yönelik çabaları askerî hareket ve sadakat alanındaydı, özellikle kendi çevresindekiler, Petro'ya onun istediği gibi hizmet ediyorlardı denilebilir. 1709'da aristokrat ailelerden daha fazla erkeğin vali olarak idari iç çevreye dâhil edilmesi, sadece Petro sarayının siyasi tabanını genişletme potansiyeline sahip değildi. Nemli idari görevleri daha büyük bir gruba dağıtacağından, Petro'nun iç zemini üzerindeki idari baskıların bir kısmını azaltmış olabilir.[13]

Rus diplomatik hizmetinin yeniden canlanmasının ve dönüşümünün benzer sonuçları oldu. Rusya uluslararası boyuta ulaştıkça diplomatik kurumların daha resmi kullanımına devam etti. Büyükelçilik resepsiyonları Rus sarayında yeniden ortaya çıktı. Rusya daha fazla denizaşırı temsilciler atadı: saltanatın sonunda, bazıları kendi yerinde casus ve muhbir ağları olan Avrupa başkentlerinde deneyimli, yetenekli ve genellikle önemli pozisyonlara gelmiş yirmi üç kişi vardı. Petro, en sevdiği Kont Golovin ve devlet sözcüsü P. P. Shafirov'un diplomatik faaliyetin yükünü taşıdığı günler sona erdi ve Ruslar için böyle bir avantaj sağlayan askerî ve diplomatik olayların koordinasyonu, daha kurumsal bir ortama taşındı. Çar'ın kişisel dikkatine ve diplomatik ilişkilerdeki yakın iç çevresine daha geniş, daha resmi kontroller eklendi. Birçoğu eski seçkin ailelerden gelen daha fazla erkek, sürecin bir parçası oldu.[14] Bu tür düzenlemelerin, Petro'nun dizginleri sert tutmasa bile devam etme ve düzenli çalışma şansı yüksekti. Petro bunu daha önce yapmak için destek almamıştı, ama şimdi ülkenin siyasi eliti resmi bir yapıya katılıyordu.

Osmanlı Felaketi

Valilik reformları şekillenirken, İsveçli Charles XII (Demirbaş Şarl) ve istemsiz bir şekilde ağırlayan Osmanlı, Petro'nun en büyük askerî ve diplomatik sorunu olarak kaldılar. Osmanlı İmparatorluğu özel bir endişe kaynağıydı. Rus hükümeti uzun zamandır İsveç savaşına karışabileceğinin farkındaydı. Böyle bir olasılığın önüne geçmek için Petro, Poltava savaşından hemen önce imparatorluğa karşı savaş planlamadığını göstermek için Azak'ı ziyaret etmişti. 1700 Rus Osmanlı Antlaşması'na 1709'da yapılan bir yenileme, barışçıl ilişkiler geliştirdi, ama bu uzun sürmedi. İsveç Kralı, Babıali'yi Rusya'ya karşı savaşına dâhil etmek için her türlü çabayı gösterdi. Fransız ve İngilizlerin üstü kapalı desteğine ve Charles'ı İsveç'e kadar refakat etmeyi teklif eden Kırım Hanı Devlet Giray'ın açık desteğine sahipti. Osmanlı güvensizliği, Petro'nun Ukrayna'da bulunan bağımsız Kazak varlığını (Mazepa) yok etmesiyle iyice arttı.[15]

1710'un sonlarında Osmanlılar Rusya'ya karşı savaşın yaklaştığını; 1711'in başlarında askerî niyetlerini resmen ilan ettiler. Osmanlı İmparatorluğu tehdit edici ve güçlü bir askerî güç olarak kaldı, daha sonra askerî değişim ve sınırlarının güçlendirilmesi için sınırlı bir çaba gösterdi.[16] 1699'a kadar Avrupalı güçler imparatorluğu sadece 1683'te Viyana'daki Habsburg (Avusturya Kraliyet Hanedanı) -Polonya koalisyonunda yenebildi. Avusturya'ya kaybettiği Zenta (1697) savaşından on yıl sonra bile, Osmanlı süvarileri ve imparatorluğun ezici lojistik ve örgütsel kapasitesi için önemli avantajlar sağladı.

Petro, savaş ilanına, Osmanlı ordusunun kendi kuzeydoğu sınırına ulaşmadan Balkanlar'a hızlı ve sürpriz bir saldırı planıyla cevap verdi. Bu çaba Poltava'dan sonra Rus stratejisinde bir değişikliği temsil ediyordu; bölge savaşından uzaklaşmak, kaleden sonra kalenin kademeli olarak ele geçirilmesi, bunun yerine savaş meydanında ordularının yok edilmesini hedeflemekteydi.[17] Saldırısının yönü, Petro'nun Osmanlı birliklerini Pomeranya'daki İsveç müttefik kuvvetlerinden kesmesini sağladı. Aynı zamanda Rusya, kendisini Balkan Hıristiyanlarının koruyucusu olarak gösterip, Babıali'ye karşı Hıristiyan ayaklanmaları yaratmayı umarak Boğdan ve Eflak’a destek çağrısında bulundu. Ruslar ayrıca, tüfek ve süngü ile eğitildikleri düzende savaşmaları nedeniyle, son maharetlerini, yeni teknolojik ve taktik avantajlarını da gösterdiler.[18] Petro, Osmanlılara karşı savaşı, İsveçlilere karşı savaştan jeopolitik olarak farklı gördüyse de onlarla farklı bir şekilde savaşmak için pek bir şey yapmadı.[19]

Petro'nun planı başarılı olmadı. Çabalarına engel olmak, son Rus askerî faaliyetlerinin doğasıydı. Kuzeybatıdaki savaş faaliyetleri ve kuşatmaları, güney ve güneybatıdaki savunma çevresi boyunca hazırlık için nispeten az dikkat çekti. Osmanlı sınırı, Poltava'nın güney-güneybatısındaki açık bozkırın karşısındaydı. Aslında Rusya ne kaynakları ne de insanları, hızla merkezden ve savunma hattından batıya doğru bir yürüyüş için çok sayıda Rus ordusunu toplayıp destekleyemedi. Denedi. Yeni topluluklardan askere alımlar oldu: posta banliyöleri, çizer aileleri, hatta hizmetçiler. Eksiklikler yeni askere alımlara yol açtı. Öfkeyle Petro, Prut'taki savaştan hemen önce, yeni askerlerin bazılarının o kadar kötü olduğunu, hatta bırak asker olmayı, köylü bile olamayacaklarını söyleyip Valilere yeni askerleri bizzat kontrol etmelerini emretti.[20] Hükümet, saray mensuplarının da sürekli orduya katılmaları gerektiğini düşünüyordu. Askerlere olan ihtiyaç Rus kuvvetlerini birkaç cephede inceltti: sadece Osmanlılara karşı değil, güney savunmaları boyunca, şiddetli veba salgınlarının ortaya çıkmasından sonra kuzey cephesi için takviyelere ihtiyaç olduğunu gösterdi.[21] Güney birliklerinin ikmali başka bir sorundu. Yiyecek ve malzeme sıkıntısı vardı. Bu tür öğeler bulunduğunda, genellikle cepheden uzaktılar ve güneybatıya transferleri zaman alıcıydı. Uzun yıllar süren savaşlar, Petro'nun askere alım ve ikmalinin etkilerini ve gecikmelerini acımasızca ortaya çıkardı; Eyalet sisteminin son zamanlarda yönetimi yerelleştirmesi çözmekten ziyade daha da karmaşık hale getirmişti; Rus savaş makinesi aşırı yorulmuştu.[22]

Rus diplomatik çabalarının kazanımları da çok azdı. Eflak 1709'dan Rusya ile bir ilişki geliştirmişti, yakınındaki Boğdan'daki Hospodar'ın yaptığı gibi. İkisi arasındaki uzun zamandır devam eden rekabet, Rus çıkarlarına karşı faaliyet gösterdi.

Petro mart ayı sonlarında güney cephesine gitti. Haziran sonunda anca varabildi. Rusya'nın Kazakları ve Kalmukları Osmanlılara karşı kışkırtma çabalarına rağmen, Tatar başıbozukları Güney Rus sınırına o kadar etkili bir şekilde baskın yaptı ki Çar Petro güney rotasını değiştirmek zorunda kaldı. Osmanlı-Tatar güçlerinin üstün yerleşiminin kaygı verici bir göstergesiydi. Petro, Sheremetev’in güçleriyle karşılaştığında, 38.000 adam yeterli yiyecek ve malzemeden yoksundu. Aşırı sıcaklık, su birikintilerini de kuruttu ve ordunun binekleri için yem olarak kullanılabilecek otları yaktı. Kötü istihbarat Rus ordusunun son dakika kararlarının çoğunu yanlış yönlendirdi. Rus öncü birlikleri, Brailow'daki Osmanlı ikmal istasyonunu ele geçirdi, ancak ana güçler bundan habersizdi.

Diğer taraftan, Osmanlı ordusu hızla 130.000 adam toplayıp hızla Prut Nehri'ne doğru yürüdü. Osmanlıların erken ve ezici varlığı Balkan Hıristiyanları tarafından çıkabilecek bir isyanın önüne geçti ve Rusya'nın desteklediği tüm ayaklanma ihtimallerini azalttı. 9 Temmuz 1711'de Prut Nehri boyunca ana Rus ve Osmanlı kara kuvvetleri arasındaki karşılaşma Rusya için ağır bir kayıptı. Karakteristik olarak, Rus ordusu savaşa katılmadan önce kendi taraflarında sağlam bir şekilde tahkim edilmiş kazı yapıp kampı buraya kurdu. Savaşın başlarında Rus topçusu, Osmanlı saldırılarına karşı etkili oldu. Rus topçuları uzun süredir Rus ordusu için önemli bir güçtü ve İsveçlilere karşı da başarılı olmuştu. Yeni taktik manevra kabiliyetinin

önemsiz olduğunu kanıtlayan Rus piyadesi, Osmanlı ordusunun sayısına karşı etkisiz kaldı ve Osmanlı ordusu kısa süre sonra Rus kampının arkasındaki yükseklikleri işgal etti. İkinci gün Osmanlı Yeniçerileri tekrar Rus topçularıyla yüzleşmek istemedi ve Osmanlılar Brailow'un Ruslara düştüğünü öğrendi. Rusların bunlardan hiçbirinden haberi yoktu ve kaynakları oldukça azalmıştı. Petro 10 Temmuz tarihli bir mektupta Senato'ya ölmeyi ya da esir düşmeyi beklediğini söyledi, bu durumda hükümdar olarak muamele görmemesi gerektiğini söyledi. Osmanlılar, belki de kendilerinden daha az Rus gücünü ezemedikleri için şaşırmışlardı, istekli bir şekilde müzakerelere başladılar.[23]

Avrupa amaçları 1680 ve 1690'larda kaybedilen kalelerin bakımı ve yeniden ele geçirilmesi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun talepleri, birçok tarihçi tarafından ılımlı olarak görülmüştür. Azak ve çevresi (Kammenyi Zaton, Taganrog) iade edilecekti ve Petro’nun değerli güney donanması yok edilecekti. Bunun ötesinde Rusya, tüccarlara, Polonya siyasetine veya Charles’ın İsveç’e dönüşüne müdahale etmeyecekti. Petro’nun (ya da yeni eşi Catherine) Sadrazam'a rüşvet verdiği söylentileri vardı. XII. Charles ve Han Devlet Giray anlaşılır bir şekilde öfkeliydi.

Ancak Petro ve Catherine başkentlerine döndükten sonra, Rus hükümetinin terimleri ılımlı bulduğuna dair çok az belirti vardı. Petro, XII. Charles hakkındaki antlaşma maddelerini zekice reddetti ve Karadeniz'den geri çekilip Azak donanmasını yok etmek için büyük bir isteksizlik gösterdi. Bu tür bir dalgınlık, barış sona ermeden önce 1712'de yeniden savaş ilanına ve 1713'te yeni bir Edirne anlaşmasına yol açtı. Prut savaşı, zar zor kazanılan kara ve gemilerin kaybının ötesinde, Rus silahlarının başarısı üzerinde uzun ve kalıcı bir soluk vermeye devam etti. Ruslar, on yıl sonra rapor verirken, Prut’tan “Türk eylemi” olarak atıfta bulundular ve Güneydoğu Avrupa'daki varlıklarına veya faaliyetlerine zarar vermediler diye bahsettiler.[24] Prut anlaşması Avrupa reformcusu olarak görülen Petro'ya zıt bir durumdur ve Prut, hükümdarlığını tartışan tarihçiler tarafından da sıklıkla görmezden gelinir.[25]

Garnizonları Yeniden Entegre Etmek

Prut şoku en az bir önemli askerî revizyon yarattı. 1711 yılına kadar Petro ve destekçileri Rus ordusunu öncelikli olarak İsveç'e karşı aktif bir ordu ve donanma olarak düşündüler. Bu ordunun düzenlenmesi 1704'ten sonra gerçekleştiği için kırk dokuz adet piyade (Muhafız ve el bombacıları dâhil) ve otuz üç ağır süvari alayı ile böbürleniyordu. Rusya’nın güney ve doğuya açık sınırı bu düzenlemelerde çevresel bir rol oynamıştır. Sınır garnizonları ve güney karakollarında sadakatleri sorgulanabilir olan düzensiz birlikler de vardı; 1707-8'deki Bulavin İsyanı bu gerçeğin kanıtıydı. Rusya'nın bozkır sınırının sağlamlaştırılması ve korunması ihmal edilmişti. Bu, ikincil bir göçebe-tarım sınırı olarak Osmanlılara karşı bir harekât merkezi değildi. 1710 ve 1711'de güneyde

Osmanlı-Tatar tehdidi yeniden ortaya çıkınca, Rus askeri zorunlu olarak bu bölgelere yeni bir önlem aldı. Otuz iki düzenli askerî garnizon kuruldu; ezici bir çoğunlukla piyadelerdi. Kuruluşlarını ilan eden fermanı, hemen ardından, Osmanlılara karşı savaş ilanı takip etti; ferman metni garnizonların tartışılmasıyla başladı ve yalnızca alan güçlerine ikincil olarak ilerledi.[26] Yeni birlikler birkaç amaca hizmet etti. İlk olarak, imparatorluk boyunca sınırları ve kilit şehirleri korudular. Baltık, güney ve Sibirya sınırlarındaki yeni garnizon kuvvetleri, Rus merkezinin dışına daha fazla düzenli asker yerleştirdi. Düzenli birlikler olarak, bu askerler saha ordusu ile aynı eğitim, standart ve organizasyona tabi tutulmuşlardır. Garnizonlarda kalan streltsy (Rus ateşli silahlı piyade birliği) ve diğer düzensiz birimler yeni alaylar arasında bölündü veya dağıtıldı. Yeni garnizon birlikleri aynı zamanda saha ordusunun ve subaylarının eğitilmesine de yardımcı oldu. Hem askerler hem de yeni subaylar artık saha ordusuna katılmadan önce bir garnizonda görev yapıyorlardı; bazı garnizonlar coğrafi ve bölgesel mevkiye göre bu işlevleri yerine getirdikleri belirli saha ordularıyla bağlantılıydı. Geçiş

halindeki bu nüfus, giderek artan garnizon askerleri ve giderek azalan yerel sakinler anlamına geliyordu. Böylece güney ve Sibirya, askerî ve siyasi standartları ve kurumları paylaştı ve düzenli ordu, güney ve doğu sınırlarındaki sınır sakinlerine katıldı.[27]

Garnizon birliklerinin başka işlevleri vardı. Daha yaşlı ya da yaralılar, zor kazanılmış savaş bilgisini aktarabilirken, devlet de onlara başkasına muhtaç durumda bırakmayacak kadar ücret ödüyordu. Garnizonlar, garnizon askerleri çocuklarının orduya erken eğitimi için okullar işletti. (Bununla birlikte, 1730'larda bu çocukların çoğunun askerî yaşamdan ayrıldığı bildirilmiştir). Bazı bireysel hareketliliğe rağmen, alayların kendileri hareket etmedi, böylece bu işlevleri sürdürmek saha ordusundan daha az maliyetli oluyordu.[28] İşte 17. yüzyılın sonundaki bu model, erken dönemlerden ödünç alınmış, garnizon ve alan güçlerinin birbirine geçmiş haliydi. Eyalet reformu ile birlikte, güçlerin yerelleştirilmesi ordunun doğrudan dış tehditlere ve hatta savunmasız bölgelerdeki sınır isyanlarına hızlı ve etkin şekilde müdahale etmesine olanak sağladı.

1711 garnizon birlikleri, güney bozkır sınırındaki yerleşik birliklerin yerini almadı. İkincisi, Tatar-Osmanlı ittifakına karşı savaş bir kez daha ortaya çıkınca 1713'te düzenli yerel birlikler haline geldi. Sınır gücü alayları (landmilitsiia), toprakları ve konutları (daha önce olduğu gibi) bölgelerine kişisel bir bağlılık duyan yerel askerlerden oluşuyordu. 1714'te savaş tehdidi geçtikçe, bu birlikler gelişmeleri beklemek için eve gönderildi ve daha sonra dağıtıldı.[29]

Rusya'nın bozkır sınırının bu savunmasının daha eski bir yaklaşıma dayanıyor gibi görünmesinin yanı sıra, Rusya'nın güney ve güneydoğuda daha da genişlemesi de buna dayanıyordu. 1718'de Tsaritsyn'den (Günümüz Volgograd) yeni bir savunma hattı başlatıldı.[30] Bu savunma uygulandığında, Rus tarımsal yerleşimi Kalmuklar ve diğerleri Rus sınırlarından püskürtülene kadar kalan yarım yüzyılda tekrar ilerlemeye başladı.[31] Petro, 1706 ile 1708 yılları arasında Pskov, Smolensk ve Briansk'ta kale savunmalarını inşa etmek dışında daha önce savunma hatları oluşturmamıştı.

Daha sonra, 1723'te beş ve daha sonra altı daimî milis gücü ortaya çıktı. Odnodvortsy adı verilen küçük arazi sahipleri bu birimleri görevlendirdi; Odnodvortsy'nin %90'ı güney bölgelerinde yaşıyordu. Önceki yüzyılda birkaç güney alayının omurgasını oluşturdular. Toprak koruma düzenlemeleri ve hizmetleri nedeniyle, eski kalıtsal hizmet statüsü hakkında bazı iddiaları vardı. Bununla birlikte, statüleri, bazı düzenler dışında, sefer sırasında kendilerini destekleyememeleri nedeniyle zayıfladı. Sonuç olarak, yüzyılın sonuna doğru, birçoğu, sahip olmadıkları köylüler yerine, yerel olarak hizmet etti ve vergiler ödedi. Onlarınki, 17. yüzyıl toprak sahibi üzerindeki genel aşağı yönlü toplumsal baskıda yalnızca aşırı bir durumdu. Petro Rusya'sı daha fazla yük getirdi ve daha sonra Odnodvortsy'nin yeni asil statüye yönelik iddialarını tamamen reddetti. 1720'lerin sonlarına doğru doğrudan vergi mükellefi olarak kaydedildiler. Bununla birlikte, Gubernii'nin yerel bilgileri ve askerî uzmanlıkları, onlar için ayırt edici olmaya devam etti buna rağmen onları kara milisleri olarak askerî hizmette tuttu. Kara milislerinin üyeleri yaz aylarında eğitim gördü ve hizmet verdi, ancak kışın evlerine döndüler. Ev halkının çoğu tarımsal mevsim için sahalardan uzakta olan yetişkin bir erkeği destekleyecek kadar refahta olduğu durumlarda bu çok etkili olmuştur; Habsburg Albay Manstein, 1720'lerin sonlarında kara milislerinin askerî kahramanlığına yürekten hayran kaldı. [32]

Kara milislerinin, yeniden düzenlenmiş garnizon birliklerinin ve yeni savunma hattının zamanında ortaya çıkması, rolü baskınlara (ve ayaklanmaya) karşı yerleşmiş tarım sınırını savunmak olan ancak gerekirse savaş alanı için eğitilen askerî güçler yarattı. Böylece, 1720'lerde Rus ordusu farklı askerî karşılaşmalar için birkaç farklı gruba ayrıldı. Düzenli savaş alanı birlikleri, düzenli savunma garnizon birlikleri ve birkaç yerleşik milis birimi vardı. Bunlardan son ikisi güney sınırındaki barışı korudu ve gezgin bozkır halklarına karşı Rusya'nın tarımsal genişlemesini canlandırdı. Bu gerçekleştiğinde, Rus hükümeti çok yönlü bir orduya duyulan ihtiyacı açıkça kabul etti. Gerçekten de, Petro başlangıçta özellikle bir tür Avrupa

ordusunu -İsveç ordusunu- yenmek için bir ordu yarattı. Rusya ancak Prut'tan sonra, düşmanlarıyla yüzleşmek için, benzer eğitim ve hazırlık ile bir kuvvetler karışımının etkinliğini resmen kabul etti.[33]

Kuzey Savaşı Bir Deniz Notuyla Bitiyor

Güney askeri yeniden yapılanması, Kuzey Savaşı'nı sona erdirmek için çok az şey yaptı. Baltık'taki Rus fetihleri güvendeyken İsveç Pomeranya'sındaki savaş devam etti. İngiltere ve İspanya Veraset Savaşları'ndaki diğer savaşanlar, düşmanlıkların Habsburg Monarşisine de sıçramasını engellemek isterken, İsveç'in iş birliği yapma konusundaki isteksizliğinden dolayı araları açıldı. İsveç'in durumu 1712'de tamamen umutsuz görünmese de giderek daha da kaygı verici hale geldi. Müttefik Rus, Danimarka ve Sakson birlikleri Friedrichstadt, Stralsund ve Stettin'i aldı. Stenbock’un ordusu 1713'te teslim olmak zorunda kaldı. Bu arada, Finlandiya'ya karşı Rus deniz ve kara saldırıları Åbo'yu ele geçirdi, İsveçlileri Baltık kıyılarından içeri itti, Hangø'da bir deniz zaferi kazandı ve son olarak, 1714'ün sonlarına doğru İsveçlileri Güney Finlandiya'dan sürdü.

İsveç İmparatorluğu'nun dağılması, XII. Charles'ın 1714'te sürgündeki beş yıllık döneminden dönmesiyle kısa bir süre gecikti. Uluslararası durum onu ilk başta cesaretlendirdi. İngilizler, kendi kafasına göre savaşa girmezse, İsveç'in çıkarlarını tekrar desteklemek istiyordu. Britanya Kralı George, Rusların Baltık'taki çıkarlarının genişlemesi ve Petro'nun yeğeninin Kurlandiya Dükü ile evlenmesi ve özellikle Mecklenburg Dükü ile yaptığı görüşmelerle ilgili endişelerini Prusya ile paylaştı. Bunlar George'un İsveç'teki Jacobit yanlısı faaliyetlerindeki öfkesinden neredeyse ağır bastı. 1715'e kadar Polonya-Litvanya Birliği'nde sadece Saksonyalı Augustus'un muhalifleri değil, kendisi de Rus hâkimiyetine giderek daha fazla kızdı ve Rusya'nın Prusya ile gelişen iş birliğinden korkuyordu. İsveç, İngiltere ile görüşerek ve Norveç'e ikinci bir yanıltma saldırısı ile İsveç-Rusya müzakerelerinin başlatılmasını ustalıkla dengeledi.

XII Charles'ın, 1718'de Fredriksten kuşatmasında başıboş bir kurşunla ölmesi, Rusların durumunu iyileştirmek yerine karmaşıklaştırdı. 1719'da Fransa İsveç adına müzakerelere katıldı, bir İngiliz filosu Baltık Denizi'nde devriye gezdi ve Rusya'nın müttefikleri onu terk etti. İsveç, eski müttefiklerin her biri ile ayrı müzakere etmeyi başardı. Yeni İsveç hükümdarları Ulrika Eleonora ve eşi Hesse Friedrich, İmparatorluğu'nun (Şubat 1720) Kuzey Alman unsurlarını Stockholm Barışı'nda kendi istekleri ile bıraktı. İsveç'e kalıcı askerî hasar veremeyen Danimarka, Haziran 1720'de Fredricksborg'daki iddialarının çoğundan vazgeçti. Bu arada İsveç, Rusya'nın güçlü mevcudiyetinin diğer güçleri İsveç'in Baltık bölgerini elinde tutmasını desteklemeye teşvik edebileceğini umuyordu. Ancak sonuçta, Fransız ve İngilizlerin içişleri ile meşgul olması ve İsveç sahilindeki yıkıcı Rus baskınları bu olasılığı ortadan kaldırdı. 30 Ağustos 1721'de Nystadt Barışı, Estonya, Livonia, Kexholm ve Ingria (Izhora, Ingermanland) vilayetlerinin çoğunu Rusya'ya verdi, ancak Fin topraklarının çoğu İsveç'e geri döndü.

Kuzey Savaşı sona erdi. St. Petersburg, Moskova ve diğer Rus şehirlerinde büyük halk kutlamaları yapıldı; Petro, Tüm Rusların İmparatoru olarak taç giydi. Rus zaferi, İsveç'teki siyasi gücün derin bir şekilde yeniden düzenlenmesine yol açtı, ancak uzun savaş yılları İsveç'te tahmin edilenden ekonomik olarak daha az yıkıcıydı.[34] Savaşın kapanış yılları Rus donanmasının hızla geliştiğini ve kullanıldığını gördü. Azak'ı ele geçirmek için kurulan ilk Petro donanması sorunlarla doluydu. Daha kötüsü Rusya da denizciliğe ilgi duyan bir nüfusun olmamasıydı. Bu, Kaptan John Perry tarafından eleştirildiği gibi, güney donanmasının yapımında hatalara yol açtı.[35] Diğer sorunlar arasında yıllanmış kereste, eğitimli tersane işçisi bulunmaması, yetersiz malzeme ve bunlar için ödeme yapmak için yeni gelirlere ihtiyaç duyulması vardı. Petro'nun Karadeniz donanması onun tüm gurur kaynağı olmasına karşın

hafif-eski tarz Kazak teknelerinin Azak'taki kalenin alınmasına büyük katkıda bulunduğu gözlemlenmişti. [36] 1711'den sonra Rusya’nın Azak donanmasının yok edilmesi, Baltık donanmasını ve taleplerini daha keskin bir odağa getirdi. Ladoga Gölü ve St. Petersburg hinterlandındaki gemi yapımı uzun zamandan beri Baltık kıyılarına taşınmıştı. Denizci nüfusun yokluğu kısmen Baltık'a en yakın illerde erkeklerin askere alınmasıyla aşılmış ve ülkenin dört bir yanından erkeklerin düzenli olarak askere alınması ve eğitimi ile sonuçlanmıştır. Rus deniz subayları her zaman istekli veya çok sayıda olmasa da, İngilizlerin, gemi yapımcılarının, mühendislerin ve danışmanların uzmanlığı Baltık donanmasının kurulmasında önemli bir rol oynadı.[37] Denizcilik, tekneler, teknik-matematiksel uzmanlık gereklilikleri, Çar'dan sürekli ve hevesli bir ilgi gördü.

Rus Baltık donanması, Baltık'taki İngiliz ve Hollandalı ticari ve diplomatik çıkarlarının tam karşısına dikilmesi dikkat çekiciydi. Hızlı büyümesi de şaşırtıcıydı. On beş yıl önce az sayıda Rus gemisinin olduğu yerde, 1720’de Rusya’nın otuz dört gemisi, on beş firkateyn ve büyük kadırga donanması İsveç ve Danimarka donanmasındaki toplam gemi sayısını geçmiştir. Hem ikmal hem de uzmanlıktaki ve deniz inşaatındaki gelişmeler önemli bir Rus başarısını temsil etti; 1720 tarihli Deniz Tüzüğü'nde (Morskoi Ustav) bir deniz hizmeti benimsendi.[38]

Petro yönetimi altındaki Rus donanması, kara manevralarını desteklemek için akıllıca ve etkin bir şekilde kullanıldı. Güneyde, Azak'ın alınmasını ünlü bir şekilde desteklemiş ve Bulavin isyancılarını bombalamıştır. Rus kadırga donanması, düzensiz süvarilerin 1700'lerin başında Rus ordusunu desteklediği kadar, Baltık'taki Rus birliklerine paha biçilmez bir destek sağladı. Daha büyük Rus gemileri onları denizden korurken, kadırgalar 1712-13'te Fin kıyılarına bir dizi kalıcı ve yıkıcı deniz akınları düzenleyerek İsveçlileri Helsinki'yi ve ardından Åbo'yu terk etmeye zorladı. Kadırgalar, savaşın son yıllarında (1719-21) İsveç'e yönelik saldırılarda da aynı işlevi yerine getirdi.[39]

Ancak Rus donanması başka bir donanmaya karşı bağımsız olarak nadiren faaliyet gösterdi. Petro, bu tür birkaç savaştan biri olan Hangø'daki Rus zaferinden gurur duyuyordu. İsveç, 1714'te Rus kadırgalarını kıyıdan aşağıya doğru hareket etmelerini engellemeye çalıştığında sahil şeridinde bulunan kürekli Rus Kadırgaları, rüzgârsız kalan İsveç donanmasını çevreledi, İsveç donanması daha büyük gemilerinin olduğu tarafa kaçarak onlarında kuşatılmasına sebebiyet verdi. Bununla birlikte, Osel (1719) ve Hangø yarımadası (Rusça Gangut) gibi durumlar nadirdir ve deniz desteğinin çok önemli bir rol oynamasına rağmen Rus donanması, savaş boyunca sadece bir İsveç gemisini ele geçirdi.

Petro, müttefikleri ve muhalifleri, donanmanın Rusya'nın Baltık'a taşınmasını desteklemedeki kilit rolünün bilincindeydiler, özellikle 1713'ten sonra. Petro donanmasının büyüklüğüyle böbürleniyordu ve İngiltere daha önce bir Rus donanmasının büyümesini teşvik etmesindeki ihtiyatsız rolü sebebiyle sızlanıp duruyordu. Bununla birlikte, özellikle pahalı gemilerdeki sürekli gemi yapımının neden daha sonra, askerî olarak daha tutumlu zamanlarda hızla kurban edildiğini anlamak zor değildir.[40]

Hassas Bir Denge

Guberniia reformlarını hükümet değişiklikleri (1708-10) ve 1711'de Senato'nun kurulması izledi. Bunlar sonunda orduya sunulan idari desteğin karakterini ve kararlılığını geliştirdi. Ancak, başlangıçta muhtemelen Petro’nun önceki idari tutarsızlıklarının yol açtığı aksaklıkları arttırdılar.

Ordu için sivil idari destek sorunlarının hem mali hem de eğitimsel temelleri vardı. Başkenti St. Petersburg'a taşımak, Moskova ve St. Petersburg'daki faaliyetleri koordine etmek için birçok merkezi şansölye gerektiriyordu; kısa bir süre sonra da Guberniia reformu başkentlerden birçok memuru bölgesel görevlere çekti. Eğitimli memur sıkıntısı durumu daha da kötüleştirdi. Sorunun bir kısmı, Petro'nun teknik ve eğitimsel hazırlığa olan ilgisinin ezici

bir şekilde orduya odaklanmış olmasıydı. Matematik Okulu'na ve Deniz Harp Okulu'na asilzadeler alındı. Şifreleme ve garnizon okulları daha az asil sosyal gruplar için benzer bir rol oynamıştır. Ancak sivil yönetim benzer kurumlar tarafından beslenmedi. Bunun yerine, Rus memur sınıfı kendini içeriden çoğaltma eğilimindeyken, sadece birkaç kişi askerî istihdam ve sivil istihdam eğitimlerini terk etti. Daha fazla okuryazar memurların olası bir kaynağı olan kilise adamlarının oğulları, Büyük Kuzey Savaşı sırasında savaşmak üzere hazırlanmıştır. Cizvit ve Moskova'daki "Alman" okulları da dâhil olmak üzere sadece birkaç özel okul okuryazar mezun yetiştirdi. Sivil yönetime sosyal statü verilmesi sorunu daha da karmaşıklaştırdı. Aristokrasi, sivil yönetimin daha düşük seviyelerinde çalışmayı hoş karşılamadı. Bununla birlikte, en düşük kademelere giren halkın daha yüksek idari pozisyonlara terfi etmesine müsaade etmekte de aynı derecede isteksizdi.[41] Merkezi hükümet kurumlarındaki çalışan sayısı aslında 1690'dan 1715'e kadar geriledi ve 17. yüzyıl sayılarını sadece Petro'nun hükümdarlığı sonunda tekrar aştı.[42]

Mali eksiklikler, kurala dayalı bir bürokrasinin tarafsız ve hiyerarşik işleyişine yardımcı olmadı. St. Petersburg'a taşınmak, Moskova yakınlarındaki uzun süreli hizmet yoluyla edinilen yerel düzeni, arazileri ve evleri kaybeden personel için kişisel olarak pahalıydı. Memurların maaşları 1710'dan sonra %50'ye kadar arttı, ancak enflasyon ve yeni yabancı uzmanlar çok para yedi. Açıkça söylemek gerekirse alt kademelerde çalışan memurlara ödemek için yeterli para yoktu. Bu koşullar altında, rüşvet, hediyeler ve diğer yasal olmayan prosedürler kesinlikle sistemin işlemesine yardımcı oldu, ancak kural tabanlı yönetim hedefine dair pek bir şey yapmadı. Ordunun sahip olduğu adanmış ve istikrarlı liderin bulunmaması durumun iyileşmesine fazla katkı sağlanmamasına neden oldu.[43]

Bu mali ve eğitimsel sorunlar daha sonra Guberniia sisteminin örgütsel eksiklikleri nedeniyle iyice karmaşıklaştı. Çeşitli Guberniia talepleri mantıklı değildi. Guberniia kurumlarının kurulmasıyla ile merkezi gözetim ve kontrol büyük ölçüde azaldı. Gerçekten de bazı merkezi şansölyeler Moskova Guberniia valisine tabiydi. Son olarak, valinin ve yakın çevresinin altında, yerel yönetimin personeli ve karar alma süreçleri çoğu zaman değişmemiştir. Yerel valiler (voevody) yerine komutanlar getirildiğinde, genellikle değişen kişinin değil, makamın unvanıydı. Belgorod askerî yönetim bölgesi, Kiev Guberniia'nın bir parçası olarak, Askerî Şansölye Senato Şansölyesine katıldığında bile, bazı idari faaliyetlerini korudu. Bu birimlerdeki ikmal, büyük ölçüde yerel ilişkilere ve hiyerarşik kurumsal işleyişe bağlı olmaya devam etmiştir.[44]

Polis ya da idari aksaklık ve görevi kötüye kullanımı kınama çabaları kurumsallaştırıldı. Özel öneme sahip idari görevler bazen sadece orduya ve donanmaya transfer edildi veya askeri personel o işleri halletmek için bürokrasiye görevlendirildiler.[45] 1711'de fiskaly yani mali polis, diğer Petro kurumlarının üstünde bir katman olan idari bekçileri olarak ortaya çıktı. Mali ve idari suiistimalleri, yolsuzlukları ve yanlışları, çoğunlukla da ihbarla, ortaya çıkarmakla görevliydiler ve kendileri her türlü cezadan muaftılar. Finansal ve diğer kötülükleri azaltma yetkileri daha sonra büyük ölçüde genişletildi ve özellikle il düzeyinde oldukça kötüye kullanıldı. Mali polisi Senato'nun kurulmasıyla ortaya çıktı, ancak sayıları ve önemleri Petro hükümdarlığı sonuna kadar artmaya devam etti. 1725'da yaklaşık beş yüz tane mali polis vardı.[46]

Petro şahsi olarak bu idari gafletten uyanmayı başaramadı. 1704 yılında kurulan Kabine aracılığıyla hükümetin koordinasyonu ve işleyişini sürekli izledi. İkazlar Senatoyu hiçe saydı. 1717'de Petro senatörlere akrabalarını ve arkadaşlarını kazançlı görevlere atamamalarını emretti; yöneticilerinin inisiyatif eksikliğini ve yersiz girişkenliklerini itaatsizlik olarak görüp şikâyet etti ve her ikisini de cezalandırabildi. Çok sayıda yolsuzluğu cezalandırdı- en önemli örneği uzun zamandır favorisi olan A.D. Menshikov'dur, iki yıl sonra sadakati ve idari maharetinden dolayı görevine geri dönmüştür. Petro'nun Senato ve Guberniia ile idari davranış konusundaki karşı karşıya gelmeleri ulusal siyasi meselelerle birlikte karmaşıklaştı. Petro'nun

oğlu, ilk karısı Aleksey Petrovich'ten olan, babasıyla yakın ve hatta tatmin edici bir ilişki yaşamamıştı. Aralarındaki kişisel ve siyasi mesafe 1715'te, Petro'nun ikinci karısı olan Catherine'den ve Aleksey'in karısı Charlotte'dan olan oğullarının doğumuyla açıldı. Havadaki veraset sorusuyla, birçok soylu Rus, Petro'nun altındaki siyasi güç kaybına Aleksey ve oğluna (Petro'nun torunu) örtülü veya açık bir şekilde destek vererek cevap verdi. Aleksey 1716'da Viyana'ya gidip geri döndüğünde sorguya alınıp ve ardından hapishanede öldüğünde, Petro'nun Rus toplumunun üst bölgelerinden desteğinin kırılganlığı acı verici bir şekilde ortaya çıktı. Herhangi bir komplo ortaya çıkarılmamasına rağmen, Aleksey'in taraftarları sadece aristokratları ve yeni senatörleri değil, aynı zamanda Petro'nun kendi iç çevresini de içeriyordu.

Bu olayları büyük çaplı idari yapılanma izledi ve Rus hükümetinin üst düzeylerinin bu kurumsal yeniden yapılandırılması sonunda siyasi ve kurumsal olarak daha dayanıklı hale geldi. Petro ilk olarak 1712'de İsveç kurumlarını Rus kullanımı için ödünç aldığından bahsetti, ancak Rusya'nın İsveç modeli "enstitüler" getirmesi 1717-20'deydi. İlk olarak, dokuz enstitü merkezi Rus yönetiminin tüm şansölyelerinin yerini aldı; diğer tüm idari birimler bu yeni birimlere dağıtıldı veya altında toplandı. Her üniversitenin karar verme gücü, biri başkan yardımcısı(yabancı) olmak üzere on kişiden oluşan bir gruba verilmiştir. Belki de bariz amaç, herhangi bir erkeğin veya ailenin yeni yapıya hükmetme yeteneğini sınırlamaktı; kaçınılmaz olarak, bu her zaman işe yaramadı. Başlangıçta, dokuz üniversitenin (bir Rus) her birinin başkanı da senatör olacaktı; bu daha sonra gözden geçirilecektir. Böylece, yeni enstitüler resmi olarak neredeyse on yıllık olan birleştirici merkezi hükümet organı olan Senatoya resmen bağlandı. Enstitüler norm haline geldikçe Guberniia alt bölümlere ayrıldı ve çok sayıda sivil yönetim başkentlere geri döndü. Senatoyu izlemek üzere görevlendirilen bir savcı ve resmi olarak idari davranış kurallarını belirleyen 1720 Genel Yönetmeliği, sistemin bekçileri olmuştur.[47]

Bu düzenlemelerde en az iki dikkate değer unsur vardı. Bunlardan ilki, merkezi hükümet dairelerinin çoğalmasıyla siyasi olarak güçlü saray mensuplarının yeniden yapılandırılması ve yeniden dağıtılmasıydı. Yeni yüzler ortaya çıktı; eski ve gözden düşmüş favori Menshikov görevine iade edilmişti. Daha yakın zaman önce gelen ve ordunun saflarında ilk sırada yer alan bir ordu olan Iagushinskii, hem halkın içinden olan Menshikov'dan hem de eski aristokrat gruplardan siyasi olarak bağımsızdı. Iakov Bruce gibi yabancı kökenli ve uzun zamandır hizmet eden insanlar, eski aristokrat aileleri (bağlılıkları şüpheli olan) ve merkezi yapıda daha yeni, daha az elit favorileri dengeledi. Bu düzenleme, eyaletlerde kök salmış eski aristokrat ailelerle, başkentlerin merkezi yönetimdeki siyasi gruplarını dikkatle dengeledi.[48]

Sonuç, kendi bekasını düşünen farklı gruplar oluşturarak kurumsal çerçevenin daha istikrarlı hale getirilmesine yardımcı oldu. Özellikle, eyaletlerde Petro kurumları Petro'nun ölümünden hemen sonra ortadan kaldırılmıştır; aksine, özenle dengelenmiş Senato ve enstitüler, Petro döneminden sonra da var olmaya devam eden az sayıdaki kurum arasındaydı.

İkincisi, E.V. Anisimov'un ileri sürdüğü gibi, bu gelişmekte olan yapının ana hatları eski şansölyelerin kalıntılarından daha hiyerarşik ve birleşikti. İdarenin yoğun bir şekilde yürütülmesi, belki de yenilik ve karar almayı, siyasi gücün bulunduğu sistemin tepesine itmiştir. Bununla birlikte, bu değişim, bürokrasiyi, manipülasyonlarının sağlam ve otokratik yaptırımda aşikâr bir bürokratik unsur haline geldiğini, kurumsal kuralların varlığını yeni yollarla kabul etmeye yönlendirdi.[49] Bu siyasi ve idari düzenlemeler ordunun ithalatını azaltmadı. Tam tersine, Savaş Enstitüleri, Dışişleri ve Deniz Kuvvetleri enstitülerin en önemlileriydi ve sistemin geri kalanının çoğundan oldukça bağımsız bir şekilde işletiliyorlardı. Personeli diğer tüm sivil idarecilere göre, senatörlerden bile fazla, ayrıcalık kazandı.[50] Küçük karmaşalar da ortaya çıktı. Örneğin 1723'te askerî ikmal zinciri, Savaş Enstitüsü'ne tabi tutuldu ve başkanı Senato koltuğunu kaybetti. Bu işe yaramaz bir uygulamaydı, çünkü ikmal amirinin sivil yapıyla doğrudan temasa ihtiyacı vardı. 1724'te Senato'nun yetkisi altında bir enstitünün ayrıcalıklarına sahip yeni bir Levazım İdaresi ortaya çıktı.[51] Bu sancılar, baskın bir ordunun sivil hiyerarşiyle

yeniden bütünleşmesini sağladı; bunların her ikisi de Petro'nun hükümdarlığının sonuna kadar gittikçe düzenli hale gelmiş ve kurumsallaşmıştı.

Kalıcı Askerî Reformun Sosyal ve Mali Temelleri

Kurumsal güç dengesi sadece saray politikaları ve idari yapıların sonucu değildi. Diğer birçok bileşen anahtar rol oynamıştır. Burada iki önemli örnek söylenilebilir. Birincisi, ruh vergisi ve mali ölçekli düzenlenme Petro ordusunu ekonomik idame ettirebildi. İkincisi, rütbe piramidinin tepesinde bulunan aristokrasinin, reform yapılan bir orduda hizmet etmeyi kabulü, sosyal bağlamda önemli rol oynadı.

Daha az önemli seçkinlerin Petro taleplerine sosyal uyumu genellikle ve haklı olarak, Petro devrinin en şaşırtıcı konuları arasında görülür. Nispeten zayıf iki yöneticiden sonra, Rus aristokrasisi Petro'nun oturduğu Rus tahtı tarafından kendilerine dayatılan bu zorunlu hizmete bu kadar uysal olarak katıldılar? Belki de en iyi cevap, Rus elitinin orta ve düşük seviyelerinin azalan servetlerini ve sosyal hareketliliğini hatırlamakla başlayabilir. 17. yüzyılın sonlarına doğru, bu nüfusun siyasi gücü ve sosyal beklentileri önemli derecede sınırlıydı. Artık süvari olmak, bırak Moskova saflarına ve sarayına doğru yukarı doğru hareket etme fırsatını, kalıtsal (elit) statüyü ve toprak tutmayı bile garanti etmedi. Gerçekten de aktif süvarilerin sayısı gittikçe azaldı ve içlerindeki en müreffeh ve bağlantısı en yukarıda olanlar için ayrılmış yerlerdi. Süvariler, yeni atlı (hatta piyade) alaylarında isteksizce görev yaptılar. Bu durumda, statüsü kabul edildi, hatta biraz da korundu, ancak daha fazla zenginleşme fırsatı, boş arazilerin azalmasından dolayı oldukça azaldı. Büyükşehir kademelerine yukarı doğru hareket olasılığı ciddi şekilde kısıtlandı ve daha sonra 1678-82'deki reformla durdu.[52] İlerlemeye giden tek bir yol kaldı ve o da sınırlıydı: yeni düzen ordusunun içindeki subaylık değerli askerî ödüller ve belki de finansal istikrar getirebilirdi, ancak sosyal statüyü aktaramazdı. Bununla birlikte, 1682'ye kadar bu türden askerler sadece yeni düzen birliklerinde hizmet verebileceğinden, hayalleri sınırlıydı. 1682 ile 1700'lerin başları arasında, tüm ordu düzen yapısını kullandığında ve daha fazla terfiler mümkün olduğunda, yeni düzen alaylarında subay olarak görev yapanlar, eski sistemin sunduğu otomatik siyasi ve sosyal statüyü devam ettiremedi. Göreceli yoksulluk ve belirsizlikten kurtulmak isteyen küçük asilzadelerin önünde yeni engeller vardı. Petro dönemi, toplumsal statü ile ordu arasındaki ilişkiye radikal bir değişiklik getirdi. Süvariler vilayet topraklarının statüsünü devam ettiremedi ya da koruyamadı. Genellikle fakir mülklerden kaynaklanan hizmet maliyeti ekonomik durumlarını baltaladı. Aynı zamanda, süvari alaylarının durmak bilmeyen bir şekilde sık sık oluşturulması, erimesi ve dağılması, süvari (piyade gibi) elit bir birliği askerlikten ziyade kitle tabanlı bir duruma dönüştürdü.[53] Ancak teşkilatın saflarına katılma ve üst seviyelere yükselme, özellikle Poltava'dan önce hizmete başlayanlar için kolay olmasa da hızlı bir değişim sağladı. Genişletilmiş askerlik hizmeti de dönüşümün bir parçasıydı. Petro ordusundaki askerler önemli grup dayanışmasına sahipti; alay personeli için bu bir tür kurumsal birlik haline geldi.[54] Subaylar, ortak, teknik ve Avrupalı bir kelime dağarcığı ve büyüyen okuryazarlık tarafından ortaya çıkarılan pratik bir askerî eğitimi paylaştı. Açıkça belirtilen nitelikleri ve sorumlulukları ve hatta askerî bir ahlakı vardı. Son olarak, ülkenin en yüksek siyasi ışıklarından tanınmayı da içerebilecek askerî bir yaşam tarzının statüsünden ve ayrıcalığından yararlandılar.[55]

Bununla birlikte, birçok zorluk vardı. Toprak sahipliği artık askerlik hizmetinin kaçınılmaz bir sonucu değildi. Toprak satın almak veya almak için diğer fırsatlar, Saray topraklarını korumak isteyen Petro tarafından ciddi şekilde sınırlandırılmıştı. Bu nedenle, aile topraklarını miras almayan genç askerlere kalıtsal hizmet, toprak ve köle mülkiyeti geleneksel olarak zorunlu kılındı. Maaş oranları hem mali hem de idari nedenlerle, sürekli ve zamanında ödenmemiş olmasına rağmen, 1711’den sonra[56] ücretlerinde iyileştirme yapılmıştır. Seçkin askerler, genellikle on yıl veya daha fazla olmak üzere uzun süre evden ve aileden uzakta

kaldılar. Bir subay, bir sıradan ağır süvariden daha büyük bir ayrıcalık ve ödülü olsa bile, prensipte 17. yüzyıl süvari hizmetinden daha az münhasırdı. Bilindiği gibi Petro, doğrudan teşvik etmediyse de, yetenekli ancak soylu olarak doğmamış olanlar için askerî terfilerle oldukça sürekli bir şekilde izin verdi. Bu koşullar altında askerlik yükümlülüğü her zaman hevesli bir şekilde karşılanmadı ve Petro'nun hükümdarlığı şaşırtıcı bir şekilde seçkin bireylerin orduda hizmet etmedeki isteksizliği ile simgelenmiştir.

Saltanatın son yılları değişti ancak bu, durumu pek de düzeltmedi. Birincisi, 1713-14'te başlayarak, kayıpların azalması, daha iyi kayıt tutulması ve diğer faktörler, orduda onlara sunulabilecek pozisyonlardan daha fazla sayıda subay olduğu anlamına geliyordu; terfiler orantılı olarak yavaşladı. Rus soylularının güçlü bir şekilde direndiği en büyük çocuğun varis olma hakkı, 1714'te yasalaştı ve bu en büyük oğlunun mali beklentilerine yardım etti, ancak kardeşleri için aynısı söylenemez. Sıradan halkın yükselişi ve terfileri üzerinde önemli bir kızgınlık ortaya çıktı.[57] Ancak, askerî birliklerdeki hizmet yavaş yavaş saltanatın sonuna doğru daha özel hale geldi. Barışın yakınlığıyla askerî hiyerarşi daha siyasallaştı ve Petro'nun kendisi daha etkisiz bir rol oynadı. Ateşli birliklere giriş ve terfi, daha muhafazakâr hale geldi ve asil olmayan insanların atamaları daha açık hale geldi.[58] Ocak 1722'de ortaya çıkan Rütbe Tablosu, yeni konsolidasyon sisteminin birçok yönünü resmen kabul etti.

Rütbe Tablosu[59], Rus Kraliyetine hizmette Rus aristokrasisinin tanımını resmen düzenlemiştir; aslında (askerî) hizmet, statü ve göreceli sosyal konumu tanımak için sistemi yeniden inşa etti. Böyle bir sistem, yaklaşık 40 yıl önce üstünlük derecelerinin (mestnichestvo) kaldırılmasından önce Rusya'da resmi olarak mevcut değildi. Petro, mestnichestvo'ya geri dönme girişimlerini ısrarla reddetti, ancak alternatif bir sistemin ortaya çıkması, sadece Petro’nun soyluları için Avrupalılaşma hırslarını değil, aristokrasinin kendisi için de askerî yaşamın taleplerini ve sosyal ve statü isteklerini içeren karmaşık bir süreçti. Ortaya çıkan Tabloda kodlanan varsayımlar, gizli olmasa bile, Mestnichestvo'nun anlaşılmış kuralları kadar karmaşıktı; oldukça açık bürokratik ve politik manevraların sonucuydu.[60]

Bunun karşısında, Tablo sarayda, sivil idarede ve orduda bir dizi pozisyon belirledi ve onlara 14 (en düşük) ile 1 (en yüksek) arasında dereceler veya seviyeler verdi. Tablo böylece üç alandaki pozisyonlar arasında denklik sağlamıştır. Örneğin bir ordudaki albay, donanmadaki bir arka amirale, bir enstitü başkanına veya sarayın üst düzey kethüdasına eşdeğerdi ve daha yüce seviyelere ilerledikçe, ilk olarak kişisel ve daha sonra kalıtsal soyluluğu kazandı.

Soylu ailelerin devlete tahmin edilebilir bir şekilde hizmet etmeleri açıkça gerekliydi; rütbe almanın tek yolu devlet hizmeti idi. Hizmet etmemenin cezaları vardı: Örneğin, bir hizmetteki kişi hizmet vermeyen bir asilzade göre daha önceliklidir. Finansal teşvik, kısmi olarak mülklerin alt gruplara ayrılmasını önleyen ve küçük kardeşlerin kendi maaşlarını kazanmalarını gerektiren yasal zorunluluklar tarafından sağlanmıştır.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Tablo hem aristokrasinin hem de Petro'nun orduya olan üstün ilgisini kabul etti. Ordu o kadar önemliydi ki, askere alımlar hazırlanırken ona danışıldı. Kısmi bir sonuç olarak, askeriyedeki herhangi bir kimse (derece 14 ve üstü) soyluluk için otomatik olarak kalifiye olurken, farklı durumdakilerin, 8. dereceden daha ileri gitmesi gerekiyordu. Ayrıca, askerler aynı sivil ya da saray rütbesine sahip erkeklere göre öncelik kazandı. Düşük askerî rütbe için bile nitelikler ve gereklilikler, liyakat ve ilerleme ilişkisini vurgulayarak önemli ölçüde detaylı bir şekilde düzenlenmiştir.[61]

Ancak belgenin büyük bürokratik mahiyetine rağmen, Rütbe Tablosu aile ve miras hakkındaki asil endişeleri açıkça tanıdı; belge aynı zamanda Petro’nun devletin yeteneği ve liderliğinin yoğun bir biçimde aristokrasi ile olduğu inancını da reddetti. Örneğin, Tabloda tanımlandığı gibi özel bireysel değer (zasluga), terfide bir unsurdu. Zasluga hem kalıtımsal değeri hem de kıdemi içerebilir. Diğer açıklamalar daha doğrudandı; rütbe ve öncelik, doğal olarak, kanın bağında bir prensin varlığına göre, hatta düşük rütbede olsa bile değişti. İsveç de dâhil olmak üzere Rütbe Tablosunun inşasında bazı yabancı örneklere danışıldı. Petro’nun

Avrupa tarzı bir aristokrasiye ilgisi iyi bilinmektedir.[62] Bununla birlikte, Rus uygulamasının ve ihtiyaçlarının yabancı modelleri aştığı açıktır.[63] Birçok açıdan, Rütbeler Masası, Petro aristokrasisinin ve ona erişimin resmi bir tanımı olarak hareket etti ve büyük ölçüde Saray ile aristokrasi arasında önceden var olan bir ilişkiye dayanıyordu. Eski kalıtsal hizmet sınıfının genel bir askere alım ve sık sık birliklerin içindeki hızlı sosyal hareketlilik bağlamında, Rütbeler Masası eski sosyal ayrımların kaybını ve daha geniş bir şekilde tanımlanmış, birçok eski hizmet ve durum kategorisini de kapsayan, "aristokrasinin" (shliakhetstvo) oluşmasını da kabul etti. Saray ve aristokrasi arasındaki ilişki önemli yeni özelliklere sahipken, ilişkinin kendisi sadece kraliyet mutlakiyetçiliğinin zor kazanılmış bir zaferi değil, aynı zamanda daha eski bir Rus ilişkisinin dramatik evrimi idi.[64]

Eski boiarstvo (Moskova Knezliği'nin aristokrasisine verilen ad), bu aristokrasi ile bütünleşmiş olmasına rağmen hem resmî hem de gayri resmi olarak farklılığını korudu. Soylu olarak doğanlar, saray huzurunda öncelikli olmaya devam etmiştir. Saray mensupları (tsaredvortsy) kraliyetten ve bürokrasiden özel muamele talep etmeye devam etti ve çoğu zaman da istediğini aldı. Başlangıçta tsaredvortsy arasından seçilen Muhafız birimleri, kademeli olarak subaylık sınavlarını kazanmayan aristokratlar için bir sığınak haline geldi, statülerini Muhafız görevleri ile korudular. Heroldmeister (kayıt memuru) ailelerin sahip oldukları pozisyonları kaydedip kabul etti ve bürokratik prosedür, aristokrat barındıran alayları farklı olarak dikkate aldı. Öte yandan, bu tür erkekler işlerinin eğitim ve diğer gereksinimlerinden muaf değillerdi ve mestnichestvo (kendinden daha düşük birini bulup kendi yerine askere gönderme) gibi anlaşmazlıkları kati bir şekilde reddedildi. Senatoyu denetlemek için yaratılan Vekil Generali, daha sonra 18. yüzyıl boyunca yüksek kurumların kabile ve aile hâkimiyeti için bir mekanizma sağladı.[65]

Eğer Masa, asil askerliğinin eski tanımını yeniden yapılandırdıysa, daha yeni bir gerçeği de tanımıştır. Kıdem ve uygunluk şartları, paralel askerî ölçeği geliştirmek için çok çalışan erkekleri rahatsız etmemek için sadece askerî görevlere değil, sivil görevlere de uygulandı. Asilzadeler ordu hizmetini tercih etmeye devam ettiler. Ancak, bu hükümler asilzadelerin askerlik ve sorumluluk fikirlerine yönetimsel reformu da (sadece askerî değişim değil) iliştirmiştir. Sivil idari hiyerarşinin dâhil edilmesi, zayıf bir ilişki olarak bile olsa, asil hizmetin hükümetin üst kesimlerinde birleşmesine ve entegrasyonuna katkıda bulunmuştur. Bu süreçte, Masa, idari gücü daha önceki bir sistemde olmadığı şekilde açıkça tanıdı. İstekli olanlara, kamu hizmeti şansının tanınması, daha ileriye terfi ve hareketlilik için alanlar sağlamıştır. Askerler idari rollere geçtikçe, askerî disiplin ve hiyerarşi bazen onlarla birlikte giderdi.[66] Son derece politik, ancak nispeten istikrarlı bir merkezi yönetim hızla ortaya çıktı.

Rütbeler Tablosunun ve sonuçlarının toplumsal mevzuat olarak önemini izam etmek zordur. Zira bu rütbeler Petro tarafından öngörülen ve bir Rus asilzadeliğinin önderliğinde toplum ve ordu arasındaki müşterek kilit düzenlemeleri kodladılar. En önemlisi, rütbeler asilzadelik ile Taç arasında yeni bir ilişkinin sonucuydu ve asaletin ayrımcılığını, onun sosyal münhasırlığını garanti etmeden kabul ediyorlardı.

Eğer asilzadeliğin Taç ile olan ilişkisinin kanunlaşması, Petro askerî sisteminin tanımlanmasında kilit bir unsur olsaydı, Rusya'nın mali sorunlarının kısmi bir çözümü de olurdu. Petro dönemindeki bu sorunların ciddiyeti ne var ki Rusya'nın On üç Yıl Savaşları sırasında yaşadığı mali baskıya benziyordu. Petro döneminde Rus devlet bütçesi büyük ölçüde, %80 ve daha yüksek zirvelere sahip olan askerî harcamalar tarafından tüketildi.[67] Aslında, Avrupa-Osmanlı askeri denklik bölgesindeki diğer devletlerin, devlet gelirlerinin benzer yüzdelerini bu amaçla harcamaları alışılmadık bir durum değildi (Gelirin %70-90'ı).[68] 17. yüzyılın ortalarında olduğu gibi, Rusya'da ve başka yerlerde 18. yüzyılın önemli bir gideri, eğer gemiler, üniformalar, silahlar, toplar, atlar ve malzemeler çok sınırlı bir süre içinde satın alınmışsa, orduyu sahaya koymakta yatmaktadır. Poltava'dan sonra daha fazla idari tutarlılık gösterilmesi ve bu hususi mali yükün hafifletilmesi neredeyse eşzamanlıydı. Bu noktada, zaten

yaşamın içerisine yeni vergiler ve aidatlar çoktan eklenmişti; para değersizleştirmesi, erken Petro döneminde faturaları ödemenin tercih edilen bir başka yoluydu. Bu aidatların bir kısmının tahsilatı ve ödenmesi, genellikle kentsel ticaret sektörünün temelinin çürütülmesiyle ilişkilidir.[69]

Petro'nun saltanatının ikinci yarısında, Baltık donanmasında devam eden inşaat dışında, asıl masraf olan şey ordunun tefrişatı ve yeniden inşası değil, onun bakımıydı. Saltanatın sonuna barış geldiğinde, askerî kuruluşun maliyetlerini düşürmesi beklenebilirdi; bu beklenti, Rusya'nın, Kuzey Savaşı'nın büyük bir kısmı için, birliklerini kısmen topraklarını yağmaladıkları düşman ve müttefikleri pahasına beslediği tahakkukuyla dengelenmelidir. Yalnızca ödeme, barınma ve yiyecek gerektiren çok sayıda daimî birliğin eve dönüşü, Rus kaynaklarının giderlerindeki bir düşüşten ziyade bir artışı temsil etti; maaşlar, gıda, yem, arz ile birlikte erkeklerin ve onların mallarının sistematik olarak ikame edilmesi pahalıya patladı.[70]

Sınırlı kaynaklar, kalıcı ordu ve donanmayı desteklemedeki başlıca ve süregelen bir sorun olmaya devam etti. Rusya hala ne güçlü bir ticari ekonomiye ne de ilgi çekecek müreffeh bir tarıma sahipti. Ekonomisi nakit açısından kısıtlıydı ve devletin ayni ödemeler veya düzenlemeler yerine nakit ödemelere yönelik kasıtlı hareketi sorunu daha da kötüleştirdi. Hükümet uluslararası borçlanmaya dayanamadı. İdari sorunlar da vardı: Petro'nun çabalarına rağmen, Poltava'dan sonra bile birleşik devlet özeti olarak idare bütçelerinin oluşturulması ve birleştirilmesi kendiliğinden veya güvenilir olmaktan çok uzaktı. İdari olarak, vergilerin değerlendirilmesi nispeten basitti; nakdi toplama ve uygun şekilde dağıtma ise daha ciddi zorluklar yarattı.

Askerî harcamaları dengelemek ve yönetmek için çeşitli yöntemler benimsendi. Birincisi, 1708-10'daki *guberniia* reformları, vergi mükellefinden alaylara daha doğrudan bir rota sağlamıştı, maliyet üstünlüğü. Bununla birlikte, 1710 yılındaki mali inceleme, ordu harcamalarının toplam geliri aştığı şeklinde hoş olmayan bir sonuç doğurdu. Artan nüfusun tanımlanabilmesi, ordunun ve donanmanın kalıcı maliyetlerinin ödenmesinin sağlanması umuduyla, 1710'da olduğu gibi 1716'da da bir diğer hane sayımı daha yapılmıştır. Vergilendirilebilir hane sayısında gerçek bir düşüş kaydettiği için bu kapsamlı bir başarısızlıktı. Bu sonucun açık bir şekilde ortaya koyduğu şey, nüfus sayımı için hane sayısının temel alınmasının yararsızlığıydı: vergi yükünü daha iyi yönetmek için daha fazla kuşak daha az haneye toplandı.

Bu mali problemlerle başa çıkmak için yeni düzenlemeler yapılması uzun sürmeyecekti. Askerler 1717 gibi kısa bir sürede Avrupa'daki seferberlikten dönmeye başladıkça, barış zamanında yaşam alanları, yiyecek ve maaşlar sorunu ortaya çıktı. Ordu ve donanma daha küçük bir boyuta düşmedi; tam tersine, sayıları 1711'den sonra, 121.000 kişi kara ordusunda ve 74.000 kişi de garnizon birliklerinde olacak şekilde büyüdü. Başlangıçta geri dönen adamlara büyük inşaat projeleri üzerinde çalışmak için para verildi: köprüler, savunma hattı ve kaleler ve en popüleri kanallar. Ancak kısa bir süre sonra idameden kaynaklanan mali sorun çözüldü; erkekler kırsal kesimde olduğundan daha çok halk üzerinde yoğunlaştı.[71] Yaz ayları dışında (kısa seferler olmasa bile eğitim manevraları olduğunda), orduyu barındırma ve besleme maliyeti, nakit eşdeğeri olarak hesaplanmasına rağmen, "ayni" bir vergilendirme biçimi haline geldi. Taburların ve bölüklerin nasıl dağıtılabileceği konusunda özel talimatlar vardı, ancak sadece büyük kalelerin veya diğer konaklama yerlerinin olduğu yerlerde halk bu sorumluluk için nakit ikamesi sağlayabildi.[72] Amerikan halkı, Anayasa'ya konaklama özgürlüğü yazmasını gerektirecek bu uygulamayı yeterince beğenmedi. Rusların da hızlı bir şekilde kendilerini yükten muaf tutabilen herkes gibi, Amerikanlardan farklı hissettiklerine dair çok az işaret var.[73] Rus ordusu Rus kırsalını "işgal" ederken bu masrafı karşılayan ezici bir çoğunluk kentsel vergi mükellefleri ve köylülerdi. Bu çok büyük katkı ne tekdüze ne de adildi. Kışlalar, örneğin askerî birliklerin çoğunun hala Moskova çevresinde bulunduğu merkez bölgelerde yoğunlaştı. Ancak konaklatma, barış zamanında büyük bir Rus ordusunu destekledi. İsveç prototipine

benzer şekilde, nakit rezervlerinin kırsalını boşaltmadan veya başka bir bürokrasi yaratmadan bunu yaptı. Sonuç, sadece ordunun askeri birlik ruhunu değil aynı zamanda birçok askerin en iyi bildiği sosyal ortamı vurguladı. Yerel mülklerde ve kendi memurları için çalışmak için erleri kiralamak, eğer istisnai olarak istismara açıksa, bunun basit bir uzantısıydı.

Kırsal kesimde ordu, daha önce var olandan daha şiddetli suçlara karşı daha genel ve yaygın bir polislik görevi olan yeni bir rol oynamıştır. Yerel alay, serseriliği önleme ve kaçakları gözaltına almanın yanı sıra, genel uygulayıcı rolünün bir uzantısı olarak eşkıya kontrolünü de denetledi. 18. yüzyıl kırsalında bir dizi muhteşem popüler haydut övünürse, büyük bir başarı iddia etmek zor olurdu. Bilakis şehirlerde polislik ordu yoluyla değil, görevleri sadece şiddet içeren davranışların bastırılmasını değil, aynı zamanda temizlik, ticaret tezgâhları, kıyafetler ve diğer konular üzerinde daha geniş kontrolleri de içeren ayrı belediye kurumları aracılığıyla yapıldı.[74]

Ordu faturalandırmasıyla yakından bağlantılı bir mali düzenleme, 1716'nın başarısız nüfus sayımından sonra hane halkı vergisinin yerini alan ruh vergisine geçti. Esas itibarıyla bu vergi yaşı veya mesleği ne olursa olsun, Rusya'nın vergi mükellefleri olan her bir erkekten eşit bir ödeme tayin etti. Bu vergi, eski vergilerin ve yükümlülüklerin hepsinin değilse bile bazılarının yerine geçecekti. Amacı münhasıran askeriydi; diğer devlet harcamalarını eskisi gibi karşılanmaya devam etti. Bireysel vergi mükelleflerine ilk kez uygulanan bir verginin gerektirdiği yeni bir nüfus sayımı 1718'de başladı. Bu sayım ordu tarafından gerçekleştirildi; görevliler o kadar çok iş üstlendi ki, komutanlar birliklerin yeterli sayıda askerden yoksun olduğundan şikâyet ettiler.[75] Sayım 1724'te tamamlandığında, yaklaşık 5,4 milyon erkek "ruh" ortaya çıkardı. İlk vergi oranı (insan başına 74 kopek), 73 alayı korumak için gereken 4 milyon ruble nakit olarak 5,4 milyon insana bölünerek elde edildi. Bu hesaplama hemen hemen her anlamda açıkça faraziydi. Nüfus sayımı gençler, yaşlılar ve sakatlar dahil her erkeği saymıştı. Bazı hane halkları birçok erkek barındırmasına rağmen, diğerlerinden çok daha müreffeh olmuştu. Ayrıca, verginin tahsil edildiği süreç belirtilmemişti. Uygulamada, uygun meblağ yerel mülk sahipleri tarafından konut sakinleri alayına devredildi. Dolayısıyla, bireysel vergi oranı, gerçekten ödeme yapanların sayısı veya ödeme kabiliyetleri ile çok az ilişki içerisindeydi. Gerçekte ruh vergisi, 1670'lerin hane halkı vergisinin basit ve çok etkili bir şekilde genişletilmesiydi; yani köyler veya hane halkları gerçek ödeme birimleriydi.[76]

Tahsilatta çok sayıda teknik zorluk vardı: vergi bölgeleri zorunlu olarak illerle sınırlı değildi; sivil memurlar, kelle vergisi tahsil edildikten ve gönderildikten sonra diğer gelirleri çıkarmak için kaçınılmaz bir şekilde görevden ayrıldı ve vergi tahsilatları zaman zaman muhafızlar tarafından bile toplanarak ordu tarafından tatbik edildi. Kırsal bölgeleri dehşete düşürme rivayetleri çok yaygındı.[77]

Ruh vergisi hem köylüye yüklediği yük hem de toplanma şekliyle zorbalık anlamında kötü şöhretliydi. Verginin olumsuz etkileri kısmen aşırı soğuk kışlara (Küçük Buzul Çağı devam ediyordu) ve başlangıcının çakıştığı tarımsal buhrana bağlı olabilirdi. Ruh vergisi, faturalandırma ile birleştiğinde, diğer birçok vergi ve aidatı ortadan kaldırmadı. Bununla birlikte, doğrudan askerî teçhizat sağladı ve 19. yüzyılda askerî bütçenin desteği ve dayanağı oldu.

Ruh vergisinin sosyal sonuçları, vergi mükellefleri ve asilzadeler arasındaki derin uçurumun pekiştirilmesi ve ara sıra ayarlanmasıyla derinden bağlıydı. Vergi ödeyenler sadece köleler ve köylüler değildi. 1679'da olduğu gibi, kasaba halkı da artık daha yüksek oranda vergi ödediler. Ruh vergisi adına uygulanan daha büyük, daha kati sosyal ve mali kategorilerin katılığı efsanedir, ancak bazen bu kategoriler yanıltıcı bir şekilde uygulanabilir. Sayısız kentsel vergi mükellefini kayıt altına alma telaşlarında, nüfus sayımına katılanlar arasında göçebeler ve seyyahlar; bir "ticaret köylüsü" kategorisini ortaya çıkardı. Odnodvortsy ve diğer eski ordu mensubu erkekler devlet köylüleri olurken, köleler gibi diğer sosyo-yasal kategoriler diğer vergi mükelleflerinden ayırt edilemez hale geldi. Vergi ödenmesi veya ödenmemesi sosyal

statünün tanımlanmasında bir unsur olarak kabul edilmeye devam etti. Aristokrasi, askerlik hizmetiyle bağlantılı olduğu gibi vergi muafiyetiyle de ilişkiliydi.[78]

Maliye reformunun sonucu, ordu maliyetlerini en aza indirirken askerî kalıcılık için bir temel oluşturmaktı. Yeni ordunun milis stili, köylüler için zordu, ancak orduyu sürdürmede popüler olamadıysa da büyük ölçüde başarılı oldu. Yeni sistem daha fazla hıza izin verdi, ancak ilgili tüm alanlarda sert bir şekilde çalıştı. Bununla birlikte, yarı zamanlı bir ordunun son kurumsal izleri ortadan kayboldu. Ordu ve donanma kaçınılmaz olarak nakit tabanına kayıyorlardı.[79]

Rütbeler Tablosu, faturalandırma, ruh vergisi ve enstitü sistemi, Petro’nun ordusu için, tıpkı Rusya'nın tekrar savaşa girmesi gibi, İran'ın güneydoğusundaki Pers'e karşı istikrarlı bir sosyal ve kurumsal bağlam yarattı.

Fars Finali

1722'de Şemakha'daki tüccarların tezgahlarının imha edilmesi (Azerbaycan'ın Bakü'sünün batısında 130 kilometre veya 80 mil), Perslere karşı savaşın başlaması için bahane verdi. Ancak ticari çıkarlar Petro'nun Perslere karşı hareketini sadece kısmen motive etti. Eski Volga- Hazar ticaret yolu, hala kazançlı olmasına rağmen düşüşe geçti.[80] Rus seferi, kısmen, sınır bölgelerindeki son Osmanlı-Rus rekabetiyle bağlantılı olarak, emperyal genişleme arzusuyla da tetiklendi. 1714 ve 1716'da İran ve Orta Asya'ya yapılan keşiflerle doğal bölgeyi araştırdı; Petro buna paralel olarak 1724-5'te Bering’in Kamçatka'daki deniz keşiflerini de destekledi. Orta Asya'daki siyasi koşullar hakkındaki raporlar, 1718'de, neredeyse tamamı Hive'ye karşı binlerce silahlı adam tarafından desteklendi ve bu adamların hemen hemen hepsi sebep oldukları çatışmada öldü ve bunun sonucunda Hive üzerine akınlar devam etti. Petro ayrıca Madagaskar ve Hindistan'daki limanları hayal ederek kendisini bir Avrupa imparatorluğunun hükümdarı olarak görüyordu.[81]

Savaş hazırlıkları karmaşık değildi. Düzenli süvari ve başıbozuk birliklere (Kalmuklar gibi) ek olarak, Fars seferi için özel bir yeni güney piyade kolordusu (Nizovoi Korpus olarak adlandırıldı) oluşturuldu. Volga ve Hazar'daki deniz desteği ordunun tedarik zincirini genişletti. Bozkır sınır garnizonları muhtemel bir Osmanlı-Tatar tepkisi nedeniyle alarma geçirildi. Gilian, Derbent ve Bakü'nün Rus birlikleri tarafından İran'dan alınması askerî açıdan zor değildi, ama hararetli düşman bir halk arasında yapılan bu operasyonlar insan, teçhizat ve tedarik açısından hem yorucu hem de maliyetli bir sefer olmasına sebep oldu.

Batı İran Kafkaslarının ötesine yapılan Osmanlı karşı saldırılarıyla durum daha karmaşık bir hal aldı. Osmanlılar ve Osmanlı'ya bağlı bulunan Kırım Hanlığı ile düşmanlıkları yeniden başlatmak istemeyen Petro barış görüşmelerini başlattı.[82] 1723'te İran'la yapılan bir antlaşmayı 1724'te Osmanlılarla yapılan bir antlaşma izledi; bu anlaşmalar hem Rus hem de Osmanlı fetihlerini kabul etti. Rus kuvvetleri yeni kalelerine adamlar yerleştirdiler ve Ermeni yerleşkelerinin yakınlarına yerleşmeyi planladılar. Nizovoi Korpus, Rusya'nın bölgedeki gelecekteki rolünü artacağı düşüncesiyle, yerel aidatlar ve ödemelerle desteklenen varlıklarını sürdürdü. Rus güneyindeki Tatar baskınları devam etti.

Petro'nun saltanatının son yılındaki askerî faaliyetler önceki senelere oranla daha azdı. Ocak 1725'in sonlarında, görünüşte idrar yolu ve mesane hastalığından öldü. Rusya'yı yas içinde ve açıkça tayin edilmiş bir halef olmadan terk etti.

Petro Rusyası

Petro öldüğünde, askerî düzen olduğundan daha iyi durumda idi. Ordusu büyüktü, yaklaşık 200.000 kişiyi buluyordu; büyüklüğü nüfusun askerlik hizmetine bağlıydı, bu durum Rusya'nın birçok orta ve doğu Avrupa devletiyle bir dereceye kadar paylaştığı bir durumdu. Bu ordu yarıdan fazla piyade idi, ancak aynı zamanda birçoğu kıyı ve sığ sular için tasarlanmış çok sayıda süvari birimi, topçu birliği ve büyük bir donanma içeriyordu. Piyade neredeyse yalnızca köle nüfustandı, ancak vergilendirilmiş nüfusun diğer üyelerini, bazı soylu ve özgür halktan askerleri içeriyordu. Piyadeyi dolduran zorunlu askerlik sürecinin birçok dezavantajı vardı. Hem ordudan hem de donanmadan yüksek firar ve kaçış oranları göz önüne alındığında, insan gücü verimliliği öngörülemezdi. Savaş zamanında bu, nüfusun beklenmedik bölgelerinden askere alım yapmasını öngören acil durum önlemlerine yol açabilir. İstisnalar üç üst düzey alaydı: iki Muhafız birimi ve her biri sıradan bir alaydan daha büyük olan ve sıradan askerlik hizmetinden iki derece daha yüksek olan İngermanland alayı. Askerleri sırasıyla aristokrasiden ve en iyi performans gösterenlerden aldılar. Buna karşılık süvari baskın olarak, ancak sadece serbest halktan alınmıştır. Askeri teftişlerde ve asil içtimalarında, özgür insanlar ezici bir şekilde süvari alaylarına kaydoldular; daha az sayıda vergilendirilebilir nüfustan gelen askere de yer verilmiştir; askerler piyade ve garnizonlardan savaş alanı süvari alaylarına da transfer edilebilirdi.

Ordu şaşırtıcı derecede homojendi. Yani, alayları ezici bir şekilde hafif piyade ve ağır süvarilerdi. Bu adamlar, ihtiyat kuvvetleri, polis ve savunma birimleri olarak hizmet veren garnizon birimlerinde, kuzeybatı ve güney sınırlarında ve en büyük Sibirya karakollarında eğitim aldılar. Düzenli garnizon birlikleri, özellikle Sibirya ve Güneydoğu'da konuşlandırıldıklarında, farklı askerî mimari, farklı tedarik sistemleri ile uğraştıklarında ve doğuya doğru genişleyen Rus İmparatorluğu'nda sömürge kuvvetleri olarak biraz farklı görevleri yerine getirmede, alan birimlerinden biraz farklıydı. Bütün bu birlikler, özellikle saha alayları agresif bir şekilde eğitildi ve ateş gücü yerine soğuk çeliğe daha fazla güvenmeleri sağlandı. Bu İsveç tarzı savaşın Petro'nun hayatının son yıllarında bazı değişiklikler geçirdiğine dair göstergeler vardı.

Aslında bu orduyu destekleyen iki silah vardı. Bunlardan ilki topçu ve mühendislikti; ilki nispeten uzun süredir devam eden bir Rus gücünü temsil ediyordu. Ordunun ciddi bir eğitim ve teknik uzmanlık gerektiren bir önemli bir koluydu. 17. yüzyılda var olan üretici ve uygulayıcılar bölgesi, Rus matematiksel ve mühendislik uzmanlığının gelişimine daha fazla önem veren Petro tarafından genişletildi, formatı ve hatta bazı üretim tesisleri (eğitimsel değilse bile) 17. yüzyıldan hayatta kalanlardandı. Bu kol aristokrasinin dışından gelenler tarafından yönetiliyordu. Avrupalılar (ve Osmanlılar) yüksek kalitesini ikinci Narva kuşatması kadar erken fark ettiler.

İkinci destek kolu, büyük olmasına rağmen, kara ordusu ile birlikte en başarılı şekilde çalışan donanma idi. Deniz kuvvetleri Rusya'nın İsveç zaferinin önemli bir unsuru olmasına rağmen, büyüklüğü ve başarıları ile orantılı olarak aşırı derecede pahalıydı. Donanma, Çar'ın hevesi ve propaganda çabalarıyla 1725 yılına kadar desteklendi. Teşvikiyle, devlet gemisinin metaforu ve deniz ve deniz terminolojisi sarayda hâkim bir moda haline geldi ve kitaplar, gravürler ve diğer kültürel ürünler bu temayı tekrarladı. Bununla birlikte, nüfusun donanmaya katılımı ve başarıları nispeten kısıtlanmıştır.

Ordu ve donanmanın üretim ve tekno-eğitim unsurları, dikkatlice sınırlı ekonomik ve eğitim sektörleriyle sınırlandırılmıştı. Örneğin topçular ya da üniformalar, kısa vadede tüm orduya verebilmek için çok pahalıydı. Bununla birlikte, gerekli teknik uzmanlık ve üretim tesisi, küçük bir ekonomik ve eğitim alanı içinde oldukça uygun bir şekilde üretilebilirdi.

Rusya İmparatorluğu'nun muazzam erişimine ve Kafkasya, Sibirya ve başka yerlerdeki yayılmacı hedefleri takip etmesine rağmen Petro, Doğu Avrupa'nın temel jeopolitik dersini açıkça çıkardı. Rusya, nüfusun seyrek olduğu açık bir merkezden faaliyet gösterdiği için savunmasızdı. Bu nedenle barış sırasında askerlerin konuşlandırılması, sınırlı bir merkezi alanı korumuştur: Moskova, St. Petersburg, Altın Çember ve diğer yakın bölgeler. Ordu, İran, Orta Asya ve Osmanlı Balkanlarına derin stratejik darbeler vurabilmesine rağmen, uzak çevreleri de kalıcı olarak savunuyordu. İmparatorluğun ana birlikleri merkezi düzgün bir şekilde korudu. Bazı açılardan, bu, Aleksey Mihayloviç'in zamanından bu yana askerî gücün kısılması ve yeniden yönlendirilmesini temsil ediyordu.

Poltava'dan sonraki dönemin asıl kabiliyeti bu askerî makineyi bir mevsim, bir sefer, hatta bir savaş için değil, sürekli ve az çok düzenli olarak sürdürme yeteneğiydi. Petro'nun saltanatının sonuna doğru, Rusya'nın her seviyedeki çoğu seçkinleri, 25 yıldır süren Petro askerî sisteminden kalıcı çıkar kazanmıştı. Petro devletine karşı düşmanlığı olmasa bile, yakın zamanda yabancılarla faaliyet gösteren Aristokrat aileler, şimdi merkezi yönetim ve saray gücünde daha açık bir şekilde yer aldı. Petro politikalarının devam etmesi muhtemel görünüyordu. Reformlara muhalif Aristokratların merkezinde bulunan Petro’nun eski favorileri (örneğin Menshikov) ve hem sıradan halk hem de soylular (Iagushinskii) tarafından dengelendi. Rütbe Tablosu yeni bir aristokrasi için yeniden düzenlenmiş bir hizmet ve statü sistemini kurumsallaştırdı. Liyakat terfileri uzun zamandır Rus ordusundaki yabancıların sayısını seyreltti ve soydan gelen askerliği yeniledi ve kullandı, Petro sisteminin bir şekilde devam etmesine olanak sağlayan bir vücut meydana geldi. Bu düzenlemeler kalıtsal soyluların konumunu kısmen korurken, sistemin askeri kısmı en azından dayanıklı, esnek ve istikrarlı görünüyordu.[83]

Sosyal ve politik güvenilirliğe ve dengeye daha büyük mali öngörülebilirlik eklendi. Faturalandırma ve ruh vergisi ile desteklenen revize edilmiş Guberniia sistemi, orduyu sürdürmek için neredeyse yeterliydi. Vergiler ve diğer düzenlemeler yetmediğinde, tahsilat ve yaptırım yöntemleri, memurları ve askerleri aynı şekilde geçindirecek kadar izin sağlamıştır.

Bu çerçeve, birçoğuna istikrar ve kalıcılık sunmasına rağmen, Petro'nun saltanatı sona erdiğinde hala büyük risk altındaydı. Rütbe Tablosundaki askerlik durumu hükümlerinin çoğunun dengesine ve uzun ömürlülüğüne rağmen, koşulları bazı kalıtsal asker ailelerinin desteğini garanti etmedi. Senato ve enstitülerdeki en son idari ve siyasi gücün yeniden düzenlenmesi pek başarılı olmamıştır ve çok eski bir döneme aittir. Ruh vergisi ve müttefik mali mekanizmalar, yalnızca fahiş taleplerini karşılayan köylülerden değil, vergilerin fiyatına ve askerî tahsildarların küçük çaplı zulmüne düşman olan kölelerden de derinden nefret ediyordu. Mali ve diğer baskılar, atamanlar olarak adlandırılan köylülere Kazak benzeri bir iç direnişe ve haydutluğa yol açtı. Askerî sistemin hayatta kalması, bir sonraki hükümdarın askeri olayları kadar politik olaylara da bağlı olacaktır.

Notlar

1 A. G. Ageeva, ‘Severnaia voina i isskustvo graviury’, in Russkaia kul’tura v usloviiakh inozemnykh nashestvii (Moskova, 1990) cilt. 2, 157, 173–4.
2 I. I. Rastunov, ed., Istoriia severnoi voiny, 1700–1721 (Moskova, 1987); L. G. Beskrovnyi, Russkaia armiia i flot v XVIII veke (Moskova, 1958), 217–18.
3 Lindsey A. Hughes, Büyük Petro Döneminde Rusya (New Haven, Conn., 2002), 353.
4 Beskrovnyi, Russkaia, 26–30.
5 PSZ, cilt. 4, belge. 2315 (Şub. 1711), 588–9; belge. 2374 (14 Haziran 1711), 595–6; belge. 2467 (Ocak 1712), 776–9.
6 PSZ, cilt. 4. 2499 (11 Mart 1712), 818.

7 Bkz. RGVIA f. 490 op. 32 ve o. 49, subayların kendi alaylarında bulunması konusundaki ısrarları.
8 Beskrovnyi, Russkaia, 30–1.
9 E. V. Anisimov, Podatnaia reforma Petra I (Leningrad, 1982), 23, 35, gubernii sistemini kurarken yapılan mali reformları tartışır; Bkz. V. N. Avtokratov, 'Pervye komissariatskie organy Russkoi reguliarnoi armii, 1700–1710 gg', IZ, cilt. 68 (1961), 167, askerî mali sorumlulukların merkezden gubernii'ye kayması.
10 N. K. Zeziulinskii, K rodosloviiu 34-kh pekhotnykh polkov Petra I (Petrograd, 1915), 10.
11 PSZ, cilt. 4, belge. 2443 (Ekim. 1711), 799. Guberniia reformunun genel bir açıklaması E. V. Anisimov, Büyük Petro Reformları trans. J. T. Alexander, (Armonk, New York, 1993), 89–92; E. V. Anisimov, Gosudarstvennye preobrAzakaniia i samoderzhavie Petra velikogo (St Petersburg, 1997), 25–7, boyar komisyonuna dikkat çeker (1701–10) Petro'nun Gizli Şansölyesi, davasına olan bağlılığını arttırmaya çalışan eski Duma üyelerinden oluşuyordu.
12 Peter B. Brown, '1700 öncesi Büyük Petro eyalet idari (guberniia) reformu, daktilo yazısı.
13 Bölüm. 7, 4, 7 fn. 9; bkz. Paul Bushkovich, Büyük Petro (Cambridge, 2001), 215, 229 Petro'nun hem askerî hem de dış politikadaki çabalarında boyar bulma konusundaki zorlukları hakkında.
14 Bushkovich, Büyük Petro 215; Hughes, Russia, 61. Anisimov, Gosudarstvennye, 119, 1710 öncesi kurumların 17. yüzyıl öncülleriyle pratik benzerliklerine dikkat çekiyor. Çar'ın yakın kişisel katılımı kesinlikle devam etti. Bkz Simon Dixon, baskı, Büyük Petro döneminde Britanya ve Rusya. Tarihi Belgeler (Londra, 1998), belge. 230–41, ör.
15 T. K. Krylov, 'Russko-Turetskie otnoshenie vo vremia Severnoi Voiny', IZ, cilt. 10 (1941), 268, 271–2. Mazepa'nın Ukrayna'daki ilhakından ve Don'daki Bulavin isyanından sonra Kazaklar Rus askerî kurumuna alındı.
16 A. Levy, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî reform', Orta Doğu Çalışmaları, cilt. 18 no. 3 (1982), 229, 231; Gabor Agoston, 'Avrupa'da Osmanlı Savaşı', in Jeremy Black, baskı., Avrupa Savaşı, 1453–1815 (New York, 1999), 140.
17 A. Z. Myshlaevskii, 'Voina s Turtsieiu 1711 goda: Prutskaia operatsiia: materialy, izvlechennye iz arkhivov', Voennyi sbornik (St Petersburg, 1892–1904), 3.
18 Jeremy Black Avrupa Savaşı, 1660–1815 (New Haven, Conn., 1994), 13; Levy, 'Ordu', 230.
19 Beskrovnyi, Rossiia, 291–220; Anisimov, Reformlar, 129.
20 PSZ, cilt. 4, belge. 2377 (19 Haziran 1711), 699.
21 Rusya veba salgınının önlenmesi için nöbetçi askerler görevlendirdi. PSZ, cilt. 4, cilt. 2340 (Mart 1711), 649.
22 Myshlaevskii, 'Voina', belge 16–18, 24, 28–9, 34; Avtokratov, 'Pervye komissariatskie', 188.
23 Pis'ma i Bumagi vol. 11 part 1 (Moscow, 1962), docs 4566, 4567, 314–16; Beskrovnyi, Russkaia, 218–22. Shafirov yine bu durumda doğrudan müzakerelerden sorumluydu.
24 Bkz. RGVIA f. 490 op. 2 no. 32, l.3, bir sürü örnekten sadece bir tanesi.
25 Ör, Zolotarev, VIO, 266; Feofan Prokopovich'in Prut şiiri, Osmanlıların sayısal üstünlüğünü ve Kazakların ve Kalmukların savaşa katılımını vurgulamaktadır. A. Borodulin and Iu. Kashtanov, baskı. Armiia Petra I (Moskova, 1994), 20.
26 PSZ, cilt. 4, belge. 2319 (Şub. 1711), 590–614, 627; N. I. Solov'ev, Istoricheskie ocherki ustroistva i dovol'stva Russkaikh reguliarnykh voisk, 1700–1761, Vyp 1 (St Petersburg, 1900), 45.
27 O. Leonov and I. Ul'ianov, Reguliarnaia pekhota (Moskova, 1995), 18. Düzensizler ve yerel sakinler diğer birlikler aracılığıyla dağıtıldı veya lağvedildi. Solov'ev, Istoricheskie, 46. Garnizon kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması, Rus silahlı kuvvetlerinin 17. yüzyıl Fransa, İspanya ve Hollanda'nın yapısal benzerliğini de artırdı. Geoffrey Parker, Askerî Devrim (Cambridge, 1996), 40–1.

28 Elise Kimerling-(Wirtschafter), 'Askerlerin Çocukları', 1719–1856', Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte, cilt. 30 (1982), 64, 70, 90; PSZ, cilt. 4, belge. 2319 (Şub. 1711), 590–614, 627; N. Solov'ev, 'Kratkii istoricheskii ocherk raskhodov na armiiu', Voennyi sbornik, cilt. 214 no. 12 (1893), 227.
29 M. D. Rabinovich, Polki Petrovskoi armii, 1689–1725. Kratkii spravochnik (Moskova, 1977), belgeler. 340–3 ve diğerleri.
30 I. L. Busev-Davidov and H. L. Krasheninnikov, 'Goroda kreposti', in N. F. Gulianitskii, ed., Peterburg i drugie novye Rossiiskie goroda XVIII-pervoi polovine XIX vekov (Moscow, 1995), 282. Güneydeki sınır tahkimatlarına olan ilgi, bütünüyle yayınlanan 1718 güney kalelerinin durumunun araştırılmasından açıkça anlaşılmaktadır. A. Z. Myshlaevskii, baskı., Kreposti i garnizony iuzhnoi Rossii v 1718. Izvlechenie iz sovremennago otcheta Kievskoi gubernii (St Petersburg, 1897).
31 Michael Khodarkovsky, 2 Dünyanın Buluştuğu Ye" (Ithaca, NY, 1992), 215–16, 219, 229–35.
32 C. H. von Manstein, 1727'den 1744'e Kadar Rusya'nın Çağdaş Anıları (London, 1968), 44–7, 94–5; M. T. Beliavskii, Odnodvortsy chernozem'ia (Moskova, 1984), 17–19; T. Esper, 'The Odnodvortsy and the Russian Nobility', SEER, cilt. 14 (1967), 127; M. D. Rabinovich, 'Odnodvortsy v pervoi polovine XVIII v.', Ezhegodnik po agrarnoi istorii vostochnoi Evropy (1971), 138–41. Kara milis birliklerinden 11'i 1741'de dağıtıldı.
33 Petro daha sonra adamlarının "silahlarını Habsburgların yaptığı gibi kullanmaları öğretildi" dedi; Habsburgların görünüşte bazı Avrasya ve Batı Avrupa teknikleri vardı. Black, Avrupa Savaşı, 105.
34 David Kirby, Erken Modern Periyotta Kuzey Avrupa. Baltık Dünyası, 1492–1772 (Harlow, 1990), 318; R. M. Hatton, Demirbaş Şarl (New York, 1969), 516–18.
35 John Perry, Mevcut Çar'ın altındaki Rus Devleti (Londra, 1716), 11.
36 Philip Longworth, 'Kazakta Dönüşümler', in G. Rothenberg et al., eds, Doğu Orta Avrupa Topluluğu ve Savaş (Boulder, Col., 1982), 456–7; Graeme Herde, 'Azak Seferleri', (yayınlanmamış. 2001), 39.
37 Anthony Cross, Neva'nın Kıyısında (Cambridge, 1997), 160–8, diğerleri arasında iki İngiliz amirali ve 1721'de Rus gemilerini yöneten beş İngiliz daha var.
38 Beskrovnyi, Russkaia 49–50; Claes Peterson, 'Der Morskoj Ustav Peter des Grossen', JfGO cilt. 24 (1976), 345–56 on the Ustav's origins; Cross, By the Banks, 167, Donanmaya 29 savaş gemisi verir.
39 J. Kipp, 'Büyük Petro. Bir deniz perspektifi', Uluslararası Askerî Tarih Sözlüğü Kayıtları (Manhattan, Kansas, 1984), 121, kadırga donanmasının Rus zaferi için belirleyici olduğunu savunuyor.
40 P. A. Krotov, 'Sozdanie lineinogo flota na Baltike pri Petre I', IZ, cilt. 116 (1988); N. N. Petrukhintsev, Tsarstovanie Anny Ioannovny (St Petersburg, 2001), 213–14.
41 PSZ, cilt. 4, belge. 4449 (1724); John LeDonne, Mutlakiyet ve Egemen Sınıf: Rus Siyasi Düzeni'nin Oluşumu, 1700–1825 (Oxford, 1991), 13–14; Kimerling-(Wirtschafter), 'Askerlerin çocukları', 90. Aynı zamanda bkz. Hughes, Russia in the Age, 299–307.
42 A. N. Medushevskii Reformy Petra I i sud'by Rossii (Moskova, 1994), 76.
43 Medushevskii, 77–81; P. Sedov, 'Podnosheniia v Moskovskikh prikazakh XVII veka', Otechestvennaia istoriia, no. 1 (1996), 139–150, Bunun da Petro yönetiminin 17. yüzyılın sonlarındaki öncülleriyle paylaştığı bir şey olduğuna dikkat çekiyor.
44 Peter Brown, '1700 öncesi kökenler', 19; LeDonne, Mutlakiyet, 78–9; Hughes, Russia, 115.
45 Anisimov, Gosudarstvennye, 259–60 ve Ek I, 293–8.
46 PSZ, cilt. 4, belge. 2230; cilt. 7, belge. 4484. Maliye sonunda vekilliğe tabi tutuldu. Bkz. Anisimov, Gosudarstvennye, 37–8.
47 Ibid., 108, 260–1.

48 Bkz. Bushkovich, Büyük Petro, ‘son söz’, siyasi yeniden yapılanma hk.
49 Anisimov, Gosudarstvennye, 92, 291–2; John H. L. Keep, Çar’ın Askerleri (Oxford, 1985), 128. 1720'de bile hala eski idari yapıların “kalıntıları” vardı (Anisimov, Gosudarstvennye, 145.)
50 Anisimov, Gosudarstvennye, 118–19, 121–2.
51 LeDonne, Mutlakiyet, 72, 77–8. Alıntı PSZ, cilt. 4, belge 4257, 4430, 4621; F. P. Shelekhov, ‘Glavnoe intendantskoe pravlenie: istoricheskii ocherk’, Stoletie voennago ministerstva (St Petersburg, 1903), cilt. 5 böl. 1, 24–6, 31–2.
52 C. B. Stevens, Bozkırdaki askerler (DeKalb, Illinois, 1995); A. V. Pavlov, ‘Gosudarev dvor v istorii Rossii XVII veka’, Forschungen zur osteuropaischen Geschichte, cilt. 56, 227–42.
53 Carol B. Stevens, ‘Petro'nun ordusunu değerlendirmek: iç reformun etkisi’, Eric Lohr and Marshall Poe, Rusya’daki toplum ve ordu, 1450–1917 (Leiden, 2002), 165–8.
54 Bkz RGVIA f. 490 op. 2 delo 49, 114 kurumsal sadakate örnek olarak. Verilen terfi listesi f. 490 op. 2 dela 3, 4, 14, 32, 48, 49, 54 and f. 489 op. 1 ed. khr. 2451; LeDonne, Mutlakiyet, 25.
55 RGVIA f. 490 op. 2; çoğu kişi hangi bireylerin onları terfi ettirdiğini açıkça hatırladı.
56 PSZ, cilt. 4, belge. 2319, 599–602.
57 LeDonne, Mutlakiyet, 12; RGVIA f. 490, op. 2: ‘memur terfilerinin tarihleri’.
58 S. M. Troitskii, Russkii absoliutizm i dvoriantsvo (Moskova, 1974), 124.
59 Troitskii, Russkii mutlakiyetçilik sıklıkla atıfta bulunulan bir tartışma içerir; son İngiliz belgeleri için bkz. Keep, Çar’ın Askerleri, 120–9 ve Hughes, Russia, 180–5. Karar PSZ, cilt. 6, belge. 3890 (1722).
60 Troitskii, Russkii absoliutizm, 47–118.
61 Petro'nun bu konudaki ilk düşünceleri sadece orduya uygulanmış görünüyor. Pis’ma i bumagi cilt. 13 bölüm 2, belge. 6361, 207 ve 49, notlar.
62 Isabel DeMadariaga, ‘Rus Aristokrasisi, 1600–1800’, in H. M. Scott, ed., 17. ve 18. Yüzyıllarda Avrupa Aristokrasisi (Harlow, 1995), 244.
63 Troitskii Absoliutizm, to 118.
64 Keep, Çar’ın Askerleri, 128; Anisimov, Gosudarstvennye, 265–7. The Heroldmeister genelde kayıt memuru olarak görev yaptı.
65 Idem; RGVIA f. 490 op. 2, delo tsaredvortys olanlara düşük rütbeli askerlik için sunulan 3 farklı teklif bu farklı muameleye örnek teşkil etmektedir.
66 Anisimov, Gosudarstvennye, Appendix I; Troitskii, Absoliutizm, 105–7.
67 P. N. Miliukov, Gosudarstvennoe khoziaistvo v pervoi chetverti XVII stolietiia i reforma Petra Velikago (St Petersburg, 1905), 115–21, alıntı 1680 ve 1701 arasında yüzde 62-87; Keep, Çar’ın Askerleri, 137, ve Solov’ev Istoricheskie ocherki, 75, daha sonraki yıllar için yeniden inceleme ve hesaplamalar yapmak.
68 Parker, Askerî Devrim, 62–3.
69 S. H. Baron, ‘Gosti'nin Kaderi, CMRS, cilt. 14 no. 4 (1973); Miliukov, Gos. Khoz., 89–90.
70 Arcadius Kahan, Saban, Çekiç ve Kamçı (Chicago, 1985), 330; Anisimov, Reformlar, 160, ve onun Podatnaia reformu, 35; Solov’ev, Istoricheskie ocherki, 88.
71 Bkz. Anisimov, Gosudarstvennye, 163, ve onun Podatnaia, böl. 7, faturalandırma hk.
72 Bu miktar, her piyadeyi desteklemek için 47 erkeğe, her ağır süvari için 57'ye ve her ağır süvari atı için 40'a dayanıyordu.
73 LeDonne, Mutlakiyet 274.
74 Op. cit., 128, 133.
75 Anisimov, Reformlar, 162.
76 Anisimov, Podatnaia reforma, 103, 233; bkz. Richard Hellie, Rusya'nın Ekonomi ve Maddi Kültürü, 1600–1725 (Chicago, 1999), 548–9, 'kavramsal' vergilendirme üzerine.
77 Keep, Çar’ın Askerleri, 133–4.
78 Anisimov, Podatnaia reforma, 135–232.

79 Anisimov, Podatnaia reforma, 258. 80 V. P. Lystsov, Persidskii pokhod Petra I,
80 V. P. Lystsov, Persidskii pokhod Petra I, 1722–1723 (Moscow, 1951), 97–101, 107–9, 119.
81 Hughes, Russia, 59.
82 See Armiia Petra I, which Prut yenilgisini en aza indirir ve ayrıca Osmanlı varlığının ve tehdidinin oynadığı önemli rolden bahsetmeden İran seferini anlatır,18–20.
83 M. D. Rabinovich, 'Sotsial'noe proizkhozhdenie i imushchestvennoi plozhenie ofitserov reguliarnoi Russkoi armii v kontse severnoi voiny', in N. I. Pavlenko et al., eds, Rossiia v period reform Petra I (Moskova, 1973); Nancy Shields Kollmann, By Honor Bound (Ithaca, 1999), 224, 233.

SONUÇ

Petro'suz Rusya[1]

Petro Ocak 1725'te öldüğünde, bir sonraki Rus hükümdarını şans ve ilk doğanın tahtı alma hakkı yerine kendi seçme hakkını ileri sürdü. Ancak aslında bir sonraki imparatoru veya imparatoriçeyi seçmedi. Petro'nun ikinci eşi İmparatoriçe I. Catherine'nin seçimi net olmaktan uzaktı. Petro'nun kendi çevresi bölünmüştü ve pek çok aristokrat Petro'nun torunu Petr Alekseevich'ten yana tercihini dile getirdi. Bununla birlikte, Catherine, Petro'nun ölümünü izleyen sabah, Menshikov tarafından ve Catherine'in gelecekteki damadı Holstein Dükü tarafından desteklenerek tahta çıktı. Catherine, rakip grupların dengelenmesinde oldukça becerikli olmasına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde ölen eşinin komuta ve meşruiyetinden yoksundu. 1727'deki ölümünü kısa bir süre sonra Menshikov'un iktidarından uzaklaştırılması ve aristokrat Dolgorukii ailesinin genç II. Petro'nun kısa saltanatı (1727–30) izledi. I. Petro'nun orduya (ve başka yerlere) yaptığı büyük reformlar, ölümünün ardından en az beş yıl boyunca siyasette durumu kontrol altında tutmaktan yoksundu.[2]

Bunun karşısında, Petro'nun ölümünden sonra Rus ordusu Petro'nun komutasındaki gibi devam etti. Yani önümüzdeki beş yıl boyunca ordunun büyüklüğü, yapısı ve dağılımı 1724-5'e benzer kaldı. Büyük asker birliğine sahip bir bölge ordusu, Kuzey Savaşı'nın sonundan beri (veya bazı durumlarda 1723'ten beri) olduğu gibi Gubernii'deki mahallelerde kaldı. Bu alaylar Rusya'nın merkezini savunurken, özel Nizovo Piyade Kolordusu Hazar'da yeni fethedilen Pers kalelerinde kadrolaştı. Garnizon kuvvetleri ve süvari kara milisleri, savaşçı alayı ikmal etti; Garnizonların %40'ı Baltık'a bakarken, kara milisleri güney sınırı boyunca dağılmıştı. Alan ve garnizon alaylarının çoğu, faturalandırma ve düzenli maneviyat vergisi ile desteklendi; Muhafızlar için ödenen Sibirya vergileri, Nizovo Piyade Sınıfı için ödenen Pers eyaletleri ve toprak milisleri için devlet köylüleri vergisi (maneviyat vergisinin özel bir çeşidi). Donanma görünüşte yaklaşık olarak aynı büyüklükte kaldı. Ulusal zorunlu askerlik, askeri insan gücünü yaklaşık 1.7 yılda bir askere almayla, geç Petro yılları düzeyinde korudu. 1726'da askere alım, Rus İmparatorluğu'nda bugüne kadar toplananlardan daha fazla asker topladı.[3] Böylece ordunun büyüklüğü, nüfusun isteksizliğinin ve sürdürülemediğinin açık bir kanıtı (firarlar ve sarayın çağrısına uymama) karşısında korunmuştur. Büyük bir ordu, Petro ve daha önceki dönemlerden dokunulmaz bir mirastı.[4]

Bununla birlikte, Petro sisteminin en zahmetli yüklerinden kademeli bir geri çekilme yakında başladı. Ruh vergisi ve tahsilatı etrafında oluşan gerginliği hafifletmek için vergi Petro'nun ölümünden hemen sonra 70 kopek'e düşürüldü. Yeni vergilendirme, verimi dikkate almadı, talebin altına düştü. Donanma ve özellikle gemi inşası harcamaları, diğer askerî ödemeler gibi oldukça keskin bir şekilde düştü. İlk başta ordu bu tür kesintilere karşı bağışıktı, çünkü maneviyat vergisini kendisi toplamaya devam etti. Ancak II. Petro'nun emrindeki ordu vergi tahsilatından kurtuldu. Ordu için bile mevcut nakit, II. Petro döneminde geriledi. Ortaya çıkan mali kesintiler, plansız ve oldukça doğaçlama bir şekilde harcandı. Hem vergilendirmelerdeki hem de tahsilatlardaki düşüş, ülkenin yeni liderleri üzerindeki baskıyı hafifletti ve Petro döneminin sürekli yüksek taleplerinden sonra biraz rahatlamaya izin verdi. Bununla birlikte, vergilendirme ve işe alım sistemi, yine de başarılı hükümetlerin etkilerini sınırlama konusundaki yarı-gayretli çabalarına rağmen (bazen de bunlar yüzünden) külfetli kaldı.[5]

Rusya'nın Petro sonrası hükümdarları Rusya'nın askerî sistemini ya da onun ılımlı yapısını terk etmek istemiyorlardı. Aslında, mühendislik bölümlerinin topçu birimlerinden ayrılması gibi küçük kurumsal değişiklikler vardı. Güney sınırının kara milisleri, küçülmek yerine, bir alayla büyüdü.[6]

Belki de neyse ki Rus iştiyakları için, bu ne büyük bir teknik ve askerî değişim dönemi, ne de yoğun bir askerî faaliyet dönemi idi. Rus dış politikası hareketsizdi. Holstein-Gottorp tahtına dair bazı ilk endişelerden sonra, Baltık bölgesi İsveç rövanşizmine rağmen nispeten huzurlu kaldı. 1726'da bir Rus-Avusturya ittifakı imzalandı. Rusya böylece uluslararası sistemden çekilmeden ve savaşa dönmeden Kuzey Savaşı'ndan geri döndü. Rusya kuvvetleri 1732 yılına kadar Hazar limanlarını önemli bir masrafla ve çok az kazançla işgal etti. Çukçi yarımadasında bir keşif 1720'lerin sonunda geri çekilmesine rağmen, Rusya'nın Sibirya'ya genişlemesi devam etti. 18. yüzyılın ikinci çeyreğin de büyük Avrupa savaşları henüz gelmemişti (Polonya Veraset Savaşı, 1735 Rus-Osmanlı Savaşı). Rusya'nın bozkırdaki güney komşuları, özellikle Kırım, kendilerini giderek baskı altında buldu ve hatta Rus tarımsal kolonizasyonu ile yoksullaştı. Osmanlı üstlerinin askeri güçleri, yeni kurumsal Rus ordusuna kıyasla azaldı. Ancak, Rusya’nın savunma sınırları Anna Ioannovna'nın hükümdarlığına kadar ek tahkimli bölge hatları ile genişletilmedi.[7]

O zamanki askeri düşüşü ve hazırlıksızlığı şaşırtmış olsa da Rus askeri geri çekilmesinin karakteri ve ciddiyeti abartılmamalıdır. Petro sisteminin çoğu eskisi gibi çalışmaya devam etti. Düşüş, bir perspektiften, siyasi elitlerin en önemli taleplerine, diğerine göre barınma idi. Yabancı uzmanlar, tahmin edilebilir şekilde, önemli pozisyonları işgal etmeye teşvik edilmeye devam ettiler. Petro'nun hizmetinde olan Rus hizmetine giren Kont Burkhard Christoph von Munnich, ilk önce üst düzey tahkimat yöneticisi (1727) ve ardından Nizam Genel Müdürü (1729) olarak öne çıktı. İmparatoriçe Anna’nın saltanatında orduyu yenileme ve yenileme çabaları, ordunun daha sert vergi tahsilatı ile eşzamanlıydı, ancak Rus askerlerinin giderek artan bir değerlemesi ve aristokrasi için artan kolaylık ve ayrıcalık koşullarıyla dengelendi. Giderek artan sayıda Rus memuru ve bürokrat doğrudan ve dolaylı olarak Petro (askerî) sistemi içinde çalışmaya kararlıydı. 1730'a gelindiğinde Rusya’nın askerî ve siyasi anlaşmazlıkları, sisteme karşı olmaktan ziyade bu sistem içinde gerçekleşti.

Son tahlilde, böyle bir taahhüde ulaşmak Petro ve hemen Petro sonrası dönemlerin büyük zaferlerinden biriydi. Sonuca "Petro sistemi" olarak atıfta bulunmak, büyük imparatora çok fazla aşina olduğu için aşırı atıfta bulunma riskini beraberinde getirir. Uygulamada, yeni askerî kültür ve ortaya çıkışı, çağdaş Avrupa-İsveç kurumları ve kültürünün bir karışımı olsa da 17. yüzyıl Rus yaklaşımının evriminde önemli bir yer tutuyordu. Ve dönüşümün kaynakları sadece imparatordan ve kurumlarından değil, Rus seçkinlerinin bireysel ve çeşitli Avrupalılaşması, Rus yaşamının birçok kesiminde farklı bir yabancı grubun varlığı ve askerî yaşamın kötüleşmesinden de kaynaklanıyordu.

Temel sonuçlardan biri, Rus seçkinlerinin askerlik hizmetindeki temelini yeniden şekillendirirken tekrarlayan bir tanımın kabulüdür. Rus aristokrasisi askeri kariyer tercihini diğer Avrupa seçkinleriyle paylaşmış olsa da Rusların hizmet etme yükümlülüğü daha az tipikti. Rütbeler Tablosunda kısmen somutlaşan sorumlulukları, 17. yüzyıl öncüllerinden daha sıkı ve talepkardı. Ancak faydaları vardı. Daha düşük bir aristokrasi perspektifinden bakıldığında, yeni statü düzenlemeleri önceki yüzyılın *cursus honorum*undan daha az münhasır ve daha kararlıydı. Ayrıca, daha önce hiç olmadığı gibi bürokratik ve idari gücü tanıdılar. Yeni Durum-Hizmet Sisteminin kurumsal tanımı, Rütbeler Tablosunda görüldüğü gibi, İsveç ve Danimarka'dan ödünç alınmış olabilir; başarısı Rus geçmişiyle bağlantılıdır. Askerlik hizmeti aristokrasi ile devlet ve kurumları arasındaki ilişki, 18. yüzyılın başlarında sağlam bir şekilde yeniden oluşturuldu.

Ordunun devlet kurumları içindeki önemi doğrudan bu ilişkiden kaynaklanıyordu. Ordu ve donanma, devletin büyük ve mali kaygılarının kaynağı oldu. Devlet bütçesinin çoğu askerî kaygılarla kalmadı, ordu para toplama (maneviyat vergisi tahsilatı 1730'da eski haline getirildi) ve geniş çaplı düzenlilik uygulamalarına derinden dahil oldu. Politika ve yönetimde, ordunun endişeleri öncelikli olmaya devam etti; her düzeyde, politika oluşturma ve idare kurumları, ilk bağlılıkları ve eğitimleri askeri olan birçok erkeği içeriyordu. Kont Burkhard Christoph von

Munnich'in İmparatoriçe Anna'nın hükümdarlığı tarafından iktidarın zirvelerine yükselmesi sadece bariz önemini yeniden vurguladı.

Bu yeni askerî kültürün unsurlarının birçoğu, ilgili Rusların yaşamları üzerinde geniş kapsamlı bir etkiye sahipti. Arazi hibesi yerine nakit maaş hizmeti, hizmete sağlam bir ekonomik temel ve yasal zorunluluk sağladı. Aristokratlar, yaşam tarzlarını sürdürmek için maaşlara ihtiyaç duyuyordu. Askerlik hizmetinin tüm kademelerinde, maaşlar kalıcı ve profesyonel bir ordu için olanaklar yarattı. Açıkça tanımlanmış bir askerî ve sivil güvenlik hiyerarşisi hem sosyal hem de profesyonel gelişim penceresi olan yazılı kurallara göre işletildi.

18. yüzyıl askerî yaşamının bu özellikleri idealize edilmemelidir. Maaşlar, özellikle en alt kademelerde, hayatta kalmayı tehlikeye atacak düzeyde ve rüşvet ve yolsuzluğu teşvik etmek için genellikle düşük veya hiç ödenmiyordu. Terfiler, kayırmacılık ve himayeden dolayı haksız yere onaylandı. Kölelere hayat ya da ölüm gücünü aristokrasiye veren sosyo-politik bir sistemin vahşeti, askerî düzenlemelerde çoğaltılmıştır: zorunlu olarak, ruh vergisi tahsilatında ve tipik olarak askerler ve insanlar arasındaki ilişkide artmıştır. Askerî düzenin yeni gaddarlıkları, 17. ve 18. yüzyıl siyasi ve yasal yeniden yapılanmasının öngörülebilir bir sonucuydu.

Bununla birlikte, kurumsallaşmış bir askerî kültür ortaya çıktı. Ordu ve donanma daha kalıcı ve düzenli hale geldi; kalıcı hükümet yapıları ve kuralları tarafından giderek daha fazla destekleniyorlardı. Birçok kuşak ve birey bu hedefin belirlenmesine ve gerçekleştirilmesine katkıda bulundu. Ayrıca bir asırdan fazla sosyo-kültürel ve siyasi uyum gerektirdi. Buna karşılık, etkili bir ordunun teknolojik ve iç teşkilatlanmasına oldukça kolay ulaşılmıştır. Kültürü ve başarıları, Petro'suz yapılan 1735-9 savaşında Stavuchany, Khotin ve Jassy'deki Osmanlı kuvvetlerine karşı alınan ağır Rus yenilgisinde şekillendi.

Bununla birlikte, bu askerî sistemin temelleri bir asırdan fazla bir süre boyunca yerinde kalmasına rağmen, bir sonraki hükümdarların göstereceği gibi, sistemin kendisi statik değildi.

ÖZET

1730'dan önceki yüzyıllar boyunca Rusya askerî kuvvetlerinin geniş çaplı dönüşümleri en iyi nasıl anlaşılabilir? Askerî alandaki değişimin doğası nispeten kolay bir şekilde kategorize edilir. Özetle, 1460'ta Rusya'nın ordusu, Büyük Moskova Knezliği etrafında hareket eden okçu ve süvarilerin büyüyen bir gücüydü. Yaklaşık üç yüzyıl sonra, geniş bir Rus İmparatorluğu eğitimli, düzenli ve belirtilen tüm değişikliklerle birlikte, daimî bir orduya sahipti. Bu nitelikteki değişimler, erken modern bir askerî devrimin bir parçası olarak nitelendirilmiştir. Barut ve silahların kullanımı ile ilgili taktiksel ve teknolojik değişimleri kapsıyordu; kaynak ve insan gücü seferberliği için bürokratik değişim; farklı asker alımlarına izin veren sosyal değişiklikler ve her şeyden önce, büyük ölçüde askerî değişimi belirleme ve uygulama konusundaki siyasi irade. 16. yüzyılın sonlarında Moskova Knezliği'nde bu süreç, özgür, eğitimli ve maaşlı piyadelerin sadece küçük bir birliğini yarattı- soylular arasında sosyal kanunsuzluk ve bozkırda askerî kuralsızlık oluşturdu. Sıkıntılı zamanlardan sonra, farklı askerî stilin avantajları açıktı; yüzyılın ilerledikçe gibi sayı avantajları da ilerledi. Rusya'nın büyük ordusunun çoğunluğu eğitimli piyade ve süvari oldu. Politik ve sosyal dönüşümün bedeli devasa ve kalıcıydı- Rus köylülerinin nihai yasal kuruluşu ve soydan gelen birlikler için geleneksel sosyal ve ekonomik statünün yok edilmesi gibi. Yakın mali çöküşe, mahirane idari tedbirlere ve yabancı uzmanların önemli ölçüde ithaline rağmen, 17. yüzyıl sonları ordusu sadece yarı yaya ve yarı daimî bir orduydu. Bununla birlikte Büyük Petro, Doğu Avrupa niteliklerini terk etmeden gittikçe kalıcı ve profesyonel bir ordu yaratma çerçevesini temel aldı. Daha asil askerler, bilgi ve liyakat ve sosyal ilişkiler konusundaki terfilerine bağlı olarak orduda yaşam boyu kariyer yaptılar. Düşük rütbedekiler için farklı bir askeri yaşam ister istemez birincil ve kalıcı bir kimlik haline geldi.

Daha fazla kalıcılık ve profesyonellik kolay olmadı. Rusya, siyasi yapı ve asil kültürde bazı dramatik değişimlerden geçmek zorunda kalmıştır. Bu süreçler elbette hatırı sayılır bir süredir devam ediyordu ve ordu dönüşüm sürecinin anahtarı olmuştu. Rusya'nın idari organlarının etkinliğini arttırmak ve onları siyasi sistemle entegre etmek askerî dönüşümün anahtarıydı. Rus bürokrasisi hükümdarın hanesinden ortaya çıktı, hizmetkârlar önemli idari işlevleri yerine getirirken saray da siyasi sorunları çözdü. Şansölyeler sayı ve işlev bakımından arttıkça, saraydan büyük ölçüde bağımsız olan profesyonel kadrolar talep ettiler ve bu konu hakkında yeterli bilgiye sahiptiler. 17. yüzyılın sonlarında, şansölyeler çok sayıdaydı, personeli yetenekliydi ve liderleri siyasi alanda önemliydi. Petro ve selefleri, ordunun yararı için hükümet uygulama alanlarını yenilemeye çalıştı, ancak başlangıçta prikaz sisteminin kendisini kurcalamaya gerek olmadığını gördüler. Şansölyelerin kurumsal koordinasyonu ve yönlendirmesi önemli ölçüde yavaş geldi. Merkezi koordinasyon resmi olarak sadece Çar'ın Gizli Şansölyesi ve Çar'ın kendisi tarafından gerçekleştirildi. Rusya sadece 1711'de Senato sayesinde siyasi ve idari koordinasyon için resmi bir kurum edinmiştir.

Daha resmi bir siyasi süreç yaklaşık olarak aynı zamanda sonuca ulaştırıldı. Oldukça geç bir zamana kadar, saray merkezde Boyar Duma ve Toprak Meclisi ile çevrili, gayri resmi ve istişari siyasi himaye ve güç halkaları dizisi olarak kaldı. Güçlü ailelerin şansölyelerde iktidarı üstlenmesi, daha yeni bir siyasi güç biçiminin ifadesiydi. Ancak gayri resmi danışma kuruluşları, sarayın büyümesiyle, Çar'ın favorileri ve 17. yüzyılda bürokratikleşme nedeniyle azaldı. Eski sistem, Mestnichestvo'nun kaldırılmasıyla, askerliği aile statüsüne bağlamanın eski yönteminin artık işe yaramadığı kabulü 17. yüzyılın sonundan önce oldukça can sıkıcı bir durum olarak gün yüzüne çıkmıştı.

Yeni bir sistem inşası da uzun süre alıyordu. Büyük Petro, tıpkı babasının yarım asır önce Toprak Meclisi'ni görmezden geldiği gibi Boyar Duma'yı görmezden geldi ve daha sonra azletti. Bununla birlikte, aristokrat ailelerin gücü sadece Duma aracılığıyla kullanılmadı ve hem bürokrasi hem de hanedan siyaseti, politik gücün yeniden yapılandırılmasındaki önemli araçlardı. Petro ve onun halefleri tarafından, çoğu zaman önerildiği gibi, siyasi rakiplerin acımasızca göz ardı edilmesiyle değil, rakip siyasi güçlerin saray ve yeni bürokrasinin kurumları arasında dikkatli bir şekilde dengelenmesi ile bir çözüme ulaşılmış gibi görünüyor. İsveç modeli, son yapılandırmanın ve farklı siyası grupların dengeleme arzusunun temeli olabilir. Her evrede, geleneksel Rus endişeleri nihai cevapları aydınlattı. Sonuç (hiyerarşik olarak düzenlenmiş bürokratik sistemlere sahip enstitülere başkanlık eden bir Özel Meclis'e sahip bir Senato), bir Rus siyasi yaratılışının yanı sıra İsveçli bir idari fikirdi. İmparator, Yüksek İhtiyat Konseyi'nde her şeyi denetledi. Vekillik ve onun bağlıları, tüm sistemi uyumluluk ve iş birliği için gözetime tabi tuttu. Ancak bu sistem sadece soyut bürokratik ilkeler üzerinde çalışmadı. Rütbeler Tablosu, asaletin iktidardaki rolü hakkında yeniden müzakere edilmiş bir anlayıştı. İmparatorluğun büyük siyasi aileleri, artık Başsavcı ve aristokrat atamaları aracılığıyla idari ve siyasi süreçlere hâkim olmaya devam ettiler. Yerel düzeyde yüksek rütbeliler; aile ilişkilerine, bürokratik kurallara ve *kormlenie*'ye dayanan, hassas bir şekilde dengelenmiş düzenlemelerle yönetiliyorlardı. Bu yeni denge, yeni düzenlemelere siyasi ve sosyal bağlılık yarattı ve ülkeyi güçlü bir hükümdar olmadan beş yıldan fazla bir süre boyunca taşıyabilecek kadar kalibre etti.

Bu dönüşümdeki ordunun rolü nedensel olmasa da önemliydi. En büyük şansölyeleri (Gayrimenkul, Askerî) üreten orduydu; kaynakların çıkarılmasında yeni gelirler, yeni kaynaklar ve yeni verimlilikler talep eden de orduydu. Rus kraliyet paralarının %70'inden fazlası orduya gitti (o zamanın standartlarına göre alışılmadık bir yüzde değil). 17. yüzyılın ortalarından itibaren tartışıldığı gibi Rus elit statüsü, büyük ölçüde askerî açıdan tartışıldı. Ve kelimenin tam anlamıyla (Petro Osmanlı cephesindeyken Senato Rusya'yı yönetmek için kuruldu) veya fiiliyatta (Kuzey Savaşlarından sonra eve döndüğü için ordunun yeni gelirlere ihtiyacı vardı) "Petrine Rusya"nın yeni yapılarının kışkırtılmasına ordu yardımcı oldu. Komuta ve bütçe süreçlerinin birleştirilmesini gerektiren orduydu ve makul öngörülebilir sonuçlar üretmek için konsolidasyona ihtiyaç duyan askerî bürokrasilerdi. Petro'nun orduya kişisel katılımı ve irtifak hakkı Çar'a yakınlığı askerî bir mesele haline getirmekle birlikte, geleneksel statü birliğinin ve askeri rütbenin dönüşümü haline getirdi. 18. yüzyılın başlarında İmparator ve seçkinlerinin yeni bir yönteme geçişindeki son unsur; bürokratik bir imparatorluğun yapılarıyla çevrili bir askerî mahkeme olarak belirlendi.

Rusya'nın kültürel dönüşümü en azından daha fazlası olmasa da bürokratik dönüşüm olarak derindi. Rus seçkinlerinin Avrupalılaşması (veya daha kesin olarak tecrit edilmesi) 17. yüzyılın ortalarından sonra devam ediyordu. Elit statüsündeki erkekler diğer dilleri okudular ve konuştular, Avrupa fikirlerini desteklediler, Rusya'nın sınırlarından gelen teknoloji, edebiyat ve stilleri takdir ettiler. Başkentlerin dışında, erkeklerin ve kadınların bu tür fikirlere maruz kalması büyük ölçüde yabancı doktorların, görevlilerin ve teknisyenlerin ticaretlerine katıldıkları ve sonrasında yeni varsayımlarla ve isteklerle temas kurdukları ordu aracılığıyla geldi. Bu temasların hepsi derinden takdir edilmedi. Ciddi kültürel hareketler Rusya'da yaşayan Avrupalıların etkisini reddetti. Ancak Petro ile kültürel değişim hızlandı. Tüm Rus askerlerinin Avrupa askerî bilimini öğrenmeleri ve diğerlerini eğitmeleri beklendi. Çar mahkemesi Avrupa tarzlarını, görgü kurallarını ve sanatları takdir ettiğini reddederken, ordu subayları Avrupa uygulamalarına farklı bir aşinalık gösterdi. 1720'lerde askerler, Avrupa (genellikle Almanca) terimlerini kullanarak evrensel olarak askerî bilimi tartıştılar; yıllarca ön plana çıkan ve sivil toplumla en az temas halinde olan söylemlerinin dili Avrupa ve profesyonellik şeklini aldı. Bu ani ve köklü bir değişiklikti ve kanıtladığı gibi, garnizon okulları ve Muhafız alayları tarafından yayılan hemen hemen geri dönüşü olmayan bir değişimdi.

18. yüzyılda askerî değişim böylece siyasi-idari ve seçkin kültürel değişimin bir ilk örneğini başlattı ve gerçekten de temsil etti. Bu bağlamda, Petro'nun saltanatının ikinci yarısının olayları, nadiren çok karakterize ve seyrek olarak incelenmelerine rağmen, Poltava'daki daha belirgin zaferinden çok daha önemliydi.

Rus ordusunda, onu destekleyen kültürel, ekonomik ve idari yapılara bağlı olan istikrarsız ama kalıcı değişiklikler, 18. yüzyılın ortalarında Rusya'nın bir Avrupa- hatta bir dünya- gücü olarak ortaya çıkmasının temel dayanaklarıydı. Bununla birlikte, bu varsayımın zafer havası, onun için savaşan Rus askerî veya onu destekleyen Rus köylüsü tarafından hissedilmemiş veya yankılanmamış olabilirdi. Rus ordusu Petrine mirası olarak acımasız ve sömürücü bir yaşam sundu; Rus yönetiminin başarıları lükslerine değil yaşamın gerekliliklerine çevrildi; memurlar ile işçiler arasındaki ilişki, serf ve üstat arasındaki ilişkinin sert bir yankısıydı. Köylülere göre, ordu mekanizmasını desteklemenin maliyeti hem istikrarı hem de refahı tehdit etmek gibi yükler yükleyerek işçileri, emeği ve parayı tüketti. Ancak siyasi açıdan ordunun başarıları, Rus İmparatorluğunun 18. yüzyılın geri kalanında Avrupa sahnesinde oynayacağı gelişmekte olan rolüne yansıdı.

Notlar

1 Bu başlık, E. V. Anisimov'un 1994 monografisine aittir.
2 Bkz E. V. Anisimov, Rossiia bez Petra (Leningrad, 1994), özellikle bölüm. 2, 6 detay için.
3 N. N. Petrukhintsev, Tsarstvovanie Anny Ioannovny. Formirovanie vnutripoliticheskogo kursa i sud'ba armii i flota, 1730–1735 (St Petersburg, 2001), 104–7, 314–315; PSZ, cilt. 7, belge. 4859 (26 Mart 1726).
4 L. G. Beskrovnyi, Russkaia armiia i flot v XVIII veke (Moskova, 1958), 34–5, 55.
5 John H. L. Keep, Çar'ın Askerleri (Oxford, 1985), 144; Petrukhintsev, 109–10; E. V. Anisimov, Podatnaia reforma Petra I (Leningrad, 1982), 281
6 Beskrovnyi, Russkaia, 58–60.
7 I. L. Busev-Davidov ve H. L. Krashennikov, 'Novye goroda na reguliarnoi osnove; Goroda kreposti', in N. F. Gulianitskii, ed., Peterburg i drugie novye Rossiiskie goroda XVIII-pervoi polovine XIX vekov (Mos, 1995), 275–301.

Kaynakça Notları

Rus askerî tarihinin erken modern döneminin incelenmesi, henüz bilmediğimiz birçok şey yüzünden engellenmektedir. Paul Bushkovich'in yakın zamanda belirttiği gibi Rus askerî tarihinin neredeyse tüm alanları, 1613-1725 döneminin daha fazla araştırılmasına ihtiyaç duymakta ve açıkça konuşmak gerekirse bu dönem, ondan önceki bir buçuk yüzyıldan daha iyi incelenmiştir. Örneğin, Büyük Petro'nunki de dâhil olmak üzere, bu kitapta ele alınan bütün dönem için bireysel seferler üzerine şaşırtıcı derecede az sayıda detaylı çalışma mevcuttur. Askerî hayatın işleyişini, (yasalar, emirler ve amaçlar) savaş alanındaki askerî uygulamalardan daha iyi kavrayabiliyoruz. Maliye, asker alımı, terfi, ikmal ve eğitim de dâhil olmak üzere ordunun işleyişini destekleyen temel devlet ve sosyal yapılar, hâlâ açıkça anlaşılamamaktadır. Sonuç olarak, aşağıdakiler, öncelikle İngilizce olarak yazan tarihçilerin ele aldığı çeşitli konu ve temaları açıklamaktadır.

Okuyucuya kolaylık sağlamak adına, eserlerin tam bir kaynakçası, http://people.colgate.edu/kstevens/WarsBiblio adresinde mevcuttur.

Genel Bakış

Rus askerî tarihi, son zamanlarda İngilizce konuşan okuyucuya daha fazla okuma ve çalışma yapabilmesi için bazı seçenekler sunacak bir dönüşüm geçirdiğinden gelecekteki çalışmalar için büyük fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, erken modern dönemi inceleyen tek bir kitap yoktur. Richard Hellie'nin *Enserfment and Military Change in Muscovy* (Chicago, 1972) çığır açan çalışması, 15. ve 17. yüzyıllar için önemli bir giriş mahiyetindedir. John L. H. Keep'in *Soldiers of the Tsar. TheArmy and Society in Russia, 1462–1874* (Oxford, 1985) eseri, devletin bakış açısının yaygın olduğu bir alanda askerlerin bakış açısını koruyan önemli çalışmalardandır. 'Modern Wars in Perspective' serisinin bir cildi, Robert Frost'un *The Northern Wars.War, State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721* (Harlow,1993) eseri, Rusya'nın kuzey-batı cephesindeki uzun süren savaş koşullarına getirdiği açıklamaların yanı sıra Doğu Baltık'daki yarışa da son derece uluslararası bir bakış açısı getirmektedir. William C. Fuller'in *Strategy and Power in Russia, 1600–1914* (New York, 1992) kitabı, Petro dönemiyle ilgili genel bir bakış açısı sunarken Brian J. Taylor'in *Politics and the Russian Army, 1689–2000* (Cambridge, 2003) isimili makalesi, erken dönemle iligili sadece giriş niteliğinde bilgiler sunmaktadır.

Bazı makaleler, askerî tarih hakkında çok faydalı özetler sunmaktadır. Bunlar, Brian Davies'in erken döneme odaklanan *The development of Russian military power, 1453–1815* eseri, Jeremy *Black, vd.'nin, European Warfare, 1453–1815* (London, 1999), 145–179 ve '*Thefoundations of Muscovite military power, 1453–1615*' eserleri, Fredrich W. Kagan ve Robin Higham'ın, *The Military History of Tsarist Russia* (New York, 2002), 10–30) eseri ve Paul Bushkovich'in biraz daha sonraki dönemlere odaklanan *The Romanov transition, in Fredrich W. Kagan and Robin Higham, içinde, The Military History of Tsarist Russia* (New York, 2002),31–45) eseridir. Richard Hellie'in *Warfare, changing military technology, and the evolution of Muscovite society', John A. Lynn, vd. içinde, The Tools of War* (Urbana, Illinois, 1990) eserine de değinlimelidir. Kapsamlı ve karşılaştırmalı bir bakış açısı da Marshall Poe'nun *The consequences of the military revolution in Muscovy, CSSH* (1996), 603–18 eserinde bulunabilir. Eric Lohr and Marshall Poe, vd'nin, *The Military and Society in Russia, 1450–1917* (Leiden, 2002) eseri, bir genel bakış içermese de aşağıda ilgili bölümlerde değinilecek önemli araştırma bölümleri sunmaktadır.

Bu dönemin askerî tarihine ilişkin bazı kapsamlı incelemeler, yalnızca Rusça olarak mevcuttur. *A. V. Chernov, Vooruzhennye sily Russkogo gosudarstva v XV–XVII vv.* (Moscow, 1954); *P. O. Bobrovskii, Perekhod Rossii k reguliarnoi armii* (St Petersburg, 1885); *E. A. Razin, Istoriia voennogo iskusstva, 3 cilt* (Moscow, 1955–61); *A. S. Grishinkii et al., eds, Istoriia russkoi armii i flota, 15 cilt* (Moscow, 1911–13) and *L. G. Beskrovnyi, Russkaia armiia i flot v XVII veke* (Moscow, 1958) eserleri, bazı önemli çalışmalardır. *Voennaia istoriia otechestva sdrevnykh vremen do nashikh dnei* (Moscow, 1995)'in yeni üç cildi, bazı faydalı bilgiler içermektedir ancak önemli eksiklikleri vardır. Rusya'nın düşmanları ve müttefikleriyle yapılan karşılaştırmalar, Rusya'daki olaylar için kıymetli bir bağlam oluşturmaktadır. Metindeki dipnotlardan bazıları, bunlara değinmektedir. "Askerî devrim" ile ilgili uzun süren tartışma başka bir önemli arka plan sağlamaktadır.

BÖLÜM 1: 1450–1600

1600'den önceki dönemle ilgili İngilizce monograflar ve makaleler, çok az sayıdadır. İçerik olarak dağınık ancak dikkate değer olanlar; *Gustave Alef'in Muscovite Military Reforms in the second half of the fifteenth century, FzOG, vol. 18* (1973), 73–108 ismili eseri; Thomas Esper'in *Military Self Sufficiency and Weapons Technology in Muscovite Russia, SR, vol. 28 no. 2* (1969), 185–208 isimli makalesidir. *Lohr and Poe, içinde, TheMilitary and Society in Russia* adlı eserde Livonian Savaşları'nda Tatarların askeri rolü hakkında Janet Martin tarafından kaleme alınmış bir makale bulunmaktadır; Don Ostrowski'in *Troop mobilization by the Grand Princes, 1313–1533, 19–40* ve Sergei Bogatyrev'in *Ivan IV's campaigns against Novgorod and Pskov, 325–64*. Ayrıca Marshall Poe'nun *Muscovite Personnel Records, 1475–1550, JfGO,45* (1997), 361–78; ve Dianne L. Smith'in *The Muscovite Officer Corps, 1475–1598* (Ph. D. dissertation, University of California, Davis, 1989) ve *Muscovite Logistics, 1642–1598, SEER, 71/1, 35–65* isimli eserlerine de bakılabilir.

Rusya'nın doğuya doğru genişlemesi üzerine yapılan araştırmalar, zorunlu olarak askerî unsurları içermektedir: Matthew P. Romaniello'nun '*Controlling the Frontier: monasteries and infrastructure in the Volga region, 1552–1682*', *Central Asian Survey,19, 3–4* (2000), 429–43; Henry Huttenbach'in Kazan ve Sibirya üzerine yazılan iki makelesinin yer aldığı *Michael Rywkin, içinde, Russian Colonial Expansion to 1917* (London, 1988); ve Halil İnalcık'ın İngilizce ve Türkçe olan '*The Origin of Ottoman–Russian rivalry and the Don-Volga Canal* (1569)' Ankara Üniversitesi Yilligi, vol. 1 (1946–7), 47–111. L. J. D. Collins, '*Military Organization and Tactics of the Crimean Tatars in the 16th and 17th centuries', V. J. Perry and M. Yapp, içinde, War, Technology and Society in the Middle East* (Oxford, 1975) isimli eserleri, gerçekten eşsiz bakış açıları sunmaktadır.

Pek çok mükemmel makale ve monograf, orduya odaklanmadan askerî kalkınma için büyük öneme sahip konularla ilgilenmektedir. Mümkün ve uygun olduğunca bu tür İngilizce çalışmaları, ilgili okuyucuya tanıtmak için dipnotlarda belirttim. Erken dönem için Ann Kleimola, Nancy Kollmann, Janet Martin, Donald Ostrowski ve Jaroslaw Pelenski'nin çalışmaları, askerî tarihçiler için bilhassa faydalıdır. IV. İvan'ın biyografileri, bir noktaya kadar askerî meselelerle ilgilidir. Isabel de Madariaga'nın yakın zamanda çıkan eseri (New Haven, 2005) ve Charles Halperin'in eserleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Orduyla ilgili İngilizce dilindeki başlıca kaynaklar şöyledir: George Trakhaniot'un 1486'daki Rusya'yı tasvir ettiği eseri *R. M. Croskey and E. C. Ronquist, içinde, , Russian History/Histoire Russe* (spring 1990) 55–64; Avusturya elçisi Sigismund von Herberstein'ın 16. yüzyılın başlarındaki iğneleyici gözlemlerini içeren *Notes Upon Russia*; 16. yüzyıl İngiliz tüccarların mali hesaplarını içeren *L. E. Berry and R. O. Crummey, içinde, Rude and Barbarous Kingdom* (Madison, Wisc., 1968); ve *Heinrich von Staden on Ivan IV.*

BÖLÜM 2: 1600-1700

17. yüzyıl ordusunu bazı ayrıntılarıyla tartışan son çalışmalar şöyledir: Chester Dunning’in *Russia’s First Civil War: The Time of Troubles and the Founding of the Romanov Dynasty* (University Park, Penn., 2001); bu eser, Sergei Platonov’un *The Time of Troubles, ed. ve çev. J. T. Alexander (Lawrence, Kansas, 1970)* eserindeki standart yoruma karşı çıkmaktadır. Hem Brian Davies’in 1630'lu ve 1640'lı yıllarda garnizon kasabası Kozlov'u incelediği *State, Power, and Community in Early Modern Russia* (Palgrave, 2004) adlı eseri ve hem de Carol Belkin Stevens’ in 17. yüzyılın sonlarını anlatan *Soldiers on the Steppe* (DeKalb, Illinois, 1995) adlı eseri, güney bozkırındaki askeri seferlere odaklanımakadır. William Reger’ın Avrupa paralı askerleri üzerinde yaptığı çalışmaları *In the Service of the Tsar* (Ph.D. dissertation, University of Illinois, 1997) ve *Baptising Mars*, Lohr and Poe, ed., The Military and Society in Russia, 389–412. Geraldine Phipps’in doktora tezinin 6. bölümü, *Britons in seventeenth-century Russia* (University of Pennsylvania, 1971) ordudaki bu askerler üzerine odaklanmaktadır.

Robert I. Frost’un eseri (*After the Deluge: Poland-Lithuania and the Second Northern War*, 1655–1660 (Cambridge, 1993) ve *Northern Wars*) On Üç Yıl Savaşları’yla ilgili İniglizce olarak neredeyse tek ayrıntılı bilgi veren eserdir. Bundan önce Carl Bickford O’Brien’ın *Muscovy and the Ukraine . . . 1654–1667* (Berkeley, 1963) adlı eseri, bu konuda tamamen askerî uyumla ilgili olmasa da bilgi vermekteydi. Okuyucuların Ukrayna bağlamında Frank Sysyn, Serhi Plohy ve Myhailo Hrushevskyi'nin eserlerine başvurmaları tavsiye edilir. Michael Khodarkovsky’nin *Russia’s Steppe Frontier* (Bloomington, 2002) tam olarak askerî bir bakış açısıyla konuları ele almasa da 1600'den itibaren doğu bozkırdaki olayları tartıştışmaktadır; aynı tartışmalar Alton Donnelly’in *The Russian Conquest of Bashkiria*, 1552–1740 (New Haven, Conn., 1968) adlı eserinde de yer almaktadır. Robert O. Crummey’in *Aristocrats and Servitors* (Princeton, 1983) adlı eseri, ordudaki Muskovit seçkinlerini ele almakta; askeri değişimle ilgili daha fazla bilgi Lindsey Hughes’in biyografi eseri: *Russia and the West: V. V. Golitsyn* (Newtonville, Mass., 1984) and *Sophia: Regent of Russia* (New Haven, Conn., 1990) eserlerinde bulunabilir.

Diğer kısa incelemelerin biri de Jarmo Kotilaine and Marshall Poe tarafından düzenlenen, *Modernizing Muscovy* adlı eserdir. *Reform and Social Change in Seventeenth Century Russia* (London, 2004) adlı eser, Otuz Yıl Savaşları (Paul Dukes), Avrupadaki paralı askerler ve 17. yüzyıldaki reforma verilen tepkiler (Reger) ve 17. yüzyılın sonlarındaki silahşor isyanları (Graeme Herd) ile ilgili makaleler içermektedir; önceden sözü edilen Lohr ve Poe’nun derlemesi, *The Military and Society in Russia* 17. yüzyıl askeriyesi hakkında beş makaleye daha sahip: Richard Hellie, savunma ve genişleme maliyetlerini geniş bir şekilde ele alan çok faydalı ve açıklayıcı sayısal analizlerinden birini sunuyor; Jarmo Kotilaine’in silah ticareti ve üretimi üzerine çalışmasını, 17. yüzyılın sonlarına ait iki analiz izledi; Brian Davies’in ikinci Çehrin seferinin başarısızlığı üzerine çalışması (1678) ve Peter B. Brown’in Çar Aleksey Mihayloviç’in komuta yöntemleri ile ilgili analizi. Beşinciden sonuncusu ise John Le Donne’un 17. ve 18. yüzyıllardaki Rus büyük stratejisine genel olarak ele alan çalışmasıdır. Rusya’yı ziyaret edenlerin anıları, kullanılabilir özgün İniglizce kaynaklar arasındadır; askerî açıdan ilginç olanlar: Jacques Margeret (Boris Godunov’un Fransız asıllı paralı askeri), bir grup Polonyalı (Zolkiewski, Maskiewicz, Pasek) ve 1660'larda Rus tacı için çalışmaya başlayan ve sonunda Petro'nun başdanışmanlarından biri olan General Patrick Gordon. *The Russian Law Code or Ulozhenie of 1649 (Richard Hellie, trans. and ed.* (Chicago, 1988), askerlik ve ilgili konularda birkaç önemli makale içermektedir.

BÖLÜM 3: 1700–30

18. yüzyılın başlarıyla ilgili daha zengin incelemeler mevcuttur. Petro'nun saltanatına ilişkin son incelemeler, askerî çabaları hakkında özel bilgiler sunmaktadır. Lindsey Hughes'un *Russia in the Age of Peter the Great* (New Haven, 2002) adlı eseri, özellikle askerî meselelerle ilgili bir bölüm içermektedir. Paul Bushkovich'in *Peter the Great: the Struggle for Power* (Cambridge, 2001) adlı eseri, politik olaylara odaklansa da '*The politics of command in the army of Peter the Great' David Schimmpelpennink van der Oye and Bruce Menning, içinde, Reforming the Tsar's Army* (Cambridge, 2004), 253–72, adlı çalışması, askerî bazı konuları ele almaktadır. Evgenii Anisimov'un *The Reforms of Peter the Great: Progress through Coercion* (New York, 1993) adlı eseri, askerî vakalarla ilgili genel bir bakış sunmaktadır. Ayrıca Richard Hellie'in, Petro dönemi ordusuyla ilgili incelemeleri mevcuttur. Canadian-American Slavic Studies vol. 8 (1974). Christopher Duffy'nin *Russia's Military Way to the West* (London, 1985) adlı eseri, Bruce Menning'in *'Russia and the West: the problem of 18th century military models', A. C. Cross ed., Russia and the West in the 18th Century* (Newtonville, Mass., 1983) adlı eserinde yaptığı gibi Petro saltanatını 18. yüzyılın bir parçası olarak el almadadır.

Birkaç hususi çalışma daha mevcuttur. Carol B. Stevens, *Lohr and Poe, ed., The Military and Society in Russia*, 147–74 ve *Kotilaine and Poe, ed, Modernizing Muscovy*, 247–63 isimli makalelerinde askerî reformun sosyal etkilerini ve Prut (1711) sonrası sınırın etkisini incelemektedir. M. S. Anderson '*British Officers in the Russian Army in the 18th and early 19th centuries', Journal for the Society for Army Historical Research, vol. 38* (1960) adlı eseriyle bu konuya katkıda bulunmaktadır. Lindsey Hughes tarafından düzenlenen *Russia and the West* koleksiyonu hem askerî hem de siyasi tarihle ilgili makaleler içermektedir; özellikle Graeme Herd'ın *'Peter the Great and the Conquest of Azov',* 161–76 adlı eseridir. Farklı bir noktada Peter Petschauer'ın *'In Search of Competent Aides,' JfGO, vol. 26* (1987), 481–502. Alan Ferguson *'Russian Landmilitia and Austrian Militårgrenze', SudOst Forschungen, vol. 13* (1954), 139–58 adlı eserde Rus sınır güçlerini Avusturyalılarınkilerle karşılaştırmaktadır. John Bushnell'in *'The Russian Soldiers' Artel', 1700– 1900', in Roger P. Bartlett, ed., Land, Commune, and Peasant Community in Russia* (New York, 1900), 376–95 adlı eseri, Petro dönemindeki askerlerin yaşamlarıyla ilgili tahminlerde bulunmaktadır.

Poltava seferi, büyük ilgi çekmektedir: R. M. Hatton'nun önemli eseri *Charles XII of Sweden,* (New York, 1969) askerî bir içeriğe sahiptir; ayrıca Peter Englund'un *The Battle that Shook Europe* adlı eseri, İsveç açısından olayları ele almaktadır. *Poltava and the Birth of the Russian Empire* (London, 2003). Theodore Mackiw'in, *'Swedish invasion into Ukraine in 1708', Ukrainian Quarterly 43/3–4* (1981), 210–24 adlı eseri, Ukrayna bakış açısını sunmaktadır. Angus Konstam'ın *Poltava, 1709* (London, 1994) ve *Peter the Great's Army* (1993) adlı eserleri, daha bilinen eserlerdir. İngilizce yazılı metinlerde, 1711'deki Rus-Osmanlı çatışması ve genellikle 1710'dan sonra askerî olaylar, çok zayıf bir şekilde ele alınmıştır. Ancak Rusça olarak pek çok yazılı eser bulunmaktadır. J. R. Moulton'nun *Peter the Great and the Russian Military Campaigns During the Final Years of the Geat Northern War,* 1719–1721 (Lanham, Boulder, 2005) adlı eseri, son zamanlardaki istisnalardandır.

Petro'nun donanmasıyla ilgili eserler şöyledir: Edward Philips'in *The Founding of Russia's Navy: Peter the Great and the Azov Fleet,* 1688–1714 (Westport, 1995) adlı eseri; Jacob W. Kipp tarafınfan kaleme alınmış farklı eserler; Anthony Cross'un *By the Banks of the Neva* (Cambridge, 1997), 159–223 adlı eseri; daha da eskisi Cyprian Bridge'in *The History of the Russian Fleet during the reign of Peter the Great* (London, 1899) adlı eseridir. A. Karimov'un *Lindsey Hughes, ed. Peter the Great and the West* (Basingstoke, 2001) adlı eserinde orman düzenlemesi ve Rus donanmasında İngiliz bir tüccar olan Richard Warner'ın donanmadaki rolü hakkında bilgiler içeren iki makale mevcuttur.

İngilizce kaynaklar şöyledir: *Simon Dixon vd., ed ve çev., Britain and Russia in the Age of Peter the Great Historical Documents* (London, 1998)*; C. H. von Manstein, Contemporary Memoirs of Russia from the year 1727 to 1744* (London, 1968); Peter Henry Bruce'un *Memoirs of . . . A Military Officer in the Services of Prussia, Russia, and Great Britain* (New York, 1970) ve John Perry'nin *The State of Russia under the Present Tsar* (New York reprint, 1968).

İlgilenen bir okuyucu için yapılacak daha çok araştırma mevcuttur.

SÖZLÜK

Appanage/udel

Terim, burada Büyük Prens tarafından küçük oğullarına miras bırakılan bölgeyi tanımlamak için kullanıldı, burada arazinin kendisi, kilise vakfının bir parçası olarak kalmasına rağmen neredeyse tamamen özerklikle yönetildi.

Bey

Önde gelen Kırım kabilelerinin liderleri.

Bez mest

Bez mest sefer görevlerin öncelik sırasına alınmadığı seferler için kullanılmıştır.

Boiar Duma

Boyar Meclisi Çar ya da Büyük Prens’e karşı sorumlu danışmanlar.

Boiar(s) or Boiar(y)

Moskova Knezliği mahkemesinin en üst rütbesi. Boyarlar, prens tarafından mahkeme ailelerinin rütbeli erkek üyelerinden seçilirdi.

Capitaine d’armes (kapiten darmus)

17. Yüzyılda Avrupa tarzı askeri alaylarda ateşli silahlardan sorumlu subay.

Cherkassy

Ukraynalı Kazaklar için Ruslar tarafından kullanılan terim.

Cherta

Toprak ve ahşap savunma hattı, abattis hattı.

Chetvert(i)

Rus ölçü birimi

Chevaux de frize

Özellikle süvarilere karşı savaş alanı engelleri olarak kullanılan çıkıntılı bir tahta parçası; ilk önce Orange Prensi tarafından Groningen kuşatmasında kullanıldı, Friesland kuşatması sırasında İspanyollara karşı kullanıldı.

Sözleşme hizmeti / sözleşme askeri

Moskova ordusunda seçkin olmayan askerlik hizmeti: Silahşorlar, Kazaklar ve topçular. IV. İvan döneminde önem kazandılar.

Volant Kolordusu

I. Petro tarafından 1708'de Lesnaya Savaşı'nda kullanılan hafif, çevik askeri birimler, 1716 Askeri Yönetmeliklerinde tartışıldı.

Deti boiarskie

Tam olarak boyarların oğulları; genellikle taşralarda görevli olan asillerin müşterileri ve alt düzey üyeleri.

Diaki

Devlet sekreterleri, yazarlar.

Duma

Meclis; Boyar Duma, Çar'a genellikle tavsiyelerde bulunmaktaydı ve faaliyetlerine izin vermekteydi. Belirli koşullarda Duma'nın Çar'ın eylemlerini sınırlama konusunda önemli bir gücü olduğu anlaşılmaktadır.

Dumnye dvoriane, dumnye d’iaki

IV. İvan döneminde yeni olan Duma rütbesine sahip olan seçkin askerler ve devlet sekreterleri.

Dvor

Kraliyet mahkemesi (ayrıca evi veya avlusu).

Dvoriane

Düşük rütbeli mahkemeler. On altıncı yüzyılın başlarında Deti Boiarsky'nin altında yer aldılar; on yedinci yüzyıla gelindiğinde ise onun üstündelerdi.

Dvorianstvo

Rus asilleri için on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl dönemi.

Fiskaly

Mali polis 1711'de I. Petro tarafından kuruldu.

G˚a-p˚a Have at ’em

İsveçlilerin saldırgan süvari taktiklerini ifade eder

Guberniia/gubernii

I. Petro tarafından getirilen bölgesel yönetim birimleri, 1707-10; iller.

Gulay gorod

"Mobil kale" veya savaş alanında piyade için koruma görevi gören ahşap duvarlar sistemi.

Varis askerler

Askeri ve hukuk alanında miras yoluyla hizmet hakkı olan askerî personel; Rus soylularının bir kısmını oluşturmaktaydılar.

Hetman

Kazak askeri lideri.

Iama, iamskie dengi

Moğol modelinde midilli-ekspres tarzı posta sistemi; bunu desteklemek için alınan genel bir vergi.

Han

Kırım ve Kazanlı hükümdarların unvanı.

Konniushnia

At ahırı

Kormlenie

"Besleme": Bir namestnik veya saltanat vekili temsilcisine maaş olarak verilen bakım ve ücretler.

Landmilitsiia

Kara milisleri; yerel olarak ikamet eden, kendi kendini idame ettiren birlikler, 1713'te ortaya çıktı.

Mestnichestvo

Rus mahkemesinde klanlar arası rekabeti kurumsallaştıran öncelik sıralaması sistemi, 1682'de sona erdi.

Mesto

Rütbe sisteminde bir yer.

Namestnik(i)

Yerel görevlilerden değil, yüksek rütbeli askerlerden seçilen temsilciler veya valiler; maaşları, yiyecek ile ödenmekteydi. Bu yerel yönetim sistemi, on altıncı yüzyılda aşamalı olarak kaldırıldı.

Nizovoi Korpus

İran'a karşı savaşmak için oluşturulan büyük ölçüde piyadelerden oluşan birlikler, 1722-4.

Odnodvortsy

Genellikle köylüsü olmayan küçük toprak sahipleri.

Okol’nich’e

Boyarlar’ın altındaki Dumnyi Dvorianin’in üstündeki soylu sınıf.

Oprichnina

IV. İvan’ın krallık içindeki şahsi krallığı, 1565 yılında oluşturuldu ve 1572'de büyük ölçüde dağıldı.

Pishchal’niki

Arquebusiers, ateşli silahlarla donatılmış erken dönem Rus piyadeleri.

Podat’

Vergi.

Polki novogo stroia

Yeni stil veya yeni oluşum birlikleri, (1632–) Avrupa tarzında hiyerarşik olarak organize edilmiş alayları ifade eder.

Pomest’e, pomeshchik(i)

Miras olarak elde edilmiş sınıflara (soylu, seçkin) askerlik hizmeti karşılığında geçici bir süre karşılığında arazi verme sistemi; kamu arazilerini kullanan kişiler. Çoğunlukla orta sınıftaki insanlar.

Pomestnyi prikaz

Kamu Arazileri Şansölyesi

Prikaz

Şansölyelik, on yedinci yüzyıl ve öncesi.

Pushechnaia izba; pushechnyi dvor; pushkarskie hudi

Devlet top imalatı; topçu uzmanları.

Razriad(y); Razriadnaia Izba; Razriadnyi Prikaz

Askerî hizmet listeleri, Askerî Şansölyelik.

Redoubt

Geçici dış tahkimat.

Reitar(y)

On yedinci yüzyıl yeni stil birliklerinin orta donanımlı süvarileri.

Shliakhy

Atlıların ticaret, askerî ve siyasi amaçlar için güneyden Avrupa Rusya'sına geldikleri Oka ve Ugra Nehirlerini geçen Tatar yolları.

Sluzhilye liudi po otechestvu

Miras yoluyla kazanılan asil sınıfı askerler; arazi sahipleri ve süvariler.

Sluzhilye liudi po priboru

Kazaklar, silahşorlar, topçular ve diğerleri de dâhil olmak üzere seçkin olmayan askeri erkekler. Sözleşmeli askerler.

Soldat(y)

Yeni tip piyade birlikler.

Sotnia, sotni

Yüzlük birimlik bozkır süvari birlikleri.

Strelets, streltsy

IV. Ivan'ın kurduğu ücretli silahşor alayı.

Sudebnik

Anayasa.

Tsaredvortsy

Saray mensupları.

Udel/appanage

Büyük Prens tarafından küçük oğullarına miras bırakılan bölgeyi tanımlamak için kullanıldı, burada arazinin kendisi, kilise vakfının bir parçası olarak kalmasına rağmen neredeyse tamamen özerklikle yönetildi.

Ulozhenie

1649 Anayasası.

Voevoda

Askerî komutan; özellikle on yedinci yüzyılda 1710 yılına kadar yerel askerî vali.

Votchina

Miras alınan arazi; babadan kalma miras.

Wagenburg

Süvarilerden korunmak için yük arabalarının ve vagonların daire içine alınarak oluşturulan askerî bir sığınak; tabor olarak da adlandırılır ve Osmanlı, Moğol, Macar ve Bohem güçleri tarafından kullanılmıştır.

Zasluga

Rütbe Tablosunda terfi verilen bireysel meziyet.

Zemshchina

IV. İvan, Opriçnina bölgesini bozguna uğrattıktan sonra kalan idari oluşum.

Zemskii sobor

Arazi Meclisi, ulusal danışma Meclisi, ilk olarak IV. İvan tarafından toplandı.